

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

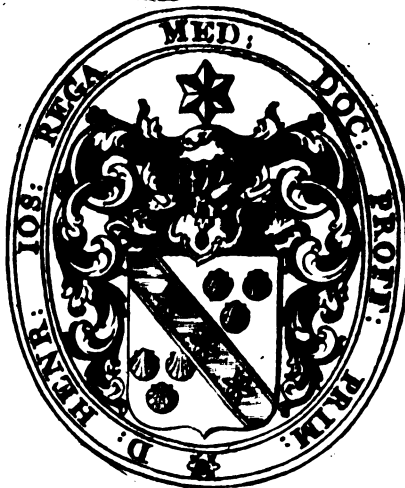
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

Q

ROMA
VETVS AC RECENS
VTRIVSQUE AEDIFICIIS
AD ERVDITAM COGNITIONEM
EXPOSITIS

Auctore

ALEXANDRO DONATO
E SOCIETATE IESV.

*TERTIO EDITA AC MVLTIS IN LOCIS
Ne dum aucta, & castigatior reddita; Verum etiam
Figuris Aeneis illustrata.*

ROMÆ. Ex Officina Philippi Rubej
M D C L X V.

SVPERIORVM PERMISSV.

ALBANY

NEW YORK

STATIONER

RECEIVED

1874

NOV

STATIONER

RECEIVED

STATIONER

RECEIVED

STATIONER

RECEIVED

VRBANO VIII.

PONT. MAX.

ALEXANDER DONATVS

SOCIETATE IESV.

ROMANAM à prima origine per
 varias edificandi ætates ad nostram
 usque tempora deductam, tibi offero
 inspiciendam BEATISS. PATER.
 Fuit hoc peculiare huius Urbis, quam
 Fundator humanæ salutis Deus Pon-
 tificibus Vicarijs suis destinauerat sedem; vt quemad-
 modum Imperatores, ac principes terrarum iuris armo-
 rumque parens procreauit: ita principatum Urbium
 præclaris quoque operibus sustineret. Quare hostes
 infestissimi ab Aquilonis quondam vertice profecti sic
 eam vel bello persequi, vel expugnare potuerunt, vt
 firmior è vulneribus, ex ignibus illustriori, stabilior è
 ruinis; maius certe miraculum, *Pulcherrima rerum*,
 vt ille ait, exurgeret. Sed quæ humana vices tanto fre-
 quentius perpeffa est, quanto altiorem inter humana
 locum occupauit; nunc te Principe pulchriorem
 quam multis antè seculis vigere, & statum tenere

constantiorem, quam cum imperio florebat, gloria-
tur, Romani enim Pontifices post Gothicas euerfiones
atque incendia plurimi numerantur, qui de restituen-
dis excollendisq; Romæ ædificijs superiore præsertim,
nostraque ætate contenderunt: nec iam toto terrarum
Orbe quidpiam magnificentius suæ quisque patriæ
largus commendator prædicare potest. Nimirum iu-
stè providebatur, ut dominatrices APES, quæ lectis-
simos insident flores parem indoli suæ nanciscerentur
sedem; nec solum in flore Urbium regnarent, sed ip-
sam quoque principem Urbem florere iuberent, in-
quam coelesti munere mel' nouum felicitatis induce-
rent. Tu enim ut cætera Pontificatus tui decora-
sileam, Romæ quantum splendoris, ac maiestatis adie-
cisti? Tempia passim instaurata, & exulta sunt, noua
inchoata, aut perfecta: palatia Pontificum ornata, &
munita: restitutæ auctæ, erectæ quadam Principis
æmulatione ciuium, ac dynastarum ædes: refecta mœ-
nia: validis munitionibus instructæ arces: apertæ,
stratæ, complanatæ viæ: extructi fontes: substructæ,
ac repurgatæ cloacæ: elatæ valles: demissa iuga: Basi-
lica Vaticana marmoreis, operosisque ornamentis illu-
minata: Moles admiranda ex ære auroque Apostolo-
rum sepulchro imposita; ut iam Roma te non magis
præsidem suspiciat religionis, quam suæ dignitatis pro-
pagatorem. Hæc verò properata, & mature ad exi-
tum perducta sunt alienis ab ædificando temporibus,
quibus pacis artes passim quieuerunt, & Italia quassata
bello;

bello, Insuper miseranda peste congemuit. Sed hæc
misera facies aerumnarum, vt innocua videretur, cu-
mulum aggerauit laudum tuarum. Nostra enim ætate
diuinæ bonitatis peculiari beneficentia peractum est,
quod olim Eutropius admonuit historicus, & christia-
nus, & monachus: Vt, cum aduersis calamitatibus po-
puli affligerentur, publicorum malorum acerbitas op-
timorum Principum consilijs, atque opibus leuaretur.
Id Marci Antonini sapientis, egregijque Imperatoris,
cuius tum res gestas pangebatur, illustrat exemplo. Ni-
hil enim, quo atteri mortales solent dici, seu cogitari
potest, quod non illo, vt scripsit, imperante sæuerit.
Titum etiam Vespasianum, quamquam breui imperio,
cum quædam fortuita, ac tristia humano generi im-
pendere, Deus optimum prouidit Principem, *Deli-*
cias Orbis terrarum Tunc enim, & 17. seuus confla-
grauit in Campania, & incendium Romæ accidit,
item pestilentia, quanta non temerè aliàs. Sed multo
magis gentibus sibi religione, ac fide deuinctis consule-
re voluit, cum Leonem, & Gregorium, Magnos San-
ctosque Pontifices reipublicæ Christianæ præesse de-
creuit; qui cum cætera admirabiles, tum fortes fuere
aduersus bellicos tumultus: posterior vero vim pestife-
ri morbi constans, & inuictus virtute, ac precibus pro-
fligauit. In eadem fere tempora, & euentus reuoluto
rerum ordine deuentum est; vt singulari Principis sa-
plentia egerent, ac recurrentibus paribus fere infor-
tunijs, in tuo Pontificatu panderetur commune per-
fugium

fugium incolumitatis, & salutis. Predicat illi Roma non modo citium linguis, sed disertorum etiam aedificiorum praconijs, eorum praesertim, quibus abs te magnifice instructa est. Sed quia parum afferre immortalibus meritis laudem nunquam possit, hæc recens exuta veteris splendore, & illa triumphante sponte inferior,

Cui par est nihil, & nihil secundum,
eam quoque protuli in conspectum, ut ad te, conuersa suos olim Augustos mirari aliquando desinat, opibus quidem gentium desertos, sed ferme inhumanos, & Romano externoque sanguine contaminatos. In te illa gentium Domina rarum Principis exemplar recognoscat: animaduertat ex tanta humanitate, sapientia, iustitia, religione, quanto ipsa fuisset in summa rerum copia, imperioque feliciores, si armati quondam Cæsares, ut regiae APES, sine vi maiestatem, sine aculeis potentiam adhibuissent: & in Vrbe verum Principem, atque adeo VRBANVM adumbrassent. Sed Roma iam solum meminit tam asperam potestatem; quæ duntaxat ex tuo principatu æstimat felicitatem suam. Eadem porro hanc meorum scriptorum lineamentis conformatam sui imaginem, etsi ad veræ speciem enixe compositam, nihilominus incultam, ac destitutam coloribus fortasse negligendam putaret, nisi abs te lucem accepisset. Nam qualiscumque prodeat imago Urbis; poene incredibile sit, sub optimo Pontifice videri bonitatis expertem.

A D

AD LECTOREM.

ET **TER** **EM** Romam, quam accuratè peruestigatis designatisq; singillatim Aedificijs postremus eruditorum oculis animisque subieci, non equidem recenti volumine concludere initio cogitabam: magnique laboris molem subire, in qua doctissimos Viros eximia cum laude desudasse cognoueram. Ambitum Urbis, Portam Triumphalem, Domum Auream Neronis, Forum Romanum, & alia nonnulla peculiari obseruatione adnotaueram. Sed postea adueri, si hæc sola prodijissent, futurum fuisse, vt tanquam mutila, & detruncata membra abstracta potius ex solido corpore, quam integra, & absoluta viderentur. Itaque quod ædificantibus solet accidere, vt destinati sumptus maiori structuræ accessione augeantur: sic mihi amplificato rerum cumulo factum est prolixioris opere incrementum. Hac de causa, & vetera complecti, & ijs cum sacras, tum recentes fabricas adijcere decreui; non modo vt omnes ædificatæ Urbis ætates in conspectum darem: sed vt priscis nouarum rerum tractatione quidpiam nouitatis afferrem. Quamquam ex recentibus potiora quædam verius attingi, quam pœne innumera numeravi. Ex antiquis autem aliqua, vel quod essent extra Urbem, vt stratæ viæ per Italiam, vel minus necessaria, consultò omisi: vel adnotata nescio quomodo typos præterierunt. In his an clarè obscura, & firmiter incerta probauerim, penes te iudicium esto. Certe sine locis veterum Scriptorum nihil definitum hic leges: quorum ductu, monituque communes etiam opiniones interdum posthabui. Cum vero ijs, quæ Antiquarij tradiderunt, adiuncta veterum testificatio nihil addere, vel detrâhere permisit; locos saltem, subscriptis libris, & capitibus, quæ illi silentio libenter supprimunt indicaui. Porro Aedificiorum antiquorum uestigia, Iconesque persimiles, & ipsius etiam Urbis prospectum apponere potuisssem, quæ, aut peruestigaram, aut assequi accurata meditatione fidebam; nisi, & meo labori, & Typographo festinanti parcere voluisssem. Erit igitur ut studiosi obseruata cognoscere, ita eruditi non negligere beneuoli autem, ea, quæ nisi fallor, haud infirmis rationibus nituntur, non labefactare, & si admonet studium ueritatis, perhumaniter tueri.

IN.

INDEX CAPITVM

LIBRI PRIM I

Qui ambitum, & Vrbis Aedificia generatim explicat.

I NITIVM Vrbis sub Romulo. Cap. j.	pag. 2.
Modus condendi, & forma Vrbis condita à Romulo.	
Cap. ij.	4
Locus condita Vrbis à Romulo. Cap. iij.	8
Portæ Vrbis Romuli. Cap. iv.	12
Incrementum Vrbis sub alijs Regibus. Cap. v.	15
Ianiculum fuisse extra Vrbem. Cap. vj.	17
Vrbis ambitus sub Consulibus vsque ad Syllam. Cap. vij.	22
Campum Martium, eique adiunctum alterum minorem Campum fuisse extra Vrbem. Cap. viij.	24
Portam Vrbis Carmentalem fuisse ad radices Capitolij. Cap. ix.	28
Circum Flaminium Capitolio propinquum fuisse extra Vrbem. C. x.	30
Circum Flaminium extra Vrbē fuisse alijs rationibus ostenditur. C. xj.	34
Quid Sylla, & Iulius Caesar Dictatores Vrbi adiecerint. Cap. xij.	39
Quid Augustus, & Claudius adiecerint. Cap. xij.	41
Quid alijs Cæsares Vrbi addiderint. Cap. xiv.	43
Castra Prætoria vbi fuerint, & quomodo Vrbem auxerint. Cap. xv.	44
Investigatur post Aureliam Roma amplitudo, & primo Suburbia. c. xvj.	48
Vrbis magnitudo explicatur. Cap. xvij.	51
Quomodo Gothi, & alijs, qui Vrbem ceperunt, mœnia demosque diruerint. Cap. xvij.	59
Auſtoribus contraſentientibus occurritur. Cap. xix.	61
Mœnia subinde à Pontificibus inſtaurata. Cap. xx.	69
De Portis Florentis Vrbis. Cap. xxj.	71
De Porta Triumphali. Cap. xxij.	79
Via Vrbis. Cap. xxij.	88
Qualia fuerint Vrbis Aedificia, & primo Antiquiſſima. Cap. xxiv.	89
Aedificia Vrbis ab incendio Gallico vsque ad Auguſtum. Cap. xxv.	91
Aedificia Vrbis ab Auguſto ad Neronianum incendium. Cap. xxvj.	96
Aedificia Vrbis à Neronis incendio ad Honorium Cæſarem, ſub quo à Gothiſ capta eſt. Cap. xxvij.	98
Aedificia Vrbis ab Honorio ad Juſtinianum. Cap. xxviii.	105
An Recens Roma cum Antiqua conferri queat. Cap. xxix.	108

L I-

LIBRI SECVNDI

Qui Capitolium, & loca circumiacentia complectitur.

N Omina Capitoli. Cap. j.	112
Forma, & circuitus Capitoli. Cap. ij.	113
Vbi Templum Iouis Capitolini cum Arce locandum sit. Cap. iij.	115
Forma Templi Capitolini. Cap. iv.	118
Templi Gradus. Cap. v.	120
Templi Capitolini exteriora ornamenta. Cap. vj.	124
Templi ornamenta Interiora. Cap. vij.	126
Iouis Custodis, Iunonis Moneta, & Fortune Tempia. Cap. viij.	132
Bibliotheca, Tabularium, Casa Romuli, Curia. Cap. ix.	134
Afylum, & alia Aedificia. Cap. x.	138
Clius Capitolinus. Cap. xj.	143
Sacra Via. Cap. xij.	146
Templum Iouis Statoris. Cap. xij.	148
Aedes Concordiae, & Saturni. Cap. xiv.	151
Velabrum, Boarium Forum. Cap. xv.	158
Circumscribuntur fines Romani Fori. Cap. xvj.	162
Idem alijs rationibus urgetur. Cap. xvij.	164
Alia Rom. Fori loca, & Aedificia inter Capitol. & Palatin. Cap. xvij.	172
Testimonium Carcer Tullian. adducitur, & obiecta refelluntur. c. xix.	176
Fori Ornamenta. Cap. xx.	180
Forum Caesaris, eiusque Domus. Cap. xxj.	184
Forum Augusti. Cap. xxij.	187
Forum Neruae. Cap. xxij.	188
Forum Traiani. Cap. xxiv.	196
Fora ad alterum Capitoli. latus, inter quae Boarium. Cap. xxv.	202
Forum Piscarium, & Olitorium. Cap. xxvj.	207
Alia circum Capitolium sita. Cap. xxvij.	211

LIBRI TERTII

Quo Palatium, & alij Colles, & plana Urbis exponuntur.

S Itus, & nomen Palatini Collis. Cap. j.	216
Palatium Caesarum. Cap. ij.	217
Alia Palatini Collis Aedificia. Cap. iij.	230

Romu-

<i>Romuli, & Pacis Tempia, & Arcus Titi. Cap. iv.</i>	234
<i>Domus Neronis Aurea. Cap. v.</i>	250
<i>Aurea Domus, & Amphitheatro propinqua Aedificia. Cap. vj.</i>	259
<i>Amphitheatrum Flauium, & alia Amphitheatra. Cap. vij.</i>	276
<i>Theatra. Cap. viij.</i>	286
<i>Mons Esquilinus, eiusque ambitus, & adiacentes Vie. Cap. ix.</i>	297
<i>Aedificia Esquiliarum. Cap. x.</i>	300
<i>Collis Viminalis. Cap. xj.</i>	310
<i>Mons Caelius. Cap. xij.</i>	320
<i>Mons Auentinus. Cap. xiiij.</i>	326
<i>De Circis Cap. xiv.</i>	341
<i>Mons Quirinalis. Cap. xv.</i>	355
<i>Aedificia Campi Martij, & Flaminij. Cap. xvj.</i>	370
<i>Vtriusque Campi alia Porticus. Cap. xvij.</i>	392
<i>Aqua Virgo, & alia Aqua, & Aqueductus. Cap. xviiij.</i>	399
<i>Therma. Cap. xix.</i>	410
<i>Cloaca. Cap. xx.</i>	433
<i>Tiberis, & Transiberina Regio. Cap. xxj.</i>	434
<i>Quadam Tempia. Cap. xxij.</i>	439
<i>Antiqui Romanorum Horti. Cap. xxiiij.</i>	441

LIBRI QVARTI

Quo Sacra, & recentioris ætatis Aedificia referuntur.

S <i>Aera Aedificia ante Constantinum. Cap. j.</i>	455
<i>Basilica Constantini. Cap. ij.</i>	457
<i>Sacra Urbis Aedificia vsque ad Totilam Regem. Cap. iiij.</i>	461
<i>Aedificia post resectam Urbem à Belisario erecta. Cap. v.</i>	467
<i>Adriani, & aliorum Pontificum fabricæ. Cap. vj.</i>	469
<i>Ciuitas Leoniana. Cap. vij.</i>	473
<i>Arx S. Angeli. Cap. viij.</i>	476
<i>Quæ post Leonem IV. edificata sunt. Cap. viij.</i>	488
<i>Aedificia Romana post reuersionem Pontificis à Gallia. Cap. ix.</i>	494
<i>Aedificia Urbis post Clementis VII. præsertim Templum Vaticanum.</i>	
<i>Cap. x.</i>	507
<i>Alia sub Paulo III. ac deinceps nonnullis Pontificib. Aedificia. Cap. xj.</i>	516
<i>Sixti V. & aliorum deinceps Aedificia. Cap. xij.</i>	524

D E

lan

rain

il.

3.

an.

17

14.

cus

72.

phi

3

a.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
A
B
C
D
E
F
G
H
I
J
K
L
M
N
O
P
Q
R
S
T
U
V
W
X
Y
Z

Sa
 Ae
 Ae
 Ci
 An
 Q
 Ae
 Ae
 .
 At
 Si.

DE VRBE ROMA

LIBER PRIMVS.

CONSTANTIVS Augustus, teste Ammiano, Romam, quam ante, non viderat specie triumphantis ingressus, cum per otium spectaret, questus est, famam, cum cetera omnia falsis serme vocibus auget, solam eius amplitudinem diminueret. Magnum, & à veritate profectum de Urbis maiestate testimonium. Vicit enim aspectu commendationem famæ, quæ se vinceret, eam omnibus linguis commendabat. Itaque communi præconio *Terrarum Dominam, Reginam, Deam* nuncupabant, *Virtutum omnium Domitium, & Larem: Mundi Asylum, ac Templum: Dum erunt homines vivunt, & Populus in eis, & Mundi Epitomè, & Compendiū, a Diva Tor, & tuum, Immortalem, Felicem in eis, & Populus in eis, Orbem Orbis Terrarum,*

& fortassis tanto admirabiliorem, quanto breviori ambitu Orbis miracula, miraculum ipsa augustius comprehendit; ut gloriosa demum clausula *Verbum Deorum* proclamarent, Sed hoc inter exempla humanæ vicissitudinis non ultimum reor: *Urbis*, quod etiam aiebant. *Aeterna*, non modo perennes, ac stabiles moles defecisse, sed earum memoriam, magna ex parte deletam esse. Viri quidē eruditione nobiles conati sunt ædificiorum veterum odorari vestigia: editisque de Antiquitate voluminibus, e sudmet pulvere, quo obruuntur, excitare. Neque vero hi, quamvis Antiquarii, consenscunt: sed longior ætas, ut palato vinum, ita lectorum ingenio eorum monumenta commendat. Ac quiori iure, nobis minora eruditæ sapientiæ præsidia sortitis est timendum, ne sepulcrarum rerum commentatione operis nostri interitum auguremur. Videlicet miseri præstamus peritura, & cum illis cito dilabimur.

A

Initium

Lib. 16.

Ammian. lib. 14.

Macerian.

Paneg.

Martial.

lib. 12.

Epigr. 3.

Ammian.

Lib. 16. 17

Id. lib. 14.

Athenæus

lib. 1.

Dion. 72.

sive Xiphi

linus in

epitoma.

Initium Urbis sub Romulo . Cap. I.

Lib. 2.

Lib. 1.

Lib. 1.

In Chronico .

In Vr. Roma, & Cōment. Fa-
stor.Quo Re-
ge Iudzo-
rum con-
dita est
Roma.Lib. 23. c.
27. de Ci-
uit. Dei.

ANnus agitur à partu Virginis MDCXXXIV. ab Vrbe condita MMCCCLXXXV. cum Romulus Urbem Romam inaugurato condidit xj. Kalend. Maias : post captum Ilium anno CCCXXXII. vt auctor est Dionysius. CCCXXXVII. vt placet Velleio : *sexta Olympiade, post duos, & viginti annos, quam prima constituta fuerat* : post Carthaginem conditam LXV. annos, vt idem narrat. At Dionysius collatis Græcorum Romanorumque temporum rationibus : *neesse est*, inquit, *vt primus Romanorum Rex Romulus regnum auspicatus sit, anno primo septima Olympiadis* : quod Polybius in eiusdem Olympiadis annum secundum incidisse scripsit. Dissentit ab utroque Eusebius, sequutus vt ait, nonnullos Romanos scriptores ; atque in annum secundum Olympiadis octauæ relictæ ædificationem Urbis quam eiusdem Olympiadis anno primo Fabius Pictor pridem attribuerat. Qui vno discrepant anno, facile conciliari possunt : Nam cum quadriennales Olympiades incœperint mense Iulio in ipsis ludis : Aprilî autem condita fuerit Roma ; Alij hoc tempus referunt in primum annum Olympiadis nondum exactum : Alij à Ianuario incipiunt numerare secundum annum. Verum, vt notat Onuphrius, omnes fere Romani auctores cum ipso M. Tullio, & post Cæsarem Dictatorem Populus Romanus communiter sensit, sextæ Olympiadis anno tertio, vt aiebat Velleius ; Romam conditam fuisse. à quibus, quia plures, & Romani sunt, recedendum non putamus.

Regnabat tunc apud Hebræos Hierosolymis Rex Achaz Ezechia Patre translato iam ad Medos Assyriorum regno. Ac per ea tempora cœperunt in Palæstina Propheta nonnulli simul de Gentium vocatione edere vaticinia, & scriptis mandare, quæ populorum saluti conducebant. Id vero factum non solum causa Iudæorum, sed etiam nascentium Romanorum, quos Mundi moderator Deus iam Terrarum Principes designabat, arbitratur S. Augustinus. Par enim fuit exordium Urbis Urbium, & nationum dominæ inchoari diuina de gentium vocatione oracula, quæ postquam Roma fide expiata recepisset, relique etiam gentes eius imperio obtemperantes facile amplecterentur. *Per ea*, inquit, *tempora isti velut fontes Prophetia pariter eruperunt, quando regnum defecit Assyriorum, cœpitque Romanorum; vt scilicet quemadmodum regni Assyriorum primo tempore extitit Abraham, cui promissiones apertissime fierent in eius semine benedictionis omnium gentium ita in occidentalis Babylonis exordio, qua fuerat Christus imperante venturus, in quo implerentur illa promissa oracula Prophetarum non solum loquentium, verum etiam scribentium, in tanta rei futura testimonium loquerentur. Cum enim Propheta nunquam fuisse desuissent populo Israel, ex quo ibi Reges esse cœperunt, in os tantummodo eorum fuere, non gentium. Quando autem ea scriptura manifestius condebat, quæ gentibus quandoque prodesset, tunc oportebat incipere,*

re, quando condebatur hac Ciuitas, qua gentibus imperaret.

Iam quæ dicuntur à Græcis de vetustiore Urbis origine, attingenda potius, quam explicanda sunt. Eius enim nomen, originem, ac ritus ad se vertunt, si Romæ placet. Alij referunt, conditam fuisse à Pelasgis, qui victores in has oras deuenerint. atque ex suo in armis robore, *póvλw* nuncuparint. Hos Cluverus putat eosdem esse, qui Euandro duce delato in Italiam, oppidum in Palatino monte condidere. At Solinus tradit in eo Colle antea Urbem fuisse Valentiam nomine, ab Euandro deinde *póvλw* appellatam. Quæ vox idem significat. Alij volunt eosdem Achiuos capta Troia ad Tiberim venisse, Urbemque conditam Romam appellasse de nomine captiue Troianæ, cuius impulsu naues Græcorum ab eorum vxoribus fuerant incensæ; salubri vtique consilio, vt postea declaratum est. Alij ædificationem Urbis referunt ad Romum Vlyssis, & Circes filium. Alij gloriam condendæ Urbis multo ante Romulum natam, Troianis tamen auferre non audent, atque Aeneam conditorem faciunt, de filie Romæ nomine, nomen Vrbi tribuentem. quæ tamen scæmina alijs Aenæ neptis, & Ascanij filia est. Alij asserunt ab Romo Aenæ filio nomen sortitam, quem alijs Ascanio Filium, alijs (vt dixi) Vlyssi ascribunt. Alijs Roma superior est Troianis temporibus: alijs Fabulosa permiscet. Quæ, aliaque apud Dionysium, Plutarcum, Solinum, Festum leguntur, vt ex tanta opinionum varietate ipsa se vanitas, & falsitas prodatur. *Quæ ante conditam condendamue Urbem Porticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur: ea (loquor cum Liuijs) nec affirmare, nec refellere in animo est.* Si qui ergo ad Tiberim nauigantes, deinde oppidum in Palatino, aut proximis collibus excitarunt; id profecto aliud ab Vrbe Roma fuit, quam postea Romulus posuit. Nam cum vetustius quoddam oppidulum, seu munitio, quo illi aduenæ se recipiebant cum ipso nomine successu temporis defecerit: vel locus Romano ambitu fuerit inclusus; verisimile est, scriptores Romæ nomen illi indidisse. Quo modo Salustius etiam est intelligendus, si alicubi videatur Urbem conditam referre ad Troianos. Quod si Virgilius cecinit.

Lib. 3. Au-
thor. Ita-
liz.

Dionys. l.
1. Plutarc.
Romulo.
Solinus c.
1. In præ-
mio opo-
ris,

In Coniu-
rat. Cati-
linæ.

Tum Rex Euandrus Romana conditor arcis.

Æneid. 8:

Arceem ibi pro Pallantea accepit condita ab Euandro. Arx enim Romana in Capitolio extructa est, non in Palatino, vbi postea Augustorum Palatinum fuit: *quod ne vera non est Arx, sed temet rerum omnium principatum*, vt ait Seruius. Quare Ouid. de Euandro.

2. Fast.

Transiit Euander syluestria Numina secum.

Hic ubi nunc Vrbs est, tunc locus Urbis erat.

Ceterum quod ad locum, & situm Urbis spectat, quia hunc eundem Strabo criminatur necessitata magis, quam consilio à conditore delectum, non natura munitum, non circumiecto fertilem agro, non cælo salubrem; sciendum est, quod viri docti adnotarunt, Romam in medio Italia, cuius, ac reliquarum gentium Imperio destinabatur, constitutam esse. Si enim Italia vniuersa, descripta ab Alpibus, inde conuersa per in-

Situs Vr-
bis lib. 5.

Marfil.
Cagnat.

de Salubr.
Rom.
Cœli.

Lib. 5.

serum mare ad extremum Leucopetræ angulum, tàm per Ionij fines, postremo Adriatici longitudinem ad easdem Alpes circumducta linea, designetur: in quadratæ huius Italiæ medio sinu Roma, ut gemma in Anulo, cor in Corpore, Sol in Cœlo collocatur. Cœli deinde, ac Soli natura sic à Liuiio, vel apud ipsum, Camillo, describitur: *Non sine causa Dii, hominesque hanc Urbis condenda locum elegerunt: saluberrimos colles flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuebantur, quo maritimi comineatus accipiantur: mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionum Italia medium ad incrementum Urbis natum vnice locum, argumenta est magnitudo tam noua Urbis.*

Modus condendi, & forma Urbis conditæ à Romulo. Cap. II.

Lib. 2.

VRBE M Romuli quadratam fuisse plerique autumant ex Solino, Dionysio, Fabio, Catone, alijsque. Ab his cum quidam dissentiant, in modo condendi omnes conueniunt. Fabius Pictor: *Romulus inquit adfeto ex Hetruria vate, atque sacerdote Olympum fecit, pomeriumque sacrauit, & aratro ab Olympo in vico Tbusco per Palatium circumducens ab imo collis ad verticem, quadratam Urbem signauit.* Olympus autem fossa est rotunda iuxta Quindium ac Plutarchum, unde sulcus Urbis designandæ deducebatur. Pergit paulò post idem Fabius: *Item Herculis ara, vbi Olympus, & initium sacri aratri.* Consonat his Tacitus: *Igitur à foro Boario, vbi arcum Tauri simulacrum afficimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi ceptus, et magnam Herculis aram complecteretur.* (Erat hæc non longe ab Aede nunc S. Anastasie, inter Palatinum, Auentinum, & Capitolium) *Indè certis spatijs interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Consi: mox ad curias veteres; tum ad sacellum Larium, forumque Romanum.*

Modus condendi Urbem.

Addidit Plutarchus, in eam fossam, siue Olympum primitias delatas fuisse omnium, quibus de more ut bonis, natura utebantur ut necessarijs. Tum pergit: *Postremo ex qua quisque aduenerat regione, eius terra portiunculam collatam eò consecerunt, & commiscuerunt.* Conditor aratro arcum vomerem adiungit, iunctisque bobus mare, & sœmina ipse circuli lineamenta profundum inducit sulcum. Sequentium munus est, ut excitatas ab aratro glebas introuertant, nec ullam sinant extra ferri. Vbi portam designare visum est, vomere exempto, atque aratro sublato spatium relinquunt. Vnde totum habent murum præter portas sacrum. Eundem morem condendi Urbes suse Varro exposuit: *Oppida, inquit, condebant in Latio, hetrusco ritu multa, id est iunctis bobus, tauro, & vacca, interiore aratro circumagebant sulcum. Hoc faciebant religionis causa die auspicato, ut fossa, & muro essent munita. Terram, unde exalpsierant, fossam voca-*

Lib. 4. de
ling. Lat.

vocabant, & introrsum factum murum. Postea quod fiebat Orbis, Vrbs. Principium quod erat post murum, pomerium dictum, eiusque ambitu aspiciet urbem finiuntur. Cippi pomerij sunt & circum aratrum, & circum Romam. Quare & oppida, quae prius erant circumducta aratro ab Orbis, & verbo Vrbs, & ideo Colonia nostrae omnes in litteris antiquis scribuntur, quod intra pomerium ponuntur. Apparet idem in aetiquis numismatis, praesertim Augusti, & Commodi. Ille designat aratro Coloniam: Hic referente Dione Romam Coloniam Commodianam nuncupavit. quare conditor dici, exprimitque voluit, item cum aratro.

Hanc memoriam antiquitatis à Varrone traditam aliter Hieronymus Magius tradendam putauit; & aliqua in vulgata lectione correxit. Nam ubi legimus: *Postea quod fiebat Orbis, Vrbs: principium quod erat post murum pomerium dictum;* legit ipse. *quodque propterea fiebat Orbis, est Vrbs principium.* Orbis autem nomine fossam intelligit, quae prima ante sui lei designationem fiebat, de qua Fabius Pictor, ut supra. Et Plutarcho in Romulo: *βόθρον γὰρ ὡς ἐν τῷ τῷ νῦν κομῇ. παρὰ κυλαττοῖς. καὶ λῦσι δὲ βόθρον τῶτον, ὃ καὶ τὸ Ὀλύμπιον ἐνέμαρτον μῦθον.* Fossa rotunda Comitio circumducta est. vocant autem hanc fossam eodem, quo Olympum nominant, Mundum. Et Ovidius.

P. 2.
Miscellan.
cap. 53.
Quid Orbis, & fossa sit.

Fast. 4.

Fossa sit ad solidum, fruges iaciuntur in ima,

Et de vicino terra petita solo est.

Fossa repletur humo, plenusque imponitur ara,

Et nouus accenso funditur igne focus.

Inda premans stiuam, designat mœnia sulco;

Alba iugum vitæ cum boue vacca tulit.

De hac fossa, siue Olimpo Virgilium loquutum quidam putant.

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo.

Tres pateat Cœli spatium non amplius vlnas.

Ecgloga
3.

Verum illa Magij correctio, & interpretatio non placet. Locum autem illum Varronis per difficilem sic interpretor. *Circumagebant*, inquit, *sulcum.* Hoc faciebant religionis causa, ut fossa, & muro, essent munita, siue muniti; vt legit Turnebus. Quibus verbis, *fossa* terram circum condita iam mœnia egestam significat. Non idem est, quod sequitur. *Terram unde excalperant, fossam vocabant, & introrsum factum murum.* Hic enim fossa nomine sulcus aratro à fundatore designatus intelligitur. Monet perspicue Ovidius:

Loc. cit.

Neue quis aut muros, aut factam vomere fossam

Transcat, audentem talia dede neci.

Itaque Varro sulci ethymon adducit, cum ait, *fossam vocabant;* impresso enim aratro sodiebatur terra: effossa terra, fossa est. quæ tunc quidem exigua erat, & designata potius à vomere, quàm facta, sed postea ad murum extruendum profunda egestione magnam in altitudinem dehiscerebat. Deinde pergit: *postea quod fiebat Orbis, Vrbs:* id est, quod sulco non recto, sed obliquo, & circumacto fiebat Orbis, Vrbs appellata est. Fossa

A 3

igitur

igitur nomine, non intelligitur, ut sensit Magius, prima illa fossa Mundus dicta, cuius non meminit Varro, sed sulcus aratro factus. Præterea Olympus humo replebatur, ut aram sustineret, teste Ouidio; itaque Orbis amplius non erat; Cum Varronis fossa, id est sulcus, quod circumageretur in Orbem, Vrbi nomen daret.

Roma initio an quadrata fuerit.

Lib. 1.

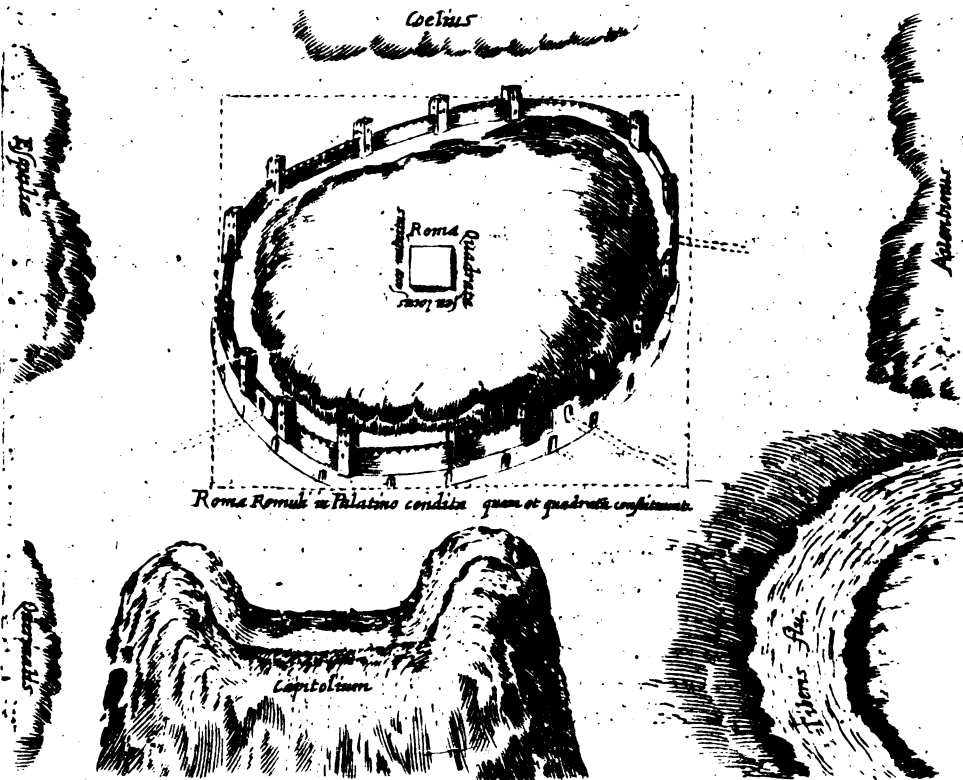
Ex his elicitur Romam initio potius in orbem fuisse, quam in quadratū extructā. Quod si quadrata magis placeat; his, quæ ob stare videntur, responderi poterit: inferri ex iisdem Romam non tam fuisse orbiculatam, quam angulosam. Nam Palatinus, circa quem egit sulcū Romulus, perfecti circuli capax non erat, quod alij auctores docent. Fabius: *Romulus*, inquit, *per Palatium aratrum circumducens, quadratam Urbem signauit.* Dionys. *ἡ τετραγώνος κῆμα τῷ λόφῳ. circumscriptis. Collem quadrangula figura.* Et ipse Varr. indicat, cum ait, *Colonias eodem, quo Roma, ritu conditas.* At quora ex illis est in orbem extructa? V demus passim in Italia positas in iugis, dorsoque montium, ubi nec circularem, nec ullam omnino figuram imprefferis. Urbicum igitur orbem effecit muri, fossæ, pomerijque conuersio relinquens in medio spatium, quoad fieri posset, tectorum capacissimum.

Hæc pro ijs, quibus placet quadrata Roma. Verum alia ex parte his Plutarchus in Romulo videtur aduersari, ait enim: *Facta fossa, quam Olympum dicebant, ἡ δὲ αὐτῆς κύκλον, κέντρον ἐδείκνυεν ἡ πόλις.* vertit Cruferius. *Hinc Vrbe tamquam circulo centrum circumscribere.* clariusque diceretur: *inde Urbem, tamquam circulum centro circumscripserunt.* id est circumdederunt, & quasi circum centrum quod sane aliud erat ab Olympo, ædificarunt. Ex quo si aliquis inferat, Urbem rotundam fuisse negaret, credo, id Magius, qui ait, a Plutarcho *quadrangularem* supra nūcupatam, *ῥώμην τετραγώνον.* sed ibi alia mens Plutarchi fuit. Ait enim: *ῥώμην δὲ ἂν ἡ καλεσθῆναι ῥώμην κατὰ εἶπλιν, ὅπερ ἐστὶ τετράγωνον, ἔκπερ, ἢ ἐκείνην ἐβύλιτο πολίτευς τὸ πῶρον.* *Romulus quidem Romam ut vocant quadratam, quod est quadrangulum, fabricauit, atque eo in loco Urbem condere voluit.* Igitur quadrata Roma ibi non Urbem, sed aliud significat, quod habemus à Sexto Pompeio. *Quadrata*, inquit, *Roma, in Palatio ante Templum Apollinis dicitur, ubi posita sunt, quæ solent boni ominis gratia in Vrbe condenda adhiberi, quia saxo munitus est initio inspicies quadratam.* Bius loci Ennius meminit, cum ait:

Et quis extiterat Roma regnare quadrata.

Hæc ille. Res vero boni ominis repositæ, ea videntur esse, quas item in fossam vocatam Mundum conieiebant. Plutarchus: *In eam primitias detulerunt omnium, quibus de more ut bonis: natura utebantur ut necessarijs. Postremo ex qua quisque aduenerat regione, eius terra portiunculam collatam ed coniecerunt, & comiscuerunt.* Et Petrus Victor in Regione X. Palatij; enumerat Romam quadratā. Plutarchus ergo Romam quadratam à Romulo factam describens, hunc lapidem, seu locum intelligit. Quid enim aliud significat, *Romam quadratam fecit, atque eo in loco Urbem condere voluit?* Cum vero de Urbis ædificatione loquitur, orbicu-

bicularem illi figurā attribuit. Roma igitur quadrata pro cētro est Urbis designāde: Olympus, vnde incipiebat designari. Idem plane, nisi per vim distorseris, elicitur ex verbis Varronis. Quod si quadratam Romam Fabius, & Cato describunt; quadripartitā, & quadri Urbem intelligunt. Sic enim & Annius interpretatur. Certe Fabius Romam primo tetrapolim, tum quadratam appellat, quatuor videlicet diuersis locis constantem, in Palatino monte constitutis: nempe Roma oppidulo versus Esquilias antiquiore, quam esset Romulus: Extructa Vellia versus Caelium: Germallia fundata versus Circum Maximum, quo germanos Romulum, & Remum Tiberis detulit in alueolo expositos: Romano Foro ædificato, quod aliqua sui parte spectaret Esquilias: Ex quibus quatuor, tetrapolis Roma, & quadripartita est. rotundæ tamen, & obliquæ figuræ. Qui ita sentiat, non audiet Solinum, aut Dionysium; nisi Dionysius idem quod Plutarchus quadrangulum intelligat. Solini autem locus non caret tenebris. Quid enim est? *Roma incipit à sylua, qua est in area Apollinis*, Lib. 4. de
 & *ad supercilium scalarum Caci*; Sylua enim in Palatino, scalæ ad rupes Hom. di-
 Auentini fuerunt, qua imminet Tiberi; Cum Vrbs Romuli fuerit in so- scipl. c.9.
 lo Palatio: *Dicta est Roma quadrata, quod ad æquilibrium foret posita*; dicta, non facta. Poni autem ad æquilibrium, si, vt notat Crinitus, significat construi ad æqualem regulam, & æqua ratione absoluti; rectius orbiculatæ structuræ accomodatur, cuius partes æqualiter distāt à medio.

Locus conditæ Urbis à Romulo. Cap. III.

Roma
condita in
Palatino.
Fab. Pic.
lib. 2.

Cato in
Originib.
Liu. lib. 1.

Diony. l. 2.

Tacitus
12. Ann.

Messa-
de Augus.

progenie,
& alij.

Lib. 2.
Lib. 4. &

leg. 4.
Lib. 5.

Loco cit.

Lib. 2. c. 1.

Quid sit
Pomœriū
Lib. 13. c.
14. in Ro-
mulo.

Lib. 1.

IS fuit Palatinus Collis, ubi nunc Horti Farnesiani, ut sine contro-
uerſia auctores. Dubium tamen, an Romulus aliquid aliud præter
Palatium ædificarit, vel Pomœrio incluserit. Nam Tacitus loco
citato, *Capitolium*, inquit, *non à Romulo, sed à T. Tatius additum.*
Urbi crediderit. Sed Dionysius ait ante Sabinum bellum Capitolium, &
Aventinum à Romulo fuisse munitum. Liſus quamvis primò scripſerit,
Romulus Palatinum primum, in quo ipſe erat educatus, muniit; tamen
paulo poſt, *Crefcebat*, inquit, *interim Urbs munitionibus, alia atque alia*
appetendo loca. Idem cum Plutarcho memorat, Capitolium ante Sabinum
bellum factum fuiſſe Arcem Romanorum: *Spurius Tarpeius* inquit,
Romana præerat Arci: Mœribus utique munita. Idem paulo poſt: *Huius*
ſilia Tarpeia aquam forte tum ſacris extra mœnia petitem iuerat. Eadem
apud Propertium ſic loquitur flagrante bello:

Romani montes, & montibus addita Roma.

Strabo: *Præſci namque Capitolium, & Palatium, Cœdemque Quirinalem*
ſic munire mœris, ut venientibus aliunde exterius faciliſ foret aſcenſus;
ad id ut T. Tatius primo aduentans incurſu locorum poſitus ſit. Cato: *Romulus*,
inquit, *cum Palatio etiam Eſquilinum tenuit, ab extubijſ diſtans,*
quas illi Lucumo dedit more T. buſco. Fabius: *Forum*, inquit, *Romanum*
ædificauit, & poſt bellum Sabinum ſœdere iſcto Romulus Urbis agros diuiſit
in partes tres aquis collibus. Sabinis & Tatius Capitolium, & Quirinalis:
Romulo, ſequentes, Eſquilinus, & Palatinus, in quo Roma: Galerito, &
Luceribus T. buſcis Cœlius, & Cœliolus obuenerunt. Et ut conſtaret de ha-
bitatione loqui, ſubiecit: *Auentinum Romulus paſſus eſt habitare.* Sex
igitur colles incolis frequentes fuerunt ante obitum Romuli: Forum, &
Arx, & alia loca teſte Liuius, & Strabone. De Foro Propertius:

Stabant Romano Pila Sabina Foro.

Poſtremo Valerius: *His (Romulo, & Remo) inquit, Auus Numitor*
eo loco, ubi educati erant, Urbem condere permiferat, ſub monte Palatino.
Tam varia, & incerta eſt in auctoſibus antiquitas.

Verum ut ſtatuantur fines Urbis, non mœnia ſpectari debent, ſed po-
mœrium. Numquam enim propriè Urbs accepit incrementum, niſi pro-
ducto pomœrio. Ut autem conſtet quid hoc eſſet; *Principium*, inquit
Varro, *quod erat poſt murum, pomœrium dictum eiſque ambitu auſpicia*
urbana finiuntur; Gellius: *Locus per totius Urbis circuitum ponere muros,*
qui facit finem Urbani auſpicij: ſic Plutarcho *ὁ γύρωθεν τείχος, ἢ μὲν*
τείχος. *quaſi poſt murum, vel pone murum.* Ut neque interiore parte.
(quod ait Liuius) *ædificia mœnibus continuarentur, & extrinſecus puri*
aliquid ab humano cultu pateret ſoli. Hoc ſpatium, quod neque habitari,
neque arari ſas erat, non magis quod poſt murum eſſet quam quod murus
poſt id, pomœrium Romani appellarunt. Iam in Urbis incremento quan-
tum mœnia proceſſura erant, tantum hi termini inaugurati conſecratique
pro-

proferebantur. Limes pomerij certa per intervalla distinguebatur Cippi-
 pis, idest lapidibus curatim in formam in summo expositis. Varro: *Cippi* Loc. cit.
pomerij sunt circum Romam, Tacitus: *Inde certis spatijs interiecti lapi-*
des. His additæ sunt inscriptiones. Duas adduco ex Grutero: primam
 cum Augustus Urbem auxit.

C. MARCIUS. L. F. L. N
 CENSORINVS. ET. C. ASI
 NIUS. C. F. GALLVS. COS
 EX. S. C.

FIN. POMER. TERMIN

Alteram Claudijs:

TI. CLAVDIVS
 DRVSI. F. CAISAR
 AVG. GERMANICVS
 PONT. MAX. TRIB. POT
 VIIII. IMP. XVI. COS. IIII.
 CENSOR. P. P
 AVCTIS. POPVLL ROMANI
 FINIBVS. POMERIVM
 AMPLIAFIT. TERMINAFITQ

Aio igitur, Romulum cum Urbem conderet, solum Palatium pomerio
 inclusisse. Gellius: *Antiquissimum autem pomerium, quod à Romulo* Palatinus
institutum est, Palatini montis radicibus terminabatur. Fabius, & Pala-
 tinus, in quo Roma: cum tamen dixisset alios Colles habitari. Romulus
 apud Livium: *Iuppiter*, inquit, *tuis iussus ausibus hic in Palatino prima* pomærio
Urbis fundamenta ieci. Tacitus; *per ima montis Palatini*, loquitur enim
 de terminis mœnium. Idemq; est apud Valerium, *Urbem condere sub mon-*
te Palatino. Messala: *Palatino in monte, aspiciato parua mœnia ponant.*
 Quod si ante bellum Sabinum Romulus munivit Capitolium, & fortasse
 Aventinum, teste Dionysio: & Lucumo Hetruscus, teste Fabio, proxi-
 mum Capitolio Quirinalem; id fecit non habitationis gratia, sed ne edi-
 tis locis poritus hostis gravius inde in Urbem incumberet. Quare & Fo-
 rum Romanum tunc extra pomerium fuit. de quo sic Dionysius. *Facto* Lib. 2.
foedere iidem, Romulus & Tatiuss planitiem Capitolio subiectam excisa syl-
va, & stagno, quod propter loci cavitatem erat aquarum à vicinis montibus
manantium receptaculum, terra congeffa repleto, in huius quod nunc est,
 Fori

Fori usum verterunt. Neque vero, cum supra ex Fabio Pictore dicebam, ædificatū à Romulo Forum, quartam Urbis quadripartitæ partē, hoc Forum intelligi volui, quod postea *Magnum, & Vetus, & Romanum* dictum est; sed aliquod aliud Forum in ipsomet Colle Palatino à Romulo factum pro nundinis; Noua enim Urbs loco indigebat, quo conuenirent ciues, negotiarentur, emptionibus venditionibusque necessaria vitæ compararent. Quod ipsemet Fabius confirmat paulo post scribens, inito prælio Sabinorum Romanorumque extra portam Palatinam, Metium Curtium se se cum equo armatum in paludem inieciſſe. Ex quo (vt quidam aiunt) nomen loco dedit, qui lacus Curtius dictus est, in medio Romano Foro; sed tunc Palus erat extra Urbem. quod, & Liuius, & Varro memorant.

Hæc quidem clara sunt, quæ conficiunt Palatinum Collem Romano pomærio definitum. Illud difficilius, an Romulus isto fœdere cum Tatio pomærium produxerit. Nam fortè subindicat Tacitus, *Capitolium non à Romulo, sed à Tito Tatio additum Urbi credidere. Mox pro fortuna pomærium auctum.* Quasi & illi auxerint, vt sequentes Reges. At Dionysius: *Romulo, inquit, tenente Palatium, eique contiguum montem Cælium; Tatio verò Capitolium, quod primum occupauerat, & Quirinalem Collem.* Idem indicant quæ supra ex auctoribus recitabam de Vrbe, alia atque alia subinde loca appetente.

Lib. 2.

Lib. 6.

Idem canit Virgilius, apud quem de Romulo Anchises:

En huius nate auspicijs illa inelita Roma

Imperium terris, animos equabit olympo:

Septemque vna sibi muro circumdedit arces;

Vbi Seruius: *Grandis est inde dubitatio, & alij dicunt, breues septem Colliculos à Romulo inclusos, qui tamen alijs nominibus appellabantur. Alij volunt hos ipsos, qui nunc sunt, à Romulo inclusos, idest Palatinum, Quirinalem, Auentinum, Cælium, Viminalem, Esquilinum, & Ianiculare. Alij vero volunt hos quidem fuisse, alijs tamen nominibus appellatos, Hæc ille, At non facile affirmauerim cur dixerit Ianicularem pro Capitolino. Ianiculum autem fuit extra Urbem, vt infra.*

Pomærii
sub Ro-
mulo non
occupauit
septē
montes.

Certum in hac dubitatione primo videtur, non potuisse à Romulo per septem Montes Urbis extendi pomærium. Nonnulli quidem illo Rege proximos insedere colles, Quirinalem, Cælium, Esquilinum; sed extra Urbem habitauerunt. Nam etſi alij alia scribant, in hoc tamen audientius potissimum est Liuius, & Tacitus. Dionysius vero qui dixerat Tatum, Capitolium, & Quirinalem habitationi destinasse, postea de Numa scribit, *Quirinalem Collem complexus ampliatis manibus;* quem tamen collem cum reliquis præter Capitolium, & Palatinum adiectos esse ab alijs Regibus testatur Liuius.

Qui ex iure
terminos
Urbis
propaga-
runt.
Loc. cit.

At Tacitus, qui additum à Tatio Capitolium ex inueterata opinione, affirmat, negat *Iure prisco terminos Urbis propagari, nisi ab ijs; qui protulere Imperium.* Et agro quidem de hostibus capto, vt ait Gellius quod sanxisse Romulum condita Vrbe censendum est. Tatio autem de hoste nihil ceperat; nisi adiectio Sabini territorij pro hostico habenda sit. Nihil-

hilo-

hi'ominus tamen nemo temere inficiari potest, Capitolium vel à Tatio Romuli ritus imitante, vel à Romulo post Tatij mortem inclusum pomœrio fuisse. Nam & Sabinos nouam gentem receperat in Ciuitem, quæ causa fuit posteris Regibus proferendi pomœrium. Liuius: *sequutusque, inquit, morum Regum priorum, Ancus Martius, qui rem Romanâ auxerant, hostibus in Ciuitem accipiendis.* adiecta quippe multitudine, addebatur habitationi locus. Quare primo Capitolinus mons Sabinis, deinde Cœlius Albanis, tum Latinis Auentinus datus est. Præterea nusquam legimus, deinceps Capitolium Vrbi additum, quod de alijs Collibus memoratur. Demum quia non licebat captare urbana auspicia extra pomœrium; sequentibus autem ætatibus in Capitolio præsertim de Cœlio est observatum. Quare Collis ille celeberrimus finibus inauguratis & pomœrio circumscriptus est.

Lib. 1.

Hic tamen negotium facessit Plutarchi auctoritas. Ait enim: *Vulcani Templum iam inde ab initio adificatum à Romulo, ut ibi una cum collega suo Tatio Curiam haberet, & colendum quidem Deum ignibus præpositum; sed extra Urbem locum illi assignandum statuisse.* Quibus consentiunt ea quæ tradit Vitruuius ex Aruspicum Ætrusca disciplina. Atqui huius Templi locum designat Dionysius loquens de Foro Romano; *Vbi, inquit, magna hominum frequentia negotiabatur circa Vulcani Templum paulum supra Forum eminens,* ibique narrat Romulum dedicasse quadrigas æreas, & suam effigiem; quod & Plutarchus testatur in Romulo. Eandem Vulcani ædem, siue Vulcanale supra Comitium in Foro collocat Sextus Pompeius. Ex quibus deducitur ædem Foro imminentem extra Urbem fuisse; quod tamen recepto intra Urbem Capitolio esse non potuit, interiacente Foro Palatinum, & Capitolinum Collem. Constat autem illam ædem non ante conditam, quam Romulus, & Tattius pari potestate regnarent. Quod cum Plutarchi verba demonstrant: tum Liuius, ubi Iouis Feretrij Templum omnium primum Romæ sacrum scribit in Capitolio.

In Quæst. Rom. q. 47.

Lib. 1. c. 7.

Lib. 2.

Lib. 1.

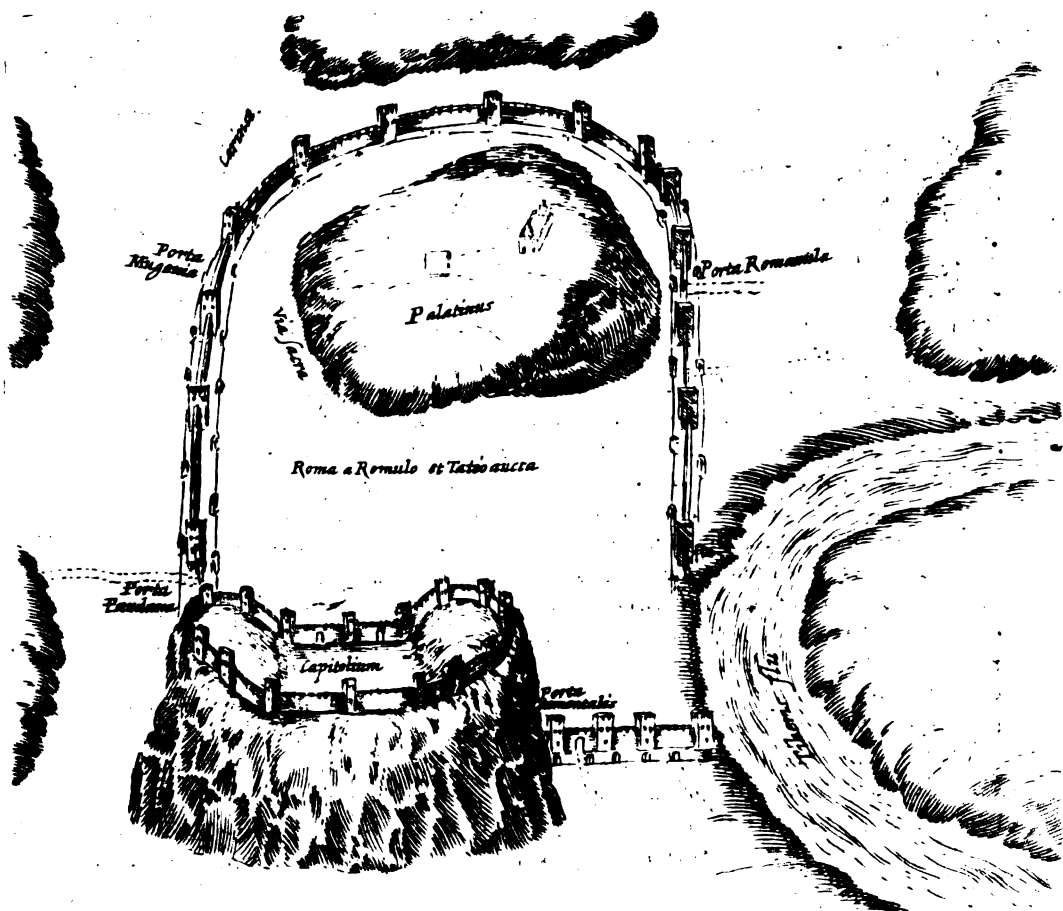
Nodus hic facile explicatur. Ædes enim Vulcani structa est à Romulo extra suam Urbem, nempe Palatium: & extra Tattianam, nempe Capitolium. Verum postea ad parandum Forum cōplanata, repurgataque; valde intermedia, ut Urbem vtramque coniungerent, ibi quoque pomœriū continuari debuit, intra eius fines recepta cum Foro Æde Vulcani. Crediderim autem Romulum satis fecisse volūtatī suæ, si Aedē Vulcani incendiorū præsidis sua Palatina Roma amandasset, ut ignes ab ea remoueret.

Vulcani Templum quomodo extra Urbem.

Iam ut congrua Urbis auctæ delineatio sit: A sinistro Capitolij latere, ubi postea Carcer Tullianus, pomœrium Colosseum versus producat, ut Sacram quoque viam in qua Romulus, & Tattius fœdus fecerant, aliqua parte includat. Inde conuersum per radices Palatini, vallemque Circi Maximi tendat ad Tiberim. Ad quem alia pars muri pertinebat, dextrorsum Capitolio accubantis, productique secundū Theatrum Marcelli. Ibi Porta Carmentalis.

Auctæ Urbis à Romulo quid occuparit.

Portæ

Portæ Urbis Romuli. Cap. IV.

In Romulo.

Portas quomodo constituerunt antiqui.

GENERATIM de Portis scribit Plutarchus, portas Urbis sacras non fuisse. Nam cum conditores aratro moenia designarent; *Vbi portam, inquit designare visum est, vomere exempto, atque aratro sublato spatium relinquunt. Vnde totum habent murum præter portas sacrum. nam eas si ducerent sacras, religiosum esset necessaria, & impura in Urbem recipere, & exportare. Sic. & lib. 1. tit. de Div. Rer. l. si quis. Si quis violaverit muros, capite punitur. Sicuti, si quis transcendet scalis admotis, vel alia qualibet ratione; nam Cives Romanos alia, quàm per portas egredi non licet, cum illud hostile, & abominandum sit. Nam & Romuli frater Remus occisus traditur ob id, quod murum*

murum transcendere voluerit. Idem testatur Ovidius, apud quem verba iubentis Romuli sunt;

Nēue quis aut muros, aut factam vomere fossam

4. Fast.

Transseat: audentem talia dede neri.

Quod Remus ignorans humiles contemnere muros

Cœpit: & his populus, dicere, tutus erit?

Nec mora. transiit: retrò Celer occupat ausum:

Ille premit duram sanguinolentus humum.

Quamuis autem Portæ sacræ non essent, sanctas dicebant. Inst. lib. 2. de Rer. diuis. §. sanctæ. sanctæ quoque res, veluti muri, & portæ Ciuitatis. Idè autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta in eos, qui aliquid in muros deliquerint. ff. aut. tit. cit. l. sanctum. Sanctum est quod ab iniuria hominum defensum, atque munimentum est. & l. sacra: dicimus sancta, quæ, neque sacra, neque profana sunt, sanctione enim quadam sunt subnixæ. Quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est. Hinc intelligi potèst frustra à quibusdam ex loco Plinij vel corrupto, vel perperam explanato, de quo postea, designari in Vrbe Roma florenti, & aucta portas triginta septem. Cum enim muri sacri essent, & multo pauciores post exactos Reges portæ fuerint; iure inferitur, nūquam tot portas fuisse. Religiosum enim erat rem sacram euertere: & non sacram, idest portam substituere. Idque immutatis muris nunquam factum opinor. Quamquam forte aucto pomœrio contingere potuit. Sed & tunc antiquas portas ad noui muri ambitum fuisse translatas probabilius est.

Iam Portæ Urbis Romuli quot fuerint, docet Plinius. *Vrbem*, inquit, *tres portas habentem Romulus reliquit, aut ut pluribus tradentibus credamus, quatuor.* Prima dicta est Mugionis, seu Mugonia à Boum mugitu, qui ex ea emittebantur. Fuit hæc, ut ait Dionysius, *prope Templum Iouis Statoris*: ducebatque e Sacra via in Palatium, in cuius via capite Templum Iouis Statoris erat, ut ait Plutarchus: *in ipso fori Romani margine*, ut colligitur ex Lio. Hæc ergo porta ibi erat, qua parte mons Palatinus est deuexus in vallem ubi olim Templum Pacis, nunc Paciferæ Virginis, Nouæ cognomento: contra ipsam ædem SS. Cosmæ, & Damiani. Altera Romanula, siue Romana dicta est, *Quæ*, ut ait Varro, *est dicta ab Roma, quæ habet gradus in Naualia ad Volupia sacellum, & Porta Romana instituta est à Romulo in infimo Cluuo Victoriæ, qui locus gradibus in quadraturam formatus est.* Hic autem locus idem ille videtur esse, de quo Plutarchus: *Romulus habitauit ad Pulchri littoris quæ vocant gradus circa descensum ex Palatio in Circum Maximum.* Quod si verum, est; Hæc porta in altero latere Palatini collis sita fuit, contra Auentinum, & Circi Maximi vallem spectans. Quod etiam conijcitur ex alijs Varronis verbis: *Hoc sacrificium fit in Velabro, quæ in Nouam viam exitur, ut aiunt quidam, ad Sepulchrum Accæ, qui locus extra Urbem antiquum fuit, non longe à Porta Romanula.* Velabrum enim propè Circum Maximum fuit. Quamquam Sextus Pompeius videtur refragari, qui hæc porta iter aperit in Sabinos.

Lib. 3. c. 5.

Tres por-

tas.

Urbis Ro-

muli.

Porta Mu-

gonia.

Lib. 2.

In Vita

Ciccr.

Lib. 1.

Porta Ro-

manula.

In Romu-

lo.

Ter-

quit, *Iani templum patulſſe ſub Romulo*. Poſtea ampliato pomerio cum Capitolium & Palatium idem murorum ambitus cingeret, tranſlatum à Numa ſignum, Templumque extra mœnia, & quaſi bellum excluderetur, clauſas Templi fores apertas ſub Romulo. An eodem tranſſata ſit porta Ianualis mihi exploratum non eſt. Hoc quidem, & eiſdem portæ claudendæ aperiendæque morem indicat locus Varronis. Pauent & Onidij carmina: quamquam ipſe de ea porta ſic eſt loquutus, quaſi & in Palatio, & ad imum Argiletum ſub Capitolio eſſet. Ex conſuetudine videlicet Poetarum, quibus per anachroniſmos mutare in rebus rationem temporum religioni non eſt.

Quarta eſt Porta Carmentalis ad radices Capitolij, & forum nunc Porta Carmentalis. Montanarium, fortaiſſe Ianualis etiam dicta, vt tres tantum eſſent portæ. De ea poſtea.

Alterius Portæ meminit Vatro, quæ Saturnia diceretur ad ædem Saturni ſub Capitolio, quam nunc, inquit, vocant *Pandanam*. Hæc quamuis fortè in Vrbe Romuli aucta, & complectente Capitolium vſui eſſet, tamen non cenſetur in Romanarum Portarum numero, quia ſupererat ex vetere oppido, quod in Capitolio ſitum Saturnium dicebant. Apud 6. Fall. Ouidium ſic Iuno:

A Patre dicta meo quondam Saturnia Roma eſt,

Hæc illi à Cælo proxima Terra fuit.

Ex his animaduertes haud rectè à M. Fabio Rauennate, deinde à Iano Iacobo Buiſſardo, qui eius veſtigijs inſtitit, Romam quadratam Romuli delineatam fuiſſe. Quatuor enim montes mœnibus comprehendunt, Capitolinum, Palatinum, Eſquilinum, Auentinum. Atque vt alia, quæ ibi peccant, præteream; fruſtra expromunt quadratam Romam conſiſtis quatuor monticulis, dolatis quodammodo, & in quadrum diſpoſitis. Nam ex quatuor illis muro incluſis nunquam Vrbs quadrata exiſteret. Quæ ſi fuit, ſolum ſecundum radices Palatij fuit.

Incrementum Vrbis ſub alijs Regibus.

Cap. V.

Numa Secundus Romanorum Rex nihil addidit. At refragatur Dionyſius, qui ſic ait; *Numa & Quirinalem Collem complexus ampliatis mœnibus*. Sed contra, Liuius adiectionem Quirinalis Seruio Tullio attribuit. Vbi ſola certatur auctoritate, auctorem ſequor Liuium; cum quo ſentit Plinius, ſive quis alius de Viris illuſtribus. Numa quidem in Quirinali domum ſibi parauit, ſacrauitque Aediculam, vt alibi referam; ſed montem Vrbi non addidit. Lib. 2.

Cœlium hodie Lateranum addidit Tullus Hoſtilius, traduſtis Romam Albanis. Dionyſius factum aſtruit ante bellum Albanum; nec, puto, perſuadet. Cauſa enim, quam ſupra attigi, dictum oppugnat: Vrbis videlicet terminos neminem auxiſſe, niſi aucto Imperio, & agro de hoſtibus capto.

capto. Qua conficitur, nihil adieciſſe Numam, qui ſerere in animis religionem, quam bello captis agris frumenta maluit.

Ancus Martius recepto more dandi Ciuitatem victis hoſtibus, pro Latinis muniuit Auentinum, vbi Tempia SS. Sabine, & Balbinæ: iſdemque habitandam dedit Murciam Vallem, duobus ſubiectam collibus, Palatino, & Auentino. Murcia autem à Venere dicitur, quæ olim Myrtia de myrto eidem dicata dicebatur, teſte Plutarcho. Idem Rex Ianiculum mœnibus ſepſit, ne illo potiretur hoſtis: fluuium iliceo ponte iunxit, quem Sublicium dixere, vt ex Auentino peruium in Ianiculum iter eſſet.

Quæret aliquis: Cùm hoc Rege Vrbs terminaretur Capitolio, nec Quirinalem, aut Eſquilias attingeret, Cur ſcripſerit Liuius: *Carcere media Vrbe imminens foro adificatur*. Nam Forum ſub Capitolio erat, Vrbs autem verſus Palatinum, & Cœlium, & Auentinum longiùs producebatur. Sed media Vrbs pro loco Urbis celeberrimo habenda eſt, in quo fere degeret populus, negotiaretur, otiaſſeturque. Huiusmodi enim loca pro Urbium mediotullio habentur.

Tarquinius Rex Quintus Vrbi nihil ſoli, muri plurimum addidit; De quo ſic Liuius, *muro lapideo Urbem cingere parat*. Meſſala, *muro lateritio circuit Urbem, Aquas Cloacis à ſaſtigio in Tiberim ductis ſecat*. Poſtremus Seruius Tullius Rex Sextus Quirinalem, hodie Caballum, in quo ædes Pontificiæ: Viminalem, in quo Templum S. Laurentij in Palisperna, & Thermæ Diocletiani: Eſquilinum collem adiunxit, in quo Tempia S. Petri ad Vincula, & S. Mariæ Maioris: mœnia, & pomœrium protulit.

Hic ſuboritur dubitatio. An Tullus Hoſtilius, & Ancus Martius pomœrium protulerint. Nam Liuius ſolum à Serulo fuiſſe prolatum ſcribit, cum Gellio. Ancum quidem conſtat non auxiſſe, quamuis eodẽ modo de hoc Rege, ac Tullo Hoſtilio loquantur Liuius, Dionyſius, Plinius. & tamen de Anco eſt negandum, addito Auentino, quod affirmatur de Tullo Hoſtilio, adiecto Cœlio. Auentinus enim mons infelix, & inauſpicatus credebatur eſſe; *Quid eo monte*, inquit, Gellius, *Remus Urbis condenda gratia auſpicauerit, auesque irritas habuerit ſuperatusque in auſpicio à Romulo ſit*. Idcirco (vt ait Meſſala apud eundem) omnes, qui pomœriũ protulerũt, montem iſtum excluſerunt, quaſi auihus obſcænis ominoſum. Fabius autẽ Piſtor, *Auentinum*, inquit, *Romulus neminẽ paſſus eſt habitare: Nam fratri Remo illum ſacrum eſſe voluit uſque Helernam*. Lucus eſt hic Auentini ad Tiberim. Sed quoniam Ancus propter locorum ſitus Urbem ab ea parte non ſatis munitam animaduertit, præaltum collem muris, & ædificijs occupauit; illum tamen extra Urbem non produco pomœrio reliquit. Pomœrium enim religioſe, verequẽ Urbem terminabat inauguratum, conſecratumquẽ. Seneca: *Hoc inquit, ſcire magis prodeſt, quàm Auentinum montem extra pomœrium eſſe, propter alteram ex duabus cauſis: aut quod plebs eò ſeceſſiſſet, aut quod Remo auſpicante illo loco aues non addixiſſent*. Sic vero ſe habuit uſque ad Claudium Cæſarem. Quo auctore, inquit Gellius, *receptus, & intra pomœrij fines obſeruatus eſt*. Et quos, ait

Ta-

Loc. cit.

Lib. 2.

Auentinus
extra Vr-
bem.De breuit.
vit. cap. 4.

Tacitus, *Claudius terminos posuerit, facili cognitu, & publicis actis praescriptum.* Hi utique, de quibus Gellius; aliter non facile esset cognoscere.

At Caelius collis aduersa de causa pomærio includitur; non enim inauspicatus est collis, neque inficiantur auctores ibi fuisse pomærium. Tacitus quidem, eodem loco; plures Reges auxisse pomærium norat. *Regum, inquit, in eo (pomærio) augendo ambitio, vel gloria variè vulgata.* Quod si Tullius Hostilius non auxit; qui Reges, præter Seruium, auxerunt? Neque deinceps Cællum ab alio intra pomærium inclusum constat. Quamuis autem Plinius scribat Auentinum Urbis additum: & Dionysius Ancum Regem Urbem non mediocriter auxisse, Auentinum complexum eisdem mœnibus; Linius tamen ait, Auentinum nouæ multitudini datum; quasi non receptum intra Urbem.

Ianiculum fuisse extra Urbem.

Cap. VI.

IS Mons est imminens Transiberinæ regioni, in quo Templū colitur S. Petri, cognomento Montorij. Hunc Montem Ancus etiam munivit. Plinius: *Ancus Auentinum, & Ianiculum Urbis addidit.* Linius: *Ianiculum quoque adiectum.* Dionysius: *Muro cinxit & Ianiculum Montem in aduersa ripa imminentem Tiberi, collocauitque in eo præsidij, ut ab Hetruscis tutior esset fluminis nauigatio.* Onuphrius his permotus, *Quamuis autem, inquit, Ancus Auentinum extra pomæriū esse voluerit; illud tamen Ianiculo, & Transiberina regione Urbis adiunctis, quartus, à Romulo protulit.* Ego autem quidquid esset trans Tiberim, fuisse extra Urbem, & pomærium censeo. Neque id ostendere difficile est. Nam Dion; cum scripssisset Metellum Celerem Augurem, Prætorēque à Ianiculo Vexillum reuelliſſe, subdit. *Quod de Vexillo dixi, sic habet. Cum antiquitus multi hostes circum Romam habitarent, veriti Romani, ne dum ipsi Comitia Centuriata agerent, hostes per insidias Urbem aggredirentur, Ianiculumque occuparent (Τὸ ἱανικουλον καὶ ταβάλλοντες) statuerunt non omnes simul ire in suffragia, sed ut semper aliqui armati per vices eum locum custodirent. In Ianiculo igitur quandiu populi cōuentus durabat, custodia agebantur. Cum autem soluenda iam erat ἐκκλησία, seu Cōuentus, signum à Ianiculo remouebatur, custodesque discedebant. Non autem licebat custodijs ab eo loco remotis quicquam amplius statuere. Is autem mos solis Centuriatis Comitijs obseruabatur, cum extra Urbem omnes in armis adesse res postulabat, & id hodieque Religionis causa fieri solet.* ἀλλὰ πῶς ἰπῶν, αἱ ἐνὸς τοῦ τοῦ κωρίου ἐκείνου ἐκ δὲ δοχῆς φυλάττειν, & αὐτὸ ἕως ὥρῃς ἐκκλησία ἦν ἐφερχομένη. ὅπου ἡ δὲ ἀλύσιθαι ἑμῶν, τότε σήμερον καὶ θῆται, & οἱ φύλακες ἀπὸ τῆς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. & ὅτι ἐξὼ μὴ φερεσθῶν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ, ἐδὲν ἐν χειρὶ τοῦ ἡγεμῶν.

Loc. cit.

Lib. 1.

In Urbis Roma.

Lib. 37.

B

Quod

Lib. 16.
cap. 27.

Quod etiā probatur explicaturque à Gellio: *Centuriata autem Comititia intra pomerium fieri, nefas esse, quia exercitum extra Urbem imperari oporteat: intra Urbem imperari Ius non sit: propterea Centuriata in Campo Martio haberi, exercitumque imperari praesidij causa solitum, quoniam populus esset in suffragijs ferendis occupatus.* Ex geminis horum auctorum locis hæc perspicue deducuntur. Exercitum intra Urbem imperari Ius non erat: Imperabatur autem Centuriatis Comitijs, & collocabatur in Ianiculo. Hic igitur erat extra Urbem. Non video quid inficiari quispiā queat, nisi prædicet, in Ianiculo quidem, at extra mœnia positas fuisse custodias, & cum vexillo militari exercitum; non enim mœnia occupant totum Collem. Cui responsioni vix videtur occurrendum; pugnat enim perspicue cum sensu Dionis, qui ait: recepto à priscis more aliquos armatos in Ianiculo egisse custodias. Vbi autem Custodiæ fiebant nisi ad portas, & in ipsis mœnibus? in quibus videlicet signum ponebatur ut ex editi collis præcella Turri prospiceretur à Campo Martio. Deinde quando de Ianiculo post Urbem conditam loquuntur auctores, nisi quid obstat, partem collis mœnibus cinctam debemus intelligere. Sic enim Linius: *Ianiculum quoque adiectum non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset. Et: cum captum repentino impetu Ianiculum. Et: velut agmine tam uno petijt Ianiculū.* Et clarius paulo post; *Via qua Sublicio Pontis ducit ad Ianiculū. In eo cliuo, cum L. Albinus de plebe Romana, &c.* Sic apud Appianum: *Octavius in medio Ianiculi perflans.* Et: *Nam pars Collem qui Ianiculus dicitur, in quem pecunia omnes collocata fuerant, infederat.* vbi vides partem Collis intelligi, quæ muris muniretur. Nec tamen intra Urbem esse dicenda est; hoc enim est, esse intra pomerium; non intra muros, ut de Aventino dicebam. Nec inficias ierim, interdum hoc nomine totum significari collem, seu verius continuatos colles. Dubiè Quidius:

1. Fall.

Arx mea collis erat: quam vulgus nomine nostro

Nuncupat: hac atas Ianiculumque vocat.

Nam in eo colle Urbem Antipolim condiderat Ianus, Martialis non de munitione solum Anci loquutus est, cum ait:

Lib. 4. ep.
66.

Tullij iugera pauca Martialis

Longo Ianiculi iugo recumbunt.

Apertè enim verticem indicant, cui subiacet campus Vaticanus, quæ sequuntur;

Illic Flaminia Salariaque Gestator patet. Et: cū sit tam prope Miluius, Ex quibus videtur Martialis improprie loquutus; & accepisse montes Vaticanos pro Ianiculo: Hi enim sunt colles, qui perpetuo iugo ab Ianiculo per tria circiter millia passuum tenduntur ad Miluium Pontem. Cicero: A ponte Miluio Tiberim duci secundum montes Vaticanos. Et Horatius:

Lib. 13.
epist. ad
Attic. ep.
33. Od.
20. l. 1.

... datus in Theatro

Cum tibi plausus,

Obare Mecenas aques: ut paterni

Flu-

*Pluminis ripa, simul & iocosa
Redderet laudes tibi Vaticani
Montis imago.*

*Cacubam, & praelo domitam Calæno
Tu bibes unam: mea nec Falerna
Procula colles.*

Loquebatur autem de plausu facto in Theatro Pompelji, quod ferè cōtra ipsum Ianiculum erat, ex quo plausu resultauit Echo è Vaticano colle.

Præterea Insula, quæ media est inter Urbem, & Transiberinam regionem, fuit olim extra pomerium. igitur multo magis Transiberina regio, & Ianiculum. Illud autem tum ex Plutarcho patet, tum ex Plinio. Plutarchus quærit, cur Aesculapij Templum extra Urbem esset, cum esset in Insula Tiberina, tresque reddit causas; *Vel quod purior, & salubrior sit aer extra, quàm intra Urbem; vel quod Epidauri peste laborantes Aesculapium accersendum curauerint; Epidaurij autem non in Vrbe, sed procul inde Templum habuerint*, quod Liuius quinque millibus passuum ab Vrbe distans describit: *vel quod Romani Anguem ab Epidauro, qui se in eorum Nauem contulerat, in quo ipsum Numen esse putabāt deportauere: eoque in Insulam Tiberis egresso arbitrati sunt Deum locum Templi indicasse.* Claudianus:

*Huc depulsurus morbos Epidaurius hostes
Reptauit placido tractu, uelutque per undas
Insula pæonium texit Tiberina draconem.*

Idemque legimus apud alios. Plinius vero aliam addit causam, cur Templum extra Urbem fuerit; quod prisci illi artem medicam damnarent, & ut Medicos, ita Aesculapium illorum Principem nollent in Urbem admittere; *Idco, inquit, Templum Aesculapij, etiam cum reciperetur is Deus, extra Urbem fecisse iterumque in Insula traduntur*; arbitror legendum, *Tiberisque in Insula traduntur*. propterea Dionysius, *Insulam Aesculapio sacram* appellat. quæ nim. rum etiam in eius effigiem Nautis, qua est aduectus Anguis conformata fuerit. Cæterum kal. Ianuar. (ut hoc loco etiam ista commemorem) fuisse illam ædem cum proxima Iouis dicatam docuit Ouidius.

*Sacrauere Patres, hac duo Tempia die.
Accepit Phæbo, nymphaque Coronide natum
Insula; diuidua quam premit amnis aqua.
Iuppiter in parte est: cepit locus unus utrumque:
Iunctaque sunt magno Tempia Nepotis Auo.*

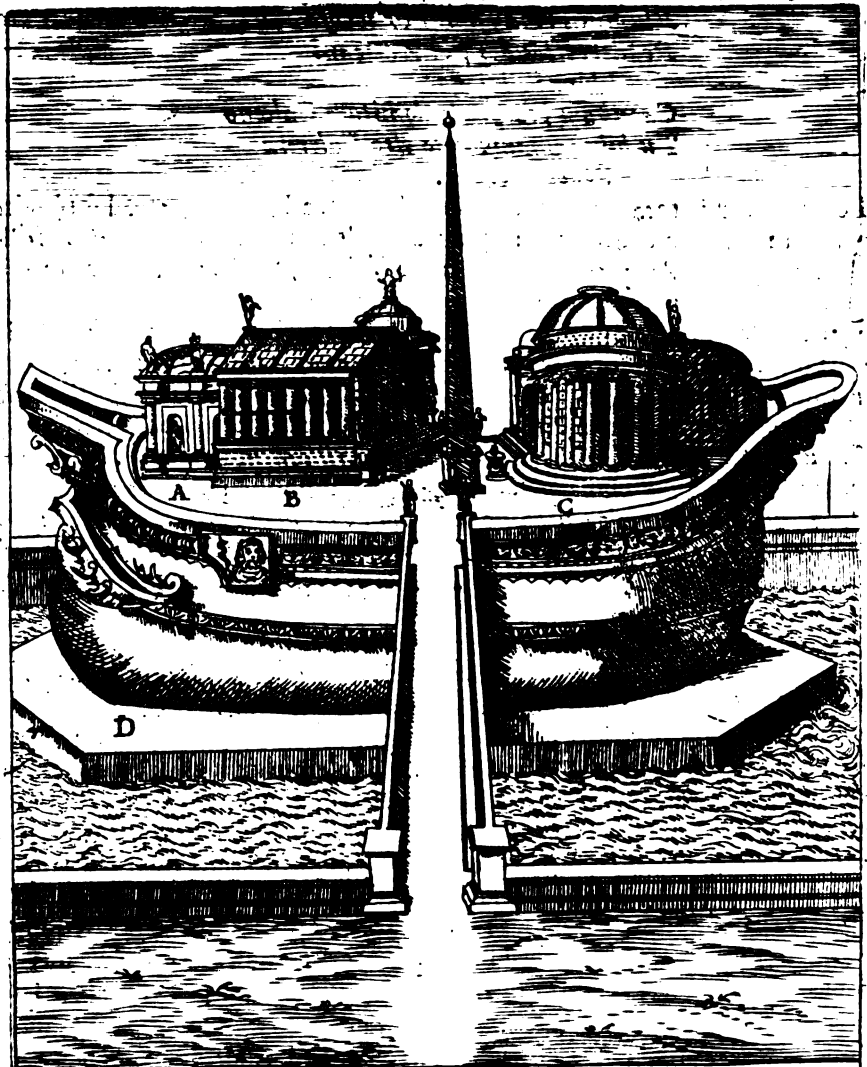
Sed Iouis ædes multo post dedicata est an. Urb. cond. DLVIII. ut Liuius testatur.

In Quest. Rom. q. 94.
Dec. 1. 1.
Lib. 3. in Stitic.
Plin. 12. q. cap. 4.
Val. lib. 1. cap. 8.
Liu. epit. Dec. 2.
Lib. 1.

Lib. 19. cap. 1.
Ædes Aesculapij in Insula Tiberina.
Lib. 5.

Lib. 1.
Fast.

Ædes Iouis in Insula Tiberina.

INSVLA IN EFFIGIEM NAVIS AESCVLAPIO SACRA

A. Templum Fauni.

C. Templum Iovis.

B. Templum Aesculapij.

D. Platea Navis.

Eadem Insulam extra Urbem fuisse confirmat Varro ubi ait: *Amnis*
 Dec. 4. l. 4. *id flumen est, quod circuit aliquid, nam ab ambitu Amnis. Itaque Tiberis*
 Lib. 4. de *Amnis, qui ambit Campum Martium, & Urbem. Si Ianiculum ponatur*
 ling. Lat. *intra Urbem Tiberis non fluendo ambiret illam sed interflueret, quare ex-*
tra fuit. Confirmat Dionysius, qui lib. 3. de Tiberi sic ait: Qui ex Apenino

102

INSVLAE VESTIGIA

A. Antiqua nauis platea. C. Pons fabricius.
 B. Nauis puppis. D. Pons Caestius.

καὶ παρὰ αὐτὸν δὲ πῶς αὐτὸν ἴδον, ὅτι πρὸς τὸν ἴσμον Ῥωμαίων ὄντων. De eodem
 Auctor Panegy. ad Constantinum. Tu munitor mœnibus ambiendis.

Ad hæc Festus scribit: In Ianiculo Ludium sepultum fuisse, qui quondam
 fulmine in circo ictus fuerat, cuius ossa postea ex prodigijs, oraculorum-
 que responsis Senatus decreto intra Urbem relata in Vulcanali quod su-

B 3 pra

2. de Legi-
bus.

In Quæst.
Rom. q.
79.

pra Comitium est, obruta sunt. Non enim licebat in Vrbe hominem sepelire ex lege duodecim Tabularum, quæ memoratur à Tullio. *Hominem mortuū inquit, lex in duodecim Tabulis in Vrbe ne sepelito, neue orito.* quamquam, ut Plutarchus scribit, eius qui aëto triumpho esset mortuus, cremati os sumptum in Urbem inferre, atque honoris causa deponere soliti sunt. Et Fabricio propter virtutem, post conditas duodecim Tabularum leges datum, ut in Foro sepeliretur. Reiecto ergo Ianiculo, quamquam & Cluuerus contra sentiat, extra pomærium, intra illud statuantur sex colles, & post Claudium septem: Capitolium, Palatium, Auentinus, Cælius, Esquilinus, Viminalis, Quirinalis. Sit extra Urbem quidquid trans fluuiū est: & collis hortorum, postea Pincius, nunc Trinitatis.

Vnde &
dies septi-
montium
ab his sep-
tē mon-
tibus, ut
ait Varro.

In 6. Ae-
neid.

At inquires, nonne Roma semper dicta post Reges ἐν ταύροις septicol-
lis? Itā sanè. non enim cum septem colles numerant, excludunt Auenti-
num. is enim quamuis extra pomærium esset, dicebatur tamen vnus è
septem Urbis collibus, quod mœnia cæteris adiuncta haberet, perpe-
tuumquē omnium munimentum esset; contra Ianiculi mœnia fluuiio in-
termittā longe amoueantur ab Vrbe. Quare hic extra numerum col-
lium: Auentinus vnus è septem fuit. Rursus inquires, alij dissentiunt, &
vnum pro alio collem substituunt, de quibus Ludouicus Cerdà. Sed hi
auctores montes non multiplicant, sed nomina montium. *Neque enim,*
ut idem ait. octo montes facit Festus, memorando Palatium, Veliam, Fa-
gutalem, Suburram, Germalum, Cælium, Oppidum, Cispium. Quatuor
enim ibi tantum colles enumerantur, *Palatinus*. cuius summa pars est
Velia, & Germalus ima: qui locus à Germanis Romulo, & Remo ibi ad
fluuium, & sicum ruminalem inuentus, dictus est, ut Varro scribit. *Fagu-*
talis, qui & *Viminalis*. Suburra collis non est, sed locus sub Esquilis,
cum cliuo in easdem Esquilias: postremo *mons Cælius*, & *Esquilinus*, qui
& Oppius, & Cispius, teste Varrone ab Oppio viro Tusculano, Cispio
Anagnino qui ibi stationes habuerant, ut Festus ibidem. Non ergo mon-
tes enumerat. Festus, sed loca vbi fiebat sacrificium septimontium. Nam
paulo post. *Septimontium appellabant diem festum, quod in septem locis*
faciebant sacrificium, Palatio, Velia, &c.

Vrbis ambitus sub Consulilibus vsque ad Syllam. . Cap. VII.

Lib. 2.
Lib. 1.

ROMA sub Regibus fuit annis ducentis quadraginta quatuor,
ut Dionysius, & Liuius testantur. à quo anno vsque ad Syllam.
Dictatorem, nempe Urbis ambitum sexcentissimum septuagesimi-
mum quartum fluxerunt anni quadringenti, & triginta. quò
tempore, quia nihil Urbis adiectum est, quanta esset eius magnitudo
statui debet. Ducenti ergo muri sunt à Tiberi iuxta Theatrum Mar-
celli ad Saxum Tarpeium; cum in colle Capitolino per eius crepidinem,
quà

quæ vergit ad planiciem Romanam: inde Columnam Traianam versus, quæ pars collis Quirinalis olim fuit. Hinc ad eius collis iugum versus Pontificium Palatium: cum S. Susannæ Templum. Hæc enim crepido montis perpetuo decurrens, imminet subiectæ valli; quamquam aliqua nunc molliori petuntur cliuo, quæ olim abrupta, & aspera fuerat. ultra ædem S. Susannæ Collina portæ, quæ & Salaria secundum viam Numen-tanam: à qua ad portam Esquilinam directus est agger Tarquinii Regis nongentos circiter passus; et murus, qui nunc flexuris, angulisque con-uerfus amplius spatium propter causas post afferendas complectitur, recta producat. A portâ Esquilina versus Basilicam S. Mariæ Maioria mœnia deducta tendebant in Cœlium montem, eiusque dorsum inside-bant, usque ad eam partem, quæ dextra est, ultra hortos Matthæiorum: tum delapsum in vales pomerium iuxta viam Appiâ per radices Auen-tini montis, extra ipso relicto decurrebat in Tiberim, quamquam & A-uentinus suo cinctus muro urbi munimento fuerit. Hic est ambitus, quem Reges reliquerunt, neque ulterius processit religionibus, quod ait Dionysius, *ut fertur non permittentibus in iura Regis quodam d'auentis*. Hic verò quoniam quædam certa, quædam incerta dicuntur; separan-da, & dubia confirmanda sunt.

Romæ
ambitus
sub Regi-
bus.

Lib. 4.

Primum ergo certum est, Auentinum extra pomerium, & Urbem fuisse; quod supra diximus. Alterum paulominus incertum: Urbis mœnia secundum iugum Quirinalis collis, in fine aggeris Tarquinii, in summo item Esquilino, & Cœlio colle fuisse. Plinius. *Clauditur, Roma, ab Oriente aggere Tarquinij superbi inter prima opere mirabili. Namque eum muris æquauit, quâ maxime patebat aditu plano: cetero munita erat præcellis muris, aut abruptis montibus.* Dionysius: *Urbis, inquit, mœnia erant partim in montibus sita, & rupibus; mediocris præsidio propter loci naturam opus habentibus: partim munita Tiberi fluuio.* Qui vero fuerint abrupti hi mœres præter Capitolium, Quirinalem, & Cœlium dicere nemo potest, nisi forte illa ætate Esquilinus inter ortum, & meridiem non modico & ipse iugo collebatur, quod nunc fere sue ruinis, sine aggesta humo complanatum est. Præruptus & Auentinus, si ascribatur septem Urbis collibus. Muri in mediâs valles occupabant: Agger autem Tarquinii sic ab eodem Dionysio eodem loco describitur: *Quæ verò maxime hosti-bus Urbs est obnoxia: ab Esquilina portâ Collinam usque opera manu facta munita est, fossa lata centum pedes, quâ minimi, alba triginta: cui imminet murus alto, & lato intus suffutur agger, nec arisibus quassari, nec cuni-culis suffodi facilius. Ea munitio septem ferme stadiis longa, lata quinquaginta pedibus.* Strabo: *Aggerem, inquit, porrexerunt super fossa supercilio interiore, murumque cum turribus à Collina portâ usque ad Esquilinam im-posuerunt.* Hic ergo agger longus erat passus octingentos septuaginta quinque, tantumque portâ Collinâ & Esquilinâ inter se distabant. Onu-phrius aggerem parû ultra Thermas Diocletiani adhuc spectari docet: additumque postea murorum circuitum latiore. Sed Plinius contra, *Urbis, inquit, clauditur ab Oriente aggere Tarquinij superbi.* Igitur lon-

Lib. 3. c. 5.

Lib. 9.

Lib. 5.

ge ultra Thermas ad mœnia pertinebat, quâ tenduntur à porta Numen-
tana nunc Pia ad portam Sancti Laurentij, olim Esquilinam.

Magis ambiguum est, an Capitolium Urbem terminarit ab Occasu, &
Septentrione, quâ parte imminet planicie, in qua nunc ædificia Romana
sunt. Marlianus sic ait, *Arbitramur partem Urbis plana prisco etiam tem-
pore fuisse intra Urbem, deducto videlicet muro à Collina ad Tiberim, è re-
gione murorum ab Anco in Transiberina regione collocatorum.* Huic sub-
scribit Onuphrius. *Muri, inquit, haud longè à ponte, qui nunc dicitur Xy-
stus versus Farnesiorum Palatium inchoabant ex aduerso murorū ab An-
co Marcio Rège in Transiberina regione structorum, & porta, quæ nunc
Septimiana dicitur, qui per mediam Urbem planam circa Campos Flora,
Agonalemq; & Pantheum usque ad Quirinalis radices eâ parte, in qua
Cardinalis Carpensis horti sunt collocati protendebantur.* Sed vir eruditis-
simus non meminit eorum, quæ alibi scripsit de Circo Flaminio. Alij, ut
Fulsius, & Blondus, Plinij terminos illi attribuunt, de quibus postea; hu-
ius temporis ambitum minus diligenter inquireunt. Res à me fusiùs di-
scutienda, fiet in aperto quorundam locorum accurata cognitione.

Lib. 1. c. 5.

In Urbis
Roma.

Lib. 1. An-
tiquitat.

Lib. 1. Infr.

Romæ.

Campum Martium, eique adiunctum alterum minorem Campum fuisse extra Vr- bem. Cap. VIII.

Lib. 2.
Dec. 1.
Lib. 9.
Antiquit.
Rom.

CAMPVS Martius ex eo dictus, quod Marti dedicatus erat.
Ambigitur quos fines haberet. Liuius: *Ager Tarquintorum, qui inter Urbem, & Tiberim fuit, consecratus Marti, Martius deinde Campus fuit.* Dionysius: *Agrum, quem illi Tarquinij priuatim possederant, inopibus ex plebe diuiserunt, uno tantum campo excepto, qui situs est Urbem inter, & Fluium. Is iam ante Marti sacer erat, Pratum Equis, & Iuuentuti in armis exercenda accomodum.* Vterque auctor videtur asserere, quidquid campi inter colles, & Tiberim iacet, esse Martium. Quia tamen Dionysius ante exactos Reges: Liuius post pulsos Tarquinius Marti consecratum refert; Liuium sequor. Quod si dicas cum Dionysio, Romanos decreto Consulum maturam farris messem proiecis-
se in Tiberim, quia religiosum erat eam consumere, quod antea Marti esset campus dedicatus; aio, non id causæ fuisse, sed quia, cum illo ipso tempore dedicassent, omnia è campo collecta putarant in plebem diuidi non oportere, ideoque proiecta in Tiberim.

Ex his consuelet aliquis, Campum Martium plana Urbis omnia occupasse. Verum alia ex parte certum est præter Campum Martium, olim fuisse alium Campum inter Tiberim, & Urbem, nec illum Marti dedicatum. Erant enim inter Campum Martium, & Urbis mœnia, Prata Flaminia. Liuius: *Consules ad Urbem accessere; Senatūque in Campum Mar.*

Lib. 1.
Dec. 1. l. 5.

Martium euocauere. Vbi quæsti primores Patrum, Senatum inter milites, dedita opera terroris causa haberi; Consules, ne criminationi locus esset in Prata Flaminia, ubi nunc Aedes Apollinis est, Circum iam tum Apollinarem vocabant, auocauere Senatum. Idem: ea omnia in Pratis Flaminij consilio plebis acta. Clarius Strabo, qui cum descripsisset Campum Martium, ait; πολλοῖον δὲ πρὸς τῇ πεδίῳ τέτρε & ἄλλο πεδίον. Proximus autem est huic Campo, Martio, & alius Campus; porticusque circumcirca per multa, tum luci; tria Theatra, Amphitheatrum, Templum, unum alteri subinde contiguum, magnifica, quorum respectu ipsa Vrbs quasi additamentum quoddam videri possit. De hoc Catullus ad Camerium:

Te quæsiuimus in minore Campo.

Te in Circo, te in omnibus libellis.

Maiores enim erat Martius, idemque à Spartiano videtur dici *Campus Iouis*: fortasse propter Pantheon in eo Ioui vltori dicatum. *Domus*, inquit, eius hodie Roma visitur in Campo Iouis. Denique prope Pontem Xystum Templum hodieque colitur Sancti Saluatoris cognomento in Campo, nec tamen ibi Martius Campus olim fuit. Huius Campi Prata Flaminia, & alter, qui Campus Tiberinus est dictus, partes fuere. De hoc Plinius: *Inuenitur statua decreta, & Tarracia Caia, siue Suffetia Virgini Vestali: quod Campum Tiberinum gratiscata esset ex populo*. Gellius: *Caia Tarratia, siue illa Suffetia est, nomen in antiquis annalibus celebre est, quod Campum Tiberinum, siue Martium populo Romano condonasset*. At quando Martium, cum hic Ager fuerit Tarquiniorum? sed & ex his, quæ diximus, perspicui potest, Martij nomine, latiore significatione intelligi quidquid interiacet Fluium, Capitolium, Quirinalem, & Pincium: pressa vero, & stricta quod solum Tarquinij possederant, & Marti postea dedicatum est. Priore, Campus Flaminius, & Tiberinus Tarraciarum, pars Martij sunt: posteriore Martio excluduntur. sic etiam Dio exponitur, ne pugnet cum Strabone, qui Amphitheatrum Statilij statuit in Campo Martio, nam huius nomine vniuersam planiciem intelligit; Quæ interpretatio inter legendos auctores interdum repetenda erit. At pressè sumptus Martius quos fines habebit? A Monte Quirinali, ubi nunc Palatium Pontificis, ducenda est ad Tiberim linea, quæ per Collegium Romanum, Pantheon, Campumque Floræ producta ad Aedes Farnesiorum in Tiberim desinat. Erit Campus Martius quidquid extra lineam erit; quidquid relinquetur propinquius Capitolio, erit minor Campus, Tarraciarum, Tiberinum, & Prata Flaminia complexus; hodieque Campus Martius in Vrbe vulgo dicitur, qui à nobis designatus est.

Quidam vsque ad Pontem Miluium bis mille, & amplius passus Campum extendunt. Atqui Marti consecratum est, quod Tarquiniorum erat. Quis autem tam vastum illis agrum tribuerit? Itaque sicut Campus Martius terræ spatium relinquebat Vrbi propinquius: sic aliud propinquius Miluio Ponti, medius ipse. Nec dixerim ampliorem spatium, quod patet inter Pantheon, Flaminiam Portam, Fluium, &

Pompei,
Balbi,
Marcelli.
Statilij
Tauri.

In Pescen-
nio Nigro

Lib. 34.
cap. 6.

Lib. 6. c. 7.

Quanta
esset ma-
gnitudo
Campi
Martij.

Hor-

- Orat. 3. in Hortorum collem. Certè constat ex Cicerone, ad pontem Miluium vil-
 Catil. las, fundosque fuisse priuatorum ciuium. Martius autem Campus pro-
 pter veterem consecrationem, nec feri, nec coli poterat. Quis autem
 Lib. 2. dixerit eum, qui cis pontem Miluium venisset, venisse in Campum? At
 Hist. dicebatur esse in via Flaminia, vt Tacitus scripsit, cum de Flauianis ad
 Urbem contra Vitellium venientibus loqueretur.
- Campus Martius, quem per antonomasiam Campum fere au-
 Martius tores nuncupant, olim fuisse extra Urbem paulò eruditioribus adeò est
 extra Vr- notum, vt superuacuum videatur exponere.
- Dec. 1. Probat primò Liuij allata verba: *Ager Tarquiniorum qui inter Vr-*
 lib. 2. *bem, ac Tiberim fuit, consecratus Marti, Martius deinde Campus fuit.*
 cui subscr. bit Dionysius. *Erat Campus situs inter Urbem, & fluiuium.*
 igitur extra Urbem. Secundò probat consuetudo centuriatorum Comi-
 tiorum, quæ in Vrbe, siue intra pomerium haberi non poterant; sed in
 Campo Martio iam ab initio, iussu Seruij sexti Regis habebantur. Is enim,
 Comitia haberi so- auctore Liuiò, *Edixit ut omnes ciues Romani equites, peditesque, in suis*
 lita in Cà *quisque centurijs, in Campo Martio prima luce adessent.* Cicero pro Ra-
 po Mar- *birio: In Campo Martio comitijs centuriatis auspiciato in loco.* Gellius
 tio. *ex veteri auctore: Centuriata autem Comitia intra pomerium fieri nefas*
 Lib. 19. *esse, quia exercitum extra Urbem imperari oporteat, intra Urbem imper-*
 c. 27. *rari ius non sit.* Propterea centuriata in Campo Martio haberi, exerci-
 tumque imperari praesidijs causa solitum, quoniam populus esset in suffra-
 Lib. 37. *gijs ferendis occupatus.* Is autem mos adh. bendi praesidium in castris
 Comitioru (scribit Dion.) *Solis Centuriatis Comitijs obseruabatur, cù ex-*
 tra Urbem omnes in armis adesse res postulabat, & id bodieq; religionis cau-
 sa fieri solet. Hæc vero exploratissima sunt. Tertiò Liuius alibi confir-
 mat: *Consules ex composito, eodem biduo ad Urbem accessere, Senatam-*
 que in Campum Martium euacquare. Et vero hi Consules petebant triu-
 phum; petentibus autem non licebat esse in Vrbe; morabantur tamen
 Dec. 1. 1. 3 cum exercitu in Campo Martio, vt infra dicam. Idem de Q. Fabio Ma-
 ximo sic ait: *Romam Comitiorum causa veniens in eum, quem primum*
 Dec. 3. 1. 4 *diem comitiale habuit, comitia edixit, atque ex itinere præter Urbem, in*
Campum descendit. Et paulo post: *& quia in Urbem non inierat, protin-*
us in Campum, ex itinere profectus, admonuit eum securibus sibi fasces
preferri. Nam Consulibus in Vrbe soli fasces præferebantur, extra Vr-
 hem etiam secures. Dionysius; *Valerius Consul admittit secures fascibus*
 Lib. 5. An- *moremque post se reliquit Consulibus, ut tantum extra Urbem securibus*
 tiq. Rom. *utantur, intra mœnia contenti insignijs fascium.* Præterea hominem mor-
 Lib. 2. *tuum sepelire in Vrbe non licebat.* At in Campo Martio frequentia fue-
 re sepulchra. Strabo: *Cum locum istum religiosissimum esse cogitassent*
 Dio. li. 39. *clarissimorum virorum, ac seminarum monumenta in eo construxerunt.*
 Lucan. l. 2. *Vt aliquot recenseam: Iulia Cæsaris Filia: L. Sylla. M. Agrippa: Dru-*
 Dio. li. 5. 4. *sus Claudij Pater: in Mausoleo Augusti Cæsares: & vt ait Appianus, eo*
 Sueton. in *in loco Principes humari consuevere.* Appianus de Augusto loquen: *Ca-*
 Claud. c. 1. *sar, inquit, exercitum propius admoit Urbis, in Campum, qui Martius*
 Lib. 1. Bel *dici-*
 lo Ciuil.

dieitur. & paulo post: *Hæc agens Vrbe abstinuit, quoad Consules electi crearentur*: postremo vt Consul Urbem ingressus est. Herodianus, cum post mortem Severi Cæsaris referret Apotheosim Augustorum, *μετὰ δὲ τῆς*, inquit, *βασίλειος, καὶ πάλιν φέρων ἔξω τῆς πόλεως εἰς τὸ καλεῖσθαι ἀγῶνας πᾶσι*. *Post hæc autem tollentes lectum ferunt extra Urbem in* Lib. 3. Bel-
Lib. 4. uil.
vocatū Martis Campum. Herodianus autem sub Gordiano paulo ante millesimum annum ab Vrbe condita, vixit, scripsitque. Alia legenti occurrunt.

At quando, & à quo est in Urbem receptus Campus? Onuphrius putat id Aurelium fecisse, & muros à porta Collina per collem hortulorum subiectamque planiciem deduxisse ad Tiberim. Sed vt hoc verum sit, adhuc tamen vacuus erat ædificijs. Nam Vopiscus in Tacito, qui successor fuit Aureliani, cum illum creatum Cæsarem in Senatu scripisset, subdit; *Inde itum ad Campum Martium. ibi comitiale tribunal ascendit. Ibi Præfectus Urbis Aelius Cæsetianus sic loquutus est: Vos sanctissimi milites, & sanctissimi vos Quirites habetis Principem.* Ex quo patet Campum non fuisse mutatum, cum eò & milites, & Romanis populus conuenisset. Suam quoque adhuc viriditatem, amœnitatēq; retinuisse probabile est. Perpetuis enim semper antea fuerat obitus herbis, & gramine. Cicero de M. Lepido; *Cum, cæteris in Campo exercentibus, in* Amœnitas Campi Martij.
2. de Orat.
verba ipse recubuisse; vellem hoc esset, inquit, laborate. Dionysius: *Idem autē Marti sacer erat, pratum Equis, & Iuuentuti in armis exercentis accommodum.* Ouidius.

*Ahera gramineo spectabis Equiria Campo,
Quem Tiberis curvis in laus virget aquis.*

Et.

*Tunc ego me memini ludos in gramine Campi
Afficere, & dici lubrice Tibri tuos.*

Et Horatius:

*Quamvis non alius flectere equum sciens
Atque conspicitur gramine Martio:*

Fusè Strabo. Horum pleraque habet Campus Martius cùm natura, tum hominū prudentia ornatus. Nam & magnitudo eius mirabilis est, & curvum, equorumque decursionibus libere patet, tantaque multitudini pila, circo, ac palaestra se exercentium; tum opera circumiecta, solamq; toto anno herba virens, tumulorumq; corona supra annem usque ad alueum scæne quādam ostendit speciem, à cuius spectaculo difficulter quis auellatur. Hæc ille. At de militaribus ijs exercitationibus Trebellius in Claudio: *Fecerat etiam adolescens in militia, cum ludicro Martiali, in Campo Martium inter fortissimos quosque monstraret, quod Decio principe factum est.* Sed aliam quoque causam attulit Vegetius cur Iuventus armorum exercitationem in Campo obiret assidue: *Romani, inquit, veteres Campum Martium vicinū Tiberi delegerant; In quo Iuventus post exercitiū armorum, sudorem, palucremque dilueret, ac lassitudinem cursus natandi labore deponeret.* Tenuitque consuetudo usque ad prolapionem Imperij.

Itaque

bar in Ti- Itaque quamuis Campus mœnibus septus, vacuus tamen ædificijs man-
berī c.2. sit. Lipsius putat, muro cinctum fuisse ante Plinium. de qua re infra.

Minor quoque Campus, & Prata Flaminia fuerunt extra Urbem. Quod probat locus Liuij allatus: *Consules ad Urbem accessere, Senatumque in Campum Martium euocauere, ubi quæsti primores Patrum, Senatum inter milites dedita opera terroris causâ haberi; Consules ne criminationi locus esset, in Prata Flaminia, ubi nunc Aedes Apollinis est, Circum iam tum Apollinarem vocabant, auocauere Senatum.* Hi ergo ad Urbem magis appropinquarent, tamen extra Urbem erant, petentes triumphū. Sed hæc clarius constabunt ex sequentibus.

Portam Vrbis Carmentalem fuisse ad radices Capitolij. Cap. IX.

QVONIAM supra diximus muros Vrbis à Tiberi rectâ ad Capitolium; adnotandus est locorum situs, qui relinquuntur extra Urbem in Romana planicie. In eo igitur murorum tractu, qui à Tiberi pertinet ad Capitolium sub ipso Capitolio erat porta Carmentalis: extra hanc Forum Olitorium: Tum Aedes Apollinis; deinde Circus Flaminus in ipsis Pratis Flaminis: post hæc Campus Martius. hi ergo loci extra Urbem. Portam quidem Carmentalem fuisse ad radices Capitolij, ibique muros Vrbis, multa probant. Ibi enim erant arz, & Templum Carmentæ. Dionysius: *Carmentæ sicut alijs Heroibus, & genijs aras erectas vidi: Carmentæ quidem sub Capitolio iuxta portam Carmentalem.* Solinus: *Pars autem Capitolini montis infima habitaculum Carmentæ fuit. Vbi Carmentis nunc sanum est, à qua Carmentalis Porta nomen datum est.* Idem ostendit; quod extra eandem Portam erat Forum Olitorium: *Antiquum, ut habet, Varro, macellum, contra vbi olerum copia.* Asconius: *Aedes, inquit, Apollinis est extra portam Carmentalem inter Forum Olitorium, & Circum Flaminium.* Liuius: *Aedem spei, quæ in Foro Olitorio est fulmine iclam.* Idem: *Alteri reficiendis Aedibus Fortuna, & Matris Matuta intra portam Carmentalem: sed & Spei extra portam, quæ priore anno consumpta fuerant.* Aedem Spei dixit esse extra portam, quam dixerat esse in Foro Olitorio. Porro in Foro Olitorio erat Templum Pietatis, de eo sic Liuius: *Aedes duæ eo anno dedicatae sunt; altera in Foro Olitorio Pietatis. Eam Aedem dedicauit M. Acilius Glabrio Duumuir, statuamque auratam, quæ prima in Italia statua aurata est, Patri Glabriori posuit. Is erat, qui ipse eam Aedem vouerat, quo die cum Rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset, locum ratque idem ex Senatus consulto.* At Plinius: *Locus ille eidem consecratus est Deæ Pietati C. Quinto, M. Acilio Coss. Templo Pietatis extructo in illius carceris ads, ubi nunc Marcelli Theatrum est.* Igitur cū Aedes Pietatis in Foro esset Olitorio; & vbi posita

Porta Carmentalis ad radices Capitolij.
P. Victor. in Regio. ne viij.
Lib. 1. c. 2.
In Orat. contra Anton.
I. Catilinā cōpetitor.
Lib. 2. Dec.
3. lib. 1. eiusdem Dec.
Aedes Spei, Fortunæ, Matutæ.
Lib. 40.
Aedes Pietatis.
Lib. 7. cap. 36.

ſtea Marcelli Theatrum, in quo nunc viſuntur Aedes Principū Sabellorum; Forum autem Olitorium eſſet extra portam Carmentalem; conſtitutus, portam Carmentalem fuiſſe inter ædem Virginis cognomento in Porticu, & plateam vulgo Montanariam. quæ ut arbitror à Carmentali diſſimili quamquam voce. vocabulum traxit. Diſplicet enim eius loci etymon, quod quidam deriuant à montanis ruſticis illò conſluentibus, ut operam ſuam conductoribus locent. Eiſdem portæ ſitum oſtendit Plutarchus in vita Camilli, ubi ait: capta à Gallis Vrbe, obſeſſoq; Capitolio, ut in Arcem euaderet. *Pontius Cominius miles ſecundo ſtamine incubans cortici tranſiit ad Urbem, & conſpiciens hoſtem vigilare ex ignibus, ac ſtrepitu* ἰβράδιζι τοῦς τὴ καρμυπρία πύλλω, ἢ πλάϊω εἶχεν ἡσυχίαν, & μέλιστα κατ' αὐτῶν ὄρδιτο ὁ τὰ καρπύοις λόφῳ ἀνέστηκε. καὶ πέτρα κύνων πολλὴ καὶ ῥαχὶς ἀπεπέφυκε. *iuſit ad Carmentalem Portam, quæ maiorem habebat quietem, & iuxta illam maxime arduus Capitoli collis aſurgit, & ſaxum undique multum, & aſperum natura factum eſt. Quid clarius, ut oſtendatur porta Carmentalis ad rupem Tarpeiam ſita?*

Pompeius
Vgon. de
Station.
Vrbis.

Dicere aliquis poſſet, quod innuit Blondus: aucta poſt Romulum, Vrbe, Carmentalem portam ſine forma, & uſu portæ, nomē aliquandiu retinuiſſe. Atqui hoc pugnat cum Liuiο, qui ait. *Ab Aede Apollinis boues ſæmina alba duæ, porta Carmentali in Urbem ductæ.* Igitur cum extra portam, extra Urbem erant. Pugnat cum Ouidio:

Lib. 1. Ian-
aur. Ro-
maz.

Dec. 3. l. 7.

Faſt. 2.

Carmentis Porta dextra eſt via proxima Iano;

Ire per hanc noli, quiſquis es, omen habet.

Illæ fama refert Fabios exiſſe trecentos;

Porta vacat culpa; ſed tamen omen habet.

cui conſentit Liuius: *Inſelici, inquit, viæ à dextro Iano Porta Carmentalis proſeſti. Ideoque, ut ait Feſtus, Porta illa dicta eſt Scelerata, quoniam Fabij illa egreſſi ſunt omnes occiſi.* Quod ſi alia ultra Carmentalem fuiſſet porta Vrbis, illa potius extrema non hæc media dicenda fuiſſet Scelerata. Denique idem Ianus indicat, quem dextrum portæ fuiſſe Liuius, & Ouidius aſſerunt. Intelligunt enim Ianum, quem ad imum Argiletum indicem pacis, bellicque fecit Numa. Vbi vero Argiletum, & Iani Templum fuerit, demonſtrat Seruius. *Sacrarium hoc, inquit, Numa Pompilius fecerat Circum imum Argiletum iuxta Theatrum Marcelli.* Feſtus, *Religioni eſt, inquit, quibuſdam porta Carmentali egredi, & in Aede Iani, quæ eſt extra eam, Senatum habere: quod ea egreſſi ſex & trecenti Fabij, apud Cremeram omnes interfeſti ſunt, cum in Aede Iani Senatus conſultum factum eſt, ut proficiſcerentur.*

Lib. 2.
Porta Car-
mentalis
dicta etiā
Scelerata,

Lib. 7. E-
neid.

Cir-

Circum Flaminium Capitolio propinquum
fuisse extra Urbem. Cap. X.

Lib. 3. In-
flaur. Ro-
maz.
Commēt.
lib. 11.

In Circo
Flaminio
designan-
do errat
Blondus.

Lib. 3.
cap. 51.

Lib. 4. in
Circ. Fla-
minio.

Lib. 5. c. 7.

Lib. 4. de
ling. Lat.

Lib. 1.

N I H I L æque, ac Circus Flaminius probat Urbem, & mo-
nia ultra Capitolium non fuisse producta. Hic enim Circus
cum esset extra Urbem, proximus erat Portæ Carmentali.
Blondus quidem putat, hunc fuisse Circum Agonale, nunc
media in Vrbe situm cognomento Nauonium. Sed hic auctor ut me-
retur laudem, quod inter primos de Romanis antiquitatibus scripsit,
ita in multis errauit: deque eo Pius II. *Neque satis diligenter qua ser-
psit, examinauit, non quam vera, sed quam multa scriberet, curam ha-
buit.* In re verò nostra non solum malè sensit, sed bene sentientes erro-
re asperxit. Nam inter cætera, quæ scribit de Circo Flaminio, hoc do-
cuit ex Cassiodoro. *Eadem, inquit, in Epistola satis innuit Cassiodorus,
solitos ab Augusti Mausoleo sex portis dimitti inuictos currus, qui per E-
quiriam in Flaminium Circum currebant, ut conflare credamus locum,
cui nunc Agoni est nomen, Circum esse Flaminium.* Epistola citata Cas-
siodori est, in qua de Circis generatim, & Circensibus agit, & Circo
Maximo; nec vnquam illi venit in mentem, equos ab ostiis Mausolei,
quæ non habebat, mitti currus in Circum Flaminium. Itaque satis cau-
sæ non erat, cur id docentem Blondum, Fulvius, & Marrianus audirent,
qui tamen ab illo in Circi Flaminij situ statuendo maximè discrepant.
Cassiodorus quidem hæc scribit. *Sed Mundi Dominus ad potentiam suâ
opus extollens, mirandam etiam in Romanis fabricam in Vallẽ Martiam
tetendit Augustus, ut immensa mœles firmiter præcinctâ montibus continer-
et, ubi magnarum rerum indicia clauderentur.* Sermo hic est non de Au-
gusti Mausoleo, sed de Circo Maximo inter Palatinum, & Auentinũ sita.
Nec Martia Vallis est, ut illi putant Martius Campus, sed vallis inter
Palatium, & Auentinum, quæ Muria dicebatur à sacello Veneris inibi
posito; hæc enim Myrtea, & olim Murria dicta est, ut supra docebam
ex Varrone: *Intimus Circus ad Martium vocatus, ut Proculus aiebat,
ab aruis, quod in locus esset inter Figulos. alij esse dicunt à Murto de-
clinatum, quod ibi id fuerit. Cuius vestigium manet, quod ibi sacellum
etiam nunc Murria Veneris.* Linius: *Latinis in Civitatem acceptis, ut
iungeretur Palatio Auentinum, ad Martiam data sedes.* Hanc ergo Val-
lem intelligas apud Cassiodorum, non in scitè Campum Martiũ, & Mur-
tiam pro Martiam, legas, ut probè Cæsar Balengerius legendum ad-
monet. Quod verò Cassiodorus Augusto auctori Circum non Cæsari
ascribit, cum Cæsar illum edificauerit, ut constat ex Flinio; causa est,
quia Augustus eundem Circum instaurauit, ornauitque, ut eius Num-
mus adhuc testatur, teste Onuphrio. Quæ sequuntur ad eundem Cir-
cum pertinent: *Biffena quippe Ostia, ad exprimendum Mundum duode-
cim*

cum Signorum posuerunt. Itaque ubi Mausoleum cum sex portis Blondus ibi inuenit, ignoro. Quod autem spectat ad situm Circi Flamini, Blondi opinio, ut bene admonet Fuluius, inuento Asconio Pediano, qui Nicolao V. Pontifice litterarum, & litteratorum patrono inuentus est, penitus corrumpit. locus Asconij est ille, de quo supra: *Aedes Apollinis extra portam Carmentalem, inter Forum Olitorium, & Circum Flamini.* Quod enim Aedes Apollinis dicitur extra portam esse inter Forum, & Circum; nec ipsa Aedes, nec Circus procul fuit, cum Forum Olitorium esset ad portam. Quomodo enim recte diceret Asconius, Aedes inter Forum Olitorium, & Circum Flamini, si ponatur Circus abesse ferè mille passus à Foro? interpositis tot ædificijs, & publicis, & priuatis. quod testatur Strabo. Fuerunt ergo hæc quatuor loca propinqua, ac ferè contigua: Porta Carmentalis, Forum Olitorium, Aedes Apollinis, Circus Flaminius. Erat autem Aedes propinquior Capiolio & muris, quàm Circus; tamen quia extra Urbem erat, datus est interdum in ea Senatus his, qui nondum inire possent Urbem, quod essent exercitus Duces, ut infra. Liuius: *L. Aemilio Regillo, qui classe Præfectum Anthiochi Regis deuicerat. extra Urbem in Aede Apollinis cum Senatu petijt à Patribus ut aquum censerent, & Dijs immortalibus honorem habere iubere, & sibi triumphum decernere, cum dixisset Tribunus se intercessurum: tum ille ait non fuisse ferendum Imperatorem rebus egregie gestis victoremque exercitum cum præda, ac captiuis ante portas flare.* & Cicero: *Senatus ad Apollinis fuit, ut Pompeius adesset.* Degebat enim in hortis extra Urbem; Cum Hispaniam, & Africam teneret exercitibus, regeretque per Legatos, Ascon. *Tum Pompeius Præconsul ad Urbem erat.* Dion. *Pompeius paulo post ad Urbem venit. Tum circumfuso præsidio extra Pomærium ad Theatrum Senatus est habitus.* Nam Theatrum Pompeij, ut postea dicam ad Campum nunc Floræ situm erat, extra Urbem. Cum igitur hoc Templum Apollinis tam prope Capitolium esset; alij collocant, ubi ædes S. Mariæ sub Capitolio, alij ubi Cænobium Turris Speculorum. Ego tamen proprius aliquanto flumen collocarem, cui propinquius erat Forum Olitorium.

Lib. 2. ad
Q. Fratrem
Epist. 5.

In Or. pro
Milone
Lib. 40.

Vbi situs
esset Circus
Flaminius.

Iam ut redeam ad Circum Flamini, cum situs esset in Pratis Flaminij, quæ sub Capitolio, & secundum illi adiuncta mœnia iacebant, etiam ipse propè Capitolium fuit. Fuluius ætate sua (scripsit autem Clemente Septimo Pontifice Maximo) extitisse ad huc formam Circi, & veterum sedilium signa commemorat, atque in eius cauea erectum Templum, & Catherinæ cognomento ad Funarios; ibi enim, propter loci commoditatem, & arcæ longitudinem suæ confici solebant. Porro Circi latitudo spatium cepit, quod inter officinas vulgò Obscuras Forumque Iudeorum est interiectum. Ad eas porro officinas nuper vidimus, inibi ædificante Cardinali Gimnasio, resodi iacentes columnarum spiras, & scapos e Tiburtino lapide, & quadrata saxa eximia magnitudinis. Summus Circus curuatus in hemicyclum ad plateam vulgò Marganam propè

pè Capitolium, pertinens fleſtebatur ad Aedem S. Angeli in Foro Piſcario; ima pars, vbi Circi carceres, verſus S. Nicolaum cognomento ad Calcarias, & Aedes Ducum Caſarinarum. Hæc Circi longitudo.

Referunt Hiſtoriæ Eccleſiaſticae, recitaturque inter Breuiarij preces, *Bonifacium Romanum Pontificem Roma in ſummo Circo S. Michaelis Eccleſiam dedicaffe III. Kal. Octobris*. Hunc Circum Flaminium eſſe opinor. De hac enim re triplex opinio eſt. Prima eorū qui Circum fuiſſe Neronianum, eique appoſitam volunt Aedem S. Michaelis in Vaticano. Quos confutat Baronius: tum quia Aedes illa celſitatem non habet, quam eidem attribuunt auctores: tum quia eius conditorem, Leonem IV. Pontificem ex antiquo lapide recognoſcit. Altera opinio ipſius Caſaris Baronij eſt, qui Templum à Bonifacio dedicatum ſtatuit in ſumma Adiani Mole: recitatque Adonis verba: *Roma venerabilis etiam Bonifacius Pontifex Eccleſiam S. Michaelis nomine conſtruendam dedicauit in ſummitate Circi, cryptatim miro opere altiffime porrectam; Vnde & idem locus in ſummitate ſua continens Eccleſiam. Inter Nubes, ſitus vocatur*. Hæc verba grauiſſimus auctor accomodat Moli Adriani, ab a iſo ſcriptore, affini loquutione, *Turri inter Cælos*, appellatæ; vt eius verticem Templum S. Michaelis inſideret. Idem pro, *Circi Circuli*: legendum putat; vt forma molis in orbem ducta declaretur: vel ſi Circum quis velit retinere, ait, illi loco proximum fuiſſe *Circum Domitia*, quæ amita Neronis fuit.

Tertia opinio noſtra eſt. Putamus autem in ſummo Circo Flaminio Templum S. Michaelis à Bonifacio fuiſſe dicatum: quod nunc à Foro Piſcario dictum in Vrbe vetuſtiſſimum eſt. Poſitus enim Templi veteri locorum memoriæ, & ſummo Circo Flaminio ad aruſſim reſpondet. Adonis autem verba in *ſummitate Circi* iuxta Breuiarij Rom. narratione intelligi poſſunt. Summus enim Circus eſt caput Circi, cuius aduerſa pars ima erat, vbi Circi carceres, vnde emittabantur equi: in ſumma vero metæ, ad quas curſum fleſtebant. Ouidius de capite Circi Flaminij oppoſito carceribus loquens, ait:

Proſpici à tergo ſummum brevis area Circum.
Aedes ergo S. Michaelis dedicata in ſummo Circo, eſt Aedes ſita in extrema Circi parte, quæ in ſemicirculum deſinens circumfleſcentis curribus apta erat. Quo loco nunc Templum S. Michaelis ſpectatur. Quod ſi Ado ſummitatem pro excellitate videtur uſurpare (idque ſignificant ea verba, *Eccleſiam conſtruendam in ſummitate Circi cryptatim miro opere altiffime porrectam*. Et clauſus ſequentia: *Vnde & idem locus in ſummitate ſua continens Eccleſiam, inter Nubes, ſitus vocatur*) atque vtrumque intelligit, caput Circi, & in eo loci altitudinem; hanc quoque noſtro olim Templo non deſuiſſe probabiliſſime dicimus. Nam cum olim multa eſſent in Circo Flaminio partim extructa, partim adiuncta Deorum Tempia, Neptuni, Herculis, Vulcani, Martis, Caſtoris, Iunonis, Dianæ, vt ſuo loco dicam; aliquod ex his eminens è ſedilium gradibus, imminensque eorum cryptis, & fornicibus, aut inter Circi porticus fuiſſe veriſimile eſt: ſicut in Theatris ſupra ſcenam dedicabantur Tempia.

Illud

Bonifacius Pontifex, quod Templum S. Michaelis in ſummo Circo dedicauit

Lib. 6. Faſt.

Illud ergo instauratum refectumque expiavit, dicauitque idem Pontifex qui Pantheon in honorem Beatissimæ Virginis, Sanctorumque Martyrū dedicauit. Dicitur porro est, Inter Nubes, quoniam à terra sublatum supra Circi gradus erat; postea vero collapsò penitus Circo, ac veterum molibus, redactum est in eam, quam videmus formam, & humiliorem situm. Quadrat enim in Romana præsertim opera Poetæ vox:

Tantum cui longinqua valet mutare vetustas.

Ita sane Templum, quod statuerat in summa Arce S. Angeli, deinde in subiectam planiciem traductum asserit Cardinalis Baronius. Quod si Aeliæ moli addidere cognomentum *inter Cælos*: nihil prohibet alterum ædificium propter minorem altitudinem dici, *inter Nubes*. Vt enim Nubes Cælo sunt inferiores: ita è nubibus deducta appellatio inferiori ædificio congruit; ideoque alterum ab Adriani Mole esse cõficitur, quæ esse dicebatur *inter Cælos*. Hæc quidem coniecturis potius, quam rationibus nituntur; sed in re antiqua vbique agitur coniecturis. Iisdem tamen elicimus, non esse cur apud Adonem, *Circuli*, legamus. Quod si ijs verbis Circus Domitiæ intelligitur propinquus sepulchro Adriani; animaduertere oportet, hunc Circum à monumento Adriani fuisse distinctum, vt colligi potest ex Procopio, qui cum describens non meminit Molis Adriani: eoque præterea ostenditur, quòd Cæsarei Mausolei religio postulare, vt vacuum vadique solum relinqueretur. nam quis vnquam scripsit illud in summo Domitiæ Circo fuisse conditum? Itaque summus Circus, aut summitas Circi fabricam sibi quidem proximam, sed nihilominus separatam haud recte significat. Deinde si in ipsa Adriani Mole Templum situm erat: cur hanc Ado præterijt, & alterum ædificium, in quo Templum non erat, nominauit? Cur Circum absolutè, & antonomasticè dixit, ad significandum Domitiæ Circum rudi opere impositum, & ignobilem? Quod tamen vsurpatum legimus de Circo Maximo, & Flaminio propter eorum nobilitatem, ac vetustatem.

Hæc in re dubia breuiter adduximus. si quis ad alias opiniones inclinarit, habet quod in omnem partem expendat.

Multo ante eadem scripseram. cum animaduerti verba Adonis planius explicari posse. Est ergo illi *summitas Circi* pro summo Circo. Ibi dedicata est Ecclesia *cryptatim miro opere altissime porrecta*: idest fornicato opere altissimoque sublata. *Ideoque locus in summitate sua continens Ecclesiam, Inter Nubes, situs vocatur.* Ideoque locus in summo Circo, vbi Templum est, propter fabricam altissime forincatam, Inter Nubes, appellatur. Quo innuitur, illum fornicem Tholi, qui hodie in hemisphærium vbique attollitur, & maxime erigitur, similem fuisse. Neque inconsulte *cryptatim* quasi fornicatim exposui. Nam quamuis crypta, testudinem subterraneam significet, aliquando tamen propter curuitatē ad quemcumque fornicem videtur posse transferri. Sic Cryptoporticus non semper subterraneam porticum significat, sed munitam sepimento parietum. Vt apud Plinium: *Subest Cryptoporticus subterranea similis* Lib. 5. Ep. 6.
estate incluso frigore riget.

C

Cir-

Circum Flaminium extra Urbem fuisse alij rationibus ostenditur. Cap. XI.

Templum
Bellonæ
vbi fuerit.
Dec. 1. l.
10.

6. Fast.

Lib. 39.
cap. 3.

Columna
Bellica.

Lib. 16.

IN loco à nobis demonstrato fuisse Caput Circi, eumdemque extra Urbem situm, ostendit etiam Aedes Bellonæ. Huic enim quasi Duellonæ, ac Deæ Bellorum Appius Claudius Aedem extruxit, quam Petrus Victor ait, *Esse versus portam Carmentalem*. Liuius: *Dicitur Appius in medio pugna discrimine ita precatus: Bellona si hodie nobis victoriam davis: ast ego Templum tibi voueo*. Ouidius.

Has sacrata die Tusco Bellona duello

Dicitur: & Latio prospera semper adest.

Appius est auctor: Pirro qui pace negata,

Multum animo vidit; lumine captus erat.

Idem Aedem ornauit depictis maiorum imaginibus. Plinius: *Suorum clypeos in sacro, vel publico priuatim dicare primus instituit Appius Claudius, qui Consul cum Seruilio fuit anno Urbis CCLIX. Fossit enim in Bellona Aede maiores suos, plasuitque in excelsis spectari; & titulos bonorum legi*. Quo loco perspicuum in codice mendum est. Appius enim Claudius, & P. Seruilus, non multo post exactos Reges, illo ipso anno, quo mortuus est Tarquinius Superbus Consules fuere. Neque ille Appius Claudius Aedem Bellonæ vouit, sed alter cognomento Crassus, qui fuit Consul cum L. Volumio, anno Urbis CCCCLVII. & postea cæcus est dictus. Hæc constant ex Liuiio, & Ouidio. Itaque locus Plinij corrigendus. Pergit porrò Ouidius:

Prospicit à tergo summum breuis area Circum;

Est vbi non parua parua columna nota.

Hinc solet hasta manu belli præuncia mitti

In Regem, & gentes, cum placet arma capi.

Alter pars Circi custode sub Hercule tuta est:

Quod Deus Buboico carmine munus habet.

Ex his liquet inter Templum Bellonæ, & Circum solum fuisse breuem aream interiectam, in qua esset Columna Bellica. An vero Circus esset à tergo Templi, vt Ouidij verba videntur indicare, dubium est, nam Sext. Pompeius ante Templum Bellonæ collocat *Columnam Bellicam*. Petrus Victor in regione nona ait; *Ante hanc Aedem esse Columnam indicem belli inferendi*. Sic enim, vt alios omittam; Dion. de M. Antonino: *Cumquæ hæc dixisset, inquit, hastam cruentam, iuxta Bellona Templum in bosicam contorsit*. Ad Ouidium autem exponendum, nam Interpretes non satisfaciunt; aio, à tergo, coniungendum esse cum Circo, non autem cum Templo; vt sit sensus: Area breuis summum Circum prospicit, à tergo ipsius. Nam cum ibi esset pars Circi, quæ ad metas hemicycli formam efficit, atque externis muris aream attingeret; rectè area ponitur

nitur à tergo Circi. pars enim Circensis fabricæ huic aduersa, est anterior, ubi sunt Carceres, & initia cursus. Templum igitur Bellonæ breui area à Circo Flaminio discretum fuit. Cuius germanus locus si quæ ritur, fuit inter Palatium Sabellorum Theatro Marcelli superimpositum, & Aedem S. Angeli in Foro Piscario: sed nihilominus extra Urbem. Liuius: *P. Scipioni, Senatu extra Urbem dato in Aede Bellonæ.* Plutarchus: *Venienti Senatus extra Urbem datus est in Aede Bellonæ.* Idem Liuius: *Senatus Marcello ad Aedem Bellonæ datus est, postulauit, ut triumphanti Urbem inire liceret.* Idem: *L. Furius Senatum in Aede Bellonæ habuit, expositisque rebus gestis, ut triumphanti sibi in Urbem inuehi liceret, petit.* Idem: *Macedones deducti extra Urbem in Villam publicam, ibique ijs locus, & lautia præbita, & ad Aedem Bellonæ Senatus est habitus.* Idem: *Cn. Manlius Proconsul Romam venit, cui cum Senatus ad Aedem Bellonæ datus esset, & ipse postulasset, ut sibi triumphanti Urbem inuehi liceret.* Idem: *Manlio postulanti ab Senatu in Aede Bellonæ triumpham.* Petrus Victor, *Tertium Senatulum* memorat *citra Aedem Bellonæ in Circo Flaminio, ubi dabatur Senatus legatis, quos in Urbem admittere volebant.* Denique ut monet Vitruuius, *Templum Martis extra Urbem collocatur* (more videlicet antiquorum) *ne sit inter ciues belligera dissensio.* quæ ratio & Bellonæ Tempia extra collocari probat. Neque vacat hic aut Blondum, aut Interpretes Ouidij refellere, qui Bellonæ hanc Aedem, & Columnam Bellicam ad Circum Maximum, nempe in media serè Vrbe collocant: errant enim in Circo; & cum una Aedes Bellonæ, ut vidimus, extra Urbem fuerit, aliam opinor, proferre non possunt.

Dec. 3. l. 8.
In Vita
Scipionis.
Dec. 3. l. 6.
Dec. 4. l. 1.

Dec. 4. l. 8.

Lib. 9.

Lib. 1. c. 7.

Instaur.
Rom. lib.

Hæc, quibus fines Circo Flaminio circumscripsimus, probant etiam Circum fuisse extra Urbem. Si enim Aedes Apollinis, & Bellonæ extra Urbem fuerunt, multo magis Circus paulò remotior ab Vrbe. Sed tamen alia clariora supersunt. Varro idcirco ait hunc appellatum fuisse Circum, *Quod ibi quoque ludis Tauricis Equi circum metas currunt.* Instituti autem Taurici ludi. inquit Festus. *Dij Inferis regnante Superbo Tarquinio cum magna incidisse pestilentia in mulieres grauidas, qua facta fuerat ex Taurorum carne diu vendita populo. Ob id Taurici ludi fiunt in Circo Flaminio, ne intra muros euocentur Dij Manes.*

Circus Flaminii extra Urbem.

Præterea duæ leges, ac Romana instituta id clarè demonstrant, quæ spectabant ad Imperatores habentes sub signis exercitum: vel triumphaturos. Neutri enim poterant Urbem ingredi; qui tamen leguntur fuisse in Circo Flaminio. Meminit harum legum Plutarchus in vita Pompeij, & Cæsar. *Non interfuit, inquit, Senatus Pompeius; si δὲ ἀρχόντες στρατιῶν ἢ πόλιν ἐκ πόλεως Imperatores enim exercituum in Urbem non ingrediuntur.* Pompeius autem Africam, & Hispaniam tunc suis exercitibus tenebat. Asconius: *Horum magna pars tabellas laudauerunt, quia aberant; inter quos Pompeius quoque: nam quoddam erat Proconsul, extra Urbem morabatur.* Ibidem Plutarchus: *ἰπὸ δὲ ὀνόματι ἐκ αὐτοῦ δὲ Δελφῶν παραλαβὴν ἢ πόλιν. Quando autem Lex nō sinebat*

Duces exercituum non poterant ingredi Urbem. In Vita Pompeij. In Orat. pro M. Scauro.

- In Vita
Cæsaris,
quod &
Dio testat
Lib. 37.
Petentes
Consula-
tum debe-
bant esse
in Vrbe.
De l. Pau-
lo.
- ante triumphum ingredi Civitatem. Idem referens Cæsarem à Lusitania rediisse victorem, ut Triumphum simul, & Consulatum peteret, ἐπὶ δὲ inquit, ὅτ' οὐ μὲν μνωμόρους θρίαμβον ἔξω διατείβαντο, ὅτ' οὐ δὲ μετόχους ὑπάτους παρόντας ἐν τῇ πόλει τὸτο ποσὶ πᾶν, ἐν ταύτῃ γέροντος ἀνομία. quia verò Triumphū postulantibus extra manere necesse erat: petentibus autem Consulatū præsentes in Vrbe negotium agere; in hac legum contrarietate (constitutus petijt à Senatu, ut sui a/s ntis ratio haberetur) Quod cū impetrare non posset ἡ θρίαμβον ἀφίς ὁ κῆσας ἔχεδ' τῆς ὑπατείας, καὶ παραλθὼν εὐδύς, dimittens Triumphum Cæsar insistere Consulatui, & confestim in Urbem ingressus (a/ctionem suscepit) Valerius: Is cum in concione extra Urbem more maiorum ante triumphī diē, ordinem a/lorum suorum commemoraret. Meminit & Dion eius legis, quæ vetaret Duces Urbem inire, ait enim: ἔξω εἰς πόλιν ὅδ', ἐκ ἧν αἱ πόλιν μὴ ἐκ τῆς πόλεως ὅτι τοῖς κατηγιασμένοις παρ' αὐτῶν ἡ ἔσσω τὴ πομπήν αἱσθον δὲν ὀππαισιν. quod sic vertunt. Qui cum exercitu, Urbem profectus, neque fas ei erat intra pomerium intrare, cum ea, quæ ante id fieri instituta maiorum iubens, nondum perfectisset. Vel dicas: profectus enim erat cum exercitu, neque erat illi fas non facere convenientia.*
- Lib. 2. Bel.
Ciuil.
- pro rebus gestis ob ingressum in pomerium. Meminit & Appianus de Cæsare item loquens amb. gente peteret ne Triumphum, an Consulatū; εἰ σελθόντι δὲ ἐκ τοῦ ἐπὶ τῇ θρίαμβον ἐπαλθόντι Urbem enim ingre-*
- Lib. 7. Ep.
ad Atticū.
- dienti non erat rursus redire ad Triumphum. Idē M. Tullius: Mibi, inquit, valde placet de Triumpho nos moliri aliquid, extra Urbem esse cum iustissima causa. Dion: Tiberius Kal. Ianuarij quibus Consulatū inibat cum Cn. Pisone in Oclauj Curiam (hæc enim erat extra pomerium) conuocato Senatu sanum concordia sibi parari iussit, ut suo id, & Drusi nomine inscriberet, ac deinde triumphauit.*
- Lib. 55. de
Tiberio.
- Hæc leges quando, & à quo latæ fuerint, mihi referre in promptu non est. Sed illis manifestè cauebatur securitati Reipublicæ; ne rebus vrbani arma miscerentur: atque ut beneficia; magistratus triumphī peterentur à ciuibus, non per vim raperentur. Tulit quidem Pompeius tertio Consulatu, ut nemini liceret absenti Consulatū petere, præterquam Cæsari, ut Dion, & Appianus tradunt; nec tamen Cæsar, cū per legatos peteret, impetrauit. & multo ante lex vigeat. Ij autem, quibus decretum erat Imperium, in Urbem ingressi, illo ex lege priuabantur. Nam Proconsul portam Romæ ingressus deponit Imperium, ff. l. 1. 1. off. Proc. tit. 16. l. Procon. Itaque à Senatu decretum est, ut Q. Fulvio ne minueretur Imperium, si in Urbem venisset. Ut Paulo Anicio, & Cn. Octauius ex bello Macedonico cum victoriâ redeuntibus, quo die Urbem triumphantes inueberentur auctore Liui, Imperium esset. Postea verò à Senatu decretum est, quod refert Dion: ut Augustus proconsulare Imperiū semper haberet, neque id ἐν τῇ εἰσοδῶν τῇ ἔσσω τὴ πομπῇ. In quouis pomerij ingressu deponeret.*
- Lib. 40.
Lib. 2. de
Bel. Ciuil.
- Lib. 16. &
45.
Lib. 53.
- His ita positis, clarissimè deducitur, Circum Flaminium extra Urbem fuisse.*

fuisse. In eo enim multi ex his fuerunt, quibus prohibitus erat in Urbem ingressus: Sic enim, ut testatur Dion: *Mortuo Druso, & Romam delato, habita est in Foro eius laudatio à Tiberio: sed ab Augusto, qui cum exercitu Vrbe profectus, neque fas ei erat intra pomerium intrare, & φλαμνίῳ ἰνπρὸς ἐόντι in Circo, siue Hippodromo Flaminio extra muros Urbis.* Sic Cicero exprobat Clodio Tribuno plebis, quod in Circo Flaminio productis Consulibus Pisone, & Gabinio insectam sibi concionem habuerit: Causa fuit, ut etiam Caesar adesset, qui superiore anno Consul Prouinciam Galliam cum exercitu regendam acceperat: necdum in eam profectus, extra Urbem morabatur, & in ea causa aduersabatur Ciceroni. *Erat, inquit Cicero, ad portas, erat cum Imperio: erat in Italia eius exercitus.* Igitur ut narrat Dion, eius causa Clodius concionem, ἔχω τὴν τοῦ τοῦ extra mœnia conuocauerat, ut Casarem legis suæ approbatorem haberet. Valerius, & Horatius Cols. ut supra dixi, petitori triumphum Senatui primo in Campum Martium, deinde in Prata Flaminia propinquiora, & Circum Apollinarem vocarunt. Marcellus, qui aduersus Annibalem habebat exercitum, teste Liuius, & Plutarcho, accusatus à Bibulo Tribuno plebis Romam venit. Adum de Imperio Marcelli in Circo Flaminio est, nam intra muros esse non poterat. Idem Liuius de Fulvio loquens, qui de Aetolis triumphauit: *Multos, inquit, eo die prius, quam in Urbem inueberetur, in Circo Flaminio Tribunos Praefectos, Equites, Centuriones Romanos sociosque donis militaribus donauit.* Hunc cum alijs nonnullis locum affert Onuphrius, quibus probatur Circum Flaminium extra Urbem fuisse: tum constituens eius fines nostris supra designatis consentientes; *Longitudo, inquit, ab arca domus Margania, ubi in hemicycli formam desinebat.* Qui ergo dixerat cum Liuius Circum Flaminium extra Urbem esse; quomodo ultra Circum vsque ad Palatium Farnesianum, & Circum Agonalem mœnia Romana producit? cum praesertim ille ætate Regum talem murorum circuitum definiat. Quæ duo sine dubio pugnant inter se. In eodem Circi ambitu Fuluius qui vidit, non dissentit:

Atque ex his omnibus, quæ fufius euoluimus, perspicue concluditur: Urbem, eiusque mœnia Arci Romanæ imposita ultra Capitolium, versus Campum Martium non processisse. Postremo est adnotandum, quod refert Dionysius, *Aeui ipsius murum Urbis vix fuisse perscrutabilem, propter ades complectentes eum undique. Seruasse quidem multis in locis vestigia quadam structura veteris.* Hoc fiebat, priuatis commodis publicas maiorum religiones obruentibus; sciebatur tamen extra portam Carmentalem non produci pomerium.

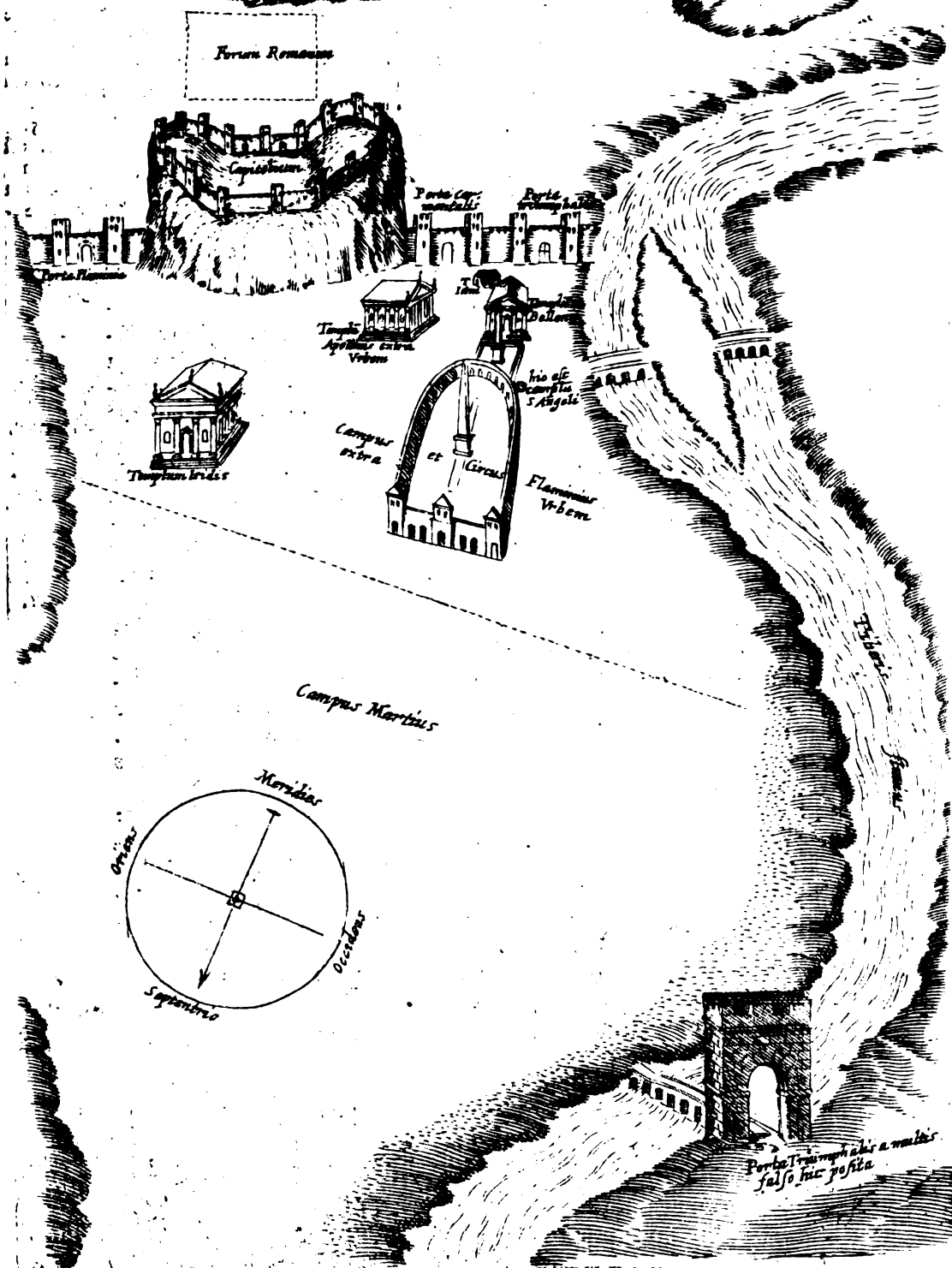
Multi, qui non poterant Urbem ingredi, fuerunt in Circo Flaminio. Lib. 59. In Or. post reditum in Senatu & pro Sextio,

Lib. 38.

Dec. 3. l. 7. in Vita Marcelli. Lib. 39.

De Lud. Circens. l. 18, c. 8.

Mœnia in Vrbe vix cognosci poterant. Lib. 4.

Quid Sylla, & Iulius Cæsar Dictatores Vrbi adiecerint. Cap. XII.

MOS erat à Romanis Regibus deductus, ut ij Urbem augerent, qui Imperium propagassent; quasi cum Imperij corpore deberet etiam caput Roma crescere. Nec tamen (post Reges) Duces Romani, ut ait Tacitus, *Quamquam magnis Nationibus subactis Ius proferendi pomerij usurparunt, nisi L. Sylla, & Divus Augustus.* Cæterum Dionysius, qui Augusto iam principatum tenente scripsit, ait, *Post Reges ulterius non processisse Urbis ambitum, religionibus, ut fertur, non permittentibus.* Quod si velit ad sua usque tempora pomerium, ne à Silla, quidem, cuius Dictatura Asia- cam victoriam annos plus quinquaginta præcessit, fuisse mutatum; ego illi non assentior. Taciti enim auctoritatem, & Gellij, qui idem scripsit, ploris facio. Verius autem Sylla titulum proferendi pomerij, ut ait Gellius, quæsiuit quàm habuit. Ille enim territorium, populi Romani de hostibus ante occupatum recuperavit, non auxit. Ius enim Urbis dilatandæ habebat, ut idem Gellius, *Qui Populum Romanum agro de hostibus capto auxerat.* Magis ambiguum est qua parte muros produxerit. Onuphrius: *Syllam, inquit, eam Urbis partem, qua est versus Hortos Salustianos, portasque Collinam, & Viminalem amplius credidem.* & paulò post, *liquet murorum ambitum, qui est à Collina ad Capenam, & muros protrahos fuisse vel à Sylla, vel à Iulio, aut Augusto Cæsare.* Nam ante Sylla tempora, moenia Urbis Aggerem Tarquinij non excedebant. Hic cum aliqua sint probabilia; quod tamen potat murorum ambitum ultra Aggerem Tarquinij, vel à Sylla, vel à Iulio, aut Augusto Cæsare fuisse protrahum, est contra Plinium. Qui cum scripserit Principe Vespasiano, nempe centum quinquaginta amplius annos à Sylla Dictatore, scribit tamen; ut supra dixi: *Clauditur Roma ab Oriente Aggere Tarquinij Superbi:* isque à porta Collina Esquilinam usque tendebat. Eorum igitur nemo ultra Aggerem muros edificavit. Probabile autem est; Sylla ad portam Collinam produxisse pomerium; quamquà nullum huius rei vestigium, mihi saltem notum sit apud veteres auctores. Ideo autem in hoc potissimum inclinavit, quod fortè ibi Urbem non munitam animaduertit, cum bello Mariano à Samnitibus, Thelesino Duce, qui ad Collinam castra posuerat, & sinistram Syllæ cornu fuderat, pœne capta fuerit. Quare Lucasus.

Qui tempus
rium pro-
pagassent,
Urbem au-
gere pote-
rant.
Lib. 12.
Annal.

Lib. 13.
cap. 14.

Lib. 3. c. 9.

Sylla qua
parte Vr-
bem aux-
erit.
Lib. 2.

*Aut Collina tulit stratas quot porta ceteras,
Tunc cum pœne caput Mundi, rerumque potestas.
Mutavit translat a locum: Romanæque Samnis
Ultra Cardinas speravit vulnere Purcas.*

Sylla ergo, siue ut muniret Urbem, siue ut ibi victoriæ monumentum

C 4

pone-

poneret, vbi hostem vicerat, muros ad Collinam perduxit; vt porta, vbi est sita, locaretur: & muri vallem S. Susannæ Templo subiectam, hortosque adiacentes, vbi & Horti quondam Salustiani, complecterentur: conuersique ad portam Pincianam seu Collatinam, excluderent Collem Hortorum, vbi nunc Templum Sanctissimæ Trinitatis, cognomento in Montibus.

Qui Urbis pomæriū postea, inquit, *Diuis Iulius cum pomæriam proferret, intra effatos Urbis auxerint. fines inclusit.* Dion: *Leges, inquit, præterea Cæsar tulit, pomæriumque auxit.* Quod deinde repetit in oratione, quam in Cæsaris funere habuit

Antoniæ Consul. Dionysius vero Syllam, & Cæsarem videtur omisisse. Tacitus Syllæ, Augusti & Claudij meminit, Cæsarem reliquit. Sed De breuit. nece ex quodam referente narrat, *Syllam ultimum Romanorum protulisse pomærium, quod nunquam provinciali, sed Italico agro acquisitos proferre apud antiquos fuit.* Hic ergo omnes post Syllam excluderat. At contra Flau. Vopiscus in vita Aureliani: *Pomærio, inquit, nemini Principum licet addere, nisi ei, qui agri barbarici aliqua parte Romanam Rempublicam locupletauerit. Addidit autem Augustus, addidit Traianus, addidit Nero, sub quo Pontus Polemoniacus, & Alpes Cottia Romano nomini tributa.* Hic vero auctor Syllæ, Cæsaris, & Claudij non meminit. Suetonius rem adeo insignem in omnibus suppressit. Quare cum tanta

Lib. 13.
Epist. ad
Att. epist.
13.

Scriptorum varietate consentit, qui vnum fortè non sentiet. De Iulio Cæsare M. Tullius ad Atticum sic scribit: *Sed casu sermo à Capitone de Vrbe augenda. A ponte Miluio Tiberim duci secundum montes Vaticanos. Campum Martium coedificari: illum autem Campum Vaticanum fieri quasi Martium Campum.* Et paulo post. *Ista lex perferetur, vult enim Cæsar.* Voluit ergo Cæsar Vrbi addere Campum Martium. Sed quia in eo Comiticia fiebāt ad creandos Magistratus, quæ necesse erat fieri extra Urbem; ea in Campum Vaticanum Tiberi à Martio diuisum transferre cogitauit: atque, vt ij duo Campi coniungerentur, Tiberim dextrorsum deriuare, vt allueret montes Vaticanos; nempe vbi Villa Parnesiana est, cum montis vulgo Marij clius, tum Aedes Pontificiæ, tum Sancti Onuphrij, tum Sancti Petri in Ianiculo Tempia, & Cœnobia. Sic enim repleto, obturatoque alueo Tiberino, laxatus Ager Vaticanus, & Martio finitimus Comitij relinquebatur. Verum hoc Cæsar morte præuentus facere non potuit, nec dum Tiberis mutauit alueum. Constat autem ex Epistolis superioribus Ciceronis, Cæsare nihil egisse; ibi enim dicitur iturus in Parthos. Atqui cum ab Vrbe ad Parthicū bellum profecturus esset, occisus est; nondum scilicet lata lege augendæ Urbis: & Martius Campus diu remansit extra Urbem; immò & Campus, in quo erat Circus Flaminius, vt supra vidimus. At Cæsar alio in loco muros produxit? Hoc quidem mihi, & puto, alteri non constat. Certè Tacitus eos recensabat qui pomæriū protulerant. cur ergo magno historiæ lapsu Cæsarem omisit? Non sciebat Scriptor accuratissimus? Cognouerat de Sylla antiquiore, de Cæsare nihil audierat? Crediderim potius, quidquid

quid scribant Gellius, & Dion, Casarem non auxisse, sed augere Urbem voluisse. Fauet Suetonius. *Nam, inquit, de ornanda, instruendaque Urbe plura, ac maiora in dies destinabat. Talia agentem, atque meditantem mors praeuenit.* Iulius Caesar Urbem non auxit. In Vita Caesar. c. 24.

Quid Augustus, & Claudius adiecerint.

Cap. XIII.

DION: *Augustus, inquit, pomerij quoque terminos protulit.* Lib. 15. Tacitus, & Vopiscus locis ante laudatis testantur Augustum protulisse pomerium, & veterum lapidum Inscriptiones. Hanc ante adduximus.

C. MARCIUS. L. F. L. N
CENSORINVS. ET. C. ASI
NIUS. C. F. GALLVS. COS
EX. S. C.

FIN. POMER. TERMIN

Hi fuere Consules anno Urbis DCCXLVI. sex annos ante Christum natum. Alia quoque Cippi Inscriptio sic habet.

IMP. CAESAR. DIVI. F
AVGVSTVS
PONTIFEX. MAXIMVS
TRIBVNIC. POTES. XVII
EX. S. C. TERMINAVIT

R. PROX. CIPP. PED. CLXVIS

Nec tamen constat qua parte protulerit. Mihi probabile est, iuxta Aggerem Tarquinij, à porta Esquilina, nunc S. Laurentij, versus portam Labicanam, nunc Maiorem, & Coelium montem moenia dilataste. Argumento est, quod, cum in Campo Esquilino extra Urbem plebs humaretur, unde Populus Romanus odoris, ac Caeli gravitate laborabat, Augustus locum repurgavit, Urbemque aedificijs auxit, ornavitque. Puticulae ante, Vbi Augustus Urbem auxerit. locus appellatus, quod vetustissimum genus sepulturae in puteis fuerit: & dicti *puticuli, quia ibi cadavera putrescerent*, ut ait Festus. Horatius.

Huc

SAL. 8. L. 1.

*Hæc prius angustis ciuita cædemera cellis
Conferuus viis portanda locabat in ærea.
Hæc misera plebs stabat commune sepulchrum.
Pantalabo scurra, Nomentanoque nepoti.*

Lib. 2.
cap. 14.

Cum Patritij, & Nobiles, nonnullis dumtaxat exceptis, cremarentur, teste Plinius: collectique è busto cineres urnis, tumulisque conderentur. Campus ergo ille fuit extra Urbem, cum in ea non fieret mortuos sepelire. Postea vero quàm amota sunt sepulchra, receptulque intra Urbis ambitum Campus, loci amœnitatem, rectorumque frequentiam sequuta est noua Cœli salubritas. Horatius ibidem.

*Nunc licet Esquilij habitare salubribus, atque
Aggere in aprico spatium, quò modo tristes
Albis informem spectabant ossibus agrum.*

At præter cætera, quæ ibi structa sunt, Hortos Mæcenæ fecit, Turrimque nobilem, quæ Mæcenatiana est dicta, erexit. De Hortis videtur loqui eodem in loco Horatius.

*At importunas volucres in vertice arundo
Terret fixa, ætatque nouis considere in hortis.*

De Turri idem:

Lib. 3. Od.
29.

*Fastidiosam desere copiam, &
Molem propinquam nubibus arduis.
Omitte mirari beatæ
Fumum, & opes, strepitumque Roma.*

Hæc nostra coniectura autem Urbis in Esquilijis esse non plane est inutilis, rem tamen clarè non conficit. Sed in re incerta alij certiora proferant.

Lib. 12.
Annal.

Post Augustum, terminos Urbis septuaginta circiter post annis auxit Claudius. Et quos tunc Claudius terminos posuerit, facili cognoscitur, & publicis actis perscriptum, scripsit Tacitus. Quia tamen Gellius clarius tradidit, ut supra dixi, Auentinum extra pomerium exclusum, post auctore D. Claudio receptum, & intra pomerij fines obseruatum; ibi tantum pomerium protulisse Claudius dicendus est, ut à porta Capenæ, nunc S. Sebastiani usque ad Tiberim mœnia deduxerit: & portam Trigeminam, nunc S. Pauli, ad eum, ubi hodieque sita est, locum transtulerit; cum ante cis Auentinum fuerit, ubi nunc Templum Sanctæ Mariæ cognomento in Cosmedin, siue ad scholam Græcam. Id probat Linius:

Lib. 1. De
ca 5.
Lib. 4. c. 7.
Iuc. Flor.
lib. 3. c. 15.
& Plutar-
chus in vi-
ta Græc.

*Censores extra eandem portam Trigeminam, in Auentinum, porticum
silece strauerunt.* Et Valerius, ubi de C. Graccho sermo est: *Is fugiens
cum Opimij Consulibus, se in Capitolio receperat in Auentinum, in ipsum
diuina Templum. Non superuenientibus armatis in eo loco pulsus, ut flu-
men ponte Sublacio traiceret, fugit cum duobus amicis. Quorum Pam-
peius, quous Gracchus facilius evaderet, comitatum sequentiem egmat
in porta Trigemina aliquandiu acerius pugna iniebat. Erat ergo cis
Auentinum hæc porta, quò veniebat C. Gracchus, sicuti & pons Subli-
cius prope locum, ubi nunc pons S. Mariæ cognomento. Verum adie-
cto Auentino, verius Romæ septem vias sibi muro circumdedit Arces.*

Vc-

Veterem Claudij Inscriptionem pomerium protatantis supra adductam repetimus.

TI. CLAVDIVS
DRVSI. F. CAISAR
AVG. GERMANICVS
PONT. MAX. TRIB. POT
VIII IMP. XVI COS. IIII.
CENSOR. P. P
AVCTIS POPVLL ROMANI
FINIBVS. POMERIUM
AMPLIAFIT. TERMINAFITQ

Quid alij Cæsares Vrbi addiderint.

Cap. XIV.

CLAUDIO successit Nero, qui teste Flavio Vopisco, auxit Urbem. Constat quidem, Neronem voluisse augere Urbem, in eius Vi vel potius mutare, ut ait Suetonius. *Destinatus, inquit, Hortat C. 16.* *Stianus memia promouere, atque inde fossa mare veteri Vrbi* *inducere, & Romanam Neopolim nuncupare: sicuti mensem Aprilem Ne-* *romam appellauerat. Tacitus: Intensa Vrbe, videbatur Nerone condenda Vrbi noua, & cognomento suo appellanda gloriam querere. Nam* *domus meliore forma restituta: lacata, direclaque via, addita porticus,* *qua frontem insularum, domorumque protegerent. Itaque renouatam* *Vrbem à Nerone hi auctores non ausam esse volunt. Si auditus Fla-* *uium Vopiscum, non modo renouauit, sed etiam auxit: at quo loco, auget.* *incertum.*

Cap. 55.
Lib. 15.
Annal.

Nero Vr-
bem non

Nonus à Nerone, trigesimo primo post anno regnauit Traianus; qui & à Vopisco dicitur memia dilatasse. Verisimile est in hac Romana planicie Traianum Urbem auxisse, Dacia subacta. Nam cum Forum suum effossa quoqueuersus terra, & complanato Quirinali cliuo extruxerit, credibile est muros à colle Hortulorum per Forum Columnarum ad Tiberim duxisse; ut Campus Martius extra relinquereetur. quamquam hac de re libenter alios audirem, quam ipse audiri malle.

Traianus
auget Vr-
bem.

Post Traianum nullus Romanorum Principum usque ad Aurelianum pomerium protulisse legitur. De Aureliano sic Vopiscus. *His actis ad-* *hibito consilio Senatûs, muros Vrbi Roma dilatavit, non tamen pomerio* *addidit eo tempore, sed postea. nam confectis maximis bellis, & pacato* *terrarum Orbis, cum triumphans redisset ad Urbem, cum demum, ut* *idem*

In eius Vi

Aurelianus Vrbem
auget.

idem ait, *Muros, Urbis Romae amplius, et quingaginta prope milia murorum eius ambitus teneant.* At qua ex parte tantum spatij, adiecit? De spatio, & verbis Vopisci dicam infra. Nunc aio cum Onuphrio, inclusum fuisse pomerio Campum Martium. Itaque porta Collatina per longitudinem Collis Hortorum muros deduxit, tum ad Tiberim eo in loco flexit vbi murum obliquum hodieque conspiciunt. Nec placet quod Zosimus narrat, ab Aureliano inchoatos, & successore Tacito muros fuisse perfectos. Quid enim fecit, qui nec vivere potuit, nisi sex menses in Imperio? Et, ut ait Vopiscus, *Propter breuitatem temporum nihil magnum gessit.* Qui sane auctor non omisisset, si tantum opus de illo Cesare referendum habuisset. Quamuis autem Aurelianus moenibus Campum cinxerit; remansisse tamen in eo vacuam herbidamque planiciem supra memorauimus, idoneam habendis conuentionibus ad Populum Romanum, cum Augusti crearentur, aut alia se praeberet occasio.

Castra Praetoria vbi fuerint, & quomodo Vrbem auxerint. Cap. XV.

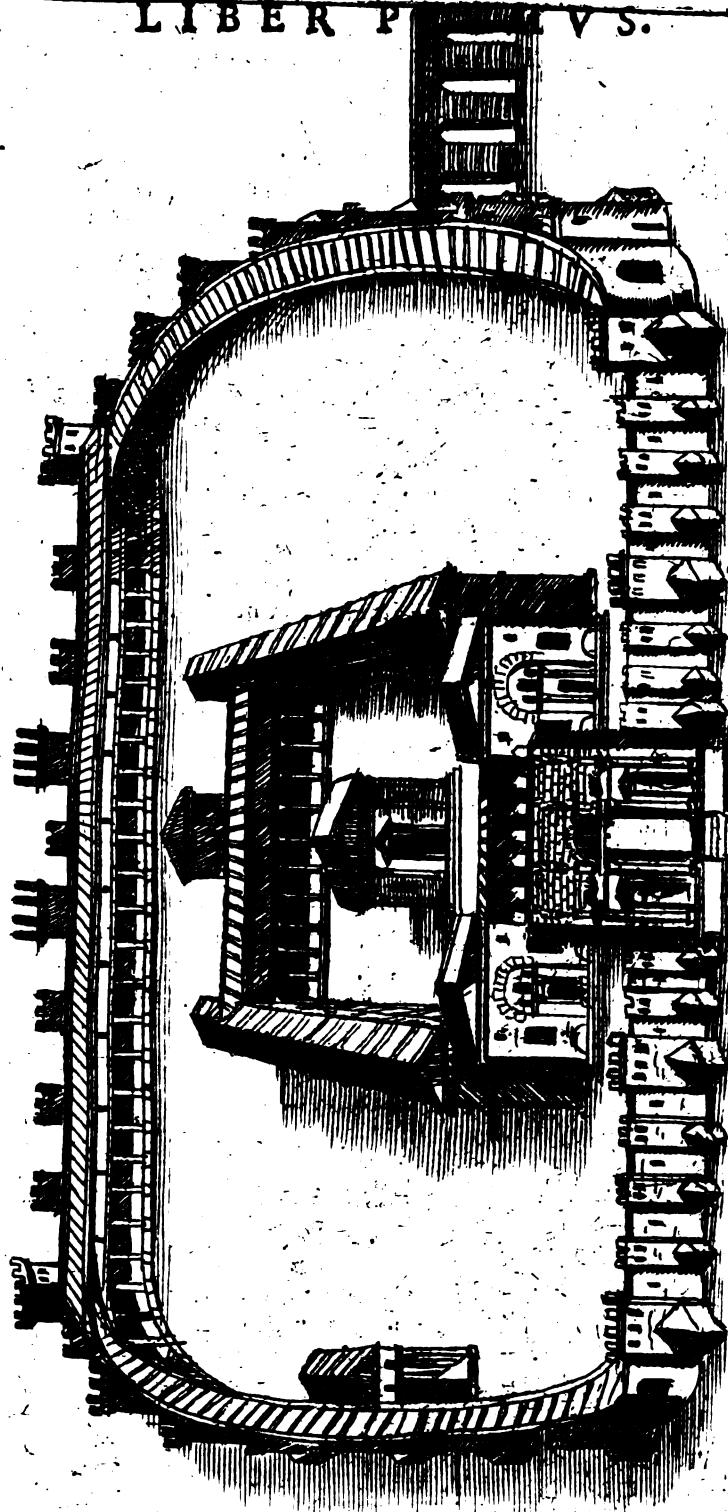
Lib. 4. An-
nal.

CASTRA Vrbi adiecta extruxit Tiberius monitu, ambituque Aelij Seiani Cohortibus Praetorij Praefecti. De eo Tacitus: *Vim Praefectura modicam, antea intendit, dispersas per Vrbem Cohortes una in Castra reducendo, ut simul Imperio acciperent, numeroque, & robore, & visu inter se fiducia ipsae, in ceteros metus crederetur. Praetendebat lasciuire militem diductum: siquid subitum ingruat, maiore auxilio pariter subueniri, & facilius abstinere, si vallum statuatur procul Vrbis illecebris.* Durarunt Castra usque ad Constantinum: cumque Castrorum spatium Vrbi addidisse indicat Zosimus his verbis: *Praetorianis militibus e medio sublati* (nam Maxentio traierant) *& Castris, seu Castris dirutis, in quibus esse consueuerant.* Ex quo quidem loco perspicue non inferitur, quod ait Onuphrius: Zosimi testimonio, Constantinum Vrbi Castra addidisse; conijcitur tamen ex situ, & forma murorum ad portam Viminalem. Sunt enim ibi moenia ultra reliquos muros quadrata; quam formam vallo, fossaque munitam Romani usurpabant in Castris. Et quae ab ea porta, nunc Pia, ad portam Esquilinam, nunc Sancti Laurentij, recta ducerentur, interiecta extrinsecus, & angulis incisa structura, proijciuntur ac protenduntur vterius. Quamquam iniuria temporum, & hominum incuria multa vitauit, mutauitque. Et vero ibi fuisse Castra militum Praetorianorum cum Onuphrius de ijs agens, & Lipsius tradunt, & communiter Antiquarij (quamquam alij perperam attribuant Diocletiani militibus, quasi non & alijs tribuenda sint) tum Suetonius ostendit in vita Neronis. Vbi refert, iturum Neronem in Suburbanam inter Salariam, & Numentanam viam circa quartum miliarium, equum incendisse, & audiuisse ex proximis Castris clamorem mili-

Lib. 5.
Hist.

Castra
vbi fue-
rint.

In Côm.
Taciti lib.
4. Cemp.
48.

CASTR A VIMINALI AD PORTAM ESQVILINAM

Lib. 7.

militum, & sibi aduersa, & Galba prospera ominantium. Erant ergo via proxima, quā Nero vehebatur, seu Numentanæ, quod verosimilius est, seu Salaris. Porro aliquo intervallo fuisse ab Vrbe secreta indicare videbatur Herodianus, nisi aliud nos Græcus codex monuisset. *Milites, inquit, erumpunt patentibus Castrorum portis, congressuque multitudinē fugientem in Urbēque persequuntur*. At Græca sic habent: *οἱ δὲ σεπῶνται τὰς πόλιν ἀνείζαντες ἐπὶ ἡλθον, μάχισο καετιρᾶς γνομένης, & φυγῆς τῶν δημοτῶν, ὅπῃ πᾶσι τῆς πόλεως διώκοντες οἱ σεπῶνται πρὸς ὑβρίαν*. *Milites autem apertis foribus eruperunt, factaque aspera pugna, & fuga popularium, ad multum Ciuitatis persequentes processerunt*. Aliud ergo est *in Urbemque persequi*: aliud *persequi ad multum Ciuitatis*. Primum rem discretam, vnde profecti persequuntur, significat: secundum non item. Quare solo muro, & Turribus munitionum castrensiū à reliqua Vrbe Castra secernebantur, & paulò supra *ἐπὶ ἡλθον ἡ δόλιχα*: verterat Interpres, *regredi in Urbem decreuissent*. nimirum è Castris, quæ Romani obsidebant, redundat autem *in Urbem*. Fuerunt Castra quadrata more veteri: muris, propugnaculis, Turribusque munita, instructa Templo, Armamentario, Balneis, & Fontibus. Formam indicant mœnia Turrium Castrensiū meminit Herodianus *περὶ τῶν πύργων καὶ ἀσπίδων ἐκ τῶν ἐκ τῶν πύργων ἐκ τῶν πύργων ἐκ τῶν πύργων*. Mœnium, & Turrium Tacitus: *Multi semianimes super Turres, & propugnacula mœniū expirauere*. Templi, in quo signa, ac simulachra exercitus adorarentur. Idem Herodianus. *τῶν νεών, ἐνθα τὰ σημεῖα & τὰ ἀγάλματα τῶν σεπῶνται πρὸς ὑβρίαν*. *Templum in quo Signa, & Imagines exercitus adorantur*. Et paulò post: *ἑπὶ τῆς ἀντωνίνου ἐν τῇ πόλει. manens Antoninus in Templo*. Suggestus, è quo Imperator verba faceret ad milites, & Sacramentum ab illis acciperet, meminit Tacitus: *In Suggestu, in quo paulò ante aurea Galba statua fuerat, mediū inter signa Ottonem vexillis circumdarent*. Idem Armamentarij Castrensis. *Aperire deinde Armamentarium iussit. rapta statim arma sine more, & ordine militia*. Inibi fuisse Balineas ad vsum militum indicat Herodianus: *Re militibus nunciata, ὅτι οἱ μὲν ἤδη πρὸς λουεῖν εἶχον, οἱ δὲ ἀνέπαυοντο*. quorum alij quidem iam in balneis lauabant, alij quiescebant. Herodianus, & Capitolinus, aquæ deductæ in Castrum Prætorium meminerunt, interceptæque à plebe Romana: quæ potandi, lauandique commoda præbere potuit. Hæc Martia fuit, vt veteres Inscriptiones in tubis, seu fistulis plumbeis, apud Panuinium.

Castra Ro-
mæ qua-
drata, &
alia, quæ
in ijs erāt.
Lib. 2.
Lib. 3.
Historiar.
Lib. 4.

Lib. 1.
Hist.
Ibid.

Lib. 4.

Lib. 7.
In Vita
Max. &
Balbin.

Q. AQVILLIO. SABINO. II.

SEX. AVR. ANVLLINO COS

CASTR. PRAET. L. VRVAS. OFF. PED. CCCLXXXIII

AQVA. MARC

Et.

T. VESPAS. AVG. VII. FLAV. DOMIT. VI. COS.

Q. CLAVD. SER. OFF. FEC. CASTR. PRAET

Et.

CLARO. ET. SEVERO. COS. QUADRAT. SER. FEC
CASTRVM. PRAETOR. P. CC

Amplificatam Urbem à Constantino Castrorum ambitu nemo deinceps auxit. muros tamen fuisse interdum resecos constat. Id fecisse Arcadium, & Honorium, qui (mortuo Theodosio Patre) simul regnare ceperunt ab obitu Constantini annis quinquaginta septem, vetus Inscriptio testatur, quæ super Portuensem portam in Transiberina regione hodieq; legitur.

Vltimum incrementum Urb.

Muri subinde resecati.

S . P . Q . R

IMPP. CAESS. DD. NN. INVICTISSIMIS
PRINCIPIBUS. ARCADIO. ET. HONORIO
VICTORIBVS. AC. TRIVMFATORIBVS
SEMPER. AVGG
OB. INSTAVRATOS. VRBI. AETERNAE
MVROS. PORTAS. AC. TVRRES. EGGESTIS
INMENSIS. RVDERIBVS. EX. SVGGESTIONE
V. C. ET. INLVSTRIS
MILITIS. ET. MAGISTRI. VTRIVSQVE. MILITIAE
FL. STILICONIS. AD. PERPETVITATEM
NOMINIS. EORVM. SIMVLACHRA
CONSTITVIT
CVRANTE. FL. MACROBIO. LONGINIANO
V. C. PRAEF. VRBIS. D. N. M. Q. EORVM

Tunc autem non in ea solum parte, sed vbique fuisse muros instauratos cecinit Claudianus:

*Sic oculis placitura tuis, insignior auctis
Collibus, & nota maior se Roma videndam
Obtulit. addebant pulchrum nova moenia vultu,
Audito perfecta recens rumore Getarum:
Profecitque opifex decori timor: & vice mira
Quam Pax intulerat, bello discussa senectus,
Erexit subitas Turres, cinctosque coegit
Septem continuo montes iuvenescere muro.*

In 6. Cöl.
Honorij.

Post hos instaurasse legitur Theodoricus Gothorum, & Italiae Rex, vt infra. Deinceps diminutus est potius, quàm auctus ambitus. Itaque cum maxima Urbis amplitudo fuerit Aureliano, Constantino, & Honorio Principibus, querendum est in quantam magnitudinem illa ætate excreverit; vt constet, quid incrementi, decrementiue habuerit consequentibus sæculis.

Inue-

Inuestigatur post Aurelianum Romæ amplitudo,
& primo Suburbia. Cap. XVI.

CA V S A M quærendi, dubitandique maximam attulit Flavius Vopiscus loco supra allato in Vita Aureliani. *Aurelianus, inquit, muros Urbis sic ampliavit, ut quinquaginta prope millia murorum ambitus teneant.* Quod si verum est, nemo non videt, quàm sint immixta Urbis mœnia, quæ hac tempestate addito, quidquid circa Vaticanos montes trans Tiberim incolitur, longissimè ab illa magnitudine recedunt.

Atque ut clarior rei perobscuræ tractatio sit; statuendum est, hic non esse de Suburbij sermone, quorum ædificia procurrebant ab Urbe continuata, & in magnam protensa longitudinem. De quibus Plinius: *Lib. 3. c. 5. Exspatiantia tecta multas addidere Urbes.* Nam è Suburbij aliud ad aliam producebatur Urbem, Gabios, Tybur, Ariciam, Hostiam, &c. quæ nunquam, aut rarò intermisso tectorum ordine, vnum cum ipsa Roma videbantur esse. Quot quidem hæc Suburbia essent, & quantum excurrebant, ex antiquis Scriptoribus non habeo dicere, sed pro certo est habendum vijs illis celeberrimis, Appiæ, Latiniæ, Cassiæ, Flaminiae, Aureliæ, alijsque fuisse imposita. Onuphrius loco citato. *Quandoquidem, inquit, feratur viam Flaminiam totam ab Urbe Otriculum usque, adificijs ex utraque parte plenam fuisse.* Quod & Fulvius, & Lipsius tradunt. De Hostiensis Suburbio Aristides in Urbis encomio: πόλις καλύπτει ὅλην ἀνευ οὐρανῶν, καλύπτει δὲ ἐν μέσῳ γῆν, καταβαίνει δὲ ἕως θαλάσσης. ὅπου δὲ πρὸς αὐτῆς γίγνεται, ἔστιν ἐν τῷ καλύον, ὁμοίως ἔστι ἐν μέσῳ. *Urbs operit editos montium vertices, operit in medio terram, descendit autem usque ad mare: In quacumque autem eius parte quis steterit, nullum est impedimentum, quo minus pariter in medio sit.* Quod ergo est huius loci, habemus usque ad mare productam Urbem suburbanis tectis. Alia alibi pensitabimus; postrema enim verba videntur infinitam propemodum Urbis magnitudinem facere. Demum Dionysius sic de Suburbij omnibus generatim loquitur. ἀλλ' ἐστὶν ἅπαντα τὰ παρὰ τὴν πόλιν οἰκιστὰ χωρία, πολλὰ ὄντα ἔτι μεγάλα, γυμνά καὶ ἀτείχιστα. *Sed omnia sunt circa Urbem habitata loca multa, & magna, aperta neque muris cineta. & si quidem, pergit, hæc unus aliquis videns, voluerit magnitudinem Romæ inquirere, cogetur falli, & ἔτι ἔτι βεβαῖον σημεῖον ἔστιν, ὅτι διαγνώσεται μέχρι πῶς ἀφ' ἑαυτοῦ ἢ πόλις ὅτι ἔτι πόθεν ἀρχεται, μηκέτι ἔτι πόλις. neque certum habebit signum, quo dignoscatur, quousque processerit & unde Urbs incipiat, ac desinat. Ita attexta, pergit, sunt Urbis Suburbiana domorum spatia καὶ εἰς ἅπαντα ἐκμηκυνόμεναι πόλιν ὑπὸ λαφύροις παρέχεται. & in infinitum productæ Urbis opinionem, spectantibus præbent.* Ex his Plinij, Aristidis, Dionysij locis liquet, Suburbia fuisse multa, magna, & in eam porrecta longitudinem, ut Urbs immensa quodam modo, & infi-

Lib. 1.
Lib. 3. de
Magnit.
Rom. c. 3.

Lib. 4.
Omnia
circa Ur-
bē tectis
frequētia.

Urbs fere
in infinitū
producta.

infinita videretur esse: & , quod proprium est infinitæ rei, nec medium habere, nec finem. Itaque plures, quam supra memoravi Vrbes iunctæ Suburbij Romæ addebantur in Latio, in Sabinis, in Hetruria, propinquæ videlicet, viisque præcipuis impositæ. quod facile persuadent, tum ea, quæ adducit Lipsius, tum quæ scripsit Ammianus Marcellinus Lib. 16. de Romani populi multitudine. *Constantius*, inquit, *non, ut Cyneas ille Pyrrhi legatus, in unum coactam Regum multitudinem: sed asylum Mundi totius adesse asstimabat. Stupebat, quæ celeritate omne quod ubique est hominum genus confluxerit Romam.* Seneca ad Heluiam. *Ex toto Orbe terrarum (ad Urbem) confluxerunt.* Et: *nullum non hominum genus concurrat in Urbem, quæ veluti communis patria potest dici.* Qui enim habitabant in Suburbij, dicebantur & Romæ habitare; sic ff. lib. 50. de Verbor. Significat. tit. 16. L. Urbis. *Urbis appellatio muris, Roma autem continentibus ædificijs finitur, quod latius patet.* & L. Aedificia Roma fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Roma ædificijs fiant. Denique ut habetur eodem tit. L. ut Alfenus. *Urbs est Roma, quæ muro cingeretur: Roma est etiam, quæ continentia ædificia essent. Nam Romam non muro tenus existimari ex consuetudine quotidiana posse intelligi cum diceremus Romam nos ire, etiam si extra Urbem habitarem.* Hæc demum intellexit Ovidius Suburbia adiuncta mœnibus, aut certè mœnia palmari hyperbole amplificauit: 2. de Ponto El. 1.

*Quæque capit vastis immensum mœnibus orbem,
Hospitijs Romam vix habuisse locum.*

Plura leges apud Lipsium. Nam *Maximam, eiusq; immensa tellus* dixit Lib. 3. de Seneca loco citato. *Cuius spatium visus non caperet.* Claudianus. *Commune totius terra oppidum* Aristides. *Populis, victisque gentibus frequentem, & generis capacem humani,* Lucanus. tantæ enim laxitati, & Suburbanis habitationibus hominum multitudo respondit. Hanc vero paucis etiam perstringam, quoniam augeat Urbis magnitudinem. Legimus quidem apud Tacitum, iustro quod condidit Claudius Cæsar, *Censa fuisse Ciuum LXVIII. centena, & XLIII. millia.* Sed nisi mens Taciti recte intelligatur, numerus pro falso habendus omnino est. tanta enim Ciuum multitudo Romæ esse non potuit. Nam post Bellum Civile anno Urbis DCCVII. pro CCCXX. millibus Ciuum, quot superiore censu fuerant ante bellum, *censa sunt à Cæsare Dictatore CL. millia* teste Plutarcho; cum antea Crasso, & Pompeio primū Consulibus anno Urbis DCLXXXIII. *censa fuissent CCCCL. millia, ut habet Epitome Liuiana.* Sequuta sunt post mortem Cæsaris alia bella Civilia; donec Augustus post Actiacam victoriâ solus imperare cœpit anno Urbis DCCXXIII. Quo tempore Ciuum numerum, quem non inuenio, parum creuisse credendum est. Ab hoc anno vsque ad Iulium Claudij intercesse anni LXXV. nempe vsque ad annum Urbis DCCLXXXVIII. cum actus est census à Claudio Valerio Asiatico, & L. Cornelio Cofs. ut est apud Cassiodorum. Quomodo igitur tam breui tempore tanto numero aucta est Ciuitas, ut à centum quinquaginta millibus ferè ad septua-

D

gies

Romæ ingens multitudo.

2. de Ponto El. 1.

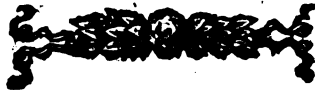
Lib. 3. de Mago. Rom. c. 3. 3. Panegyric. in Stilic. In Panegyrico. lib. 1. Lib. 11. Annal. iuxta Sigoniam, qui Onuphrio est 709. alijs 708. In eius Vita. Alijs 684.

Onuphrio 799.

- gies centena millia, seu septem milliones peruenerit? Cum praefertim tradente eodem Tacito, in numerum Patriciorum multos ascriuerit Claudius, *Pauca iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorum, & L. Brutus minorum gentium appellauerant: exhaustis etiam, quas Dictator Caesar lege Cassia, & Princeps Augustus lege Senia sublegere*. Sane cruenta Tiberij, & Caligulae tempora plurimos absumpserant. Quare ne demus locum Taciti esse corruptum: dixerim Claudium non modo Ciuēs Romanam incolentes, sed omnes extra Urbem, atque Italiam, militie, negociationis, cuiuslibet rei gratia commorantes, & Coloniarum ciues censuisse. Nam & hos fuisse interdum censitos recte docet ex Livio, & Dionysio Sigonius, nec tamen frequentiam Romae habitantium diminuimus. Nam si Crasso, & Pompeio Coss. fuerunt CCCCL. millia, demus Claudio Principe sexcenta millia, & amplius fuisse: tunc ex computatione calculoque Lipsij summopere crescit habitatorum numerus. Nam mulieres puerique, qui usque ad annum XVII. ætatis non censebantur, duplo triploque plures erant. adde urbem & ferorum greges: adde opifices, & inquilinos (*nemini enim Cui Romano, ait Dionysius lib. 9. aut caponari, aut officia sordida exerceere licebat.*) Adde exteros ex toto terrarum Orbe ambitionis, necessitatis, officij publici, legationis, luxuriae, locique vitij opportuni, liberalium studiorum, spectaculorum causa in Urbem confluentes; profecto numerum Taciti æqualem, aut superiorem feceris. Seneca: *Cogitate in hac Cuitate, in qua turba per latissima itinere sine intermissione defluens eliditur, in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur.*
- Quomo- do census
Claudij
sit iotel-
gendus.
De Iure
Ciu. Rom.
lib. I. c. 14.
Loco cit.
Seneca
loc. cit.
De Clem.
lib. I. c. 6.

His ita declaratis, multi putant nodum se facile dissoluere si, ut Blondus dicant, *Romam adiunctis Suburbij quinquaginta miliaria comprehendisse*. Hi verò Vopiscus verba non explicant, sed eludunt. Nam Oriculum recto itinere distat, fere ab Hostia quinquaginta passuum millibus, quod spatium ædificijs occupatum supra memorauimus. Adde reliqua Suburbia multa, & magna; Adde Romæ ambitum: numerum quanto ampliorem quinquagenario subduces? ducenta amplius millia passuum non implebunt circuitum tam latè protensum, tot viarum ductibus discretum. Deinde, ut supra, ex Dionysio, Suburbia nuda, & sine muro fuerunt; At Vopiscus ait, *Aurelianus sic muros Urbis ampliavit, ut quinquaginta prope millia murorum ambitus teneant*.

Itaque seclusis Suburbij; de ipsa Roma mœnibus, & pomœrio conclusa loquendum est, eiusque magnitudo inuestiganda.

Vrbis

Vrbis magnitudo explicatur. Cap. XVII.

TAMETSI Vrbis varijs temporibus varia suauiserit incrementa; tamen murorum ambitus, ante Aurelianum minor illo habendus est, quem hodie videmus; post Aurelianum, & Constantium aut idem, aut alicubi paulum differens; ut saepius moenia diruta; & collapsa iisdem prope vestigijs, ac fundamentis fuerint restituta; & idem ferè terræ spatium in maxima sua amplitudine Roma inlederit, quem retinet vineis, & hortis constita, Ciuiumque domibus cis septem montes in planicie collocatis, vbi olim Prata Blaminia, & Martius Campus fuere. Ita & Marrianus, & Blondus sentit. Marrianus: *Credimus super fundamentis prisce murus nunc existentes extructos fuisse.* Blondus: *Quamquam, inquit, muri partim collapsi, & corrofi sint, partim ruinam multis in locis minentur, in ipso tamen remanent prisce vestigio veteris fundamenti.* Sed quod hi Auctores verbo tenus pronunciant, ego conabor ostendere. Contra sentit Lipsius. Onuphrius autem: *Omnino hunc murorum Vrbis circuitum paulo minorem eo esse existimo, qui ante Belisarii tempora fuit.*

Lib. 1. c. 5.
Initio Romæ instaurata.

Primo ab omnibus antiquis Vrbis sita dicitur in septem montibus. Dionysius: *ὅτι τὸ πάλαι ἔην ὁδὸν ἐν τῇ πόλει ἐν τῇ πόλει ἀπὸ τῶν ἑπτὰ λόφῶν.* Postquam autem Tullius septem colles uno muro complexus est, & ambitus, ut ante dixerat (vsque ad Augustum) ulterius non processit. Plinius: *Completa montes septem ipsa diuiditur in Regionem quatuordecim.* Virgilius.

Lib. 3.
Lib. 3. c. 9.

Septemque una sibi muro circumdedit artes.

1. Georg.

Onidius: *Et quæ de septem totam circumspicit Orbem Montibus.*

2. Trist.

Martialis Ianiculi Hortos ab Vrbe excludens:

Lib. 4. Epigram. 64.

Hinc septem dominos videre montes,

Et totam licet agnoscere Remam.

Propertius: *Septem Vrbis alta tegis, toti quæ præstat Orbi.*

Lib. 3. Elegia 10.

Claudianus: *Quæ septem seipulis Zonas imitatur Olympi.*

Paneg. 3. in Stiliconem.

Idem: *Cinctosque coegit.*

Septem constituo montes inuenescere muro.

In 6. Col. Honorij. Lib. 16.

Ammianus de Constantio loquens: *Deinde, inquit, intra septem montium culmina per accliuitates planitiemque posita Vrbis membra collustrans.* Nil aliis, dicit aliquis, nam Vrbis montes includebat, & alia plana, & temulosa loca, quæ sunt circa & extra Montes. Verum aliud iudicabit, qui diligentius verba expendent. Nam quid est apud Claudianum, Honorij etate *Septem montes inuenescere cinctos continuo muro*, nisi muros set ipsis montibus fuisse impositos, aut prope ipsorum radices ductis munitionibus præcinctos, receptis tantum intermedijs valibus? Non enim Montes cinguntur, ornanturque (quod poeticum est

iuuencere) renouatis mœnibus, si mœnia aliquot millia passuum absint à montibus. nec probè dixisset Virgilius: *Septem arces*, idest Colles muro circumdedit. Immo & Montes fuisse pro mœnibus testatur Plinius: *Caterum munita erat præclsis muris, aut abruptis Montibus*. Muri enim præclsi in vallibus interiacentibus altos Montes inter se iungebant, qui prærupta, & sua altitudine absque manufactis operibus muni bantur. Ideo Ammianus. *Vrbis membra, seu partes intra septem Montium culmina per accliuitates, planiciemque intermediam videlicet positas* dixit. si erant partes Vrbis intra Montes Constantij æuo, cur tu tanto loco: um spatio extra constituis? quamuis enim Martius Campus tunc ædificatus, esset extra montes; quia tamen reliquæ Vrbis partes montibus continebantur, à potioribus, & pluribus iure dicuntur esse intra montes. Sunt autem colles Vrbis in circulum dispositi, & Palatinum vndique modicis vallibus secretum, quasi centrum, & si non omnino medium relinquunt. Ideo eum collem in mediotulio ferme Vrbis posuit Dionysius: ne hac de causa cogatur Clauerus, Transiberinum tractum intra Urbem censere. Iam nostram Romam ad veterem referendo, optimè apparet, quomodo septem montes pomerio concluderet. Nam Auentinus deficiens ad portam Trigeminam, planiciem, vbi navalia fuerunt circumiacentem: habet: Cœlius in muris ipsâ definit: Esquilinus aut interiecto campo longe à pomerio finitur, aut certe in planiciem cum Viminali excurrit, qua parte ductus est Agger Tarquinij; qui plana Collis Quirinalis terminabat, hodieque terminat. A porta Collina deinde murus latiori circuitu descendit in Martium Campum; cum sub Regibus per prærupta montis Quirinalis rectâ in Vallem, vbi Columna Traiani, inde in summum Capitolium, tum ad Tiberim duceretur. Hic ergo murorum ambitus antiquo septicolli respondet. Porro si, vt aiunt, cum adiectis in Ianiculo mœnibus, Vrbs nihilominus hodie vix tredecim millia passuum implet: si alia decem, aut etiam triginta septem millia adijcias, tam insano extra colles ambitu; quomodo aut muros in Collibus, aut Vrbis partes intra septem Colles collocabis?

Secundo muros Vrbis circumeunti, eorum partes ac portæ idem indicant. Incipio à Tiberi, & porta Flaminia. Hic ab ætate Iustiniani, præter portæ situm, qui tunc in editiore loco, vltra Templum Virginis cognomento à Populo, videtur fuisse, eadem sunt spatia murorum, vt Lib. 1. de bello Gothico. constat ex Procopio. Ait enim, Vitigem Gothorum Regem ad Urbem, proximè obsidendam accessisse, venisseque ad pontem fluminis decem, & quatuor stadia, distantem ab Vrbe: qui Miluius fuit, vt patet tum ex Turri in summo ponte, quæ à Belisario inibi extructa adhuc visitur: tum ex ipsamet narratione historici. Gothi enim, præcis castris inter Prænestinam, nunc Maiorem, & Flaminiam portæ in Pratis Neronianis, & ad Molem Adriani alia castra munierunt; vt medium pontem Miluiam, quem occupauerant, & trans Tiberim omnia in tuto haberent. Hic ergo pons illo æuo ab Vrbe aberat stadia quatuordecim, hoc est passus mille septingentos quinquaginta, siue duo non planè absoluta miliaria.

Sta-

.Vir.
ant.
2.
pu-
Cō
ius
12-
).
.

in-
is
pi-
bis.
de
io-

E-

Lib.

**Lib.
bell
thig**

Stadium enim continet passus centum viginti quinque: nec puto minore spatio nunc pons Miluius abest ab Vrbe.

Idem ex conficiu Constantini, & Maxentij ad pontem Miluium patet. Nam Maxentius, vt aiunt Incertus, & Nazarius in Panegyricis ad Constantinum, transmissio fluuii suos instruxit sic in ripæ margine locatos, vt à tergo Tiberi præmerentur, & *ultimorum vestigia præfagio quodam euentura cladis unda fatalis allueret*. Ad primum enim impetum Constantiniani exercitus, territi, fugatique, locum, quem pugna ceperant, texere corporibus: vel in fluuium cum ipso Duce abiere præcipientes siue angustijs Miluij pontis exclusi, vt Incertus in Panegyrico, siue diffracto ligneo ponte, quem Tyrannus fabricauerat propè Miluium, vt dissolutis compagibus hostem immergeret; quod Zosimus, & Eusebius, alijque tradiderunt. Hic ergo vbi pugnatum est, locus longissimè ab Vrbe distans dicitur ab Eusebio: *Ne, inquit, Tyranni gratia, Constantinus Romanos bello affligere cogeretur* *Θεὸς αὐτὸς οἷα δεσμοῖς καὶ τὸν τυραννὸν πορωτάτω πύλων ἐξέλκει: Deus ipse veluti vinculis quibusdam Tyrannum longissimè à portis extrahit*. Quod si cuipiam fortè videatur Eusebius non integra fide loquutus; quod interuallum, quo porta Flaminia distat à ponte Miluio pro *longissimo* habendum non sit; intelligat primo, Urbis mœnia longe à ponte distita, vt hodieque sunt, illo æuo fuisse: deinde, pro *longissimo* habendum esse interuallum, quo victores milites, cædibus direptionibus, incendijs Vrbi nocere non potuerunt.

Iam ultra portam Flaminiam, versus Collatinam, seu Pincianam fleantur mœnia, & murum obliquum vulgari vocabulo appellant. Cuius eandem formam sic Procopius describit: *Inter portam, inquit, Flaminiam, & alteram ad dexteram huius proximam portulam, porta alia est, quæ Pinciana vocatur. Huic proximi muri pars quadam lapidum laxata iam pridem compage, seiuncta spectatur, non tantum à solo, sed à medio ad summum fastigium scissa, nec sane collapsa, nec alias resoluta; sed utrinque sic inclinavit, vt cætero muro extrinsecus partim prominentior esse appareat, partim retractior*. Deinde cum dixisset, eam muri partem, quæ opinio Romanorum erat, Gothico bello Beati Petri Apostoli defensione munitam, subdit: *Nec sarcire in posterum quisquam, nec de integro restituere ausus est, sed ad hanc diem ea à regione seiunctus remanet murus*. Ita prorsus hodieque angulus ille inclinatus spectatur quare non est, cur aliquis ex hac Urbis parte strictius murorum spatium, quam olim fuerit, esse contendat. Confirmat idem S. Gregorius in Epistolis scribens, iuxta portam Flaminiam, viamque publicam occultas fuisse cryptas, quod Monachi fugitiui se receperint. Quæ etiam hac tempestate eodem in loco obliqui mœnium anguli videntur.

Lib. 2.
Lib. 1. Vit.
Constant.
cap. 32.
Vbi pugnabit Cōstantinus cum Maxentio.

Murus inclinatus in mœnibus Urbis.
Lib. 1. de bello Gothico,

Lib. 1. Epist. 38.

MVRVS OBLIQVVS VVLGO DICTVS MVRO TORTO

At Collinae, seu Salarie portæ moenia ibidem olim fuisse, & Horti Salustiani, & Christianorum sacra monumenta ostendunt. Hortos quidem Salustianos ad Collinam fuisse nemo dubitat, ut alio in loco dicam. Tacitus: *Tertium agmen per Salariam Collina porta propinquabat.* De quo paulo post. *Is tantum consueti qui in partem sinistram Urbis ad Salustianos Hortos per angusta, & lubrica viarum flexerant. Superstantes marcerijs Hortorum Vitisiani ad seram usque diem saxis, pilisque fubeantes arcebant; donec ab Equitibus, qui porta Collina irruerant, circumuenirentur.* Ad hos Hortos domus olim Sanctæ Susannæ regis virginis fuit, quæ postea in Templum eius nomini dicatum conuersa est, hodieque, percelebre visitur. Constat ex eius actis, & Ecclesiastica Historia, quam refert Cardin. Baronius. *Domus, inquit, S. Susannæ, & Gabinij Patris erat coniuncta domui S. Caij Papa in sexta regione, Alta olim Semita, nunc via Rta. Apud Vicum Mantuari ante Forum Salustij, siue apud Arcus porta Salaria, iuxta edes Salustij.* Tum subdit Baronius: *Est apud Gentiles auctores mentio de adibus, Hortisque Salustij in eadem regione positis. Perseuerat hætenus nobilis memoria S. Susannæ eodem in loco, qui nostra ætate auctus est nobili Monasterio sacrarum Virginum.* Ex his, quæ a me non eodem verborum ordine relata sunt, conficere sic quisque potest: Templum S. Susannæ est, ubi fuit eius domus: domus ad Hortos Salustianos: Horti ad portam Collinam; igitur hæc porta ætate istius B. Virginis, nempe Diocletiano Principe, latiore, quam nunc abest, spatio ab eius domo, ac Templo abesse non poterat: interiectis videlicet tantum Salustianis Hortis. Nunc certè longè sita est ab æde S. Susannæ, & spaciū in medio relinquit, quod Salusticum suo tempore nuncupatum, ab Hortis videlicet Salustij, testatur Fuluius: hodie Salustiam vulgò appellant.

Domus, & Templum S. Susannæ ad Hortos Salustij. Tom. 3. Annal. an. sal. 294. & 295.

Aliud extra portam Viminalem, nunc Piam pro eius muris iudicium est. Nam Templo S. Agnetis extra Urbem condito à Constantino proximum est Templum, & sepulchrum S. Constantiæ sororis Constantini. De quo sic Pomponius Lætus in vita Galli Caesaris, qui eiusdem magni Constantini patruelis fuit. *Constantia corpus delatum ad Urbem, & in Suburbano via Nomentana post primum lapidem sepulchro maiorum illatum.* Recens auctor rei antiquæ, ut olim est gesta, seriem & modum exposuit. neque spaciū viæ mutatum est à porta Urbis ad eadem ædi S. Agnetis proximam, & Constantiæ sepulchro insignitam.

Sepulchr. S. Constantiæ.

Hæc extenditur rectus ad portam Esquilinam murus, interiecto quadrato Castrorum intervallo, quod ut supra dicebam, demonstrat reliquias Tarquiniani Aggeris, quo Urbs ab Oriente claudabatur.

Porta verò Esquilina in latiori murorum ambitu non fuit. Argumento est Templum S. Laurentij antiquis etiam temporibus dictum extra muros. ibique conditum à Constantino Augusto, quod B. Martyrin Viminati ubi nunc Aedæ Sancti Laurentij cognomento in Palisperna ardētibus prunis super cratrem ferream vtilatus, eadem nocte subatus à S. Hippolyto, & per Esquilias extra Urbem in Cometerio Ciriace in agro Verano depositus, sepultusque est. Locus ergo ille, in quo postea Tem-

Templum S. Laurentij.

plum augusta magnificentia condidit Constantinus, semper extra Urbem fuit. Et quamvis spatium interiectum inter veteres Urbis muros digito designare nemo possit; tamen veritati consentaneum est, olim non fuisse breuius quam nunc est, cum cœmeteria fere distarent à mœnibus, & cadaver Beati Martyris clam deportatum sub ipsam portam confestim occultari non potuerit.

Huc afferri potest, quod Prudentius in Hymno 11. S. Hippolyti (quâvis aliter alij codices numerent) scribit de Crypta Verania, seu Cœmeterio Cyriacæ, in qua Beati Martyris corpus sepultum est: & ostium, habet in Templo S. Laurentij:

Haud procul extremo culta ad pomœria valle.

Mersa latebrosis crypta latet foveis.

Et paulò post:

Stat sed iuxta aliud quod tanta frequentia Templum

Tunc adeat, cultu nobile regisco.

Id vel S. Laurentij Tempulum est, vel S. Hippolyti, quod non longe distabat, referente Card. Baronio.

Nihil ita certum affirmare possum de ea mœnium parte, quæ est ad portam Næviam, nunc Maiorem. Tamen pro argumento sit peruetus quædam ædes prope Sanctæ Crucis Tempulum, quæ ab Antiquariis Veneris, & Cupidinis: eademque à Petro Victore non longe à porta Nævia fuisse dicitur. Et forte in hoc Esquiliarum angulo aliquid mutatum est,

In Annot. vt Amphiteatrum incideret in mœnia.

ad Marty. Iam ad portam Cœlimontanam nunc Lateranensem cum ipso monte
rol. die 13. terminatam Urbem situs ipse loci demonstrat; definebat enim in abruptis montibus, vt ait Plinius.

Augusti.

Portam Latinam in eodem stare vestigio S. Ioannis ædícula, vulgò ante portam Latinam testatur; nam ibidem in olei feruentis dolium demissus est Domitiano Principe.

Idem de porta Capena, nunc S. Sebastiani colligitur ex eo quod S. Gregorius commemorat Epist. 30. lib. 3. *De corporibus vero, inquit, Beatorum Apostolorum quid ego dicturus sum? dum constat, quod eo tempore, quo passi sunt, ex Oriente fideles venerunt, qui eorum corpora sicuti suorum repeterent. Qua ducta usque ad secundum Urbis miliarium usque ad locum, qui dicitur ad Catacumbas collocata sunt.* Videant qui ævo Neronis volunt ampliorem Urbem: & post illum etiam producant; an locus ille ad Catacumbas, adiunctus Templo S. Sebastiani, nunc magis ab Urbe distet.

Tandem porta Trigemina nunc S. Pauli, ex qua brevis est ad Tiberim tractus, ne multum abesse à veteri loco credatur, indicio est Templum S. Pauli à Constantino erectum, ab alijs deinde Augustis amplificatum. De quo sic Procopius: *Extat Templum S. Pauli Romanis procul à mœnibus stadys decem, & quatuor* (idest vt supra de ponte Milvio dicebam, passibus mille septingentis quinquaginta) *iuxta quod Tiberis fuit, ubi nullum patet munitum esse presidium. Porticus tamen eodem ab Urbe perti-*

Lib. 8. de
bello Go-
thico.
Templum
S. Pauli.

*pertinens, circaque & ædificia alia pleraque non satis adinuadendum oportu-
num locum hunc reddunt. Templum ergo illud religiosissimum, &
maximum cum ætate Belisarij, & Iustiniani abesset ab Vrbe milliaria,
duo, minus ducentis quinquaginta passibus, tantumdem hoc æuo aut cir-
citer distare à Romanis mœnibus rectè æstimati videbitur.*

Superfunt Transiberina moenia, quæ imnota, nec magis angusta hoc ævo sunt, quàm olim fuerunt. Nam portæ Portuensis structura cum inscriptione Arcadij, & Honorij Principum adhuc vifitur. Deinde quæ murus per acclivitatem Ianiculi ad portam S. Pancratij, & iugum collis evadit, indeque flexus ad portam Septimianam, Tiberimque descendit, eisdem habere fines dicendus omnino est, quos illi Rex olim Ancus imposuit, ut ex Lijio, Dionysio, & Procopio inferri potest.

In ea verò Ianiculi parte conclusa mœnibus, fuisse molas omnes ab antiquis Romanis collocatas testatur Procopius, aqua præcipiti lapsu è supercilio collis str. & tiles per canales subiectis machinis mouendis illabente. At contra muri extrema, qui ripam Tiberis prope Septimianam portam, in Hortis nunc Farnesianis, attingebat: in ripa citiore alter murus incipiens secundum fluvium deducebatur ad pontem Aelium, eumque prætergressus, muro demum committebatur, qui descendens è colle Pincio prope portam Flaminiam pertinebat ad Tiberim. Porro illa mœnia cis flumen secundum ripam extructa porta Aurelia diuidebat: quæ, cum vigerent Christiana sacra, etiam S. Petri est appellata; quoniam, eodem Procopio referente, Apostoli Templo esset omnium propinquior. Quare eadem porta constituitur in aditu pontis, quem Triumphalem nominant, nempe olim impositum viæ Triumphali ad Nosocomium S. Spiritus. Cuius sane tres ingentes pilæ in aquis semiruta: eo loci spectantur: ibique cum porta conspicitur in veteri Roma, quam Pyrrhus Ligorius à se descriptam in ære incidendam curauit. Idem secundum ulteriorem ripam, contra quam nos fecimus: & Onuphrius in parte Vaticanæ campi mœnia statuerunt. Sed Procopius, quamvis subobscurè loquatur, pluribus tamen in locis, si rectè intelligitur, à nobis est: mediumque inter mœnia flumen constituit, ea videlicet, quæ in ripa citiore, quæque in Ianiculo fuerunt. *ὁ γὰρ ποταμὸς, ὡς ἔστιν ἐν τῇ πόλει, διὰ τῆς πόλεως ὁρμαίνει.*

**Lib. 1. de
bello Go-
thico.**

Molæ vbi
Romę fue
rint.

Lib. 1. de bello Gothico.

Pro-

Moenia
fuerunt in
ripa Ti-
bris.

Moles A-
driani.

Porta Au-
relia om-
nium vici-
nissima
Templo
S. Petri.

*Propterea antiquitas Romani, & Collem, & iuncta ipsam fluminis ripam muro comprehendere decreuerunt. Ut neque hostibus possibile esset moles euertere, & fluvium transiendis facile manibus Urbis insidiari. Ad-
ditque, itaque iungentes inibi fluvium ponte, & moenia coniungere vo-
luerunt: & crebras domos in loco, qui est ex aduerso, adificantes medium
Urbis Tiberis alucum fecerunt. Hæc puto, ostendunt moenia cis Tibe-
rtin contra Ianiculum, non in Transiberina ripa fuisse. Itaque non ducen-
da sunt à porta Septimiana secundum eandem ripam ad Moles Adria-
ni. Sed quoniam alia eiusdem Procopij verba videntur negotium facere;
ea primum afferenda: tum quid probabilius consequatur, depro-
mendum est. Igitur loquens de Mole Adriani Ἀδριανῷ, inquit, τῆς
μεῖων αυτοκρατορῶν τοῦδε ἔξω πύλης αὐχλίας ἔστιν, ἀπὸ τῶν τῶν ὀβελίων
ὄσων χιθῶν βολῶν. Adriani Romanorum Imperatoris tumulus extra por-
tam Aureliam est, distans à moenibus, quantum iactus est lapidis. Pergit-
que paulo post: Hoc autem sepulchrum prisca homines (visum enim id
Ciuitati) muris duobus ad ipsum à moenium circuitu pertinentibus, eorū
partem esse fecerunt. simile enim est praelse turri ad eius loci portam pro-
minenti. erat igitur ibi munitio tutissima. Huit autem munimento Con-
stantianum Belisarius praefecit: cui etiam mandauit custodiam muri con-
tigni curare, leue, & non magni momenti praesidium habentis. ἡμεῖς δὲ
ταύτην ὁπλισάμενοι ὄντες τῶν ὀβελίων, ἀπὸ τῆς ποταμῆς ἀποπροσπύ-
εσμενοι δὲ βόλῶν, δέσας τῶν τῶν οὐκ ἐν τῇ πόλει. Constantianus au-
tem (etenim nuntiabantur hostes in Tiberim tentantes aditum) metuens
illi, qui inibi erat muro, ipse quidem cum paucis opitulatum venit: plu-
res curare iussit ad portam, & sepulchrum, idemque victor rediit, cum
fugasset ἀπὸ τῆς ποταμῆς ἀποπροσπύεσμενοι, eos qui fluvium tentauerant.
Vbi moenia cis fluvium aperte videmus, quandoquidē transiendus erat
hostibus Vaticano venientibus, ut illa possent oppugnare, atque irrum-
pere: eademque praelabente flumine modico praesidio indigere. Vi-
demus portam Aureliam ad Tiberim. Itaque, eodem Historico referen-
te, Gothi cum tentassent transitum fluij, ut murum aggredierentur, alia
parte moles ac portam simul aggressi sunt.*

Dices: cur porra Aurelia non collocatur ad pontem Aelium Adrianæ
Moli propinquior? Id enim indicat Procopius. Respondeo, ex Procopij
narratione, nullam portam Templo S. Petri fuisse Aurelia propinquo-
rem. Si autem hæc ad pontem Aelium, & Moles ponatur; alia ponen-
da esset in aditu pontis Triumphalis (ut ajunt: sed Petrus Victor Va-
ticani nominat) quæ vicinior illi Basilicæ fuisset. Murus autem à Mo-
le quasi brachium ad pontem illum pertinens; interposita porta patefa-
ciendus non erat, cum ripam undique clauderet.

Sic ergo his in locis, factum est Procopij murorum ambitum se ha-
buisse reor. Antiquissima moenia: superclibus Ianiculi ab Anco Martio

Rege

Rege ad Tiberim, dextra, lauaque perducta sunt. Deinde propè Septimianam portam ædificatus pons, qui à Pontifice ultimo conditore nunc **X Y S T V S** dicitur plana Urbis, interfluente flumine, coniunxit. Ab eo ponte murus in citeriore ripa versus pontem Triumphalem excur-
bat: ultra quem porta Aurelia; eò translata, cum antea sub Ianiculo fuisset. Moles verò Adriani, duplici brachio extenso, vno quidem ponti Aureliae portæ coniungebatur: alterum leuorsum ad aliam murorum partem Aelio ponti commissam dirigebat. Hæc mœnia cis Tiberim item structa sunt, ab Aelio ponte versus portam Flaminiam. An eius portæ mœnibus coniungerentur, & Campum Martium à flumine perpetuo diuiderent, alij certius decernant. Probabile quidem est, murum subinde habuisse arcuatos aditus; vt Romana iuuentus post armorum exercitationem posset è Campo Martio in Tiberim, natatum, lauatumque descendere. Sic autem constitutis in citeriore fluminis Ripa mœnibus, clarè intelligitur quod in Panegyrico ad Constantinum ait affatus Tiberim Orator: *Tu muniter mœnibus ambiendis.*

Quomodo se mœnia haberet ad ripam Tiberis.

Quomodo Gothi, & alij qui Urbem ceperunt, mœnia, domosque diruerint.

Cap. XVIII.

FREQUENTES clades à Barbaris Urbis illatas quemadmodum opes ac Cines: sic magnum soli spatium mœnibus antea conclusum abstulisse, multorum opinio fert. Quomodo enim, aut, fieri potuit, vt diuturno temporis intervallo, quod ab Aureliano ad Iustinianum vsque defluxit, Roma ab exteris aliquoties expugnata atque direpta, muris nunquam disturbatis, eandem formam, & amplitudinem retinuerit? Itaque etsi Belisarius Urbem instaurauit, belorum incendio ante diminutam, minorem tamen reddidit, quam florentem olim Cæsares fecere.

Succesum ordinemque temporum hæc quaestio inuoluit, quem paucis perstringam. Annorum ergo spatium quod inter Aurelianum, & Iustinianum primo inauguratos Principes intercessit, fuit ducentorum quinquaginta septem, quo tempore Urbis mœnia è suo loco, statuque mota non sūt. Nam Urbe integra vsque ad Honorium Principem, nonisque semper aucta ornamentis, demum expugnata est ab Alarico Gothorum Rege anno eiusdem conditæ **M C L X I V.** sed Gothus maiore ignominia, quam damno Urbem depopulatus, pauca ædificia incendit, muros intactos reliquit, non multa onustus prædâ, Placidiam abducens paucis post diebus profectus est. Hæc passim auctores. Inter quos Cassiodorus in Chronico: *Roma, inquit, à Gothis Alarico Duce capta est, ubi clementer est victoria sunt.* Mortuo Alarico, rediungere Gothi ad eandem diripiendâ Ataulpho Rege, sed manus ab ædificijs, ac mœnibus abstinerunt.

Tertiò

Lib. 3. in
Martiano. Tertiò capta est Vrbs à Vandalis, quos ex Africa in Italiam Genseric-
co Rege acciuit Eudocia Augusta, vt viri sui Valentiniani necem, Maxi-
mi dolo illatam vlcisceretur. Gensericus quidem, teste Eutropio, illico
vacuam præsidio Ciuitatem cepit, & occurfu Leonis sanctissimi Ponti-
ficis, quod passim Ecclesiastici annales memorant, mitigatus ab incen-
dio, cædibusque, ac supplicijs Vrbem seruauit immunem.

Quartò Odoacer Herulorum Rex Vrbe potitus est sublato Augustu-
lo, quamquam aliter de eo scripsit Procopius, initio libri primi. In qua
& regnauit, postea à Theodorico Gothorum Rege ipse occisus, qui Vr-
bem quintum cœpit. Ex qua Gothi sexaginta post annis ductu Belisarij,
Lib. 1. nono anno Iustiniani pulsati sunt, vt testatur Procopius. Sed hi duo postre-
mi Reges non quærebant Urbis incendium, & ruinas, cum in ea regnare
vellent. Itaque nemo dixerit muros ab his dirutos, ac diminutos, immò,
Lib. 1. var.
Epist. 25. vt constat ex Cassiodoro, qui Theodorici nomine scribebat Epistolas;

Theodo-
ricus refi-
cit mœ-
nia Urbis. Theodoricus muros Urbis vetustate collabentes, diligenter reficiendos
curauit. Nam ad Sabinianum Urbis Senatorem scribens, ait: *Dudum
siquidem propter Romana mœnia Ciuitatis, ubi studium nobis semper im-
pendere infatigabilis ambitus erit, portum Lucrini deputatis redditibus re-
parari iussu nostra constituit.* Et ad Artemidorum Præfectum Urbis: *Pe-
cunia, inquit, qua fuerat fabricis deputata Romanis sine aliqua dilatione,
& vobis ordinantibus iterum Romanis mœnibus applicetur.* Quanto ve-
rò laxitas non sine firmitate murorum illo auctore esset idem pluribus in lo-
cis testatur Cassiodorus: *Illa, inquit, mirabilis sylua mœnium diligentia
subueniente seruetur.* Et, *Absit enim vt nostris temporibus Vrbs illa mœ-
nibus videatur protegi, quam constet gentibus, vel sola opinione fuisse
terrori.* Et: *Testantur enim turbas Ciuium amplissima spatia murorum.*

Lib. 2. E-
pist. 34. Quomodo etiam Procopius eiusdem ætatis auctor *magnum ambitum,
& Circuitum Urbis* appellat. Atque ex his clarè conficitur, muros Prin-
cipum studio sumptuque subinde resectos ante immanem Totilæ pro-
cellam fuisse intactos, & integros. Successit bellum Gothicum, in quo
defensa primum aduersus Vitigem Romæ, à Totila deinde expugnata est.

Lib. 7. E-
pist. 15. Quid verò Barbarus ille demolitus sit, constat ex Procopij libro tertio.
Lib. 10.
Epist. 18. Nam, vt ibi ait, Totilas Gothorum Rex cum cepisset Vrbem, velletque
Lib. 11.
Epist. 39. in Campaniam discedere cum exercitu, *Romam in primis dirutam solo
Lib. 1. aquare decreuit* ἡ γυνὸν ῥώμην καθελεῖν ἐξ ἰδρυῶ. Sic ille. τὸ μὲν οὖν
ἑβδόμου ἐν χωρίοις πολλοῖς τοσούτων καθελεῖν, ὅσον ἐς ἑκτημόλιον τὸ πα-
ρὸς μέλινα. Id est, *Muri quidem in partibus multis tantum diruit, quan-
ta tertia pars totius ad summum esset.* Additque: *Incersurus autem erat
adificiorum pulcherrima, & dignissima, Romamque pascuam, & desertam
faciaturus.* Sed tamen Barbarus litteris Belisarij mitigatus Vrbem serua-
uit, discessitque in Campaniam abactis ciuibus. ἐπέειπεν, ait Procopius,
& ῥώμην εἰρηάσατο ἄχαρι παρατρέω ἐδὲν; *Persuasus est, Totilas litteris
Belisarij, & Romæ nihil mali amplius intulit.* Tum Belisarius, qui ad
Hostia Tiberinā morabatur, in Vrbem incolis vacuam venit; Cumque

Lib. 3.

Quomo-
do Totilas
mœnia di-
ruerit.

non

non posset, inquit Procopius, eam mœnium partem, quam Totilas diruerat, breui instaurare lapides, qui in proximo erant, in unum coacervatos nullo ordine componebat, nec vlla prorsus intermixta materia; ut cui cœmenti nihil pressio esset, nec eiusmodi aliud quidpiam. Sed id duntaxat efficere nitebatur, ut ædificij saltem facies seruetur. Exteriori vero ex parte ingentem vim sudium fixit. Ad hæc accedebat, quod fossam, & hanc quidem profundiorē circa muros produxerat. Vnde totius exercitus incredibili promptitudine operantis per dies continuos quindecim, quod muri fuerat per Totilam disturbatum reficitur. Hæc ille. Ex quo factum est; ut ad obsidionem reuersu Barbarus Urbem frustra tentaret. Cumque se Tibur cum copijs recepisset, Belisarius foribus ferro contectis, portas obserauit, & clauēs ad Imperatorem transmisit. Deinde, quod illi promptissimum, atque in tanta rerum copia pœne necessarium erat, iisdem terminis muros instaurauit, neque omnino contraxit, dilatauitque. Quare Totilas cum tertio rediisset ad Urbem, non aperta vi, sed incuria Ducis, dolo, & proditione militum eam cepit. Et Narses paulo post à Iulianiano missus muris instructam reperit, atque munitam, quos, & ipse munimentis additis firmavit, & instruxit. Itaque vehementer errant, qui putant mœnia à Belisario resecta, & Urbem hodieque cingentia, angustiora esse, quàm antea.

Demum quomodo Totilas Urbis mœnibus, atque ædificijs pepercerit, ex sese postea dissolutis, & collapsis, scripsit S. Gregorius lib. 2. Dialog. cap. 15. ubi de S. Benedicto sermo est. Illum enim alloquens Canonicus Antistes sic ait: *Per hunc Totilam, Ciuitas ista, Roma, destruetur, ut iam amplius non inhabitetur. Cui vir domini respondit: Roma à gentibus non exterminabitur: sed tempestatibus, coruscis, turbinibus, ac terramota fatigata in semetipsa marcescet. Cuius Prophetia, pergit S. Gregorius, mysteria nobis iam facta sunt luce clariora, qui in hac Vrbe dissoluta mœnia, euersas domos, destructas Ecclesias turbine cernimus, eiusque ædificia longo senio lassata, quia ruinis crebrescentibus prosternantur, videmus.*

Belisarius
iisdem finibus
mœnibus
niz instaurat.

Auctoribus contra sentientibus occurritur.

Cap. XIX.

I VSTVS Lipsius in antiquitate oculatissimus maiorem, quam nos intra muros, & longinquo Romam aspexit: & post illum Philippus Cluuerus. Lipsius tamen optauit & Romæ tantisper esse, ut ex propinquo aliquid certius videret. Sic enim ait: *Abcur non Roma nunc paucos dies sum? Cur non obambulo, video, metior? Cur non cum viris doctis inibi consero? firmitus fortasse, certiusque definirem.* Definisset, credo, quæ erat sapientia, si oculis locorum situs, & spatia subiecisset. Nec tamen illi ad contra sentiendum rationum momenta defuerunt: & fundamentum, quod Græcorum scrip-

Lib. 3. de
Magnit.
Rom. c. 2.

ptorum ope struxit ipse, Plinianum. Nititur enim Dionysio dicenti, Romam Athenis parem esse, cum subsumit: Athenæ pares Syraculis, teste Plutarcho. Syraculæ autem, referente Strabone, GLXXX. stadiorum, quæ sunt nobis milliaria XXII. cum dimidio. Tanta igitur Roma. Quo fit, ut Plinius ascribens Verbi XIII. millia passuum corrigatur, & XXIII. millia cogatur ascribere. Quæ circumducta ratio nos, qui Romæ pedem fiximus, minus monere debet.

Plinij locus sic habet: *Mœnia eius collegere ambitu Imperatoribus, Censoribusque Vespasianis, anno conditæ DGGGXXVIII. passuum XIII. M. CC. complexa montes septem ipsa dividitur in Regiones XIV. compita earum CCLXV. eiusdem spatij mensura currens à milliario in capite Rûmani Fori statuto ad singulas portas, quæ sunt hodie numero XXXVII. ita ut duodecim porta semel numerentur, prætereuntque ex veteribus septem, quæ esse desierant, efficit passuum per directum XXX. M. DCC. LXV. Ad extrema verò tectorum cum Castris Prætorij ab eodem milliario per vicos omnium viarum mensura colligit paulò amplius LXX. M. passuum.* Huic loco, qui teste eodem Lipsio magnas habet tenebras, mutatis ab illo numeris, lux nihilo maior affulsit. *Ut mihi, inquit, nunc videtur Plinij numeri isti corrupti sunt, & sic reformandi. Mœnia collegere ambitu passuum XXIII. millia. Hoc primum pono, tantum fuisse Romam: aut si placet XXII. parum in uno, alteroque milliari est.* Vetus non sunt corrigendi numeri XIII. M. & addito X. spatium Urbis pœne duplicandum. Nam nostra lectio è manuscriptis libris excepta vulgatissima est, quam sequitur Onuphrius, hoc ipsam accuratissime persequutus. Vidi ego septem Codices Bibliothecæ Vaticanæ; è quibus vnus vetustissimus. omnes habent XIII. M. præter duos qui habent XIV. in libris autem cur verba corrigenda sunt, nisi locus perspicue depravatus appareat? Plinius sane de ea Vrbe loquebatur, quam ipse præsentem videbat, nec dum auxerant Traianus, & Aurelianus, Lipsianis terminis multo angustiores. Nam ut supra ex ipso dicebam Plinio, finesque constituam ab ipso præscriptos: Urbem ab Oriente Agger Tarquinij claudebat, cis Castra Prætoria à Collina ad Esquilinam protensus. Castrorum autem formam, quadratam, & angulosam mœnia adhuc ceruimus, & Aggeris reliquias in ipsis mœnibus. Eodem teste Plinio Vrbs complexa montes septem iisdem abruptis muniabatur. Horum fines omnes lustramus, & contemplamur, quique abrupti Urbem munire tunc poterant, fuere, Quirinalis versus Septentriones: Esquilinus ad Orientem: Cœlius meridiem versus: Aventinus, & Capitolium. Nam Campus Martius æuo Plinij extra Urbem fuit.

Lipsius
Romæ tri
buit XV.
III. M. pas
suum.

Plinij Vr.
bs minor,
quàm sub
Aurelia.
no.

At Lipsius: *Fateor, inquit, extra pomerium habitum, & intra mœnia tamen fuisse. Nonne idem in Aventino? qui usque ad Claudij tempora in pomerio habitus non fuit, & tamen à Regum tempore Urbis inclusus. Et Campus quidem Martius etsi olim non erat, tamen Iulius Cæsar (quod Cicero ad Atticum scribit) destinabat eum includere: qui scio an non Augustus fecerit? nam & is pomerium protulit: an denique Nero quem*

quem ego præcipue puta in tota Roma mutasse, & innovasse. Atqui Auentinum, & Ianiculum mœnibus septos fuisse Scriptorum auctoritate constat; quamuis extra pomerium habitos. De alijs locis non docemus, sed diuinamus. Martius autem Campus illo æuo nec mœnia, nec pomeriū habuit; vt supra dicebam. Illo quidem ipso tempore, *Concurrere in Campo Martia infesta acies*, vt ait Tacitus; Vitellij, vt Urbem tuerentur: Vespasiani vt caperent. Quare ante Urbem, & mœnia conficius. Quomodo enim Vitelliani ad defendendam Urbem; hostem intrare portas, deinde cum eo pugnare voluissent? Sed & Vespasiani Triumphus idem ostendit: de quo infra. Referente enim Iosepho Vespasianus ac Titus è Palatio migrarunt ad ædes propinquas Iſidis Templo. Triumphaturos enim egredi Urbem necesse erat. Aedes autem Iſidis prope Pantheon fuit, cis Campum Martium, in altero & minore Campo. At non debebant extra mœnia, postredie ingressuri portam Triumphalem? Itaque neque Augustus, neque Nero hac parte Urbem produxit. Et porta Flaminia tunc propè Capitolium erat.

Lib. 3.
Hist.

Cap. 21.

Sed quoniam correctionem, opinionemque suam Lipsius confirmat auctoritate Dionysij; quid ex ea inferatur, videndum est. Comparat enim Græcus historicus cum Athenis Romam: Cuius, inquit, *ambitum si quis metiri voluerit, & conferre cum eo, quo Atheniensis Vrbis continetur, & πολλῶν πρὶν μείζων ὁ τῆς πόλεως παρὲν κίχλῳ*, non multo maior Roma ambitus apparebit. At Circuitum Athenarum, scribit Dion ab eodem allatus, cum Pyraeo & longis muris fuisse ducentorum circiter Stadiorum: quæ sunt nobis viginti quinque miliaria: Sed an ea, pergit Lipsius, *inclusa Athenis suis Dionysius in hac collatione voluerit, baremus*. Et merito. Nam ibi Dionysius secernit Suburbia, & quidquid est extra Romam; tum ait: *Si quis mœnibus inuentu difficilibus propter undique coniunctas ades, vestigia tamen struictura multis in locis seruantibus, metiri eius ambitum voluerit, &c.* Urbem igitur Vrbi comparat septem mœnibus: quæ extra sunt, prætermittit. Piræum autem extra Athenas fuisse quis dubitet? Dion eo loco significat: *Quamquam*, inquit, *ducentum sit stadiorum ambitus Athenarum, si Piræum una completaris, & quod muri medium est inter eum, & Vrbis ambitum*. Clare Plutarchus in Sylla. Cum enim narrasset, ab illo obsessas, & captas Athenas: *Vrbe*, inquit, *capta, Tyrannus in Arce, quod confugerat obsessus est*. Arce expugnata, *Non multo post*, ait, *venit in Sylla potestatem Piræum*. Perspicue portum seiunxit ab Vrbe, Liuius: *Muros Piræum Vrbi iungentes*. Iungebant, sed intermedij diuidebant.

Lib. 4. &
9. Antiq.
Roman.
Athenæ
ex Dio-
nyſio pa-
res Ro-
mæ, am-
bitu.

Orat. de
Tyrann.

Dec. 3. l. 5.

Dices: cum Vrbe Arx capta non est, quæ tamen potuit esse in Vrbe; vt hodieque Arces videmus. Sic etiam Portus, quamuis in Vrbe non esset, post illam capi potuit. Hoc nempe vim Arcium attingit; quæ quamuis intra Vrbes sitæ, tamen propter munitiones non statim expugnantur ab hostibus. Portus autem, præsertim tantæ magnitudinis, si intra Urbem fuisset; quomodo non cum Athenis captus esset? Sicut ergo Dionysius de Romæ amplitudine loquens, *immensam longitudinem Suburbio-*

Athenæ
quomodo
cum Ro-
ma com-
parentur.

Lib. II.

In Nicia.

Lib. 6.

urbiorum, & quidquid extra esset, separauit: sic ab Athenis, & portum extra positum, & Suburbia semouit, ut iusta fieret comparatio. At quantæ fuerunt Athenæ sine Piræo, alteroque Portu, quem Munichiam dixerunt? Ostendit Thucydides prolatus à Cluero: *Phalericus*, inquit, *mur* *erat* *stadiorum* *XXXV. ad ambitum usque Urbis. Ipsius ambitus pars, qua custodiebatur XLIII. Nam pars eius media longum murum inter, & Phalericum sine custodia erat. Longi vero muri ad Piræa usque continebat XL. quorum exteriora custodiebantur. Piræi cum Munichia uniuersus ambitus erat LX. stadiorum. Quæ simul collecta, stadia sunt CLXXVIII. At sublatis LX. quæ habent duo Portus extra Urbem: Athenis attribues stadia CXVIII. idest minus quam XV. miliaria. Deinde, Phalericus murus ad ambitum usque Urbis, nescio an aliquid spatij adijciat, siue intra, siue extra ponatur. Ex quo non male inferitur, per vim compingi in Urbem Romam XXIII. millia passuum. Quod si Plutarchus Syracusas *Urbem Athenis non angustiores* appellauit, quam CLXXX. *stadiorum fuisse* docet Strabo: eo loco Athenas cum portu perspicue accepit, sicuti Syracusas: quæ terra marique ab Atheniensibus obsessæ etiam in portu validas classes, & ante portum nauale prælium spectarunt.*

Denique ex verbis Dionysij non bene corrigi Plinij locum, patet ex eo; quod Dionysius Romam describit auctam postremum à Seruio Tulio Rege, anno eius conditæ circiter CC. annos amplius DCXX. antequam Plinius scriberet. Ille autem Rex septem nec totos Colles vno muro complexus fuerat, non excedente Capitolij crepidinem, seiungente Prata Flaminia sub Capitolio & longius ab Vrbe Campum Martium. Quem ambitum nondum Sylla: Iulius Cæsar, ut placet Cluero: Augustus, Claudius, Nero, ut placet Lipsio, dilatauerant. Itaque Romam arctiorem describit Dionysius quam tot incrementis auctam Plinius videret: atque, ut sensit etiam Onuphrius, illa ætate, & post exactos Reges, multo, quam nunc est, angustiores. Quomodo igitur ab eius temporis ambitu qui tot incrementa nesciit, licet eundem post sexcentos amplius annos inducere: & Plinium cogere, ut sui æui Romam antiquæ parem faciat, cum longe maiorem, & pene aliam videbat?

Neque inferas: iure ergo statuitur ætate Plinij Vrbs XXII. miliariorum, siquidem tam ampla erat ante sexcentos annos, qualem describit Dionysius. Aliud enim hic agimus: An videlicet hæc consequutio recte deducatur: Dionysius scribit, Urbem tantam Rege Seruio fuisse: igitur ætate Plinij eiusdem amplitudinis fuit; quæ intermedijs seculis magna incrementa perceperat. Immo nec ipse Dionysius id consequi vellet: qui iustam offensionem Romanorum effugere non potuisset, si narrasset, sexcentis post annis eiusdem esse magnitudinis, qua erat ante illos.

Crediderim potius, Dionysium vulgari quadam æstimatione fuisse loquutum, quæ seclis ijs, quæ extra adiungebantur, illæ principes Vrbes inter se aliquo modo comparabiles videbantur esse, nec Geometricam trutinam in vtriusque pensanda magnitudine adhibuisse. Et verò hic Græcus historicus, ut in cæteris accuratus ac diligens, hoc tamen nomine

mihi

Magnitudo Urbis ab Seruij ætate non potest inferri ad ætatem Plinij.

mihî non præbandus videtur, quod præter Urbis initia, Romanorum mores, Magistratum, Religionum, Cæremoniarum, Ludorum institutiones ferè omnes deriuat à Græcis; cùm rudes homines hæc instituerint, qui an esset Græcia vix audiuerant: Quod ad præsentem collationem spectat; placet in rem Athenarum loqui Salustium: *Atheniensium res gesta, sicuti ego existimo, satis ample magnificaque fuerunt. Verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur. Sed quia promerere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum Orbem Atheniensium facta pro maximis laudantur. Ita. eorum qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis ea potuerunt extollere præclara ingenia.*

In Coniur. Catilinæ.

Eodem loco Pliniano altera mensura erat à milliario ad singulas portas. Et efficit, inquit, passuum per directum XXX. M. DCCLXV. Ego dico scribenda ∞ ∞ ∞: idest tria millia, docet Lipsius. A milliario ad portam tria milliaria, & passus septingentos sexaginta quinque. Ergo in plena diametro, septem millia quingentos triginta: hanc triplica, nonne XXII. & semis in ambitu redduntur? At Plinius neglexit; aut insuper habuit de dimidio, & rotunde XXII. aut XXIII. dixit. Sic illæ. Hæc interpretatio ex proportionem diametri ad vniuersum ambitum quid conficit, nisi pro certo habeatur, Romam rotundam fuisse? Atqui Romæ circuitus potius ad quadratam formam accessit, vt vestigia demonstrant: & muris qua longius procurrebat, qua contrahebatur angustius. Neque id mirum. fuit enim reaptæ necessitas natæ cornua Romæ. quod Strabo testatur: *Roma, inquit, super Tiberim idest: de qua iam dictum est, eam non delectu, sed necessitate conditam esse. Qui etiam adificia quadam ex parte addiderunt, non sano potiora in sua potestate babuerunt: verum iactis antea fundamentis seruiuerunt.* Et paulo post. *Ancus Martius montem Cælium, & Auentinum, & iacentem inter hos campos assumens urgente necessitate prioribus copulauit.* Hinc exitit ille modo flexuosus, modò cuneatus, modò directus, modò angulis incisus murorum circuitus; quippe qui situm montium sequeretur. quod etiam cõfirmatum leges à Marliano. Et pomerium post Seruium Regem vsque ad Syllam intactum, si deinde alicubi promouebatur, alibi veteres terminos ex augurum religione retinebat. Quare partes æqualiter distare à centro non poterant. Hinc etiam varia spatij mensura breuior, longiorque à milliario decurrit ad portas. Porro milliarium erat aurea Columna in capite, Fori Romani posita, in quam viæ militares Italiæ desinebant. Et quia in loco Urbis celeberrimo erat, eius umbilicus dicebatur. Ab eo loco ad Tiberim brevis est tractus, interiectu. Fori quondam Romani, & Fori Boarij. Par fere ad Campum, ubi erat illa ætate porta Flaminia. Multo productior ad alias portas, præsertim Collinam, Viminalem, Næuiâ, Capenam. Dicar ergo Plinius immutatis numeris: *Mensura à milliario ad singulas portas efficit passuum per directum XXX. M. DCCLXV.*

Lib. 5.
Roma aò
rotunda,
sed angu-
losa.
Libro 1.
capit. 5.
editio 1.

M.S. codi-
ces habet
XX. M.
DCCL.
XV.

B

Postre-

Postremo mensuram, quæ à milliario ad extrema tectorum Plinio colligit LXX. millia, Lipsius putat colligi *septem millia*, ut ex hac semidiametro inferat XXXXII. *milliaria* pro ambitu tectorum extra muros Urbis.

Hoc etsi nobis, qui magnitudinum murorum Urbis inuestigamus, non aduersatur; tamen, ut de mœnibus dicebam, nisi ea recta in orbem probe figures, nihil ex septem millium diametro conficies. Sed quomodo ædificia quæ pro Ciuium, & aduenarum voluntate Vrbi adiungebantur, in circulum nec potius in longum, aut nullam in figuram surgebant? Deum quid negamus. Vrbi non septem mœnibus LXX. milliaria, quæ illi sua magnitudo, & felicitas attribuit, si tamen mensura per vicos omnium viarum excurrat? Tunc enim sine dubio tantus numerus efficietur. Codices Vaticanæ omnes præter vnum habent XX. M. passuum, & facilius auctor explicatur; ut quemadmodum mœnium ambitus XIII. M. passuum & CC. ita circuitus tectorum, extra mœnia XX. M. passuum amplecteretur. Cluverus hoc spatium aliter dimensus sic ait: *Ad extrema vero tectorum, id est ædificiorum ab eodem milliario per vicos omnes etiam, id est per singula Suburbia quæ vijs publicis, Hostiensis, Appia, &c. circumiecta erant, mensura colligebat paulo amplius septem millia passuum. Huius mensura ambitus efficit ad passuum millia XLV.* Sed hoc fieri non potuit, ut mensura excurrens per singula Suburbia per directum colligeret paulo amplius septem millia, & in ambitu XLV. millia passuum; cum quindecim, aut viginti, aut triginta milliaria vel vno Suburbio continerentur: & omnium ambitu teste Dionysio Vrbs quodammodo nec initium, nec finem haberet.

Mouit etiam Lipsium Olympiodori auctoritas, qui ait: *Romana Urbis murus mensuratus ab Ammone Geometra, quo tempore Gothi primam invasionem fecere, habebat spatium vnius, & viginti milliariarum.* At hic si docet primo Gothico bello fuisse vnius & viginti milliariarum: cur dicenda est ætate Plinij tredecim fuisse; cum posterior accessio tantum illi ambitum non dederit? Deinde nec primo Gothico bello sub Alarico, nec secundo sub Theodorico, nec tertio sub Vitige diruta, vel angustata sunt Romana mœnia: & aliquod passa detrimentum, postea resecta, & instantata priorem firmitatem receperant. Tertio autem bello Procopius interfuit, nobisque Urbis ambitum circumscripsit, qualem fere huic quem vetustas, ac vis temporum nondum perdomuit ac deiecit, respondentem oculis intuemur. Huic ergo potius Geometram, quam Ammonem nescio quem præoptamus.

Martino Polono respondendum non est, qui nec pro antiqua, nec pro nostra Roma loquitur. *Roma*, inquit, *sunt milliaria viginti duo præter Transiberim, & Leoninam Ciuitatem, cum quibus dicitur habere quadraginta duo milliaria.* Leoniana Ciuitas recens ostendit eum loqui de recenti Roma. Hic autem Innocentij IV. Penitentiarius vixit anno salutis MCL. Itaque nemo ab illo tempore circuitum Urbis decuratum dixerit. At Transiberina Regio, & Leoniana Ciuitas cognomento Burgus, quæ quatuor amplius patet milliaria, cur viginti efficere dicitur?

Reli-

Reliqua pars Urbis cis Tiberim explebit viginti duo? Sed illi auctori multa fingere licuit in libro de quatuor maioribus Regnis, si tamen illi hic liber est adscribendus, ut quidam aiunt. Nam præter hoc quod scribit cap. 4. ait cap. 5. *Porta Salaria, quæ ducit versus S. Sabinam.* In Sabinos dicere voluit: nam ab illa longissime abducit. *Porta Collina, quæ est præpe Templum Adriani circa portam S. Petri.* Atqui Collina eadem est cum Salaria in Colled ad ortum, non ad ripam Tiberis: ubi scilicet Adriani Sepulchrum, non Templum est. Et cap. 6. *Palatium Neronis Lateranense dictum à latere septentrionalis plagæ in qua situm est.* Palatium Nero ad Sacram viam sub colle Palatino, sed in Laterano nunquam struxit, nec habuit. Hoc autem non ad Septemtrionem, sed Australem plagam est situm. Et: *Palatium, ubi Romulus posuit flatuam suam auream, dicens: Ne cadat, donec Virgo pariat.* Nuge: quod enim Palatium ætate Romuli, cum opprobrio non fuit facta sine arte casa? Quæ illi statua venienti aurea, qui forte nec luteam, nec scorteam habuit? Quod fictum in ore Ethnici hominis varicinium? Et: *Palatium Tituli, & Vespasiani ad Cæciliam.* Et: *Tempore Tiberij conuerant Romam duo iuvenes Philosophi, Praxiteles, & Phidias.* Et alia, ne rudi quidem sæculo, & ingenio digna. Atque hic in testimonium historica eruditionis adducitur?

At Vopiscus sua quinquaginta millia passuum nobis obtrudit. Huic vero & Lipsius, & Onuphrius, & cæteri omnes respondeant necesse est! Onuphrius quid dicat fatetur se ignorare: existimare autem, vel historicum errasse: nec, quid diceret, intellexisse; vel in numeri nota erratum esse. Liberalius se expedit Marlianus. Ait, producta fuisse moenia, transmissa Tiberi per viam Flaminiam usque ad Tabernam, quam Primam Portam vulgo nominant distantem ab Urbe millia passuum VIII. totidem miliaria è regione portæ Flaminie, via Latina muros occupasse; hinc existere diametrum XVI. M. passuum, cuius ambitus efficit L. M. passuum. Mirum sane commentum. At nemini placet vacare in fabulas. Addit idem successu temporis muros fuisse contractos, ut nostris maiori ex parte sedem præberent. Lipsius vero, qui duo, aut tria supra viginti passuum millia muris peramplæ Roma inclussit, quanto laxiora Vopiscus spatia nihilominus expauit? Vbi erunt viginti, & octo passuum millia? quomodo post Constantinum tanti spatij moenia defecerunt? quis dirigit ante Gothicum tertium bellum, quæ custodia Principum, & hostium reverentia conseruauit?

Aut ergo locus ille corruptus est: aut ita quispiam dicere posset: Quemadmodum Plinius scripsit, in intenum ambitu XIII. miliaria, & auentura currens à miliario ad singulas portas amplius XXX. id est si mul sumpta XLIII. amplius miliaria fuisse collecta: sic post auctam Urbem Campo Martio, mensura à miliario ad portas recurrente, & muros circumueante, collecta miliaria quinquaginta. Sed libentius probabiliora audirem. Cassiodorus, & Eusebius non auctam ab Aureliano, sed munitam Urbem scribant. *Aurelianus, inquit, Templum Soli ædificat, & Urbem firmioribus muris vallat.*

In Chronicis.

Ex his quæ dicta sunt obijciat aliquis: Hac nostra ætate murorum circuitus, cum includat Campum Martium, Pliniano ambitu maior erit; nunc tamen vix, aut ne vix quidem æquat, teste Marliano tredecim millia passuum; Plinius verò tredecim millia statuit, & ducentos: Deinde cum aucta fuerit postea Vrbs Traiano Principe, ut aiunt; certissimè tamen Cæsare Aureliano quanto erit amplior nostro antiquus ambitus? Hæc antea mihi soluenda in hunc locum potissimum reieci, quæ Marliano, & Blondo, & Onuphrio, & omnibus, qui hunc ambitum antiquo paulò minorem agnoscunt, soluenda sunt. Aio igitur: Terminos Plinianos tanto temporum decursu alibi fuisse mutatos (neque enim ipsi omnino vestigijs immutabiles muros fuisse volumus) alibi vero dimensos, sed eius mensuræ nullam nos habere rationem. Nam Plinius loquitur de circuitu murorum; scribit enim *Mœnia collegere ambitu*. Quare, & Transiberinam regionem cinctam muris, quamuis extra pomerium, includit: & alià loca, in quibus nunc mœnia defuerunt. Nam primo Capitolium (hæc enim tum Arx Romana) *Magnis*, ut ait Tacitus, *exercitijs insignabitur*, undique præactis muris, ac Turribus cingebatur. Tunc etiam a porta Collatina (quæ vel erat in eodem vestigio, ubi nunc alio nomine Pinciana est, vel non longe aberat) murus conuersus ad Quirinalem, & in eius crepidinem ascendens, postea secundum illam tendebat Capitolium versus eiusque munitionibus iungebatur: vel certe planities Romanæ, non longe ab eodem Capitolio, aliquam partem occupabat, ut ad Tiberim excurreret. Ad hæc, Castra murum Aggeris Tarquinij non abstulerant, quo, ut ex eodem Plinio sæpe dixi, Vrbs claudebatur ab Oriente. Castra autem quadrato spatio illis extrinsecus adiecta sunt. Nunc vero nomen Tarquinianorum in castris illo spatio reliquæ nullæ supersunt. Præterea ad portam Naviæ, ubi veteres Arcus Aquæ Claudie; & in ultimis Esquilij ad Templum S. Crucis, ubi rude Amphitheatrum aspiciamus, fortasse aliquanto latiora mœnia, & magis directum angulum spectauit Plinius, ut Arcus, & Amphitheatrum includerent. Tunc etiam mœnia prope Auenseium, secundum Tiberim, & planitiem Testagei montis probabiliter ferebatur; Quid, si & alibi prope flumen fuerunt? nam contra Ianiculum in ripa fuisse constat. Quando, & à quo sint extructa, non constat. Horum autem vestigia nulla extant. Itaque etsi deerat æuo Pliniano Campus Martius; mœnia cum aliquot loca, in quibus esse defuerunt, occuparent, tredecim amplius millia passuum explere, minore tamen quàm nostro, ambitu potuerunt. Nec etiam multum vrget inclusus ab Aureliano Campus Martius, etsi plus vno milliari adiecti. Tunc enim præter eas, quas memoravi murorum partes stantes Plinij ævo, nunc autem penitus sublatas, secundum Tiberim muri Urbis, ut dixi, à ponte nunc Xysto versus portam Flaminiam excurrerant: & à fluuio, seu temporum morfu consumpti sunt. Hos verò, & illos Campi Martij si Plinianis adnumeres, nonne quindecim millia passuum efficies, & tamen terræ spatium, in quo nostri visuntur, nisi forte ad angulum illum Esquiarum augebis? Mœnia enim quæ aliquot in locis intra nostrum amb-

tum

Lib. 3.
Hist.

Mœnia ætate Plinij aliquot in locis erant in quibus esse defuerunt.

Quomodo intra minorem ambitum maiora mœnia esse potuerint.

tum collapsa, nec refecta: vel diruta, & sponte sublata priscis mensuram augebant, nos necessario prætereire cogimur.

Quamuis autem hæc vera sint; tamen scribente Plinio, & Principe, Vespasiano dici absolute non potest, Urbem fuisse, quam nunc est, angustiorē propter ædificia, & ciuiles domos, quæ moribus vndique adherentes ea parum agnosci sinebant, & omnem in partem late fundebantur. Neque enim hæc pro Suburbij habenda sunt. Plinius autem, ut dixi, pro tredecim millibus passuum solum habitam rationem ambitus murorum tradit. Iam qui Urbem ad XXII. aut XXIII. millia passuum extendunt sine Campo Martio, quoniam illam compingunt? Ad Anienem & Castra Annibalis? An ad Paticulos, vel Appia via ad sepulchra Metellorum? Quod nam structuræ vestigium extra Urbem possint nobis demonstrare moenia indicantis? Durant adhuc multis in locis æquati Aqueductus: cur alicubi ea non extant?

Moenia subinde à Pontificibus instaurata.

Cap. XIX.

HÆC de ambitu, & muris Urbis diligenter à nobis peruestigata, & explanata sunt. Cæterum cura eisdem instaurandi ab Augustis, ac Regibus transiit ad Pontifices. Et septimo quidem Sæculo in id vehementer incubuerunt, quod iam vetustate, & oppugnationibus quassata moenia, multis fortasse in locis fastiscerent, vel diruta iacerent. Refertur ab Anastasio Sisinianus dicere, viginti Pontifex, tam breui Pontificatu calcis tamen fornaces ad murorum instauracionem parari iussisse anno DCCVIII. Gregorius II. qui septem ab illo annis Pontificatu est euectus, statim eodem Anastasio referente, ut muros reficeret, calcarias fornaces expediri, conuahi camenta, & à porta S. Laurentij opus inchoari iussit; tam aliqua parte refecta, emergentibus intempestiuis tumultibus cessare coactus est. Gregorius III. eidem successit. De eo sic Anastasius, *Minus temporibus plurima pars murorum huius Ciuitatis Roma restaurata est. Alimoniam quoque artificum, & pretium ad emendam urbem de proprio tribuit.* Tringenta post annis Adrianus I. Ecclesiæ præfuit. Is teste eodem Anastasio muros atque Torres Urbis, quæ dirutæ erant, & vique ad fundamenta collapsæ, instaurauit, magnamque vim zuri in alimenta mercedemque episcopus, & structuram operis insumpsit. Posterioris sæculi anno XLVII. Leo IV. magnus est Urbem à Saracenis antea oppugnatam, direptis religiosissimis Sanctorum Petri, & Pauli Templis. Itaque referente eodem Anastasio totius Urbis muros renouari, & in priorem firmitatem restitui, portas ædificari, præualidissime valuis obstrui præcepit. Quæ re prope ad exitum perducere, et quo incidens, aut pedes ipse cum famulis circumibat, & opus urgebat. quare & moenia vndique restituit, & quiddecim Torres funditus dirutas excitauit. Duas ad portam Portuensem

Et Platina
in eius vi-
ta, & Cia-
conus.

Platin. in
vita.

Ciacon.
in vita.

in vtraque ora Tiberis hodieque stantes ingenti lapidum mole erigi insit, firmis catenis inuicem obligatas, ne quisquam deinceps per vim aduerso Tiberi posset irrumpere. Partem Vaticanam propinquam Templo S. Petri circumductis mœnibus munivit, cui à Conditor accepto nomine, Leonina Cititas, hodie Burgus, nomen fuit: addita, vt aiunt ingenti Torre, quæ à tergo Basilicæ insidet Collem. Adeo stetit cum illo Pôntifice Urbis securitas. Callistus deinde II. muros collabentes iterum refecit. Clemens III. annuam pensionem ad eosdem reficiendos decreuit. Gregorius XI. qui sedem Auenione Romam retulerat, quomodo in ea tutus degeret, mœnibus refectis prouidit. Idem Martinus, & Nicolaus VV. Pius, & Paulus II. Sixtus IV. Alexander VI. munificè curarunt. Paulus III. ingenti murorum structura inchoatam in Auentino munitionem non absoluit. Paulus IV. ingruente bello terros passim Aggeres, & munimenta excitauit: Leoninam Urbem validis mœnium propugnaculis tutiorem reddidit, cuius antea muros Urbanus quoque, & Nicolaus VV. instaurauerant. Pius IV. additis Arci propugnaculis, & munitis, muros quoque Urbis Leoninæ firmavit: ædificatæ Portæ ex prioris sui Angeli nomine, nomen dedit. Imposita denique passim Pontificum stemmata, indicant muros vetustate collabentes, aut iam collapsos, postea eorum opera restitutos. Iuliorum II. & III. Clementis VII. Gregorij XIII. Sixti, & Pauli VV. Gregorij XV. Urbani VIII. quâquam Urbanus VIII. Arcem S. Angeli maiori operû mole tutissimâ, & munitissimâ fecit, vt suo loco dicam.

Urbis turres, ac muri non tam diruti, & collapsi vetustate, quàm veteri forma inutiles, atque inualidi, hostium inuasionibus facillè patebant. Discrimen verò, metumq; augebat Ianiculus Urbi imminens; namque à leuium Equitum (vt vocant) Castris, ad Ianiculensem vsque portam, munitionibus penitus destitutus, vinetis tantum, eorumque septis claudebatur: reliquus ambitus vsque ad Tiberim, perantiquâ strue parum fultus, pari periculo, laborabat. Itaque Urbanus VIII. pacis, bellique laudibus insignis, prospiciens (quod olim Rex Ancus) ex Ianiculo, tamquam, ex Orionis plagâ, hostiles aggressorum eluiones in subiectâ Urbem effundi: vt ille montem ipsum pomœrio adiecit, ne quando ea arx hostium esset, ita ipse pontificatus initio Urbis suæ securitati, incolumitatiq; consulens, Armamentario instructo, Arceq; munitâ, sæpe cum Eminentiſſis ac Reuerendis. Vincentio Maculano à Florentiola, tit. S. Clementis, de renouandis Urbis, ac primò ipsius Collis mœnibus consilium iniecit. Amplissimus Cardinalis, in sacro Prædicatorû Ordine, iam Fidei Quæstor, ac Sac. Ap. Palatii Magister. Melitâ abs se nouis propugnaculis fortiter instructâ Româ redierat, pari famâ suorum virtutibus illustris. Imminente demum Parmensis Ducis bello, Urbanus ad reficienda mœnia, mentem, animumq; conuerterat; & sic vniuersa murorum cura eidem demandata est Maculano, qui operis molitione celeriter æque, ac mirificè aggressus, ab ipsâ Castris, vbi Alexander VI. defierat, ad Borghesensem vsque portam, noua condidit mœnia, Leoninamq; Urbem, atque vniuersam Transiberinam regionem validam, tutamq; reddidit. Interint

Urba-

Vrbano vita functo, Summus Pontifex Innocentius murorum flexu, tra-
sumq; retinuit in ipsa fluminis ripa, Gentilitio stemmate imposito Por-
tuepsi portæ, quam ipse ad absolutionem perduxerat, & aperiendâ cura-
uerat, inscripto nomine INNOCENTIVS X. PONT. OPT. MAX. Satis
quidem fuit à Maculano, sapienterq; prouisum, cū prazualidis propugna-
culis decem, & amplius excitatis, mirum sit quam aptè eadem se se inuicē
tuerentur, quàm certò bombardæ collineent, defendantq; interiorum
murorum loricas, quam acriter aggressorum impetum retundant; subla-
tisq; collis accliuatibus, quam venustè Aggeres emineant, ac tamquam
è speculâ, subiacentem Vrbem respiciant, abscondant, protegant. Hinc
exteri, nostriq; rei militaris periti Romanas Arces collaudant, Aucto-
remq; concelebrant. Vix CXLIII. millia nummum in tanta murorum
strue, impensa sunt, Architectorum cœtū ad CCCC. & amplius vnanimi-
ter reclamante, & molitionem plaris constituram affirmante. Merito igitur
super Ianiculensi porta immortalis memoria, ac nomini Pontificis Vr-
bani, pomerij finibus Ianiculo autis, conditisq; Vrbis æternæ muris, vt
monumentum extaret, inscriptus est lapis:

VRBANVS VIII. PONT. MAX.

ABSOLVTIS CIVITATIS LEONINAE MVNIMENTIS
ET MOENIBVS AC PROPVGNA CVLIS AD TIBERIM
VSQVE EXCITATIS
IMMINENTEM VRBI IANICVLVM ET
TRANSTIBERINAM REGIONEM CIRCVM DV CENS
PVBLICAE SECVRITATI PROSPEXIT
ANN. DOMINI MDCXLI. PONTIF. XXL

De Portis Florentis Vrbis. Cap. XXI.

AD H V C Plinij locus supra explicatus explicationem reposcit. Lib. 3. c. 5.
Mensura, inquit, currente ad singulas portas, quæ sunt hodie,
numero triginta septem, ita vt duodecim porte semel numeren-
tur, prætereantur quæ ex veteribus septem, quæ esse desierunt.
Onuphrius sic habet: Quæ sunt hodie numero XXXIV. alias XXIV. vt
legit Marlianus. Lipsius hæc verba præterijt. Codices Vaticanæ omnes
habent XXXVII. Plinij mentem forsasse assequimur, si dicamus: Portæ
duodecim semel numerandæ, idest pro vna habendæ sunt: septemquæ præ-
tereundæ, quæ iam desierunt. Sed tamen quid explanatio significet, non
bene intelligo. Sic autem ex portis triginta septem relinquerentur decem,
non è. Consentit hoc cum verbis Procopij. *Habet autem, inquit, circumue-*
rus Vrbis murus portas quatuordecim, portulasq; alias quasdam. Lib. 1. de
Fulvius: *Porta, inquit, apud veteres viginti, vt vulgatiõ fama habet. Quatuor ad-* Rom. lib.
dit Marlianus. 1. cap. 6.
Ego, cū ætate Procopij paulo plures quam quatuor- editio 2.
decim fuerint, non video, quam ob causam, si Plinij duo triginta septem Lib. 1. de
erant, esse desierint; cū maiora deinceps incrementa Vrbis ceperit: Bell. Got.
acceperit vero nunquam, vt ostensum est, gravia ædificiorum, muro- Lib. 1.
rum. 1.

rumque vsque ad Belisarium detrimenta. Itaque portas illas triginta septem: ut mendosas, & in locum suspectum illapas, accuratius peruestigandas non censeo; sed quas vidit Procopius, & adhuc retinet idem, fere murorum ambitus. Harum situm, & ordinem, quem hodieque servant, idem scriptor prope oculis subiicit; eundemque ex parte pertexit Liuius, ubi irruptionem Romanorum in praedatores Hetruscos commemorat. Quare verosimile est, semper vel easdem, vel una, aut altera diminutas. Plures quidem reperire difficile est, sed plura earum nomina.

Lib. 2.

Porta Flaminia.
Quae & Flumentana.

Dec. 4. l. 5.
Ad Attic. lib. 7.

Lib. 1. de Bell. Got.

Et nunc Populi.

Strabo lib. 1.

Sueton. in Aug. cap. 100.
Eadem, forsitan Ratumena.

Igitur ut de singulis agam, incipienti à Tiberi occurrit primo Flaminia, à via Flaminia, cui est imposita, sortita nomen, quam C. Flaminius occisus ab Annibale stravit, & Circum Flaminium extruxit. Hæc ab antiquis Flumentana dicta est, quod Tiberis partem ea fluxisse affirmant, ut ait Festus. Eratque, ut opinor, in valle inter Capitolium, & Quirinalem; quæ olim angustior, postea ad ædificationem Fori Traiani, egesta terra, laxior fuit. Liuius: *Tiberis loca plana Urbis inundauit. circa portam Flumentanam etiam collapsa quadam ruinis sunt.* Meminit & Cicero. *Cur, cum portam Flumentanam Calius occupauit, ego Puteolos non faciam meos?* Vario deinde murorum ambitu, varios nata locorum situs eadem via, quæ recta tendit ad Capitolium; æuo adhuc nostro inde recessit, ubi æuo Belisarii erat. De ea enim Procopius. *Nec portam Flaminiam Gothi tentarunt, ut loco præcipiti sitam, atque adeo ut adiri non facile queat.* Quare credibile est, tunc in proximo colle, post Cænobium Augustinianorum locatam fuisse; quo & pons Miluius recta videtur spectare. Nunc in planiciem traducta, egregia lapidum structura, Doricis columnis, epistiliisque, singulari Pij IV. Pontificis Maximi munificentia exornata est. Cur mutato nomine, Populi dicatur, causam quidam esse putant, quod propinqua Mausoleo Augusti proceras *populos* aditas habuit, quibus illud sepulchrum ad Aedem nunc S. Rocchi conditum inuibrabatur. Vel ergo ab ijs arboribus: vel quia eas operi circumiecit Syllanus in usum *Populi* Augustus publicauit: aut verius, quia propinqua Aedes B. Virginis *Populi* dicitur, à Populo Romano, Paschale II. Pontifice primùm extracta cognomentum sumpsit.

Porro eadem fortasse Ratumena est, nisi hæc Carmentalis olim Flaminie propinqua. Nam actis apud Veios ludis, *Maximum*, ut ait Plinius, *augurium fuit, in Capitolium peruenisse ab Veijs, cum palma, & cornu effuso Ratumena, qui ibi vicerat, unde postea nomen porta est.* Expeditissimus quidem hac porta ingressus illi tuis, qui ludæico quadrigarum certamine vicerat in Hetruria, & ab equis in Urbem raptus intra muros excussus est. Plutarch. in Poplic. de eodem Ratumena: *Iuxta Capitolium, ad portam, quam nunc Ratumenam vocant, effuderunt eum.* De eodem Festus, & porta scripta.

Quæres cur ego portam Flumentanam inter Quirinalem, & Capitolium antiquitus positam fuisse censuerim potius, quam prope flumen, ubi statuant alij: & propinquam sibi Tiberis, illa fluens demonstrauerit. Respondeo, hac de re me diu suspensum dubitasse, id enim indicat allata ratio.

ratio. Sed spatium illud inter Quirinalem, & Capitolium vtrique olim modica acclinitate coniunctum (cuius partem Coruorum Macellum hodie nuncupant) & mittens ad initium Fori Romani, necessario obstrui mœnibus debuit: igitur & media porta fieri peruium. Hæc autem quæ alia esse potuit, nisi Flumentana? Carmentalis enim erat ex alia parte, vt vidimus. Immo & Tiberis eidem illapsus id demonstrat. Non enim mirum fuit, illum fluxisse Carmentali tam propinqua, sed hanc longius seiunctam cum adiunctis ædibus inundasse. vt postea recedens merito Flumentanæ nomen illi reliquerit. Hæc dicimus, dum probabiliora expectamus.

Proxima porta in Colle sita, Pinciana est; quæ sit nè à Pinciorum Nobilium Romanorum vicinis quondam ædibus dicta, alibi dicam. Antiqui Collatinam dicebant, quod Collatiam Oppidum Sabinorum non longe ab Vrbe mitteret, Cui videlicet *collata aliarum Ciuitatum opes dederunt nomen*, vt ait Festus. Procopius sic ait: *Inter hanc portam, & alteram ad dexteram huius proximam portulam, porta alia est quæ Pinciana vocatur. Huic proximi muri pars quedam laxata iam pridem compage* &c. vbi murum, quem Inclinatum vocant, describit. Portula vero illa iam desijt. Pinciana, quæ media inter hanc, & Flaminiam muro inclinanti proxima dicitur, forte Flaminia ante propinquior in eius portulæ locum successit.

Porta Pinciana antiquitus Collatina.

Lib. 1. de Bell. Got.

Sequitur Collina, siue Salaria. Collina vel à Collibus Quirinali, & Viminali, æquata ibi planicie coniunctis: vel ab Urbis Tribu; cuius nomen inis & Regio antiquitus fuit. sed tribus potius à loco nomen sumpsit. Varro. *Partes Urbis Tribus dictæ: & ab locis Suburana, Esquilina, Collina, Palatina.* Salaria, quoniam illa sal in Sabinos portari consueuerat, vt ait Plinius. siue vt Festus; *Quia per eam Sabini sal à mari deferrebant.* Quamuis vterque de via, non de porta loquatur. sed par vtriusque ratio est. Celebris hæc porta Historicorum, rerumque ibi gestarum memoria. Hanc obsequitavit Annibal usque ad Templum Menæis, quod erat extra, vt ait Lilius, & intra muros hastam emisit, vt ait Plinius. Hac ingressi Senones Galli Urbem euerterunt. Ante hanc Sylla cum Samnitibus Romam inuadentibus pugnavit. Ab hac ad Esquilinam Agger Tarquinij protensus est.

Porta Collina, quæ & Salaria. 4. de ling. Latin. Lib. 31. cap. 7.

Eadem porta Quirinalis, vel à Quirini, idest Romuli sacello, vel à Monte Quirinali, in quem mittebat. Eadem Agonia, & Agenensis. Circensem enim planiciem inundante Tiberi, ad hanc portam dabantur ludii Agonales dicti, quod Hostia in illis mactata diceretur Agonia: vel quod Montes Agones dicerentur. Eadem Salutaris ab Aede Salutaris illi proxima, vt ait Sextus Pompeius.

Eadem Quirinalis, & Agonensis, & Salutaris.

Collinæ Viminalis porta succedit in extremo Viminali sita, vnde etiam nomen traxit, quamquam non eo loci olim posita.

Porta Viminalis quæ & Numantina.

Extra portam Viminalem Dæ Nenæ sacellum fuit, vt ait Festus, quæ casti querulo aduocabant, vt adesset funeribus. Extra eandem lucus Rubiginis, in quo capis, & ovis immolabantur inclinante April; canis ca-

ni

ni cœlesti, Rubigini ouis : illi, ne segetes exureret : huic, ne exederet. Testis Ovidius.

*Hæc mihi Nomento Romam cum luce redirem;
Obstitit in media candida turba via.
Flamen in antiqua lucum Rubiginis ibat,
Extæ canis flammis, exta daturus ouis.
Pro Cane sydere canis hic imponitur ara:
Et, quare fiat, nil nisi nomen habet.*

Eadem. Hinc portæ Catulariæ nomen. Festus; *Catularia porta Romæ dicta est, quia non longe ab ea ad placandum Canicula sydis frugibus inimicum, ruse canes immolabantur, ut fruges flavescentes ad maturitatem perducerentur.* Eandem hodie S. Agnetis nuncupant, ab Aede illi sacra extra pomœrium, & Piam, quod Pius IV. Pontifex refecit.

Nunc Pia
& S. Agne
tis.

Porta Es
quilina
nunc San
cti Lauré
tij.

Magna agitur quæstio inter Antiquarios, an porta S. Laurentij, quæ proxima est, olim Esquilina fuerit. Quidam affirmant: Alij Tiburtinam hanc nominant, alij Neuiæ sequenti, vulgo Maiori, Esquilinæ nomen attribuant. Me Linijs auctoritas cogit, Dionysij, Strabonis, ut Esquilinam appellem: nec quemquam præscorum inuenio, ait Marlianus, Tiburtinam nominasse.

Lib. 2.

Linijs, cum referret Romanos Hetruscis prædatoribus insidias paruisse, ait: eos emissio pectore porta Esquilina, ut hostem elicerent, in eam postea partim Collina egressos, partim Næuia, partim Cœlimontana, & Gabina etiam via occultos confedissee. Quo loco cum ageretur de obsidione Porsenz Regis, qui Ianiculo occupato, *In plano, ripisque Tiberis castra* posuerat, dicitur *porta Esquilina ab hoste auersissima*. Quod ad amussim quadrat in portam S. Laurentij, Ianiculo rectè oppositam. Dionysius autem, & Strabo Aggerem à porta Collina ad Esquilinam processisse tradunt, qui sane hanc portam non excessit. Mœnia enim, quæ, ut

Lib. 5.

super dixi, à porta S. Laurentij, Viminalem versus ad lineam excurrunt, Aggerem illum indicant, quamquam postea intermissa, siue extrorsus protensa Castris Prætorijs. Addit Strabo, *In medio Aggere perducto à Collina ad Esquilinam, aliam portam cognomento Viminalem*. Igitur Viminalis proxima Esquilinæ, ut hodieque visitur. Sic Annibale ad Anicnem habente Castra, Romani inter Esquilinam, & Collinam Castra posuerunt. Erat enim locus hosti oppositus, & Aggere, fossaque munitus. Quæ contra obijciuntur, non eius momenti sunt, ut pluribus diluere necesse sit. Porro hæc porta etiam Taurina ab insculpto Tauri Capite, & Libitinensis, puto, dicta est, quod per eam cadauera mortuorum in Campum Esquilinum commune plebis sepulchrum efferrentur.

De ea re
Liu. dec. 3.
lib. 6.
Eadem
Taurina,
& Libiti
nensis.

Porta Næ
uia nunc
Maior.

Proxima Esquilinæ Næuia à plerisque dicitur, *Quod in Nemoribus Næuijs*, ut ait Varro. *Næuius enim loca, ubi ea sic dicta coluit.* Næuia sylua dicta iuxta Urbem, quod Næuij cuiusdam fuerit, ait Festus. Eandem Mæciam esse Plauto putat Onuphrius. Hæc porta celebris nunc in Urbe, & Maior cognomento, sita est in formis Aquæ Claudiz. Dicebatur hæc olim Labicana, inquit Fuluius, & Prænestina: siue in eodem ambi-

*ambitu altera diuersa ab hac porta; quæ multum à Procopio celebratur in bello Gothico. Quod ergo mittat Præneste, & in Labicos, id vehementer urget Onuphrius, vt ex Næuia faciat Esquilinam. Strabo enim ortum Prænestinæ, & Labicanæ viæ deducit à porta Esquilina. Verum cum reuoluitis tot sæculis antiquarum viarum strata silicea perierint; non eodem terræ solo, ac limite teruntur viæ, quo terebantur antiquitus. Quare mutatis finibus eundem processum, & frequenter initium non habent, vt in pluribus demonstrari posset. Immo Onuphrius censet portam hanc ex alio loco translatam in arcum, vbi cernitur, siue ductum Aquæ Claudie cômigrasse. Fuit ergo alia porta Esquilina, de qua loquutus est Strabo, vnde via Prænestina, & Labicana derinantur. Varro postquam dixit de porta Næuia, subdit: *Deinde porta Raudusculana, quod Agrata fuit, & as Raudus dictum. Hinc porta Lauernalis ab Ara Lauerna, quod ibi Ara eius Dea.* Cum ergo post Næuiam sequeretur Rauduscula, fortasse porta Esquilina, nunc S. Laurentij, etiam Rauduscula dicebatur: & proxima Viminalis, Lauernalis. Lauerna autem surum Dea habebatur. Illi si extra hanc portam Ara fuit: extra Collinam propinquam lucum habuit, referente Acrone in Horatium, lib. 1. Epistolarum. Sed quoniam ignoramus, sinistra, an dextera Næuiæ fuerit Rauduscula; si in aliam partem te conuerzas, Esquilina non erit Rauduscula, sed Cœlimontana; quæ hanc sequitur Lauernalis.*

Lib. 5.

Ep. 16.

Porta Sancti Ioannis Cœlimontana ab antiquis est dicta, quod in Cœlij Montis cliuo sita est. Meminit eius Cicero in Pisonem: antiquissime dicta est Querquetulana.

Sequitur porta in murorum angulo, sed clausa. *Hanc plerique Gabiulam fuisse arbitrantur*, ait Marlianus. Mittebat enim in Gabios, vulgò Gallitanum, Gabina via. Vtriusque meminit Liuius: illam de Cœlo tadam, hac stetit Romanos commemorans. Hanc quoque Metrodij portam fuisse appellatam docent, quam S. Gregorius Metroni appellat; *Per Metroni ait portam exeuntes, vt eos in Latinam, vel Appiam viam, sequerentur.* Huius ergo via proxima erat Latinæ, vtre vera esset, si esset in vsu. In hac parte Urbis erat Regio XII. Piscinæ publicæ: cuius fines regionibus portæ Capenæ, Cœlij Montis, Auentini, Circi Maximi terminabantur. In regione autem Piscinæ publicæ Petrus Victor enumerat *Vicum porta Næuia, & vicum porta Raudusculana.* Quas portas fuisse propinquas memoraui. Hinc (ubnasci potest suspicio de porta Næuia: an in hoc potius tractu post Cœlimontanam, an ante illam, vt posuimus, ponenda sit. Quod alij videant.

Porta Gabiula.

Fulius, & Marlianus.

Lib. 9. Epi. Epit. 38.

Porta Latina est proxima, inde nomen sortita, quod mittit in Latium. Eadem Ferentina est; Ferentinum enim Latina in via erat, vt docet Strabo.

Porta Latina.

Multo nobilior est ea, quæ nunc S. Sebastiani, olim Capenæ; cuius nominis varia fertur deriuatio. Aut enim à Capenatibus populis Latinis: aut à Capenate Flauio: aut à Capenæ Vrbe prope Albam ab Italo Rege condita: aut à Camœnis, quarum extra portam, & lucus, & ædes fuit.

fuit, mutata littera Capena dicta est. Hinc reudebatur Appia via. Longarum, ut ait Statius, Regina viarum.

Quoniam autem Asinariae portae mentitur Procopius scribens, Totila Rege illa Gothos in Urbem fuisse ingressos; quoniam haec fuerit ambigitur. Festus ita scribit: *Significat aquam eo nomine, qua est supra viam Ardeatinam inter lapidem secundam, & tertium: qua irrigantur horti infra viam Ardeatinam, & Asinariam, usque ad Latinam.* Ex quibus verbis quid eliciam, nescio. Fuisse hoc ordine stratas vias, ut primo Latina, deinde Asinaria, postea Ardeatina esset? Id vero negant Antiquarii, qui inter Ardeatinam, & Asinariam, medias Appiam, & Laurentinam constituunt. Portam Asinariam fuisse prope Latinam, cum via prope esset? Atqui prope Latinam portam fuit Capena. Nam de Gabioli quae supra Latinam erat, hic sermo esse non potest. Quid ergo statuendum? Nihil equidem certi, sed tamen in his locis fuisse Asinariam viam, & portam. Via quidem diuersa ab Appia, & Latina fuit: sed in alterutram illarum incidens, tendensque ad portam siue Capenam, siue Latinam suum etiam nomen alterutri tribuebat. Fulvius Coelimonatanam, Asinariam putat; in causa afferenda ridiculus magis, quam eruditus. Honestiori, quam ille, deriuatione deducerem ab hortis Asinianis, qui erant in regione Piscinae publicae, ut refert Petrus Victor: aut aliquo Romano Asinio auctore, vel instauratore. Suetonius de Augusto. *Desumpta sibi, inquit, Flaminia via Ariminum totius munitenda, reliquis triumphalibus viris ex manubriali pecunia sternendas distribuit.* Quid? si tunc vel Asinius Pollio, vel Asinius Gallus, qui sub Augusto fuerunt Consules, ab hortis Asinianis inchoantes viam sternendam curarunt?

Onuphr.
de Vrbe
Rom.
Marlian.
l. 1. cap. 8.
editio 2.

In vita
cap. 30.

Porta Trigemina
nunc Sancti Pauli.

Proxima Tiberi Trigemina est, nunc S. Pauli. Trigeminarum nomen Termini Horatii fratres inde ad pugnandum cum tribus Curiatijs egressi fecere; fuisse portam cis Aventinum in minore Urbis pomerio supra retuli, cum Aediles extra Trigeminam in Aventinam porticum strauerunt. Eadem Hostiensis.

Porta Portuensis.

Iam in ambitu Transiberino portae tres. Prima Portuensis, quod Portum Hostiensis deduceret, ubi muri resecti ab Honorio, & Arcadio. eadem Navalis dicitur.

Porta Ianiculensis
nunc Sancti Pancratij.

Alteram in edito Collis, nunc Sancti Pancratij, Antelia fortasse videretur, nisi Procopius eam statisset prope Molem Adriani, ac Templum S. Petri, ut diximus. Hanc autem veteri nomine Ianiculensem appellant.

Porta Septimiana.

Ultima ad Tiberim Septimiana porta est, à Septimio Severo Imperatore sic dicta. Hic enim teste Spartiano Thermas Septimianas in Transiberina regione ad portam sui nominis edificavit, ubi Ianus Septimianus, & ara Septimiana. Mansit Severi nomen usque ad Alexandrum VI. Pontificem Maximum qui portam instauravit, Titulum abstulit.

An eadem
Fontinalis.

Porta Septimiana, an Fontinalis etiam dicenda sit, ambigitur. Fontinalis autem, quod ad illam Fontium sacra fierent coronatis pueris, & Puellulis. Fontinalis quidem nonnullis Capena est quod ad eam magnam fontium copia, ideoque madida à Iuvenale, & Martiale grandi pluvie gutta

gutta dicitur. Huc etiam accommodant Liuij locum: *Aediles alteram Porticum ad portam Fontinalem ad Martis Aram, qua in Campo iter esset, perduxerunt.* Cum enim esset extra Capenam Templum Martis, & Horatiorum sepulchra putant illic geminum fuisse Campum, eoque Porticum perduxisse. Onuphrius Campos Vaticanos intelligit, quod Porticus è porta Septimiana, eademque Fontinali perducta sit. Plinius enim scribit Fornacem ædificatam in Campis, ut conderetur patina Vitellio Cæsari, quos fuisse Vaticanos argumento est, quod iisdem in Campis sint hodieque fornaces. Neque hæc interpretatio, ac sententia, quam sequuntur Blondus, & Marlianus satisfacit. Nam loco citato Liuij etiam Campum, legitur; qua sola voce significatur Campus Martius. Deinde tametsi Campos legatur: duo eis Tiberim in Romana planicie Campi fuere, de quibus supra. Sed loco citato Liuij sermonem esse de Campo Martio, & Campum, legendum, aliter eius locus perspicue demonstrat. *Comitijs, inquit, confectis, ut traditum antiquitus est, Censores in Campo ad Aram Martis sellis curulibus confederunt.* Erat igitur Aram Martis in Campo Martio, quia illi dicatus fuerat, & ibi habita fuerant Censorum Comitia. Præterea maior necessitas in eo ædificandæ Porticæ, cum quotidie ad inambulationes, exercitationesque bellicas Campus Martius adiretur. Quod, si verum est, aliqua alia porta pro Fontinali statuenda esset: Nec tamen magnopere pugnandum, si aliquis voluerit, aut Septimianam, aut Capenam Fontinalem dicere, aut alibi Fontinalem quærere.

Dec. 4.
lib. 10.

Ista sunt portæ, quas suo æuo in Vrbe fuisse notat Procopius, præter alias quasdam minores notat. Primo quidem portula cuiusdam prope Collatnam seu Pincianam ipse meminit, cuius nullum apparet vestigium.

At inter Viminalem, & Esquilinam prope murum Castrorum clausamptidem portam visitur, quam nonnulli antiquarii Inter Aggeres appellant, & portam quidem Viminalis Inter Aggeres, & Strabone esse dicitur. *In Aggero autem medio tertia est porta eiusdem nominis cum Colle Viminale.* Aut ergo hic erat porta Viminalis, nunc alio translata, & vulgo Pila, aut hæc non est inter Aggeres, Onuphrius Querquetulariam portam nuncupat, inde dictam, quod ut est apud Sextum Pompeium, querquetum muros Urbis iuxta se habuerit. Ita verò opinatur, quia præter Petri Victoris, Sexti Rufi, & M. Varronis verba locum Plinij adducit; *Fagutali, inquit, Ioui, etiam nunc ubi lucus fagens fuit, porta Querquetulana, Colle, in quem Vimina petebantur.* Vnde infert, portam Querquetulanam in Colle Viminale: & hanc de qua loquimur fuisse. Refragatur his Tacitus: *Haud fuerit, inquit, absurdum tradere, Montem eum, Cælum, antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis sylva frequens sæculisquæ erat: mox Cælum appellatum à Cælio Vibenna, qui Dux gentis Hetruria.* Si ergo Querquetulanus Mons Cælus est, in Cælio porta Querquetulana erat. *Non me latet, ait Onuphrius, Tacitum hæc scribere, utcumque autem sit, Varroni, Plinio, Petri Victori, & Sexto Ruso*

Porta
clausa inter
Aggeres, olim
Viminalis
Lib. 5.

Ex lib. 1.
cap. 16.

Li. 4 Ann.
Mōs Cæ-
lius Quer-
quetula-
nus.

magis

magis credendum. Sic ego etiam infero: his credendum, sed non magis, quam Tacito. Non enim diuersa fecerunt. Plinius quidem illius loci, longe alia interpretatio est, atque illi tribuit Onuphrius. Scribit enim de lucis in Vrbe confitis, atque: *Sylvarum vrbe, Roma, distinguebatur insignibus: Fagutali loui etiam nunc, ubi locus Fagur fuit.* Vbi sane *Fagutali loui*, sexto casu, aut *Ioue*, legendum est; et sensus patet. Hoc est enim vnum de sylvarum insignibus, Fagutalis Iuppiter, ubi locus fagus fuit. Tum pergit: *Porta Querquetulana: hoc est aliud Insigne, ubi locus fuit querceus.* Pergit: *Collo, in quem Viminalis petebantur.* Tertium sylvarum Insigne, Collis Viminalis nominis à luco Viminum, quæ ex eo petebantur. Roma igitur sylvarum distinguebatur insignibus, Fagutali loue: porta Querquetulana: Collis, in quem Viminalis petebantur. Hoc est germana eius loci interpretatio. ubi porta Querquetulana, interpunctione distinguetur à sequentibus verbis. Sic autem Plinius confertur cum Tacito. Nam hæc porta reliquitur in Colle Querquetulano, id est Collo. Petrus Victor, & Sextus Rufus locum Fagutalem in quinta regione Esquilina collocant. Hoc nihil ad nos. Varro propè Esquilias (non enim in Colle Viminali, quod ait Onuphrius, ut legenti patet) constituit Querquetulanum sacellum. Hoc scire nobis. Nam Coelius est finitimus Esquilis, in quo sylua è quercubus, Querquetulana porta, & sacellum fuit.

Quod ergo nomen sortita est porta, de qua loquimur, si non est Querquetulana? cum hæc Coelimoniana sit. Equidem putauerim hanc portam propinquam olim Castris fuisse antiquitus Viminalem, & inter Aggeres, cum in extremo Viminali, & in medio Aggere sit; sed clausam ædificatione Castrorum propter propinquitatem: deoque translatam, ubi nunc porta Viminalis, seu Fia est.

Porta Piacularis, & Minucia. Dux præterea fuisse porta, Piacularis, & Minucia, illa propter aliqua piacula, quæ ibidem fiebant: hæc quia proxima erat sacello, vel Aedi Minuæ, quem Deum putabant. Auctor Sextus Pompeius. Hæc due quænam, vel ubi fuerint, cum alijs ignoro. Inter priores tamen portas numerandas, quam separandas censerem.

Porta Sangualis. Demum Sangualis porta apud Festum, proxima Aedibus Anei dicitur in summa Sacra via, ait Fulvius. Alij Saginalem ad Aedem Sanguis nominant, cuius sacellum in septima regione Via latæ propinquam portæ Collatinæ numeratur à Petro Victore. Vel Sangualis à Sanco, vel Sango dicta est; quem eundem faciunt cum Deo Fido, & Sancto. Nam cum hic Aedem haberet in Quirinali, ubi porta Collina; verisimile est, hanc etiam fuisse Sangualem, ut etiam scribunt.

De Porta Triumphali. Cap. XXII.

HANC mihi seorsim seposui fusiori tractatione indigentem. Porta Triūpha-
 Et fuisse in Vrbe Triumphalem portam nemo dubitat, cuius lis fuit an-
 grauiissimi scriptores meminerunt. Cicero in Pisonem: *Aut ad* tiquitus in
rem pertineat, quā tu porta introieris, modo ne Triumphali Vrbe.
 Tacitus. *Tum consultatum est de honoribus, ex quibus maxime insignes* Lib. 1.
visi, ut porta Triumphali duceretur funus. Suetonius in Augusto. *En-* Annal.
ter alia complura censuerunt quidam funus Triumphali porta ducendum Cap. 100.
precedente Victoria, quae est in Curia. Iosephus: *ὡς δὲ τὸ πῦλόν αὐτὸς* Lib. 7. Bel.
ἀνοίχον, τὴν δὲ τὴν πύλιν δὲ αὐτὸν αἰὲν ὄντιν ἐκαλεῖσθαι, τῆς δευτερο- Iud. c. 24.
είας αὐτὸν πύλιν. Ipse vero Vespasianus, *ad portam residit, quae, quod*
ab illa semper ducuntur triumphi, nomen ipsum sortita est. Hæc ostendunt portam fuisse. Iam ubi fuerit ostendendum. Onuphrius: *Brat* Antiqua.
inquit, in ea murorum parte, quae ab Adriani sepulchro ad sancti Spiritus rij locant
portam olim producti erant. Idem sentit Marlianus, & Fulvius (quā- portam.
 quam hic alibi Capenā pro Triumphali habere videtur) & Flavius Blom- Triūpha-
 dus, in cuius verba reliqui videntur iurasse. Interpres vero Suetonii lo- lē ad No-
 co laudat. *Porta, inquit, Triumphalis media fuisse videtur inter por-* locomiū
tam Flumentanam, & Catulariam. Ex quo videtur Iulius Balengerius S. Spiritus.
 accepisse, dum ait, *Inter portam Flumentanam, & Catulariam, quae iter* Lib. 1. cap.
est ad Septimianam. Quæ sanè verba mihi perobscura sunt. Nam, ut su- vltim.
 pra dixi, Flumentana est Flaminia: Viminalis autem Catularia, cis Ti- Lib. 3.
 berim. Quomodo ergo Triumphalis tanto trans Tiberim intervallo se- Lib. 1. Inst.
 iuncta, inter utramque collocatur? illac verò iter ad Septimianam esse Romæ.
 non potest, sitam sub Ianiculo. rectius alij loquuntur, qui Flumentanae, Cap. 23.
 aut Catulariae, non meminerunt. de Trium
pho.

Omnes autem Iosephum quasi aliquem Dædalū adhibent ad extruendam suam portam Triumphalem; quo tamen maxime demolitor. Ille enim loco ante citato scribit, Vespasianum & Titum circumfectorum, Palatio profectos apud Iſidis Tempulum pernoctasse, indeque profectos ad Octavianas ambulationes primum: tum ad portam Triumphalem venisse. Quibus verbis, ait Onuphrius, constat eos exima. *Habem tamen in Campo Martio fuisse, eosque transito Tiberi per eam portam introisse.* Sed ut accuratius locus ille exponatur affectam eius verba. *Ἰνστρουκτὸς, inquit, erat exercitus ὅτε δὲ ἐγὰρ ἡ πῶν αὐτὸς βασιλικὸν, ἀλλὰ ὁ πλεῖστον τῶν τῆς ἰον- δ' ὁ ἰσθμ. ἐπὶ δὲ ἀντιπύοντο τῆς τοῦ τοῦ ἐκείνης οἱ ἀντοχετορες. εἰς τοὺς τοὺς non superiorem Regiarum, idest Palatii Augusti, sed prope Iſidis Tempulum, ibi enim quiescebant nocte illa Imperatores: Et paulo post: ὁ παρῖον εἰς τὸν ὁκταβίας δευτεράς. ἐν ταῦτα δὲ ἡ τε βελὴ ὁ τα τελεῖ πῶν ἀρχόντων, οἵ τε δὲ πῶν πρυμμάτων ἰππεὺς ὁ ἀφίξιν αὐτῶν ἀνέμωον. πῶν αὐτῶν δὲ βῆμα πῶν τῶν σωῶν. ὁ transiunt ad Octavianas ambulationes. Ibi autem Sena-*

Templum
Isidis vbi
esset.

Senatus, Ducum proceres, & honorati Equites eorum praestolabantur aduentum. Factus autem solgestus erat ante porticus. Hic primò hux renda nobis est Isidis Aedes: Tum O&auia Porticus. Plura quidem fuerunt in Vrbe Tempia Isidis; Hic tamen de illo, quod erat in Campo Martio sermo est. Nam Vespasianus, & Titus more veterum, qui triumphaturi debebant extra Urbem, Vrbe egressi, venerunt in Campum Martium situm extra portas. Erat autem Templum prope Septa, in quibus Comitia ad creandos Magistratus habebantur; quæ quod populum inclusum cogerent, veluti Caulæ gregem, olim Ouile dicta sunt: Iuuenalis:

Sat. 6.

..... Vi spargat in Aede

Lib. 2. E.
pigr. 14.

*Isidis, antiquo qua proxima surgit Ouli.
Martialis: Si nihil Europe fecit, tum Septa petuntur;*

Si quid Phyllirides praestet, & Asomides.

Hinc quoque deceptus Memphisica Tempia frequentat,

Affidet & cathedris maesta Iuuenca iuis.

Nam Isis etiam specie Iueneæ colebatur, cuius Aedem Septis egressus adibat ille cœnarum venator Selinus, in quem scribit Martialis. Septa vero, de quibus alibi, inter Forum nunc Columnæ, fontem Aquæ Virginis, seu Treuenis, Montemque Trinitatis, quondam Hortulorum fuisse. A fonte Triuij, sinistrorsum euntibus in Collem Pincium, Templum occurrit Sancto Andree dicatum, quod antiqua Septa fortasse indicat. idem enim est Italica, *Pratte*, vnde cognomen traxit, quod Latinis *Septa*.

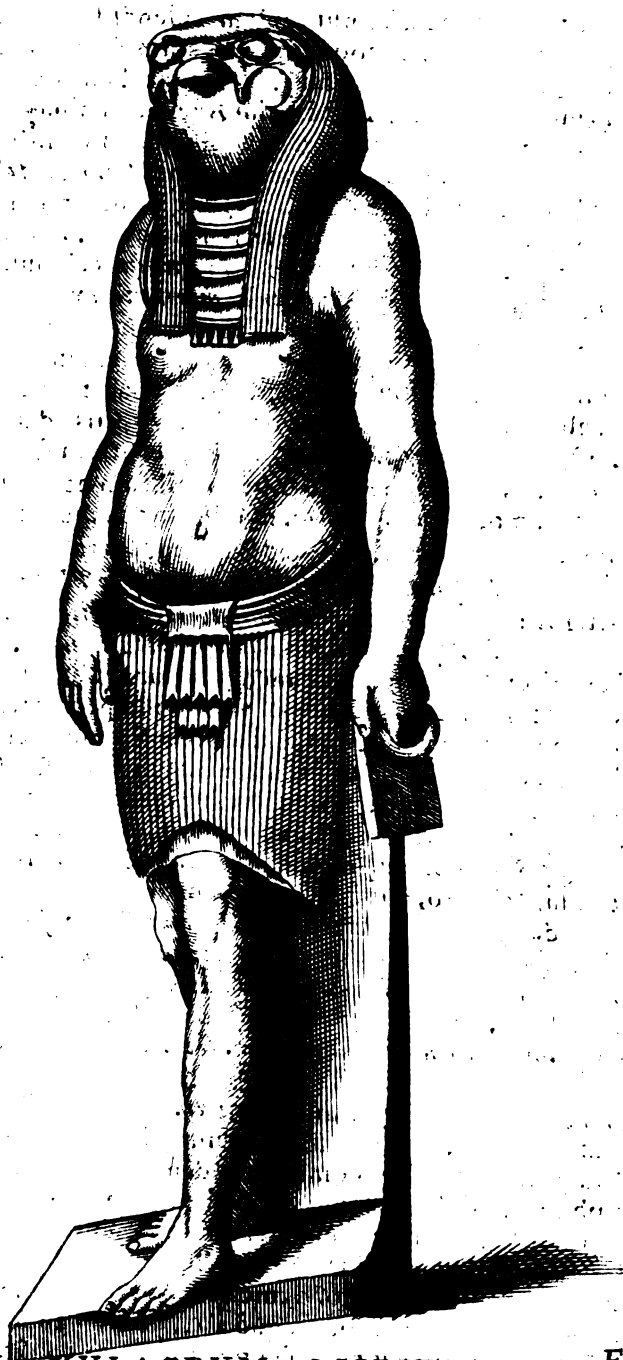
Lib. 9. c. 1.
edit. 2.
Antiquit.
lib. 4.

Itaque Templum Isidis Marrianus in via Lata, ad Sancti Marcelli, nunc Aedem collocat: Fulvius prope viam Latam, & Templum S. Mariæ in Aquino. Referens enim, fuisse quasdam columnas in proximo Templi horto, subdit: *Nec desunt qui velint ibi fuisse Templum Isidis, quod in hoc ambitu fuisse constat.*

Lib. 3.
Simula-
crum Ofi-
ridis Ro-
mæ iouē-
tum.

Sed iam vbi fuerit Templum Isidis, ambigi non potest, refofo Osiridis simulacro. simul enim tamquam vir, & vxor colebantur ab antiquis. Nam Dominicanis Patribus peramplè eleganterque ædificantibus: ad noui fabricam Cœnobij, & fundamenta iacienda cum terra egereretur, haud longe ab eo loco, quem notat Fulvius, ac vetus Mineræ Delubrum, propè viam, quæ descendentes è Quirinali deducit ad Pantheon, ore prono, ac pedibus (qui postea seorsim reperti sunt) manuum simulacrum est inuentum. Id erat ex atro lapide oblatumque est à Patribus Patrono Eminentiſſimo Antonio Cardinali Barberino, qui eodem in loco, ponendo iuniorum tyrocinio ædificat. Ne verò quisquam dubitet, an illa sit Osiridis effigies, argumento primum est color. Nigrum enim fuisse Osirim putabant Aegyptij, teste Plutarcho: Thebisque in Aegypto immanem statuem ex Balaste ferrei coloris atque duritiæ fuisse narrat Serapidis, quem alio nomine eundem cum Osiri habitum testatur idem Plutarchus: *Ambo, inquit, vnius Dei seu facultatis vocabula conſeo: Et: Praestat autem cum Osiride eundem facere Serapim.* Idem auctor est, Osirim, quod Solem significaret, Accipitris forma representatum. Ea quippe auis, & visus acuminis, & volatus celeritate pollet. Cum vero cele-

Eius for-
ma.
In l. de Isi-
de, & Ofi-
ri.

SI MVLACRVM OSIRIDIS

F

celeritatem in Sole admiremur, eidem videndi facultatem plerique antiquorum tribuebant. Ideoque statua capitis formam accipitri similem præfert. Quod autem notatam T. littera tabellam manu gestat, id quoque Osirim demonstrat. Hanc enim Aegyptij habuerunt vnam ex arcanis, & sacris notis: cuius eam fuisse significationem interpretatione sapientum Socrates, & Sozomenus docent, *Vita ventura*. Iisdemque cum Suida referunt: In delubro Serapidis diruto repertas esse litteras lapidibus incisas, quæ Crucis præferrent formam. Hoc autem T. litteræ præcipuum est. Quare S. Hieronymus: *Antiquis, inquit, Hebræorum litteris, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema T. littera Crucis habet similitudinem*. Ideoque Tau pro signo salutis, & vitæ legitur in sacris paginis, Ezechielis cap.9. Quod sane arcanum mysterium Hebræi cum vaticinationibus Prophetarum, & Sacerdotum responsis didicissent: ab his deinde ad Aegyptios, ab Aegyptijs ad alias gentes dimanavit. Quare tam Græcis, quam Latinis T. littera symbolum vitæ, Θ. mortis erat. Nam & superstitum bello militum nomina, docente Isidoro, littera T. mortuorum vero Θ. notabantur. Iudices referente Asconio T. absoluebant, Θ. damnabant. Ideo Θ. nigrum Persio, nempe infaustum est.

Lib. 5.
cap. 17.
Lib. 7.
cap. 15.
In cap. 9.
Ezech.

Li. 1. Ethy
molog.

Sat. 4.
Lib. 7. Epi-
gram. 36.
Lege Hie-
ron. Prad.
in c. 9. Eze-
ch. & lac.
Gretser.
lib. 1. de
Cruce
cap. 11.
Lib. 10.
Antiquæ
lect. c. 1.
Lib. 5.
Strom.
Lib. 1.
Satur.

Sic & ima-
gines in-
Tab. Hie-
roglyph.
manu ge-
stant.
Ann. l. 30.
In eius vi-
ta cap. 7.

Et potis es nigrum vitio præfigere Theta.

Et Martialis: *Nosti mortiferum questoris, Castrice signum;*

Est opere pretium discere Theta nouum.

Gentiles igitur Aegyptij sacrorum mysteriorum deprauatores Osiridæ, siue Serapidem symbolum salutis, & vitæ modò pectore, ut refert Cælius: modò manu gestare voluerunt, cui mortis signum merito dare debuerant. Neque animaduersione vacat, quod super T. est insculptum O. quæ ansulam esse, siue anulum nonnulli existimant. Sed quia, ut dixi Osirim Solem esse putabant, illum etiam notabant hoc signo. Clemens Alexandrinus: *Qui Solem volunt scribere, faciunt circulum*. Alij tamen circello T. litteræ superposito, quod alibi videmus, oculum intelligunt quo & Osirim prisca designabant. Macrobius: *Osirim Aegyptij ut Solem esse asserant, insculptum sceptrum, inque eo speciem oculi exprimunt: & hoc signo Osirim monstrant significantes hunc Deum Solem esse, quia Solem Iouis oculum appellauit antiquitas*. Aliter Plutarchus: *Osirim oculo, & sceptro pictis exprimunt, oculo prouidentiam, sceptro potentiam demonstrante*.

Iisdemque signari docet *Osirim Regem & Dominum*. Qui demum scripsit, *Vbiq; ostendi eius simulacrum humana specie*. Hæc probent, statuat esse Osiridis. Id ergo simulacrum inuentum fuisse ibi Aedem Isidis, seu potius vtriusque communem demonstrat: apud quam postmodum triumphaturus Vespasianus, extra Urbem pernoctare voluit. Et vero in vtriusque cultum eum propensum fuisse probabile est, propter ea, quæ Alexandriæ mira illi accidisse narrant Tacitus, & Suetonius, monitu Serapidis, siue in eius Templo, dæmone scilicet illudente.

Iam Octauias ambulationes, quod ab Iside Vespasianus perrexit, Blondus esse arbitratur, quas circa suum Mausoleum constitis altissime populis fecerat Octavianus Augustus. At hic auctor, & idem docens Marrianus

ant-

animaduertere poterant apud Iosephum verba sequentia *ἵνα μὲν τοῦ ποδῶν. suggestus ante porticus.* Itaque priora verba *ἐκ τῶν ποδῶν*, non sunt referenda ad nemorosas, & saltibus deambulationes, sed spacia edificata porticus. Onuphrius *Porticum secundo*, inquit, *Ostauia in Campo Martio sitam intelligit Iosephus.* Verum quæ est illa Porticus Ostauia in Campo Martio, cuius nec P. Rufus, & Petrus Victor, nec alij, quos legerim, meminere? *Porticus enim Ostauia*, ut ait Rufus, *duæ appellantur: quarum alteram Theatro Marcelli propiorem Ostauia, foror Augusti fecit: alteram Theatro Pompeij proximam Cn. Ostauius, Cn. Filius, qui fuit Adilis Carulis, Prætor Consul, Decemuir sacris faciendis, triumphauit de Rege Persæ Nauali Triumpho. Quam combustam resciscendam curauit Cæsar Augustus.* Prior illa adiunctas alias Porticos habuit à Metello Macedonico extructas. Velleius. *Hic est Metellus Macedonicus, qui Porticus, quæ fuerat circumdata duobus peditibus sine inscriptione positis, quæ nunc Ostauia porticibus ambiuntur fecerat.* De altera Velleius idem: *Porticum in Circo Cn. Ostauius multo amantissimum molitus est.* Plinius. *Inuenio, & à Cn. Ostauio, qui de Persæ Rege Naualem Triumphum egit, factam Porticum duplicem ad Circum Flaminium, quæ Corinthia sit appellata à Capitulis grecis Columnarum.* Eandem Philander à structura, & symmetria Corinthiæ modulis Corinthiam nuncupat. Neutra ex his Porticibus fuit in Campo Martio. Prior enim Ostauia sororis Augusti erat intra Urbem, ubi nunc Templum Virginis, cognomento in Porticu, à veteribus Ostauia Porticibus, ut monent antiquarij, nuncupatum. At Corinthia Cn. Ostauij, quamuis fuerit extra Urbem, in Campo tamen Martio non fuit, sed in altero illi finitimo, Urbique propinquiore Campo, in quo plurimæ aliæ Porticus, & publicæ ædificia viscebantur, ut supra memorauimus.

Porticus
Metelli.
Lib. 1.

Lib. 2.

Lib. 34.
cap. 3.
Porticus
Corinthia
eadem quæ
Ostauia,
& ubi esset.
Lib. 5. Vi-
truius 4.

Hæc ergo Cn. Ostauij porticus intelligitur à Iosepho, & Ostauia ambulationes dixit; quia duplex erat porticus: siue duplici ordine columnarum in eodem sole: siue duplici concameratione, ut altera superiorem, & columna columnas sustinerent. Vtropis modo prima Romæ constructa est, ut ait Petrus Victor. Causa vero, cur hæc potius quam altera Ostauia porticus sit intelligenda est; quia Vespasianus, & Titus triumphatori more maiorum Urbis egressi sunt, ut posttridie triumpharent: ideoque apud ipsam pernoctarunt: ut ex antiqua lege viderentur agere. Simile quid Tacitus de Druso: *Drusus Urbe egressus repetendis auspicijs, mox auans ingressus est.* Inde vero ad porticum propinquiorem portæ, ubi venturos Cæsares præstolabatur Senatus, cum ad portam Triumphalem, triumphum inituri perrexerunt.

Lib. 3. An-
nal.

Cum igitur Porticus esset ad Circum Flaminium, & Theatrum Pompeij testibus Plinio, & Festo: & nos ipsum Circum ad ædes Ducum Cæsariorum statuerimus: inter has, & vicum Thoracopæorum, ut vocant, fuisse verisimile est: Ibi enim post ædes Ducum Viranorum ad Campum Floræ Theatri Pompeiani vestigia apparent. Marlianus putat cognomen S. Nicolai in Chalcæia ab ea porticu derivari, *καλὰς* enim *ἔσ* dicitur.

citur. Sed non placet. Nam Romani non à Græco nomine, sed Corinthiam ab æreis, & Corinthijs Capitulis dixerunt. Templo autem Calcariz propinque cognomentum dare potuerunt.

Hinc autem manifesta eorum deceptio apparet, qui portam Triumphalem in vltiore ripa Tiberis ad S. Spiritum in Saxia locauerunt. Cum enim porticus, vbi erant Imperatores esset ad Circum Flaminium, quomodo inde ad Circum Neronis, Camposque Vaticanos retrocessere, vno circiter millario distantes? peractoque itinere venerunt ad portam Urbis, qui ante, tanto interuallo propinquiores, nihilominus erant extra Urbem? Non ergo fictitiam ad illam portam retro vecti, sed ad aliam vere Triumphalem prouecti sunt Cæsares. Quod euincit non hic solum Vespasiani Triumphus, sed multo efficacius veteris Triumphi Consulium, ac Prætorum. Nam porta Triumphalis fuit in Vrbe ante Ciceronem; cum, vt demonstravi, Romana mœnia à rupe Capitolina per Forum nunc Montanarium recta tendebant ad Tiberim. Erat prope Circus Flaminius, in quo multi antequam triumphantes inirent Urbem, leguntur fuisse. qui ergo in tam propinquo erant extra Urbem, quomodo plusquam mille passus retro cedebant, vt ad eius portam venirent? Facies ipsa, situsque locorum per sese hoc demonstrat: & fictam hanc fabulosamque in Vaticano triumphorum portam obruet aliquando. Quam locorum descriptionem supra Cap. 11. lineauimus.

In lib. de
Script. Ec-
clesiast.

Templum
S. Petri in
via Trium-
phali, sed
non prope
portam.

Neque hic metuum quod obiicitur ex S. Hieronymo: *Petrus Apostolus sepultus Romæ in Vaticano iuxta viam Triumphalem, totius Orbis veneratione celebratur.* Quod item ex S. Damaso: qui scribit ab Anacleto erectam fuisse Basilicam B. Petro iuxta viam Triumphalem, & Circum Caij, & Neronis. Nempe hac via Triumphali quidam auctores triumphant; sed ita, vt, quemadmodum olim Cæsar triumphans excussus est è curru, sic isti loco, & opinione moueri debeant. Aliud enim, porta, aliud via est. In Vaticano via fuit Triumphalis. Porta non fuit. Via enim Triumphalis à porta Triumphali deducto nomine, per vtrumque Campum Flaminium, & Martium tendebat in Vaticanum, supra pontem strata, qui dictus Vaticanus, & his Triumphalis, prope Nosophorion S. Spiritus sui vestigia in alueo Tiberino reliquit. Hinc, sub ipsum Templum D. Petri Hetruriam versus via producebatur. Sepultus est ergo Apostolus iuxta viam Triumphalem: at Porta longe distita aberat à sepulchro. Sic prorsus Campaniam, & Apuliam Appia via intercurrentes attingit extremos Italiz fines. At porta, vnde via producit extra mœnia non fuit. Quod & in alijs perspicuum est. Vbi ergo portam Triumphalem ædificabimus?

Equidem potius vbi non fuerit, quam vbi ponenda sit, possum ostendere. Videor tamen quibusdam quasi vestigijs germanum eius locum, persequi posse. Redemptes è bello victores Duces Castra metabantur in Campo Martio, datoque illis extra Urbem Senatu, petebant Triumphum. Dion. *κατιστάτοιοι δούλων ἔξω τῆς πόλεως καὶ τὸ ἀρεῖον πᾶσι τοῖς τὸν δεσµοβὸν ἀγτησάντων. Castra metantes extra Urbem in Campo Mar-*

Martio, qui petunt Triumphum. Eodem in loco eius, qui triumphabat Lib. 11.
exercitus per Legatos, Tribunosque instruebatur; ut in manipulos, Cē-
turias, Cohortes dispositus laureatum Ducem sequeretur. quod factum
in Triumpho Vespasiani narrat Iosephus. Ibidem instructa, & digesta,
pompa Triumphalis est propter laxitatem, & amoenitatem loci. Deni-
que triumphaturos in proximis Campo ædificijs fuisse legimus, in Circo
Flaminio, in Aede Apollinis, in Aede Bellonæ, in Porticibus, quæ Cam-
pum spectabant. Ex quo licet conijcere portam Triumphalem in ea
moenium partē, quæ ad Arctos, & Campum Martium vergeret, fuisse.
Idquē indicant auctores, qui Imperatores triumphaturos in via Flami-
nia constituunt. Martialis de reditu Traiani.

Quando erit illa dies, quo Campus, & arbor, & omnis

Lucebit Lætia cuncta fenestra nūru?

Quando mora dulces, longiusque à Casari palais,

Totaque Flaminia Roma videnda via?

Glaudianus de reditu Stilliconis.

Quæ tunc Flaminiam stipabunt millia vulgi?

Idem de reditu Honorij Augusti in sextum eius Consulatu.

Palatina quæ pons à Colle recedit

Miluius, & quantum licuit consurgere tellis

Vna replet turba facies. undare videres

Ima viris, altis offulgere matribus ades.

Tunc quidem Traianus, Stilico, & Honorius non triumpharunt; sed ta-
men Honorij ingressum instar Triumphalis fuisse. illa declarant.

Tunc tibi magnorum mercem fortuna laborum

Perfolat Stilico, curru cum vinctus eodem

Urbe triumphantem generum florente iuventa

Compicere

Eadem progressus *Vallibus à ponte Miluio insigni equo paludatus, accin-*
ctusque Senatum, & populum ante se agens, quominus ut captam Urbem
ingredereus, amicorum consilio deterretus; sumpta prætexta, & composita
agmina inuexit; et ait Tacitus.

Idem indicant Arcus, quorum vnus adhuc extat è marmore etium-
phanti, ut aiunt, Domitiano erectus. Sed ille triumphanti quidem, ac
Domitiano dicatus non est; ut alibi. Alios in eadem via, nunc celebri
Cursus nomine insignita, fuisse arcus restatur Fulvius, quos deinde vel
hominum, vel temporum iniuria demolita est.

Alij verò duo qui supersunt Triumphales Arcus Constantini, ac Se-
ptimij Seueri, etiam trans Capitolium siti, remotique à via Flaminia no-
bis videntur ob stare; magis tamen ceteros turbant, quibus porta pla-
cet in Vaticano. Verum & si nobis fauent, si Triumphalis pompa pe-
riodus cogitatione lastratur, & iter, quod per Urbem peregere trium-
phantes proponatur ab oculis. Pompa enim Triumphalis per medios
Circos, vehabatur, ut populus non modo è via, sed multo commodius
è gradibus, sedilibusque Circensium capearum cuncta sedens aspiceret. Lib. 11.
Hist.

Pompa
Triumph
institue-
batur in
Campo
Martio.

Porta
Triumph
lis verge-
bat ad Câ-
pum Mar-
cium.
Lib. 10.
cap. 6.

Paneg. 1.

Lib. 11.
Hist.

Processus
Triumph
tium per
Urbem.

Id memorat Plutarchus in vita Aemilij Pauli, etusque Triumpho descri-
ptione: ὁ μὲν δὴ μὲν τοῖς ἱππικαῖς δαῖτασι, & κίβδ' αὖτε χαλκοῖς, οὗτοι τὸ
πρῶτον ἀγορᾷ περὶ τῆς ἀγορᾶς, & ἄλλα τῆς πόλεως μέρη καταλαμβάνοντες, ὡς
ἕκαστα παρῆχεν τῆς πόμπης ἐπ' ὅσον, ἰδούτω. *Populus quidem in Equi-
stribus Theatris, siue Hippodromis, quas Circos vocant, & circa Forum
tabulata figentes, & occupantes alias Urbis partes, ut pompa singula su-
bicerent visui spectarent.* Pauli quidem ætate solum Circus Flaminius,
& Circus Maximus sui, esse poterant ad spectandum. Ideo crediderim
in Circo Flaminiio fuisse interdum à Ducibus donatos coronis, & mune-
ribus militum, quia Circum sedebat contemplator, laudatorque populus:
Iosephus etiam locorum ad spectandum meminit in Triumpho Vespasian-
ni, & ait: ἱπποδρόμον & δαίμνατον ἔξω τῆς ἀγορᾶς διέκειντο, ὅπως οἱ
τοῖς πλῆθυσιν ἡ δαίμνατον, quod vertit interpres, *inter spectacula tran-
sientes Triumphum ducunt, ut multitudini facilius probereetur aspectus.*
Quid autem est transire inter spectacula, nisi per loca spectaculorum, &
Circos, quorum gradus infederat populus, ut spectaret facilius, atque
commodius? Vespasianus autem discedens ab O. & A. Porticu per Cir-
cum primò Flaminiu, deinde Circum Maximum transiturus erat: sed
omnis Triumpho pompa à Campo Martio, ubi instruebatur, incipiens,
etiam per Circum Agonale, hodie Naionum, ab Alexandro extru-
ctum, ultimis saltem ætatibus, cum rari triumpho traduci poterat. Am-
bigi posset an etiam per Theatra primum Pompeij, cum Balbi, deinde
Marcelli, & Amphitheatrum Statilij in Campo, & Fluvium prope Sa-
cræ viam, postquam extructa sunt, pompa Triumphalis transiret. Sed
fortasse horum aditus non ceperunt machinas, pegmata, certos, & im-
mania illa fercula, quibus manibus, imagines, atque hostium spolia
vehiebantur. Dixerim præterea, Theatra, propter adiunctum scenæ
pulpitum, & clausum fabricæ semicirculum, pompæ transiri non po-
tuisse. De Amphitheatris dubitaverim.

Per Cir-
cos veh-
bantur
Trium-
phantes.

Triumphantes
vesti
Sacra via.
Lib. 2. Ele-
gia 2. de
Triumpho
Augusti.
Libro 4.
Odz 2.
Et lib. 2.
Epodon
Odz 7.

Ad hæc constat triumphantes Sacra via pertransisse, quæ prope Pala-
tium descendebat in Forum; & ideo triumphales Arcus prope Sacram
viam extructi sunt.

Propertius. *Aut Regum auratis circumdata cella catenis,*

Atque in Sacra currere rostrata via.

Horatius: *Caesarem, quandoque trahet fœderis*

Per sacrum clipeum merita decorat

Et: *Intactus aut Britannia ut discederet*

Sacra extenuat via.

Erat enim sub Arcum Titi declivis via in Forum, ut suprà etiam apparet.
Demum iungenda via triumphorum confertur triumphales, qui ex-
tant, Arcus; illi quoque Caesares triumphantes subire, cum veherentur
in Capitolium.

Via Tri-
umphalis.

His probe animadvertis, via primum in Urbe triumphalis, cum porta
ipsa,

ipsa, minori quamquam probabilitate, peruestigatur. Nam pompa instructa in Campo Martio cū moveri cepisset, Imperatoribus duntaxat ad portam praestolantibus, ut de Vespasiano, & Tito dictum est; primum offendeat frequentissimas Porticus, & Tempia in Campo Flaminio, tū iuxta Porticum Octavianae petebat Circum Flaminium: quō egressa intrabat portam Triumphalem. Hinc iuxta Theatrum Marcelli ad alias Porticus Octaviae nomine ab Augusto extructas forebatur. Inde per medium Velabrum, & Forum Boarium veniebat ad Circum Maximum. Hinc laevorsum conuersa tendebat ad Curias veteres, vbi Atrius Constantini. Unde alio flexu per Sacram viam descendebat in Forum, quod circumire necesse erat, ut frequentissimus, qui aderat populus, commodè spectaret. Tū iuxta Templum Saturni, vbi Septimij Atrius ascendebat, iterum flexo curru, in Capitolium. Hæc via, & circuitus Triumphalis est, quem præter Flutarchi, & Iosephi allata verba confirmat Suetonius in Cæsare: *Gallus, inquit, Triumphi die Velabrum præterueniens porta curru cœussus est, acce de fractio. Apud Panem Fortuna*, ut Dion adiungit. Considero rem gestam in Velabro, vbi hodie Aedēs S. Georgij. Nam nisi à Velabro Cæsar venisset in Circum Maximum, sed flexo in Forum curru, Capitolium ascendisset, Sacram non vidisset viam præter morem maiorum. Venit ergo à porta proxima Circo Flaminio, quæ per Velabrum mitteret in Circum Maximum, ut inde conuersus veniret in Sacram viam, tū Foro in Capitolium.

Cap. 37.

Lib. 43.

Iam ut tandem portæ situs statueretur; hæc, quæ memorant, Carmen tati propinquam, inter Capitolium, & Tiberim faciunt. Putarim etiam portam Triumphalem solum ad usum Triumphorum patuisse, alijs temporibus clausam, & obseratam. Innuat Marcus Tullius: *Qua, inquit, porta introierit, modò ne Triumphali, quæ porta Macedonicis semper Consulibus ante te patuit*. Innuat & Religio inferendi cadaver Augusti per hanc portam. Scenim, illa semper patente, quilibet alius vel ciuis, vel iumentum ingredi poterat; quæ tandem Religio vetabat inferre mortuum Augustum; quæ aliarum portarum aditum non prohibebat? Leuæ equidem coniectura. Sed porta solis Triumphis patens eorum dignitatem augebat. Ideoque vix numeratur ab antiquis, quod raro esset in vfu, & postea senescente cum Imperio omnino desijt. Nam qui pro numero Triumphorum portas Triumphales multiplicant, & nouissime consistunt in Flaminia, audiendi non sunt. Sicut qui Capenam faciunt, ut Pomponius Latens, in vita Diocletiani. *Inseruabitur, inquit, serè omnes Triumphi via Appia, porta Capena*. Quod & Fulsius scripsit. Placet porro in rem conclusio Martialis:

Porta
Triumphalis
vbi esset.
Orat. in
Pilon.

Nec porta
Flaminia;
nec
Capena
est Triumphalis.

Hæc est digna tuis Germanice porta Triumphis;

Hæc adeus Urbem Martis habere decet.

Viæ Urbis. Cap. XXIII.

V I AE vt ait Varro, *Quæ vrbabantur dicta: quæ angustæ, semita, vt semiter dictum.* Quod si neque vehiculum, neque lumentum ea inire possit, *iter magis quàm via videbitur*, vt habetur ff. Tit. 1. de Seruit. L. si tam angustæ. Eodem enim teste Varrone, *Iter est, quod cundo teritur.* At *vici*, vt idem habet, *A via;* *quod ex utraque parte via, sunt edificia.* Iam Vrbs condita, & aucta sub Regibus vicos, viasque meliori forma direxisse credenda est, quam post Gallicum incendium. Quia etsi tunc opes angustæ erant, non tamen prohibebant, quominus ex mandatis Regijs per acclioia collium, & imavallium iusta dimensione producerentur viæ. Qui vero post Romulum colles Vrbi addiderunt, id fecere receptis in Civitatem finitimis, quos bello vicetant, populis, eorumque opibus traductis: cum Vrbs muro lapideo, Aggere, fossa in planioribus locis munita: exiccata, & purgata est Cloacis minoribus primùm, tam Cloaca maxima. Quæ cura publicorum operum ostendit non omiſsa viarum, vicorumque ornamenta. Cæterum post Gallicam cladem, anno Urbis trecentesimo sexagesimo quinto, *Festinatior curam exemit vicos dirigendi*, vt ait Liuius, *Dam-*
omisso sui, alienaque discrimine in vacuo edificant, & domus, vt ait Tacitus, *Nulla distinctione, & passim erectæ. Vrbs arctis itineribus, bucque,*
& illuc flexis, atque enormibus vicis. Vt Cicero in Rullum, *Non optimis vijs, angustissimis semitis.* Vt ibidem Liuius: *Forma Urbis sit occupata, quam diuisa similis.* Innuit angustias, & Martialis:
Vicinus meus est, manumque tangi
De nostris Nouius potest fenestris.
 Sat. 3. Iuuenalis; *rhedarum transitus arcto*
Vicorum inflexu, & flantis conuicia mandra.
 Hæc deformitas, & angustia viarum mansere vsque ad Neronis principatum, cum eius flammæ reddidere, quod gallicæ abstulerant. Nam teste Tacito, *Dimensis vicorum ordinibus, & latis viarum spatijs, ac pate-*
factis arcibus edificatio peracta est. Nec tamen omnium vicorum angustias fuisse sublatas credibile est. Silicæ stratae sunt veteres illæ viæ anno Urbis conditæ quingentesimo octuagesimo. Liuius: *Censores vias sternendas silice in Vrbe, glareæ extra Urbem subleuandas, marginandasque primi*
omnium locauerunt. Erat autem silex non malleis, dolabrisque particulatim diffractus, & concisus, vti hodie mos est; sed crassus, & in fronte latus binos, ternos, quaternosue pedes multiplici ferme angulo perpolitus, vt alijs inæqualis crassitudinis facile committeretur, nec se commissura laxaret. Quod cum antiquarum extra Urbem viarum reliquæ demonstrant: tum intra Urbem ad locanda fundamenta, egesto in altitudinem solo obseruauimus: refoſſis vna grandibus, eoque ordine coagmentatis subteriacentium viarum silicibus.

De

De his Iuuenalis: *senectis*

Sat. 3.

Vasa cadunt, quanto percussum pondere signent,

Et ledant filicem.

Ammianus. *Per ampla spatia Urbis, subuersasque filices sine periculi metu equos agitant.* Sed quamuis eo lapide strata essent viae, quas M. Antonius diligentissime curasse testatur Capitolinus in vita; nihilominus propter angustias, planitiem, multitudinem hominum, iumentorum, vehiculorum, cœnosas, & lutulentas fuisse necesse est. Iuuenalis:

Lib. 14.

Viz Urbis
Cœnosæ.
Ibidem.

Pingua crura luto,

Martialis: *Et Prætor medio cogitur ire luto.*

Lib. 6. Epi-
gr. 60.

Et alibi: *Et nunquam sicco sordida saxa gradu.*

Lib. 5. cap.

Nec refragatur illo versu Horatius: *Pura* (sic enim legendum)

Sunt plateæ, nihil ut meditantibus obset.

23.
Eph. lib.
31.

Quo significatur Puras, adeo ac deterlas esse Romanas vias, ut etiam Poëtis de carmine cogitantibus præbeant expeditum iter. Nam ille improprie loquutus de viis (Plateæ enim illis latiores aræ sunt) negant id licere in sequentibus. Ut quamuis alicubi id forte liceret; id tamen de reliquis, aut de omnibus dicere absurdum sit. Quod ex eo loco, & Iuuenalis citato quisque potest conijcere. Nobiliores quædam viæ intra Urbem, quarum scriptores meminere, suis quæque locis recensendæ sunt.

Qualia fuerint Urbis ædificia, & primo Antiquissima. Cap. XXIV.

AD intuenda Urbis ædificia necesse est in certos quosdam ætatis gradus crescentem Romæ domorum amplitudinem distinguere: ut quemadmodum L. Florus ijs processum Imperij distinxit, ita ædificandi incrementa sciungantur. Prima ætas est à condita ad instauratam post Gallicum incendium Urbem per annos trecentos sexaginta quinque. Altera ab Urbe restituta, usque ad primum Augusti Consulatum annos continet trecentos quadraginta sex. Tertia usque ad decimum Imperantis Neronis annum, quo Urbem cremauit, annos habet centum quinque. Quarta usque ad Gothicam obsidionem, captamque Romam duce Alarico trecentos quadraginta septem annos complectitur. Quinta ad Iustiniani principatus annum XXI. producit, annos comprehendit centum triginta septem, qui est annus Urbis MCCC. eoque à Totila Gothorum Rege magna ex parte Urbis euerfa, & incensa Ciues aut expulsi, aut ad exteras regiones traducti amiserunt. Sexta ætas ad nostra usque tempora decurrit.

Ann. Urb.
711.

Ann. Urb.
816.

Ann. Urb.
1163.

Alij 1163.
Alij 1164.

Prima ætate exiguis rudisque domos habuit Roma, cum sub Regibus, & post exactos Reges regnabat nihilominus Ciuium paupertas; atque, ut est apud Catonem, amplissime laudari existimabatur, qui dicebatur *bonus agricola, bonusque Colonus*: & poterat agro colendo familiam, & diu-

Prima Ro-
manorum
paupertas
exiguas

domos ha diuturnorum impendia bellorum, quæ sine publico stipendio gerebantur,
buit. sustinere. Itaque illi quæ sit ab aratro Consules, & Dictatores quas domos
De re ru- ædificavit quærendum non est, Quos, ut ait Valerius; *pericula Reipublicæ*
sic. *Imperatores accersiebant, angustia rei familiaris bubulcos fieri cogebant;*
Lib. 4. c. 4. *Et Romulus quam domum incoleret, Mars apud Ovidium sic admonet.*
3. Fast.

*Quæ fuerit nostri, si quæris Regia nati,
Affice de canna, straminibusque domum.
In stipula placidæ capiebat manera somni;
Et tamen ex illo venit in æstra thoro.*

Lib. 6. Idem Poeta de Domino Numæ successoris.

Fast. *Hic locus exiguus, qui sustinet atria Vestæ,
Tunc erat intonsi Regia magna Numæ.*

Loc. cit. Valerius: *Per Romuli Casam, perque veteris Capitolij humilia tellæ, &*
Aedes an- *æternos Vestæ focos fœstibus etiamnum vasis contentos.* Idem tunc Pro-
tiquorum pertij refectione.
humiles.

4 de ling. *Non fuit opprobrio facta sine arte Casa.*
Latin. *Quære quod sine contiguatione, ac solario extruerentur domus, ædes*
Lib. 2. c. 8. *appellatæ sunt. Aedes, inquit Varro, ab aditu dicta, quod illas plano pede*
adibant. Plani autem pedis ædificia leguntur apud Vitruvium ad conti-
guationum differentiam. eodemque referente, Cùm Area plana posita
non posset populi recipere multitudinem ad habitandum, ad altitudinem
ædificiarum res ipsa coegit deuenire. Et vero, cùm, ut ait Quidius:

1. Fast. *Iuppiter angusta vix totius stabat in aede:
Fascesque suas ipse Senator oner.
Nec pudor, in stipula placidam cepisse quietem,
Et sænum capiti supposuisse fuit.
Iura dedit populo posse modo Prætor aratro;
Et laute argenti lamina crimen erat.*

Angustia, cùm, ut est apud Valerium, *Septem ingera aride terra, & voluptatis capi-*
& pauper- *fa sterili; atque aestuissimum solam versabant: deliciarumque ignari vi-*
ras vete- *stissimas globas plurimo cum sudore dissipabant: cùm erant, ut scribit*
rum Ro- *Phœtus, dona amplissima Imperatorum, & fortium Cæsarum quantum quæ-*
manorum *uno die plurimam circumarauisset; & quartarii farris, aut bœmæ con-*
Lib. 8. c. 3. *ferente populo; quomodo peramplas ecenationes ædificare, aut domos*

peristylis, triclinijs, conclauibus magnificè distinguere poterant? Casu-
la profecto, & humillima tellæ habuerunt vix Soli d. fendendo, arcem-
Lib. 36. *dique imbribus idonea. Nimirum, ut ait Plinius, sic habitauerunt illi, qui*
cap. 19. *hoc imperium fecere; tantas ad vincendas gentes, triumphosque referen-*
dos ab aratro, aut foco redeuntes; quodam ætate quoque minorem obtinent
modum, quàm cellaria florant. Subit quoque cogitatio, quora portio harum
fuerit: et area illa, quas iniunctis Imperatoribus detinebant publici ad exa-
discandas domos; summusque illarum bonus erat adipsi decreto, et domus
eorum fores extra aperirentur, & igna in publicum resciceretur. Hoc
erat clarissimum ensigne inter Triumphales quoque domos. Hæc ille. Hæc
atque optra publica pante ampliora fieri: Porcius circa Forum rudes
vide-

videlicet à Tarquinio Prisco facta: Templum Iouis Capitolini à Tarquinio Superbo, de quo infra. Lilius: *Vrbem quoque (Vicior) Vrbis Roma vel situ, vel magnificentia publicorum, privatorumque aedificiorum, ac locorum præponant.* Lib. 5.

Ædificia Vrbis ab incendio Gallico usque ad Augustum. Cap. XXV.

P R I M I S hiæc temporibus paupertati caritque rustica deditur. *Caris, tarda clades, & Vrbis, cæcis superuenit, inde altera ætas imitatur sumis.* Capta enim à Gallo, incensaque Vrbis, trucidatis omnibus, præter eos qui extra profugerant, aut confugerant in Capitolium, omnia eversa, in solo panis ex aqua sunt: Lilius de Æuentute, quæ se in hocem receperat: *Quæque, inquit, seminis flamma, & si agor tantummodo teclorum incensisset, pauciores ad omnia animos, oraque & oculos spectabant, voluit ad spæculanda sortis passim occidentis hærere.* At, postis, necatisque tandem hostibus, quæ nam ex illo incendio enasci Roma poterit, hæc apæta demonstrant. Cuncta erant præter Capitolium, ferro, & igne consumpta. Omnes, præter milites, & paucos, qui ex fuga se in Vrbem receperant, cæsi: res familiaris acquisitæ exussæ vastatæque circum ægri, vix vixde vixam agrè tolerarent, conuertere poterant. *Sunt qui dicant, foribus Hæstus, post Vrbem à Gallo liberatam, ab inopia cibatisemptis, sexaginta annorum homines iaci in Tiberim.* Ex quo numero unus filij pietate occubitas sepe profuerit patriæ sub persona filij. *Id est sit cognatum, si iuveni effugatum, & sexagenarius, cæta concessa, deponatur autem, semibus in dñs appellatio.* Hoc ut in ambigua sit, illud certo constat ex Plutarcho in Camillo, & Lilius. Populum rerum omnium egentem, ac desperatione coactum, Ratribus diu oblatusque, qui confabent restituendam Vrbem, ut, ne inflammatam instaurare patriam cogitarent, alioquin flamme seditionis, ac ciuilibus tumultus existeret. Itaque malebant exitium, quam vtilitatem: & Veios, in proximam Hætruriam Vrbem paulo ante captam, adnitenzibus Tribunis, legemque de abitu iam ferentibus, dñce debant. Sed tandem Camilli D. de oris eloquentia, vocibus bene omnibus, sacrorumque viis, religionibus subistere. Et, ut ait Lilius, *destruatur scilicet Vrbis promiscue ædificiorum capta. Tegula publice præbita vrbis, sicut materiaque cadenda, unde quisque vellet, sus facillime, præbitus acceptis, eo anno ædificia perfecturos.* *Peribatur itaque variis elices dirigenda, cum vniuerso sui, alienoque discrimine, in barum ædificiorum.* *Baris, cuius, ut vrbis, Cloaca prima, post publicum ducta, nani priore passim subiant tota, semineque Vrbis, sit vrbis, magna, quæcumque, dñs, flamma.* Idem, Et Roma, inquit, cum *Lib. 6.* *si æquentia, cæfens, tantum, simul, in vrbis, & in vrbis, & Republica im-* *repus, aduocant, & vrbis, etiam, publicum, in vrbis, & ipis* *prua-*

- privatis, admonerat enim desiderium usus, festinantibus ad effectum operis, intraque annum nova Urbs fletit. Et: nulla distinctione, & passim erecta domus, ut ait Tacitus. Ex quo intelligere quisque potest, Romam ab egentibus, & publica, privataque calamitate oppressis, festinanter sine lege ductuque artificum plerisque, edificantibus, domos non ad splendorem, & luxum, sed ad necessitatem, vitamque imbricibus, ac rebus ab iniuria temporum defendendam habuisse. Quate ingeniose magis quam vere de Gallico incendio L. Florus: *Postorum casus ignis ille, & flamma paupertatem Romuli abscondit*. Calx enim, ut ante, minore etiam directura redierunt, arcta itinera, hucque & illuc flexi, & enormes vici, ut ait Tacitus: *Descriptas adificiorum, angustia flexarumque, vicorum, ut Suetonius: Sappensa Urbs, non optimis, angustissimis semitis, ut Cicero: nix Cloacis subeuntibus domus*. Et, *forma Urbis occupata magis, quam diuisa similis*, ut Lilius, In hac urbe per annos amplius ducentos quadraginta nihil privatum magnifice extractum reperit: pauca etiam publice, preter substructionem Capitolii. Nam secundo post eandem acceptam anno, *Capitolium sacro quadrato substructum est, opus vel in hac Urbis magnificentia conficiendum, ut in Lilius*. Quae tamen substructio non exornando Ionis Templum, sed monti, & apud iustitiam, ut tutior esset aduersus hostem facta est. Quod ad privata edificia pertinet, crescere illa non sinebat paupertas, quae maioribus recepta adhuc erat impretio apud posteros. Exiguus enim ex aureo census, & rarus usus argenti. Idem Cornelius Rufinus duobus Consulatus, & Dictatura speciosissimi functus, quod decem pondo vasa argentea comparasset, a Fabricio Censore Senatu motus est, teste Valerio. Manij Curij post Triumphos, ait Plinius, *Immensumque terrarum adiectum Imperio, nota comitio est: perniciosum intelligi Cuius, cui septem iugera non essent satis. Hac autem mansueti plebi post exactionem Reges assignata est*. Iugum autem, ut ibidem, vocabatur, quod vno iugo bouum in die exarari posset. Iuuenalis:*
- Mox etiam fractis aetate: ac Punica passis
Pralia, vel Pyrrum immanem, gladiisque Molossos,
Tandem pro multis vicis iugera lima dabantur
Kulveribus; meret hac sanguinis, atque laboris,
Nullis visa nequam meritis minor, iusto ingratis
Certa fides Patrie saturabat glebulatis
Patrem ipsum turbamque casa: quae fata necabat
Puer, & infantes ludebant quatuor, unus
K. et nula, tres domini: sed magnis fratribus bonum
A scrobe, vel sulco redeuntibus, altitra Canna
Ampliar, & grandes fumabant pulvis volla;
Nunc modus hic agri nostra manu sufficit orto.*
- Idem inde, carquod pro tegula tabellae lignae domus contegebantur, quae dicuntur scandulae. Plinius, *Scandulae contegunt fuisse Romam ad Pyrrhi usque bellum annis, CCCCXX. Cornelius Nepos, auctor est. Denique, teste Velleio, Q. Caelius Metellus primus omnium Romam adven-*

ex marmore in ijs ipsius monumentis molitus vel magnificentia, vel luxuria princeps fuit. Quod actum est post eius Triumphum de Pseudophilippo anno Urbis sexcentesimo septimo: post incendium Gallicum ducentesimo quadagesimo secundo. Hic est Metellus Macedonicus, ait idem, qui Porticus, qua fuere circumdata duabus adibus sine inscriptione positis, qua nunc Octavia Porticibus ambiuntur, fecerat quique hanc turmam Statuarum Equestrium, qua frontem adium spectant, hodieque maximum ornamentum eius loci, ex Macedonia detulit. Et cum Scipio Nafica item Porticus in Capitolio, Cn. Octavius in Circo moliti essent, publicam magnificentiam, ut idem Velleius est auctor, Secuta priuata luxuria est. Adhuc tamen Principes Cinitatis modicas aedes, tum ex tradita consuetudine, tum ex Romana viuendi frugalitate habitabant. Vt de reliquis coniectura fiat, quibus tenuis census, aut plebeia generis humilitas erat. Catoni Consulari, Censorique penates angusti fuere. Pompeio ante tertium Triumphum parua domus in Carinis: amplioremque factam ingressus Pompeij sector Antonius quaesuit, vbinam cenarit Pompeius Magnus. M. Crassus ille ditissimus Romanorum angustis in adibus, duobus cum fratribus est educatus. Auctor Plutarchus in eorum vita. Idem in Paulo Aemilio, & Valerius de Aelijs patricijs: Sexdecim eodem, inquit, tempore Aelijs fuerunt, quibus una domuncula fuerat eodem loci, quo nunc sunt Mariana monumenta, & vnus in agro Viciente fundus. Eadem gens nullum ante scrupulum argenti habuit qudm Paulus Perse Rege deuicto. Q. Aelio Tuberoni genero suo quinque pondo argenti ex prada donaret. Caesar, teste Suetonio, modicis adibus habitauit in Suburra; & Augustus in Palatio modicis adibus Hortensianis, & nequit laxitate, neque cultu conspicuis; ut in quibus Porticus breues essent Albarum columnarum (Hunc lapidem forte hodie Piperinum vulgo nunc cupant.) & sine marmore villo, aut insigni pavimento conclauia; ac per annos amplius quadraginta eodem cubiculo hyeme, & aestate mansit dominus Terrarum M. Lepidi Consulis triginta quinque annis ante Augustum Consulem dicitur à Plinio Romae domus pulcherrima fuisse. Quod si huius domus quaeris ornamenta: haec inuenies apud eundem eodem libro. Columnas, cristasque Numidici marmbris eiusdemque solidas glebas, & massam in liminum vsu. Sed anno Urbis DCLXII. ante primum Augusti Consulatum quadagesimo nono, ut idem refert Plinius, & Valerius, L. Crasso Oratori magnifica domus fuit in Palatio. Nam praeter sex lotos arbores ibi confitas, Columnas quatuor Hymettij marmoris, adilitatis gratia ad sectam ornandam aduectas in eius atrio statuerat, cum in publico nondum essent vlla marmorea: ideoque à Cn. Domitio vna Censuram gerente grauiter reprehensus; eademque de causa Crassus Venus Palatina à Bruto dictus est. Tam recens, pergit Plinius, est opulentia; qui post centum sexaginta sex annos haec scribebat, Principe Vespasiano anno Urbis DCCC. XXVIII.

Vbi nunc
Aedes S.
Mariz co-
gnomēto
in Porti-
cu.

Lib. 3.

Lib. 4. c. 4.

Lib. 36.
cap. 19.
cap. 6.

Lib. 17.
cap. 1.
Lib. 9. c. 1.

Iam si hac tempestate modica priuata aedificia fuere, quid publica? nempe Tempia, Porticus, Basilica ad aeternitatem factae ex manubijs prouincia-

Loc. cit.

Dec. 4.
lib. 10.

Lib. 4.

Lib. 5.

vinciarum, ex dono, pecuniâque ditissimorum populorum. Sed neque superiori, vel hac ætate tota ætate ædes publicæ ea forma, & amplitudine sunt extructæ, quam fortè animo amplectimur, & multi haud perinde docti eruditique inaniter prædicant. Nam anno Urbis DCLXII, cum Censor Crassus eas Columnas Hymetij marmoris habebat in atrio. *In publica, ut ait Plinius, mundum erant vllæ marmoreæ.* Non ergo inusitata erat ædificiorum species, quæ tunc sola compage minorum, pilarumque læticia firmitate constabant, aut Columnis nitabantur ex Albano lapide, vel Tiburtino. Livius: *Alij, inquit, speciem ipsius Urbis nondum exornatæ, neque publicis, neque privatis locis: alij singulos Principum eluderent.* Quod ædum est anno Urbis DLXXII. Plutarchus in comparatione Periclis, & Fabij: *Ædificia, inquit, quibus Pericles Athenas exornavit, cum omnibus, quæcumque ante Cæsares Roma habuit, non sunt conferenda; sed longe lateque sine ulla comparatione, magnificentia, & nobilitate præ his obtinent illa primas.* Tempia vero forme modica fuerunt, & angusta: cuiusmodi aliqua adhuc extant prope ripam Tiberis in Foro Boario veteri. Templum Feretrij Iouis quindecim pedes longum, teste Dionysio fuit, idest palmos regentes Romanos viginti. In Foro Romano aliquot Basilicæ, multa erant Tempia; utique non magna, ut locus caperet. Illud ipsum Capitolium omnium delubrorum, religionum, sacrorum caput, Deorum, ut aiebant, domicilium, & alterum Iovis fulminantis Culum, pili latere costili dealbatis tres in partes divisum sustinebatur, ut Dionysius, & pari propemodum longitudine, ac latitudine, quindecim dumtaxat latitudinì detrahis, patebat ducentos pedes: idest ducentos sexaginta sex palmos, & pedem, vel uncias octo.

Sed quanto maiora Tempia Romæ, vel magni Constantini potentia, vel deinceps maximorum Pontificum religio, vel purpuratorum Principum munificentia, vel privatorum Civium liberalitas molita est? Capitolinus verò Romanorum Deorum Augustus fuit in Templo

Fidilis, & nullo violatus Iuppiter auro.

Ut ceteros Deos, vilem scilicet, sordidamque plebeculam, non pueret à figulo regi. Ideoque postea dixere Romani.

Fidilibus crevere Deis hæc aurea Tempia.

Igitur quamvis supersticiosum populum Aedium sacrum cultus, splendorque vehementer urgeret; tamen quia bellicarum expeditionum, repurgandi Urbem, solempnes edendi ludos, Imperium propagandi cura, detinebatur, alio maiores sumptus machinasque conueterat. Cum in condendis ædificijs, ait Strabo, Græci acuti maxime, ac solertes fuisset videantur, cum pulchritudinem, & munimentum ingenio præstarent, portusque ægri feracitatem: Romani ea maxime animaduertunt, quæ illi neglexerent, strata videlicet Viarum, Aquæ ductus, Cloacas, quibus Civitatis sordes in Tiberim eluerantur. Cernere licet stratas in agro vias, et cistis ad hæc collibus, exaggeratis vallibus, unde navigiorum onera plaustris exciperentur. Cloaca duro cameratæ lapide per vias carris stramentorum semitas reliquerunt, demum adiungit: *ὅς δὲ πάντες πύλωνι τῷ τῷ καλῷ*

Augurem, quod sex millibus Aedes conduxisset adesse iusserunt. At nunc si quis, inquit, tanti habitet, vix ut Senator agnoscat. Ad eam maturi de rebus in vitia, de vitijis in prava, de pravis in precipitia pervenitur. Scribebat autem Velleius Paterculus Tiberio Principe.

At anno Urbis DCLXII, cum domus Crassi Oratoris, ut aiebam, laudabatur in Palatio: *Aliquanto prestantior, ait Plinius lib. 17. cap. 1. in eodem Palatio Q. Catuli, qui Cimbro cum Caio Mario fudit. Multo vero pulcherrima consensu omnium etate ea in Colle Viminali C. Aquilij Equitis Romani, clarioris illa etiam, quam iuris civilis scientia, cum tamen obiecta Crasso sua est.*

Plin. lib.
36. c. 6. ha-
bet 666.
vbi erratū
est 10. an-
nis.
Lib. 36.
cap. 19.

In fine huius ætatis domus ædificari coepit magnificæ, ac nobiles; Nam domus illa M. Lepidi, quæ pulchrior Romæ nulla fuit anno Urbis DCLXXVI. intra annos triginta quinque centesimum locum teste Plinio non obtinuit; nempe ad annum Urbis DCCXL. & primum Augusti Consularum, à quo nos tertiam Aetatem ædificandi auspicamur. Quo etiam tempore Capitolium, quod bello Civili arserat, columnis è Templo Iouis Olympici aduectis, à Sylla restitutum, æreis tegulis inauratis. Q. Catulus obtexit, perfectumque magnificentissimè dedicavit.

Ædificia Urbis ab Augusto ad Neronianum incendium. Cap. XXVI.

TERTIA igitur hac Aetate, Augusto Principe, quæm stabili-
Imperio, tam pulcherrimorum ædificiorum accessione deco-
rata Roma est. Superiori etate iam inclinante laudabantur
Porticus Scipionis Nasticæ in Capitolio, Metelli, Octavij, &
Minucij, de quibus dixi. Pompeius autem Urbem novissimè ornauerat
extructo Theatro, Porticu, Domo, Basilica: tum Paulus Æmilij Basili-
ca Phrygijs Columnis admirabili: tam Cæsar pulcherrimo Foro, *Qui de
ornanda, instruendaq; Urbe plura, ac maiora in dies destinabat, nisi talia
meditantes mors, ut ait Suetonius, prevenisset.* Quæ omnia perfecit Au-
gustus. Tacitus; *Urbem ipsam magnifico ornatu: pauca admodum vi tra-
ctata ab Augusto.* Strabo. Pompeius, inquit, & D. Cæsar, & Augustus,
eiusque filij, & familiares, & uxor, & soror cunctorum studium simul, &
impensas ad comparanda decora superarunt. Suetonius in Augusto, *Ur-
bem pro maiestate Imperij ornatam, & inundationibus, incendijsque ob-
noxiam excoluit: publica opera plurima extruxit; sed & ceteros viros
hortatus est, ut pro facultate quisque monumentis vel novis, vel refectis,
& exculis Urbem adornarent; multaque à multis extructa sunt, preser-
tim ab Agrippa. Dion, Agrippa vltro Aedilis factus est; omniaque ædifi-
cia publica, omnes vias privatis impendijs refecit: Cloacas expurgavit: ac
per eas in Tiberim subuectus est. Livijs, Augustum Cæsarem Templorū
omnium comditorem, aut restitutorem. Ovidius:*

Cap. 44.
Lib. 1. An-
nal.
Lib. 5.

Cap. 28.

Lib. 49.

Sub

Sub quo delubris sentitur nulla senectus.

Nec satis est homines; obligat ille Deos.

Templorum positor, templorum sancte repertor,

Sit superis opto mutua cura tui.

Dent tibi cælestes, quos tu cælestibus annos.

Præque tua, maneat in statione, domo.

Idem, referente Suetonio, *Spatium Urbis in Regiones quatuordecim* Cap. 30.
vicosque supra mille diuisit, instituitque, ut illas annui Magistratus for-
tissò tuerentur: aduersus incendia Excubias nocturnas, Vigilesque commẽ-
tus est. Ad coercendas inundationes alueum Tiberis laxauit, ac repurga-
uit, completum olim ruderibus, & ædificiorum prolapsionibus coarctat-
um. Idem, ne tanta domorum dissimilitudo esset, quod aliæ deprime-
 rentur in valles: aliæ attollerentur in colles, edicto cauit, ut ait Stra-
 bo: *Nequis supra pedes septuaginta, hoc est nostrates palmos nonaginta-*
tres, & tricentem, siue uncias quatuor ædificaret. Idemque postea san-
 xisse Neronem affirmat Tacitus; quamquam certam altitudinem sup-
 pressit. At Traianus, ut ait Aurelius Victor, & idem affirmans Eutro-
 pius, *Maiorem sexaginta pedibus, nempe octuaginta palmis, altitudinem*
imibuit. Et si ad Romanosue solos id pertineat, an prouinciales, an
 ytrosque dignosci non planè queat. *Tiberis, inquit Aurelius Victor in*
Traiano; inundauit magna clade ædium: & terremotus grauis per Pro-
uincias multas atroxque pestilentia, famesque, & incendia facta sunt.
Quibus omnibus Traianus per exquisita remedia plurimum opitulatus est,
statuens, ne domorum altitudo sexaginta superaret pedes ob ruinas facie-
les, & sumptus, siquando talia contingerent, exitiosos. Tacitus sic domo-
 rum altitudinem expressit: *Nec sisti, inquit, poterant scandentes per co-*
 niuncta ædificia, quæ, ut in multa pace, in altum edita, solum Capitolij
 æquabant. Lib. 3.
Hist.
 Significat autem ab ima valle, in qua erat Forum Romanum,
 erecta ædificia, præaltis tectis æquasse solum collis Capitolini; & loqui-
 tur de parte montis, in qua fuit Iouis Templum, editissima, & Tarpeia
 saxo proxima. Cæterum vigeat sub Augusto studium ædificandi non
 modò in Principibus, quos ille suo exemplo, ac persuasione excitauerat,
 sed etiam in cæteris. Strabo: *δι ἢν ὅτι τοσούτοι ἀνέθηκα ἡ πόλις ἀτέ-*
χε τὲτο μὲν τροφῇ, τὲτο δὲ ξύλοις, & λίθοις πρὸς τὰς οἰκοδομίας, ὡς ἀδελ-
λίπτες ποιοῦσι αἱ συμπύσεις, & ἐμπροσθε, & μετὰ πρὸς ἀδελφικοῖς,
& αὐταὶ οὐ γὰρ & οὐδὲ αἱ μετὰ πρὸς ἐκλουτοὶ πνὺς συμπύσεις εἰς χαλὰ βα-
λοῦντων & ἀνοικοδομούντων πρὸς τὰς οἰκοδομίας ἵπτα ὅξ ἵπτα. Lib. 1.
Quam
ob causam tantum aucta Ciuitas sufficit, tum ad cibatum, tum lignis, &
lapidibus ad ædificia, quæ continenter faciunt ruina, & incendia, & in-
desinenter venditarum domorum extrucliones: hæ enim & voluntaria que-
dam ruina sunt; Ciuibus alias ex alijs ades diruentibus, & pro libito ædi-
fificantibus. Eorundem incendiorum, prolapsionum, & structurarum,
 quæ sequentes ætates etiam tenuere, cùm alijs, tum Iuuenalis memi-
 nit. Sat. 3.

G

Nam

*Nam quid tam miserum, tam solum vidimus, ut non
Deterius credas horrere incendia, lapsus
Tectorum assiduus, ac mille pericula sua
Vrbis? &c.*

Deinde: *Nam si procubuit, qui sacra Ligustica portat
Axis; & eversum iudis super agmina montem,
Quid superesse de corporibus? &c.*

Plinius in Panegyrico. *Itaque non ut ante immanem transfusionis sa-
xorum Vrbis tecta quatiantur. Stant secura domus, nec iam Tempa na-
tania. Quae pertinent ad posteriora Domitiani tempora. Neque minor
successoribus Augusti cura ædificandi fuit; nam & Palatium Tiberiana do-
mo Tiberius auxit, Aedes Deum vetustate aut igni abolitas, captasque ab
Augusto Libero, Libera, & Ceresi, & Flora iuxta Circum Maximum, &
Lano apud Forum Olitorium dedicavit: Spei autem adim Germanicus, ut
scribit Tacitus. cum Calus Cæsar sua domo Urbem cinctit, ut ait Plinius.
Et Cives immensa laxitatis domos peregrino marmore vestiebant; cum
primus Mamurra Eques Romanus Catulli vel conuicio nobilitatus, To-
tius domus sua in Cælio monte parietes crusta marmoris operuerit; ac to-
tis edibus nullam nisi à Carystio, aut Lunensi marmore Columnam habue-
rit, ut ait Plinius. Hac eadem ætate, vel deficiente iam altera, publicis
ædificiis ornata est admirabiliter Civitas: duobus Foris, Cæsaris, & Au-
gusti: tribus Theatris, Pompei, Marcelli, Balbi: Amphitheatro Scætilij
Tauri: Porticibus, Basilicis, Balneis, innumerabilibus Pontibus cum sta-
gnantibus, cum salientibus. Plinius; Agrippa in Aedilitate sua, adiecta Vir-
gine Aqua, ceteris corrivatis, atque emendatis, lacus DCC. fecit: præterea
salientes CV. Castella GXXX. complura etiam culta magnifica: operibus
ijs signa CCC. arca aut marmorea imposuit, Colthas ex marmore CCCC;
eaque omnia annuo spatio. Deinde Claudius quartus ab Augusto perdu-
ctos Caruleum, & Curtium Fontes, & Anienis riuum diuisit in plurimos;
& ornatissimos lacus. Denique moriens Augustus iure gloriatus est, Ur-
bem se marmoream relinquere, quam latericiam acceperat. Ut esset præ-
tiosior seruitus Civitatis: atque ex Civibus Reges facere videretur, qui
bus Regias insignes è marmore ipse fecisset.*

Lib. 2. An-
nal.
Lib. 36.
cap. 15.

Lib. 36.
cap. 6.

**Ædificia Vrbis à Neronis incendio ad Honorium
Cæsarem, sub quo à Gothis capta est.**

Cap. XXVII.

VERVM in tanto decorum apparatu adhuc angustia illæ fle-
xuraque vieorum manebant. domus pleræque non directæ
ad lineam, non conuersæ ad normam, sortuito potius natæ,
quàm prudentia cōditoris. Itaque Nero teste Suetonio, *Quasi
offensus deformitate veterum adificiorum, & angustijs flexurisque vito-
rum*

Cap. 38.

rum incendit Urbem, Quo præsertim incendio accidit, Quod, referen- Epist. 41.
 te Seneca, aiebat *Timagens* felicitati Urbis inimicus: Roma sibi incen-
 dia ob hoc unam dolore esse, quod sciret meliora resurrectura, quam
 ansissent. Nam cum in quatuordecim Regiones Roma divideretur, qua-
 tuor integre mansere: tres solo tenuis deiecta: septem reliquis pauca resti-
 tuta vestigia supererant, & semivivæ, ut ait Tacitus. Confestim tamen Lib. 19.
 Urbs multo pulchrior Quarta iam ædificationis Etate, decimo Neronis Annal.
 anno, suis resurrexit e flammis. Nam, ut idem Tacitus, Domus non
 et post Gallica incendia nulla distinctione, vel passim erecta; sed di-
 mensis vicorum ordinibus, & latius viarum spatij, cohibita ædificiorum
 altitudine, affabrè factis arcibus, additisque Porticibus, qua frontem In-
 sularum protegerent. Eas Porticus Nero sua pecunia extructarum,
 purgatasque areas dominis traditurum pollicitus est. Addidit premia
 pro cuiusque ordine, & rei familiaris copiis, finivitque tempus, intra
 quod effectis domibus, aut insulis adipiscerentur. Ruderem accipiendo Ho-
 stiensis paludes destinabat, utque naves, qua frumentum Tiberi subue-
 ctassent, onusta rudere decurrerent. Aedificiaque ipsa certa sui parte
 sine trabibus, sacro Gabino, Albanoque solidarentur, quod is lapis igni
 impernius est. Iam aqua privatorum licentia intercepta, quo largior,
 & pluribus in locis in publicum fluere, custodes: & subsidia reprimen-
 dis ignibus in propatulo quisque haberet: nec communione parietum,
 sed proprijs quoque muris ambirentur. Ea ex utilitate acceptæ decoris
 quoque novæ Urbis attulere. Erant tamen qui crederent veterem illam
 formam salubritati magis conducisse, quamvis angustia itinerum, & al-
 titudo tectorum non perinde Solis vapore perumprentur. At nunc pa-
 tulam latitudinem, & nulla umbra defensam graviora aestu ardescere.
 Tunc Nero non in alia re damnoſior quàm in ædificando, ut ait Sueton-
 ius, Domum à Palatio Esquilias usque, antea factam, & incendio ab-
 sumptam refecit: parique nomine Auream nominavit. cuius tanta fuit
 laxitas, ut Roma pœne fieret domus Principis, quæ nihilominus huma-
 ni generis capax relinquebatur. Hæc verò est ætas, qua pulchritudi-
 nem Urbis vix cogitando assequi licet, nedum narrando exprimere.
 tantus inerat ædificijs splendor, & luxus. Tacitus. Nero extruxit do- Loc. cit.
 mum, in qua haud perinde gemma, & aurum miraculo essent, solita In vita Ne-
 primum, & luxu vulgata. Quare etſi teste Suetonio cuncta ibi distin- ronis cap.
 cta gemmis unioſumque conchis erant; admirationi non fuisse, usu, 32.
 luxuque vulgata. Plinius stratas argento mulierum balineas reprehен- Lib. 33.
 dit. Seneca de Balneis loquens; Pauper, inquit, sibi videtur, ac sordi- cap. 12.
 bus, nisi parietes magnis, & pretiosis orbibus resulserunt: nisi Alexan- Epist. 86.
 drina marmora Numidicis crustis distincta: nisi illis undique operosa, &
 in pictura modum variata circumſcriptio prætexitur: nisi vitro absconditur
 camera: nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum Tem-
 plo, piscinas nostras circumdedit, in quas multa sudatione corpora exi-
 manita demittimus. nisi aquam argentea Epistomia fuderunt: & adhuc
 plebeias fistulas loquor. Quid cum ad Balnea libertinorum pervenero?

Luxus &
dificiorū
Romano-
rum.

quantum statuarum, quantum columnarum est, nihil sustentium, sed in ornamentum positarum impensa causa? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? eo deliciarum peruenimus, ut nisi gemmas calcare velimus. Quid loquar, inquit idem, marmora, quibus Temples, quibus domus fulgent? quid lapideas moles in rotundum, ac laue formatas, quibus porticus, & capacia populorum tecta suscipimus? Et rursus, Delectant nos ingentium macula columnarum, siue ex Aegyptijs arenis, siue ex Africa solitudinibus aduecta porticum aliquam, vel capacem populi cœnationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos, & cum auro tecta perfundimus, quid aliud, quàm mendacio gaudemus? Idem: Epist. 104. Deinde in ipsas domus impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro, ut lacunaribus pauimentorum respondeat nitor. Idem: Versatilia cœnationum laquearia ita coagmentant, ut subinde alia facies, atque alia succedat: & toties tecta quoties fercula mutantur. Ibidem de prisca loquens, Non habebant, inquit, domos instar Vrlium. Et: quorum tecta nondum auro fulgebant: quorum Temples nondum gemmis re-
nidebant. Idem de Ira: Hi nempe oculi, qui non ferunt, nisi varium, ac recenti cura nitens marmor: qui mensam nisi crebris distinctam nauis: qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare. Ammianus de Constantio Romam inuisente loquens, Perque omne latus, inquit, quo se oculi contulissent, miraculorum densitate perstrictus. Plinius: Ad Urbis nostrae miracula transire conueniat: & sic quoque Terrarum Orbem victi ostendere. Quod accidisse toties poene, quot referentur miracula apparebit. Vniuersitate vero acruata, & in unum quemdam cumulatum coniecta, non alia magnitudo exurget, quàm si Mundus alius quidam uno in loco videretur. Et deinde: Computet in hac asimatione qui volet marmorum molem, opera pictorum impendia regalia, & cum pulcherrima, laudatissimaque certantes centum domos, posteaque eas ab innumerabilibus alijs in hanc diem victas. Iuuenalis:

Sat. 4.

Quid refert igitur, quantis iumenta fatiget
Porticibus? quanta nemorum veſtetur in umbra?
Iugera quot vicina foro, quas emerit ades?

Sat. 3.

Et: Quod spatium tectis sublimibus? &c.

Sylu. lib. 1.

Statius de Ciuili domo.

..... pandit nitidos domus alta Penates,
Clarâq; gaudentes plauserunt limina Cycni.
Digna Dea sedes nitidis nec sordet ab astris.
Hic Libycus, Fbrygiusque flexus, hic dura Laconum
Saxa virent: hic flexus Gonyx, & concolor alto
Vena mari, rupeſque nitent, quis purpura saepe
Oebalis, & Tyrij moderator liuet abeni.
Pendent innumeris fastigia nixa columnis:
Robora Dalmatico lucent satiata metallo:
Excludunt radios syluis decussa vetustis

Fri-

*Frigora: perspicui vivunt in marmore fontes;
Nec servat Natura vices, hic Sirius alget
Bruma tepet; versumque domus sibi temperat annum.*

Eodem libro admiranda privati Balnei admirabili carmine sic refert.

*Sola nitet flauis Nomadum decisa metallis
Purpura: sola cauo Phrygiæ quàm Sytiados antro
Ipse eruentavit maculis lucentibus Atys:
Quasque Tyrus niueas secat, & Sydenia rupes.
Vix locus Eurotæ viridis, cum regula longo.
Symmada distinctu variat; non lumina cessant:
Effulgent Cameræ, vario fastigia vitro,
In species, animosque nitent. Stupet ipse beatas
Circumplexus opes, & parcius imperat ignis.
Nil ibi plebeium: nusquam Temesæ notabis
Acta; sed Argento salice propellitur unda,
Argentoque cadit, labrisque nitentibus, inflat
Delicias mirata suas, & abire recusat.*

Cameras
è vitro.

Hic inter cetera ornamenta vitreæ Cameræ laudantur.

De his Plinius: *Pulsa deinde ex humo pavimenta in cameras transferre* Lib. 36.
è vitro: novitium & hoc inuentum, cum de Agrippa: non dubie vitreas cap. 15.
in Thermis fabricatus Cameras, si prius inuentum id fuisset: aut à parietibus scens, et diximus, Scauri peruenisset in Cameras.

Martialis de Thermis Tuecæ:

*Idem beatas lautus extrahit Thermas,
De marmore omni, quod Carysles inuenit,
Quod Phrygia, siue Asra quod Nomas mittit,
Et quod virenti fonte lauit Eurotas.*

Ep. 77. l. 9.

Additum parietibus aliud ornamentum, pictura. Plinius: *Sed nulla gloria* Lib. 35.
artificum est, nisi eorum, qui tabulas pinxere; eoque venerabilior apparet cap. 10.
antiquitas. Non enim parietes excolebant dominis tantum, nec domos
uno in loco mansuras, quæ ex incendijs rapi non possent. nondum libebat
parietes totos pingere.

Præterea Columnarum in ijs præcipuus decor. Iuvenalis.

*Parte alia longis Numidarum sulta columnis
Surgat, & algentem rapiat ramatio Solem.*

Sat. 7.

Iulius Capitolinus de domo privati Cuius, in vita Antonini Pij, Cum domum, inquit, Omuli visens, mirasque Columnas porphyreticas, requisisset, unde eas haberet. Flavius Vopiscus in vita Taciti Imperatoris. Domum suam, inquit, destrui præcepit, atque in eo loco Thermas publicas fieri privato sumptu iussit. Columnas centum Numidicas pedum vicenum ternum Hostiensibus dari. Hæc illi privato fuit. Iulius Capitolinus de domo suburbana Gordianorum: *Villa eorum via Prænestina ducentas colū-* In Gord.
nas uno peristyle habens, quarum quinquaginta Ghrisæa, Claudiana lun.
quinquaginta, Numidica pari mensura sunt. In qua Basilica centena-
ria tres. Cetera huius operi conuenientia, & Therma quales præter Vr-
bem,

hem, ut tunc nusquam in Orbe Ferrarum. Ex quibus publica opera postea sumptu Caesarum perfecta aestimare quisque poterit.

Alia habet I. Lipsius lib. 3 de Magnitud. Rom. c. 4. & 8. Buleng. de Imper. Rom. c. 1.

Ceterum vehemens aetatis successus in aedificando consistit, sublato Nerone, & Galba, ignibus bellorum Civilium, quibus Otho, & Vitellius arserant, conflagrauit & Roma. Quam max deformem incendijs, ac ruinis Vespasianus, testa in eius vita Suetonius: *Instauravit, aequas areas occupare, & aedificare si possessores resisterent, cuiusunque permixta.* Ipse Capitolium, Amphitheatrum, Templum Pacis, alia extruxit. Rursus grauiora sub Tito incendia exstitero: Sed ille Amor, ac Deliciae generis humani, nihil nisi sibi publice perijisse testatus, cuncta pretoriarum suorum ornamenta operibus ac Templis destinavit; dumque coeque restituit, interpestiua morte praeventus Domitiano lapsi, ac senio reliquit Imperium. Cui, cetera fratris dissimili, non defuit sacra cura instauranda exornandaeque Urbis: iustioreque templo, cum Saturnius, Germanicus, Dacicus dicebatur, dici poterat Aedificator: Hic praeter Capitolium iam tertio refectum, Tempia pulcherrima passim erexit; plurima, & amplissima incendio consumpta restituit: noua, & ornataissima excitauit; & quod maximum decorem Urbi attulit, vias laxauit insularum, mercatorumque tabernis, & officinis artificum occupatas. Illa enim tempestate cum ex omnibus terrarum plagis in hanc communem Gentium sedem, patriamque conuolarent; exundante tum hominum multitudine, tum copis rerum, Cauponum, Laniorum, Tonsorum, Librariorum, ceterorumque opificum pilae, tentoria, tabernae domorum parietibus in publico affixae magnam viarum partem perpetuis veluti nundinis infederant; ut exigua, angusta, & coenosa semita celeberrimis solinqueretur in locis, quae aegre ciues incedere; sellas, leuicasque ferre vectores; currus, & pileata agere aurigae, ingentium marmorum, lapidumque pondera vectibus, carris, trochleis moliri engerentur, nec possent. Quod scilicet haec dorum causa constat antea euenisse. Suetonius in Caf. *Ad qua omnia spectacula tantum undique confluxit hominum, ut plerique aduena, aut inter vicos, aut inter vias tabernaculis positos manerent, ac saepe praeturbati, exanimatique sint plurimi, & in his duo Senatores.* Quae omnia tam publicae commoditatis, quam decoris impedimenta sustulit Domitianus, Ideoque Martialis:

Cap. 39.

Lib. 7.
Epig. 60.

Abstulerat totam temerarius insitor Urbem,

Inque suo nullum limine limen erat.

Lussuri tenues, Germanice, crescere vicos;

Et modò quae fuerat semita, facta via est.

Nulla catonatis pila est praecincta lagavis,

Nec Praetor media cogitur in luto.

Stringitur in densa nec caeca nouacula turba;

Occupat aut totas nigra popina vias.

Tonsor, caupo, coquas, lanius sua limina seruant;

Nunc Roma est, nuper magna taberna fuit.

Itaque partim expta sordibus, partim ab incendio nouis molitionibus orna-

ornata, inſar Phœnicis ab eodem reſurrexiſſe dicitur:

Qualiter Affyrios renouant incendia nidos,

Vna decem quoties ſecula vixit auis:

Taliter exuta eſt veterem noua ſeneſſam,

Et ſumpſit vultus praſidis ipſa ſui.

Denique ſic Urbem varijs, pulcherrimiſque ædificijs Domitianus auxit; ornauitque, vt Plutarchus in vita Valerij Publici. ad eum accommodans Epicharmi ſententiam in prodigum hominem dixerit, ἔχει νόον, χαρὲς καὶ τοκοδότην, ὡς αὖτ' ὁ μῦθος ἐκείνῳ ἀπαράδοτον ἔχουσα, & λίθινά βυδμήδην, ἵνα δὲ, habes morbum, gaudes ædificans, vt Midas ille, omnia tibi aurea, & gemmea locari volens. Eoque iam mortuo, & Traiano Principe Martialis dicere potuit.

Terrarum Dea, gentiumque Roma;

Cui par eſt nihil, & nihil ſecundum.

Sed Traianus quemadmodum alter Romulus perpetuis victorijs fundauit, & propagatum ſtabiliuit Imperium: ſic Urbem egregijs operibus decorauit. *Quam magnificus*, inquit in Panegyri. Plinius *in publicum*, *es*, Hinc porticus, inde delubra occulta celeritate properantur, vt non consummata videantur. Hinc immenſum latus Circi Templorum pulchritudinem prouocat digna populo victore gentium ſedes, nec minus ipſa pidentia, quam qua ex illa ſpectabuntur. Et paulo ante. *Datur intueri pulcherrimas gdes deterſo ſitu auctas, ac vigentes. Magnum hoc tuum non erga homines modo, ſed erga tecta ipſa meritum, ſiſtere ruinas: ſolitudinem pellere: ingentia opera eodem quo extructa ſunt animo, ab intueritu vindicare. Muta quidem illa, & anima carentia; ſentire tamen, & letari videntur, quod niteant, quod frequententur: quod aliquando ceperunt eſſe Domini, non ſeruentis.* Hæc ille, quibus crebra inſtauratio ſimilium adium declaratur. Fuit hæc ſane Cæſarum egregia contentio, vt Urbem, quam vt Deam colebant, quam Aeternam dixerant, pro ſe quique, anguſtis molibus auerent. Verum eadem, deficiente iam aureo Imperij ſeculo, poſt Traianum, Antoninum, Marcum eraſo veteri nomine à Commodò Principe Commodiana dicta, pœne ſuſcitatis admodum; Neronianis ſacibus conſagrabit, quas Colonia ſua deberi ſineſta illa furia proclamabat. Ideoque ſtatuum mille librarum auream habuit cum Tauro, & Vacca quali Urbis Conditor. Quæ Lampridius in vita, Dion, eiſque compendium enarrarunt, & in eiſ numiſmatis extant imagines.

Seuerus autem elogio Tertulliani *conſantiſſimus Cæſarum* multo conſtantior fuit, cum Urbem ſtabili ædificiorum ſtructura ſolidauit, quam cum gloriam ciuili ſanguine imbutam exercituum ſtrage, atque Urbium excidio obruebat. *Roma*, inquit Spartianus in eiſ vita, *omnes Aedes publicas, quæ vitio temporum labeantur inſtaurauit, nuſquam prope ſuo nomine adſcripto, ſeruatis tamen ubique titulis conditorum.* Et Alexander. vt Lampridius, *opera veterum Principum inſtaurauit: ipſe noua multa conſtituit.* Quo tempore quemadmodum ornarentur extrinſecus

Lib. 9. epi-
gram. 7.

Lib. 9.
Seuerus,
& Alexan-
der, exor-
nant Ur-
bem.

- Lib. 7. Romana ædificia luculenter expressit Herodianus. Nam de Prætorianis Cohortibus scribens cum plebe Romana certantibus, ait: οἰκῶν ἔῃ ἐργασθέντων ἔ δύναις, ἔ αἱ πνεῖ ἡσαν ξύλων ἐξοχαί, πολλὰ δὲ αὐτὰ καὶ τὸν πόλιν, πῦρ περιεπύδον. ῥά τὰ δὲ δὲ πυκνότητι ἡρωικῶν, ἐξέλειες πὶ πλῆθος ἐπαύλινον μύριον μίρον τῆς πόλεως τὸ πῦρ ἐνεμήθη. Domorum, & Tabernarum foribus, & si qua erant ex ligno proiectura, huiusmodi autem multa in Vrbe sunt, ignem milites admoenerunt. facillime autem propter domorum densitatem, & lignea materia copiam continuatam magnam partem Urbis ignis deuastauit. Quem morem decorandi domorum, Templorumque frontes ligneis ornamentis, antiquis etiam Reipublicæ temporibus fuisse, usurpatum didicimus à Tacito. Nam loquens de Templo Iouis Capitolini restituto à Sylla, perfecto, dedicatoque à Q. Catulo: *Inde, inquit, lapsus ignis in porticus appositas Aedibus. Mox sustinentes fastigium Aquila vetere ligno traxere flammam, adueruntque.* Itaque epistilia, & coronas, aliaque ornamenta, quæ prominent, ex ædificijs, non marmore solum, vel Tiburtino lapide, sed etiam ligno, præsertim fenestrarum antas, mœniana, tectorumque proiecturas non infrequenter conformabant, ut bracteato auro relucencia tegerentur. Itaque non minus in hac, quam in interiores concamerationes, & lacuæaria tantum auri profunde batur, ut Aurelianus teste Vopisco prohibere voluerit: & Seneca scripserit; *Lacunarum auro grana penderent.* Idem: *Et cum auro tecta perfundimus quid aliud, quam mendacio gaudemus? scimus enim sub illo auro fada ligna latitare.* Nec tantum parietibus, aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur: omnium istorum, quos incedere altis vides, bracteata felicitas est. Flinius: *Lacunarum, quæ nunc & in priuatis domibus auro teguntur, post Cartaginem euerfam primo inaurata sunt in Capitolio Censura L. Mummi.* Inde transiere in cameras, in parietes quoque, qui iam, & ipsi tanquam vasa inaurantur; cum suæctas varia de Catulo existimauerit, quod tegulas græas Capitolij inaurasset primus. Nazarius in Panegy. ad Const. *Celeberrima quæque Urbis nouis operibus emitescunt; nec obsoleta modo per vetustatem reditu. uocatu insigniuntur, sed illa ipsa, quæ ante hæc magnificentissima putabantur, nunc auri luce fulgentia indecoram maiorum parsimoniam prodiderunt. Idcirco ipse maxime sublimes porticus, & rutilantes auro Colonna tantum inasitati ornatus dederunt, ut illo non minus cupide conueniatur loci gratia, quam spectaculi voluptate.*
3. Stil.
Lib. 4. Claudianus: *Quæ luce metalli, &c.*
Aemula vicinis fastigia conferit astris.
1. Fast.
De Cöl. 6. Ouidius: *Fistilibus creare Deis hæc aurea Tempia.*
Hon. Claudianus: *Flamma nitore suo Templorum verberat aurum.*
Aurea Fortuna reduci si Tempia priores.
- Parietes
marmore Et Tempia igitur, & domus aureæ; nempe parietibus, lacunaribus, tectis, sed his rariùs inauratis facere. Aderant & alia decora, & pigmenta: marmoreæ crustæ, cameræ vitro coagmentatæ, tessellatæ & vermiculatæ

culata pavimenta, curvata equaliter ac versatilia laquearia, conclavia, & cœnationes aut, chore, gemmisque elaboratæ, porticus inauratae duplices, crassiss, ac pretiosis fultæ Columnis, cuncta statuis resecta. Quam ædium elegantiam non modo patritij, sed plebeij, ac libertini homines sibi vendicabant. Quare Constantius Constantini filius Romam veniens, *Miraculum*, ut ait Ammianus, *densitate perstrictus*, quidquid erat primum, id cuncta inter alia cuncta sperabat. Et Poeta apud Photium:

viro vestitæ Cameræ.

Lib. 16.

Urbis est quæque domus, Urbis continet oppida multa. Eminebant tamen Caesarum moles. Mamertin. in Panegy. ad Iulian. *Huc usque solus bis fructus Imperij putabatur, ut Imperator de ceteris ciuibus non fortibus factis, nec splendore gloria, sed magnitudine sumptuum separaretur. Inde nihil necessaria substructionum in adibus moles, ingentes antistorum entro ædificiorum sumptum facile vincebant.*

Ædificia Urbis ab Honorio ad Iustinianum.

Cap. XXXVII.

TANTVS Aedificiorum splendor Gothici belli de tonante procella, longè, lateque nihilominus illuxit, Quinta videlicet ædificandi Aetate, quæ profecto senium quoddam Urbis venerabile complectitur: & ab illa capta ad Iustiniani Principatum perducitur. Nam Alaricus, qui Honorio Cesare Romam inuasit, expugnavitque, paucis ædificijs incensis, parva onustus præda, sexto die quàm Urbem coeperat, egressus est. Sic in compendio ex antiquorum auctoritate, Pomponius Lætus. Et Orosius: *Tertia die Barbari quàm ingressi Urbem fuerant, spontè discedunt, facto quidam aliquantulum adium incendio.* Sed mitiora Zosimus vir Ethnicus, neque in contemptum nostrorum atrociam prætermittens, si habuisset. Ait igitur constata è veteribus inanum Deorum simulacris, numerataque pecunia, & datis à Romano Populo obsidibus, Alaricum victorem non modo à direptionibus, atque incendijs temperasse, sed vitro cum Romanis inisse societatem, ut deinceps pro Maiestate Imperij adiutor ipse, ac propugnator dimicaret. Nec Genserius ab Eudoxia Augusta ad viciendam viri Valentianiani cadem ex Africa vocatus in Italiam desunxit: cum captivis, & opima præda discessit. Odoacer Urbem, in qua erat regnaturus, non attigit. Eoque pulsu, Theodoricus Italix, Gothorumque Rex nova exstruxit, vetera instauravit, quibus vel hostium iniuria, vel temporum, aliquid de pristina firmitate, ac splendore detraxerat. Quidquid demum Gothi, Vandalique fecerint, intacta ne ab Urbe præcipientes eruperint, an aliqua inflammaverint, omnia vel sumptu Civium, vel sequentium Principum munificentia instaurata sunt, ac resti-

Lib. 7. cap. 29.

Lib. 5. Alaricus Romanas Fabricas non demolitur. Nec Genserius.

Theodoricus instaurat.

Lib. 1. var. Epist. 35.

restituta. Testis locupletissimus, eiusdemq; ætatis est Cassiodorus Theodoricus nomine regias scribens Epistolas. *Is ea, inquit, cassiodori volumina maxime, quæ Urbis satiem videntur ostendit. Quis enim dubitet, fabricarum miracula hac prouisione seruata? & splendens saxo formatus cæmeter regularum tegmine custoditas? Et antiqui Principes nobis merito debeant suas laudes, quorum fabricis dedimus longissimam æuentatem; et pristina nouitate reuerentiam, quæ tam fuerant vetustosa senectute fuscata. Et*

Li. 7. ep. 5.
Epist. 6.

Antiqua in nitorem pristinum contineas, & noua simili antiquitate prouocas; ut ab opere veterum sola ædificiorum fabrica arum. Eodem libro. Quamuis Romæ fabricas cellas & præcepta possint præcipue reperiri, quia totum admirationem noscitur exquisitum, quod ibi conuictus esse fundatum; tametsi interisse arbitramur, quod omnia necessaria gratias, & quod pulchritudinis æquum casu committitur. Talem Popum vel sub officio talem videtur miraculum esse. Quod in his rebus considerare, hoc est humani ingenia superata vidisse. Tum formam fabricam admirabilem tam Thermarum pulchritudinem commendat, iubetque, siquid conscientie

Epist. 13.

senio fuerit demolitum, per uigili celeritate repareretur. Et; quidam populus copiosissimus Naturam, præget etiam abundantissimæ. Quod tali sunt cautela seruandi, quali & quædam fidemque affinis. Vbi si esset humanis rebus ulla consideratio, Romanam pulchritudinem non uigilia, sed sola deberet reuerentia custodire. Quid dicemus marmore, metallis, & arte pretiosa,

Epist. 15.

quæ si uocet eridens, tunc Romanæ est, quæ possit à talibus abstrahere. Vbi illi expostio quæ satore patierant diuitis, generales, & labor Mundi. Et Hoc enim studio largitas nostrum non edis, ut & fides veterum exclusis defectibus inueniamus. Et noua uetustatis gloria uersamus. Vbi post magnam laudem statuat, Quid dicemus, inquit, Cælium inuicem prociuitatem, & moles illas sublimissimas fabricarum, quæ quibusdam eretis basilicis contineri? Demum enumeratis septem Orbis admirandis, sed quæ, ait, illa alterius præcipua putabo; cum in ora Urbis et stupenda, conspiciantur habuerunt honorem, quia præcesserunt tempore, & in rudi seculo quidquid existeret nouum per ora hominum late serbatur extremum. Nunc autem potest esse ueridicum, si omnia Roma dicatur esse miraculum.

Lib. 3.

Summum Urbis conseruande, inaurandæq; studium Regi Theodoro. eo fuit, qui uices optime Principis exhibens, magnificus in publicum, id maxime prouidit, ut siceret ruinas, solitudinem pelleret, atque ingentia opera, eodem quo: extructa erant, animo, ab interitu vindicaret. Quare non erga homines modo (ut ait in Traiani Panegyrico Plinius) sed erga cæca ipsa summopere promeruit. Extat præcæta à Donato Epistola ad Sabinianum Urbis Senatorem, quæ Theodoricus conscribit, ut viginti quinque milia regularum, anauillatione, in adificiorum reparatione præstarentur. Harum regularum siailium nonnullæ Theodoricus nomine: inscriptæ, postro æuo repetitæ sunt, uniusque fragmentum nuper adseruabatur, in præclarissimo Francisci Angeloni Museo, hisce signatâ notis RG. DN. THEO. B. R. R. F. hoc est Regnante Domino Nostro Theo-

Hom. 18.
in Ezech.

nemo, vetustas vero, visque temporum contuteret, deficere necesse habebant. S. Gregorius, qui quinquaginta. circiter, post annis scribebatur. *Qualis, inquit, remanserit Roma conspiciamus. Immensis doloribus multipliciter attrita, desolatione Ciuium, impressione hostium, frequentia ruinarum. Et: Quid autem ista de hominibus dicimus, cum ruinis crebrescentibus ipsa quoque destrui edifica videmus?*

Et vero, quæ Sexta Aetas est, priorem in cultum pavidit illam resurgere, cum in Italia omnia seu ciuiliū artium, seu litterarum studia intermortua iacere. illis sero reflorescentibus, quomodo resoruerit poetica exponemus.

An Recens Roma cum Antiqua conferri queat. . Cap. XXIX.

Roma recens cum veteri aliquot seculis conferenda, & anteferenda est.

Quæ in Vrbe optanda sunt

Lib. 3.

Situs recentis Urbis.

Recens quos ven-

SERMO est non de potestate, vel imperio, sed de Aedificiis. An videlicet recentium forma, ac species cum veterum splendore conferri aliquo modo queat. Quod breui expediam. Nam quod ad duas primas ætates pertinet; nempe vsque ad captam Urbem à Gallis: tum vsque ad bella Ciuilia Syllæ, Marijque quadraginta annos ante Augustum Consulem, non dubito, quin præsens forma Ciuitatis non modo cum veteri conferenda, sed illi etiam anteferenda sit. Decus, & pulchritudinem Urbis tria præsertim efficiunt: laxitas, & directio viarum: sublimitas, ornatus, & amplitudo ædificiorum: situs, siue in planiciem, æqualiter extensus, siue curuatus in Collem, aut in summo editus, & apertus: ad Austrum ne, an Boream: Ortum Solis, an Occasum vergens. Situ vincimus non modo ad ædificandum aptiore, sed salubriore ad viuendum. Quod etiam adnotauit Marfilius Cagnatus Medica facultate clarus, cum scriberet de Salubritate Cœli Romani. Situs enim veteris Urbis testificatione Strabonis, urgente necessitate, ne hostis ex arduo montibus incumberet, paulatim septem in montes excurrit. Quibus comprehensis magna tectorum, ac Cœli inæqualitas coorta est; quod præcella in montibus ædificia Solem, ventorumque flatus liberè acciperent, domus verò ab his opacate in subiectis, angustisque vallibus gratiam, ac nebulosum aërem, nec Solis calore extenuatum includerent, unde spiritus impurus, & noxius duceretur. Iam vero in peramplam, & apertam planiciem Ciuitas descendit; ut quæ de Campi Martij amœnitate, ac magnitudine Strabo, Dionysius, alijque auctores prædicarunt, in suam dignitatem, commodumque conuerterit. Eadem Tiberi interfluente, ab Occasu, Vaticanisque montibus: à meridie, Capitolio, Palatio, Auentino: ab Orru, Quirinali, & Hortorum colle latissime inclusa, atque his velut munitionibus aduersus Austri, Euri, Africi, illorumque ventorum nocentes imperus circumsepta, Aquilonaribus tamen statibus plana exponitur, ut humidam hyemis grauitatem tempestinè resoluat: aut hibernos

nos

nos repores, quibus abundat, modica Cœli tenuitate, quam arcticus, tot Roma ac purus efficit spiritus, salubriores reddat, nec raro æstatis immodicos depellat ardores. Quamuis enim non modo Aquilonem, & Boream, sed etiam Austrum, Africumque Roma excipiat; hos tamen quasi per canales, & anfractus recipit obiectu Collium: illos accipit aperta, & obuia; cum antiquitus in septem Collibus, Austrinis, & Africis flatibus vltro obuersa maxime quateretur. Quo fit, vt pestilentes annos, qui veterem Romam frequenter exhauriebant, numerare non possimus.

Ad vias venio, quarum plurimæ latæ, ac rectæ antiquas multum excedunt. Prisci enim suam Rectam habuere in Campo Martio, herbis duntaxat obfito, non ædificijs: vna Lata dedit nomen integræ Regioni. Vix Urbis Cæteræ flexuosæ, & angustæ, ipsis damnantibus Romanis vendentium, adhuc pilis, & cadurcis impeditæ. Quod vitium Neronianus ignis postea decoxit.

Iam verò Aedificiorum vsque ad annum Urbis DCLXII. rarus decor, & cultus; cum, vt supra dicebam ex Plinio, nullæ in publico erant columnæ marmoreæ: & pro Crassi magnifica domo, in qua videlicet sex loti, patulæ arbores, quatuor columnæ Hymettij marmoris (hæc enim præsertim commendantur ornamenta) Domitius Censor quamuis ad sugillandum inimicum, sextertium millies promitteret, idest aureorum vicies quinquies centena millia, siue duos millones, & dimidium. Quamuis autem in fine secundæ Aetatis multum decoris, splendorisq; domibus adiectum sit; tamen non dubito, quin recentes Pontificis Maximi, Purpuratorum Patrum, nobilissimorumque Principum ædes, & laxitate, & structura, columnis marmoreis, pilis Tiburtinis, marmoreis incrustationibus, inauratis laquearibus, pictis cameris, anlæis opere Belgico, Phrygio Damascenoque peristromatis, ac reliquo argenti, aurique lautissimo instrumento illius ætatis ædibus pares sint, atque ex his aliquot etiam illis superiores. Nam de Templis quid dicam? quæ illis non magna, & ferè altitudine columnarum, quibus epistilia ad imponendas trabeationes nicebantur, definita: Columnæ Albani, vel Tiburtinæ, vel pilæ lateritiz in speciem columnarum testorio expolitæ: nullæ marmorum crustæ: nulla ad exquisitiorem cultum segmentato, læuigatoq; lapide cælata sacella: raræ inibi picturæ, nisi quas exercituum Imperatores translatis è Græciæ tabulis sero inuehere ceperunt. Cætera ex auro, argento, gemmisq; ornamenta, si Capitolium excipias, ante Augustum omnino rara. Anno Urbis DLXXXI. Q. Fulvius Flaccus Censor vt ait Liuius, *Aedem Fortunæ Equestris faciebat enixo studio, ne vllum Roma amplius, aut magnificentius Templum esset. Magnum ornamentum se Templo ratus adiecturum, si tegula marmorea essent, profectus in Brutios Aedem Iunonis Lacinia ad partem detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod edificaretur. Quæ tamen tegulæ iussu Senatus ad Templum Iunonis relatz, ac restitutæ sunt. Sed quod tandem illud ornamentum erat, vt Aedes Fortunæ esset Roma omnium amplissima, & magnificentissima? At nostrorum Templorum,*

Vix Urbis
plures re-
ctæ ac la-
tæ.

Dec. 5. l. 2.

Templa
Romæ am-
pla, & or-
nata.

Basilica
S. Petri.

Carolus
V. Romæ
è summo
Pantheo
spectauit.

omitto primum laxitatem, & amplitudinem, frontes Tiburtini candidiq; lapidis compage admirabili machinatorum artificio solidantur: theli, & Hemisphæria non solum eductis parietibus effulta, sed ex altissimis arcubus, ac velut in aëre pendentibus in Cælū sublata. Quot deinde ad aras, aut lucentes è marmore, aut ex ære aureis solidisque lamellis vestitæ, ac fulgentes Columnæ? quot in adiunctis sacellis commissorum marmorum versicolores maculæ? Quæ miracula picturarum? quis decor marmorati operis? quia inuicatorum lacunarum, & concamerationum, sigillatarum splendor? quæ musui emblematis dignitas? quis ornatus pavimentorum, quæ seu tessellis vermiculata, seu latioribus crustata, segmentis pretiosissimos lapides Ophites, Alabastrites, Lacedæmonios, viles tanquam glebas, pedibus proculcandos subiiciunt? Quantum in aris argentum? quanta vis auri, ac gemmarum? Quam pretiosa vestium suppellex? quanta denique pulcherrimi operis, atque ornatus species, ac maiestas? vt, quemadmodum veri Numinis Religione vincimus: sic eorum quæ Deo consecrantur, elegantia, cultuque vincamus. Vna illa Petri Apostolorum Principis Vaticana Basilica, illud Pontificiæ munificentia, atque incomparabilis structura miraculum, nonne huius ante Augustum, & sequentium ætatum qualibet Templa, Theatra, Amphitheatra, Circos, Balnea, Mausolea magisterio artificum, molitorum sumptibus, ædificationis perennitate, immensitate molis, admirabilium varietate rerum, lucentium vndique claritate marmorum, coniectis vnum in locum veterum æquæ ac recentium præclaris operibus æquare videtur aut vincere? Multa præterea in Vrbe sunt, quæ oculos, animosque deuinciunt exterorum. Horti amenissimi, Obelisci, Columnæ, Fontes, Pontesque, alia denique, quæ prioribus sæculis Roma vel non vidit, vel minus laudanda spectauit. Carolus V. Cæsar Tuneto in Africa expugnato, fugatisque cum Hariadeno Archipirata Turcarum copiis triumphans Neapolim primum: deinde Romam Paulo III. Pontifice cum venisset, dissimulata persona Urbem inuisens, vt semel vniuersam in conspectum daret, plumbeos per gradus in ædis testudinatæ fastigiū, summumque Pantheon euasit. Inde Urbem contemplatus eius amplitudinem maiestatemque magnopere commendauit. Sed ille Romam vidit, quam paulo ante hostilis furor igne, ac ferro vastauerat. Nondum Vrbi pulcherrimorum Templorum, ædiumque nobilissimarum, quæ postea Ciuum, ac Principum nobilis contentio extruxit, splendor accesserat. Nondum eiusdem Pauli Pontificatu in Flaminia, & Campo Martis, successorumque Pontificum in Vaticanis Campis, ad Forum vetus, in Suburra, in Esquilij, in Viminali, & Quirinali Colle, ad Collem Hortorum, & Pilam olim Tiburtinam latas longissimasque vias direxerat, erexeratque multarum Urbium domos studium ædificandi, munificentia Ciuum, & confluentium populorum multitudo. Vt hoc tempore si Urbem Carolus spectaret, nescio an priorem despiceret, qui Romam se ipsa pulchriorem videret.

Hactenus vtramque Romam conferendam iudicavi. Augusto iam Prin-

Principe tribusque ætatibus vsque ad Gothicum excidium, cedendum, omnino est; *cum acervata vniuersitate victus est Terrarum Orbis*, vt ait Plinius. Quamquam & nunc vijs compluribus rectis, longis, latisque Roma nostra sit pulchrior veteri ante Neronem: & præclara quædam Principum Palatia, ac Diuum Tempia non inferiora priscis domibus, ac delubris etiam laudatis fateatur esse: Vaticanam vero Basilicam cuicumque huius, & consequentium temporum molibus iure opponat. Deinceps postrema ætate nunquam pulchrior quam æuo nostro refloruit, vt referemus Lib. iv.

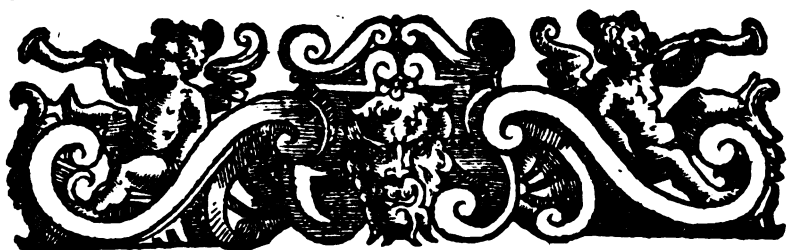
His tamen ætatibus adhuc spectandum se offert, quæ recens Roma præcellat, ex ipsa veteri, suscepto argumento. Hæc enim Otho Cæsar, referente Tacito, reuoluit ad milites Prætorianos: *Quid? vos pulcherrimam hanc Urbem, domibus, & tectis, & congestu lapidum stare creditis? Muta ista, & inania intercidere, & reparari promiscue possunt. Aeternitas æram, & pacis gentium, & vna cum vestra salus incolumitate Senatus firmatur. Hunc auspicio à parente, & conditore Urbis nostræ institutum, & à Regibus vsque ad Principes continuum, & immortalem, sicut à maioribus accepimus, sic posteris tradamus. Nam vt ex vobis Senatores, ita ex Senatoribus Principes nascuntur. Quæ si ad Collegium Eminentissimorum Patrum transferantur, & Pontifices maximos, qui Vicariam CHRISTI DOMINI potestatem gerentes ex amplissimo ordine deligi solent: quis fateri non audeat, Urbem tanto Senatu, Patribus, ac Religioſum Principe memorabilem priori iustius anteferendam? Quæ alij accuratius considerant, & fufius persequuntur.*

Lib. i.
Hist.

FINIS LIBRI PRIMI.

DE

DE VRBE ROMA

LIBER SECVNDVS.

Nomina Capitoliij. Cap. I.

Lib. 1.
Lib. 4.
Situs Ca-
pitoliij.

Capitolium
ouali figu-
ra, & bi-
uertex.

Triplex fi-
gnificatio
Capitoliij.

In Romu-
lo.

VN S à septem Montibus, & Caput ceterorum Capitolium est; à capite humano dictum, inibi inuento, cum Templi Iouis fundamenta locarentur, auctore Liuius, & Dionysio. Quà parte Urbis aedificia, & campos spectat, ad Septentriones vergit: ab Occidente Tiberim proximum habet: ab Oriente Montem Quirinalem: à Meridie, Forum vetus, & Montem Palatinum. Quamquam Meridies obliquè potius inter Palatinum, & Auentinum à Capitolio respicitur, ut etiam Oriens, & aliæ Mundi partes. Stadiorum septem, ut monent Antiquarii, idest passuum octingentorum septuaginta quinque est Capitoliij ambitus. longitudo multo amplior, quàm latitudo, ut oualem fermè figuram efficiat, gemini instar homicycli, lateribusque contractioribus. Est autem Collis biuertex, & biceps; extrema enim edita sunt, duplicique iugo sublimia: area in medio depressior, ubi Equus M. Aurelij Antonini.

Quamquam autem totus Mons Capitolinus *Arx*, & *Capitolium* dictur; strictius tamen in tres diuiditur partes *Saxum*, *Arce*m, *Capitolium*. *Saxum* est prærupta, & aspera rupes montisque pars, quæ ad Occasum, & Tiberim vergit, sita nunc propè Cœnobium Turris Speculorum, Forumque Montanarium, & *Tarpeia* olim dicta. Plutarchus: *À Tarpeia Virgine illic sepulta Collis ille vocatus est Tarpeius, donec eum locum lo- ui Tarquinius consecrauit; quo tempore ossa eius aliò fuerunt translata; nomen-*

L
L
S
P

C
C
r
4

1
3
C

1
1

nomenque excoluit *Tarpeia*, excepto *Saxo*, quod vocant etiam nunc *Tarpeium*, ex quo precipitare sceleratos solebant. *Arx* significat editiorem eiusdem Montis partem. Reliquum Collis Capitolium est. Ista sæpe distinguunt auctores. *Liuius*. *Ne quis Patricius in Arce, aut Capitolio habitaret*. *Dionysius*; *Locum enim Capitolium inter, & Arcem situm*. Quamuis autem ita distinguantur, frequenter tamen *Arx* totum montem: Item Capitolium eundem significat. *Tacitus*; *Diversos Capitolij aditus inuadunt*, quam paulo ante *Arcem Capitolinam* appellauerat. *Liuius*. *Roma*, inquit, *satis iam omnibus, ut in tali re ad tuendam Arcem compositis*; nempe totum Capitolium. nam paulo post ait; *Circumferentes oculos ad Tempia Deum, Arcemque solam belli speciem tenentem, inde modico relicto presidio, ne quis in dissipatos ex Arce, aut Capitolio impetus fieret*. Quo loco *Arcem* primum pro Colle, deinde pro parte accepit. Ideoque hæc duo promiscuè ponuntur, quia, ut scribit *Seruius*, *Capitolium, Arcem esse Urbis, manifestum est*. Præterea Capitolium Aedem Iouis in summo Colle sitam significat. *Cicero*; *Annis post Capitolij incensionem vigesimus*. *Tacitus*: *Capitolium conflagrauit*. *Salustius*: *Ab incenso Capitolio, illum esse vigesimum annum*. His enim aliisque locis non totus Collis, sed Templum Iouis incensum, Capitolium est. Denique eadem Iouis Aedes, *Arx* interdum dicitur. *Liuius*: *Sedem Diua Victoria dedit Templum Iouis Optimi Maximi. In ea Arce Urbis Roma sacrata*. Ex quibus prouerbiū apud Romanos fluxit *salua Vrbe, atque Arce*; expressitque *Horatius*.

Incolūmī Ioue, & Vrbe Roma.

Alia de his Iustus Riquus, qui alia notione pro Dijs inibi cultis apud Christianos scriptores sumi aliquando Capitolium animaduertit: Cæterum hic Mons olim Saturnius, & Vrbs in eo à Saturno condita Saturnia est dicta. *Virgilius* de Ianiculo, & Capitolio.

Hanc Ianus Pater, hanc Saturnus condidit Urbem:

Ianiculumque illi, huic fuerat Saturnia nomen:

Hunc antea Montem, ait *Varro*, *Saturnium appellatum prodiderunt*; Et ab eo latè *Saturniam Terram*, ut etiam *Ennius* appellat, *Antiquum oppidum in hoc fuisse Saturniam* scribitur. Eius vestigia etiam nunc manent tria. quod *Saturni Fanum* in faucibus: quod *Saturnia porta*, quam *Iunius* scribit, quam nunc vocant *Pandamam*: quod post Aedem *Saturni* in adificiorum legibus parietes positi muri sunt scripti. Hæc ille.

Forma, & circuitus Capitolij. Cap. II.

FORMA veteris Capitolij in modum Arcis fuit. Ea à summo Capitolio ad imum saxo quadrato substructa, cincta muris, munita turribus. Additæ fores in summis cliuis, per quos ascendeatur in Arcis. *Arcem*. De substructione *Liuius*: *Capitolium quoque saxo quadrato substructum est*; opus vel in hac magnificentia Urbis conspicuum.

H

dum.

Lib. 6.

Lib. 2.

Lib. 3.

Lib. 3.

Lib. 8.

Aeneid.

3. Catil.

Loc. cit.

In Coniur.

Catil.

Lib. 22.

Lib. 2.

Carm.

De Rom.

Capitolio

cap. 3.

Mons Ca

pitoliū

olim Sa

turnius.

8. Aeneid.

In vita
Camilli.

3. in Catil.
Lib. 3.
Hist.

At quæ
primæ fo-
res? quæ
secundæ?
atque ibi
sitæ?

Nisi quis
putet, in
ipso aditu
etiam se-
cundæ
fuisse.
Li. 3. Hist.
Capitolij
Arx muni-
tissima.

Et pulcher
rima.
Lib. 22.

dum. De muro Plutarchus. Loquens enim de Pontio Cominio, qui per-
rupem Tarpeiam euasit in Capitolium, ait: καὶ περὶ τῆς τοῦ Πόντιου Κομίνου
τοῦ διατρέχοντος. & accessit ad eos qui murum euasiebant. Et paulo post
de Gallis: ὅτε διατρέχοντες οὐκ οὐκ ἴδον τὴν περὶ τῆς τοῦ Κομίνου
ὡς ἐν ὁμίᾳ καὶ
τῆς τοῦ Κομίνου. ὅτε οὐκ οὐκ ἴδον τὴν περὶ τῆς τοῦ Κομίνου. retro precipitatus de
saxo, inde superflans muro cum iis, qui concurrerant. De Turribus Cice-
ro: Memoria, inquit, tenetis, Cotta, & Torquato Coss. complures in Ca-
pitolio Turres de Cælo esse percussas. De Foribus Tacitus. Erigunt aciem
per aduersum Collem usque ad primas Capitoline Arcis fores. Et paulo
post: diuersas Capitolij aditus innuadunt, iuxta lucum Apyli: & quæ Tar-
peia rupes centum gradibus aditur. Primæ fores vndique cinctæ parietibus
in capite Cliui fuere, qui ob dignitatem, locique frequentiam, & ce-
lebritatem Capitolinus est dictus; quo hodieque rectè ascenditur ab Ar-
cu Septimij. Secundæ fores fortasse cuiusdam videbuntur, quæ in altero
summo Cliuo erant, qui vicinior Templo Iouis ad eandem Collis par-
tem, vbi nunc carceres, pertinebat.

Sed ut demus, ibi fuisse fores, & aditus, ut ait Tacitus: tamen quia
Arx praxiori significatione erat dexter Capitolij apex editus, & abrup-
tus hic potius crediderim fuisse alterum circuitum murorum, & Secun-
dæ fores, quibus in edicum ascenderetur. Primæ itaque fores erat in ca-
pite Cliui, mittebantque in Acream, vbi nunc Equus M. Antonini: Se-
cundæ vero, vbi hodie, alijs gradibus muro, & porta munitis, post Æ-
des Conservatorum euaditur in altiore verticem, vulgò montem Ca-
pitium. Alia demum fores ad rupem Tarpeiam centum gradibus im-
minentes fuere. Quæ sane formam exprimunt perfectæ Arcis sitæ in edi-
cio & abrupto, opere naturaque munitæ. Itaque iure Tacitus: *Munitis-
simam Capitolij Arcem, & ne magnis quidem exercitibus expugnabilem*
nuncupauit. Ceterum præter aliquot domos Cuium, Arx, Sacella,
Templa simul omnia in Capitolio sexaginta, teste Fulvio, colebantur.
Et pulcher ut Cicero, *Deorum domicilium* appellarit. & P. Victor scripserit, *In-
eq Deorum omnium simulacra celebrant*. Tanta vero loci pulchritudo ex-
stitit, ut Ammianus dixerit: *Capitolium, quo se venerabilis Roma in-
aeternum tollit. Iouis Tarpeij delubra quantum terrenis diuina prae-
lupt.* Denique Cassiodorus: *Capitolia celsa conscendere, hoc est humana
ingenia superata videre.*

Vbi

Vbi Templum Iouis Capitolini cum Arce
locandum sit. Cap. III.

QUAMVIS in editiore loco Arcem strictè acceptā statuerim; tamen quia Collis duplici exurgit capite mediisque subsidit, locum questionem reliquit. Is quidem vbi ab utroque vertice demittente in arcem, olim per commodam conuentibus, & concionibus populi præbebat sedem, quas ibi non raro Consules, Tribuni, alijque habere solebant. Velleius de Tiberio Graccho concionante, & Scipione Nasica cum Senatu in eum struente: *Nasica ex superiore parte Capitolij summis gradibus insistens hortatus est: qui saluam vellent Republicam se sequerentur. Tum Optimates, Senatus, atque Equestris Ordinis pars melior, & maior, & intacta perniciosi consilij irruere in Gracchum stantem in arca cum cæteris suis, & concientem pene totius Italia frequentiam. Is fugiens, decurrensque cliuo Capitolino.*

Porro alterum verticem in ad Orientem, incolunt Cænobitæ Observantes è Familia S. Francisci: Templo adhuc nobilem Magnæ Virginis, cognomento ab Ara Cæli. Alter ad Occasum, & Tiberim vergens partem Aedium Conservatorum ut vocant, & alias quasdam Aedes sustinet, aut nudo teritur solo: Vter ergo vertex dicendus sit Arx, quidam dubitarent; uterque enim pari altitudine editus est, contra quam, quidam referant, qui forte non viderunt; Ideoque Arcem ad Tiberim locant, quod ibi altior crepido sit. Marlianus verò Arcem statuit in altero vertice, vbi Fratrum Observantium Cænobitum est; leuissima ex allatis supra Taciti verbis coniectura; *Diuersos Capitolij aditus inuadunt.* Milites enim Vitelliani pulsi è cliuo Capitolino, qui prope Cænobium adhuc visitur, alium Capitolij cliuum, aditumque iuxta Asylum inuasere, ut in Collem euaderent. *Hac ergo, ut ait Marlianus, pars Collis, cum à Ta- cito dicitur Capitolium, ab Arce seiungitur iuxta cliuum sita, unde recesserant milites.* Sed hæc nihil vrgent. Nam Asylum non erat in Arce, sed in ea parte, quæ pressius, Capitolium dicebatur. Præterea promiscue totus mons, ut supra dicebam, Arx; & Capitolium dictus est, idque Marlianus eodem loco perspicue docet.

Sed statuendum est, Templum Iouis Capitolini fuisse in Arce: & ad Templum rupem Tarpeiam: tum conficietur, & ipsam Arcem ibidem fuisse. Quod spectat ad Templum, multa germanum eius situm demonstrant. Primo, sæpè memorata narratio Taciti. Milites enim recedentes à cliuo Capitolino, cuius fores obstructas irrumperè non potuerant, alios aditus iuxta lucum Asyli, & quæ rupes Tarpeia descendentes in vallem gradus habebat, tentauerunt; cumque ibi pugnaretur, iniectum proximis tectis ignem comprehendit Templum Iouis; & incensum est. Erat ergo Templum non longè à rupe; quandoquidem cum ad eam, & Asylum pugna-

retur, incensa inibi ædificia adiunctas Templi porticus, tum Aedem Iouis succenderunt.

Galli ascē
derunt in
Capitolium
saxo prope
Portā
Carment.
Lib.8.
In Camil-
lo.

Idem probat Liviana de Gallis narratio. Galli enim capta Vrbe Capitolium obsidentes, *Animaduerso*, vt ait Liuius, *ad Carmentis saxum ascensu aquo, subleuantisque inuicem, & trabentes alij alios, tanto silentio in summum euasere, vt non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem sollicitum animal ad nocturnos strepitus excitarent. Anseres non fessellere Iunoni sacros quorum clangore, alarumque crepitu excitus M. Manlius hostes, qui iam in summo consisterant, deturbauit, abegitque. Hi ergo anseres ad Aedem Iunonis, vt ait Plutarchus, alebantur; quæ in ipso Iouis Templo fuit, vt postea dicam. Cum vero aduentum Gallorum, qui vix in summum euaserant, atque in Arcem penetrarant, anseres praeserint, indicant, locum vbi alebantur, saxo Tarpeio propinquum fuisse. Quæ ratio maiorem vim habet, si aduertatur, Gallos deprehensis ante vestigijs illac ascendisse, qua Pontius Cominius ante ad Romanos missus ascenderat. Ille autem iisdem scriptoribus referentibus, secundo Tiberi ad Urbem delatus, quæ proximum fuit à ripa, per prerruptam rupem Capitolium tenuerat. Idem confirmat Manlius, qui anserum clangore excitus Gallos abegit; non enim longe aberat cum solus crepitum senserit. Atqui de illo Virgilius:*

*In summo custos Tarpeia Manlius arcis
Stabat pro Templo, & Capitolia celsa tenebat.*

Quo loco Templum Iouis in Arce positum, & Manlius pro Templi custodia, stare in altiore Collis iugo consulto dicitur. Poetica vero fide dictum crediderim, Manlium stetisse pro Templo, cum potius domi fuerit in proximo sitæ. Habitauit enim in Arce, vbi postea Templum Iunonis Monetæ: & antea Tatiæ Rex habitauerat. Ouidius:

*Arce quoque in summa Iunoni Tempia Moneta
Ex voto memorant facta Camille tuo.
Ante domus Manli fuerat, qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Ioue.*

In Romu-
lo, & Ca-
millo.
Lib.6.
Cap.1.
Domus
Manlij in
Arce prope
rupem
Tarpeiam.

Idemque Plutarchus, & Liuius, & Solinus testantur. Post autem, Manlio perduellionis damnato, sancitum est, *ne quis Patricius*, vt ibidem Liuius, *in Arce, aut Capitolio habitaret*. perinde ac vetaret lex, vt Patricij non modo non habitarent in Arce, vbi Manlius habitauerat, sed neque in Capitolio, altera videlicet Collis parte. Hæc ergo domus non procul à saxo, sed propinquior Templo fuit. cum enim non maneret in custodia Manlius, vt reliqui vigiles, (nihil enim de hac re Plutarchus, & Liuius) è domo sua anseres strepentes, & Gallos sensit cum silentio subeuntes. Ex quibus demum deducitur, Templum quoque Iouis Manlianæ domui propinquum ad rupem, & in Arce fuisse extructum. Postremo Templum ad rupem fuisse consecratum euincit locus Plutarchi in Romulo de Tarpeia inibi sepulta. *Cæterum*, inquit, *à Tarpeia illic sepulta Collis ille vocatus Tarpeias fuit, donec locum cum Tarquinius Rex consecrauit. Quo tempore ossa eius aliud fuisse delata, nomenque exoleuit Tarpeia, excepto Saxo,*

Saxa, quod vocant etiam nunc Tarpeium. Si Templum Iouis, vbi condita fuerant Tarpeia ossa, consecratum est: iisque exportatis, nihilominus rupes Tarpeia nomen retinuit, argumento est, prope rupem sepulchrum fuisse, vbi & postea Templum. Et ita quidem de Templo sentiunt Antiquarii. Quamuis enim Marlianus Arcem in altero montis iugo constituerit; Templum tamen cum alijs ad rupem posuit. idem sine fabulis prædicant antiqui Poëtæ. Silius de Domitiano.

Templum
Iouis ad
rupē Tar-
peiam.
Lib. 3.

*Aurea Tarpeia ponet Capitolia rupe,
Et iunget nostro Temporum culmina Cælo.
Ipse è Tarpeio sublimis culmine cuncta,
Et ventos simul, & nubes, & grandinis iras
Pulminaquæ, & tonitrus, & nimbos conciet atros.*

Iuppiter.

Propertius: *Tarpeiusque Pater nuda de rupe tonabat.*

Lib. 4.
Eleg. 1.

Prudentius contra Symmacum:

*Lamque ruit paucis Tarpeia in rupe relictis,
Atque ad Apostolicos Euandria Curia fontes
Aeneadem soboles.*

Claudianus: *Iuuat intra tecta tonantis*

Cernere Tarpeia pendentes rupe gigantes.

De 6. cōl.
Honor.
In Orat.
Antaret in
exilium.

Idest eximie magnitudinis statuas Colosseas. Cicero: *Nunc ego te Iuppiter Optime Max. Iuno, Minerva, cateriq; Dī, Deaq; immortales, qui excellenti tumultu Cinitatis sedem Capitolij in saxo incolitis constitutam.*

Hæc enim ita sunt. tamen non ita facile deduci posse quispiam iudicabit, Arcem ibi fuisse, vbi Templum. Quamuis enim, hoc fuerit in Arce; tamen Arcis nomine totus mons non absurdè intelligitur. Verum ea, quæ de Manlij domo diximus, sita prope Templum in Arce, hac interpretatione difficile est eludere, & alios item locos auctorum, qui Aedem Iouis in Arce collocant, de quæ ea tamquam de re à Capitolio distincta loquuntur. Lucretius.

Arx fuit
vbi Tem-
plum Iou-
is Capi-
tolini:

Romulidarum arcis seruator candidus anser.

Ovidius: *Quique tenes altas Tarpeius Iuppiter arces.*

Et: *Iuppiter arce sua totum cum spectet in Orbem.*

xij. Me-
tam.

Virgilius: *In summo custos Tarpeia Mantius arcis.*

Silius: *Tarpeios iterum scopulos, præruptaque saxa
Scandatis licet, & vlsam migretis in arcem.*

1. Fast.
8. Aeneid.
Lib. 2.

Propertius: *Et sua Tarpeia residens ita fleuit ab arce
Vulnera vicino non patienda Ioui.*

Lib. 4.
Eleg. 4.

Et similia passim occurrent, quæ, si quis ab Arce remoueat Templum Iouis, probè germaneque explicare non potest. Denique id prima Templi Iouis ædificatio demonstrat; De qua sic Dionysius: *Huius Templo Iouis Tarquinius Rex Quintus sedem cum designasset in tumultu; qui difficili aditu erat, nec in summo planus, sed præruptus, & fastigiatus, multis ex partibus, amplexusq; cum altis substructionibus, inter quas, & verticem, congesto Aggere, planam efficit aream, ad excipiendam sacram adem aptissimam.* Hæc sanè forma est Arcis situ, Aggeribus, & munitionibus

Lib. 3.

Forma Templi Capitolini. Cap. IV.

Tacitus
libro 3.
Hist. ha-
bet cccc.
xv. sed de
est x.
3. Hist. in
vita Po-
puli. In-
vit. Vesp-
pas. lib. 66.
Lib. 9. in
vita Do-
minie.
Lip. lib. 3.
de Magn.
Rom. c. 5.
Marhan.
lib. 2.
Riq. post
cap. 5.

pici, teste Plinio. Porticum triplicis ordinis columnarum similem hac etiam ætate Agrippæ Pantheo adiunctam videmus. In summo tres Aediculæ videbarunt.

Iam, quoniam aliqua ex his controuersiam parere possunt, cum Templi frons Forum, & Palatinum respiceret, videtur potius ortum spectasse quam meridiem. Nam Cicero sic ait: *Idemque iusserunt simulacrum Iouis, quod erat in Capitolio, facere maius, & in excelso collocare, & contra, atque ante fuerat ad Orientem conuenerunt: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, Solis Ortum, & Forum Curiamque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem Urbis, atque Imperij illustrarentur, ut à S. P. Q. R. perspicui possent. Atque illud ita collocandum Consules illi locauerunt.* Si ergo Forum è Capitolio spectare, est ad Solis Ortum vergere, non est tam certum quam putat Lipsius, Frontem, Templi, ad meridiem spectasse, id est Forum Romanum, & Palatinum versus, frequentissimam Urbis partem. Ne pugnetur cum Tullio, repetendum est, quod initio dicebam, nempe latera Capitolij non recta, sed oblique vergere ad Mundi plagas; quod ego diligenter adnotaui. Igitur Templi frons secundum alterum collis latus extructa, non directa erat ad meridiem, sed potius inter meridiem, atque Orientem. Ideoque statua illa Iouis Cicerone Consule resecta (quæ sanè non intra Templum in ipso sacello, sed extra Templum fuit in excelso collocata) cum antea Templi faciem, & Septentrionem spectaret, simul Occasum æstiuæ Solis potuit aspicere, qui ad Septentrionem accedit, attinegitque solstitialem circulum Cancræ. Postea vero conuersa cum Forum & Curiam, & Solis ortum aspiceret, non ortum æstiuum, sed hibernum aspexit. Nam cum versa esset ad Forum, & Curiam, ad Meridiem quoque vergebat. Forum enim, & Palatinus Collis præ Capitolio meridianus est, ut patet adeunti. Itaque cum Meridiem, & Ortum spectaret, Ortum Hiberni Solis meridiani propinquum spectare potuit. Si enim ortum æstiuæ Solis spectasset, non ad montem Palatinum Forumque Romanum, sed Collem Quirinalem conuerti debuisset, qui obuertitur æstiuo Soli. Eodem ergo statua Iouis, quo frons Templi spectauit, nempe inter Meridiem, & Orientem. Sicque consentiet cum Tullio Lipsius.

At tres intra Templum Aediculæ, non loculi ad imponendas statuas habendæ sunt, sed tres Cellæ communibus quidem iunctæ parietibus, verum diuersæ inter se, & ab extimo Templi muro diuisæ. Ut hodieque in Templis vetustioribus ad cultum, ornatumque maioris ære è marmore cameratum fornicem quatuor ferme fultum columnis pro summa tetradine, vel altiore tholo erectum intuemur. Nam Tarquinius Ioui, Iunoni, Minervæ Tempia vouerat, quæ deinde maioris ædis ambitu conclusa sunt. Nec solum Cellæ, aut Aediculæ, sed Tempia, & delubra nominantur à scriptoribus: Linius: *Clauus*, inquit, *fixus fuit dextro latere Aedis Iouis Optimi Maximi ea parte, qua Minervæ Templum est. Eum clauum, quia rara per ea tempora littera erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eoquæ Minervæ Templo dicatam legem, quia numerus Mi-*

Lib. 3. de
adm. c. 5.

Capito-
lium, &
Templum
Iouis quo
modo Fo-
rum, &
Orientem
spectaret.

Oblique
spectabāt
etiam Me-
ridiem.

Tres Aedi-
culæ intra
Templum

Lib. 2.
Quæ
Templa
dicta.

Clauus fi-
gi solitus
in Capito-
lio pro no-
ta annorū
Lib. 3.

nerua inuentum sit. Præterea pro vetustis Templis pronauum, seu porticus, seu vestibulum struebatur quod hisce ædiculis appositum videtur fuisse. Nam Dionysius loquens de aris Termini, & Iuuentutis, quæ in ædificatione Templi neque exaugurate, neque loco motæ sunt, scribit. *Ἐν αὐτῷ δὲ ἡνέρες ὅσων ἐν τῷ περὶ τῆς ἀθλοῦς, ὁ δὲ ἡνέρες ἐν αὐτῷ τῷ οὐκ ἄλλοιον ἢ ἔλας.* Et nunc altera, ara, est in vestibulo Minerva: altera in ipso delubro prope marginem, seu murum. Sic enim placet interpretari. Iuuentuti autem non modo ara, sed etiam ædícula ibidem fuit. Plinius: *Proserpina Tabula fuit in Capitolio in Minerva Delubro supra Aediculam Iuuentutis.* Terminus autem rude videlicet saxum, sed cultum pro Numine, ne quid supra se præter Cælum haberet, foramen illi impendens in Templi tecto fecere. De eo Ouidius.

*Nunc quoque, se supra nequid nisi sydera cernat,
Exiguum Templi tecta foramen habet.*

Ædicula-
rum orna-
menta,

Ad hæc tres illæ sedes muneribus exornabantur, quorum aliqua fornicibus, & cameris superponere duntaxat oportuit. Sic Liuius. *Quadrige, inquit, aurata posita in Capitolio in Cella Iouis, supra fastigium Aedicula.* Quoniam ergo tres Cellæ inter se distinctæ fuerunt, num communi Templi pariete clausæ, illique affixæ? quod sensit Lipsius. Equidem potius à Templi pariete secretas dixerim; pertinet enim ad decorem, ornamentumque Templi, Cellarumque maiestatem vt libero vndique transitu, trium Deorum delubra in medio relinquerentur; à muro quidem totius Templi secreta, communibus autem parietibus inter se coniuncta, vt te-

Lib. 4.

statutur Dionysius: ἐν δὲ αὐτῷ τῆς ἑνὸς οὐκ ἄλλοι κοινὰς ἔχοντες πλάτεις. μισθὸν μὲν ὁ τῷ Διὶ. ὡς δὲ ἐκάτερον δὲ τὸ μέγεθος, τε τῆς ἡρᾶς, ὁ τῆς ἀθλοῦς ὑπὸ ἑνὸς αἵτε, ὁ μὲν στήνης καλυπτόμενοι. In ipso autem tres Cella pares sunt communia habentes latera. media quidem Iouis; ex utraque parte, altera Iunonis, altera Minerva, operata vno fastigio, atque tecto. Hic sanè, ne id omittam, αἵ τὸν fastigium, seu Cimatium Templi significat; quod nempe triangulari forma supra rectam coronam attollitur instar volantis Aquilæ. At cum Tacitus ait, *sustinentes fastigium Aquila veteri ligno*, veras Aquilarum effigies è ligno factas fastigique coronæ subiectas, intelligit; Nam quid viri docti hac super re nos monere volueriat, non bene percipio. Sed de sacellis infra commodius.

3. Histor.

Iustus Ri-
quus.

Templi Gradus. Cap. V.

Lib. 8.

C

APITOLINO Templo fuisse gradus exploratum est quibus in eius vestibulum ascenderetur. Liuius cum dixisset, Annio Latinorum Prætori, ac Legato datum in Templo Iouis Senatū, subdit, *Cum commotus, Annius, ita se ab vestibulo Templi citato gradu proriperet, lapsus per gradus capite grauiter offenso impa-* *ctus imo ita est saxo, vt sopiretur.* Velleius: *ex superiore parte Capitoliij sum.*

Loc. sup.
citato.

summis gradibus inficiens. Vitruvius quidem non querit, an gradus Templis sint apponendi, sed tamquam necessariam partem eos ponit; quod, ut ibi interpres, non parum faciat ad maiestatem, & dignitatem Templi, si à cætero Urbis solo extet. Verum in re tam certa ob varias erritorum sententias exorta controuersia est. Lipsius enim centum gradus ex Tacito constituit. Ergo, inquit, ab ea quoque parte, Foro Romano, centum gradus, quibus, ut Tacitus, atque alij superba adhibatur. Gradus autem isti baud dubie ad maiestatem: eoque, & in alijs Templis, si pauciores, soliti usurpari. Sed ibi ratio, hic necessitas, & locus editior voluerunt. Verba autem Taciti sunt illa, de quibus supra: *Qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur*. Alij vero qui sint auctores (saltem antiqui huius rei testes non bene teneo. Forte Dionem Lipsius intelligit: ubi *Cæsar*, inquit, triumphans gradus in Capitolio genibus ingressus descendit. Et de Claudio Cæsare: *Tum per gradus in Capitolio genibus ascendens*. Quibus locis allatis auctor Eminentissimus Cardinalis Baronius in eadem quoque sententia est, ut putet centum Taciti gradus à Foro incepisse: hoc tamen discrepans, quod his ascensum tribuat in Iunonis Monetæ, non autem Iouis Capitolini Templum. De quibus gradibus Ovidius:

Lib. 3. c. 2.

Gradus
Templis ad-
dunt digni-
tatem.

Lib. 3. c. 5.

Lib. 3. c. 5.

Lib. 3. c. 5.

Lib. 8.

Lib. 60.

In auctor.

ad Marry-

rol. die 14

Martij.

1. Fast.

*Candida te niveo posuit lux proxima Templo,
Qua fert sublimes alta Moneta gradus.*

Deinde vero Baronij vestigijs cum insisterit Riquus, Lipsijque verbis, quæ citavi, allatis: *Quo equidem in loco*, inquit, *vir magnus*, Lipsius: *Certum gradus ad Monetam cum gradibus Iouis Capitolini confudisse videtur. Alia tamen omnia, ut sentiam. M. Varronis apud Agellium verba facit in Epistola ad Sulpitium: In memoria sibi esse quod Catulus curator restituerendi Capitolij dixisset, voluisse se Arcem Capitolinam deprimeri, ut pluribus gradibus in eadem conscenderetur, suggestusque pro fastigij magnitudine altior fieret; sed facere id non quisse, quoniam Fauissa impedissent. Id esse Cellas quasdam, & Cisternas, quæ in area sub terra essent, ubi reponi solerent signa vetera, quæ ex eo Templo collapsa essent, & alia quadam religiose donarijs consecratis*. Ex quo infert Riquus, Gradus Templi ad aream usque Capitolinam solum fuisse demissos. Si enim ad Forum usque, tota Collis altitudine descendissent, Catulus, qui gradus augere voluit, non aream in monte deprimeri, sed Fori vallem ipsam debuisset.

Cap. 12.

Lib. 2.

cap. 10.

Equidem cum arbitrer gradus ad Forū pertingere non potuisse; hac tamen ducta ex Gellio ratione parum vrgeri Lipsium iudico. Ille enim non cōtinuatos gradus, sed intermissos, & subinde per intervalla planis arcolis retractos constituit, in quibus consisterent ascendentes, ac respirarēt. Cur ergo non diceret? Gradus à Foro ad aream usque Capitolinam fuisse minoribus retractionibus interstinctos: ibi vero, ubi erant Fauissæ, in plateam laxatos, ut ex ea ad Templi vestibulum minores identidem arcolas, & præcinctiones haberent. Ut hodieque ad Ædem D. Petri Vaticanam extructos videmus gradus. Area enim per ampla, & intermedia

diuiduntur, neque carent retractionibus qui magis distant à Templo. Catulus ergo poterat magis arcem Capitolinam deprimerе, ut, diminutis gradibus, qui ab illa pertinerent ad Forum, pluribus ab eadem ascenderetur in Templum, nisi Fauis impedissent. Hæc pro Lipsio dicta.

Templum
Iouis non
habet gra-
dus de mis-
sis in Fo-
rum.

Nec tamen ad eius sententiam accedo. Nam apud Tacitum sermo non est de gradibus Templi Iouis Capitolini, vel Iunonis Monetz: sed ijs, quibus adiretur Tarpeia rupes ab Occidente, statum versus. quod Vitellianorum militum pugna quam ibi historicus narrat, perspicue demonstrat. Hi enim cum Capitolium inuassent, ut supra dicebam, relicto cliuo Capitolino, à quo repulsi fuerant, iuxta Asylum, & paulo remotius per gradus Tarpeie rupis ascendere cœperunt, sed propior, inquit, atque acrior per Asylum vis ingrebat: cum milites per vicinius Asylum irrumpere, quam per centum illos gradus remotiores mallet.

Deca 1.
lib. 3.
Deca 1.
lib. 5.

Ad hæc inuenio apud Liniū bis Arcem è Foro fuisse oppugnatam, semel à Romanis ipsis, cum ab exulibus Herdonio quodam Duce teneretur, iterum à Gallis reliqua Vrbe incensa, atque euerfa. Verum tam Galli, quam Romani per cliuum Capitolinum aciem direxisse dicuntur, nulla graduum facta mentione. Cum tamen per hos latos, & expeditos facile potuissent in Capitolium euadere.

7. Verr.

Sed quod vehementius vrget, si Templi Capitolini gradus inceperunt à Foro, ibi triumphantes Duces è curru descendere debuerunt, perque eos cum reliqua comitantium turba in Templum ascendere. Nam ad Templum Iouis desinebat triumphus, cuius pars gradus erant. Atqui triumphantes curru ascendebant in Montem Capitolinum è Foro. Cicero: *At etiam qui triumphant, eoque diutius hostium Duces seruant; Tamen cum de Foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent, idemque dies, & victoribus Imperij, & victis finem vita faci-*

In Paneg.
ad Con-
stantin.
Triumphantes curru
ascendebant in
Capitolium.

Lib. 7. Iud.
Antiquit.
cap. 24.
Dec. 4. l. 5.
2. de Põr.
El. 1.

cit. Eumenius: *Renouasti Imperator veterem illam Romani Imperij fiduciam, qua de captis hostium Ducibus vindictam morte sumebat, tunc enim captiui Reges cum à portis usque ad Forum Triumphantium currus boneflassent, simulatque in Capitolium currum flectere cœperat Imperator, abrepti in carcerem necabantur.* Neque enim, ut hoc etiam attingam, sacrificium fiebat à triumphante in Capitolio, nec Templum inibatur, antequam constaret, teste Iosepho, aliquem è captiuis hostibus fuisse trucidatum. Sed de ascendentibus curru in Capitolium Livius: *Quod si, inquit, in curru scandentes Capitolium auratos, purpuratosque ex inferiore loco L. Paulus in turba togatorum vnus priuatus interroget.* Ouidius:

*Te quoque Victorem Tarpeias scandere in arces,
Lata coronatis Roma videbit equis.*

Lib. 9.

Lucanus de Pompeio, qui ter triumpharat:

*Non domitor Mundi, nec ter Capitolia curru
Inuectus &c.*

Ibidem paulo post:

*Non mihi nunc tellus Pompeio si qua triumphus
Vita dedit, non alta terens Capitolia currus.*

Ibi-

Ibidem paulo post de Catone per Africam iter faciente :

Hunc ego per Syrtes, Libyesque extrema triumphum

Ducere matrem, quam ter Capitolina curra

Scandere Pompeij.

Flavius Vopiscus : *Fuit alius*, inquit, *currus quatuor ceruis iunctus, qui fuisse dicitur Regis Gothorum, quo, ut multi memoria tradiderunt, Capitolium Aurelianus inuictus est, et illic cederet ceruos, quos cum eodem curru captos uenisse Ioui ferebatur.* Similia passim occurrunt. ut apud eos, qui de rebus Romanis scripserunt, in confesso sit triumphantem curru ascendisse, non per illos gradus in Capitolium. Neque vero negotium facessunt allati supra Dionis à me loci. Ex quibus valde miror, Iulium Cæsarem Bulengerium virum eruditissimum vniuersè deduxisse, cum morem seruari solitum à triumphantibus, ut per gradus ascenderent in Capitolium. Nam etsi daremus, quod tamen inficiamur, Cæsarem, & Claudium genibus ascendisse per gradus non propterea triumphantes omnes ascenderunt. Verum & ipse Claudius, & Cæsar more maiorum per cliuum Capitolinum curru in Arcem inuicti, deinde per gradus ab Area Capitolina in Templum genibus ascenderunt. quod ipsa Dionis loquutio inuinit. *αἰαβαθρὸς, ὅς ἐστις ἑκατὼν λήξ.* gradus, qui sunt in Capitolio. idest in ipso Templo Capitolino. Hos, inquit Dion, Cæsar genibus ingressus ascendit, nulla neque currus, qui ei ex aduerso Iouis positus fuerat, neque imaginis Orbis terrarum pedibus suis subiecta, neque inscriptionis eius habita ratione. Hæc autem erant in Templo Iouis, in quo & gradus. Multo minus affirmandum est, quod loco citato idem Iulius Cæsar retulit ex Cedreno; nempe *Gradus Capitolij fuisse trecentos sexaginta quinque.* Hic enim Græcus auctor falsa aliqua vulgi opinione, ac fama deceptus est; cum Tacitus Romanus, & Romæ scriptor in rupe Tarpeia, vbi mons erat editissimus, centum numeret. Itaque si coepissent à Foro, plures centum non fuissent. Ego verò ex his, quæ dixi, nullos à Foro: aliquot ab Area Capitolina fuisse mihi persuadeo. Vbi ergo, quæret aliquis ponendi sunt centum illi gradus Taciti? Vbi idem ille positos tradit; nempe ad rupem saxumque Tarpeium, prope veterem Carmentalem portam, & Theatrum Marcelli ad Occidentem. Rupis enim Tarpeiz nomine significatur abrupta illa, & abscissa pars montis, quæ vergit ad Tiberim. Quamquam hæc ætate saxi Tarpeij reliquæ exiguæ supersunt propter ædificiorum, atque adeo ipsius montis prolapsiones. Saxum enim tophium est, quod paucis ante annis cum soffores proximè caderent ad ædificandum, factam egestione cauernam vidi ipse, dehiscente lacunati lapidis pondere, obscuri cæmentorum ruina, vicino pœne exitio operarum.

Atque ex his postremò intelligitur, nec Templi Capitolini gradus in Forum descendisse: neque eos Iunonis Monetæ, qui potius ad Orientem spectabant, ut infra dicam, cum gradibus Tarpeiz rupis esse permiscendos.

In vita Aureliani

Inscriptio erat, Semideus est.

Centum gradus Capitolij alienis à Foro pertinebant ad Rupem Tarpeiam

Templi

Templi Capitolini exteriora ornamenta.

Cap. VI.

Porticus
Tēpli Ca-
pitolini.

ORNAMENTA Templi exteriora, & interiora sunt. Pri-
mum de primis. Extrā fuere porticus, non modo quæ Tem-
pli frontem, sed quæ latera cingebant. Illæ triplices, hæ du-
plices fuere, vt supra dicebam ex Dionysio. Tacitus: *Inde*

3. Hiftor.
8. Æneid.

lappus ignis in porticus appositas adibus. Virgilius:

*Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus &c.*

Lib. 23.
cap. 3.
Multa in-
aurata in
Capitolio

Hoc enim, vt notat Seruius; retulit Poeta ad tempus florentis Reipu-
blicæ, cum inauratæ sunt. Sed quæ ibi auro lita; nempe opus marmo-
raturum, & toreumata in parietibus, & laquearia. Quod enim scripsit
Plinius: *Post Carthaginem eversam laquearia in Capitolio inaurata esse*,
non solum de interiore Templo est intelligendum, sed etiam ijs, quæ
extrinsecus adstructa fuerant. *Parietes quoque iam tamquam vasa inau-
rantur*, ait idem. Ad hæc in zophoris, & coronis, in fronte, fastigio-
que Templi multa inaurata esse oportuit. Ideo enim aliqua ex his fie-
bant è ligno. Vitelliano quidem incendio, vt supra ex Tacito refere-
bam, *Sustinentes fastigium Aquila, vetere ligno, traxere flammam*.

Lib. 2.

Cæterum porticus Capitolinas Roma primum extructas vidit, molitore
Scipione Nasica, vt ait Velleius. Sed dubium est, an præter has veluti
Templi exteriores alas, aliæ fuerint in atrij formam circum aream aut
saltem ad Aræ latus erectæ. Nam in his porticibus à Triumphante post
sacrificia, & cæremonias in Templo peractas, depositamque lauream
in sinu Iouis, dabatur publicum epulum Senatoribus, & Principibus vi-
ris. Quò moris erat & Consules vocare: deinde rogare, vt venire super-
sederent, nè quis eo die maioris in eodem conuiuium esset imperij, quam
triumphator.

An trium-
phantes
antequā
domū re-
dirent cœ-
nabant in
Capitolio

De eo cœnandi more Zonaras: *Triumphans*, inquit, *in Capitolium*
vehebatur, ibique aliquot cæremonis peractis, & donarijs dedicatis cum
in porticibus ibi cœnatus esset & *ἐν τῷ ἱερῷ καὶ ἐν τοῖς πύλαις τοῦ ἱεροῦ, Ἐσπεριτι-*
βις, & Πιστῆς ἀντεcedentibus domum redibat. Appianus in Libyco, de
Scipione Africano *Vbi verò*, inquit, *Capitolium ascendit Scipio finita*

De Trium-
ph. c. 33.

pompa, epulum amicis ex more in Templo prauit: ἐκ τὸ ἱερὸν. ad, ve-
apud Templum. Bulengerius ad Zonaræ verba respiciens, vertit, *in*
Templi porticibus. Quo tempore nondum Scipio Nasica suas porticus

Decad. 3.
Lib. 4.

extruxerat: quas postea, vt credibile est, addidit Templo, peramplo pe-
ristylo circumductas, vt atrium in medio constitueretur angulare, ac pa-
tens. Quod forsitan est Atrium publicum, de quo Livius: *Tactum de*
Cælo Atrium publicum in Capitolio. Itaque Scipio Africanus in ipso Tem-
pli pronao, & vestibulo dedisse conuiuium credendus est, idemque ante
illum

illum alij Triumphantes fecisse. Id significat, ἐ; τὸ ἱερόν. neque enim dixerim Templum illud ante Nasicam instructum adeò: & exornatum, ut triplicem in fronte, duplicem in latere porticum habuerit; quæ fortassis vsque ad Syl'am simplices fuere.

Tegulæ ex ære in Capitolio inauratæ.

Eodem Templo eximium splendorem inauratæ tecti tegulæ addidere, quas æreas in instauratione Capitolij Q. Catulus primus inaurauit, teste Plinio; ideoque fulgentia, micantia, aurea passim dicuntur à Poetis Capitolia, alijsque Scriptoribus. In summo fastigio fuere quadrigæ primùm fictiles, tum ex ære inauratæ: aliæque statuarum medijsque volantiæ signa nubibus, omnia, ut arbitror, ex ære inaurata potius quàm è marmore. Sub fastigio Aquilæ id sustinentes, aliaque coronarum, & epistyliorum, ornamenta item inaurata, ut fulgente Sole, splendido lucis repercussu oculos non tam perstringerent, quàm in admirationem animos perducerent. Claudianus tertio Panegyr. in Stiliconem,

... qua luce metalli

Aemula vicinis fastigia conferit astris.

Rutulius: *Confunduntque vagos delubra micantia visus.*

In itinere.

Aerea præterea fuere portarum limina: De quibus Livius: *Fœneratores aliquot mulctatos, & ex eo, quod in publicum redactum esset, aenea in Capitolio limina Aediles posuisse.* Fores item cælatæ magno artificio, lamini aureis magni ponderis obductæ, quas Stilico auferendas curauit.

Claudius ibid.

Tanta ædificij magnificentia creuit resciente Vespasiano. Et post tertium incendium, Domitiano. Tunc enim, ut de reliquis iudicium fiat, τὸ τῆς χρυσόσεως ἀνάλωμα πλεὺν ἢ διαχίλιον, & μυρίων τετρακτῶν χρυσοῦς, ut ait Plutarchus. *Inaurationis sumptus plusquam duodecim millium talentorum fuit*, idest plusquam septem millionum, & ducentorum millium aureorum; cum talentum sextentis coronatis nostris æstimetur, ut ait Budeus.

In Valerio Publicola. Lipsius loco cit.

Postremo quæres, quomodo certum sit, ad Templum Iouis fuisse nobile atrium cum porticibus? an hæc alibi in Capitolio statui possint cingentes *atrium publicum*, cuius meminit Livius? Respondeo probabile, esse, præter porticus appositas Templo Capitolino, alias fuisse propter loci dignitatem, quæ atrium constituerent ad ipsum Templum: & has fortasse à Natica extructas. Sed quia in eam Capitolij partem, quæ inter duos vertices depressior est, frequenter populus ad conciones, & suffragia ferenda, aliasque ob causas conveniebat; probabile etiam est, porticus ad instar fori ibi fuisse ambientes Arcem, ubi nunc Equæstris Marci statua, & Aedes Conservatorum; locum etiam illa tempestate amplior, propter substructiones, quæ undique Capitolium sustinebant. Hoc ingens atrium cinctum porticibus an potius sit dicendum *publicum* dubitauerim. Quo etiam loco, & ad Templum Iouis factum dixerim, quod de Casare narrat Suetonius: *Comitium, ac Forum Basilicæque, etiam Capitolium ornavit porticibus ad tempus extructis, in quibus abundante rerum copia, pars apparatus imponebatur.*

In V. cap.

Templi

Templi ornamenta interiora. Cap. VII.

- Tres Cellæ in Templo Capitolino. Lib. 3.
- Dec. 4. l. 5. **I**AM intra Templum occurrunt primum tres Cellæ, seu minora delubra. His vestibulum erat iuxta allata Dionysij verba, ἐπεὶ τῆς ἀδρίας. Quod ita est intelligendum, ut ibi, sicut in cæteris Templis, brevis esset in fronte porticus, quæ adiretur delubrum; effulta videlicet columnis, coronis, epystilio, fastigioque sublatâ. Fastigij Aedis Iouis meminit Livius: *De multa, inquit, damnatorum quadriga inaurata in Capitolio posita in Cella Iouis supra fastigium Aedicula; & duodecim elypea inaurata.* At Cellæ curvatur in fornicem æqualiter se mutuo terminabant: media Ioni, dextera Mineræ, sinistra Iunoni. Id vetera numismata, & scriptores demonstrant. Livius: *Fixus fuit clauus, dextero latere Aedis Iouis Opt. Max. ea parte, qua Minerva Templum est.* Onuphrius in Urbe Roma: *Templum Iouis Capitolini, aliàs Opt. Max. in quo erant tria delubra Medium Iouis, Dextrum Mineræ, Levum Iunonis, ibique in arca lapidea servabantur Libri Sibyllini.* In Cella tamen subterranea ut ait Dionysius. Iam statua Iouis sedens in curuli sella primum fuit, ut ait Iuvenalis:
- Fiçilis, & nullo violatus Iuppiter auro.
- Plinius: *Turianumque à Fregellis accitum, cui locaret Tarquinius Priscus effigiem Iouis in Capitolio dicendam. Fiçilem tum fuisse, & ideò minari solitum. Fiçiles in fastigio Templi eius quadrigas.* Ovidius:
- Inque Iouis dextra fiçile fulmen erat.
- Sed postea Decemviorum monitu decretum fuit, *Fulmen Ioui aureum quinquaginta pondos ferret. Iunoni, Minervæque ex argento, ut Livius.* Inde fulminans dictus Iuppiter. Idem sceptrum gerebat manu oblongum in similitudinem hastæ, ut vetera numismata ostendunt. Suetonius: *Sequenti, inquit, nocte statim videre visus est, Octavius, filium mortali specie ampliorem cum fulmine, & sceptro, exuvisque Iouis Opt. Max. ac radiata corona.* Ead signum Iunonis videtur Ovidius respexisse:
- Cum igitur regina vocor, princepsque dearum?
- Aurea cur dextra sceptrâ dedere mea?
- Dubitationem tamen non leuem inijcit Suetonius, qui eidem Ioui paruum Reipublicæ, seu Romæ sigillum attribuit; ut me vidisse memini in antiquis Domitiani aliorumque nummis. Quod simulacrum qua manu teneret non video, si altera fulmen, altera sceptrum gerebat. *Somniauit, inquit, Catulus Iovem Opt. Max. præsentatis compluribus circum Aram ludentibus unum secrevisse, atque in eius sinum signum Reipublicæ, quod manu gestaret, reposuisse.* Idemque Dion testatur. Sed fortasse illi modo sceptrum; modo fulmen gestandam dabant. Cum utroque enim exprimitur in numispatis. Erat præterea statua sessilis, ut veteres nummi demonstrant. Quamquam & hi stantem cum Pallade ac Iunone designant. Sed nihilominus sedere dicenda est in sella curuli, siue throno, ut

vt loquuntur auctores; sicque in eius gremio percommode laurea corona deponeretur à Triumphantibus. Seneca: *Scilicet minus beatè vivebat Dictator noster, qui Samnitum legatos audiit, cum vilissimum cibum in sacro ipse manu sua versaret, illa, qua iam saepe hostem percusserat, laureamque in Capitolini Iouis gremio reposuerat.* Dion. *In Capitolium ascendens, Augustus, lauream fascibus detraxit, & ad Iouiscam genua apposuit.* Plinius: *Ex his in gremio Iouis Opt. Max. deponitur, quoties laetitiam noua victoria attulit.* Latinus Pacatus in Panegy. ad Theod.: *Depositis in gremio Capitolini Iouis laureis, triumphales, viri rusticabantur.* Plinius: *Traiani lauream Nerua in gremio Iouis collocarat.* Statius:

Nondum gremio Iouis indica laurus.

Idem simulacrum quercea corona aurea coronabat. Id Iustus Riquus cap. 16. de Capitolio, probat ex Plautinae Trinummi allatis versibus;

Nam nunc ego si te surripuisse suspicer.

Ioui coronam de Capite à Capitolio,

Quod in culmine astat summo, &c.

Quos alij aliter componunt. Auream pergit idem, opinor eam coronam fuisse, ad similitudinem Hetruscarum, quas Tertullianus noster descripsit libro de Corona Militis: *Hoc vocabulum est coronari, quas gemmis, & folijs ex auro quercinis, ob Iouem insignes, ad deducendas Thensas cum palmatis togis sumunt.* Quercum certe Ioui dicauit antiquitas, ideoque in ludis Capitolini Iouis corona dabatur è quercu. Iuuenalis: Sap. 6.

An Capitolinam deberet Fallo quercum

Sperare, &c.

Martialis: *Perque manus tantas plurima quercus eat.*

Idem: *O cui Tarpeias licuit contingere quercus.*

Ex eadem verò arbore corona Ciuium data est, nempe Ciui, qui Ciuem setuasset; *Quoniam cibus, victusque antiquissimus quercus capi solitus est,* vt ait Gellius. Demum toga palmata, & triumphali vestiebatur Capitolinus Iuppiter; quam qui ferret, ferre exuias, & ornatum Iouis dicebatur; aut etiam, vt Suetonius, *Iouis tunicam, & exuias Deorum.* Nam Praetores, Consules, Triumphantes de Templo Iouis Capitolini praetextam, pictamque togam accipiebant, quae & Capitolina dicta est. Lampridius. *Praetextam, & pictam togam nunquam nisi Consul accipit, & eam quidem, quam de Iouis Templo sumptam alij quoque accipiebant, aut Praetores, aut Consules.* Quamquam Gordianus senior primus Romanorum priuatus suam propriam habuerit, cum ante Imperatores etiam de Capitolio acciperent, vel de Palatio.

Sed quandiu mansit fidelis hic Romanorum Deorum Augustus? Riquus exigua sanè coniectura putat exemplo Olympici Iouis primò eborum, post denicam Asiam, aureum factum à Traiano. Mihi probabile est, post Syllae restitutionem semper aureum fuisse; perijisse enim & statueram Iouis ciuili illo incendio, testis est Plutarchus. Nam Catulus qui Templi regulas inaurauit, cur Iouem auro illustrare noluit? cum praesertim statuarum inauratarum usus multo ante in Vrbe cepisset. Et postea de.

Domi-

Lauream
triūphans
deponen-
bant in
gremio
Iouis.
De Con-
sol. ad He-
lu. c. 10.
Lib. 54.
Lib. 15.
cap. 30.
in Paneg.
4. Silu.

A. L. Sc. 2

Lib. 4. E.
pigr. 1.
Et ep. 54.

Lib. 4. c. 6.

In Alexā-
dro Seue-
ro.

Interpre-
tes Iuuen.
loc. cit.

Statua Io-
uis facta
ex auro.
In libello
de fide
& Oūri-

Domitianus cum statuas sibi nonnisi aureas, & argenteas dicari patere-
tur magnificentissimus Capitolij Restitutor, aurum Ioui adimebat? *Paulo ante*, notat Plinius in Panegyrico, *aditus omnes, omnes gradus, totaque*
area hinc auro, hinc argento relucebat, seu potius polleebatur; cum inia-
sti Principis statuis per mixta Deorum simulacra sorderent: Itaque ante
Syllam Dictatorem, an illud simulacrum ex ebore fuerit, deuicta Asia
conformatum; an antiquum illud fictile religio conseruari, incertum
duxerim. Fictile tamen tum potius dixerim; à Sylla, vel Catulo non-
nisi aureum factum fuisse affirmari. Quod si Martialis, cum Deos pro
Nerna Traiano precaretur, ait;

Lib. II.
Ep. 5.

Vel ut alij
legūt scul-
ptus es.

Scriptus es aeterno nunc primum Iuppiter auro.

Marlian.
libro 2. c.
5. 6. 7.

Lib. 3. de
Magnit.

Rom. c. 5.
De Capit.

Rom. 2.
cap. 21.

3. Catil.
Oblata

munera
Capitolio.

Dec. 3. l. 9.
Sueton. in

V. cap. 30.
Luius

Dec. 1.
lib. 7.

Dec. 4. l. 2.
Dec. 4. l. 6.

Dec. 5. l. 3.
Dec. 5. l. 3.

Dec. 5. l. 4.
Dec. 3. l. 2.

Lib. 14. lu-
daz. An-

tiq. cap. 4.
De prodi-

gijs 3. in-
Catil.

o L. Bruti,
qui Reges

expulit.
Statuq. Co-

lossæ in
Capitolio.

De prodi-
gijs.

Id referendum est ad aternitatem, non autem operis nouitatem. Signi-
ficat enim Iouem tunc ex auro conflatum diu duraturum, cum incendiū
alios citò consumpserit, qui vel Sylla Dictatore, vel Vespasiano, aut etiam
Domitiano Principe conflati fuerant. Porro eiusdem Templi eximia,
& innumera ornamenta recensere mei negotij non est, quæ Marlianus,
Lipſius, & Riquus multò fufius proſequutus eſt. Hæc fuere, ſimulacra
tum hominum, cum Deorum è marmore, varioquè metallorum genere.
P. Viſtor. *Capitolium ubi omnium Deorum ſimulacra celebrantur*. Ci-
cero; *cum in Capitolio, & ſimulacra Deorum immortalium depulſa ſunt,*
& ſtatua veterum hominum deuicta. Clypei, etiam, & vaſa ſummorum
artiſticum; gemmarum, & auri rudis, ac ſignati vis maxima vel coro-
narij, veſtes, & piſturæ admirandæ. Hæc vel à victoribus, & triumphan-
tibus, vel à Magiſtratibus, & Senatu mulæ, muneris, aut voti cauſa
oblata. Vt cum quadrigæ aureæ in Capitolio, auctore Liuius poſitæ ſunt.
Augustus in Cellam Capitolini Iouis XVI. millia pondo auri, gemmasque,
ac margaritas quingentes HS. una donatione contulit. Vel ab externis
Regibus, & Ciuitatibus miſſa. Vt cum Carthaginenſes coronam aureā
pondo XXV. Attalus Rex alteram pondo CCXLVI. Philippus Mace-
donum Rex pondo C. Alabandenſes pondo L. Lampſaceni pondo LXXX.
Pamphylus alteram ex XXX. millibus Philippzorum factam. Hiero Sy-
racuſarum Rex Victoriæ auream pondo CCCXX. Liuius auctore. Ari-
ſtobolus Iudzorum Princeps vitæ auream quingentorum talentorum.
Aegyptij coronam quatuor millium aureorum, Iosepho referente, & alij
paſſim alia Reges, populi, Cæſares obtulere. Inibi tabulæ æneæ legum.
Iulius Obſequens: *Tabula legum æneæ litteris liquefactis*. Cicero; &
legum æra liquefacta. Statuæ Regum Romanorum, quibus poſtea Cæ-
ſaris, & Auguſti adiectæ ſunt. Plura etiam Iouis ſimulacra. Præneſtini,
quod T. Quintius Dictator Præneſte aduectum inter cellam Iouis, & Mi-
neræ dedicauit. Iouis Imperatoris quod à Tito Flaminio impoſitum
Colonnæ ſummoperè laudatur à Cicerone. Iouis ænei, quod Spurius
Caruilius ex ocreis, galeis, pectoralibus Samnitium conſlauit. Sed hæc
duo in area extra Templum fuere. De illo Iulius Obſequens; *In Capi-*
tolio Lupam Remi, & Romuli fulmine iſtam, ſignum Iouis ad Calum-
nam diſiectum. Quod poſtea reiectum excelsius collocatum, & ad Forū
con-

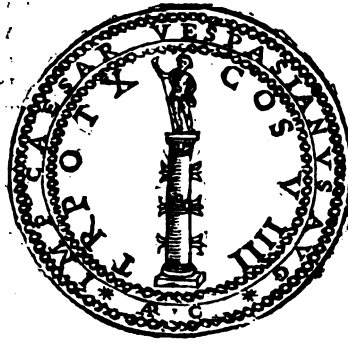
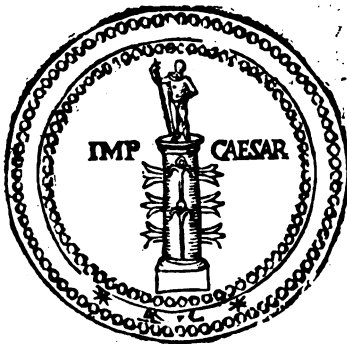
conuersum memorat Cicero. At Caruilius tanta fuit amplitudo, *ut*, Loc. cit.
 quod ait Plinius, *conspiceretur à Latiario Ioue*. Hunc Latialem putat Ri- Lib. 34.
 quus, qui in Monte Albano colebatur, & pro Latiario reponit. Sed La- cap. 7.
 tiaris Iuppiter in Quirinali, opinor, fuit. Collis enim Quirinalis, aliqua Lib. 4. de
 saltem sui parte, dictus est Latiaris, ut constat ex Varrone. Latiaris au- ling. lat. &
 tem Iouis in eo Colle fortasse delubrum fuit, quod Capitolium Vetus di- ibi Scal.
 cebant. Ibi enim Iuppiter, Minerva, & Iuno, ut in Capitolino Colle
 colebantur. Potuit autem Tarpeius ille, & excelsus Iuppiter à Latiario
 videri, quia propter propinquitatem loci, facilis est è Quirinali in Capi-
 tolium aliquo saltem signo prospectus. At contrà ex Albano, illa tem-
 pestate videri credo non poterat, interiectis Palatino, & Caelio, quos
 præalta ædificia editiores olim, quam hodie, fecerant; præsertim Palati-
 num in quo Augustales Cæsarium Aedes altitudinem Turrium, Templo-
 rumque Capitolinorum, vel æquauerant, vel excefferant. In eadem area Plin. 1. 34.
 Capitoli Hercules Colosseus Tarento à Fabio Maximo: & Apollo tri- cap. 7.
 ginta cubitorum à Lucullo ex Apollonia Ponti Vrbe translatus. Inibi,
 seu potius in adiunctarum porticuū intercolumnijs inauratæ Equestres
 statuæ à Metello positæ, de quibus Cicero scripsit. Tantus denique sta-
 tuarum numerus viris illustribus locatarum, ut Augustus ex area Capi-
 toline propter angustias in Martium Campū transtulerit, referente Sue-
 tonio. Ibidem tres Columnæ Rostratæ quatuor, quas conflatis nauium
 rostris confecit Augustus, quæ postea à Domitiano sunt locatæ, ut ait Ser-
 uius. Virgilius:

Nauali surgentes are Columnas.

Quamquam Seruius: *Rostratas Iulius Cæsar posuit victis Pœnis nauali
 certamine, è quibus unam in rostris, alteram ante Arcum videmus à parte
 ianuarum*. Claudianus:

*Aeraque vestitis numerosa puppe Columnis
 Consita, &c.*

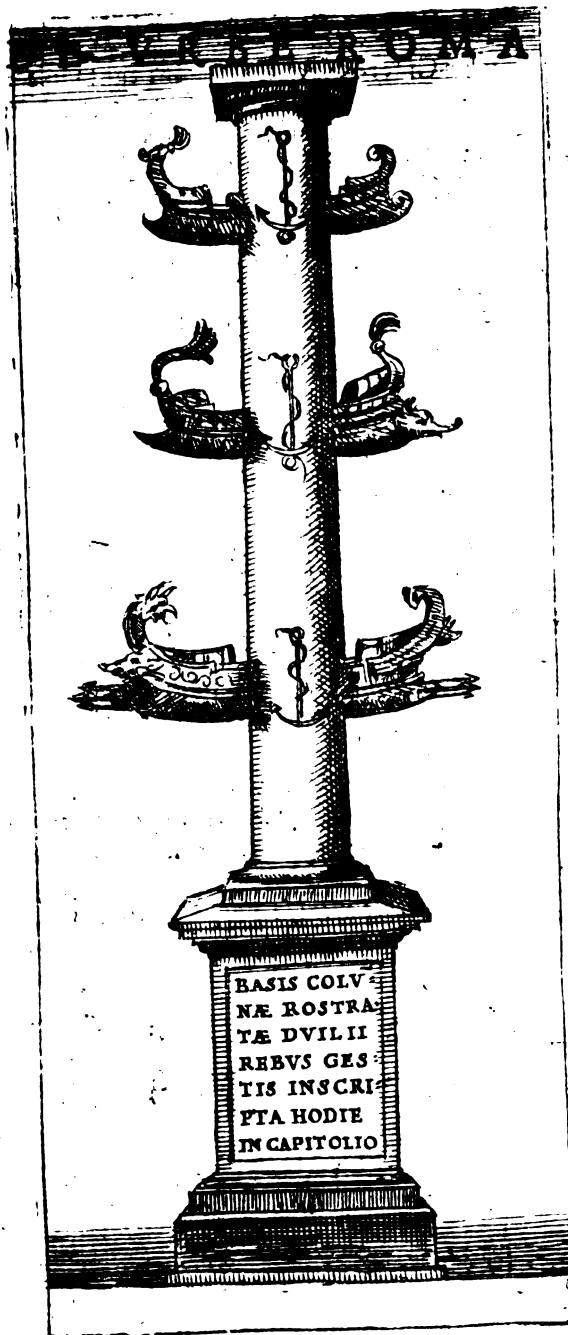
Lib. 6. ad
 Att. ep. 1.
 Vide Mar-
 lian. lib. 2:
 c. 7. sec.
 edit.
 In Calig.
 cap. 3 &
 Columnæ
 tres Ro-
 stratæ in
 Capito-
 lio.
 3. Georg.
 De 6. Col.
 Honor.
 Dec. 5.
 lib. 2.

Columnæ Rostratæ meminit etiam Livius: *Nocturna tempestate Colum-
 na Rostrata in Capitolio tota ad imum fulmine discussa est*.

I

De-

Demum, ut in Templum redeam, ibi Ductum Trophæa etiam aurea, arma, & hostium spolia affixa cernebantur. Tabulæ vero pictæ, aut res gestas, & titulos Victorum referebant: aut è Provincijs propter laudatos artifices transferebantur.

In-

Inscriptio in basi Columnæ Rostratæ à PETRO
CIACONIO suppleta.

C. DVILIOS. M. F. M. N. COS. ADVORSO. CARTACINIENSIS IN. STELIAD
REM. CERENS. AICESTANOS. COGNATOS. POPLI. ROMANI. ARTISVMAD
OBSSEDEONE. EXEMET. LECIONES. CARTACINIENSIS. OMNEIS
MAXIMOSQVE. MACISTRATOS. LYCEIS. BOVEBOVS. RELICTEIS
NOVEM. CASTREIS. EXFOCIONT. MACELA. MOENITA. VRBEM
PVCNANDOD. CEPET. ENQVE. EODEM. MACISTRADOD. PROSPERE
REM. NAVEBOS. MARID. CONSOL. PRIMOS. CESET. REMECOSQVE
CLASESQVE. NAVALES. PRIMOS. ORNAVET. PARAVETQVE. DIEBOVS. LX
CVMQVE. EIS. NAVEBOS. CLASEIS. POENICAS. OMNEIS. PARATASQVE
SVMAS. COPIAS. CARTACINIENSIS. PRAESENTED. MAXIMOD
DICTATORE. OLOROM. IN. ALTOD. MARID. PVCNANDOD. VEGET. XX
XIQVE. NAVEIS. CEPET. CVM. SOCIEIS. SEPTERESMOSQVE. DVCIS
QVINRESMOSQVE. TRIRESMOSQVE. NAVEIS. XX. DEPRESAI
AVROM. CAPTOM. NVMEI. CIO. CIO. CIO. DCC.
ARCENTOM. CAPTOM. PRAEDA. NVMEI. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx
CRAVE. CAPTOM. AES. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx.
cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx.
cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. cccclxxx. P.
TRIUMPOQVE. NAVALE. PRAEDAD. POPLOM. ROMANOM. DONAVET
CAPTIVOS. CARTACINIENSIS. INCENVOS. DVXET. PRIMOSQVE
CONSOL. DE. SICELEIS. CLASEQVE. CARTACINENSEOM. TRIUMPAVET
OB. ASCE. RES. S. P. Q. R. COLOMNA. IN. FORO. POSEIVEIT.

Iouis Custodis, Iunonis Monetæ, & Fortunæ
Templa. Cap. VIII.

- I** OVIS Custodis Templum Aedi Capitolinæ adiectū est. Ibi enim
empli fundator seruatus est Domitianus Vitelliano bello. *Consu-*
git, inquit Suetonius, in Capitolium; sed irrumpentibus aduersarijs,
& ardente Templo apud adituum clam pernoctauit: ac mare Isiaci
celatus habitu, interque sacrificulos vana superstitionis cum se trans Tibe-
rim contulisset, &c. Ideo, vt idem, *Novam excitauit Aedem in Capitolio.*
Cap. 5. Tacitus verò, Domitianus, ait, *solertia liberti, lineo amictu turba sacri-*
Li. 3. Hist. *colarum immixtus, ignoratusque apud Cornelium Primum paterni clien-*
tem, iuxta Velabrum delituit; ac potiente rerum patre, disiecto Aeditui cō-
tubernio modicum sacellum Ioui Conseruatori, aramque posuit, casusque
suos in marmore expressit. Mox imperium adeptus Ieui Custodi Templi
ingens, seque in sinu Dei sacravit. Frustrā ergo quidam hoc Templum
vt est a- vbi sunt Aedes Romani Senatoris locarunt. Nam cum Domitianus in
pud Fulu. lib. 2. & ipso Aeditui contubernio, vbi pernoctauerat, edificarit; id profecto, Tē-
Marl. li. 2. cap. 4. plo Capitolini Iouis adiectum, aut in adiunctis ædibus esse debuit, non
Templum longe à rupe Tarpeia. De ambitu, & figura Templi, nihil quod rese-
Iouis Cu- ram legi. sed à Domitiano nihil nisi magnificum, ac splendidum parari
stodis Ca- potuit. Et verò non modo de Capitolino, sed de hoc etiam videtur lo-
pitolino adiectum. quutus Martialis:
Lib. 4. *Pro Capitolinis quid enim tibi soluere Templis?*
Epig. 4. cum in eodem colle propinqua essent.
1. de Di- I A M V E R O Iunonem Monetam à monendo prisci dixeret. Cicero,
uin. *Cum terremotus factus esset, vt suæ plena procuratio fieret, vocem ab Ae-*
Templum *de Iunonis ex Arce extitisse. Quocirca Iunonem illam appellatam Monē-*
Iunonis *tam.* Hæc Aedes in Arce fuit. Ouidius:
Monetæ. *Arce quodque in summa Iunoni Tempia Moneta*
6. Fast. *Ex voto memorant facta Camille tui.*
Ante Domus Manlii fuerat, qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Ioue.
Ibidem multo ante Tatius Rex collegā Romuli habitauerat. Sed L.
Plutarch. Furins Camillus, M. Furij Camilli filius cum Auruncis bellum gerens,
in Rom. *inter ipsam dimicationem, vt ait Liuius, Aedem Iunoni Moneta vouit. Se-*
Iul. Solin. *natus Duumuiros ad eandem Aedem pro amplitudine Pop. Rom. faciendam*
cap. 2. *creari iussit. Locus in Arce destinatus, quæ arca Aedium M. Manlij Capi-*
Dec. 1. l. 7. *tolini fuerat. Anno postquam vota erat, Aedes Monetæ dedicatur. Eodem*
Lib. 6. in loco vt idem Liuius, officina Monetæ fuit. Vbi & Magistratum Lin-
Lib. 4. teos Libros fuisse repositos tradit. Cæterum Aedes Monetæ cum esset in
summa Arce, descendentiibus gradibus pertinebat ad Aedem Concordiæ
1. Fast. sitam prope cliuum Capitolinum, & Forum Romanum. Ouidius de
Concordia.

Can-

Lib. 2.
cap. 4.

toris domus: ibique etiam locat Marianne. Verum, hoc non respondet verbis Ouidij, qui Arce in summa Moneta constituit, nisi improprie loquutum velis. Arx enim multo editior in dextero Capitolij iugo, quem vulgo montem Caprinum, nominant, declivis erat in Asylum, siue Arce ante Aedes Senatorias iacentem. Ut ergo audiat Tullius, & Quidius, arbitror incepisse gradus ab Asylo, siue Arce Moneta, ita ut aliqua pars duobus lucis videretur, fuisse, tamen sublatam, ut ad Arcem pertingeret. Ex eo loco, cuius pars Asylum tangebatur, vertus Aedem inferiorem Concordia secundae Capitolij, cuius deversus erat. Quem sane alium ascensum in Capitolium intelligi arbitror à Tacito, verbis supra allatis; *Tum diuensas Capitolij aditus invadunt iuxta lucum Asyli*. Milites enim V. telliani, qui non potuerant per clium Capitolium irumpere in Capitolium, per alium clium venerunt ad gradus Moneta, iuxta Asylum, & illique prius in Aedem Junonis, tum in Capitolium evasere. Formam, & ornatum Templi describere in promptu non est, quia de eo non est.

Lib. 3.
Hist.

Marlian.
Lib. 2. c. 4.

IN EADEM Arce Fortunae Templum fuit, Testatur vetusta capitula Praenestinae Aede Fortunae. *Tu quo Tarpeio coleris vicina Taranti, Votum vindem semper Fortuna meorum.*

In lib. de
Port. Ro.

Fuit autem Aedes Fortunae. Primigenia de qua Plutarchus. *Aequius Tullius, inquit, Fortuna Tempus posuit, Primigenia in Capitolio, & Obsequentis. Est & Priuata Fortuna Templum in Capitolio, & Viscosa.*

Plat. in
Eq. Rom.
q. 106.

Hoc ille. Primigenia autem est dicta Fortuna quia ad eam sui principatus initia Sequius referebat, Viscosa, quasi trahens, & tangens retinens. Fidei Templum ibidem Numa constituit, & primus publice sacrauit, & arboris ex Aratio vicinis, teste Dionysio; ut opinione divinitatis populus eam frangere non auderet, Cicero; *Fidem, inquit, in Capitolio, ut cinem Locus Opt. Max. ut in Catonis oratione est, maiores nostri esse voluerunt.* Plinius. *Speditata est, inquit, in Aede Fidei in Capitolio imago senis cum Lyra puerum docentis.* Eam fecit Aristides Tebanus. Aedem Concordiae in eadem Arce Livius collocat, quam per seditionem militarem à L. Manlio Pratorem in Gallia votam Duumviri ad eam retri censi in Arce faciendam locaverunt.

Lib. 2.
Antiquit.
Lib. 3. de
Offic.
Lib. 35.
cap. 10.

Dec. 3. l. 2.

Bibliotheca, Tabularium, Casa Romuli.

Curia. Cap. IX.

Lib. 10. in
Comodo.

BIBLIOTHECA M. & Tabularium in Arce Templique Capitolini edificiis positum passim docet auctores. Eutropius *Fulmine, inquit, Capitolium ipsum, ex quo facta inflammatio Bibliothecam illam maiorum cura studioque curavitam, doctisque alias iuxta sitas rapiti turbine concussam, de Commodo Principis factum est. Quod Eusebius, & Orosius tradiderant. At quis eius Bibliotheca*

Lib. 7. c.
16. in Chr
onol.

thece fundatæ: Ulpianus vel Domitiani refert; hic enim *Bibliotheca* Sueton. in
intendit adsumptas impensissimè reparandas curauit exemplaribus condi- vita Do-
que petitis, missisque Alexandriam qui desiderarent, mitti darenturque. mit. c. 20.
 quus Domitianum restitutorem; auctorem agnoscit Syllam, qui expul-
 sionis Athenis magnam vim Librorum Romam comportauit; sup Iu-
 lium Cæsarem; huc Augustum, qui Libros vndique conquirendos, & Bi-
 bliothecas edificandas curauit. Mihi facilius est, qui auctor non fac-
 tit, quam qui facit designare. Nam Cæsar cum Bibliothecas Græcas;
 & Latinas publicare destinasset, morte præuentus non potuit. Augustus
 Templis Apollinis Palatini Bibliothecam adiecit, nihil molius est in Sueton. in
 Capitolio: Sylla ab Asia rediens in Italiam cum venisset Athenas, Bi- vita c. 44.
 bliothecam Apollinis Tesei assumpsit, Romamque deportauit: nec ta- Sueton. in
 men dicitur quidquam publicasse. Immo aut publicare potuit, si cum vita c. 29.
 veritate Plinius asseruit, primam Romæ Bibliothecam ab Asinio Pollio- Platarch.
 ne dedicatam. Quis autem dubitet, quin Bibliotheca in Capitolio, ne- in vita-
 pe in communi gentium portugio, de iustitioque publica fuerit? In Bi- Sylla.
 bliotheca, inquit Plinius, *quis prima in Orbe ab Asinio Pollione ex manu-* Prima Ro-
bus dedicata Roma est. Sed *Asinius Pollio primam Bibliothecam dican-* me publi-
do, ingenia hominum rem publicam fecit. Videtur tamen Lucullus mul- ca Bibli-
 to ante: suam publicasse, teste Plutarcho in eius vita. *αποδοῖς δ' ἀξία τὰ* theca.
αὐτῇ τῶν βιβλίων καὶ αὐτοῖς δὲ, ὅτι πολλὰ, ὅτι καὶ ἐμμελῆ καλῶς, σιω- Lib. 7.
ζῇ ἢ πρὸς χρῆσιν ἢ φιλοπονοῦσα τῆς πόλεως, αἰνυμένων τῶν βιβλιοθηκῶν, ὅτι cap. 30.
τῶν αὐτῶν ἀειπατῶν, ὅτι χαλεπῶν ἀκολούτως ὑποδουλοῦντων ὅτι Lib. 35.
ἑλλήνων ὡς αὐτῶν ἡμῶν τὸ κατὰ γῶν καὶ αὐτῶν πατρῶν. cap. 2.
At commendā-
da eum. Luculli, *scilicet, & perhibenda in Librorum supellectilem impensa;*
multos enim, & eleganter descriptos cumulauit. Enas etiam eorum usus,
 quam comparatio liberalior; quod Bibliotheca omnibus paterent; atque
 in adicias ambulationes, scholasque; recipitur omnes Græci, velut ad Mu-
 sarum hospitium diuertentes. Quod si Plutarcho credimus, primus Pol-
 lio suam non dicauit; hanc autem Capitolinam, vel Sylla, vel Catulus,
 qui Capitolium perfecit, dicauitque, dicare, & publicare potuit. Qui-
 dius antiquissimam Romæ, & publicam Bibliothecam constituit in Atrio
 Libertatis.

Nec me, qua doctis patuerunt, prima libella

Atria, Libertas tangere passa sua est.

Triß. l. 3.

Sed Quidius peripicue loquitur de Bibliotheca Asinij Pollionis. Cum
 enim ille, teste Suetonio in Augusto, Atrium Libertatis extraxerit; du-
 bitandum non est, quin Atrio Bibliothecam adiunxerit, sic enim vtrius-
 que auctoris verba lucem accipiunt. Hoc Atrium quidam statuerunt in
 Palatio. Verum si Pollio tantum instaurauit, quod potius dixerim; cum
 vetus Atrium Libertatis a P. Victore dicatur esse in Auentino, ubi &
 Templum eiusdem Libertatis, probabile est, ibi Pollionem Bibliotheca-
 cam publicasse. Ibi & alterum publicum Tabularium erat. Lilius:
Consules, inquit, exempla in Atrium Libertatis, ascenderunt, & ibi si-
 gnatis

Cap. 29.

gnosis Tabellis publicis, velansque Tabulatio negant, &c.

In hac re, primò, ne pugnent inter se tanti auctores, dicerem. Lucullus Bibliothecam omnibus quidem parvisse, sed id factum magis ex quadam humanitate hominis, quam publica testificatione, monumento, ac titulo, quo constaret, Bibliothecam omnium voluerat, & commodis, pariter. Pollio autem qui publicavit, hoc solemnè notaque omnibus dedicatione, præfixoque titulo testari debuit, ut omnes scirent, eam omni utilitati fuisse comparatam, & publicatam: & liberos, audacterque quasi ad rem suam, accederent. Deinde cum de Capitolina Bibliotheca, nihil certi quisquam possit asserere: non improbabile existimarem, eam ab Adriano Casare, vel fundatam, vel magna ex parte auctam, & exornatam fuisse. Hic enim Gymnasium bonarum artium instituit in Capitolio, cui Bibliotheca adiungenda fuerat. *Carimonias*, inquit Sext. Aurelius Victor, *leges, Gymnasia, Doctoresque epone otcepit, adeo quidem, ut etiam ludum ingeniarum artium, quod Atheniensium vocant, constitueret.* Porro

Adrianus, si dat, aut auct Bi-
bliotheca.

Gymna-
sium in
Capitolio.

Athenarum erat in Capitolio, ut constat ex Codice Iustin. Lib. 13. Tit. 18. De Audijs liberalib. Vbi Romæ. *Sin autem*, inquit, *ex eorum numero fuerint, qui videntur intra Capitolij auditorium constituti, & paulo post: Nihil penitus ex illis privilegijs consequantur, qua his, qui in Capitolio tantummodo docere præcepti sunt.* Docebant autem ibi sub Theodosio II. Oratores tres, Grammatici decem, Sophistæ quinque, Philosophus vnus, Iurisperiti duo. Ex qua docendi, discendique exercitatione appellationem loci dimanasse Dion tradit: *ἀθηναιον καὶ λέμεν διὰ τὴν ἐν αὐτῷ τῷ πύλῳ δὲ αὐτῶν ἀκρόατον. Athenarum dictam, ab exercitatione eorum, qui in eo erudiuntur.* quod mirum videtur. Casaubon non audienti id melius refert oportere *ἢ ἀθηναιον.* Sed profecto illa exercitatio *Mineralis* est, quod Dion non addidit, quia satis, superque notum erat.

Lib. 74. in
Iuliano.
Athenarum
in Capito-
lio.

In notis
Capitolini
in Vita
Pertinacis.

In quo re-
citatur Ora-
tores, &
Poetæ.

In eodem Poetæ, & Oratores sua recitare scripta solebant, audientibus interdum Augustis, ut Lampridius in Alexandro Severo: & Iulius Capitolinus in Pertinace, & Gordiano maiore, tradiderunt. De Alexandro: *Ad Athenarum audiendorum & Græcorum, & Latinorum Rhetorum, vel Poetarum causa frequenter processit.* De Pertinace: *Eo die processionem, quam ad Athenarum parauerat, ut audiret Poetam ubi sacrificij presagium distulisset.* De Gordiano: *In Athenarum controversias declamavit audientibus Imperatoribus suis.* Ideoque Sidonius Athenæi cuneos, & Athenæi cuncta sublella propter frequentiam Auditorum nominavit. Cum igitur hi Iudi litterarij, qui a P. Victore in vii. Regione Fori Romani, in qua & Capitolium est, numerantur, antiquitus, ut constat ex Livio, in ipso Foro locati Bibliothecam habere debuerint, Adrianus loci conditor, forte Librorum collector, & Bibliotheca vel fundator, vel amplificator fuit. Traiani præsertim exemplo præueniens, qui

Athenarum
non in Ar-
ce, sed in

viam Bibliothecam in Verbe celebrissimam publicaverat. Athenarum tamen non in Arce, non enim tot ædificia capere potuit, sed in alio vertice Capitolij statuendum est, ubi tunc & Bibliotheca statuenda erit, si ad-

Ad addita Gymnasio ad Adrianum referatur. Aliud Gymnasium Dion altero ver commemorat in Traiano. *Bo, inquit, diuitiarum, atque potentia Suras* tice Capie
Eximius preceperat, ut Gymnasium Populo Romano suis impensis struxer- tolij.
et. Aliud Tacitus; *Gymnasium eo anno dedicatum a Nerone, præbitum* Lib. 14.
que oleum Equiti, ac Senatui grata facilitate. Sed hæc animi exercen- Annal.
di gratia facta sunt, antequam?

Iam TABVLARIVM ædificium est, in quo Tabulæ publicæ con- Tabulariū
tinentur. Et in Romano quidem omnia Senatus Consulta, Plebiscita, in Capito
Privilegia, Leges, & alia Patrum, Populi, & Principum decreta seruaban- lio.
tur. Photarchus: *Cicero, inquit, per absentiam Clodij magna frequentia* In Cice-
ascendit in Capitolium, Tabulasque, quæ acta continebant Clodij Tribuna- rone.
tus, reuulsit, corruptique. Idem in Catone minore de iisdem: *Quas pu-*
blicè Clodius in Capitolio fixerat, reuulsit. Ex quo inferri potest, Tem-
pli Capitolini parietibus, hæc, aliasque eiusmodi Tabulas publicè affigi-
solitas. Clarè Polybius loquens de fœdere facto inter Pœnos & Roma- Lib. 3.
nos: *Hæc, inquit, cum ita sint, & in hodiernum diem Tabulis æreis inscri-* Hist.
pta conspiciantur in Templo Capitolini Iouis, ubi ab Aedilibus diligentissi-
mè custodiuntur. Sed quamvis in Templo Iouis multa intra, extraue in
porticibus, præsertim leges æreis incisæ tabulis apponerentur; negan-
dum tamen non est, publicum quoque Tabularium actorum Senatus Po-
puli que Romani ibi fuisse. Huius Tabularij mentio fit in veteri inscri-
ptione Capitolina, vt est apud Fuluium, & Marthium.

Q. LVTATIVM. ET. Q. CATVLVM. COSS.

SVBSTRVCTIONEM. ET. TABVLARIVM. DE. SVO. COERAVISSE.

Porro Tabulas Riquis antiquiori ætate, ligneas, postea facie eboreas, 3. In Catil.
certius reor; fuisse æreas. non modo legum, sed aliorum scitorum. Cice- Iud. antiq.
ro: *Et legum æra liquefacta.* Iosephus: *Dedicariq; præcepit Caesar, æream* I. 14. c. 17.
Tabulam hac continentem in Capitolio. Idem: *Patribus præcepit, Chau-* De bello
dus, ut donationem mæsanæ æris Tabulis in Capitolio collocarent. Nec lud. lib. 2.
modo æres Tabulæ Capitolinæ fuisse, sed etiam Columnæ. Iosephus; cap. 11.
Quando enim tam manifesta argumenta exhibuimus nostræ sibi populo Ro- lud. antiq.
mano amicitia, quæsi aucta Columnis, & Tabulis in Capitolio nunt ex- c. 17. l. 14.
que durantis, duraturisque in posterum. Ex: *Hæc publicè dedicata sunt* Ibidem.
in Urbibus, atque etiam in Capitolio, & Columnis insculpta sunt æreis. In-
differenter alibi loquitur de scriptura Capitolina: *Deditque, Caesar, hac* Ibid. c. 16.
de re in Urbem litteras ad Consules, ut decretum hoc scriberetur in Capi- In Vespas-
tolio. Rufus de Tabulis æreis Suetonius; *Tria millia ænearum Tabu-* liano c. 8.
larum, quæ simul æmulo Templo conflagrauerant, resistenda suscepit, Ve-
spasianus, undique inusfigatis exemplaribus, tum de Tabulario subdit;
Instrumentum etiam Imperij pulcherrimum, quo continentur ab exor-
dio Urbis Senatus Consulta, Plebiscita de societate, & fœdere, ac priuile-
giis antiquis reuulsis. Quod sanè monumentum Vespasianus Templi
Capitolini refector eidem splendide adiecit. De alio Urbis Tabulario ad
Asinum Libertatis, alibi dicemus.

Ha-

Habuit & Capitolium CASAM Romuli, quam illo regnante carnis, & viminibus tectam, deinceps Sacerdotes, si forte vetustate consumeretur, instaurabant, iisdemque stramentis contegebant, ut semper integra permaneret. Ideo licuit Ouidio canere:

Fast. 3.
De ead. 1.
Fast.

Quæ fuerit nostri si quis regis Nati,

Adspice de canna, straminibusque domum.

Seneca de Cons. ad Hel. cap. 9. *Ne te pusilli animi, & fortidè se consolantis: si ideo id fortiter pateris, quia Romuli Casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nunc vertutes accipit.*

Lib. 1. Sat.
cap. 15.

Propter hanc C V R I A nomine Calabra fuit. Calabræ nomen à calando deductum est, quod vocare significat. ἀνὰ τὴν λαλῶν. quod omnia iuxta eam Populus vocaretur, ut ait Macrobius. Nam pristini temporibus Pontifex minor observato nomine Luna exortu, calata, id est cunctis in Capitolium plebe iuxta Curiam Calabrâ, quæ Casa Romuli proxima est, quæ numero dies à Calendis ad Nonas superessent pronuntiabat. Hanc etiam stramentis contegebant, ut pristinam maiorum paupertatem indicaret.

8. Aeneid. Deque ea dictum putat Servius à Virgilio.

Romuleoque recens horrebat Regia culmo.

Nisi forte rectius regia, seu Casa Romuli significetur. quo loco Virgilius prope Templum rupemque à Manlio defensam collocat. Quoniam vero è Curia domi proxima observabatur ortus Luna, loco editissimo, locata est prope Templum Capitolini Iovis. hic enim plagæ inter Meridiem, & Occidentem oppositus semitam errantium siderum, & aspectum egregiè contemplandum dabit.

Afylum, & alia Ædificia. Cap. X.

Det. 3. l. 6.

ALTERA pars Capitolini Montis item exurgens, atque edita, Arcique obversa pressiore significatione Capitolium dicebatur. Hoc enim præterita, quæ attuli, significat Linius:

Præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa & ab eis ponuntur. Partem autem, iuxta valliculæ, utriusque subiectam ventrici, Intermon-

Afylum in
Capito-
lio.
8. Aeneid.

tium nuncuparunt. Ibi Afylum quod significat *Afyericordia Templum*, ut ait Servius, in ea Virgii verba:

Tum lucem ingentem, quem Romulus acer Afylum

Rettulit.

Id Græcorum inuentum, ut se ab inimicis loci religione defenderent. Romulus transiit ad multiplicandam Romanam gentem; ut quicquid

Fast. lib. 3.

advena illò confugisset, reciperentur in Cinnarem. Ovidius:

Romulus ut saxo lucem circumdedit albo,

Quilibet hæc, dicit, confuge: tutus eris.

Det. 1. l. 1.
Antiq. l. 2.

Linius: *Locum*, inquit, *qui nunc fœtus densis sensibus inter duas lucos, Afylum aperit.* Dionysius; *Locum enim Capitolium inter, & Arcem situm, qui nunc Romana lingua inter duos lucos dicitur; ab utroque clau-*

con-

*conditio septuaginta tribus in hoc, insertum cui Deo sacro, Asylum
operis. In his docemur: lucum Asyli in Area nunc Capitolina fuisse,
ad idem substructionem, & murum Capitolij, qui forum respiciebat,
inter fines utriusque cliui, qui secundum latera Aedum Senatoris ascen-
ditur. Sed hoc aliter tradit Tacitus loco citato 3. Histor. Nam milites
polsi ob hoc Capitolino, *diversas, inquit, Capitolij editus, innadunt: iuxta
lucum Asyli*. Hic ergo aditus erat in capite alterius cliui, quo nunc as-
cenditur secundum carcerem. Quare Asylum iuxta hunc clium solum
aliquum partem Aedum ante Senatoris, ad ipsum carcerem, non spatium,
inter utrumque clium, quod videtur doceri Dionysius, occupabat sen-
tibus, & domis praescriptum. Praeterea discimus, fuisse non modo senti-
bus, sed etiam saxo, ut ait Ovidius, nempe saxo muro circumdatum.
Postremo Iouis Templo in medio extitisse diruptum, & discretum ita
fuisse lucum, ut duplex videretur; ideoque locum inter duos lucos unum
cupatum. Neque aliter Templum locat Ovidius cum ait:*

Loc. cit.

Vna nota est Martis nomis; sacra quod illis

Templa putant lucos Veionis ante duos.

Quamvis enim anterioribus angulia sanum praestaret, luci tamen arboribus
latera angabantur: quare inter duos lucos dici poterat. Iam quod
ait Dionysius, *ingartum cui Deo Asylum dicatum fuerit*, sortasse ad initia
retulit, cum a Romulo statutum est. Historici enim etate constabat, lo-
ci adiectum esse, adfatis luci quercubus, item Ioui dicatis. Iuppiter
autem iuvenio, & imperbis eiusque simulacrum absque sagittis, & ful-
mine cum alrice Amalthea Capella fuit. Neque enim ante bellum gi-
gantem sagittas, & fulmina tractauerat; ideoque Inermis nomen tra-
xit Veionis, quasi parus Iouis. ut enim minuendi vim obtinet in non ul-
lis. Sic ne grande significari ab aliis male grande, quod ait Festus; ut
recors, velans, malecordis, maleque sanus; alij paruum siue minutum,
ut cum disionis ne grande frumentum. Quare concludit Ovidius:

Ibi Tem-
plum lu-
uenis Io-
uis.

Vis ea si verbi est; cur non ego Veionis Aedem,

Aedem non magni sufficit esse Iouis?

Est Iovis in arce Claudij nummo conspicitur effigies.

Quidam ius Asyli an ademptum aliquando Urbi fuerit, iure ambigi-
tur. Nam Suetonius de Tiberio, *Aboluit, inquit, ius morumque Asylo-
rum, quae usquequarant*. Sed Tacitus questionem agitam refert in
senatu de externis Asyliis. *Crescebat enim, inquit, Gratas pro Urbes li-
centia, atque impunitas Asyla statuendi. complebantur Tempia possimis
servitiarum*. et plane apud eundem constat quid a Patribus decreverum
sit. Quare si Tiberius Asyla abolevit, ea de quibus agebatur, abstulit.
Nihil de Romano deest, de quo nihil quassum erat.

In Vir. Ti-
ber. c. 37.

Annal. 3.
& 4.

Riq. c. 40.

Ut sedes Asyli semper fuit in Capitolij edico illo intermontio. Nam
quidam alio transferunt. Primo quidem lucus cum Templo, totam arce,
ubi quaestus Antonini statas, implere non potuit, ut quidam volunt.
Quota enim Collis portio Capitolina molibus relinquatur? Et nos ibi
porticus atrium cingentes ad papulum recipiendum, eiusque conuentus
ha-

Vbi esset
Asylum.

habendos statnimus. Itaque Forum Romanum versus, vbi pars Aedium postica Senatoris, modica latitudine, paulo ampliore longitudine, Asylum fuisse protensum credendum est. Nam leuorsum iuxta gradus Cenobij Franciscanorum fores erant elii Capitolini: dextrorsum adiuncti alterius elii (iuxta verba Dionysij: Ab utroque elio condensis septus arboribus) tum gradus Monetae: reliquum areae intervallum, porticibus, atrijs, Templis, aliisque edificijs distributum.

Asylum
non erat
ad radices
Tarpeiae
rupis.

Secundo: Quomodo Blondus ad radices Tarpeiae rupis Asylum statuat, non video, & Marlianus à Capitolio eundem in locum transferat, vbi repositum putet à Tacito; cum Tacitus Capisolini Iouis Templo proximum fecerit: Tullius vero ad Aedem Iunonis Monetae in Arce obditam, & duobus lucis conuestitam, vbi fuerat Manlij domus: Dionysius in intermontio, inter Arcem, & Capitolium. Ibidem Linius, ibidem Strabo collocat: neque aliud doceat Quidius.

Fast. 2.

Tunc quoque vicini lucus celebratur Asyli,

Quod petit aquorras aduenit Tiberis Aquas.

Eruditi enim interpretes, non Asyli, quo nomine deprauatus sit locus, sed Auerni legunt. Locum autem prope lucum intelligunt, de quo Festus, *Lucaria Festa in loco colebant Romani, qui pernigant inter ciam Salariam, & Tiberim fuit, pro eo quod cuncti à Gallis fugientes & praetio ibi se occultauerunt,*

Templum
Iouis Fe-
retrij.
Lib. 1.
Dec. 1.

TEMPLUM IOVIS Feretrij primam omnium in Capitolio, & Vrbe sacratum est, ut testatur Linius. Causa fuit, quod & fundata vix Vrbe, cum Ceninenses bellum Romanis intulissent; Romulus non modo abegit hostes, sed occiso Acrone eorum Duce, Regis arma trunco suspensa detulit in Capitolium, Ioui que dedicauit. Templo designato, in quo occiderentur: & reliqua deinceps opima Ducum spolia ab Romanis Imperatoribus, qui eos occidissent, eidem Ioui dedicarentur; siue prima Ioui: secunda Marti: tertia Quirino, ut monuit Plutarchus. Quod respexit Virgilius cum de Marcello ait:

Li. lib. 1.
Propert.
lib. 4.

Tertiaque arma Patri suspendet capta Quirino.

Nam secunda A. Cornelius Cossus dedicauit. Iuppiter autem Feretrij siue à Feriendo est dictus, precatus enim subrat Romulus, ut hostem feriret: siue à ferendo, quod allatum ipse Trophaeum, & ad quercum appositum Ioui consecrauit. Porro Templum pereniguum, & latum quindecim pedes fuit in Capirolino vertice, teste Dionysio. Auctum deinde ab Anco Martio quarto Romanorum Rege: post vetustate dilabens ab Augusto refectum est, verumque testatur Linius. De Augusto quidem sic ait: *Hoc ego, cum Augustum Caesarem Templum omnium conditorum, aut restitutorum ingressum eundem Feretrij Iouis, quam vetustate dilapsam refecit.* Factum est ut hortatu Attici iam senis. Cornelius Nepos in eius vita: *Ex quo, inquit, accidit, cum Aedes Iouis Feretrij in Capitolio ab Romano constituta vetustate, atque incuria detrita prolaberetur, ut Attici admonitu Caesar eam reficiendam curaret.* Fuit in ea Capitolij parte, vbi Magnae Virginis Templum, cognomento ab Ara Coeli.

Vbi esset
Templum

Sed

Sed ab hoc recenti priscum illud sic amplitudine, opere, ornatuque su-
peratur, ut inter se conferri nullo modo queant.

In eodem Capitolio alia dux IOVIS Aedes, de quibus Linius. *Aedes dua Iovi in Capitolio dedicate sunt. Voverat L. Furius Purpureo Prator Gallico bello unam, alteram Consul. Dedicavit Q. Marcius Ralla Duumvir. Aliam Iouis Fidei Sponsoris ex Fulvio Vrsino refert Rignus cap. 29.*

Ibidem. Aedes MENTIS, & VENERIS Erycinæ. Hanc Fabius Maximus Dictator: illam Attilius Prætor voverunt. postea Veneri idem Fabius: Menti T. Otacilius dedicavit. *Vtraque, inquit Liuius, in Capitolio est, canali vno discreta.* De Mente Laetantius: *Eadem vanitate Mentem quoque inter Deos collocavit Senatus: quam profecto si habuisset, eiusmodi sacra nunquam suscepisset.* De Erycinæ Veneris cognomento alibi. Addunt & Aedem Veneris CALVÆ. Nam, referente Laetantio, *Vrbe à Gallis occupatâ obsessi in Capitolio Romani cū ex capillis mulierum tormenta fecissent, Aedem Veneri Calvæ consecrarunt.* Certe nō alibi, quam in ipso Capitolio, vbi tormenta fecerant.

Li. 9. dec. 4.
 Liu. dec. 3.
 Lib. 2.
 L. 3. dec. 3.
 Lib. 1.
 cap. 20.
 Loc. cit.

Ibidem AEDES OPIS, quam coniugem Saturni mentiebantur. Aedes Op-
 Linus: *Aedes Opis in Capitolio de Caelo tacta erat. Cicero: Vbi est se-* pis.
pties milles septertium, quod in Tabulis, qua sunt ad Opis patet? Erant Dec. 4. l. 9.
 hi miliones septemdecim, & quingenta sutorum milia: quā pec- Philip. 2.
 uniam à Cæsare ad Aedem Opis depositam dissipauerat Antonius. Vsi-
 tatum Romanis ibi pecunias quasi in tuto reponere; vt de Templo Ca-
 storis dixit Iuuenalis: Sat. 14.

Et ad vigilem ponendi Castora nummi.

Neque intelligas vicinos trapezitas. Quippe Tempia ista præsertim vigilijs militum custodiebantur. Congruens porro erat Opis Templo, custodia causa, aurum ciuile committere: cum in Aede Saturni Aerarium esset Reipublicæ; & vterque communem ædem haberet in vico Iugario. Id etiam indicant vetera æquipondia. Quorū duo in nostro Collegij Romani promptuario ærea sunt, à pastinatoribus refoffa; quibus prominentibus litteris argenteis inscriptū est. **TEMPL. OPIS AVG. II. TEMPL. OPIS AVG. V.** Pensat enim alterum libras duas, quinque alterum: sed minus nostra sacomata, seu libramenta, fere vncia excedit, maius vncijs duabus. Cicero: *Tanti nummorum acerui construuntur, ut iam appendantur, non numerentur pecunia.* In multorum Cæsaris nummis inscriptis **MONETA AVG.** tres visuntur virgines cum lancibus subiectis auri cumulis; quibus nempe lancibus aurum pendebatur. P. Victor
Reg. viij.

Loc. cit.

Cæterum illum morem conferendi pecunias in Templo cõfirmat Herodianus loquens de Templo Pacis; quod incensum *mukhos*, inquit, *ex diuitibus pauperes fecit*. Nam *ἐκ τῶν πλουτῶν ἐκένειτο ἰσναυελίτζετο*, unusquisque qua habebat, illuc ut in thesaurum congererat.

In eodem Capitolio culta est Isis, & Serapis. Quos tamen, ait Ter-
tullianus, Capitolio prohibitos, id est Curia Deorum pulsos Piso, & Ga-
binus Coss. euerfis etiam eorum aris abdicauerunt. His vos restituti sum-
mam maiestatem contulistis. Et fuisse restitutos in Capitolium (alibi enim

Contra, enim ibi Vrbe colebantur) ostendit Prudentius;

Symmac.

lib. I.

*Isidis amissum semper plangentis Osirim
Mimica, ridendaque suis solemnia caluis,
Et quascunque solent Capitolia claudere laras.*

Ibidem locant Templum Martis Vitoris, seu Bisultoris ab Augusto erectum. De quo infra. Horum ædificiorum sedes designari non potest.

Aedes
Martis.

Lib. 15.

Annal.

Lib. 5.

Annal.

Frontin.

de Aquæ

ductib.

Cic. pro

Rabirio.

Plutarch.

in vita

Marij.

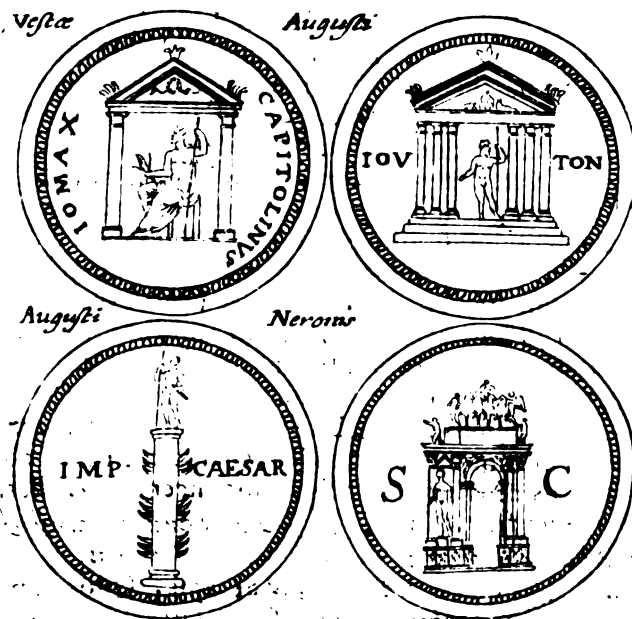
Aqua Mar

tia, & Te

pula in

Capitolio.

Ibidem Arcus, & Trophæa Neroni erecta in medio Capitolio, circumstructis antea, ut dicebam, ad commodum, & dignitatem porticibus in area inter duos vertices. Tacitus; *At Roma Trophæa de Partbis, arcusque medio Capitolini Montis sissebantur.* Eodem Aqua Martia, quam Libri Sybillini Anienem perducendum præcepissent, ad Iouis Templi usum, cum se in sacrificijs abluerent; & aliorum habitantium commodum perducta est. Cuius fistulas in seditione Saturnini, quod se in Capitolium cum eiusdem factionis ciuibus recepisset, Marius Cōsul præcidit, sitique aduersarios perdomuit. Eodem & aqua Tepula corruvata. Ibidem positæ ubique *statuæ, decora maiorum*, ut ait Tacitus. Priuatæ præterea Ciuium domus, exclusis tamen Patricijs, post Manlij Capitolini supplicium. Alia quædam ædificia spontè omisi; quod non ita certa, nec quibus asseruntur argumentis, probè ostendi iudicauerim. Adiecta numismata Capitolini Templi, Iouis Tonantis, Columnæ Augusti Rostratæ, ex insigni Museo Francisci, & Bruti Gottifredis; Arcus Neronis ex Collegij Romani promptuario de prompta vides.

Clius

Clius Capitolinus. Cap. XI.

QVONIAM, celebris est de germano situ Romani Fori controuersia, ut illud certis finibus circumscribam, & quasi concludam, loca Foro proxima ante designabo: cum de mea sententia constabit.

Et legenti quidem veteres scriptores Romanos, vix Fori Romani videtur quærendus locus; cum inter Palatinum, & Capitolinum Collem ab ijs perspicuè collocetur. Sed tamen viri perquam eruditi doctique contra sentiunt, quorum est princeps vir clarissimus non magis Romana purpura, quam virtute, ac sapientia Cæsar Baronius: cuius auctoritas, validum tamquam pondus plerumque mentes inclinât, eorum præsertim, qui Romam nunquam viderunt, nec locorum situs cum veterum annalibus conferre potuerunt.

Quod ergo descendenti è Capitolio se primum offert, via decliuis, seu ad Arcum Septimij Seueri clius cognomento Capitolinus est, quo descendebatur in Forum. In quo quidem designando Blondus audiendus non est, cum senserit in ea Capitolij parte fuisse clium, quæ respicit Auentinum. *Constare dicimus*, inquit, *clium Capitolinum publicum fuisse ad eam Arcis partem, quæ versa in Auentinum nunc Ecclesiam S. Georgij ad velum aureum è regione respicit*. Probat ex Liiij verbis, qui scribit, Numidas quosdam tendentes in Auentino iussu Consulum, transisse ad Esquilias. Quos, inquit Lilius, cum ex Arce Capitolioq; cliuo publico, in equis decurrentes quidam vidissent, captum Auentinum conclamauerunt. Cuius loci hæc videtur Blondo sententia: Numidas decurrentes ex Arce, Capitolioque cliuo publico fuisse spectatos, cui assentitur Marrianus; quamquam deinde quid de cliuo statuât, incertus sit. Sed longè alius est intellectus eorum verborum. Ita enim ad germanum sensum eliciendum verba construenda sunt. Cum ex Arce, Capitolioque quidam vidissent Numidas cliuo publico in equis decurrentes. Videbant enim Romani ex Capitolio, & Arce obuersa in Auentinum descendentes ex illo Numidas. Itaque non loquitur Lilius de via in Capitolium accliui, sed in Auentinum. Quod ipsa ostendunt Historici verba: Cum ex Arce, Capitolioque quidam vidissent; id est, Romani spectabant ex vtraque montis parte, altera, quæ Arx dicitur, altera, quæ Capitolium. Cur ergo his adiunges? cliuo publico. Quomodo enim vnus, idemque clius ad vtramque Montis partem pertinebat? Deinde clius Capitolinus Publici nomen non habuit, sed qui ducebat in Auentinum. In quo pariter aliqui interpretes Ouidij decepti sunt. Quod patet ex Lilio; cum enim dixisset fuisse in Auentino Ædem Iunonis Reginæ, & Decemuiros sacrificium illi cum pompa destinasse, subdit: Inde, ex Foro, vico T busto, Velabroque per Boarium Forum, in clium Publicum, atque Ædem Iunonis perrectum. Quem & Publicium dicebant. Varro: Clius Pu-

Clius Capitolinus ad Arcum Septimij. Lib. 1. Inst. Rom.

Dec. 3. l. 3.

Lib. 3. c. 8.

Clius publicus pertinebat ad Auentinum. nō ad Capitolium.

1. Fast. Dec. 3. l. 7.

bli.

5. Fast. *blicius ab Aedilibus Plebis Publicijs, qui eum publicè adificarunt; & ut Feltus addit, ut in Auentinum vehiculi Velia venire possint. Ovidius: Pante locati cliui, qui tunc erat ardua rups: Vtile nunc iter est; Publiciumque vocant.*

In Annot. Diuersa de cliuo Capitolino, decernit Baronius, qui scribit: *Errare quidam conuincuntur: qui cliuum Capitolinum viam aliquam arbitrati sunt, per quam in ipsum summum Capitolium ascenderetur. Et paulo post ait; locum illum à maioribus esse dictum cliuum Capitolinum ascensum ipsum modo leuem, olim autem difficiliorem quàm è via deorsum posita prope Ecclesiam S. Maria in Porticu sursum ascenditur versus Ecclesiam S. Maria Consolationis dictam. quem olim fuisse eminentiorem, atque longiorem nullum est dubium.*

Sed alij in Capitolij saltem intermontium deducunt, à quibus dissentire non possum. Cum enim cliuus arduam viam, & paulatim sublatam significet, si in ima valle modicus sit ascensus, cliuus dici vix poterit. De hoc autem nostro Ovidius:

Inde, velut nunc est, per quem descenditis, inquit, Arduus in valles, per fora cliuus erat.

Dec. 1. J. 5. Qui locus ostendit, Romanos è Capitolio per cliuum Capitolinum descendisse. Quod clarissimè alij auctores tradunt. Liuius de Gallis loquens, qui Urbem ceperant, & Capitolium capere vellent: *Prima, inquit, luce, signo dato, multitudo omnis, Gallorum, in Foro instruitur. Inde clamore sublato, ac testudine facta subeunt. Aduersus quos Romani nihil temerè, nec trepidè ad omnes aditus stationibus firmatis, quàm signa ferri videbant, eà robore virorum opposito scandere hostem sinunt. quo successerit magis in arduum, eo pells posse per procliuè facilius rati. Medio fere cliuo resistere, atque inde ex loco superiore, qui prope sua fronte in hostem inferebat, impetu factò, strage ac ruina fudere Gallos. Quo quidem loco apparet cliuum non fuisse extra dorsum montis. cum enim omnia in Vrbe, præter Capitolium, essent in Gallorum potestate; liberum tamen illis non erat per cliuum excurrere. Totus ergo cliuus extra*

Dec. 1. l. 3. Capitolij monumenta non erat. Eodem modo Liuius cum loqueretur de Romanis, qui captum à seruis Capitolium recuperare volebant, ait; *Hunc Ducem sequuti nequicquam, reclamantibus Tribunis in cliuum Capitolinum erigunt aciem.* Tacitus de Vitellianis militibus, qui obsederunt, ceperuntque Capitolium; *Cito agmine Forum, & in minentia Foro Tempia præteruecti erigunt aciem per aduersum collem, usque ad primas Capitolina Arcis fores. Erant antiquitus porticus in latere cliui, dextra subeuntibus. In quarum tectum egressi, aduersarii, saxi, tegulisque Vitellianos deturbabant. Qui facies in prominentem porticum iecere, & sequebantur ignem, ambustasque Capitolij fores penetraffent nisi Sabinus resuulsas undique statuas, decora maiorum, in ipso aditu vice muri obiecißit. Ex quo loco hic fuisse locorum situs elicitur; ut primum esset Forum; deinde cliuus è Capitolio deuexus in Forum, in collem ac cliuius, cui dextrorsum porticus essent adiunctæ: tum fores Capitolij in summo cliuo.*

Vitel-

Vitelliani igitur cum per cliuum ad primam vsquē portam Capitoliij acie extendissent, repulsi sunt ab hostibus egressis in tectum porticus. Mox incensa porticu, hostibusque igne summotis, ad fores venerunt in summo cliuo positas, & mox eodem igne combustas. Hic est eius loci germanus sensus, quem tamen, si Tacito placet, in rem suam alij deducunt. At de porticu cliui Livijs: *Censores vias sternendas scilicet in Vrbes, & Cliuum Capitolinam scilicet sternendum curauerunt, & porticum ab Aede Saturni in Capitolium ad Senaculum.* Dec. 5. lib. 1.

Præter hanc Porticum ad laeam cliui, erat in dextera eiusdem parte Templum Iouis Tonantis ab Augusto ædificatum. *Aedem*, inquit Suetonius, *Tonantis Iouis in Capitolio extruxit, liberatus periculo, cum in expeditione Cantabrica per nocturnum iter læticam eius fulgur perstrinxisset, serumque prælucentem exanimasset.* Idem: *cum dedicatam in Capitolio Aedem Tonanti Ioui assidue frequentaret somnians queri Capitolinum Iouem, cultores sibi abduci, seque respondisse, Tonantem pro Ianitore ei appositum. Ideoque mox tintinnabulis fastigium Aedis redimit, quod ea fere ianuis dependebant.* Idemque Dion testatur. Verum P. Victor in Regione octaua, *Aedes, ait, Iouis Tonantis ab Augusto dedicata in cliuo Capitolino.* Quare ne cum eo Suetonius pugnet, dicendus est cliuum facere partem Capitoliij. Neque Antiquarii alibi præterquam in cliuo collocant. Huius Templi præter effigiem expressam in Numismatis, reliquæ d'cuntur extare in ipso cliuo, tres columnæ marmoreæ cum epistilio egregij operis pœne sub terram capitulo tenus defossæ. Is vestibuli seu pronaï veteris angulus est, cuius Zophorus ab Aedis latere quædam veterum sacrificiorum vasa, & instrumenta: à fronte verò in latioris marmoris tabulas diductus pro longiore inscriptione, quæ inerat, vnum verbum videndum præbet absque R, *essituer*. Instauratio Templi ex eo cognoscitur. Cæterum cum Iuppiter Tonans Ianitor Capitolini Iouis, & in Capitolio pertinaciter locetur à Suetonio, suspicioni dat locum, an prope Temp. um eiusdem Capitolini Iouis in Arce ponendus sit.

Iam ut situs, & solum cliui designetur, dicendum est, cliuum Capitolinum fuisse, quâ ascenditur ab Arcu Septimij Seueri in Capitolium. Indicat ipse Arcus, sub quo vectus curru Seuerus, deinde ascendit ad Aedem Iouis. Triumphantes enim Sacra via in Forum, inde per cliuum flectebant in Capitolium, vt supra dixi. Sic autem cliuus Sacræ viæ è regione respondet, de qua paulo post. Idem patet ex Plinio: *Cæsar Dictator*, inquit, *totum Forum Romanum interit, & ianque Sacram, ab domo sua ad cliuum vsque Capitolinum.* Habebat enim ipse Pontifex Max. domo publica in Sacra via, vt scribit in eius vita Suetonius. Sacra autem via ad Arcum Seueri cum cliuo coniungebatur. Quare ibi cliuus, quo rectâ ascenditur. Vbi & domus quondam Milonis. Cicero: *Domus in cliuo Capitolino scutis referta.* Lib. 9. c. 1. Pro Milo.

Sacra Via. Cap. XII.

Lib. 2. Antiquit.
Sacra via
vnde sit
dicta.

4. de ling.
Latina.

Cap. 34.

SACRA Via dicta est Romæ, quod certis sacris, & ceremonijs fœdus inter se in ea fecerint Tatius Rex Sabinorum, & Romulus, vt Dionysius testatur. Sic, inquit, ante Aras iſto fœdere, circa mediam Sacram viam permixti se inuicem conſalutauerunt. Addit Feſtus aliorum opinione dici Sacram, quòd eo itinere vtantur Sacerdotes Idulium ſacrorum conſciendorum cauſa. Idulia autem ab oue dicta quæ ſingulis idibus Ioui immolabatur. Varro: Oritur caput Sacra via ab Strenia ſacello, qua pertinet in Arcem, qua ſacra quotquot menſibus ſeruntur in Arcem, & per quam Augures ex Arce profeſſi ſolent inaugurare. Neque verò cliuſ Capitoliuſ ea de cauſa dictuſ eſt ſacer, vt putat Riquuſ. Neque illi fauent Horatij verba.

Trabſt

Per ſacrum cliuſuſ merita decoroſ

Proinde Sicambroſ.

Ibi enim partem Sacræ viæ Poeta intelligit, quæ ad radices Palatij decliuſ erat in Forum; vt hodieque conſpicimur. Aſconiuſ: Cùm ab Sacra via deſcenderiſ, & per proximuſ vicuſ prodieriſ. quam ſane Sacræ viæ partem ſolum vulgo fuiſſe notam teſtatur Varro. De hoc cliuo Martialiſ.

Lib. 2.
Ep. 71.

Inde ſacro veneranda peteſ palatia cliuo.

Exeunti enim à Foro prope Templuſ Veſtæ, Iouiſ Statoriſ Aedeſ, & parſ Sacræ viæ accliuſ occurrebat; vt paulò poſt.

Vbi eſſet
Sacra via.

Veruſ vt fineſ Sacræ viæ ſtatuantur, repetenduſ eſt quod Varro loco citato ait. Ceteroliſſiſ à Carinaruſ iunctuſ dictuſ Carina, poſtea Ceronia, quod hinc oritur caput Sacra via. Et paulò ante: Cùm Cælio coniuncta Carina. Carinæ autem locuſ erat prope Amphitheatruſ Flauiuſ, qui quod olim domuſ inſtar Carinaruſ haberet, Carinæ dictuſ eſt, poſtea domo Pompeij nobilitatuſ. Porro Carinæ, cùm in valle inter Cæliuſ, & Eſquilias ſe continerent, & circa Aedem S. Clementiſ inciperent, ad ipſuſ Amphitheatruſ, initiuſ dabant Sacræ viæ. Ea verò iuxta Montem Palatinuſ ad Templuſ Iouiſ Statoriſ producebatur. Plutarchuſ: in vita Ciceroniſ: αἱ τὸ πρὸς τοῦ ἱεροῦ διὰ τὴν ἁγίαν πόλιν καλοῦσιν ἰδρυμένη ἐν ἀρχῇ τῆς ἱερᾶς οὐ πρὸς τὸ παλᾶτον αἰόνην. quod interpres vertit, In Aedem Iouiſ Statoriſ, qua eſt in capite Sacra via, qua aſcenditur in Capitoliuſ. Sed vt prima omittam, quæ Græciſ quadantenuſ reſpondent, poſtrema corrigenda omninò ſunt. Neque enim Capitolij, ſed Palatij meminit Plutarchuſ, quòd è Sacra via aſcendebatur. quod alij paſſim tradunt. Dionyſiuſ: Romuluſ Ioui Statori Templuſ conſecrauit apud portam Mugoniam, ducentem è via Sacra in Palatiuſ. Aſconiuſ: Domuſ Scauri in ea parte Palatij eſſe, qua cum ab Sacra via deſcenderiſ. Dion: Cilonem ducunt Sacra via,

Lib. 2. Antiquit.
In Orat.
pro Scauro.

ut

ut perducant in Palatium. Herodianus: *Vestales Virgines, raptum Palladium, media Sacra via in aulam Imperatoris transfulerunt.* Martialis: *Lib. 1. Ep. 71.*

Inde sacro veneranda petes Palatia clius.

Clinum enim in Sacra via posuit Varro, & Horatius: hodieque ibi descenditur. Herodianus: *Leſtum è Regiæ, & Palatij vestibulo attollunt, perque viam Sacram in vetus Forum deferant.* Vbi & alterius loci fit mentio, quo via mittebant, nempe Fori Romani. quod & lib. 2. tradit Herodianus: *Videt Seuerus per quietem, magnum quemdam, & generosum equum ornatum phaleris Imperialibus, qui Pertinacem per Urbem ueheret media Sacra via. Sed ubi ad ipsum Fori peruenit ingressum, &c.* Suetonius de Vitellio: *Seminudus in Forum tractus est inter magna rerum, verborumque ludibria per totum via Sacra spatium.* Idemque confirmat domus Numæ, vulgò Regia, quæ proxima Templo Vestæ erat in Sacra via; cum ipsum Templum ad Forum esset. Asconius: *Facit & locus pugna: nam in Sacra via traditur commissa, in qua est Regia.* Ouidius:

*In vita VI
tel. c. 17.*

*In Orat.
pro Mil.
3. Trist.
Eleg. 1.*

Paruit; & ducens: Hæc sunt Fora Cesaris, inquit;

Hæc est à sacris quæ via nomen habet.

Hic locus est Vesta, qui Pallada seruat, & ignem:

Hæc fuit antiqui Regia parua Numa,

Inde petens dextram, porta est, ait, ista Palati:

Hic sator: hoc primum condita Roma loco est.

Porro ad Regiam erat Fornix Fabianus, ut idem Asconius: *Fornix Fabianus Arcus est iuxta Regiam in Sacra via à Fabio Censore constructus, qui à deuictis Allobrogibus Allobrox cognominatus est; ibique Statuæius propterea posita est.* Erat Fornix prope Templum Faustinae. Trebellius in Salonino Gallieno. *Fuit denique bæſſenus Statua in pede Montis Romulei, Palatini, hoc est ante Sacram viam intra Templum.* Faustina adueſta ad Arcum Fabianum. Prope Arcum Puteal Scribonij Libonis locatum est. quod erat locus in quo fuit Tribunal Prætoris, vel ædificium, in quo ius dicebat Prætor à Libone ædificatum, dictumque à Puteo, qui inibi esset. Puteal enim tectum est, quo Puteus operitur. Horatius:

*Or. 2. contra Verr.
Fornix Fabianus.*

Puteal Libonis.

Roscius orabat, sibi adesses ad Puteal eras.

Et:

----- Forum Putealque Libonis

Mandabo siccis: -----

*Lib. 2.
sermon.
Sat. 6.
Lib. 1. Ep.
ep. penult.
Labinus.*

• Nec tamen, ut docet Interpres, prope Iani Templum fuit: nisi post Neruam, Iano, qui erat in Foro Transitorio, propinquum dicatur esse.

Iam cum Sacra via in Forum mitteret, initium habens ad Iouis Statoris, quæ Aedes in ipsis Fori finibus erat, & ad radices Palatij, ut paulò post dicam; dubitationem non leuem relinquit, num ibi Sacra via desineret, an vsque ad clium Capitolinum extenderetur. Nam Trebellius in vita Salonini Gallieni. *Fuit denique, inquit, bæſſenus Statua in pede Montis Romulei Palatini hoc est ante Sacram viam intra Templum Fau-*

K 2

stina

Lib. 19.
cap. 1.
Sueton. in
vita Czſ.
cap. 46.

ſtina adueſta ad Arcum Fabianum. Adhæc Hermannus Contraſtus in Chronico, & Anaſtaſius tradit, quod & alij Scriptores Eccleſiaſtici tradidere, Fœlicem huius nominis Quartum Pont. Max. Aedem SS. Coſmæ, & Damiani condidiſſe. *In loco, qui appellatur via Sacra, ubi Aedes Remi æ Romuli fuiſſe aiunt.* Et in viſa Conſtantiſini Papæ ſcribit, *in via Sacra ante Palatium acriter fuiſſe pugnatum.* Plinius autem: *Cæſar, inquit, Diſſator totum Forum Romanum velis intexit, viamque Sacram ab domo ſua ad cliuum uſque Capitolum.* Præterea Varro, ut aiebam ſcripſit, *Sacram viam pertinere in Arcem: qua ſacra quotquot menſibus in arcem ferrentur, & per quem Augures ex Arce profeſſi ſolerent inaugurare.* Ex quibus peripicuè deducitur Sacram viam non uſque ad Templum Iouis Statoris, & initium Fori ſub Palatio, ſed uſque ad cliuum Capitolum ſub Capitolio, & ad Arcum Seueri fuiſſe productam. Quomodo ergo Plutarchus ait? Aedem Iouis Statoris fuiſſe *ἐν ἀρχῇ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ. in principio Sacra via.* Videtur Varro hanc ſolvere difficultatem loco citato. Ait enim: *Huius Sacra via pars hac ſola vulgo nota, qua eſt à Foro cuncti primore cliui.* & Feſtus: *Itaque ne eatenus quidem, ut vulgus opinatur, Sacra appellanda eſt à Regia ad domum Sacrificuli, ſed etiam à Regia domo ad Sacellum Strenia: & ruruſus à Regia uſque in Arcem.* Egreſſis ergo à Foro prope Aedem Iouis Statoris pars viæ comuni appellatione Sacra occurrebat, mittebatque ad Amphitheatrum. Reliquam partem verſus Capitolum, & cliui coniuñctam, etſi non ita vulgo notam, & fortaiſſe populari vocabulo aliter appellatam, peritioribus tamen conſtabat Sacram eſſe. Et verò, cum ad Aedem Iouis Statoris fuiſſet olim portam Palatii, credibile eſt ibi fuiſſe viæ terminum: eandemque poſtea proceſſiſſe anguloſam, & conuerſam verſus Aedem Romuli, nunc SS. Coſmæ, & Damiani: inde ante Templum Fauſtinae ad cliuum Capitolum, & Arcum Septimij Seueri recta excurrere. Sic Aedes Iouis Statoris erat in capite viæ vulgari cognomento Sacra. Unde & Triumphantes ingrediebantur in Forum, reliqua parte viæ prætermiſſa. Nam, ut aiebam ſupra ex Cicerone, à Foro currum ſectebant Triumphantes in Capitolum.

7. Varr.

Templum Iouis Statoris. Cap. XIII.

Lib. 3. Antiquit.
Vbi eſſet Templum Iouis Statoris.
Lib. 1.

POST Sacram viam recognoscendum eſt Templum Statoris Iouis. de eo ſic Dionyſius: *Romulus Ioui Statori, Templum poſuit, apud portam Mugoniam durentem è via Sacra in Palatium.* Quam portam ego ſuprà conſtitui contra Templum SS. Coſmæ, & Damiani. Hæc melius conſtabunt ex Liviis. Nam cum Tatiſus Rex Sabinorum proditione Tarpeia Capitolium occuparet, & Romanus, inquit Liviſus, *exercitus quod inter Palatinum Capitolinumque Collem Campi eſt, compleſſet: non prius Sabini deſcenderunt in equum, quàm ira, & cupiditate recuperanda Arcis ſtimulante animos, in aduerſum Romanum ſubie-*

subiere. Principes utrinque pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius: ab Romanis Hostius Hostilius. Hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa animo, atque audacia sustinebat. Ut Hostius cecidit, confestim Romana inclinatur acies, fusaque est ad veterem portam Palatij. Tum Romulus, & ipse turba fugientium actus, ut fugam suorum sisteret: Hic ego, inquit, tibi Templum Statori Ioui voueo. Vbi & postea locatum est, cum Romani, seu forte, siue adhortatione ducis, siue alia de causa constitissent. Quo loco Liuius campum, quem inter Palatinum, & Capitolinum Collem dixerat completum Romano exercitu, postea Romanum Forum appellauit. Metius Curtius, inquit, ab Sabinis Princeps ab Arce decurrebat, & effusus egerat Romanos toto quantum Foro spatium est. Nec procul iam a porta Palatij erat. Ex quibus hæc certa deducuntur. Romanos a cliuo Capitolino cepisse fugam toto Fori spatio fugisse: ibi stetisse Romulum, & alios fugientes tenuisse, in finibus Fori ad Palatij portam, ibi postea Templum conditum. Ouidius confirmat:

6. Fast.

*Tempus idem Statoris erit; quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora iugi.*

In oratione, antequam Cicero iret in exilium: teque Iuppiter Stator, cuius Templum à Romulo vidis Sabinis in Palatij radice cum victoria est collocatum. Porro cum alia Romæ Tempia essent Iouis Statoris, hoc antiquissimum, & princeps fuit. Quamquam, ut ait Liuius, multò post Romulum conditum fuerit, contrà quam scripsit Ouidius. Fabius, inquit, ambos Consules in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit: in quæ ea pugna Iouis Statoris Aedem votam, ut Romulus ante vouerat: sed sanum tantum, id est locus Templo effatus iam sacratus fuerat. Caterum hoc demum anno, ut Aedem etiam fieri Senatus iuberet, bis eiusdem voti damnata Respublica in religionem venit. Inter cætera, quæ arserunt Neroniano incendio, Aedes Iouis Statoris vota Romulo exusta est, ait Tacitus. Et tunc vel Nero ipse, vel Senatus Populusque Rom. restituendam curauit. Fama est, doctis viris etiam referentibus, striatas tres Columnas in campo nunc Boario, ad hortos Farnesianos, & Palatium adhuc stantes cum admirabilis artificij Epistilio, & Corona, eius Templi fuisse: quas in fronte duplici porticu, in latere simplici haberet. Cuius Ichonographiam, & Orthographiam Antonius Labaccus nobilis Architectus egregiè lineauit. Nec tamen id ita exploratum est, ut omnem dubitationem exhausserit. Videtur enim illud ædificium aliquanto plus à Palatino distare, quàm Historici referant.

Lib. 10.

Quando
extructū
Templum
Iouis Sta-
toris.

VESTIGIA PORTICVS IOVIS STATORIS.

Hoc Templum atrox *Via* conungebatur *Foro* conuocato Noua: *Via noua.*
 quæ secundum Palatii radices *Foro* iungebatur. *Linus: Ex superiore* Lib. 1.
parte ad ium in noua via; habebat enim *Rex ad Iouis Statoris,*
 populum *Tanaquil alloquitur* *Quidius:*

Porte reuertente fossa Vestalibus illa; Fast. 6.

Quæ Noua Roma non ex iuncta foro est.
 postea locum deservit, *ut dicitur*

Hic ubi nunc fossa summa palatii;

Anne redundatis fossa maderat aquis.

Ideo in rei memoriam matronæ nudo pede noua via commeari solebāt.
 Idem: *Huc pede matronam nudo descendere vidi.*

Aquas autem, quas deriuarunt, exiccaruntque, vallis colligebat Capi-
 tolinum, & Palatinum Montem interiacens, quam postea Foro dederūt.
 Dionysius: *Planiciem Capitolio subiectam excisa fossa, & stagno, quod* Lib. 2.
propter loci cavitatem erat aquarum & vicinis montibus manantium rece- Rom. Ant.
ptaculum, terra congesta repleto, in huius quod nunc, Fori est, usum ver-
terunt. Hæc ergo planicies non modo Capitolio, sed etiam Palatio, vt
 Forum, subiecta fuit. Strata est enim ibi via Noua, quæ secundum Pa-
 latij radices Capitolio obuersa in Forum desinebat, & altera sui parte
 tendebat in Velabrum.

Aedes Concordiæ, & Saturni. Cap. XIV.

IAM redeundum ad clium Capitolinum, & de Concordiæ Templo
 statuendum est; quod sanè cliu proximum fuit. Constat id ex plu-
 ribus Ciceronis locis. hic enim Consul vocato Senatu in Aedem
 Concordiæ, eodem comprehensos coniuratos adduxit, & circum
 Aedem, custodiæ causa Equites Romanos disposuit, quos in cliuo Capi-
 tolinio dicit fuisse. Cum, inquit, in hac tella Concordia, in qua me Con-
 sula salutare sententia dicta sunt. Et: *Quis enim Eques Romanus, cum*
Senatus in hoc Templo esset, in cliuo Capitolino non fuit? Et alibi: *Equi-*
tes Romanos daturos illius diei pœnas, qui me Consule cum gladijs in cliuo
Capitolino fuissent. Et: *Nonarum Decembris, qui me Consule fuissent, cli-*
uique Capitolini pœnas ab Equitibus Romanis esse repetiturum. De iisdem
 Salustius: *Nonnulli Equites Romani, qui pœnarum causa cum telis erant cir-*
cum Aedem Concordiæ, egredientes ex Senatu Cæsari gladio minitarentur,
 Cæterum hoc Tempus inter Capitolium, & Forum extructum est,
 ipsi Foro, & coniectionibus imminens, vt testatur Plutarc. Ouidius autē pro-
 pe gradus Iunonis Monetæ, quæ erat in Arce, collocat Aedē Concordiæ.

Candida te niueo posuit lux proxima Templo,

Quæ fert sublimes alta Moneta gradus;

Nunc bene prospicies Latiam Concordia, turbam;

Nunc te sacrata constituere manus.

Furius antiquam populi superator Hetrusci

Vouerat; & voti soluerat ille fidem.

Aedes Cō
 cordiæ ad
 cliuū Ca-
 pitoliū.

Phil. pp. 2.

lbid.

In Or. pro
 Sext.

In Or. post
 red. in sen.

In Camil-
 lo.

Fast. 1.

*Causa, quod à Patribus sumptis scilicet armis
Vulgus; & ipsa sua Roma timebat opes.*

Causa recens melior: sparsos Germania crines

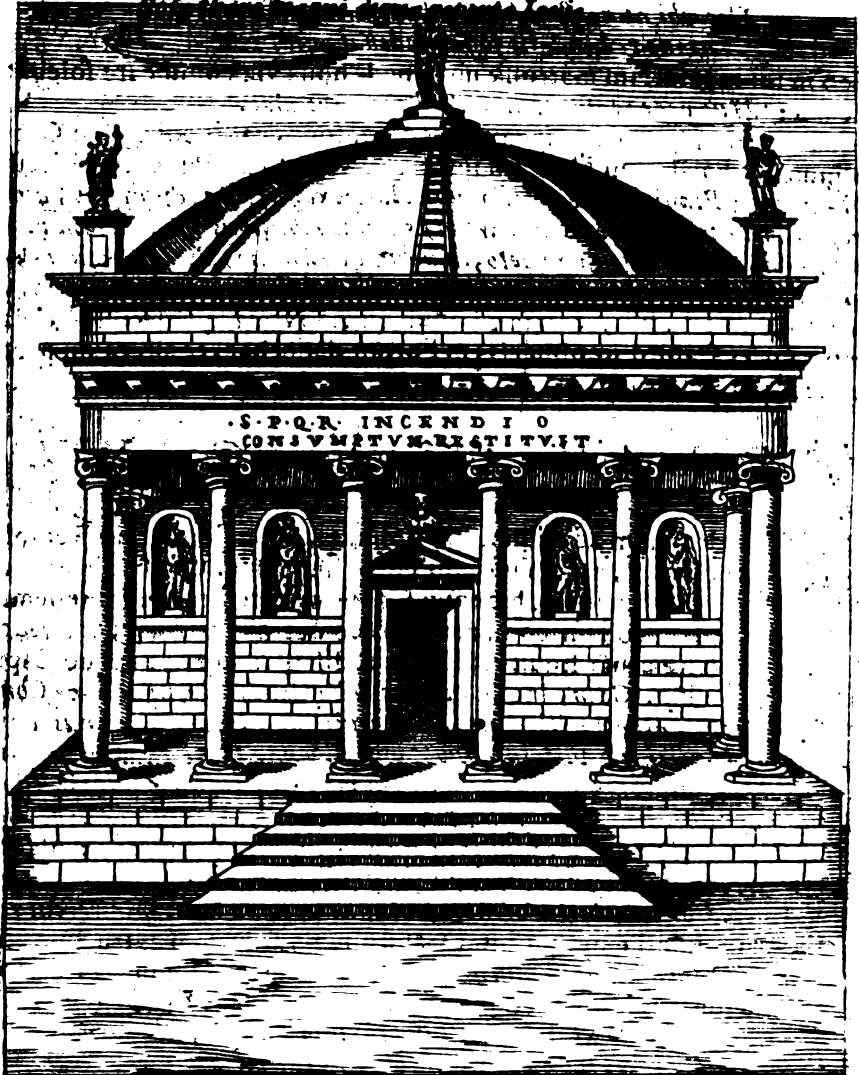
Porrigit auspicis, duc venerando, tuis.

Inde triumphata libas munera gentis:

Templaque fecisti, quam oculis ipse, Deus.

Hac tua constituit genitrix, & rebus, & ara,

Sub throno magni digne posuisti Iovis.

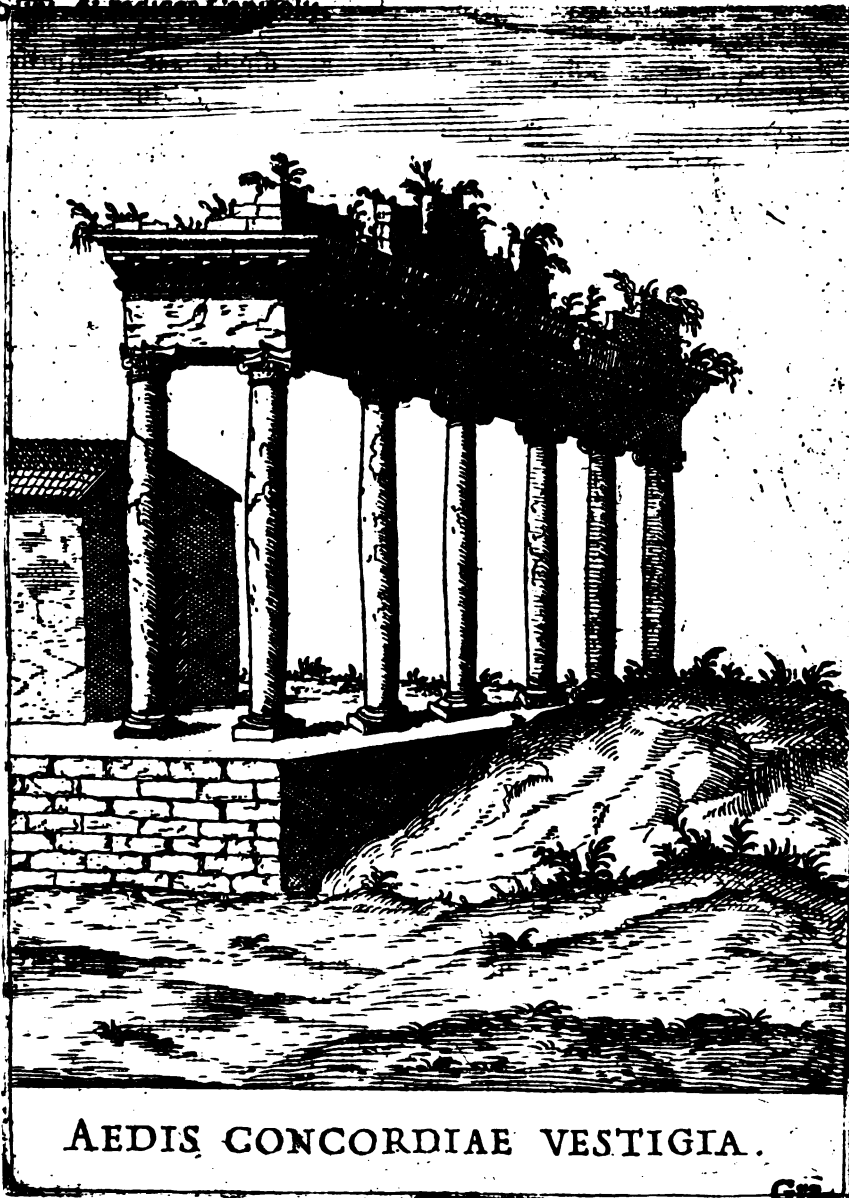

AEDES CONCORDIAE,
In cliuo ad Arcum Septimij.

Qui

Quibus sane verbis videtur docere, Templum Concordiæ à Tiberio
 dedicatum idem fuisse, quod Camillus olim propter populi seditionem
 crexerat. Et ego ita sentientibus, quomodo cum gradibus Monetæ il-
 lud possent componere, supra exposui. Sed tamen aliud omnino esse ce-
 sendum est. Nam Aedem Concordiæ struam à Camillo, postea incen-
 ditio consumptam & restitutam, stante adhuc integra porticu, vt monent
 Antiquarij, videmus ad arcum Septimij Seueri, fere ad finem cliui Capi-
 tolini, & radicem Genitalij.

Ædes Cō
 cordiæ in
 cliuo.

AEDIS CONCORDIAE VESTIGIA.

G. A.

Gradus autem Monetæ sublimis fere in summa Arce. Deinde inter Aedem Monetæ, & Concordiæ, mediz erant substructiones quadrati lapidis, quæ sustinebant muros, turres, moleque Capitolij. Quare Monetæ gradus, ut descenderent ad Aedem Concordiæ, debuerunt substructiones illas discindere ac diuidere, quod in Arce adeo tuta, & non expugnabili quis factum credat? Cum præsertim Aedes Monetæ XLI V. post annos extructa fuerit, quam munitiones Capitolij: nec causa afferri possit, cur eas tunc Romani demoliri voluerint, ut gradus illos apponerent.

Dices: Gradus centum Tarpeiz rupis nonne diuidebant substructiones? Respondeo, gradus illos ab ima valle pertinuisse ad summum substructionum. Ibi autem in ipsis muris Arcis, fuisse fores, quibus aditus erat ad rupem. quod etiam seruatum est in duobus cliuis, quorum in capite erant constitutz fores. Non ita dices de gradibus Monetæ, qui non intermissi, ut in cæteris Templis, in ipso Aedis vestibulo finiebantur, quæ erat in summa Arce. Quod si per hos abruptis substructionibus, in Arcem licebat euadere, cur Vitelliani milites hos ab Aede Concordiæ incipientes, propioresque cliuo Capitolino, & ascensu faciliores reliquerunt? per angustum alium cliuum, & Asyli aditum voluerunt irrumpere? Igitur nulli illi gradus extra substructiones, & frustra ab auctoribus quæsit, vel inducti. Templum vero ab Ouidio descriptum in summa Arce ad ipsos Monetæ gradus statuendum est, longe seiunctum ab eo, quod Camillus struxerat. Legendi hac super re interpretes. Quæ autem de Camillo memorantur à Poeta, id significant; ut quemadmodum ille Aedem Concordiæ propter populi dissensionem vouit, & struxit: sic Tiberius propter pacatam Germaniam: seu Liuiam propter concordiam cum Augusto, aliam ædificauit. Sed quis eorum struxit, dedicauitque? Suetonius Tiberio attribuit. *Dedicauit, inquit, & Concordia Aedem Tiberius, item Pollucis & Castoris suo fratribusque nomine.* Dion. *Fanum Concordia sibi parari iussit, ut suo id, & Drusi nomine inscriberet, ac deinde triumphauit. Triumpho perfecto Templum Liuiæ dedicauit cum matre.* Et: *Anno sequenti Tiberius Aedem Concordia sacrauit, inscripto suo, & fratris Drusi vita pridem functi nominibus.* Varius Ouidius:

Alia Aedes Concordiæ in Arce prope Monetam.

In vita cap. 20. Dion l. 55.

Id. lib. 36.

Fast. lib. 1.

Fast. lib. 6.

De Tiberio: *Templaque fecisti, quam colis ipse, Dea.*

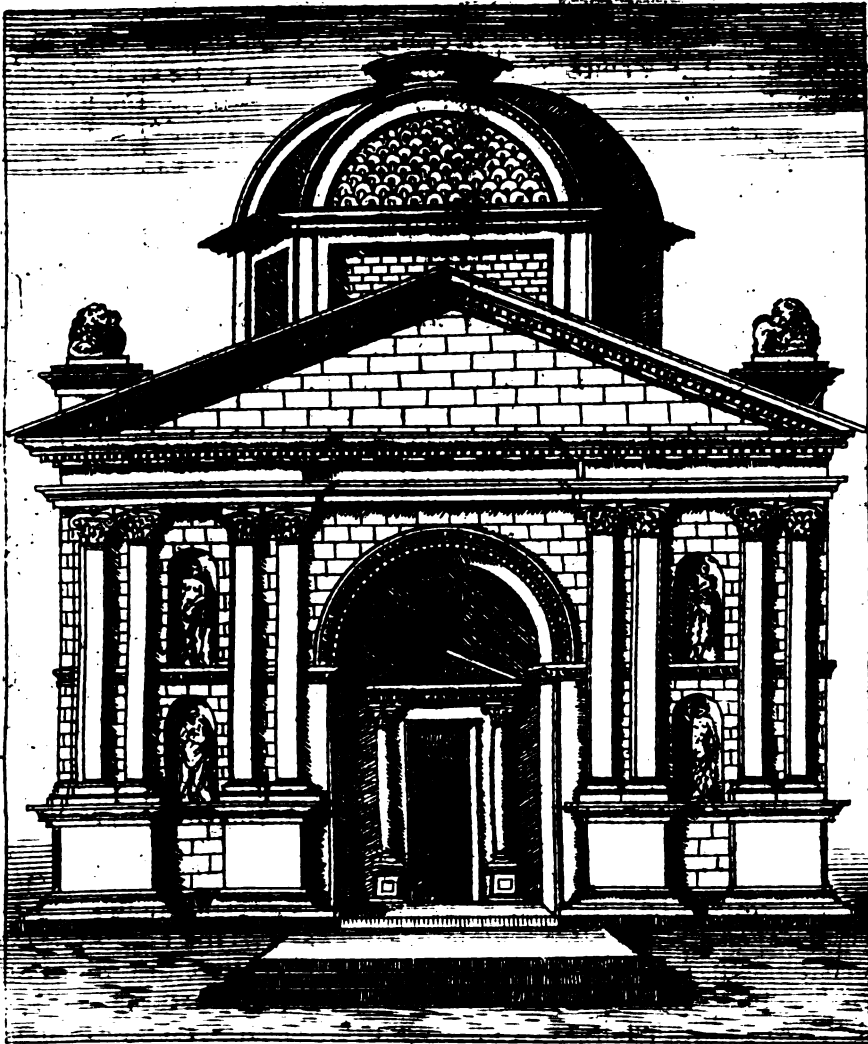
De Liuiæ: *Te quoque magnifica Concordia dedicat ade, Liuiæ: quam caro præstitit illa viro.*

Et:

Hæc tua constituit genitrix, & rebus, & ara.

Sed ex his colligitur, Tiberium fecisse Templum: Liuiam eius matrem instruxisse ara, suppellectili, & rebus omnibus spectantibus ad sacrificia, & ornatum: eademque cum filio dedicasse. Verum ut ad aliam Aedem Concordiæ reuertamur longe ab arce positam ad Arcum Seueri, cum hæc esset olim ad cliuum, ostendit eundem esse, quo nunc ascenditur in Capitolium. Seuerus enim illum Arcum transgressus in Arcem ascendit: sed qua alia via, nisi quam definimus, ascendere potuit?

Obj.

AERARIVM

*Ex altero cliuo ad radices rupis Tarpeie,
nunc Aedes S. Saluatoris in Aerario.*

Obijciunt contra: fuisse Aedem Concordiæ propinquam Templo Saturni, quod & Servius tradit. Olim vero Aerarium Templo Saturni (can- Plutarch.
sis referente Plutarcho) adiectum est, appensaque eidem statera. Cete- in qu. Ro-
rum hac ætate Templum quoddam peruatustum S. Saluatoris cogno- man. q. 43
mento in Statera, siue in Aerario Templo S. Mariæ cognomento in Por-
ticu vicinum est. Ibi ergo olim Saturni Templum, & Concordiæ. Ex quo
præ-

præterea sedem ibi Fori constituunt. Sed hi auctores inficiari non possunt, Saturni Templum fuisse ad Arcum Seueri. Cum enim ibi esset clius, quo vectus est in Capitolium Septimius Seuerus, & ad clium Aedes Concordiæ; conficitur, & proxime Saturni Aedem fuisse. Linius: *Porticum ab Aede Saturni in Capitolium* Censores fecerunt. Quæ videlicet porticus in dextera parte cliui Capitolini, vt supra dixi ex Tacito, fuit, & prope Aedes Concordiæ, de qua loquimur.

Dec. 5. l. 1.

Saturni
Aedes ad
Aerariū.
Marlian.
lib. 3. c. 16.
Fulu. de
Foris.

Cap. 2.
Loc. cit.
In arg. Or.
pro Milo-
ne.

In vita
cap. 49.
Lib. 55.
Lib. 53.

Aerarium
militare.

De quo Li
pl. 1. a. c. 4

In vita
Aug. c. 38.

Milliarium
aureum.

Lib. 3. c. 5.
Lib. 1. hist.
In vita
Oth. c. 6.

Saturni quidem Aedes Concordiæ proxima, vbi nunc Aedes S. Adriani, ponitur ab Antiquarijs. Consentunt hæc cum veterum dictis. Seruius; *Ossa*, inquit, *Orestis ab Aricia Romam translata, & condita ante Templum Saturni, quod est ante clium Capitolinum*. Festus, qui docet Aedem Concordiæ positam inter Capitolium, & Forum: idem ait, Templum Saturni in imo cliuo Capitolino fuisse: vbi & Aerarium fuit, vt tradit Solinus, & Plutarchus. Præterea ad Aerarium fuisse Forum ostendit Asconius; nam cum Milonis iudicium ageretur in Foro: *Præsidia*, inquit, *in Foro, & circa omnes Fori aditus Pompeius disposuit. ipse pro Aerario, vt pridie consedit, septus delecta manu militum. post, tantum silentium toto Foro fuit, quantum esse in aliquo Foro posset*. Quod si ex alia Capitolij parte colitur Aedes S. Saluatoris in Aerario, vt demus cognomenrum ab Aerario aliquo veteri deriuatum; (quod tamen inficiari quis potest, vt paulo post) idonea responsio est: Quemadmodum non vnum in Vrbe Saturni Templum fuit: ita nec vnum fuisse Aerariū. Testatur Suetonius, *Augustum constituisse Aerarium militare cum velligalibus nouis*. Et Dion. *Augustus*, inquit, *pro se, & Tiberio pecuniam in Aerarium, cui militaris nomen indidit, intulit*. Quod & ante dixerat: *Agrippa abdicatus est ab Augusto. eius facultates in Aerarium militare relata*. Capitolinus de Marco: *Cum ad hoc bellum omne Aerarium exhaussisset suum*. Vulcatius in Auidio Cassio: *Qua Antoninus in priuatum Aerarium congeri noluit*. Quare *Senatu præcipiente in Aerarium publicum sunt relata*. Trebellius in Claudio, recitans Epistolam Valeriani Augutti: *Huic*, inquit, *Salarium de nostro priuato Aerario dabis*. Hoc ergo Aerarium solis stipendijs militaribus constitutum quis neget ab Aerario veteri Reipublicæ fuisse discretum? & fortasse ab altero secernebatur, quod proprium Augustorum fuit, vt ex Capitolino, & Vulcatio recitaui: Cum autem & hoc sub tutela Saturni statuendum esset; huius quoque noua Aedes sub Augusto ædificata est à Munatio Planco, cuius meminit Suetonius: *A Munatio*, inquit, *Planco Aedes Saturni extructa est*. Quare hanc Aedem Aerario adiectam, vbi Aerari cognomentum aiunt superfuisse, iure suo collocent.

Opponunt adhuc Milliarium aureum, quod verè illis obstat. Erat autem Milliarium aureum, *Aurea Columna*, vt in Othone scribit Plutarchus, *in quam omnes via Italia desinebant: In capite Romani Fori statutam*, vt Plinius: *sub Aedem Saturni*, vt Tacitus, & Suetonius. Hanc igitur prope antiquam illam Aedem S. Saluatoris in Aerario collocant. Probabilius Marlianus: *Erat autem*, inquit, *Milliarium aureum, Colum-*

VESTIGIA AEDIS SATVRNI CVM AERARIO
*in cliuo Capitolino ad Arcum Septimij
 nunc Aedes S. Adriani.*

na prope Arcum Septimij. Hic ergo Umbilicus Vrbs, sic enim dicebatur, quod ab eo mensura viarum currerent, & in media Vrbe, hoc est in loco eius celeberrimo esset, si prope Theatrum Marcelli, vt volunt, ponatur, ponetur prope Vrbs muros; cum in propinquo esset porta Carmentalis ad Forum nunc Montanarium, vt alijs dixi. Quare Columna Milliaris in capite Fori ante Aedem Saturni, nunc S. Adriani verissime collocabi-

Lib. 3.
 cap. 18.
 Fulv. lib. 3
 in For.
 Rom.

Lib. 2. Ann.
nat.

cabitur. Porro ne hoc omittam. Ad Aedem Saturni Arcus fuere positi Tiberio Principe. Tacitus: *Fine*, inquit, *annus propter Aedem Saturni ob recepta signa cum Varo amissa, ductu Germanici, auspicijs Tiberij dicantur.*

Dec. 3. l. 7.
In regione viij.

Præterea ubi hi auctores Aedem Saturni, & Forum collocant, vicus Iugarius fuit, qui secundum radices rupis Tarpeiz, & Capitolij tendebat in Forum. Liuius: *A porta Carmentali Iugario vico in Forum venire.* Iugarium autem dixere, quod ibi esset Ara Iunonis Iugæ, quam præesse matrimonio putabant, auctore Sex. Pompeio. In eodem vico fuisse Templum Opis, & Saturni testatur P. Victor: eundemque Thurarium appellat. Igitur ex Iugario, vel Thurario vulgus fortasse facile finxit Aerarium, Temploque S. Saluatoris ibi condito cognomentum adiecit in Aerario.

Velabrum, Boarium Forum. Cap. XV.

4. de ling.
Lat.
Lib. 4.
Eleg. 10.

VLTIMO fines Velabri, & Fori Boarij nobis circumscribendi sunt. Fuit autem Velabrum inter Forum Romanum, Palatium, & Auentinum, quia, ut ait Varro; *Olim ex Vrbe in Auentinum à reliqua Vrbe paludibus disclusum vehebantur ratibus.* Propertius:

*Quà Velabra sua stagnabant flumine, quæque
Nauta per urbanas velificabat Aquas.*

Velabrum
ubi esset.
Lib. 1,

Pertingebat autem Velabrum ad radices Palatini Collis ut idem insinuat Varro, qui ait: *Sacrificium fit in Velabro, quod in Nouam viam exitur.* Hæc autem via, ut supra dixi, à Templo Iouis Statoris bipartita, vel desinebat in Forum, vel secundum radices Palatij exibat in Velabrum. Certum verò est tam ibi, quam in proxima Valle Circi Maximi inundantes aquas Tiberis stagnasse. Fuit id Ouidius:

Fast. 6.

*Foris reuertebat festis Vestalibus illa;
Quà via Romano nunc Noua iuncta Foro est.
Huc pede matronam nudo descendere vidi:
Obstupui tacitus, sustinuique gradum.
Sensit anus vicina loco, iussuque sedere
Alloquitur, quatiens voce tremente caput.
His ubi nunc fora sunt, vda tenere paludes;
Amne redundantis fossa madebat aquis.
Curtius ille lacus, fidas qui sustinet aras,
Nunc solida est tellus, sed lacus ante fuit.
Quà Velabra solent in Circum ducere pompas,
Nil præter salices, crassaque canna fuit.
Sapè suburbanas rediens conuiuia per ondas,
Cantat; & ad nautas ebria verba iacit.
Non dum conueniens diuersis iste figuris*

No-

Nomen ab auerso ceperat amne Deus.

*Hic quoque lucus erat iuncis, & arundine densus,
Et pede velato non adeunda palus.*

*Stagna recesserunt; & aquas sua ripa coercet;
Stetique nunc tellus; mox tamen ille manet.*

*Hic, ubi nunc Fora sunt, linteres errare videres,
Quæque iacent valles, Maxime Circe tua.*

Vertum-
nus.

Idem
lib. 2.
Fast.

Hæc stagna, & paludes quamquam ante Romani emittere, & derinare voluerant, egregio tandem opere substructis cloacis Tarquinius Romanorum quintus Rex exiccavit. Neque, quod ego legerim, aliud auerso Tiberi patefactum iter, aut alueus detortus est, quod inculcant Poëtæ; sed solum ex planis imisque vallibus, quas Tiberis inundabat, euectæ sunt aquæ, simul fortasse repurgato laxatoque alueo, ne fluvius effunderetur. Propertius:

El. 2. lib. 4.

*Hæc quondam Tiberinus iter faciebat; & aiunt
Remorum auditos per vada pulsa sonos.
At postquam ille suis tantum concessit alumnis,
Vertumnus verso dicor ab amne Deus.*

Ovidius: *Non dum conueniens diuersis iste figuris
Nomen ab auerso ceperat amne Deus.*

Ovidius
Fast. 6.

Hic est Vertumnus, seu Vortumnus, cuius signum erat in vico Tusco, qui pars Velabri fuit. Cicero: *Quis à signo Vertumni in Circum Maximum venit?* Velabrum hodieque indicat Aedes S. Georgij cognomento in Velabro. ibi enim erat; aliterque in Velo aureo corrupto cognomine.

Var. lib. 4
de Lingua
Latina.
3. Ver.

Adiunctum Velabro fuit Boarium Forum. immo aliquâ Velabri partem Forum Boarium cepit. De cuius appellatione infra. Ovidius:

*Pontibus & magno iuncta est celeberrima Circo
Area, quæ posito de Boue nomen habet.*

6. Fast.

Quæ verba fines Fori circumscribunt. Circus enim Maximus longitudinem vallis inter Palatium, & Aventinum occupauit. A quo ad Tiberim, quem eo loco pontes Senatorius, & Publicius iungebant, secundum Aventini radices area producta, & ad Templum S. Georgij conuersa, inde rediens ad Circum, spatium definit Boarij Fori. Liuius: *Incendio à Foro Boario orto diem, noctemque adificia in Tiberim versa arserunt.* Quare fluuiio iungebatur. Situm præterea Boarij Fori notat Inscriptio in veteri Arcu quadrato marmoreo ad S. Georgium, in quo Seuerus Augustus, Iulia Augusta, & Antoninus Cæsar, aliæque instrumenta sacrificiorum insculpta sunt.

Fides Fori
Boarij.

Lib. 9.
Dec. 4.

ARCUS SEPTIMIO, ANTONINO ET IULIAE ERECTVS.

IMP. CAES. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTH. MAX. FORTISSIMO. FELICISSIMO.
 PONTIF. MAX. TRIB. POTEST. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI. PATRIAE. ET
 IMP. CAES. M. AVRELIO. ANTONINO. PIO. FELICI. AVG. TRIB. POTEST. VI. COS. III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO. FELICISSIMOQUE. PRINCIP. ET
 IULIAE. AVG. MATRI. AVG. N. ET. CASTORVM. ET. SENATVS. ET. PATRIAE. ET. IMP. CAES. M. AVRELL. ANTONINI. PI. FELICIS. AVG.
 PARTHICI MAXIMI BRITANNICI MAXIMI
 ARGENTARI. ET. NEGOTIANTES. BOARI. HVIVS. LOCI. QVI. INVEHENT. DEVOTI. NVMIN. EORVM

Erat igitur hic eorum locorum situs. A porta Carmentali, nunc Foro Montanario Iugarius vicus secundum radices Capitolij porrectus desinebat in Forum Romanum. Velabrum aliqua sui parte vico Iugario propinquum fuit, interpositis duntaxat domibus, & Basilicis: tum in parte ipsa Velabri Boarium Forum, quod Palatinum, Auentinum, Circum Maximum, & Tiberim attingit. Liuius: *A porta Carmentali Iugario vico in Forum venire. In Foro pompa constitit. Inde vico Tusco, Velabroque per Boarium Forum in cliuum publicum, qui ducebat in Auentinum, atque Aedem Iundis Regina perrellum.* Et Plautus, cum varia Fori loca numerasset, subdit:

In Tusco vivo, ibi sunt homines, qui ipsi sese venditant.

In Velabro vel pistorum, vel lanit, vel barufficem.

Propterea, & pompa Circensis descendens e Capitolio per Velabrum ferebatur in Circum. Propertius;

Qua Velabra solent in Circum ducere pompas.

Et Cicero: *Quis a signo Vertumni in Circum Maximum venit? quam tu vis? Ibenfarum, atque pompa eiusmodi exegisti. Qua & Boario Foro transibat, quod Circo iungebatur. Denum vicus Tuscus partem Velabri, Boarijque Fori occupauit, de quo infra. Quamuis Plautus loci citato videatur vicum a Velabro se iungere.*

Dec. 3.
lib. 7.

In Curcul. a. 3. 4.
sc. 1.

Or. 3. in Verr.
Vicus Tuscus.
Lib. 3.
Ant.

Circumscribuntur fines Romani Fori.

Cap. XVI.

Forū Ro-
manū in-
ter Palati-
nū, & Ca-
pitoliū.

HIS ita circumpositis, Romanum Forum inter Palatinum Collem, & Capitolium collocandum est. Et quia longius aliquanto quam latum fuit, à Capiteolio ad Palatium latitudo: longitudo à Sacra via sita olim pro Templo Saturni nunc S. Adriani, vsque ad Aedem Virginis à Consolatione appellatam, aut amplius excurrit. Id Antiquarii rem tanquam certam, & exploratam habere ponebant. Sed quoniam Cardinalis Baronius, tantus auctor, refragatus est, qui statuit Forum ad Aedem S. Nicolai cognomento in Carcere Occasum versus; Pompeius Vgonius, cum Italica lingua scriberet de Stationibus Urbis, nonnullis rationibus comprobauit, quibus ego ausis, & roboratis alias subactam.

Lib. I.

Primo ergo probant allata Liviij verba: *Effusus est Romanos toto quantum Foro spatium est.* Hanc ego rationem virgo repetitis ijs, quæ suprà de Templo Iouis Statoris dicta sunt. Conditum est enim Templum ad radices Palatii, ubi steterunt Romani, qui antea Sabinos ex Arce Capitolina decurrentes, toto quantum Foro spatium est, fugerant. Igitur Forum desinebat ad Templum, quod cum esset ad veterem Palatii portam Mugoniam nomine, eo quoque Forum pertinebat. Hæc ut clariora essent, cum locorum seu describenda curavi.

Confirmat Sacra via, è qua, ut ex Dionysio dicebam, porta Mugonia mitteret in Palatium, ea nempe parte, quæ exurgit è regione Aedis SS. Cosmæ, & Damiani. Ad eam ergo Palatii angulum pertinebat etiam Forum. Deorontret idem, & via Nova, quæ prope Templum Iouis Statoris desinebat in Forum.

Tacit. I. 3.
Annal.

Secundo, Tacitus describens fines Urbis conditæ à Romulo: *Igitur, inquit, à Foro Boario sulcus designandi oppidi ceptus. Inde certis spatijs interiecti lapides per omnia montis Palatini ad aram Consi: mox ad Curias veteres: tum ad sacellum Lavinium, Forumque Romanum.* Quæ loca pristinis insignita nominibus, ita novis adicitis recenseremus. In area, ante Templum S. Anastasie designari cepta sunt moenia. Inde dextrorsum secundum Circensem vallem hortorum, radicesque Palatii ducta: tum flexa versus Arcum Constantini, inde ad Arcum Titi, iacentemque vallem inter Palatinum, & Capitolium, ubi postea Forum secessit. Quare non alio in loco fuisse dicendum est.

Templum
Pacis Fo-
ro proxi-
mum.

Tertiò, Suetonius in vita Vespasiani: *Fecit, inquit, & nova opera: Templum Pacis Foro proximum.* Superstites etiam Templi reliquias videmus, quibus & Fori situm definire possumus. Respondent, Templum Pacis fuisse Foro proximum, nempe regioni octavæ Urbis, quæ Forum Romanum inscribitur. Qua responsione multas dubitationes amoveri posse autumant. Verum hac responsione quamvis forte vim verborum Suetonij possent effugere, quæ non regionem, sed Forum ipsum verè signifi-

gnificant: tamen alios scriptorum locos non rectè interpretantur; Nam via Nova quam supra diximus Foro fuisse iunctam, à Sexto Rufo ponitur in regione ipsa Fori Romani, quemadmodum igitur regioni iuncta erit? Deinde quod antea ex Lilio assereram, *Romani fugisse toto quantum Foro spatium esset*; Nam intelligent fugisse tota regione Fori? hæc enim præter tot alia locorum spatia, ipsam Capitolium complectebatur, quo Romani ascendere non potuerunt. Nec optime profertur postea verba scriptorum, quæ huiusmodi loquutione, *in Foro*, vel *in Foro Romano*, regionem significat. Neque enim tueri se quisquam potest P. Victoris, aut Sexti Rufi auctoritate, qui in descriptione regionum Urbis, earum nomina præscribere debuerant. Quando enim absolute Forum, vel Forum Romanum scribitur, ipsum Forum est intelligendum, non regio octava Urbis, in qua Forum est. Alioquin bene diceretur, Capitolium est in Foro: Templum Iovis Feretrii est in Foro, quod quis dicit, aut legit? rectè autem dicitur Templum Iovis Feretrii est in regione Fori. Sic etiam cum legitur aliquid fuisse edificatum, aut peractum in Circo, intelligimus Circum Maximum, aut Flaminium, non regionem undecimam Circi Maximi, aut nonam Circi Flaminij.

Quarto asseruntur Dionysij verba: *Post mortem vero Brutij Collegæ Valerius plebi suspectus sit, tanquam sibi regnum comparans, quia domum sibi loco invidioso intrinsecus, Collem eligens imminentem Foro, valde altum & præruptum, quem Romani Veliam vocant. Respondent, Veliam fuisse in Capitolio, & Foro, quod collocant ad Theatrum Marcelli, imminentem; nempe, inquit, eminentiorem partem Tarpeij Colles, quæ in Occidentem obversa est. Sed mirum, Veliam poni in Capitolio; cum P. Victor Veliam in Palatio, decima regione Palatii numeret: & Capitolium sit in octava. Varro addit, cum de Palatino dixisset, Nam apud Balantiæ appellat, pergit: huic Germanum, & Velias coniunxerunt. Idem; in Velia apud Aedem Deum Penatium. Hæc fuit in initio Palatio. Solinus; Tullius Hostilius, habitavit, in Velia, ubi postea Deum Penatium Aedes facta est. Lilius; Aedes Deorum Penatium in Velia de Cælo tacta erat: Dionysius; Templum, Deorum Penatium, Roma non procul Foro ostenditur, secundum viam, quæ ad Carinas per compendium, situm in loco obscuro propter circumiecta aedificia. Hæc via, vel est Sacra, ortum ducens à Carinis, ultra Amphitheatrum, vel Sacra proxima. Et hic Dionysij locus ostendit Forum ibi; ubi nos ponimus fuisse non longe à Carinis; ut & Virgilius;*

Velia ubi
esset.

Cap. 2.
Dec. 5.
lib. 5.
Lib. 1.

Lib. 2. Ae
neid.

*passimque armenta videbant
Romanoque Foro, & iuncta iugiter Carinis.*
Tacitus loco supra citato; *Mox ad Caridas veteres, tum ad sacellum La-
tium, Forumque Romanum.* Caria veteres ad Arcum Constantini ponit
ab Antiquariis. Inde fines Urbis ducti ad sacellum Latium, seu Pena-
tium, prope ingreditur hortorum Farnesiorum, tum in Forum Romanum.
Idem Tacitus loquens de Templis, quæ arserunt Neroniano incendio,
ait *Hæcque totius statueris vasa Romæ; Numaque Regia, & delubrum*

Lib. 15.
Annal.

Vesta cum Penatibus Populi Romani sacra. Erant autem Aedes prope contiguae ad radices Palatii. Demum Varro Velas dictaque, *Quod ibi Pastores Palatini ex ouibus ante tonsuram inuentam vellere lanam sint soliti, ex quo vellera dicuntur.* Velas dixit, quoniam erat ima, & summa Velia; summa in summo Colle, in imo ima apud quam Aedes Penatum. Linius: *Et adificabat, Valerius, in summa Velia.* Plutarchus: *In Velia quam vocant, Foro imminet.* Sed Valerius Consul cum propter ædificationem in summa Velia, ubi habitabat: regnum affectare diceretur, refert Linius; in concione ad Populum: *Ego, inquit, si in ipsa Arce Capitolioq; habitarem, metui me credere posse à Civibus meis.* Velia ergo alibi quam, in Capitolio quaerenda. lege, qui idem docent Antiquarios.

Lib. 3.
In vita
Valer.

3. Catil.
Forum
Romanū
ad Orientem.

Quinto. Cicero signum Iouis in Capitolio excelsius factum tradit, & iussu Aruspicum conversum ad Orientem: *Ac se, inquit, sperare dixerant, si illud signum, quod videtis, Solis Ortum, & Forum, Curiamque conficeret, fore ut ea consilia, quae tunc essent inita contra salutem Urbis, atque Imperij illustrarentur.* Capitolium, ut primo libro constitui Forum versus Orientem, aut inter ortum, & meridiem spectat, obuersumque Palatinum, ad cuius radices Curia, in qua habebatur Senatus, fuit. At planities iacens dextrorsum sub Tarpeia rupe ad Aedem S. Nicolai spectat Occalum; nec sibi Tullius constabit. Nec vero hic Forum interpretari possunt regionem Fori. Hæc enim Capitolium, & loca circumiecta comprehendens tam Ortum, quam Meridiem, & Occalum spectauit.

Sexto. Plutarchus in vita Ciceronis commemorans supplicium eorum, qui cum Catilina in patriam coniurauerant. *Primum, inquit, à Palatio Consul Lentulum sumit, eumque per viam Sacram, mediumque Forum adducit. Fori egressus Consul cum ad Carcerem ventum esset, tradit liitori Lentulum, eumque strangulari iussit.* Sacrae viæ terminos supra definiuimus, nempe à Carinis usque ad Templum Statoris, contra Aedem nunc SS. Cosmæ, & Damiani; ibi enim mittebat in Forum, & altera sui parte conuertebatur ad Aedem Faustinae. At Forum si collocatur ad Aedem S. Nicolai plus nimio distat Sacra via.

Idem alijs rationibus vrgetur. Cap. XVII.

Aedes Castoris ubi esset.

In vita
Aug. c. 30.
In vita
Aug. c. 5.

HÆC Pompeius, alijsque viderint, à me partim propugnata, partim fusiis exposita. Iam idem alijs non lenioris momenti rationibus conabor pervincere, quod circumposita Foro ædificia abundè demonstrant. In primis Aedes CASTORIS, quæ olim fuit in Foro. Neque vero hic aliquis inculcet regionem octauam Fori appellatione nuncupatam. Nam Augustus, teste Suetonio, *Spatium Urbis vicisque diuisit in quatuordecim regiones.* Quæ antiquitus quatuor erant, auctore Varrone, *Suburana, Esquilina, Collina, Palatina* in quæ eodem Suetonio referente, natus est Augustus. Sed Castoris Aedes ante Augustum fuit in Foro, cum octaua Urbis regio Fori nomine, nondum erat.

Non-

LIBER SECVNDVS.

Nonne, inquit M. Tullius, ab Aulo Posthumio Aedem Castori & Polluci in Foro dedicatam vides? Et alibi pluries. Livi: Castoris Aedes eodem anno. Idibus Quintilibus dedicata est. Vota erat Latino bello, Posthumio Dictatore. Filius Duumvir ad id ipsum creatus dedicavit. Aliam causam affert Dionysius: Quod nimirum eo bello duo Iuvenes humanis maiores redeuntes ex praelio visi fuerint ex equis descendere seque lauare ad fontem proximum Templo Vestae, quos populus, cum paulo post euauissent Castorem, & Pollucem esse ratus, iisdem Aedem posuit, ubi se videndos praeberunt, propè Aedem Vestae, quae fuit ad Statoris. De fonte idem Dionysius: Qui, inquit, ad Aedem Vestae profuens paruum, sed profundam facit lacunam. Iuturnae lacum dixere. Ouidius:

*Fratribus illa Deis fratres de gente Deorum
Circa Iuturna composuere lacus.*

Nam illud Tiberius suo, & Drusi fratris nomine restituit. Ceterum Aedes Castorum non modò erat in Foro, sed etiam ad radices Palatini Collis. Pomponius Latus in Decio; *In Aede, inquit, Castoris, & Pollucis in parte Fori Romani versùs Palatium cuius vestigia effodi vidimus.* Et vero cum in eo Colle esset Domus, & Palatium Caesarum (Augustus enim ibi habitauit, & alij deinceps Augusti) C. Caligula partem Palatii ad Forum usque promouit, ut ait Suetonius, atque Aede Castoris, & Pollucis in vestibulum transfigurata, consistens saepe inter fratres Deos, medium se adorandum ad euntibus exhibebat. Pensitanda sunt verba. *Promouit Palatium*, quod erat in Colle Palatino, usque ad Forum. Non ergo tanta loci distantia, ut putant, sed subiectum Colli, ubi & Templum. Nec sanè eò pertingere potuit Forum positum ad Aedem S. Nicolai. Nam inter illud, & Palatinum Capitolij pars, Forum Boarium, & Velabrum statuenda necessario sunt. Porro Aedem Castoris (quod praetereundum hoc loco non est) referente Asconio, de Manubijs L. Metellus instaurauit, qui Metellus subactis Dalmatis, Dalmaticus appellatus est. Haec eadem à Tiberio postea resecta, & dedicata est. Suetonius in vita Tiberij. *Dedicauit, inquit, & Concordia Aedem: Item Pollucis, & Castoris suo, fratrisque nomine de Manubijs.* Claudius item postquam à Caio mutata erat in vestibulum domus, iisdem Diuis, Dione referente, restituit. Domitianus etiam vel instaurauit, vel ornauit. Martialis:

Quid loquar Alciden, Phœbumque, piosque Laconas?

Addita quid Latia Flauia Tempia polo?

Eodem in loco Forum statuendum est, propter Aedem VESTAE, quam Numa Rex condidit ad imam partem Palatii propè suam domum, cognomento Regiam. Regia autem ut supra dixi ex Asconio, erat in Sacra via. Vtraque autem propè veterem Palatii portam, Mugoniam nominè ad ima Collis, è regione Templi SS. Cosmae, & Damiani. Ouidius:

Hac est à Sacris, quae via nomen habet.

Hic lotus est Vestae; qui Pallada seruat, & ignem:

Hac fuit antiqui regia parua Numa.

Inde patens dextram, porta est, ait, ista Palati.

3. de Nat.
Deor.
Lib. 3.
Vrbis 270

Lib. 6.

Fast. lib. 1.

Suet. in
Cal. c. 22.
Dion. lib.
59.

In 3. or. in
Ver. ora. in
orat. pro
M. Scavro.
Cap. 20.

Lib. 60.

Lib. 9. Epi
gram. 4.

Aedes Ve
stae, & Nu
mae do
mus vul
go Regia
vbi essent.
3. de Trist.
Eleg. 1.

DE VRBE ROMA

Lib. 1. Epi
gram. 71.

*Quid sit, dicam: vicinam Castra cana
Transibit Veste, virgineamque domum.
Inde Sacro veneranda petis Palatium clivo.*

1. de Di-
uinat.

Cui locus erat adiunctus. Cicero: *a sacro Veste, qui a Palatii radice, in novam viam deuectus est.* Via autem noua, quod supra exposui, ibi exitum habebat in Forum. Fulvius multis argumentis confirmat Aedem Vestae fuisse, ubi nunc Aedes S. Mariae appellatione Liberatricis; & affert Epitaphia Vestalium Virginum in sepulchris ibidem repositis insculpta. De eadem Aede ignem Vestae perpetuum continente Diony-

Lib. 3. in
Foro Ro-
mano.

sus: *Νομάς δὲ τῶ ἀρχαῖον ὡς λαβὼν τὰς ἀρῶν ἑκάστην τῶ φερεταιῶν ἱστίας, κοινῶν δὲ κατεστήσατο πάντων μίαν ἐν τῇ μεταξὺ τῆ καπιτολίου, & τῆ παλαιοῦ χωρίῳ συμπαπολισμῶν ἥδη τῇ λῶφον ἐν ἀεὶ βόλῳ, καὶ μέσης ἀμφοτέρων τῶν ἀρχαῖας, ἐν ᾗ κατεστάνει τὸ ἱερόν τῷ διφυλάκῳ τῶν ἱερῶν.*

Lib. 2.

Numas autem imperium accipiens priuatus quidem non mouit Curiarum faeces: communem autem constituit amplexum unum, in media, inter Capitolium, & Palatium ora, iam Collibus vno circuitu in Urbem comprehensis; & media inter utrumque existerente Fora, in quo posuit Templum, & custodens sacrorum. Quid clarius? ut ostendatur Templum Foro adiunctum, & Forum inter Capitolium, & Palatium?

Templum
Caesaris in
Foro.

Non dissimili argumenta est Templum CAESARIS Dictatoris, quod Templo Castorum propinquum erat. De eo P. Victor in Regione viij. *Templum Iulij Caesaris in Foro.* Scribit Dion, Caesaris cadauer a populo fuisse in Foro crematum, eodemque in loco aram erectam, in qua Caesari immolari. Sed Consules aram demoliti sacrificia prohibuerunt.

Lib. 44.

Aliter Suetonius, qui narrat Populum Romanum solidam columnam prope viginti pedum lapidis Numidici Caesari in Foro statuisse, scripsisseque, *Parenti Patria*, & apud eam longo tempore sacrificare perseuerasse. Venim, ut idem Dion postea refert, Triumviri Antonius, Lepidus, & Octavius sacellum Caesari eo in loco, ubi crematus fuerat erectura. At idem *ἡρώων* iulij ab Augusto factum, & consecratum affirmat, Est autem *ἡρώων* sanum, & monumentum heroibus poni solitam; atque

In vita
Caes. c. 89.
Lib. 47.

ad id ipsam, opinor, Caesaris Templum, quo nomine sic appellauit Appianus. *Quo in loco, inquit, primum ara erecta est, nunc Templum Caesaris ipsius residet, quod diuinitati condignum celebratum honoribus.* Praeter hoc, & alia illi Tempora cum videret, dedicata sunt, arae, simulacra iuxta Deos; quod testatur Suetonius. Ceterum perperam Marliano

Lib. 2. de
Bello Ci-
uili.

Templum Caesaris ponitur post Aedem Faustianam, cum Aedi Castorum vicinum fecerit Ouidius:

In vita
Caes. c. 76.
lib. 3. c. 10.

Pratridibus affinis, quos proxima Tempora iuuent, /
Diuis ab excelsa Iulius Aede videt.

2. de Pon-
ro Eleg. 1.

Et Statius sub Palatino collocat.

Lib. 1. Syl.

binc obuia limina pandis /
Qui fesus bellis, afferta munere proles /
Primus iter nostris ostendit in altis Dianis

Nam

Nam cum statua Equestris Domitiani Palatium spectaret, ut paulò post dicam, Cæsar Augusti munere relatus inter Divos, & obuias sui Templi fores quodammodo venienti equo apertens, necessario sub Palatino colebatur. Quibus rectè, ac verè positis, alibi Forum quærendum non est, nisi inter Capitolium, & Palatium.

Idem repræsentat F. Q. R. I. descriptio, quam habet Statius quod etiã innuit Vgonios: Nam statua Equestris Domitiani in medio Foro sita, habuit à tergo Templum Concordiæ, & Capitolium: à fronte Palatium, & Templum Vestæ: à latere Basilicam Iuliam, & Aemilij Pauli. Patent hæc ex versibus:

In eque
Domitia-
ni.
Postquam
Statua
Equestris
Domitia-
ni.

*Ipse autem puro celsum caput adre septus
Templa superfulges, & prospicere videris.
An nona capiteptis surgant Palatia flammis
Pulchrius, an tacta vigilet sacra Troicus ignis?
Atque exploratas iam laudet hæc Ministras?*
Spectabat ergo Palatium, & Templum Vestæ, ubi ignis perpetuus: & domum Vestalium Virginum: & Templum Cæsaris. Quod ante dixerat:

*hinc obuia limina pandis
Qui fessus bellis, afferta munere prolis
Primus iter nostris ostendit in æthera Divis.*

Quæ autem retrò erant:

Terga Pater, Rondoque videt Concordia vulva.
Erat enim Concordiæ Templum ad clium Capitolinum: Et Pater, seu Vespasianus ipse etiam Templo cultus, seu Iuppiter, prospectans ex æde magnificentissima Capitolij, illum enim dici Patrem nemo non novit.

*At laterum passus hinc Iulia Templo tuentur:
Illinc helligens sublimis regia Pauli.*

A lateribus hinc BASILICA Iulia, hinc Pauli Aemilij. Ideo Lipsius ex suo scripto Codice legendum putat, Iulia recta, ne videatur Statius redire ad Templum Cæsaris. Sed perinde est, si legas Templo. Templum enim, quodcumque auguratio conditum aeneis fuit. Itaque Curiam, & Rostra, Templo dixerunt. Neque dixeris Basilicarum Conditores, cum eas iudicijs, acrisque publicis ponarent, auguria neglexisse. Quare & apud Martialem, cum loquitur de hac Basilica, & eius iudicijs, quidam, Templo, legunt.

Basilica
Iulia in
Foro.
Lib. 3. c. 7.
de Magni-
tud. Rom.

*Iam clamor, centumque viri, densumque Corona
Vulgus, & infanti Iulia Templo placent.*

Lib. 6. Epi-
gram. 36.

Atqui quidam Codices habent texta.

Ceterum ne, quæ ad has duas Basilicas spectant, hoc loco prætermittam. Alteram L. Aemilij Paulus extruxit qui fuit Consul cum C. Claudio Marcello Anno ab Urbe condita DCCIV. acceptaque pecunia, ut ait Plutarchus, & Appianus, à Cæsare, qui tunc erat in Gallijs, nempe mille, & quingentis talentis, mirabilis, teste Plinio, Phrygijs columnis Basilicam crexit. Cicero ad Atticum: Paulus in medio Foro Basilicam, iam parva tamen, sed antiquis columnis. Illam autem quæ locavit, facit

Basilica
Pauli Aemilij in
Foro.
In vita
Cæsar. lib. 2.
de Bello
Civil.
Lib. 4. Epi-
gram. 16.

magnificentissimam. Quid quæris? nil gratius illo monumento, nil gloriosius. Vbi duarum Basilicarum mentio fit; vnius quam Paulus instaurauit: Alterius, quam ipse extruxit. Prior illa, vel Porcia, vel Opimia fortasse fuit. Alterius Basilicæ Aemiliæ meminit Plinius. Post eum, inquit, M. Aemilius Collega in Consulatu Q. Lutatij non in Basilica modo Aemilia, verum, & domi suæ posuit suorum imagines in clipeis.

Lib. 35.
cap. 5.

Iam non ita certo Basilicæ Iuliæ condicorem adducere possumus. Sed certe non alius, nisi Iulij Cæsaris nomine Augustus extruxit, ac dedicauit. Dion meminit Curia Iuliæ condita, & dedicata ab Augusto, quam postea *σωμὸς τοῦ* nuncupat. quod confessum non modo Senatorum, sed etiam Iudicum significat, & videtur accommodari posse ad Basilicam, Iudiciorum sedem. *βουλευτήριον* antea dixerat quod proprie Curia est. quamquam, & Iudices Areopagitas *βουλῶρας* appellauit Lucianus. Meminit Basilicæ Iuliæ Quintilianus: Certe, inquit, cum in Basilica Iulia diceret, Trachallus Orator, primo tribunali; quatuor autem iudicia, ut moris est cogerentur. Meminit & Plinius: Descenderam, inquit, in Basilicam Iuliam auditurus, quibus proxima comperendi natione respondere debebam: sedebant Iudices, Gentium viri venerant.

Lib. 57.

Lib. 12.
cap. 15.

Lib. 5. Ep.
ep. VII.

At quoniam erant hæc duæ Basilicæ Pauli, & Iulij à lateribus Statuæ Equestris Domitiani; vtra læuam seruabat, Iulia nē, an altera? Id mihi hætenus clarè compertum non est. Marlianus ait, à sinistra collocari ab Statio Basilicam Pauli euersa. Illinc belligeri sublimis regia Pauli. Sed Statio illis verbis id non expressit. Plutarchus in vita Galbæ narrat cum ille venisset in Forum, *Conspiciti sunt primo equites, mox pedes ad Basilicam Pauli aduolare.* Hi missi fuerant à Castris ab Othone, nempe ab extremo Viminali, ut Galbam occiderent. Venerunt ergo à sinistra parte, Forum indidem ingressi. Quod si verum est, Pauli Basilica sita erat prope Templum Faustinae: Basilica verò Iulia dextrorsum non longè à Templo Iulij Cæsaris quod sub Palatio collocauimus. Dicitur & coniectura ex Suetonio scribente, Caligulam nummos non mediocris summa à fastigio Basilicæ Iuliæ per aliquot dies sparsisse in plebem: Idemque legitur apud Iosephum. Credibile igitur est, Basilicam Colli Palatino propinquam fuisse, ut Caius à Palatio, siue à ponte, quo Palatium, & Capitolium iunxit, eius fastigium adire percommodè, seseque in Aedes Illas superiores recipere posset. Iam ut ad Forum redeamus: hæc faciès ædificiorum, quæ erant in Foro, illi inter Capitolium, & Palatium perspicuè adiungitur, ibi enim illa fuerunt.

Lib. 3. c. 22

In vita
Caligul.
cap. 37.
Lib. 19. In
daic. Anti
quit. c. 1.

Adhuc in huius rei testificationem extat Faustinae Templum. Erat enim ut supra dixi in Sacra via, quæ prope, mittebat in Forum. Quid ergo necesse est tanta loci distantia, ut illi faciunt, separare? Porro huius Templi porticus ingentibus columnis sulca adhuc miraculo est, extantibus etiam extimorum Templi parietum reliquijs, atque Aedem S. Laurentio dicatæ continentibus. Antonino Pio post eius mortem maioriq. Faustinae eius coniugi extructum fuit. Iulius Capitolinus: *Meruit, & Flamini, & Cicerensius & Templum, & sedales Antonianos.* Spartianus. *Ante Templum D. Pij.*

In vita
Anton.
Carac.

Alia

ANTONINI, ET FAVSTINAE TEMPLVM.

[illegible]

1. The first step in the process is to identify the problem or issue that needs to be addressed. This involves gathering information and understanding the context of the problem.

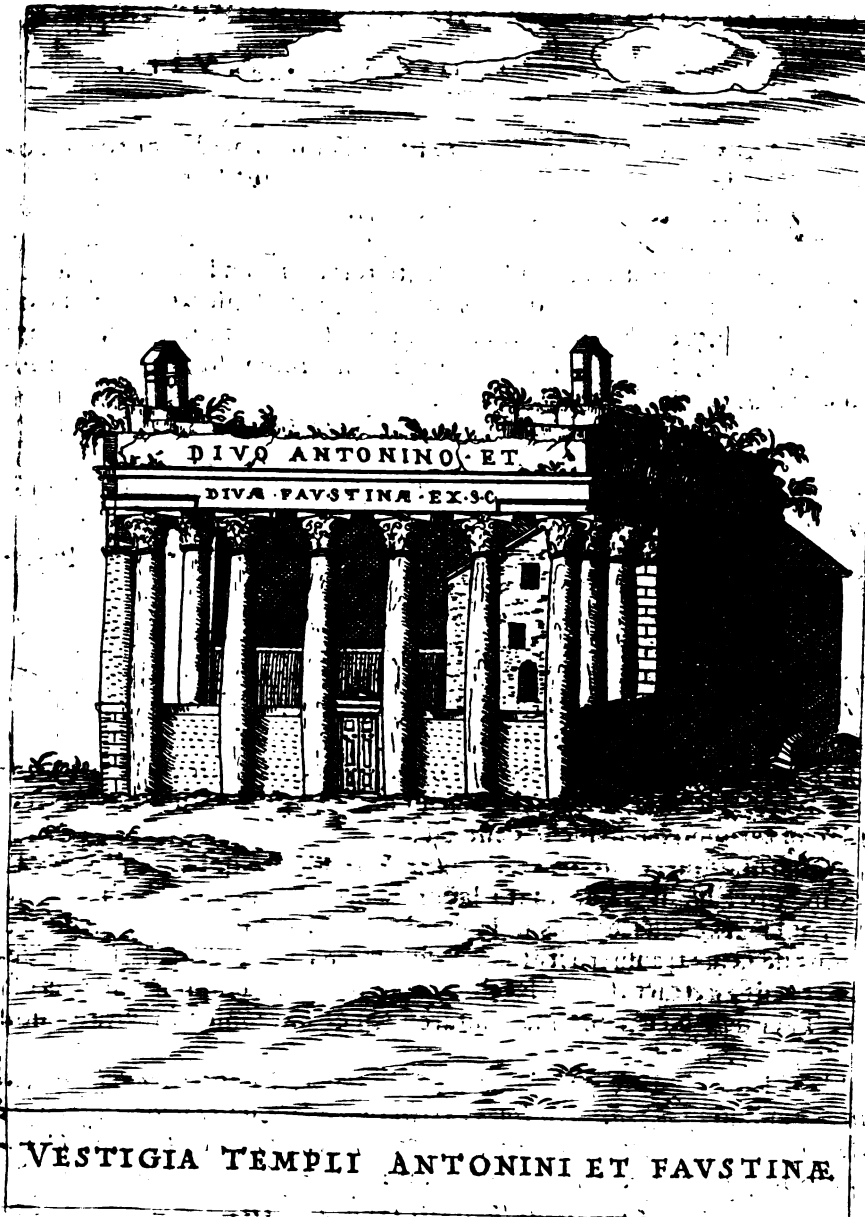
2. Once the problem is identified, the next step is to define the objectives and goals of the project. This helps to clarify what needs to be achieved and provides a clear direction for the team.

3. The third step is to develop a plan or strategy to address the problem. This involves breaking down the problem into smaller, manageable tasks and determining the resources needed to complete each task.

4. The fourth step is to implement the plan. This involves putting the strategy into action and monitoring progress to ensure that the project is on track.

5. The final step is to evaluate the results of the project. This involves assessing the outcomes against the objectives and goals and identifying any areas for improvement.

THE UNITED STATES OF AMERICA

Alia Romani Fori loca, & ædificia inter Capitolium, & Palatinum. Cap. XVIII.

Lacus
Curtius
in medio
Foro.
Lib. 4.

LACUS Curtius testimonio sit, qui erat in medio Foro. In Foro lacum Curtium à Curtio dictum, scribit Varro. Nam cum ibi sub Romulo stagnarent aquæ, illò Metius Curtius repulsus è Palatij porta, abdiderat se, atque in stagnum tradito nomine immiserat: sine quòd eo loco subsidente terra profundam voraginem. Curtius miles intrarat: siue quòd locum fulguritù sepserat Curtius Cos. Sed Liuius lib. 7. à Curtio qui se cum equo in specum immiserat, celebre nomen deriuat. Ceterùm lacus nomine tenuis remansit; nam terræ solum clausum cancellis erat. Ouidius:

*Curtius ille lacus, siccas qui sustinet aras,
Nunc solida est tellus: sed ante fuit lacus.*

Ant. lib. 2. Dionysius: *Lacus iste iam terra congesta repletus est, Romani Fori medullium fere occupans.*

Loc. cit. Hic ergo lacus vel adiunctus Equestri Statuæ Domitiani, vel propè fuit inter Palatium, & Capitolium. Statius:

*Ipse loci custos; cuius sacra vorago,
Famosusque lacus, nomen memorabile seruat.*

Et paulo post: *Nunc veneranda Palus, cum te propè nosse, tuumque
Immortale iubar vicina sede tueri
Concessum:*

Vbi sermo de Statua Domitiani. Cùm ergo germanum eius Statuæ locum antea designauerim inter Palatinum, & Capitolinum, simul & Curtij lacus terminos defixisse necesse est.

Confirmat quæ diximus Galbæ mors, & eorum qui cum illo necati sunt in Foro. Nam Galba iuxta lacum Curtium occisus est. Titus Iunius, qui fuerat eius legatus in Hispania, ante Aedem D. Iulij iacuit in verumque latus transfuerberatus. Piso à Galba adoptatus in Aedem Vestæ peruasit, extractusque è latebra, & in foribus Templi trucidatus est. Hæc Tacitus. Nec dissimilia Plutarchus, & Suetonius in vita Galbæ prodidere.

Lib. 1. Hist.
Lib. 8.

Idem ROSTRA proclamant, & in Foro. Liuius: *Rostrique earum, navium, suggestum in Foro extructum adornari placuit, Rostraq id Templum appellatum.* Erant autem Rostra ad radices Palatij. Claudianus loquens de Palatio Cæsarum ait:

De 6. cöl.
Honor.

Attollens apicem subiectis regia Rostris.

Cum ergo essent in medio Foro ad conciones, & ad Palatij radices, non poterit Forum ad Aedem S. Nicolai situm ad Rostra pertingere, interposito, ut sæpe dixi Velabro, & Roario Foro.

In vita
Ner. c. 27.

Reditus Neronis in Urbem è Græcia quem Suetonius narrat, idem con-

confirmat. Alba enim veniens Romam ingressus est Appia via, & porta Capena, nunc S. Sebastiani. *Diruta*, inquit, *Circi Maximi* *Corru*, *pen Velabrum*, *Forumque*, *Palatium* & *Apollinem posijt*. Liquebat igitur Neronem à porta S. Sebastiani rectà venisse vsque ad Templum S. Anastasie, vbi erat *fons* Circi Maximi: tum dextrà conuersum in Velabrù, & Forum inter Palatium, & Capitolium: inde iterum dextrà conuersum per Sacram viam in Aedem Apollinis, & Palatium venisse. Quare aliud Forum longè sepositum Nero non inuenit, neque eo in Palatium venire potuisset. Certior argumentatio ducitur ex via Triumphantium, quoniam certior, & exploratiores est. Hi ergo, vt supra diximus, venientes à Theatro Marcelli per Velabrum, & Circum Maximum venientes ad Arcum Constantini Sacram viam ingrediebantur: hac exibant à Forum: è Foro, quod circumibant, flectebant in Capitolium. Quod si Forum abstractum è Valle inter Capitolium & Palatium ad ipsum Marcelli Theatrum constituitur; Triumphantes neque Circum Maximum, neque Sacram viam videre potuerunt, contra quam veteres scriptores diserte tradant.

Via Triumphantium in Vrbe.

Ex oppugnatione Capitolij sub Vitellio princeps idem conficitur. Nam cum Sabinus Vespasiani frater eo se recepisset, *Milites*, inquit, *Tacitus*, *Forum*, & *imminentia Fora* *Templa prateruisti*, *erigunt aedem per aduersum Collem*. Hi venerunt è Palatio, vt patet ex superioribus. Missum enim à Sabinò Cornelium Martialem internuncium pacis mōhuerat Vitellius, vt per secretam adium partem occultè abiret, ne à militibus interficeretur. Ex vix dum regresso Martiale furens milites adebat. Quod si Forum inter Capitolium, & Palatium non fuit, quod iter tenuerunt, vt in Capitolium ascenderent, cum præsertim per cliuum Capitolinum irrupere voluerint, propè Aedem Concordiæ, ut dictum supra est.

Lib. 2. Hist.

Idem habemus ex Comitio, in quo fedus à Remulo, & Tatius idem fuit, eratque ad radices Palatii contra Capitolium. Nam Ficus, seu Caprificus, sub qua, in spelunca, quæ Lupercal est dicta, expositi sunt ad Tiberim Romulus, & Remus, in Comitio fuit. Tacitus, *Aedem*, inquit, *anno*, septimo Neronis, *Ruminalem arborem in Comitio, quæ super ostium gentis, & quadraginta annos Remi, Romulique infantiam tenuerat, mortuis ramalibus, & arcescente trunca diminutam prædixit, pro habitum esse, donec in nouos factus reuiuisceret*. Plinius: *Ficus arbor in Fana, quæ Comitio Roma nata, sacra fulguribus ipsi condita*. Eundem locum indicat Ouidius de ijs loquens, qui pueros ad Tiberim exponebant.

In fin. 13. Annal.

Lib. 11. cap. 12.

Hic, vbi nunc Fora sunt, lintres errare videres;

Fast. 2.

Quaque iacent valles maxima Circi tuæ;

Huc vbi venerunt (neque enim procedere possunt

Longius) ex illis vbi, & aliter ait.

Seruius in illud Virgilij:

Et gelido monstrat sub rupe Lupercal,

8. Aeneid.

Sub Palatino monte est quaedam spelunca, in qua de Capra luebat, id est sacri.

sacriscatibus. Vnde & Lupercal dictum. Sed aliam nominis causam asserunt Quidius, alique: quod nempe

Venis ad oppositor Lupa fata gemellos.

Lib. 1. Ro- Verum Lupercal, & antrum Ruminale ætate Dionysij, ut ipse testatur, man. ant. Romanæ ædificijs adornarunt, ut vix spectuncæ introrsum actæ situs agnosceretur. Cæterum de Comitio sic Varro: *ante Curiam Rostra. Sub de-* Lib. 4. *maxima à Comitio locus sacrosanctus, quo videmus Comitium prope Cu-* In 3. conf. *riam fuisse. Ascendit: Comitium, inquit, locus est propter Senatum,* Ver. *quo ceteri Equitibus, & Populo Romano licet. Porro idem Varro est;* Comitium & Curia. *et dextra Curia, quod Ascendit, propter Senatum. Curia autem circa*

Lib. 4. medium Forum ad radices Palatii fuit. Quod & innuit Propertius: Eleg. 4. *Aditus erant Montes, ubi nunc est Curia septa;*
Bollicus ex illo fonte bibebat equus.

Lib. 1. Nam cum Rostra in medio essent Foro; Curia autem quam Rostra fue-
Lib. 47. runt, ibidem est ponenda, & ad eius laeam Comitium. Linius: *Status*
statuæ capite celato, quæ in loco res acta est, in Comitio, in gradibus ipsis ad
laeam Curia. Dion: Curiam, inquit, Iuliam ab eo, Cæsare, dilectam ex
decreto prius facto adificauerunt propter Comitium. Curia igitur, & Co-
mitium, & Lupercal cum sub imo Palatio essent constituta, nihilominus
erant in Foro. Quare Forum Palatio monti aditum reposcunt, quod
infrauctores rembuunt.

Templum Fuit etiam in Foro AVGVSTI Templum à Tiberio factum, ut est
Augusti. in eius Nummo, à C. Calpurnia perfectum, & dedicatum. Suetonius. *Au-*
In vita. *gusti Templum, restitutionemque Pompeiani Theatri imperfecta post tot*
Tib. c. 47. *annos Tiberius reliquit. Idem. Templum Augusti, Theatrumque Pom-*
Sueton. in *peij Caius absoluit. Deinde Caius, inquit, Dion, habitu triumphali Tem-*
Dion. lib. *plum Augusti dedicavit, nobilissimæ pueræ ætate florantibus, cum virgini-*
59. *bus eiusdem ordinis hymnum canentibus. Marlianus, Templum, inquit,*
Lib. 3. c. 8. *Augusti in Foro Romano positum erat. Antiquus scriptor, quia non legi,*
hac in re mihi auctor esse non potuit. Sed argumento est, quod, ut ait
In vita. Suetonius, *Caius super Augusti Templum ponte transmissa Palatium,*
Caligul. *Capitoliumque contempsit, ut frequentius iret in Capitolium exoratus, ut*
cap. 22. *aitbat,*

*aiebat, à Ioue, & in contubernium vltro inuitatus. Perperam autem, Marlianus arbitraturs tres columnas cum epistilio in Foro nunc stantes, reliquias esse eius pontis. Pons enim pertinebat ad alteram Capitolij partem, ubi erat Templum Capitolini Iouis prope rupem Tarpeiam conditum; hoc enim frequenter adire Caius voluit. Porro Templum Augusti instauravit Antoninus Pius ut constat ex eius Nummis. Cui adiecta est Bibliotheca. Plinius: *Videmus certe Apollinem in Bibliotheca Templi Augusti Tuscanicum. Id idem à pollice, dubium, an mirabilem, an palatium.* non aliquis interpretetur Templi Augusti, Templum Apollinis ab Augusto factum in Palatio.*

Lib. 34.
cap. 7.

Postremo, quod adfertur Pompeius Vgonius, Historie Ecclesiasticae Templum S. Adriani ad Arcum Septimij Severi nuncupasset in tribus Foris, destrorsum enim erat Romanum: retro, seu leuoralem Forum Caesaris, & Augusti: hac enim tria locis praefertim, causisque forensibus dedicata erant, ut norunt periti antiquitatis. De Foro Romano ad certum constat. De Foro Caesaris Appianus: *Non id quidem nomen ueniale, sed ad lites, aut negotia conuenientium.* De Foro Augusti Suetonius: *Gausa extruendi fuit hominum, & iudiciorum multitudo, quae videbatur non sufficientibus duobus etiam tentio indigere.* De his Martialis:

Lib. 2. Bel.
ciuil.
In uia
eiusdem
cap. 39.
Lib. 3. E.
pigr. 38.

Causas, inquis agam Cicerone disertius ipse.

Atque eritis triplici par mihi uero Foro.

Et tibi. *Foroque triplici spangus ante equos omnes.*
Et iterum. *Li, te his decima numerentem singula lentus*

Conteris una tribus Gangiliensi Foris.

Statius: *Nec saltem tua disla continentem.*

Qua trino Iuuenis Foro tonat.

Lib. 8. Epi.
gram. 44.
Lib. 7. Epi.
gram. 64.
Lib. 4. Syl.

Sed quoniam quidam locum Martialis interpretatione deprauant, Alexander ab Alexandro longam de triplici Foro dissertationem ita concludit: *Ex quibus sine controuersa liquet, triplicem de quo quadrimum Forum, de Romano, de quo: Caesaris, & Augusti Foro, in quibus lites agitari, & iudicia ueluti consueuerant, non de alijs intelligi oportere.* Neque eruditio viro in alia opinionum dinecticula discendenda est. Ex quibus deinde conficitur, Forum Romanum, tam prope sacrum Aedem D. Adriani, quam inter Palatinum, & Capitolium fuisse. Hoc sufficit respondere, Forum Capitolio fuisse subiectum. Non enim quaecunque parte Capitolij, sed ea solum, quae uergit ad Palatinum, utriusque monti, mediana ipsum, subiectum erat.

Lib. 2.
cap. 12.

Lib. 2.
cap. 12.

Testi-

Testimonium Carceris Tulliani adducitur, &
obiecta refelluntur. Cap. XIX.

Lib. I.
In Con-
rat. Ca-
pitoli.

Carcer
Tullianus
ad radices
Capitolij,
Foro im-
minens.

Cur dica-
tur Aedes
S. Nicolai
in Carce-
re Tullia-
no.

SUPEREST vltima ratio, quæ prodians ex Carcere Tulliano, suo acumine cum vulnerare studet, & ipsa vulneratur. Neque immetitid; nam prima rumores, & controuersias excitauit. Carcer quidem Tullianus imminet Foro. quare vbiunque fuerit, sibi Forum adiunget. Linus de ebo loquens: *Carcer*, inquit, *ad terrorem increscentis audacia media Vrbe imminens Foro edificatur.* Varro: *In hoc pars, quæ sub terra, Tullianum ideo quod additum à Tullio Rege. Hanc partem ita Salustius describit; Est locus in Carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paululum ascenderis ad lauam, circiter viginti pedes humi depressus. Hum muniant vniuersique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, & odore fæda, atque terribilis eius facies est.* Ceterum hæc proprietates apprimè conueniunt Carceri, qui hodieque visitur sub Capitolio, superextructa Aede S. Petri cognomento in Carcere. Dicitur enim fuisse Carcer à Linio imminens Foro, media Vrbe. Foro, ut patet, imminet. Nam Forum sub Capitolio, Palatioque fuisse, probatum est: *Inter media Vrbe* habitatis vndique montibus; nam & Cælius, & Apentinus additus fuerat: & aliqua pars Quirinalis, quamuis pomærio non ingrunderetur, ab Numæ usque temporibus, qui eam incoluerat, ædificijs frequens erat. Loci verò Tulliani subterraneam faciem ita hodieque percurrere, ut Salustius describit, affirmat Vgolinus argumentum hoc fuisse persequutus, & nos videmus.

At obijciunt: Aedes S. Nicolai ex altera Capitolij parte ad Occasum prope veteris Theatrum Marcelli, in Carcere Tulliano, aliquot ab hinc sæculis, appellata est. Ibi ergo Carcer, & Forum fuit. Verum hæc Templi appellatio orta rudibus sæculis eum apud imperitū vulgus inualuisset, cum postea scribæ in tabulis publicis, & illorum temporū scriptores suis in voluminibus, qui hæc accuratius non excuterent, adhibuerunt. sequenti nempe sermonem populi, penes quem *Ius est, in forma loquendi.* In Romanis quidem antiquitatibus hodieque multi quàm multa peccant? Reliquias marmorei ædificij, quod in Quirinali, & hortis Ducum Columnensium nuper dirutum Campum Martium spectabat, vulgus Neronis Turrim appellauit; quasi ex ea Romanum incendium Nero aspererit, non è Turri Mæcenatis longe distita in Esquilij. Statuam Equestrem M. Antonini vulgus ad hæc usque tempora Constantini esse voluit. Templum Pacis nonne dicunt nascente CHRISTO DOMINO corruisse? Pyramidem ad portam Trigemina sepulchrum Remi? Et alia passim populus peruertit. Atqui ut apparet, eos non errare, qui Templo S. Nicolai titulum Carceris tantum apponerent, leguntur antiquæ inscriptiones dempta voce, Tullianus qualis in marmorea tabula prope
Templi

Templi fores hodieque legitur, ut ait Vgonius: *Ego Romanus Presbyter diuina dispensationis gratia Sanctissimi Confessoris Christi Nicolai, & Ecclesia, qua in Carcere dicitur, Procurator, & Rector.*

Instant acrius. Certum est eo loci fuisse Carcerem. Testis Plinius: *Templo Pietatis, inquit, extra Ro in illius Carceris sede, ubi nunc Marcelli Theatrum est.* Eundemque Carcerem indicat idem Plinius: ait enim, *a Columna Mœnia ad Carcerem inclinato, sydere supremam pronuntiabat.* Nec alium potuisse Carcerem intelligi ostendit Iuuenalis:

Fœlices proauorum atavos, fœlicia dicas

Sœcula, qua quondam sub Regibus, atque Tribunis

Viderunt uno contentam Carcere Romam.

Quamuis enim postea duo Carceres fuerint, vnum tamen vidit antiquissima ætas. In eo autem Carcere fuisse locum testatur Festus, *quod Robur dicebant, ex quo precipitaretur maleficorum genus*; Idemque dictum esse saxum Tarpeium aliorum quoque auctoritate confirmatum est.

Vt hæc omnia diluantur: constat primò oportet, duos olim Romæ fuisse Carceres, quorum vnus diuersus à Tulliano quando exædificatus fuerit, non constat. Tullianus quidem in Regione viij. Fori Romani; alter in Regione ix. Circi Flaminij à P. Victore, & Sexto Rofo numerantur. Ille imminens Foro ædificatus media Vrbe: hic autem Carcer CL. XVII. dicitur à P. Victore. Parum autem refert, utrum hic Carcer dictus sit *Centum virorum* an *CL. xvir.* id est *Claudij Desemuii*, de quo magna inter auctores agitur controuersia; dum constat, quod negari non potest, alterum esse à Tulliano. Neque enim illi conueniunt Tulliani proprietates. Est in regione ix. Tullianus in viij. Non imminet Foro, longe seiunctus: non in media est Vrbe, immo fuit extra Urbem. Siquidem teste Plinio, ibi postea conditum est Templum Pietatis, quod erat in Foro Olitorio: nempe. extra portam Carmentalem, ipsamque Urbem, ut supra ostendi. Quomodo ergo in media Vrbe? Porro de hoc loquitur Plinius, non autem de Tulliano, cum ait: *ad Carcerem inclinato sydere, supremam horam pronuntiari.* Vergit enim illa pars Urbis ad occasum: eumque sine appposito Carcerem nuncupat, ut ante bis nuncupauerat. Nam quod spectat ad versus Iuuenalis, quibus vno Carcere sub Regibus, & Tribunis Romam contentam euehit; non intelligit Satyricus Tribunos Plebis, aut Tribunos Militum, qui pro Consulibus Rempublicam aliquando tenuerunt; sed eos Tribunos Militum, quos Romulus primus creasse fertur, cum tres Equitum Centurias, quorum opera in omni Reipublicæ discrimine vteretur, adscripsit. Dicti autem Tribuni, quod Terni ex tribubus, Ramnensium scilicet, Tatiensium, Lucerum electi cum exercitu ad expeditiones mitterentur. Siue quod tres tribus Romanas à Romulo constituti regerent. Dionys. lib. 2. *In tres partes diuisa vniversa multitudo, Romulus, singulis præclarum aliquem virum, ijs proposuit. Illas tribus vocari voluit. Præfectos Græci phylarchos, & tritigarchos dicebant, quos Romani Tribunos.* Sit ergo illis temporibus vnus Carcer Tullianus, & nostro imminens Foro.

Lib. 7.

cap. 36.

Eodem.

lib. c. vlt.

Sat. 3.

Olim Romæ duo Carceres.

Lib. 1. c. 4.

Lib. 7. c.

60. & vlt.

Eod. libro

cap. 36.

Tribuni

qui fue-

rint in

Vrbe an-

tiquissimi.

Vide In-

terpretè.

M

Quod

Quid sit
Robur in
Carcere.

Lib. 6. c. 3.

Aduersar.
lib. 28. c.
21.

Lib. 6.
cap. 13.

Dionys.
Lambin.
Act. 5. Cur
cul.

Dec. 4. l. 4.

Quod dicitur de Robore, & saxo Tarpeio, ne Festi auctoritate firmetur, Festus ipse verba, *Robur*, docet, *Robur rubro colore, & quasi rufum significari*, ut bonum quoque rusticum appellant, manifestum est. Unde & matoria, quae plurimas venas, eius coloris habet dicta est *Robur*. Hinc & homines valentes, & boni coloris robusti. Tum subdit: *Robur quoque in Carcere dicitur is locus, quod praecipitatur maleficorum genus, quod ante arcem robustis includebatur*. Vbi, quae praecipitatur, non tam, ut volunt, significat unde, quam in quem locum praecipitatur. Scio equidem apud Valer. Max. legi, de *Robore praecipitati sunt*. sed nihil ibi significatur eum saxo Tarpeio commune. De *robore praecipitari*, sic ait Oliuerius Interpres dicebatur, quod ante robustis arcis includebantur, ibique per aliquos dies seruati, atque inde postea deprompti praecipitabantur. Sed praestat audire Turnebum. Explicans enim quid sit apud Iuriconsultum, *mala mansio*, ait: *Ego eo nomine suspicor, sed suspicor tantum, arcas in quas conieciuntur serui, de quibus questio, erat habenda; sed & alij malefici intendunt. Cicero pro Milone: subito accepti in quaestionem, tamen separantur à ceteris, & in arcas conijciuntur, nequis cum his colloqui possit. Arca autem illa olim robusta erant, unde & robur prisca appellabant. Festus: Robur, inquit, in carcere dicitur locus is, quo praecipitatur maleficorum genus, quod ante Robustis arcis includebatur. Quem locum etiam robustum Carcerem Plautus in Carculione vocauit. in illis etiam arcis fontes interdum praecipitabantur, & interficiebantur. Valer. Max. quia etiam familiares eorum, Nequis Reipublica inimicis amicus esse uellet, de robore praecipitati sunt, nisi quis de alto sospite intelligat. Hinc Turnebus. Interpres autem loco citato Plauti. At ego vos ambo in robusta carcere, ut pereatis: dicit, inquit, in robusto carcere, vel pro inualido carcere: vel pro, in robore. Erat autem robur, seu robus, ut docet Festus, locus in carcere lignis, seu tabulis robustis septus, in quem malefici praecipites agebantur. Robur igitur, docentibus his sanè permagnis auctoribus, locum in ipso carcere significat, ex quo vel in quem malefici praecipitabantur. Primaria quidem significatione notatas reor arcas illas, siue angusta è ligno Conclauia, quibus includebantur; deinde profundior, depressumque humi locum illis arcis inessum, hiatusque structae Cameræ patentem, quod damnati, oneratique vinculis, & ferro praecipites agebantur; ut vel ijs collum obstringeretur, frangerenturque ceruices: vel fame, alioque teterrimo tormenti genere necarentur. Liuius: Q. Pleminius, qui propter multa in Deos, hominesque scelera Lorris admissa in carcerem coniectus fuerat, comparauerat homines, qui pluribus simul locis Urbis nocte incendia facerent, ut in consternata nocturno tumultu Ciuitate refringi carcer possit. Ea res indicio conscriptorum palam facta, delataque ad Senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est, necatusque. Hunc Calphurnius Flaccus robur Tullianum dixit. In hunc abiecti rei robur Tullianum aspiciunt, Nec alium Salustius deseribit. Non ergo, ut robur teneas, necesse est exire è Carcere, & ad saxum Tarpeium impingere. Quod si dicant in ipso saxo, & rupe*

Tar-

Tarpela partem Carceris dictam Robur fuisse, rem non perinde credibilem dicunt, nempe apud Templum Iouis Capitolini locatū aliquid Carceris. Nam ad summum daret aliquis, Saxum, quoddam edicti ē Robore in- 7. Verr.
cerdum ex eo precipitarentur, Robur forte appellatum. Erat enim to-
tus Carcer ad radices Capitolij in ipso Fori flexu, ut hodieque conspicimus. Ibi & pontē adibat, ut constat ex Paterculo: *In ipso*, inquit, *ca-* Lib. 2.
piste in pontem lapideum hanc Carceris, effusoque cerebro expiravit.

Porro idem Carcer, Nam hoc quoque obijciatur, recte a Varrone vo- Carcer
catur, *Latomia*; Carcer, inquit, a *coercendo*, quod exire prohibet. In hac Latomia-
pars, sub terra Tullianum, ideo quod additum a Tullio Rege, quod Syra- rum.
cussis, ubi simili de causa custodiuntur occantur Latomia: & de Latomia
translatum, quod hic quodque lapidicina fuerunt. Quo nomine Livius item Dec. 4. l. 2.
sape appellat. Triumviri Carceris Latomiarum interiorem custodiam, Dec. 4. l. 7.
habere iussi. Et: *Principes Aetolorum Romanū de ducti, & in Latomias co-* Dec. 4. l. 9.
niciati sunt. Et: *Cato Atria duo, Mæniū, & Titium in Latomijs facien-*
da curant. Dicitur sunt ergo Latomia, quod quemadmodum effossi agri
suburbanj tophaceos rubri coloris lapides Romanis fabricis perpetuo
suppediant: sic etiam Capitolium suppediunt. Nec modo antiquitus,
sed hac nostrā ætate nos vidimus, eo ipso latere Capitolij, cui Tullia-
nus Carcer est affixus, institutis sub monte lapidum fodinis fuisse rubros
tophos abunde diuque causa. Edificationis egestos. Quare credendum
omnino est, similes lapidicinas Anco Martio Tullioque Regibus occa-
sionem extruendi Carceris in cauis Capitolinis præbuisse, & Robur no-
men a deosso rubro lapide fuisse deductum.

Reliquum est Mamertini nomen, quod huic Carceri pro Tulliano Ec- Carcer
clesiastici scriptores imponunt. At potuit id ab insigni aliquo viro for- Mamert-
tassis instauratore proxime vè incolente superaddi Tulliano. Non semel tinus.
autem Mamertini referuntur in Fastis, semel Commodi Principe, iterum
Constantio Consules. Qui verò in fronte Carceris titulo mutilato in-
scribuntur licetis pedatibus,

C. VIBIVS. C. F. RVFINVS. M. COCCEIVS. M. F. NERVA. EX. S. G.

Fuere Consules, ut ex Onuphrio refert Riquius, Anno Urbis DCCLXXXIV.
suffecti ex Kal. Iulij:

Hæc de germano Fori situ prolixius forte, quam cogebat necessitas di-
sputata sunt. Antiquarij enim omnes hæcenus pro certo posuere quod
sentimus, neque id in controuersiam vocandum putabant. Blondus in Lib. 2.
Instaur. Rom. Fulvius de Foro Romano Onuphr. in Vrbe Roma, de Ca- Lib. 3.
pitolio. Marlian. Bernard. Gamucc. L. Faunus. Raphael Volaterranus Lib. 3.
in Geographia. Pomponius Latius. Franciscus Albertinus, Vgonius, & cap. 11.
alii. Ut Iusto Riquo, qui contra sentiens nihil tamen noui ad proban- Lib. 1. de
dum attulit, videndum iure sit, an recte inserat: *si quis contra sentiat, ni-* Fori
hil sentiat. Immo si positum Fori ad S. Nicolaum ipse constituit, videat, Lib. 2. cap.
an id consentiat, cum iis quæ scribit cap. 34. & 39. & 42. Ibi enim clium Lib. 6. l. 1.
Capitolinum collocat prope Aedem Concordiæ, quæ erat, inquit, in- cap. 47.
toliū. de Capi-
toliū.

clivo Forum, & Comitium respiciens ad ipsum Arcis ingressum, eiusque Aedis porticum adhuc flantem prope Arcum Severi recognoscit; Et in eodem clivo Aedem Iovis tomantis; atque; superant ex illa Aede, ut supra diximus, in clivo Capitolino tres speciosissima Columna striati operis, ad Forum descendentes vicina incuria temporum, atque iniuria in terram nunc pœna defossa. Cum igitur hæ Columnæ adhuc extant prope Arcum Septimij: ubi & illas Concordiæ videmus; ex eius sententia ibi Forum. Quid ergo tanto intervallo diffitum aliò postea distrahit?

Fori Ornamenta. Cap. XX.

Fori appellationes.
Lib. 43.

IA M forma, & structura Fori describenda nobis est. Quoniam autem hoc præ cæteris Foris, quæ plurima in Vrbe fuerunt, amplitudine, & antiquitate commendatum est, Forum Romanum, Magnum, Vetus, & per antonomasiam Forum dicebatur. Dion: Forum, inquit, Cæsar extraxerat, quod ab ipso nomen obtinuit, Romano pulchrius, sed tamen Romani ex eo dignitas aucta est, ut Forum magnum diceretur. Strabo: At idem si in ἀγορῇ ἀρχαίον Forum vetus deinde progressus Basilicas, Porticus, Templaque contineatur, una alteris identidem coniuncta. Ovidius:

Lib. 1.

3. Fast.

Et tenet in magno Templadicata Foro.

4. Fast.
In equo Domitiani.
Lib. 5. c. 1.
Forma Fori.
Ludi in Foro.

Qui & Latium dixit, ut Papinius.

Cæterum quod spectat ad formam Fori, quamvis de hac nihil certum veteres scripserint, tamen ex ijs quæ tradit Vitruvius, elici perspicue potest. Nam ibi præceptor ille ædificantium tradit, cum Fora Græci quadrata fecerint, Romanis longitudine, quam latitudine maiora placuisse; ut tertia parte longitudo latitudinem superaret. Hoc fecere, quod munera gladiatoria, & alia in Foro spectacula ederent, quibus cum adesset magna Populi multitudo maiori, quam Græci spatio indigebant. De spectaculis in Romano Foro præter cæteros Ovidius:

Lib. 1. de Arte Amandi.

*Mos aditus circusque nouo præhebit amori,
Sparsaque sollicito, tristis arena Foro.
Illa sapè puer Veneris pugnavit, arena,
Et qui spectauit vulnera, vulnus habet.*

In vita Grac.
In vita C. 10. & 39
Lib. 19.
cap. 1.
Lib. 2. c. 1.
Porticus circa Forum.

Plutarchus: Ludi Gladiatorij populo in Foro exhibendi erant. De spectaculis Cæsar's Suetonius: Munere, in Foro de pugnavit Purius Leptinus. Quo munere, ut ait Plinius, Forum velis obtexit. Dati tamen primo sunt in Foro Boario. Valerius: Gladiatorum munus primum Roma datum est in Foro Boario. Aream Fori porticus clauderant, concameratione duplici, nixæ columnis, aut pilis Tiburtini lapidis, quæ epistilijs ex eodem lapide orhabantur; quod, ut supra dixi, ante annos Urbis conditæ DCLXI. nulla teste Plinio, in publico stetit columna è marmore

Tar-

Tarquinius Quintus Rex has fecit porticus, & tabernas adiunxit. Li-
uius: *Circa Forum priuatis adificanda diuisa sunt loca: porticus taberna-*
que factæ. Quæ fere argentariæ erant. Idem: Tabernas argentarias, quæ
circa Forum Romanum tunc essent, iusserit venire. Ibidem *litterarum*
ludi fuerunt adeundi à pueris, & puellis, vt idem auctor est. De iisdem
porticibus Plutarchus: *Ibi, inquit, multitudo discurret, non fuga se dis-*
fundens, sed porticus, & edita Fori, sicut Theatrum occupans. Quo sa-
nè tempore egregia structura fuit; nec mihi constat, an aliquis melio-
rem in formam post Tarquinium Regem restituerit. Verosimile quidem
est, fuisse porticus instauratas, ornatasque. Dion: *Nosque Senatores,*
uxoresque nostræ accessimus in Forum funebri vestitu: illa in porticibus,
nos sub dio sedebamus. Suetonius de Foro Augusti non ab simili forma
extructo: *Statuas omnium triumphali specie in vtraque Fori sui porticu*
dedicauit. Nempè superiore, atque interiore. Ammianus: *Cum venis-*
set Constantius ad Rostra perspectissimum prisca potentia Forum obstru-
puit: perque omne latus, quo se oculi contulissent, miraculorum densitate
perstrictus. Ex ijs porro porticibus populus ludos spectabat, vt ex Plu-
tarcho, loco supra citato colligi potest: Extructis præterea sub dio ta-
bulatis, & subsellijs. Inter eas Porticus Basilicæ ad Negotiatorum, &
Iudicum Conuentus: Templà ad Deorum cultum collocata sunt. Li-
uius; *Silento, inquit, factò Templà Deorum immortalium, quæ Foro im-*
minent. Tacitus: *Forum, & imminetia Foro Templà præteruelli.* In
eodem cancelli in superioribus porticibus positi. Cicero pro Sextio:
Tantus ex omnibus spectaculis usque à Capitolio: tantus ex Fori cancellis
plausus excitatus. Qui locus indicat porticus multitudine refertas, & spe-
ctante è mœnians, & superioribus cancellis. Vitruuius: *Circum specta-*
cula spatiosiora inter columnia distribuuntur, circaque ibi porticibus ar-
gentaria taberna mœnianaque superioribus coactionibus collocatur, quæ
ad usum, & ad vectigalia publica rectè erant disposita. Hæc forma Ro-
mani Fori. Eodemque modò reliqua Romæ extructa sunt.

Iam Fori latitudo protensa inter Capitolium, & Palatium. Longitudo
autem à Templo Virginis cognomento à Consolatione, aut paulò am-
plius versùs Aedem D. Adriani. In quo errarunt, qui ab Arcu Septimij
Seueri vsque ad Arcum Titi Forum producunt. Nam, vt dixi, Sacra via
adiunctis ædificijs tendebat vsque ad angulum Palatij, siue tres colum-
nas stantes, reliquias, vt aiunt Iouis Statoris. Præterea Templum Pa-
cis, quod Foro proximum appellat Suetonius, fuisset in Foro: neque
alia Templà, quæ ad radices Palatij, è regione Capitolijs fuerunt, fuis-
sent in Foro, de quibus suprâ.

Quæ postremo ad Forum pertinent, pauca quædam sunt ædificia, de
quibus supra dictum non est. Arcus Septimij Seueri ad cliui Capitolini
radices, & Foro proximus, sed ima sui parte terra obrutus, quæ vallem
oppleuit. In eo præter cætera sigillis expressa veteris arietis mœnia pul-
santis effigies cernitur. Vna inscriptione repetita ex vtraque parte no-
tatur, litterarum ære sublato.

Liui. lib. 2.
Lib. 6.
Dec. 3.

Lib. 3.
Dec. 1.
In Galba.

Lib. 74.

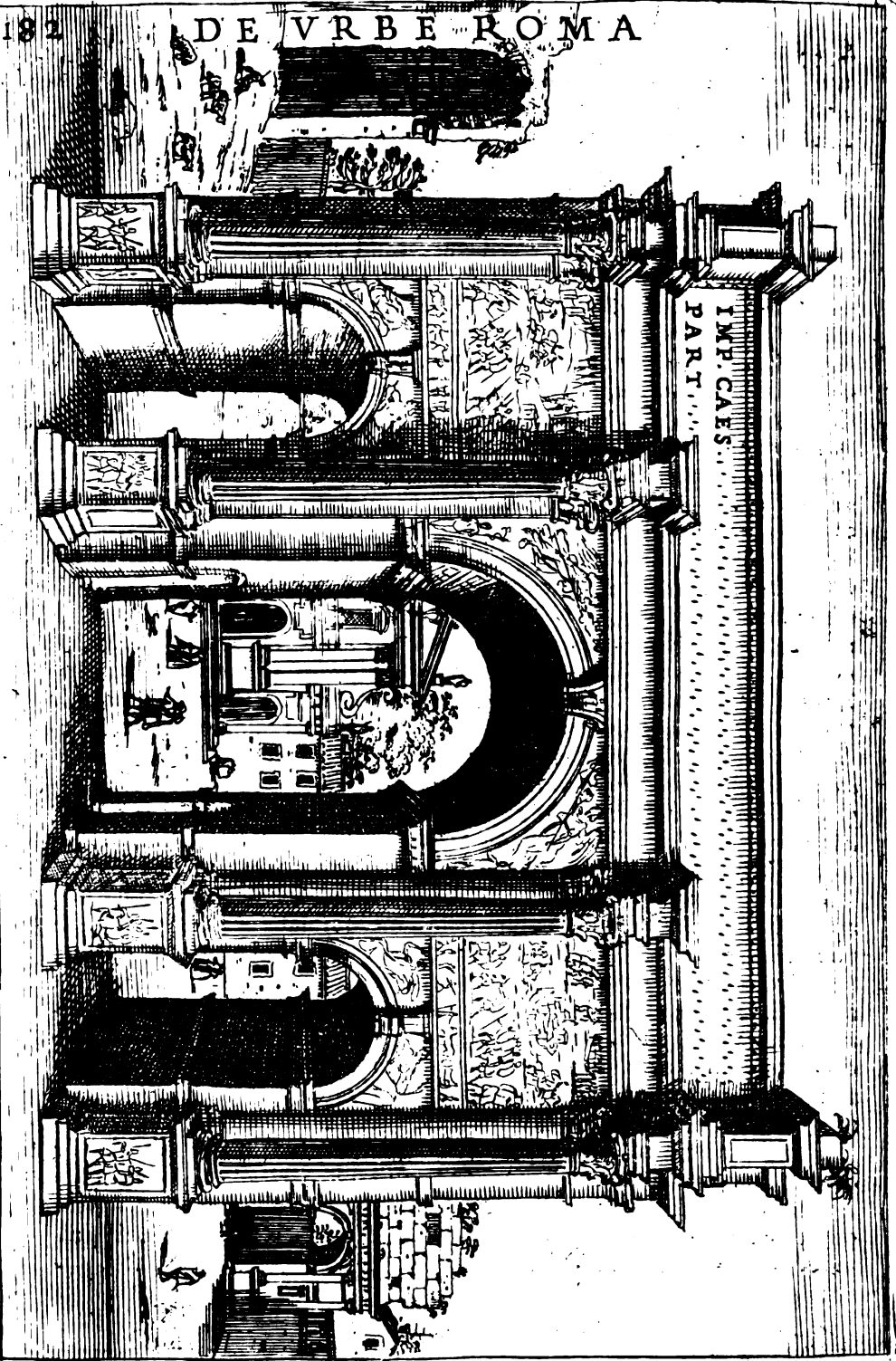
Lib. 16.

Porticus
Basilicæ
Templa
in Foro.
Dec. 1. 17.

Loc. cit.

Fori lati-
tudo, &
longitu-
do.

ARCUS SEPTIMIO ET ANTONINO A S. P. Q. R. ERECTVS.

IMP. CAES. LVICIO. SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. PATRI. PATRIAE. PARTHICO. ARABICO. ET

PARTHICO. ADIABENICO. PONTEIC. MAXIMO. TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PROCOS. ET

IMP. CAES. M. AVRELIO. L. FIL. ANTONINO. AVG. PIO. FELICI. TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P

OPTIMO. FORTISSIMOQUE. PRINCIPIBUS

OB. REM. PVBLICAM. RESTITVTAM. IMPERIVMQVE. POPVLI. ROMANI. PROPAGATVM

INSIGNIBVS. VIRTVTIBVS. EORVM. DOMI. FORISQVE. S. P. Q. R

LIBER II.

183

Templum TIT I, & Vespasiani sub Capitolio, contra Palatinum, quod Domitianum dedicasse credibile est. P. Victor

Græcostasis in Foro.
Lib. 7. c. 6.

Templum Titi, & Vespasiani.
GRAECOSTASIS verò, ubi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi, ut ait Varro, sub dextra Curiae, à Comitio locus substructus. Plinius: Cum à Curia inter Rostra, & Græcostasim prospexisset Solem. Varro: Senatum idest Curia supra Græcostasim, ubi Aedes Concordia, & Basilica Opimia. ab Opimio ytraque condita post eadem C. Gracchi: atque in ea inscriptum à quodam est, Opus Vercordia Templum Concordia fecit. Plinius: Aediculam aream fecit in Græcostasi, qua tunc supra Comitium erat. Sed ex his constat Græcostasim prope Curiam fuisse. Sicni autem placeat fuisse sub Curia, propter verba Varronis, Plinium animaduertat id citatis antea verbis pernegantem. Iulius Capitolinus ascribit Antonino Pio Græcostasium post incendium restitutum.

Lib. 12.
cap. 1.

In eodem Foro Columna Mœnia, cui Mœnius nomen dedit, de quo infra: Altera erecta C. Duilio, qui primus navalem triumphum egit de Panis, qua est etiam nunc in Foro. Sic Plinius, ubi & Columnæ C. Mœnij meminit Latinorum Victoris, sed locum non adscripsit. Alia in Foro Columna aenea pro solarario horologio Statua secundum Rostra, deportata ex Sicilia ut loco citato Plinius.

Columna Mœnia in Foro.
Et Duiliij.
Lib. 14.
cap. 5.
Marfias in Foro.

Ante eadem Rostra Marfia Statua, quò conuenirent litigatores. Horatius.

Lib. 2

Non sollicitus, mihi quod cras

Sat. 6.

Surgendum sit mane obelidus Marfia.

Lib. 21.

Plinius: P. Munatius, cum demptam Marfia coronam è floribus capiti suo imposuisset. Nam cum haud procul ab ea Statua caufæ agerentur qui dicendo placuerant, Marfiam coronabant. Seneca: Forum ipsum ac Rostra, quotidianum ad Marfiam concursus.

cap. 5.

Lib. 6. de Benefic.
cap. 32.

M 4

Mi-

In viij. re-
gione Fo-
ri.

Minerva delubrum in Foro collocat Sext. Rufus, cuius sane germanus locus positusque non liquet, nisi fortasse ad radicem Capitolij contra Palatium constituendum sit.

Statua Do-
mitiani in
Foro.

In medio item Foro *Colossus equestris Domitiani* ex aere inauratus fuit. Sed hic cum cæteris eius monumentis, ac titulis post eius mortem iussu Senatus sublatus, atque euerfus est.

Et Dolio-
la.
Lib. 1.
Lib. 3. An-
tiquit.

Demum & locus *Doliola* dictus in Foro fuit in quo spueri non licebat, quod inuadentibus Urbem Gallis, Sacra quædam ibi dolij inclusa, recondita fuerint. In eodem Foro *Horatia Pila*. Liuius: *Spolia Curia-
tiorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur*. Dionysius; *Angu-
laris columella, à qua altera Fori Basilica incipit, cui affixa fuerant Tri-
geminorum spolia, sed illa vetustate consumpta sunt, columella tamen pri-
scam appellationem retinens, Pila vocatur Horatia*. Alia Fori ornamen-
ta, præsentim ita mas fobus recensere necesse non est. Illud addam, quod
narrat Plinius. *Marcellus Octauia sorore Augusti genitus in Aedilitate
sua Kal. Augusti velis Forum inuolauit, ut salubrius litigantes consi-
derent*. Quærens enim tunc in Vrbe Solis ardor? Idem fecerat Cæsar
in ludis.

Lib. 19.
cap. 1.

Forum Cæsaris, eiusque Domus. Cap. XXI.

Lib. 36.
cap. 15.
In vita.
Cæf. c. 26.
Lib. 2 de
Bet. ciuil.
Lib. 43.

HOC Cæsar iachouit cum in Gallia bellum gereret, area co-
empta sextertium milies, idest viciis quinquies cætenis mil-
libus aureorum. Plinius testatur, & supra id stetisse Suetonius. Appianus: *Atrium quoque Foro circumduxit, quod Ro-
manum Forum esse voluit; non rerum quidem cenalium, sed eorum qui
ad iura conuenirent*. Dion. *Forum Cæsar extruxerat, quod ab ipso nomen
obtinnit, Romano pulchrius*. Forma ædificij eadem fuit, ac Fori veteris,
cum latitudo duas tertias complecteretur; pulchrioribus tamen portici-
bus, quas statue intate columnis posite distinguebant. Inter has etiam;
sibi Cæsar loricatam dicari passus est, cum Romana militum, ac Ducum

Lib. 34.
cap. 5.
Templum
Veneris
Genitr. in
medio Fo-
ro Cæf.
Loc. cit.

Statua Thoracæ ferrent, ut ait Plinius. Qui & locum inter Urbis orna-
menta perspicuum fuisse affirmat. In medio Foro Templum Veneri Ge-
nitrici, nam ab ea genus ducere per Aeneam, & Iulum iactabat, extru-
xit; votum, teste Appiano ante prælium Pharsalicum, & *Cleopatra*, sub-
dit idem, *periculose Deæ imaginem Templo contulit, quæ à nobis adhuc
visita*. In eodem *Veneri consecrauit Cæsar Thoracem ex Britannicis
margaritis factum*: Et *sex dactyliothebas*, ut ait Plinius. De *Dactyliothe-
ca* idem alibi. *Gemmas plures, quod peregrino appellat nomine Dactylio-
thebam; quasi Thecam gemmarum*. Pro Aede statua Cæsaris ex aere
inaurata fuit. Equus autem illi per similes, quo insigni fuerat usus pedi-
bus, propè humanis, & in modum digitorum ungulis fissis, eumque non
patientem scissoris alterius primus ascendit, cuius etiam instar pro Aede

In vita.
Cæf. c. 61.

Veneris Genitricis postea dedicauit: Suetonius, & Plinius. quo etiam in
loco

loco sedens Cæsar Senatum excepit, magna eiusdem Senatus indignatione, ut idem Suetonius. Equi porro effigiem fecerat ante Alexandro Macedoni Lyfippus, expressam, ut arbitror è Bucephalo, quam Cæsar mutatis vngulis sine Statuæ accommodauit, locauitque contra Templi frontem. Statius.

Cedant Equi, Lætia qui contra Tempia Diones

Cæsari fiat sede Fori, quem tradere es ausus

Pellao Lysippe duci, mox Cæsaris ora

Aurata ceruica tulit.

Iam ut constet ubi esset Cæsaris Forum, primo ad Sacram viam est ponendum. Ouidius:

hæc sunt Fora Cæsaris, inquit,

Hæc est à sacris qua via nomen habet.

Nec mirum, cum ibi esset domus Cæsaris. Nam post Pontificatum maximum, habitauit in Sacra via, domo publica, ut ait Suetonius: & Plinius scribens, A Cæsare Forum Romanum, & Sacram viam ab domo sua carbasinis velis fuisse contentam. Domus ergo Cæsaris in Sacra via prope Forum. Sed ubi tandem est ponenda ut de Foro Cæsaris statuatur? Pomponius, & Marlianus docent fuisse ubi Templum Pacis conditum postea, est, eiusque reliquie cernuntur. Aiunt enim domum Cæsaris fuisse euerfam, ibique conditam porticum Liviæ, tum Pacis Templum. Quod & Ouidij interpretes inculcant.

Disce tamen veniens ætas, ubi Liviæ nunc est

Porticus, immensa tota fuisse domus.

Hæc aquata solo est nullo sub crimine Regni,

Sed quia luxuria usque nocere fuit est.

Instimuit tantas operum subvertere moles,

Totque suas hærere perdere Cæsaris opes.

Aiunt, autem, domum Cæsaris, quæ deinde Augusti Pontificis maximi fuit, ab eodem fuisse euerfam, quod Liviæ Vxor, seu Livia Prælia, vel Nepotis eam profuse exornasset; ibique porticum Liviæ nomine excitatam. In eius vi.

Sed neutrum veritati consentaneum est. legimus quidem de Augusto apud Suetonium: *Ampla, & opulenta prætoris gnæbatum, & nepotis quidem*

sua Livia profuse ab ea extructa etiam diruta ad solium. At ibi perspicue

sermo est de Villis elegantioribus, earumque sumptuosius ædificatis, ut se-

quentia declarat: *Sua vero quamvis modesta Domus autem Cæsaris post*

Lepidi obitum, Augusto non hereditate, ut ait Ouidius de domo euerfa,

obuenerat (neque enim haberi sic poterat;) sed quia Lepidi successores in

Pontificatu, in domum publicam transibaturus erat, post obitum eiusdem

Augusti ad aliam item Pontificum transibatam. Quæ tamen ea voluit,

teste Dione. Augustus, inquit, cunctis orationibus sanctis Pontificum, ne

que domum publicam acciperet, sed eam omnino publicam esse Pontifici maximo

habitationem oportere, suarum sedum partem ipsam publicam esse

institit. ac regis sacrificii domum virginibus Vestalibus dedit, quam

curatibus contigua erat. Hæc domus, quam

Regis

Lib. 8.
cap. 43.
In vita
Cæsar. c. 78.
In Equo
Domitia-
ni.

Lib. 3. de
Trist. El. 1.

In vita
Cæsar. c. 46.
Lib. 19.
cap. 1.

Lib. 3.
Lib. 3.
cap. 23.

Fast. lib. 6.

Domus
Pom. max.
publica.

Lib. 34.

gis *sacrorum* Dion appellat, fuerat Caesaris, & Pontificis maximi, qui eidem ἀρχιερεὺς *Princeps sacrorum*, seu *Pontifex Maximus* dicitur. Quare βασιλεὺς ἱερωῶν idem est hoc loco Dioni, atque ἀρχιερεὺς *Pontifex Maximus*. neque enim hic sermo est de *Rege sacrorum*, seu *Sacrificulo*, ut vertit interpres, qui alius erat à *Pontifice Maximo*, & curabat quædam sacra à Regibus olim fieri solita. Quod patet. Nam Augustus domum deest viderimus, quæ ut Pontifici Maximo illi obuenerat, eamque ipse habitare noluit: ac deinceps Pontificibus in Palatio domum parauit. Quid? quod idem auctor testatur, alterius Aedem fuisse, in cuius area extructa est *Liuiæ porticus*. Vedius enim Pollio libertinus genere, & Equestris ordinis, nec magis diuitiarum copia, quam crudelitate nobilitatus, quod muranas in piscinis, traditis mancipijs aleret, moriens multis multa legauit: *Augusto autem magnam hereditatis partem, & Pausilyppam villam inter Neapolim, & Putolos iacentem: iussitque, ut is populo aliquod splendidum opus faceret. Huius operis causa faciendi verbo, re autem, ne quod Vedij in Vrbe resisteret monumentum. gdes Polliionis funditus euerit Augustus: Porticuque ibi circumducta, non Polliomis, sed Liuiæ nomen inscripsit.* Hæc Dion. Quod ergo huius domum propter eximiam crudelitatem, & luxum Augustus diruere voluerit, scripsit Ouidius:

Hæc equate solo est, nullo sub crimine regni;

Nam ædes diruebantur eorum, qui Romæ regnare voluissent, ut Sp. Melij, Sp. Cassij, M. Manlij.

Sed quia luxuria visa nocere sua est.

Porticus Liuiæ Templū Pacis Sed neque hæc domus fuit, ubi postea Templum Pacis. Nam cum Liuiæ porticus in eius area extructa fuerit; hanc post conditum Templum diu superstitem, & simul extare Roma spectauit. Itaque Plinius qui *Pacis Templum pulcherrimum operum* appellauit, alibi; *Vna, inquit, vitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiales inambulationes umbrosis pergulis opacat, eadem duodenis musti amphoris fecunda.* In eadem Traianum Cluibus aures dedisse aliquot annis post Vespasianum Templi Pacis conditorem testatur Dion. Et Martialis:

Glaudia diffusas ubi Porticus explicat umbras.

Vltima pars aule deficientis erat.

Quo tempore, cum hæc Poeta scriberet, Vespasianus sua opera perfecerat. Cum igitur simul extarent Liuiæ Porticus, & Templum Pacis, hoc in area eius domus extructum non est, in qua fuerat ædificata Porticus Liuiæ.

Domus Caesaris ubi esset,

Et Forum eiusdem.

Atque ut rem difficilem quoquomodo concludam. Si domum Caesaris, seu Pontificis ædibus Vestalium proximam ipsæ cecidit Augustus, perspicue elicitur ad radicem Palatini fuisse, ubi Vestæ Templum, & Aedes Vestalium erant: atque adeo Sacram viam, mediam inter hanc domum, & Templum Pacis fuisse productam. Hoc enim venientibus ab Arcu Titi dextrorsum, leuorsum domus occurrebat. At Forum Cæsaris in eo Urbis spatio productum est, quod patet post Templum Pacis, &

Fau-

Faustinae. sic enim Sacrae viae, & Foro veteri, & ipsius domui propinquæ, juxta Forum Augusti collocabitur. Demum porticus Livia ultra Forum Cæsaris, Esquilij vicinior, & cliue, quo ascenditur ad D. Petri cognomento ad Vincula. Quod clarius cõstabit, cũ de domo Neronis infra dicemus.

Forum Augusti. Cap. XXII.

FORVM Augusti inter præcipua eius opera numerat Suetonius. In vita cuius extruendi causa fuit hominum, & iudiciorum multitudo, Ang. c. 7. quæ videbatur non sufficientibus duobus etiam tertio indigere. Itaque festinantius, nec dum perfecta Martis æde publicatum est. Scribit Macrobius: Cum multi Seuero Cassio accusante absoluerentur, & Architectus Fori Augusti expectationem operis diu traheret, id iocatum esse: Vellem, Cassius & meum Forum accusasset. Sed in eo sic. Saturnal. publicato cautum est, ut separatim publica iudicia, & sortitiones Iudicium lib. 2. fierent. Suetonius:

Cæterum Augusti Forum prope Forum Cæsaris constituitur, ut ab illo ferè vsq; ad Capitolium, & Templum nunc S. Martinæ, vltra Aedem S. Adriani pateret, quam ut supra dixi, scriptores Ecclesiastici *in tribus Foris* nuncupant. Erat enim ibi antiquitus Saturni Aedes cum Aerario, media inter Forum Romanum, & Forum Augusti, cui post Templum Faustinae iungebatur Forum Cæsaris. Forma Fori eadem cum superioribus, nisi forte propter angustias, quia non ausus est Augustus *extorqueri* *possessoribus proximas domos*, vel longitudini latitudo, vel contra longitudo latitudini non respondebat. In medio *Aedem Marti Vltori votum Philippensi bello*, quod cum Bruto, & Cassio gesserat, posuit: *Et statuas omnium Ducum Romanorum triumphali effigie in utraque Fori sui partem* *dedicavit: Professus edicto, commentum id se, ut ad illorum velut acem-* *plar, & ipse dum viveret, & insequentium glatum Principes exigentur à Ciuibus.* Suetonius. Sed Fori, ac Templi ornamenta fuscè complexus est Ovidius:

*Mars venit, & veniens bellica signa dedit.
Vltor ad ipse suos Cælo descendit honores,
Templaque in Augustis conspicienda Foro.
Prosperit armipotens operis fastigia summi
Et probat, inuidios illa temere Deos.*

Nempe in Templi fastigio statuas Deorum. Et, quæ deinde enumerat, Arma, & Spolia de hostibus capta, affixa postibus: Simulacra Illustrissimæ Regum, & Romanorum longa serie ab Aenea usque deductorum Romulum de Acron: triumphantem titulos subiectos statuis, & inscriptiones rerum præclaræ gestarum. Addit fuisse votum ab Augusto Templum pro victoria, cum in ultionem Cæsaris bellum civile gerendum suscepit.

*Templa feres, & me victore vocaberis Vltor.
Vouerat, & fuso letus ab hoste redit.*

**In vita
Aug. c. 31.
s. Fast.**

N66

**Cognomē
Viktoris vn
de traxe-
rit Mars.**

Signa red-
diderunt
& obfi-
des.

*Nec satis est mernisse sui cognomina Martis,
Persequitur Parthi signa retrata manu.
Parthe refert Aquilas, pictos quoque porrigis arcus;
Pignora iam nostri nulla pudoris habes.
Rite Deo, Templumque datum, nomenque Bisulcor,
Exerq;us voti debita soluit honor.*

Duo Tem-
pla Martis
Vltoris,
Cap. 29.
Itz Au-
usti.
Lib. 50.

Ex quibus verbis ambigitur, an duplici cognomento Mars in eodem Templo sit cultus, an duo essent Tempia Vltoris, & Bisulcoris. Riquis auctore Ouidio. Duo Martis Tempia constituit Vltoris, & Bisulcoris, & huius collocat in Capitolio, quod ante obseruauit in Saetonium Leuius Torrentius. Sed & Dion perspicue id tradidit, Templumque Martis Vltoris, quem Bisulcorem appellat Ouidius, statuit in Capitolio. Nam, cum recepta ab Augusto de Phartis signa dixisset: *Itaque*, inquit, & sacrificia eius rei causa, & Templum Martis Vltoris in Capitolio ad imitationem Iouis Feretrij, quo signa ea militaria suspendebantur, decorauit, ac deinde perfecit. Duo ergo Tempia Martis Vltoris: sine Vltoris, & Bisulcoris, alterum in Foro Augusti, alterum in Capitolio statuenta sunt. Quod autem erat in Capitolio, quia ad similitudinem Templi Iouis Feretrij factum est prope illud etiam probabiliter est collocatum. Structi sunt etiam Arcus ob signa recepta, ut apparet in nummis, & post, sub Tiberio ut ait Tacitus: *Structi & Arcus circum latera Templi Martis Vltoris cum effigie Caesarum Germanici, & Drusi, Igitur Tiberio, quia pacem sapientia firmauerat*. A Templo autem Forum ipsam Martis aliquando dicitur. Quod sane praeter Romanorum Statuas, alijs quoque simulacris, & picturarum insignibus e Graecia aduectis decoratum est, & inter pulcherrima, qua unquam operum adscriptum a Plinio, Adrianus, deinde auctore Spargiano instaurauit. Martis Iudi in Foro Augusti acti. Dion. lib. 56. Martialis querendos ibi carminum quosdam recitatores monet:

Lib. 2.
Anon.

In vit.
Adrias.

*Pompeium queras, & nosse foristan, Ausum,
Vltoris prima Martis in Aede sedet.*

Forum Neruae. Cap. XXIII.

Forum
Neruae
vbi fue-
rit.

FORVM Neruae post Forum Augusti, & remotius a Foro Romano fuit. Quaedam adhuc vestigia in via publica eius Fori superasse probabile est. Hae, duae sunt columnae insculpto marmore parietis egregij operis adiunctae, eodemque in loco superioribus annis Columnae maiores imposito epistilio, fastigioque extabant; adiecto titulo: IMP. NERVA CAESAR.

Quae

THE
JOURNAL
OF
THE
ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE
OF GREAT BRITAIN AND IRELAND
VOLUME 11
PART 1
1881
LONDON
PUBLISHED BY THE INSTITUTE
1881

FORI VESTIGIA EX ALTERO ASPECTU.

In vita
Domit.
cap. 5.
Forum.
Neruz cur
Transito-
rium.

Quæ deformata, ac pœne corrosa Paulo V. Pont. Max. deiecta sectæque sunt in tabulas marmoreas ad Ianicularem Aquæ Braccianæ fontem extruendum, & exornandum. Porro Suetonius de Foro Neruz: *Excitauit, inquit, Forum Domitianus quod nunc Nerua vocatur.* Occiso enim eodem, antequam absolueret, Domitiano, Nerua successor perfecit ac dedicauit; dictumquæ est Transitorium, non quia per illud in alia Fora viaque opportunè transiretur, vt Marlianus & alij putât; sic enim & Forum Augusti, & Cæsaris, & alia Transitoria dicerentur, nam & ab his transitus erat: sed quia, vt alias dixi, Iani Templum haberet, cui quatuor inerant portæ, siue arcus. Iani autem eiusmodi quadrilateri transitiones dicebantur, quod semper transseuntibus paterent. Nam Nerua Ianum quadrifrontem ex humiliori de templo suum in Forum transtulit. Martialis:

Lib. 10.
Epig. 28.

*Publita quem primum vota precesque canunt,
Peruius exiguos habitabas ante Penates,
Plurima quæ medium Roma terebat iter.
Nunc tua Cæsareis cinguntur limina donis,
Et Fora tot numeras Iane quot ora geris.
At tu sancte pater tanto præmunere gratus,
Perrea perpetua claustra tuere sera.*

7. Æncid. Confirmat Seruius: *Sacrarium, inquit, Iani Numa Pompilius fecerat circa imum Argiletum, iuxta Theatrum Marcelli, quod fuit in duobus breuissimis Templis, duobus autem propter Ianum Bifrontem. Postea captis Phaleris Ciuitate Tuscia inuentum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor propter quod in Foro Transitorio constitutum est illi sacrarium aliud, quod nouimus quatuor portas habere.* Loquitur Seruius de sacrario quadrilatero, quod Iano conditum captis Phaleris idè esse probabile est, quod hodieque conspicitur in veteri Boario Foro, cui propterea Transitorio cognomen fuit. Verum ex eo translatum Iani simulacrum ad Forû Neruz transtulit secum &, cognomen tum. Illi verò erant exigui Penates, quos vt ait Martialis, *peruius ante Ianus habitabat,*

Ianus qua
drifrons.

Ita Ful-
uius lib. 3.
de Foro
Boario.

Plurima quæ medium Roma terebat iter.

De Cæsa-
ribus in
Nerua.

Atque ex ijs peruius ipse asportatus, fecit etiam Forum Neruz appellatione peruium. Sic enim Aurelius Victor nominauit. In quo tot numerauit Fora, quot ora, nempe quatuor: *Romanum, Cæsaris, Augusti, Neruz.* nam de Traiano Foro, quod postea factum est, loqui Martialis non poterat.

Lib. 4.
Sylu.

Cæterum Neruz Forum fuisse ornatissimum, tria persuadent, primum, quia ædificauit Domitianus quadam videlicet æmulatione Cæsaris, & Augusti, nec ille opera fecit nisi eximia, & egregia, Deinde, præter Templum Iani Aedem Palladis ibi extruxit, quam velut sibi propitiâ præcipuè colebat. De Iano Statius:

*Ianus agit, quem tu vicina pace ligatum
Omnia iussisti componere bella, nouique
In leges iurare Fori.*

De

De Templo Palladis Aurelius Victor; *Dedicato, inquit, Foro, quod appellatur Perulium, quo Aedes Minervae eminentior confurgit, & magnificentior.* Dubitet Lipsius an hoc Aedes Palladis, an illa Iani in medio Foro locata fuerit, nam & de hâc scripsit Sertius.

De Cels. in
vita Ner-
uz.

Lib. 3. de
Magn. Ro-
mae. c. 71

Sed qui Minervae bellioſa Iani
Iuſſit legibus, & Foro contrahat, quibus
Foro coronata, Aest cincta Fori portibus. Non habitator tamen, Aedem illam sublimem Palladis in medio: Lanum vero quadriforiam, petrium portus in transitu, Idenique fuisse. Id enim videtur huic praefecim Deo tributum, quod extrema coniungeretur. De Iano quidem B. fronte Ovidius:

Lib. 1.
Fast.

Hic ubi Ianiſſa Fori Templo duobus habet.
Quod aucta Aedes illa Palladis, in medio Foro, cuius duntaxat praesidis crearet, Forum dictum est Palladium, Martialis.

Lib. 1.
Epig. a.

Libertum docti lucensis quare Secundum,
Limina post Pacis, Palladiumque Forum.

Observant id praeter ceteros Onuphrius, & Lipsius, tanti viri. Sed mihi duo aliquam de ea re suspicionem iniiciunt. Primum: quod Martialis illud Epigramma scripsit, cum primo libros suos evulgare coepit non omnes simul, sed ut quemque absoluerat, in lucem editos, circa initia, ut arbitror, Imperij Domitiani. Hic autem, cum quindecim annos imperarit, tunc fortasse non dum Forum inchoauerat, quod imperfectum tanto post moriens reliquit, aut certe minimam eius partem erexerat. Cur ergo nondum extructo iam cognomen inditum? Deinde, cur Forum Neruz, seu Palladium coniungitur cum Templo Pacis, cum intercederet Forum Caesaris inter utrumque, aut etiam Augusti? hæc ergo primum afferri debuerant. Itaque vel Martialis de alio Urbis ædificio scripsit: vel poetice, quod potius dixerim, adulatorio, & suo more loquutus, nomen inchoato vix Foro dedit; & solum Flavia gentis ædificia, quamvis seiuſta recensuit, ut Domitiano assentaretur. Sed Palladium nomen cum Foro non perennavit; *Transitorio, vel Neruz* post dedicationem appellato. Accessit tertio eiusdem Fori exornandi singularis cura Alexandri, Caesaris. Hic enim teste Lampridio, *Statuas Colossas, vel pedestres nudas, vel Equestres Divis Imperatoribus in Foro D. Neruz, quod Transitorio dicitur, locavit omnibus, cum titulis, & columnis aereis, quæ eorum ordinem contingerent exemplo Augusti, qui summorum virorum statuas in Foro suo, & marmore collocavit, additis gestis.* Ambigit Lipsius an aere columnæ statuis essent pro basi, an additas porticus sustineret; de quæ h. & hoc Foro scripsit Pausanias, quod Fulpius, & Marrianus affirmant. Verba Lipsii sunt. *Quæ autem ista columna, in quibus loco hysum insisterent, & aëlia inscripta essent? an & alias intellexit, quæ seorsim porticus sustinuerunt? Non de nihilo ambigo. Quoniam in Pausania lego de quibusdam ædificijs ex aere solido differente: lego inquam fuisse talia ut Minerva Templum Sparta, quod Chalciceon ideo dicitur, atque item alibi, sed tum addit in fidem, presentaneum, & sui sui exemplum, & p. p. a. i. o. i. s.*

Forū Ner-
uz Palladium.

In vita
Alexand.
Lips. Mar-
lianus. Ful-
uius locis
citatis.
Forū Ner-
uz orna-
tum ab A-
lexandro
Imperat.

N

inquit,

inquit, ἡ ἀγορὴ μεγάλῃς ἦν, ἡ καὶ τῶνδ' αὖτε ἄλλης διαμνησθῆναι παρ-
 χεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος χαλκῶν. Romanis Forū, quod & magnitudine, & alio appa-
 ratu omni instat miraculi est, exhibet templum, & camerationem grecā. Quod
 istud Forum testis greco 3. vellem nominasset. nunc sufficari tamē fas est,
 de isto Neruz capiendum: nisi de alio edificio quod Chalcidicum appellabant
 quodque Foris solet adiungi. Hæc ille. Quod spectat ad columnas ab
 Alexandro additas putaverim vel bases statuarum fuisse, vel parerga Fo-
 ri ad exornandum. Cæterum cum de Fori cameratione arca scribit Pau-
 sanias, non loquitur de Foro Neruz, sed de Foro Traiani. Testimonio est
 locus alter eiusdem auctoris ferè cum illo geminus, loquens enim de
 operibus à Traiano in Vrbe factis inter quæ Thermas, Amphitheatrum,
 Circum enumerat: deinde eius Forum sic describit ἡ ῥωμαίων ἀγορὴ
 καὶ μούνα ἦν καὶ τῆ λοιπῇ θύας ἀγία, ἡ καὶ μέγιστος ἡ δὲ ὁμοίων χαλκῶν παρ-
 χεται. & Forum Romanorum, tum reliqui ornatus causa spectari dignū,
 tum maxime propter camerationem ex ære factam. Hoc ergo Traiani Fo-
 rum, de quo paulo post, eo loco nominavit Pausanias; neque eius ver-
 ba aliò distrahenda sunt. Errat vero siquis pro cameratione, & fornice,
 templum, & culmen intelligit æteis instructum tegulis. De ædificijs enim
 æreis loquitur Pausanias; & cum de Mineruz sano ex ære facta, ideo-
 que chalciceo dicto dixisset: ex hoc ærei culminis Romanorum Foro
 infert, non alienum esse à veritate Templum Apollini ἡμεῖς χαλκῶν
 factum esse æneum.

Columnæ
pro basi-
bus.

Lib. 10.

Lib. 5.

Ædificia
cum ca-
meratio-
ne arca.

In vita
Alexan.

Murus in
Vrbe finis
Fori Ner-
uz.

Denique omittendum non videtur, quod cum alia tria Fora iudicijs
 dedicata essent, in Foro Neruz rei aliquando supplicijs mulctati sunt;
 De Vetronio Turino qui acceptis muneribus multa petentibus nomine
 Imperatoris falsò promiserat, sic Lampridius: In Foro Transitorio ad stu-
 pitum illum ligari precepit, Alexander, & fumo apposito, quem ex stipu-
 lis, atque humidis lignis fieri iusserat, necavit, præcone, dicente: fumo pu-
 nitur, qui vendidit summum. Spatium huius Fori certo definiri non po-
 test. sed & illud exploratum est, veterem murum, qui hodiequē visitur,
 enormem, & angulosum è quadratis magnisque lapidibus, & arcu ad via
 transitum, intercisum in finibus Fori fuisse. Tres vero ingentes colum-
 nae, quibus campanaria Turris Ecclesiæ S. Basilij Monialium imposita
 est, ad latus marmorei ædificij, reliquæ dicuntur esse Templi Neruz
 Cesaris. De quo Plinius in Panegyrico; Neruz lacrymæ primum, ut
 Filium decuit, mox Templis honestasti non imitatus illos quò hoc idem, sed
 alia mente fecerunt. Eius & adiuncti totius operis ichnographiam, at-
 que orthographiam multi egregiè descripserunt. Quamquam ambigen-
 dum iudico, an illud Templum Neruz an potius Mineruz, an alteri tri-
 buendum, quodque ædificium eo nomine censendum sit.

Forum

EADEM VESTIGIA

- A. Vetus murus e quadratis magnisq; lapidibus in finibus Fori.
- B. Tres Columne Templi D. Nerue.
- C. Campanaria Turris Ecclesie Monialium Sancti Basily.

Forum Traiani. Cap. XXIV.

PROXIMUM Foro Nefus fuit Vlpium, & Trajanum Forum. Cuius Cochlis Columna in medio olim posita hodieque index est. Hoc Forum Apollodoro insigni Architecto Traianus post bellum Dacicum edificauit: Compladata Quirinalis mons parte, & æquata vallibus, vt docet inscriptio in Columnæ basi. Fuit autem inter cætera Cæsarum opera Traiani Forum maximè admirandum testificatione Cassiodori: *Traiani, inquit, Forum vel sub assiduitate videre miraculum est.* Et Ammiani Marcellini, *inquit, ad Traiani Forum venisset, Constantius, singulari sub omni Cælo Structuram vt optimamur etiam numinum assensione mirabilem præbat ædificatus per gigantes contextus circumferens mentem, nec mori afflicto, nec rursus mortalibus appetendos.* Quid potest de ædificiis dici sublimius? Hac sanè de causa, cum Fori atrium, quemadmodum cetera columnis, epistylis, coronis cingeretur, quidam Columnas crassitudine, ac celsitate Cochlidæ fermè æquant. Qui enim alij fuere gigantes contextus præter has, & immensæ magnitudinis lapides, ætæque fornices, quos sustinebant? Atqui Columna, vt habet P. Victor, *est alta pedes CXXVIII.* Ait idem, *Forum Traiani cum Templo, & Equo æneo.* Num æneum Templum, sicut Equus? qui in medio atrij, teste Ammiano, ipsum Principem veherat. Id quidem de Templo nō facile dixerim, sicut de cæterationibus, & rector; hoc enim tradit Pausanias. At statuas in fastigio Templi positas, vt ostendit numisma Traiani, æneas inauratas fuisse, sicut in reliquis Fori fastigijs dubium non est. De his Gellius. *In fastigijs, inquit, Fori Traiani simulacra sunt sita circumvondique inaurata Equorum atque signorum militarium subscriptumque est, Ex manubijs:* id est, vt idem eo capite declarat, *ex pecunia, qua ex venditione præda manucapta percepta sit.* Hæc autem præda ex bello Dacico redacta est, quo perfectio, Traianus Forum extruxit, & in eo Columnam posuit. Dion, *In Foro suo, ingentem Columnam statuit, siue vt ea pro sepulchro esset, siue in ostentationem eius operis, quod ille circa Forum egit. Clivus surgebat, quem effossa quoque uersus terra ita complanauit, vt undique Columna conspiceretur: Forūque deinde in area modum æquatum mansit. Post hæc Armenijs atque Parthis bellum inferre statuit:* At Columnæ inscriptio sic habet:

Lib. 1.
Var. Epist.

Traiani
Fori ad-
mirandū.

Columna
Cochlis
in Foro
Traiano.
Loc. cit.

Lib. 13.
cap. 23.

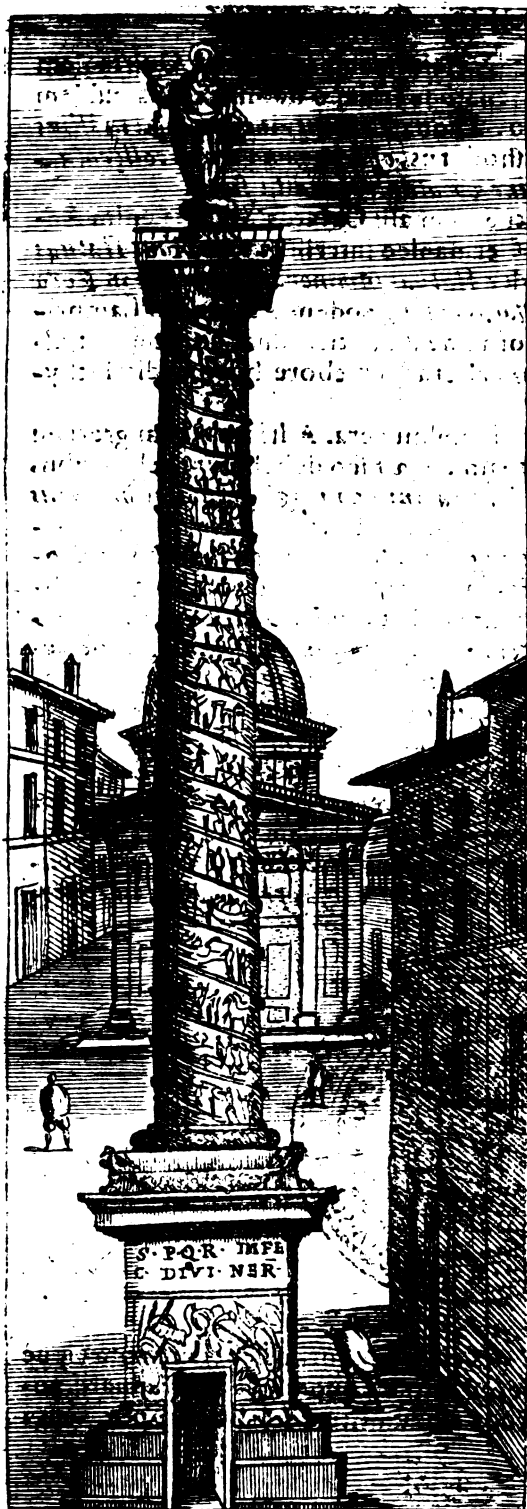
In Trai-
ano.

SENATVS. POPVLVSQVE. ROMANVS
IMP. CAESARI. DIVI. NERVÆ. F. NERVÆ
TRAIANO. AVG. GERM. DACICO. PONTIF
MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI. COS. VI. P. P
AD. DECLARANDVM. QVANTAE. ALTITVDINIS
MONS. ET. LOCVS. TANTIS. EX. COLLIBVS. SIT. EGESTVS

In postremo Inscriptionis
versiculo aliquæ desunt syllabæ
MONS ET LOCUSTAN . .
BVS SIT EGESTVS supplet
Egnatius TANTIS OPIBVS
Marianus TANTIS OPERI-
BVS. melius Donatus TAN-
TIS EX COLLIBVS . . atque
Gruterus TANTIS RVDE-
RIBVS SIT EGESTVS. & hæc
loquendi formula repetita com-
probatur in Inscriptione Arca-
dij, & Honorij de qua in 1. lib.
OB INSTAVRATOS MV-
ROSET TVRRES EGESTIS
IMMENSIS RVDERIBVS .

Porto sculptura anaglyptica in Sculptura
anaglypti-
ca.
extima facie admirandi operis
MMD hominum figuras par-
tim integras, dimidias partim,
vel pectore tenus cōtinet, præ-
ter equos, arma, & alia insignia,
& (quod admirabilius est) vna
manu, cuncta, vnoque scalpro
in sculpta videtur. Vnde trium-
phalis Columna exhibet profe-
ctiones, traiectus, castra ad lo-
cutiones, sacrificia, pugnas, Vi-
ctorias, trophæa, sed in tam va-
ria imagine duo adnotâda sunt:
facinus seminarum Dacicarû,
quæ in Romanos ita seuiunt,
vt captiuos denudatos viuos
facibus comburant, & fortitu-
do virorum, qui seruitutis me-
tu, incensa Vrbe, vnanimiter se-
stinant ad necem; ipsorum vno
e vase venenum ministrâte, sin-
gulis manus porrigentibus ad
poculum; cum interim alij exa-
nimes iaceant, & alij iam con-
cidant morituri. Caterum in
Columnæ fastigio Colossus Tra-
iani stetit hastâ tenentis, atque
auream pilam, in quâ eiusdem
cineres recondidit Hadrianus.

N 3 Ex

COLVMA TRAIANI

In Adriano.
In Chronico.

In eodem Eusebio.
Forū Traianum ornatū à Cæsari-
bus.
Loc. cit.

Ex quo inferes, Columnam rebus Dacicis insculptam prope Quirinalem non ipsum sibi, sed populum, ac Senatum Traiano statuisse. Eius quidem ossa ibi condita fuisse ab Adriano. Dion, *Traiani*, inquit, *ossa in illius Columna condidit*: vel, ut ait Cassiodorus, *ossa in urna aurea collocata sub Columna Fori, qua eius nomine vocatur, recondita sunt*.

Auxerunt postea Fori pulchritudinem alij Cæsares. Marcus enim Antoninus cum multi nobiles bello Germanico interiissent, *omnibus statuas in Foro Vlpio collocavit*. Alexander *statuas summorum virorum in Foro Traiani collocavit undique translata*, ut in eodem Alexandro Lampri- dius. Pausanias præter alia Fori ornamenta statuas duas commendat, alteram Augusti Cæsaris ex electro, alteram ex ebore Nicomedis Bithy- niæ Regis.

Spartian.
in vita.

In eodem Foro obita alia Principum munera. Adrianus, cum gratiam hominum aucuparetur, & pecuniam, quæ fisco debebatur, debitoribus remitteret, syngraphas *in Foro D. Traiani quo magis securitas omnibus roboraretur*, incendit. Aurelianus tabulas publicas ad privatorum seueritatem exuri in Foro Traiano semel iussit. Marcus verò Antoninus pro-

In eius vi-
ta.

fecturus ad bellum Marcomannicum exhausto ærario cum extra ordi- nem aliquid prouincialibus imperare noller, *in Foro D. Traiani*, teste Capitolino, *auctionem ornamentorum Imperialium fecit, vendiditque aurea pocula, & chrysellina, & murrhina: vasa etiam regia, & vestem uxori- am sericam, & auratam, gemmasque etiam, quas multas in repitorio sanctiore Adriani repererat, & per duos quidem menses hæc venditio cele-*

In eius vi-
ta.

brata est. Commodus, teste Lampridio, *cooptatus inter tres solos prin- cipes iuventutis cum togam sumpsit adhuc in prætexta puerili congiarium dedit, atque ipse in Basilica Traiani præsedit*. Ibidem acta fuisse ludicia

Loc. cit.
Iudicia
acta in Fo-
ro Traia-
ni.

testatur Gellius: *Phauorinus*, inquit, *cum in area Fori, Traiani, ambu- laret, & amicum suum Consulem opperiretur causas pro Tribunali cogno- scentem*.

Hæc autem iudicia in Basilica Vlpia eiusdem Fori celeberrima præcipue habebantur. Illud vero solemne, ac statum, quod Kalendis Ianuarij no- ui Consules in Foro Traiano seruos manumittere solebant. Ammianus:

Ma-

Memerito, inquit, Consule. Kalendis Ianuarijs Iudas edente mapam iudee. Lib. 12.
tardis ex more inductis per admissum primum. Claudianus de Ho-
norio Consulem incunat.

defunctaque cingit
Regius auratis Forasfilius Vlpia lictor.
 Idem de Eueropio Consule:
In Paneg. eiuldem Consula-
tus.

libertatemque daturus
Quem nondum meruit, scandit sublimis tribunal.
 Sidonius de Antonio Augusto Consule:

Nam modo nos iam festa vocant, & ad Vlpia possumt
Te Fora, donabis quos libertati Quirites.
Quorum gaudentes exceptant verbera mala.
Perge Pater Patria salui, atque eripere fasces
Captivos vindicare novos, absolve vetustos.

Eidem Foro Arcus additus est in honorem Traiani iam per Orientem
 victoris. Dion in eius vita: *Triumphalis, inquit, tunc Arcus, preter alia*
multa, qua in honorem eius & decreta, & facta fuerant, in illius Foro sub-
structus est. Ac Templum de more positum in Foro, cuius supra mentio-
 nem fecimus, cui dicatum est? Num eidem Traiano relato inter Di-
 uos? Traianus certe ibi Templum habuit. Spartianus: *Cum opera vbi*
que infinita fecisset, Adrianus, numquam ipse, nisi in Traiani Patris Tem-
plo nomen suum scripsit. Videtur ergo hic esse Templi conditor. Gellius:
Sedentibus forte nobis in Bibliotheca Templi Traiani. Quæ videlicet non
 minus Templi, quam Fori alterum insignis fuit ornamentum, sed Dion:
In eius vi-
Bibliothecas, inquit, Traianus extruxit. Igitur plures. Nam dua fuerunt
 in eodem Foro. Meminit Sidonius, vbi statuam æream promeritus:

Cum meis poni statuam perennem
Nerva Traianus titulis videret
Inter auctores utriusque fixam
Bibliotheca.

Lib. 9. E-
 pagr. 19.

Et fortasse Porticu discretæ, vbi simulacra doctorum virorum Græcæ,
 Latinæque linguæ.

Librorum Bibliothecæ Vlpia meminit Vopiscus in vita Valeriani, Ta-
 citi, Probi, quos Linteos, & Elephantinos nominat. De Linteis, qui in
 vsu priscis erant, ad Monetæ inuentis, antiquior mentio apud Liuium.
 Porro in his Ephemeridas, resque Principum gestas præsertim adnotare
 solebant & in Bibliotheca Vlpia reponere. *Quæ omnia, inquit Vopiscus*
ex libris Linteis, in quibus ipse, Aurelianus, quotidiana sua scribi præce-
perat, pro tua sedulitate condisces. Curabo autem ut tibi ex Vlpia Biblio-
theca, & libri Linteii proferantur: quasi reconditiores sanctioresque. Idem:
babet, inquit, in Bibliotheca Vlpia in armario sexto librum Elephantini,
in quo hoc Senatus Consultum perscriptum est, cui Tacitus ipse manu sua
subscripsit. Nam diu hæc Senatus Consulta, quæ ad Principem pertine-
bant, in libris Elephantinis scribebantur. Libri autem Elephantini sunt
 eborei, quamquam alij minus verè e pellibus ipsius Elephantis confectos
 velint.

Dec. 1. 14.

In Aure-
 reliano.

In Tacito.

velint. Porro ad ornamentum suarum Thermarum videtur Diocletianus eo translisse Traiani Bibliothecam. Indicat Vopiscus, *usus autem*, inquit, *sum præcipue libris ex Bibliotheca Vlpia, atque mea in Thermis Diocletianis*. Sed quoniam hic auctor semper vnam, nos supra duplicem Bibliothecam fecimus; opinari aliquis posset, vnam fuisse ædificio, & structura: duplicem auctoribus vtriusque linguæ. In hac, vel in Basilicâ Fori Traiani Oratores, & Poëtæ solebant etiam recitare. Fortunatus:

Ad Berthe-
chramnū
Episc. Ci-
romanē-
sem.

Hæc modo tam nitido pomposa potmata cultu

Audit Traiano Roma verenda Foro.

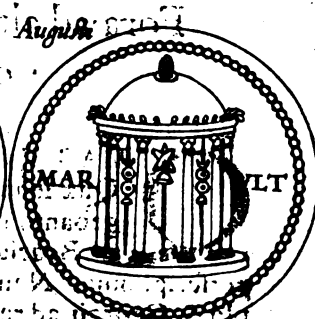
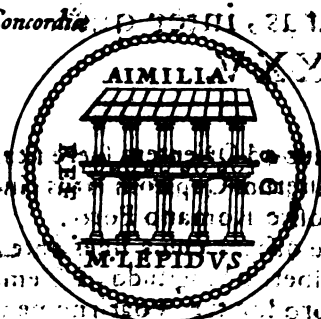
Spectantur in summis Icones Fori Traiani, Templi, Columnæ, Basilicæ, quas apponimus. Præterea Arcum Septimij Seueri, Templum Cæsaris, Templum Augusti. Idemque restitutum duo Templi Martis Ultoris, vnum in Foro, alterum in Capitolio cum signis receptis:

Basilicam Aemilianam, Templum Faustine, ex eodem insigni Museo Francisci, & Bruti de Gottifredis.

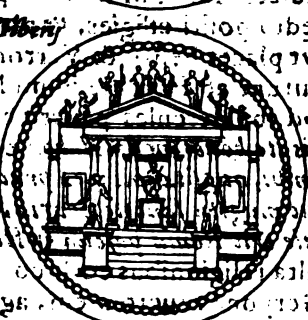
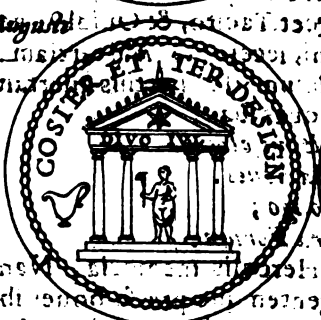
Quamquam Templum Traiani, & Augusti restitutum, & Collegij Romani promptuario damus.

Fora

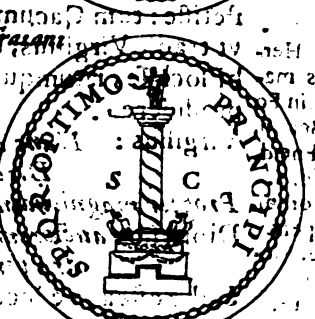
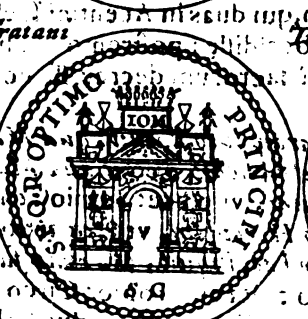
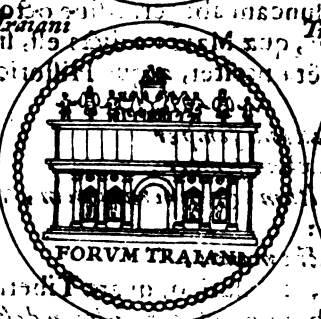
Concordia

Augustus

Traiani

Traiani

Faustinae

Antonini

Carac

Fora ad alterum Capitolij latus, inter quæ
Boarium. — Cap. XXV.

QUATVOR Fora, quæ descripsimus ad Orientem fuere sita. Quæ sequentur, Occasum versus, alterum Capitolij latus cingebant, inter hæc & priora interposito Romano Foro.

Boarium primo inspicendum se offert, cuius fines ante, perscripsimus. Nam à Circo Maximo ad Tiberim longitudo: à Templo S. Georgij ad radices Auentini latitudo producitur. Boarij nomen, vel Bouis ærei in medio positi effigies, ut placet Tacito, & Ouidio: vel boues ibi venditæ, ut placet Festo, & Varroni, fecerunt. Alij tertiam, addunt causam, Taurum ab Hercule immolatum: Propertius quartam videtur addere, quod ibi Hercules pauperi boues suas:

Herculis ite boues, nostra labor ultimi claua.

Bis mihi, quæ sita, bis mea prada boues.

Aruaque mugitu sancite boaria longo;

Nobile erit Roma pascua vestra Forum.

Certe vetustâ, & culta religionibus eo loco Herculis memoria. Nam ab Hispania victo Geryone reuertentem, agentemque præ se boues ibi stetisse: tum Cacus, qui duas in Auentini speluncam abegerat, siue octo, ut tradit Virgilius, occidisse; postremo Aram, quæ Maxima dicta est, sibi locasse, ritumquæ factorum decreuisse Poëtæ pariter, atque Historici prodidere.

Virgilius: *Hanc aram luco statuit, quæ Maxima semper*

Dicetur nobis, & erit quæ Maxima semper.

Propter magnitudinem, ut placet Servio: *cultam, & venerationem, ut*

Dionysio: *auctorem Herculem, ut Propertio:*

Ara per has, inquit, Maxima facta manus.

Sed postea sine luco culta est propior Circo, & Palatino, quam Tiberi. Auctor Tacitus, qui tradit, cum Romulus Urbem conderet, *fulcum designandi oppidi cepisse à Foro Boario, ut magnam Herculis Aram amplecteretur.* Atqui cum sulcus per ima montis Palatini circumductus fuerit:

argumento est, non longe à monte Aram fuisse collocatam, adituque Circi. De hac Ara Solinus: *Suo quoque Numini Hercules instituit Aram, quæ Maxima apud Pontifices habetur, cum se ex Nicostrata Euan-dri Matre quæ à vaticinio Carmentis dicta est, immortalem comperisset.*

Ad eam, teste Dionysio, Romani iusiurandum, & conuenta, quæ vellet esse firma peragebant, & decimas facultatum ex voto sæpe illic offerebant: religione videlicet, & cultu, quàm apparatu, ornatuque potiore. Pergit Solinus: *Sacellum Herculis in Boario Foro est. In illud neque Canibus, neque Muscis ingressus erat. Nam epulum daturus Hercules, Muscarum Deum dicitur imprecatus, & clauam in aditu reliquisse, cuius olfactu su-gerent*

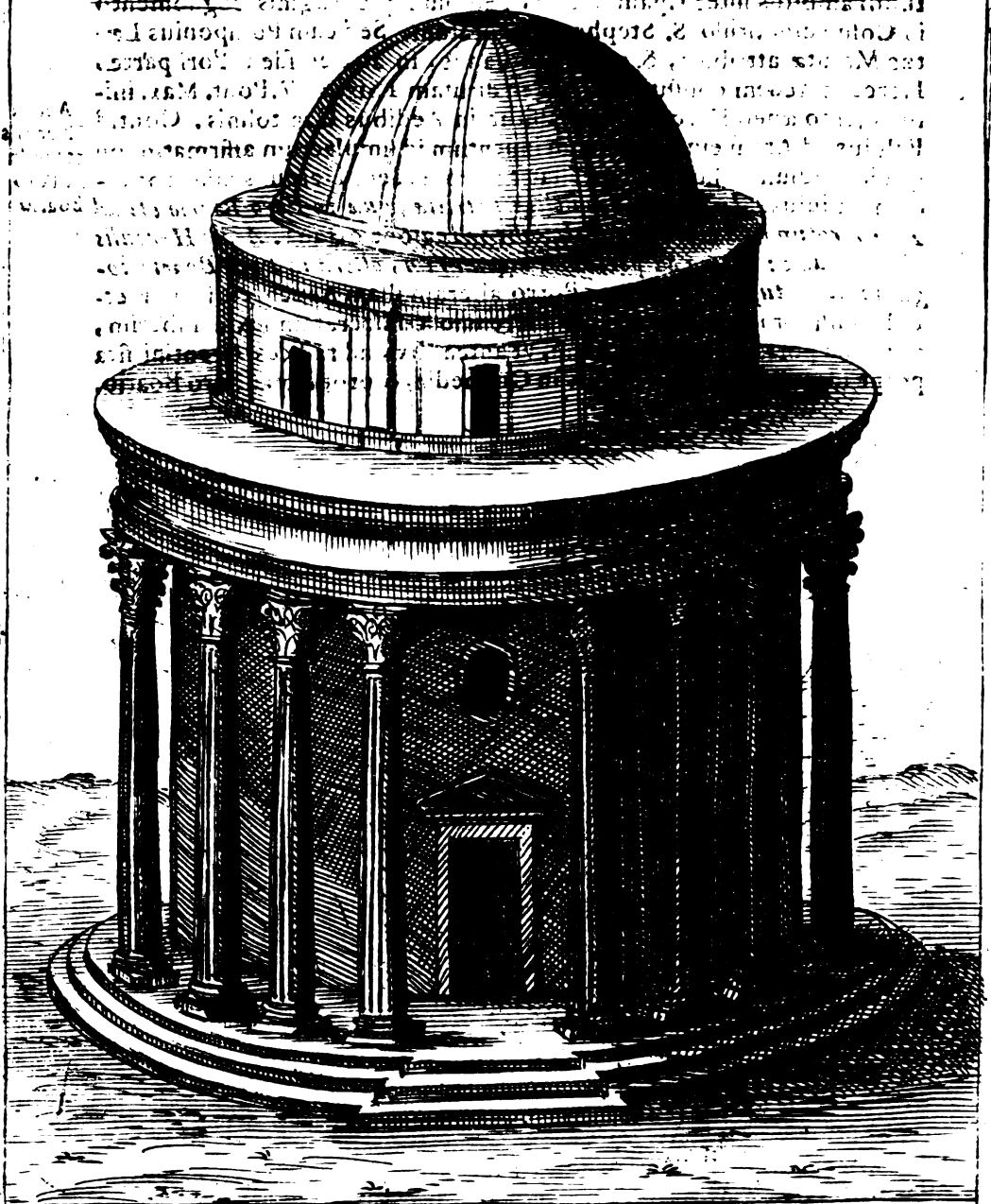
Lib. 12.
Annal.
6. Fast.
Lib. 4.
Eleg. 10.
Vnde no-
men Boar-
io Fori.

Ara Her-
culis ma-
xim. in Fo-
ro Boario.
8. Æneid.
Ouid. 1.
Fastorum.
Propert.
lib. 4. Ele-
gia 10.
Lib. 12.
Annal.

Cap. 2.

Lib. 1.
Antiq.

gerant Canes. Id usque nunc durat, ait Solinus. Plinius: Roma, inquit, Myagrū. in Aedem Herculis in Foro Boario, nec Musæ, nec Canes intrant. Aedem Lib. 10. nuncupat, quam sacellum Solinus. Et adhuc extare quidam volunt, ro- cap. 29. tundi ambitus inter ripam Tiberis Templumque Virginis cognomento in Cosmedin, titulo S. Stephani decoratam. Sed eam Pomponius Læ- tus Matutzæ attribuit, & ex eo Marlianus, in alia eiusdem Fori parte, Hercules Aedem constituens, postea dirutam à Sixto IV. Pont. Max. in- bi inuento æneo Hercule, qui visitur in Aedibus Capitolinis. Contra Aedes Fulvius ad Aram eius Maximam inuentum id simulacrum affirmat, quod rotunda in Foro ipse in medium relinquo. Constat tamen Aedem Herculis fuisse rotun- dam. Liuius. In Sacello Pudicitie patritia, qua in Foro Boario est ad Boario. Aedem rotundam Herculis. P. Victor in regione octava. Aedes Herculis Victoris dua: altera ad portam Trigeminam, altera in Foro Boario co- gnomine Rotunda, & parua. Porro alteram illam Aedem eiusdem Her- culis fuisse tradunt ab Octavio Herennio consecratam iuxta Tiberim, vbi tunc porta Trigemina, olim, vt antea dixi, ad radices Auentini sita prope idem Templum Virginis in Cosmedin, & propinqua Foro Boario.

HERCVLIS AEDES IVXTA TYBERIM.

In eodem Foro Matris Matutæ Templum fuit à Seruio Tullio factum, Aedes Matutæ in Foro Boario. refectum à Camillo, & cum arisset iterum instauratum Q. Fulvio, Appio Claudio Cos., anno Urbis DXLII. cum Aede Fortunæ, illi proxima ab eodem Seruio dedicata, quam nunc Aedem S. Mariæ Aegyptiacæ appellant. De Aede Matutæ in Foro Boario Ovidius;

Phœbicus & magno iuncta est celeberrima Circo

Area, quæ posito de Boue nomen habet.

Hæc tibi luce ferunt Matuta sacra parenti

Sceptraferas Serui Tempia dedisse manius.

Idem de Fortunæ Templo paulo post.

Lux eadem Fortuna tua est, auctorque, locusque.

Sed super iniectis, quis latet iste togis?

Porro Aedem Matutæ, ut ait Liuius, Camillus dictator dictus vovit se refectam dedicaturum, iam ante ab Rege Seruio Tullio dedicatam; eodemque libro de eodem; *Dedicauique Matuta matris Templum.* Idem auctor: *Triumviri bini uni sacris conquirendis domisque persignandis, alteri reficiendis Aedibus Fortuna, & Matris Matuta intra portam Carmentalem: sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumpta fuerant.* Huius Aedis Fortunæ non meminit Plutarchus in libro de Fortuna Romanorum, cum alias recenseret. De vtraque plura Ovidius. Liuius. *L. Stertinus de Manubijs duos Fornices, in Foro Boario ante Fortunæ Aedem, & Matris Matuta, & bis signa aurata imposuit.* Aedem Matutæ perperam quidam locant ad radices Capitoli, nempe extra fines Boarii Fori, & contra Liuium, longè semotam à Tiberi. De sacello Pudicitiae iam dictum est, quod quidam putant fuisse, quod nos Fortunæ dedimus, nunc S. Mariæ Aegyptiacæ nuncupatum. Sed amplior videtur Aedes quam sacelli angustiae paterentur. Quidam eam Basilicam Caio, & Lucio Nepotibus Augusti attribuant ab inuento inibi lapide, cuius inscriptio haberet vtriusque nomina, quibus sanè non assentior; Nam ædificium humilius est, ac rudius, quam ut Nepotum nomina factum videatur ab Augusto: & lapis, quorum antiquitas erat magna copia, cum inscriptione inuentus, quod inculcant, nisi rei aliqua memoria apud auctores sit, ædificium loco non affigit.

Fast. 6.
quidam legunt,
Motibus,
sed non placet.
Tullij Regis.

Lib. 5.
Dec. 1.

Dec. 3. l. 9.

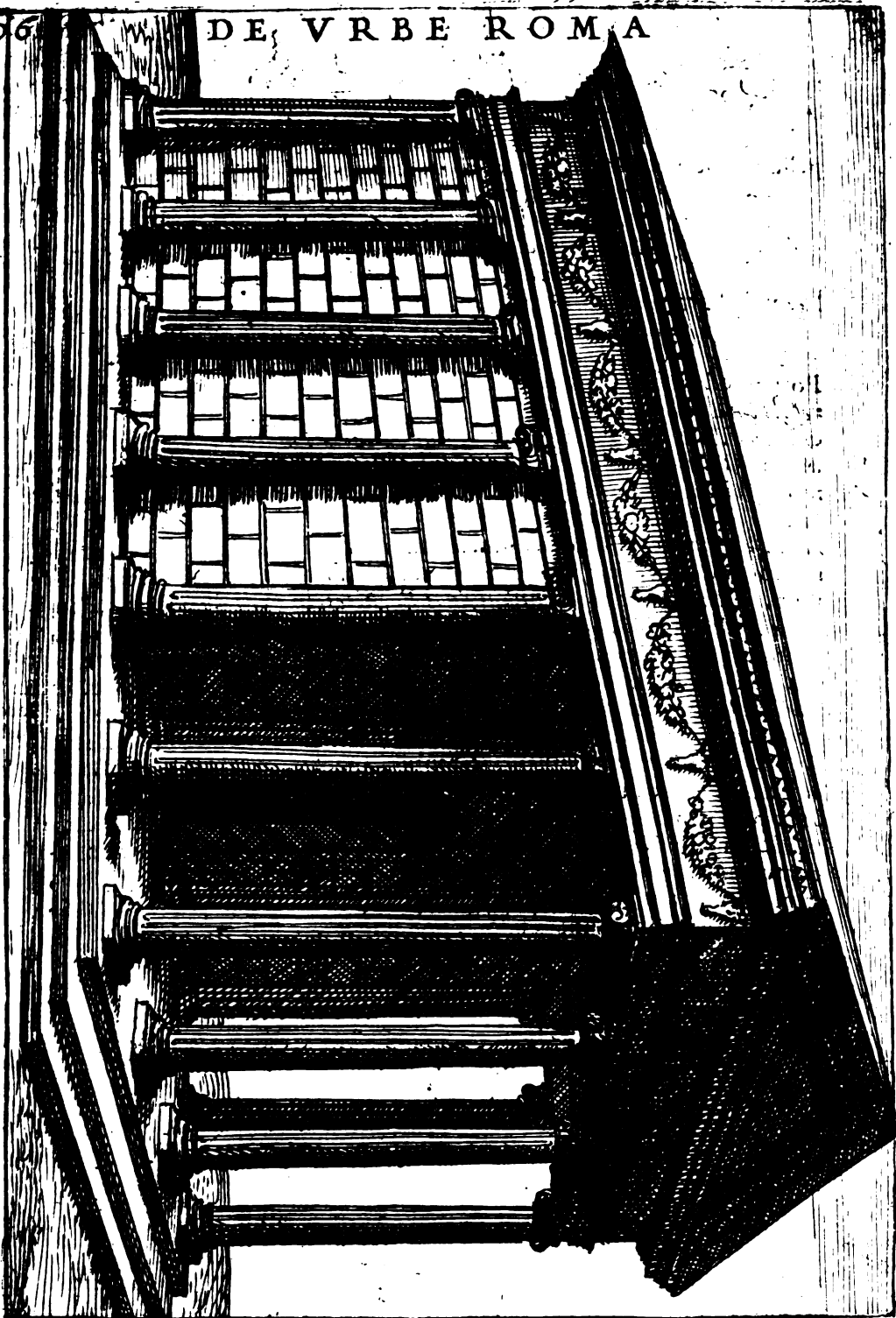
Aedes Fortunæ.
Dec. 4. l. 3.

Sacellum Pudicitiae.

Lib. 4.
Antiq.

Fuerit

TEMPLVM FORTVNAE VIRILIS IXXTA TIBERIM

Fuerit ergo Fortunæ Templum, dequē eo Dionysius: *Seruius*, inquit, *Plura For*
duobus Templis conditis, altero Bona Fortuna ob perpetuum eius fauorem *tunz 16.*
in Foro Boario; altero Fortunæ Virilis, sicut hodiequē cognominatur in *pla.*
ripa Tiberis prouentus iam gte. In Templo Bonæ Fortunæ simulacrum *Loc. cit.*
Seruij erat velatum, de quo plura Ouidius loco citato, & nos vno eius
verfu supra diximus. In Templo Fortunæ, ait Dionysius, ab ipso, Seruio,
condito, dedicata vius effigies inaurata lignea sola incendio superfuit inte-
gra, absumptis intus reliquis omnibus: & hodiequē Templum, & quidquid
inest inlauratum post incendium apparet esse noui artificij. Statua qualis
prius antiqui est operis, durat enim adhuc, & à Romanis colitur. Alterum
 Virilis Fortunæ idem fortasse est Templum quod Fortis Fortunæ nuncu-
 pat Varro, qui ait: *dies Fortis Fortunæ appellatus est ab Seruio Tullio* *Lib. 10.*
Rege, quod sanum Fortis Fortunæ secundum Tiberim extra Urbem Ro- *Dec. 1.*
mam dedicauit. Non igitur in Foro Boario. Fuit tamen prope illam
 Aedem Bonæ Fortunæ, alia Fortis Fortunæ Aedes. De qua *Liuius. Car-*
nilius Cos. de reliquo gre Aedem Fortis Fortunæ de Manubijs faciendam
locavit prope Aedem eidem Deæ ab Rege Seruio Tullio dicatam.

Forum Piscarium, & Olitorium.

Cap. XXVI.

ABOARIO Foro exitus erat in Piscarium; quod ut ait Var-
 ro, secundum Tiberim fuit, vbi præter pisces varia vendeban- *vbi esset*
 tur. Spatium Fori se ipsum demonstrat. Nam cum Boarium *Forum Pi-*
 ad pontem nunc S. Mariæ pertingeret: inde secundum Tibe- *scarium.*
 rim Piscarium protendebatur vsque ad Urbis mœnia, ut alibi dixi, à Ca-
 pitolio ad Tiberim deducta iuxta Templum S. Nicolai in Carcere, quæ
 etate Augusti vix apparebant.

Id certo probat Forum Olitorium, vbi olerum copia, ut ait Varro,
 quod Piscario propinquum, nihilominus erat extra Urbem. Id antea *Aedes*
 ostendi, ac perspicue demonstrat *Liuius*: ait enim, *Aedem Spei quæ in* *Spei.*
Foro Olitorio est, fulmine ictam; quam postea ait fuisse extra portam *Lib. 1. c. 4.*
Carmentalem: Aequata, inquit, omnia inter Salinas, & portam Carmen- *Dec. 3. l. 2.*
talem in Templis Fortunæ, ac Matris Matutæ, & Spei extra portam. *Lib. 2.*
 Porro hoc Spei Templum voverat *Attilius primo bello Punico: postea Ger-* *Annal.*
manicus Cæsar inlauratum sacrauit, ut refert Tacitus.

Templum Iani Gemini inter Forum Olitorium, & Piscarium fuit. Nec
 certo exploratum est, quis primo Aedem illam Iano condiderit indicem
 Pacis, ac Belli. Macrobius ante Sabinum bellum Aedem Iano locatam
 asserit. Ouidius pulsus Sabinis aram, & sacellum confestim positum. quod *Quis Ae-*
 Seruius confirmat; *Postquam, inquit, Romulus, & Titus Tatius in* *dem Iani*
fœdera conuenerunt, Iano simulacrum duplicis frontis effectum quasi ad *struxerit.*
imaginem duorum populorum. Nec Plutarchus, quamquam hic de simu- *12. Aenei-*
 lacro *dem.*

In vita. Iacro loquitur, Numam Templi fecit auctorem. At Livius de Numā.
 Numz. Ianum, inquit, ad infimum Argiletum, indicem Pacis bellique facit; ap-
 Lib. 1. tus ut in armis esse Civitatem: clausus pacatos circa omnes populos signi-
 7. Eneid. ficaret. Et Servius: Sacrarium hoc, inquit, Numa Pompilius fecerat cir-
 ca inum Argiletum iuxta Theatrum Marcelli, quod fuit in duobus bre-
 uissimis Templis. Porro Iani statua, ut ait Plinius, dicata est digitis si-
 gnatīs ad trecentorum sexaginta quinque dierum notam. Ceterum cum
 hoc Templum ad inum Argiletum, prope Theatrum Marcelli, sub re-
 1. Fast. dicibus Capitolij Livius collocarit, non dissentit Ovidius, qui Ianum
 alloquutus, sic ait.

Cum tot sint Iani, cur sic sacratus in uno es.

Hic ubi iuncta Foris Tempia duobus habes?

At quæ fuerunt hæc duo Fora, inter quæ Ianus? Boetium interpretes, &
 Piscarium intelligunt. Boarium enim à Circo Maximo pertinebat ad
 Tiberim. Hæc adiunctum erat Piscarium secundum Tiberim, ut ait
 Varro ad Iunonium: id est ad Ianum. Ianum enim, ut loco citato Macro-
 bius Iunonium dicebant, quasi non solum mensis Ianuarii, sed mensium
 omnium ingressus tenentem. In ditione autem Iunonis sunt omnes Ka-
 lendæ. Hæc Piscarii, Boarii que Fori interpretatio non probatur. Nam
 Aedes Iani fuit extra portam Carmentalem: extra quam erat Forum
 Olitorium, ut supra docuimus. Itaque hoc Forum potius intelligendum
 est, ut Ianus esset inter Piscarium, & Olitorium. Vbi aliud quoque Iani
 Templum fuit à Duillio extructum instauratum ab Augusto, dedicatum
 à Tiberio. Tacitus: Et Iano, inquit, Templum Tiberius dedicavit, quod
 apud Forum Olitorium C. Duilius struxerat, qui primus rem Romanam
 prosperè mari gessit, triumphumque navalem de Peris meruit. Sed hoc
 erat Templum Iani Quadrifrontis, ut habeat Augusti nummi apud Ge-
 lium Choulcium; cum tamen geminum, archifrontem dedicaverit Na-
 7. Aeneid. ma. Servius cum de Iano bifronte sito ad Theatrum Marcelli dixisset;
 Captis, inquit, Phaleris Civitate Tuscis, inventum est simulacrum Iani
 cum frontibus quatuor. propter quod in Foro Transitorio constitutum
 est illis sacrarium aliud. Quod nonnulli hodieque quatuor portas habere.
 In vita. At illud Numæ apud Plutarchum dicitur videri & dicitur. Templum duarum
 Numz. portarum: quod, inquit, Belli Ianum vocant. Et Virgilius:

Sunt gemina belli porta.

Templo ergo signoque Numæ immutato, extructa sunt alia Tempia qua-
 drilata Iano Quadrifronti. Vnum hodieque cernimus apud Aedem
 S. Georgij in Foro Boario. Quod illa ætate, ut ait Fulvius, Transito-
 rium erat. Idque nomen postea, cum Iano transitorium est ad Forum,
 Iani Qua-
 drifrontes, Necur; quod deinceps Transitorium dictum.

Quia

I A N I T E M P L V M

Lib. 1.
Quod Fo-
rum nisi
Olitorio?

Quia cum quadrilaterum, & quadrifariam peruium haberet Iani Templum, Transitorium ab eius transitionibus nominabant; vt supra dixi, & reliqua eiusmodi quadriformia, peruiaque ædificia Iani sunt dicti. Suetonius: *Ianos arcusque cum quadrigis, & insignibus Triumphorum per regiones Urbis tantos, ac tot Domitianus extruxit*. P. Victor: *Iani per omnes regiones incrustati, & adornati signis. duo præcipui ad Arcum Fabianum, superior, inferiorque*. Neque de hoc est loquutus Procopius de bello Gothico, sed de Iano bifronti Numæ. *Foro*, inquit, *in medio, & ex aduerso Capitolij sacellum extat paulo supra eum locum, quem nunc Romani tres Parcas appellant*. Id vero Iani sacellum totum ex fre constructum fuisse sat constat, & quadrata quadam dimensione locatum: tantaque amplitudinis quanta integri Iani statua capi poterat, quæ utique, & ipsa cum anea sit, non minor quam quinquepedalis esse apparet. per cetera omnia mortali similis, capite duntaxat bifrons; ita vt facies altera in Orientem Solem diuerget, in Occidentem altera. *Portæ utrinque anea in faciem alterutram versa, quas ferme in pace, & prosperis rebus occludi Romani veteres quondam instituerunt, contraque aperiri, dum interea bellum bis est*.

Huius Templi vestigium exprimitur in numismatis Neronis. Porro à

Templo Iani via quædam adiuncta dicta est Ianus, in qua sceneratores, & trapezitæ habitabant, eiusque partes summus, imus, medius Ianus di-

Li. 1. Ep. 1. Etz. Horatius:

— *hæc Ianus summus ab imo*
Prædocet —

Lib. 2. de Cicero: *A quibusdam optimis viris ad medium Ianum sedentibus*. Et: *Ianus medius in Antonij clientela sit*. Hic locus an esset ad Ianum bifrontem, an ad quadrifrontem definire non ausim; potius tamen ad quadrifrontem constituerem. In eodem Foro Iunonis Matutæ Aedes. Liuius: *Aedes Iunonis Matuta in Foro Olitorio vota, locataque quadriennio ante à C. Cornelio Cons. Gallico bello. Censor idem dedicauit*.

Demum Columna Lactaria in Foro Olitorio dicta, quod ibi infantes alendos deferebant, vt scribit Festus.

Alia

Alia circum Capitolium sita. Cap. XXVII.

VELABRVM planiciem inter Capitolium, Palatinum, & Auentinum occupabat, in qua & Boarium Forum. Sed Velabrū latus, quantum videlicet aquæ olim Tiberis effusa inundaerunt stagnantis instar paludis. Quibus exiccatis, & coercitis, nomen nihilominus loco mansit. De eo supra scripsimus, in quo fuisse sepulchrū Accæ Laurentiæ testatur Varro. In eodem Velabro fuit & Vicus Tuscus. Nam Hetrusci, qui Postena Rege venerant ad Urbem, cum deinde essent oppugnatum Ariciam fusi cæsiq; sunt. Pars exigua Romæ excepti, curatique, hospitum, Urbisq; charitate retenti sunt. *His locus ad habitandum datus, quem deinde Tuscanum vicum appellarent, ut tradit Livius. Dionysius: His, inquit, Senatus locum in Urbe ad adificandum dedit; nullum Palatinum inter, & Capitolinum colles, quatuor ferme stadiis, hoc est passibus fere quingentis, protensum, qui usque ad nostram ætatem Tuscus vicus Romana lingua vocatur, qua transitur à Foro in Circum Maximum.* Hæc ille, quibus patet amplitudo loci: & ambitus, opinor, non rectus vici processus describitur inter Forum Romanum, & Circum Maximum. At Varro scribit multo ante Romulum venisse Tuscos auxilio contra Sabinum Regem, & Caelium montem habitasse: sed mortuo Caelio Vibenna Duce, qui monti nomen dederat, ne nimis munita loca tenerent in planum deductos, & ab eis, inquit, dictus vicus Tuscus: & idem ibi Vertumnus flare, quod is Deus Hetruria. Idem sensit Tacitus. Nam cum de Cælij, eiusque copiarum aduentu non Romulo, sed Tarquinio Prisco regnante, & mora in monte Caelio dixisset; *Cetera, inquit, non ambigua sunt, magnas eas copias per plana etiam, ac Foro propinqua habitavisse. Unde Tuscanum vicum à vocabulo aduenarum dictum.* Ceterum cum in parte Velabri Tuscus vicus esset; liquet, eundem locum varias ob causas, varias etiam appellationes sortitum. Nam quia olim lacunosas vehebat nauculas, *Velabrum*: quia delectatis in fluvii aquis, Tuscis habitationi fuit, *Tuscus vicus est appellatus.*

In fine Vici, ut aliàs dixi, statua **VERTVMNI** fuit, siue à conuersis aquis inundantis fluminis: siue, quod hic esset Hetruria Deus, ut ait Varro: siue à perceptis fructibus vertentis anni; quod addit Propertius. Aliam addit causam Aiconius, quod esset inuertendarum rerum, id est mercatura Deus. *Signum Vertumni, inquit, in ultimo vico Thurario est, sub Basilica angulo flectentibus se ad postremam dexterâ partem.* Vicus Thurarius, siue Iugarius à porta Carmentali mittebat in Forum, & vico Tusco iungebatur in Velabro. Sic cum Varro, aliq; auctores dicant Vertumni signum fuisse in vico Tusco, non dissentiat ab Aiconio, erat enim in fine utriusque vici, ubi iungebantur. At quæ Basilica, cuius meminit Aiconius? Sempronia videlicet, extructa ubi antea Aedes P. Africani. *Linus: Tiberius Sempronius ea pecunia, qua ipsi attributa erat, pondus veteres ad Vertumni signum, lanceasque, & Tabernas coniunctas in publicum*

Lib. 8.

Lib. 2.

Dec. 1.

Antiq. l. 8.

Lib. 4.

Antiq.

Vnde vico Tusco nomen.

Statua Vertuni.

In 3. Orat. in Verr.

Basilica Sempronia. Dec. 5. l. 4.

cum emit, Basilicamque faciendam curauit, qua Sempronia appellata est. Ideo multa ibi mercimonia. Nam Basilicæ pro actis Iudicium, & antiquitus mercatorum extruebantur. Horatius quidem ad Vertumnum, mittebat librum suum, eo scilicet vico vendibilem:

Li. 1. Epist.
Ep. vii.

Vertumnum, Ianumque liber spectare videris;

Scilicet ut proffes sociorum pumice mundus.

Adiunxit Ianum. Erat enim Ianus via Templo Iani proxima, ut supra, celebritate vendentium frequens.

Argiletū.

Nec longe aberat ARGILETVM sub Capitolio, siue ab Argilla, siue ab Argo Euandri hospite ibi sepulto dictum, ut ait Varro. Sed Virgilio posterior causa videtur probari:

Nec non & sacri monstrat nemus Argileti

Testaturque locum, & letibum docet hospitibus Argi.

Æneid.

Argileti ima pars definebat ad Theatrum Marcelli, ubi nunc Forum vulgò Montanarium: summa circa finem Velabri, & vici Tusci. Seruigii de Templo Iani: *Sacrarium hoc Numa Pompilius fecit circa iunum Argiletum iuxta Theatrum Marcelli.* Sed aliter Martialis:

Lib. 1. Ep.
118.

Quod quæris, propius petas licebit:

Argi nempe soles subire letum.

Contra Cæsaris est Forum. Taberna;

Illinc me pete

Lib. 2. Ep.
17.

*Et: Tonstrix Suburra faucibus sedet primis,
Cruenta pendent quæ flagella tortorum,
Argique letum multus obsidet futor.*

Hæc sine dubio pugnant. Nam Forum Cæsaris erat post Templum Pacis, ubi & principium Suburræ, longè à Theatro Marcelli. Aut ergo fuit duplex Argiletum, alterum ad radices Capitolij versus Tiberim, alterum ad initium Suburræ: aut Seruius, vel Martialis errauit. Potius inferri potest, duo fuisse; nisi doctiores meliora proferant. Cum autem idem Poëta dixerit, suos versus emi posse prope Forum Cæsaris, in capite Suburræ; ibi quoque videntur collocandæ Tabernæ, de quibus ait, alloquens librum suum:

Duplex
Argiletū.

Argiletanas manus habitare Tabernas,

Cum tibi parue liber scrinia nostra vocent.

Eod. lib.
Ep. 2.

Eodemque loco librum supra collocauerat:

Limina post Pacis, Palladiumque Forum.

At vicus Tuseus non modo frequens mercibus, sed etiam turpi questu infamis fuit, quare apud Horatium: *Tusci turba impia vici: & similia* apud Plautum.

Li. 2. Sat. 3.
In Curcul.
& Cistell.

Iam vero Liuius Aedes P. AERICANI constituit prope VETERES: cui sane locutioni non dissimilis alia est, *sub Veteribus, sub Nouis*. Suetonius: *Bisariam laudatus est Augustus: Pro Aede D. Iulij à Tiberio, & pro Rostris, sub veteribus à Druso Tiberij Filio*. Nec sane laudabiliter id quidam explicant, *Pro Rostris veteribus*, cum fuerint etiam noua referente Asconio; quid enim, *sub*, reiicitur? Plautus: *sub veteribus, ubi sunt*

In eius vi.
Ja 6, 100.

sunt qui dant, quique accipiunt fœnore. Subintellige ergo, Tabernis, In Cure? aut alijs ædificijs peruetustis, in quibus fœneratores, & qui fœnori accipiunt versantur. Varro: Curia *Hofilia*, cuius id vocabulum, quod prius ædificauit *Hofilius Rex* sub veteribus. Idem: Sub nouis dicta, pars in Foro ædificiorum: quod vocabulum eius peruetustum, ut noua via qua via iam diu vetus. Cicero: *Demonstrauit digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico*, sub nouis distortum eiecta lingua, buccis fluentibus. Liuius: Eodem tempore septem Taberna, qua posita quinque, & argentaria, qua nunc noua appellantur, arser. sic apud eundem, pone veteres, nempe Tabernas, vel domos veteres. Qui locus erat propinquus Foro versus Circum Maximum, ibi enim Vertumnus.

Quod spectat ad reliqua; Liuius, *Omnia*, inquit, inter salinas, ac portam Carmentalem, cum *Aequimelio*, Iugarioque vico latè vagatus ignis, sacra, profanaq; multa absumpsit. Salinæ salis publici officinæ, ac receptacula fuere prope portam Trigeminam, & Forum Boariû versus Auentinû.

AEQVIMELIVM, Area domus Spuriij Melij, Foro item Boario propinqua, & vico Iugario, Capitolium versus. Cicero: *Sp. Melij Regntæ appetentis domus est complanata*. Ecquid aliud æquum accidisse Melio populus Romanus iudicauit? nomine ipso *Aequimelij*, stultitia pœna comprobata est. Idem Liuius, qui & Melij vici mentionem fecit: *Lupus*, inquit, *Tusco vico*, atque inde Melio per portam Capenam prope intactus euaserat. Quare proximi fuere vici Tuscus Iugarius, Melius.

De porticibus Octauiz, & Theatro Marcelli, alibi dicemus.

De eius Carceris sede, ubi nunc Marcelli Theatrum est, quod ait Plinius, iam diximus, & Tullianum esse pernegauimus. Nec omittendum hoc loco est, Aedem S. Nicolai ibi conditam, etiam apud Ecclesiasticos veteres scriptores dici in Carcere, non addito, *Tulliano*. Quare in Aëis Alexandri III. Pontificis apud Cardin. Baronium leges *Oddo Diaconus Card. S. Nicolai in Carcere*. Iam vero eruditore seculo, vtrumque passim vsurpatur, in Carcere Tulliano, aut solum in Carcere: & habent Bullarum Pontificum, quibus subscripti sunt Cardinales. In Bulla Clementis VIII. Canonizationis S. Hiacynthi *Benedictus Pater*, leges: *Ego Petrus S. Nicolai in Carcere Diaconus Card. Aldobrandinus*. In Bulla Canonizationis S. Philippi Nerij edita ab Urbano VIII. *Rationi congruit*, leges; *Ego Carolus S. Nicolai in Carcere Diaconus Card. Pius*. In Bulla Sixti V. de prohibitione ad Arma, *Dum pro communi*, leges; *Ego P. Sfortia Card. Diaconus S. Nicolai in Carcere*. Et alibi compluries. Quare vetus appellatio iam diminuta quam vim habet, ut ibi dicatur fuisse Carcer Tullianus?

Ex priuatis ædificijs recenseri potest domus MARIJ prope Forum Romanum. Plutarchus; *Domum*, inquit, *extruxit propter Forum, vel ut ipse dicebat, ne clientibus suis esset longius ire graue: vel quod ea re crederet fore, ut plures alij domum suam celebrarent*. Vicinior Capitolio domus Milonis, in Cluio, ut supra. Domus Ouidij iuncta fuit Capitolio. Idem memoriz mandauit.

Hanc ego sufficiens, & adhuc Capitolia cernens,

Qua nostro frustra iuncta fuere lari:

Numina vicinis habitantia sedibus, inquam,

Iamquæ oculis numquam Tempia videnda meis.

Coniuncta autem ædificia ut alibi ex Tacito memoravi, in altum edita, solum Capitolij æquabant.

In coniu- Domus D. B R V T I Foro propinqua. Salustius. *Ille eos in domum*
rat. Catil. *D. Bruti perducit quod Foro propinqua erat.*

Lib. 15. De Aedibus ATTICI Vestini Consulis quem, detecta multorum
Annal. coniuratione, Nero quamvis innoxium occidit, idem Tacitus. *Quia Ves-*
tinus imminentes Foro Aedes, decoraque servitia, & pari fæte habet. Id
vero pro crimine habitum.

In Eurc. Demum placet in Plauto nonnulla aut iam explicata aut explicanda
Act. 4. inspicere.

sc. 1.

a. *Qui periurum hominem vult convenire, mitte in Comitium.*

b. *Qui mendacem, & gloriosum apud Cloacina sacrum.*

c. *Dites damnosos maritos sub Basilica querito.*

d. *Symbolarum collatores apud Forum Piscarium.*

e. *In Foro infimo boni homines, atque dites ambulant.*

f. *In medio propter canalem, ibi ostentatores meri.*

g. *Confidentisque, garrulique, & malevoli. Supra lacum*

Qui alteri de nibilo audacter dicunt contumeliam.

h. *Sub Veteribus ubi sunt qui dant, quique accipiunt fænore.*

i. *Pone adem Castoris, ibi sunt, quibus credas male,*

l. *In Tusco vico, ibi sunt homines, qui ipsi sese venditant.*

m. *In Velabro vel pistorum, vel lanium, vel baruspicem.*

Vel qui ipsi vortant, vel qui alijs subuersandos præbeant;

n. *Dites damnosos maritos apud Leucadiam Oppiam.*

a. Comitium iam diximus fuisse in Foro Romano ad radices Palatii.

Lib. 15. b. *Venus Cluacina prope Sacram viam colebatur, ubi factum fœdus in-*
cap. 29. *ter Tatium Regem, & Romulum. Plinius. Quippe ita, inquit, traditur:*
myrtea verbera Romanos, Sabinosque, cum propter raptas Virgines dimi-
care voluissent, depositis armis purgatos in eo loco, qui nunc signa Veneris
Cluacina habet. Cluere enim antiqui purgare dicebant.

Tres anti- c. Quænam Plauto significetur BASILICA, planè ambigo. Tres
quæ Basi- enim ex antiquioribus Basilicæ fuere, Porcia, Sempronia, Opimia. Por-
licæ. ciam M. Porcius Cato Censor faciendam curavit, de qua Linius: Cato
Dec. 4. 1. 9. *atria duo, Maniam, & Titium in Latomij, & quatuor tabernas in publi-*
cum emit: Basilicamque ibi fecit, quæ Porcia appellata est. Plutarchus:
Multum etiam ei obstrepuit, cum Basilicam faceret, quam pecunia publica
sub Curia Foro adiunxit, & Basilicam Porciam appellavit. Asconius: Cu-
ria flagrauit, & item Porcia Basilica, quæ erat ei iuncta, ambusta est. In
ea Tribuni Civibus aures præbere soliti erant. Ex quibus liquet Basi-
licæ locus, Curia enim erat in Foro sub Palatio. Quod autem dicitur Mæ-
nij atrium coëmisse; hic est ille Mænius, qui vendito atrio, ac domo,
vnam

vnam sibi columnam fertur referuasse, vt ex ea, signis supra impositis, & extorsum proiectis, ludos in Foro, eiusque posteri spectarent. Vnde Mæstiana, & Mænia columnæ celebre nomen. Iamvero Plautus floruisse exorto Punico bello secundo, & vita excessisse dicitur Catone Censore. Gellius. *Bellum secundum aduersus Pænos sumptum est. Atque non nimirum longe M. Cato Orator in Cimitate, & Plautus Poëta in scena floruerunt.* Nono quidem eius belli anno M. Marcello III. M. Valerio Leuino Coss. Basilicæ in Vrbe non erant, vt ait Liuius. Quare dubium, an Plautus Porciam Basilicam viderit factam à Catone Censore, anno post circiter XXVI. Quam si vidit, nonnulli extrema ætate, parum idonea pangendis versibus. Non paucis post annis facta est Basilica Sæmptonia in Vico Tusco; Et multo post Optima in Foro prope Curiam, & Græcorasim. An fuerit aliqua alia antiquior, quàm Porcia, eamquæ Plautus intelligat in hunc effigieturum. Ab hac subbasilicant negotiatores, & deambulantes in Basilica. Idem.

Lib. 17.
cap. vii.

Lib. 6.
Dec. 3.

Quorum odos subbasilicanos omnes abigit in Forum.

In capti-
uis.
Act. 4.
sc. 1.

d. Iam *symbolarum collatores*, id est collectorum, portionumquæ, quas pro se quisquæ fert, quærendi apud Forum, Piscarium, vbi nempe variorum copia cibariorum venditioni exposita.

e. *In Foro infimo*: in ima parte Fori alij degunt. s. alij verò in media secundum *canalem*; Canales enim in medio Foro, sicut & in vijs silice stratis positi erant, quibus fluere aqua. Vidi ego aliquot huiusmodi viarum canales, cubitum ferme latos, factosquæ ex Tiburtino lapide à fossoribus egeri. porro hi, qui circa canales Fori consisterent, homines pauperes, dicti *canalicola forenses*, vt ait Fellus. g. de lacu Curtio. h. Veteribus Tabernis. i. Aede Castoris. l. Tusco vico dictum supra satis est.

Canales
in Foro,
& vijs
Vrbis.

m. *In Velabro* sunt, qui vel pistorem, vel lanium fraudant, vel alijs tradunt fraudandos. Ibi enim obsonia vendebantur. Horatius.

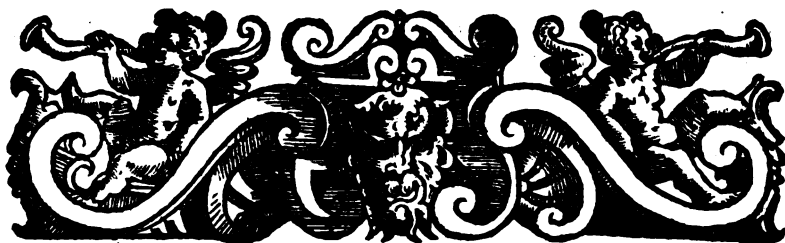
Lib. 2. Ser.
Sat. 3.

Cum scurris factor, cum Velabro omne Macellum.

Nec inde aberant *haruffices*; quippe qui Hetrusci vel in vico Tusco parte Velabri, vel prope vicum habitabant.

n. *Leucadia Oppia* quid, aut vbi fuerit, egregij interpretes eruditis videndum relinquunt, & versum vt minime Plautinum, quamuis alij aliter legant, & sentiant, amouendum putant. Vt me quoque, illis nescientibus, nescire non pudeat.

Fuerunt præterea in Vrbe alia quædam, præter ea, quæ descripsimus, Fora. *Suarium* in quo sues vendebantur ad radices Quirinalis. *Archæmorium*, siue Archimonium ad Aedem S. Nicolai de Archimonij. Hæc duo recenset P. Victor in regione septima Viaz latæ. Forum *Capedinis*, à *Capedio*, vt ait Varro, quod multis *Forum Cupidinis à cupiditate*. nam hoc in Suburra, in qua cibaria venum exponebantur. Forum *Plaminium*, & *Indium* pro locis negotiationis apud Festum, ab eorum, inquit, *nomini- bus, qui ea loca constituenda curarunt.* quæ duo Fora an Roma fuerint, dubitari potest. Forum *Satustij*, Aedi S. Sufannæ propinquum, *Pis- sium* etiam *Discretiani*, *Gallorum*, *Raffiorum* recenset P. Victor.

DE VRBE ROMA

LIBER TERTIVS.

Situs, & nomen Palatini Collis. Cap. I.

Lib. 4. de
ling. Lat.

Vnde Pa-
latini no-
men.

POST Forum erigitur mons Palatinus, prima se-
des Urbis, & postea Imperij. Varias nominis ori-
gines adducunt Varro, & Festus. *Quarta regionis,*
inquit Varro, *Palatium, quod Pallantes cum Euan-*
dro venerunt: aut quod Palatini, qui & Aborigines
ex agro Reatino, qui appellatur Palatium, ibi con-
sederunt. Sed hoc alij à Palatia uxore Latini puta-
runt. Eundem hunc locum à pecore dictum quidā
putant. Itaque Nevius Balantium appellat. Festus:

Quod ibi pascens pecus balare consueverit: vel quod palare, idest errare
ibi pecudes solerent. Alij quod ibi Hyperborei Filia Pallanto habitauerit,
quæ ex Hercule Latinum pepererit. Alij eundem quod Pallas ibi sepul-
tus sit existimant appellari. Demum Virgilius, quod Arcades cum eò
venissent Euandro Duce:

3. Æneid.

Delegere locum, & posuere in montibus Urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.

Mamertinus in Genethliacò Maximiani: *Primam in ea sedem Numinis*
vestri, sanctum illud, venerandumquè Palatium Regem aduenam condi-
disse. Principem illum tui generis, ac nominis Herculem Pallantea ma-
nia adijisse victorem, & parua licet tunc Regia, summa tamen Religione
susceptum futura Maiestatis dedisse primordia, ut esse possit domus Casa-
rum, qua Herculis fuisset hospitium. Fines Palatini Collis exurgentis è
vallibus ipsi se se produnt. A Septemtrione clauditur Foro Romano, &
anti-

Situs, &
fines Pala-
tini.

antiquo Velabro, seu valle ipsum interiacente, & Capitolium. Ab Occasu valle inter Palatium, & Auentinum sita, vbi olim Circus Maximus. A meridie valle inter eundem Palatinum, & Caelium intermedia, in qua olim Septizonium Seueri, viæque Appiæ fines. Ab ortu via olim Sacra, & planicie, quæ Palatio adiacet, Cælio, Esquilino, & Quirinali. Forma paulo longior quadrata: olim fortasse, rotundo propior. In eo primum spectandæ Aedes Augustales.

Palatium Cæsarum. Cap. II.

AEDIBVS Cæsarum dedit nomen Palatinus. Dion: *Imperatoris, inquit, Aedes Palatium nominatur, non quod ita aliquando decretum sit, sed quod in Palatio Augustus Cæsar habitabat, ibique pratorium eius erat, ac domus eius ab eo monte, propterea quod ibi quondam Romulus habitabat, multum splendoris accepit; ideoque etiam si alibi Imperator domicilium suum habeat, tamen id quoque Palatii nomen obtinet.* Domus autem Romuli, ut alias dixi ex Plutarcho. fuit ad pulchri litoris gradus, qui locus imminebat, deexusque erat in vallem, in qua conditus postea est Circus Maximus contra Auentinum. At Cæsarum Aedes modicæ primò sub Augusto, postea in eximiam amplitudinem à successoribus auctæ sunt. Ille cum habitasset primò iuxta Romanum Forum in domo, quæ Calui Oratoris fuerat, postea in Palatio; sed nihilominus Aedibus modicis Hortensianis, & neque laxitate neque cultu conspicuis; ut in quibus porticus breues essent Albanarum columnarum, & sine marmore villo, aut insigni pavimento conclauia: ac per annos amplius quadraginta eodem cubiculo hyeme, & æstate mansit.

In huius parte domus Templum A.P.O.L.L.I.N.I.S Palatini excitauit, quam fulmine etiam desiderari à Deo Aruspices pronunciarunt: editam, & gradibus sublatam. Ouidius:

Inde timore pari gradibus sublimia celsis

Ducor ad intonsi candida Tempia Dei.

Addita porticus cum Bibliotheca Latina, Græcæque. Idemque Augustus libros Sibyllinos delectu habito condidit duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi. Huius statutz auctorem facit Scapam Plinius. Meminit, & Dion eius Templi: *Apollinis, inquit, in Palatio Templum, & Bibliothecas perfecit Augustus, & dedicauit.* De iisdem Ouidius:

Quæque viri docto veteres fecere, nouique

Pectore, leturis inspicienda patent.

Propertius de Porticu:

Quæris cur veniam tibi tardior aurea Phœbi

Porticus à magno Cæsare aperta fuit.

Tantum erat in speciem panis digesta columnis,

Inter quas Danaï semina turba senis.

Quod explicat Ouidius:

Lib. 33.

Sueton. in Vita c. 72.

Templum Apollinis Palatini.

Sueton. in vita c. 29.

Lib. 3.

Trist. El. 1.

Sueton. in vita c. 31.

Lib. 36.

cap. 5.

Bibliotheca Augusti.

Lib. 3.

Trist. El. 1.

Lib. 2.

El. 31.

Ibid.

Signa

*Signa peregrinis ubi sunt alterna colamini
Balides, & stictio stat ferus ense pater.*

Ibidem Apollinis statua.

Ibid.

*Hic equidem Phæbo visus mihi pulchrior ipso
Marmoreus tacita carmen dicere lyra
Atque aram circum steterant armenta Myronis
Quatuor artificis viuida signa boues.*

Dein Templum interius.

*Quam mediam claro surgebat marmore Templum,
Et parit Phæbo carius Ortygia.
Auro solis erat supra fastigia currus,
Et valua lybici nobile dentis opus.
Altera demictos Parnass vertice Gallos:
Altera moribus funera Tantalidos.
Deinde inter matrem Deus ipse, interque sororem
Pythius in longa carmina veste sonat.*

Hæc fuere Templi ornamenta, quorum non postremum Dactyliotheca fuit, quam Marcellus Octavia genitus in Palatina Apollinis Aede consecrauit, ut ait Plinius. Ex aurea Cortina, de qua Suetonius: *Argentæas statuas olim sibi positas conflavit omnes, ex quibus aureas Cortinas Apollini Palatino dicitur.* Et Lychnus, de quo Plinius: *Placuerunt, & Lychnuchi pensiles in delabris, aut arborum modo mala ferentium lucentes.* Quale est in Templo Apollinis Palatini. Quod Alexander Magnus Thebarum expugnatione captum in Cræne disauerat eidem Deo. Denique ut Templum Martis Victoris votum, & postea sacrum est propter Philippense bellum: sic Aedes Apollinis Palatini, Propertio referente, occasione Asiatici belli destinata est, atque condita. *Aedificiam, ut ait Iosephus admirandis opibus excornatum, cum ante apud Aetium vetus Apollinis Templum Augustus ampliasset.* In hac Aede referente Horatio etiam Poëta sua carmina recitabant.

Lib. 37.
cap. 1.
In Aug.
cap. 52.
Lib. 34.
cap. 3.

Li. 4. Eleg.
El. 6.
De bello
Iud. lib. 2.
cap. 4.

Lib. 1. Sat.
Sat. 10.
Li. 1. Epist.
Ep. 2.
Li. 4. Fast.

*Qua nunc in Aede sonent certantia Iudice Tæra,
Et: Spectamus vacuum Romanis vatibus Aedem.
In eodem Augusti Palatio Aedes VESTÆ dedicata est ex decreto & auctoritate Senatus. Testis Ovidius:*

*Aufer Vesta diem, cognati Vesta recepta est
Limine: sic iussi constituere Patres.
Phœbus habet partem, Vesta pari altera cessit,
Quod superest, illis tertius ipse tenet.
State Palatina laurus, prætecta que quercus,
Stet domus, æternos tres habet una Deos.*

Nec solum Ovidius eo loco aliisque, meminit quercus, & laurus affixæ augustis postibus, sed Plinius, Valerius, Dion, aliique meminerunt. Nam *Laurus*, teste Plinio, *gratissima domibus iantrix Cæsarum, Pontificumque, quæ sola domos exornat; & ante limina excubat.* Lauro autem superposita est, teste Dione, *Quercæ Corona*, data clementiæ Augusti, ac

Li. 16. c. 4.
Lib. 2. c. 3.
Lib. 53.
Lib. 19.
cap. 30.

dein-

deinceps aliorum Imperatorum. Hac autem cum daretur ob seruato^a Id. loc. cit. Ciues, Augusto, ac ceteris data est, perinde quasi non solum Ciues, sed genus humanum seruassent vniuersum. Quas coronas, & titulos multa veterum Augustorum numismata testantur.

Ceterum cum arsisset Palatium, ab Augusto refectum est. Suetonius: *Palatium Ex qua summa pretiosissima Deorum simulacra mercatus vicatim dedicabat, aliaque in restitutionem Palatina domus incendio absumpta:* Dion: *Cam forte Palatium incendio perisset, refectam domum Augustus totam publicam esse iussit: siue quod ad eam adificandam populus pecuniam contulisset, siue quod Pontifex Maximus esset, ut simul in proprijs, ac publicis adibus habitaret.* Adiecit, ibi Arcum in honorem patris. Plinius: *Ex honore apparet in magna auctoritate habitum Lysia opus, quod in Palatio saper Arcum Dignus Augustus honori Octauij Patris sui dicitur, in Adiculacolumnis adornata: id est quadriga, currusque, & Apollo, ac Diana ex vno lapide.* Lib. 55. & refectum. Lib. 36. cap. 4.

Post Augustum, auctum est Palatium DOMO TIBERIANA, quam Tiberius habitauit, aut etiam struxit, quamuis id silentio suppresserit Suetonius, cum opera Tiberij referret. Hanc autem Circum Maximum, & Auentinum spectasse conijcitur ex Tacito, Suetonio, Plutarcho. Nam ut refert Tacitus: Galba sacrificante pro Aede Apollinis, Otho, qui in eum coniurauerat, digressus per Tiberianam domum in Velabrum, inde ad Milliarium aureum sub Aedem Saturni perrexit. Plutarchus: *Per Tiberij, inquit, domum, quam vocant, descendit in Forum.* At Suetonius. *Quasi venalem domum inspecturus abscessit, proripuitque se postica parte Palatij ad constitutum.* Posticam Palatij partem nuncupat, quam alij domum Tiberianam; An eandem intelligit, cum de Claudio scribit? *agere, nec nisi postico euadere in Palatium valuerit.* Nec mirum, ex ea Othonem venisse in Velabrum, quod Circo Maximo iungebatur, ideoque rectè inferitur, anticam Palatij partem, eiusque gradus, atque vestibulum fuisse conuersa ad Sacram viam, & Templum Pacis. In Tiberiana domo, ut refert Iulius Capitolinus, habitauit Antoninus Pius, Cam Apollonium, inquit, quem Chalcide acciuerat ad Tiberianam domum, in qua habitabat, vocasset. Idem Pius Marcum Consulem designatum eodè auctore in Tiberianam domum transgredi iussit, & aulico fastigio renitentem ornavit. Marci Frater L. Verus educatus est in domo Tiberiana, ut idem scriptor affirmat. Et postea: quem sagis furo tinctis coopertum in Tiberianam ad se adduci iubebat. Videtur & ibi fuisse Bibliotheca Principum, & libri præsertim ad Imperium pertinentes. Nam Vopiscus in vita Probi testatur, usum se præcipue libris ex Bibliotheca Vlpia: Item ex domo Tiberiana. Dion. *conscendit Palatium, ignis, ubi adeo multa excussa sunt, ut γράμματα τὰ τῇ ἀρχῇ παρακρούε libri scripturæque ad Imperium pertinentes, omnes fere interierint.* Quamuis autem vergeret ad Circum, & Auentinum, prospectum nihilominus habebat in Forum, & Capitolium. Suetonius de Vitellio, cum ab eius militibus Capitolini Iouis Templum incederetur. Cum, inquit, & prælium, & incendium d. cap. 15. In eius vita. In eius vita. Lib. 73. in Comm.

Tibe-

Tiberiana profpiceret domo. Sed cum pars esset Palatij, fere eius nomine comprehenditur, ut apud Dionem vidimus. Iulius Capitolinus cum dixisset Apollonium Marci magistrum vocatum à Pio in domum Tiberianam, in qua habitabat, venire noluisse; subdit, Resistit cum Pius dicens: facilius fuit Apollonio à Ghalcide Romam venire, quam à domo sua in Palatium.

Caius au-
get Pala-
tium.

Post Tiberium Caligula Palatium maximè amplificauit: Suetonius. *Partem, inquit, Palatij ad Forum usque promouit, atque Aede Castoris, & Pollucis in vestibulum transfigurata.* Igitur, dicit aliquis, frons Palatij spectabat Forum, quò pertinebat vestibulum, non autem Sacram viam, & Templum Pacis, ut diximus. Verum id ex verbis Suetonij non rectè inferitur. Hoc enim Caligulae vestibulum inuicatum fuit, eoque

Lib. 60.
In vita
cap. 41.

mortuo, Templo Castorum sua forma restituta est, conseruato Palatij additamento. *Restituit, ait Dion, Templum suum Geminis Claudius Caji successor.* Et fortasse de alio Palatij vestibulo idem Suetonius loquitur, de eodem Caio scribens. *Stetitque in vestibulo adium Kalend. Ianuarijs ad captandas stipēs.* Ceterum quod ad incrementum Palatinæ domus sub

Lib. 36.
cap. 15.

Caio spectat; Plinius eam comparat cum domo Neronis, quæ tota stabat in Vrbe. *Bis, inquit, vidimus Urbem totam cingi DOMIBVS Caji, & Neronis.* Suetonius longissimas porticus illi attribuit. *Ideoquæ, inquit, Caius magna parte noctis, vigilia cubandique tedio nunc thoro res-*

In vita
cap. 50.

fidens, nunc per longissimas porticus vagus inuocare identidem, atque expectare lucem consuevit. Idem Caius, scribente Dione, in Palatio si-

Lib. 60.

bi properato Templum posuit, in quo cum statuisset Iouis Olympij simulacrum suam in effigiem commutatum collocare, id perficere non potuit. De

In vita

Cal. c. 22.

eodem Templo Suetonius. *Templum nomini suo proprium, & Sacerdotibus, & concogitatis-
simas hostias instituit. In Templo simulacrum stabat aureum iconium: amiciebaturque quotidie, visse quali ipse vteretur.* At Tit-

Lib. 19, an

tiquitatu

Judaic. c. 1

plorum Græcæ tabulas, atque statuas edicto ad se comportari imperauit, quidquid ubique terrarum pulchri esset in pulcherrimo loco, hoc est Romana sede spectari debere distitans. His spolijs Palatium suum, &

hortos exornauit, aliosque secessus per Italiam. Idem Iosephus ibidem

sic ait: Contulerunt se ad ades Germanici, cuius filium Catum tum ne-

cauerant: Ha fuerunt contigua Palatio: quod ita unum erat, ut tamen excultum esset adificijs per partes à singulis Imperatoribus, quorum ap-

pellationem retinebat.

Arfit Palatium sub Nerone Claudij, qui Caio successerat, successore:

Lib. 15.

Annal.

Lib. 62. in

Nero.

Lib. 12.

cap. 19.

Nero Pa-

latium in-

consu-

reficit.

Tacitus. Neque tamen, inquit, ignis fisti potuit, quin & Palatium, &

domus, & cuncta Circum haurirentur. Idemque testatur Dion. Arfit

hoc incendio Templum Augusti ibi à Liuià ædificatum. Plinius: *In Pa-*

latij Templo, quod fecerat D. Augusto coniux Augusta. Paulo post, donec

id delubrum incendio consumptum est. Tum Nero qui domum auream,

& multa in Vrbe sua pecunia extruxit, Palatium quoque magnificentis-

sume reficiendum curauit. Non habeo hac super re verba scriptoris.

Sed

Sed quid negat, negat Solem in meridie, Indicat Tacitus, qui postea Lib. 15.
sic de Nerone, Tigellinum, & Nervam ita extollens, ut super trium- Annal.
phales in Foro imagines, apud Palatium eorum effigies quoque sifteret.
Igitur iam refectum. Idem, Galba iam Principe circumflecterat, in Lib. 1.
quit, interim Palatium publica expectatio magni secreti impatiens. Ibi- Hist.
dem: Otbo in Palatium vocatus. An Vespasianus, qui deformem Urbem
incendijs ac ruinis instauravit. Et Titus Filius, sub quo Romæ fœdum
incendium per triduum fuit, Palatium vel refecerint, vel auxerint, atque
exornaverint, mihi non liquet.

Domitianus in immensum amplificavit, exornavitque. Plutarchus;
In vita Poplicolæ. Qui, inquit, Capitolij magnificentiam admiratur,
ei minus advenit quicquam, dum pariter, & in Basilicâ, & in Balneis, & in
alio, & in aliis: si enim videret in DOMITIANI DOMO Porti- Domitia-
cum, vel Basilicam, vel Balneum, vel Pellicum diatam (Gyrocœum, & ni domus,
et hinc illam foeminarum, ian cœnationem?) quasi æqua videns Capito- ut Tibe-
lia, admirationem deponet. Et hæc fecisse Domitianum, constat ex se- riaga de-
quentibus. gaudes cum in adfessis omnis profundas, qui ut Midas ille, mus ad-
omnia tibi aurea fieri, & gemmas cupis. Suetonius: sollicitus in dies, por- dicta Pa-
ticum, in quibus spatium confueverat, parietes Phœnix & lapide distinxit; latio.
et cuius splendore per imagines quidquid a tempore fieret, prouideret. Maio-
ra Poëtæ proloquuntur. Martialis negat ante fuisse commodam conui- In vita
darium sedem: Qui Palatina caperet totinia mensa, Domitia-
cap. 14.
Ambrosius quæ daps, non erat ante locus, & non nisi daps.

Idem externis, & laudatiszificijs sublimis, & pulchrius, & Cælo par- Lib. 8.
ostendit. Ep. 39.

Regia Pyramidum, Cæsar, miracula ride; Lib. 8.
Nam tacet Eoum: barbara Memphis opus. Ep. 36.

Partem quæ Parthia labor est Muroque aula; Lib. 8.
Clarum in toto nunc videt Orbe diris.

Septem pariter credas surgere montes; Lib. 8.
Thessalicæ brevis Pelion Offa tulit.

Astivra sic intrat, nitidis ut candidus astris Lib. 8.
Inferiore tanquet, æqua serenæ apex.

Et prius arcano satietur lumine Phœbi, Lib. 8.
Nascentis Ciste: quàm videt ora patris.

Hoc Auguste tamen, quæ vertice sydera pulsat, Lib. 8.
Par domus est Cælo, sed minor est domino.

Stattus: Teclum augustum, ingens, non centum insignè columnis. Sylvar. l. 4.
in epulo
Domitia-
ni.

Sed quanta superos, Cæli quæ Atlante remisso
Sustentare queant stupet hoc vicinia Torantis

Regia, te quæ pari latantur feda locatum
Numina, ne magnum properes ascendere Cæliam.

Tanta patet moles, effusa que impetus æule.

Libe-

*Liberior campi multumque amplexus aperti,
Aethero & tantum Domino minor ille penates
Implet, & ingenti genio iuvat, amulus illic
Mons Lybis, Iliacisque nitent, & multa Syene,
Et Cbios, & glauca certantibus Doride sacra;
Lunaque portandis tantum suffecta columinis.
Longa super species, fessis, vix culmina premnas
Visibus, anratique patet laquearia Caeli.*

Palatij or-
namenta.
Lib. 15.
Annal.

Nec solum tam varijs marmorum seu glebis, seu crustis omnia distinguebantur, sed argento, auro, ac gemmis. Argenti, aurique mentionem, supra fecit Plutarchus. aurum item ac gemmas coniicias ex Tacito: *In qua, inquit, Domo Neronis, band perinde gemma, & aurum miraculo essent, solita pridem, & luxu vulgata.* Si haec veritate in aedibus Cuius, multo magis in Palatio Principis. Multas eiusmodi gemmas, sed praesertim in pocula constata conformatas Traiano Principe in Capitolium translatas testatur Martialis:

Lib. 12.
Ep. 15.

*Quidquid Parrhasia nitet ab aula,
Donatum est orculo, Deisque nostris.
Astratur Scythiae circumdatus auri
Flammis Iuppiter, & flaret superbus
Regis delicias, grauesque luxus.*

Lib. 36.
cap. 5.

Plinius delubrum statuit in Palatio, quod videlicet, ut placet Sernio, sub vno tecto plurima complexum est Numina. *Roma, inquit, eius opera sunt, Latona in Palatij delubro.* L A R A R I V M, aut ego fallor, intelligit. Hoc autem duplex fuit, Lampridius in Alexandro: *Virgilij imaginem cum Ciceronis simulacro in secundo Larario habuit: ubi & Achillia, & magnorum virorum. Alexandrum vero magnum inter Diuos, & optimos in Larario maiore consecrauit.* Vnius meminit Capitolinus in Marco, *Vt imagines magistrorum aureas in Larario haberet.*

Frons, &
gradus Pa-
latij.

3. Histor.

Ep. 71. l. 1.

Iam vero quia nondum de gradibus deuexis in Sacram viam, versus Arcum Titi dictum est, pro certo habendum, G R A D V S, & F R O N T E M Palatij ex ea parte fuisse, quod inde in Palatinum Collem, ipsaque Caesarum Aedes ascendebatur. Tacitus. *Interclusum alterum iter; idque solum quod in Sacra via pergeret, patebat. Tum consilij inops in Palatium redijt.* Martialis:

*Quaris iter i dicam: vicinum Castoracana
Transibis Vesta, Virgindamque domum.
Inde sacro veneranda petos Palatia clauo,
Plurima qua summi fulget imago ducis.*

Loc. cit.

Paria scripsit Ouidius:

*Hac est à Sacris qua via nomen habet.
Hic locus est Vesta, qui Pallada seruat & ignem,
Hac fuit antiqui Regia parua Numae.
Inde petens dextram, Porta est, ait ista Palati,
Hic sator, hoc primum condita Roma loca est.*

Dion.

Dion. *Ducunt via Sacra, ut perducant in Palatium.* Idem de Vitellio: Lib. 77. in *Caesarem à Palatio, ubi magnas voluptates ceperat, deducunt, trabuntque* Antonin. *via Sacra.* Herodianus: *Raptum Palladium Vestales Virgines media Sa-* Carac. *era via in aulam Imperatoris transtulerunt.* Gradus Palatii memoran- Lib. 65. in *tura Suetonio in Nerone: Proque Palatii gradibus Imperator consalu-* Vitellio. *tatus.* Ab eodem in Vitellio: *Statimque pro gradibus Palatii apud fre-* Lib. 2. *quentes milites.* A Dione in Traiano: *Rhetina uxor Palatium ascendens* Cap. 8. *ex gradibus ad Papulum conuersa.* De AREA ante Palatium, Theatri Lib. 18. *capace, & porticu inibi extructa.* Iosephus: *extructa, inquit, ante Re-* Iud. Ant. *giam scena, conueniunt ad spectatum Romanorum nobiles.* Deinde vero: quit. c. 1. *confedit.* Caius, inter amicos in theatro, quod compactile instaurabatur Area, Ve- *per singulos annos hoc modo.* Duas habet Ianuas: alteram versus subdi- stibulum, *ualem aream, alteram versus porticum, per quam actores ingrediebantur,* Porticus *& egradiantur.* VESTIBULI Palatini meminit Gellius: *In* Palatinz. *vestibulo, inquit, Acidium Palatinarum omnis ferè ordinum multitudo op-* *perientes salutationem Caesaris confisterant.* Ex quo deprehenditur laxi- In Vaspas. *tas loci.* De eodem Suetonius: *Dicitur etiam vidisse quondam pen quie-* cap. 2. *tem stateram in media parte vestibuli Palatina domus postam examine-* *aqua.* De PORTICIBVS Iuhus Capitolinus in Portinace. *Ingres-* In vita *sque porticus Palatii usque ad locum, qui appellatur Sicilia: sed apud P.* cap. 73. *Victorem, impressione Aldi, Suelia: fortasse Subuelia. Velia enim cel-* *sa pars Palatini Collis. Ad Porticus Sicilia dicitur, sicut de Augusto* *scribit Suetonius? Erat illi locus in edita singularis, quem Syracusan, &* *τὴν ὄρεον, vocabat.*

Ibidem COENATIO IOVIS, ut apud Plutarchum Lucullus, *Cornabinus in Apolline, idest in Triclinio, & Coenatione Apollinis.* Qui- bus nempe apposta eorum Deorum præcipua simulacra atque imagines nomen fecerant. Sic in eodem Palatio dicitur MAMMÆÆ, idest Coenationes ab Alexandro Severo nomine matris insignita. Lampridius in eius vita. *In matrem Mammeam venire pius fuit, ita ut Roma in Pa-* *latio faceret diatæ nominis Mammea, quæ imperitum vulgus hodie ad* *Mamuram vocat.* Ibidem Coenatio Domitiani MICA nomine de qua Martialis:

Mira uxor, quid fin cernis? Coenatio parua.

Lib. 1.
Ep. 59.

Ex me Caesareum profficiis recet ibidem.

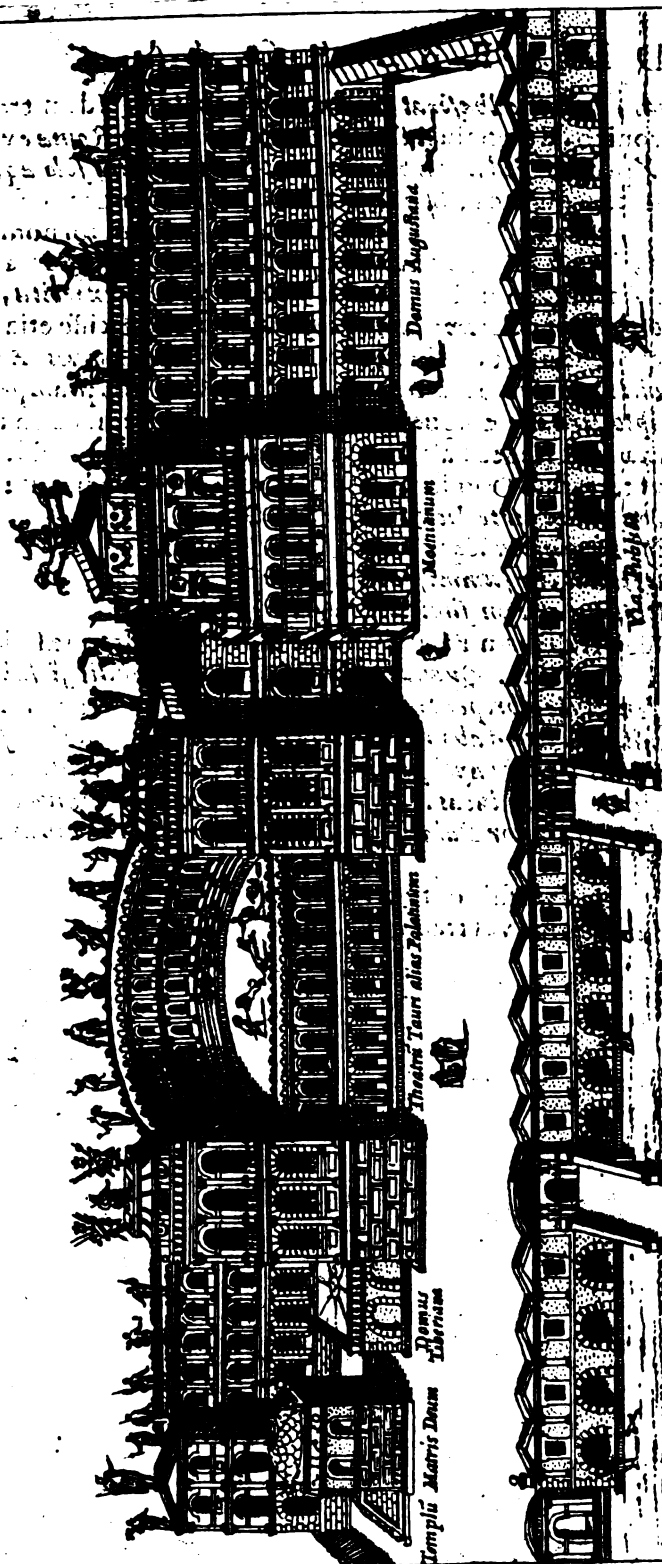
Frange thoros, prece uino, resas cape rtingere nando

Ipse iubet mortis te meminisse Deu.

HERMÆVM, aliam Palatii diatram, seu Coenationem Mercurij, vocat Suetonius in Claudio. *In diatram cui nomen est Hermæum, neces-* Cap. 10. *serat.* Ibidem TRICLINIA versatilia è quibus vaguentia, & flores effunderentur. Lampridius in Heliogabalo: *Oppressit Triclinia versatili-* *bis parastoi suos uoluit, & floribus sic, ut animam aliqui efflauerint, cum* *tripi ad summum non possent.* Idem, eodem auctore, *stravit, & Tricli-* *nia de rosa, & lectos, & porticus, & sic per ea ambulauit, idque omni florid* *genere, lilij, violæ, hyacinthis, & narcissis.* Maximum numerum Aulæ

rum,

- rum, Conclavianum, Cobjectorum indicant illa Plinij iunioris ad Traianum. *Nulla obijces, nulli contumeliarum gradus, superatisque iam mille liminibus, ultra semper aliqua dura & obstantia.* De VIRIDARIO Lampridius. *Montem Nisium in viridario domus erat fereis Heliogabalus adiectis niuib.* De BALNEIS Palatinis Iosephus. *Ante obijciam ingressi sunt, hostes ad infrequentem quandam cryptam ducen-* Lib. 39. *tem ad Balneum.* Has deinde admirabilis Domitianus extruxit, atque inde Heliogabalus. Lampridius in eius vita. *Banarum publicum in-* adibit multis fociis, simul & palam populo exhibitum. De Plateis marmo- Platez Pa- *re stratis deinde in eodem stravit & faxis Lacedaemonijs, ac porphyreticis* latij. *plateas in Palatio, quas Antonianas vocant, quas faxas & que ad nostram* Turris. *memoriam manserunt, sed nupit erat, & creta sunt.* De excella turri ab Heliogabalo exadificata idem. *Paterat & altissimam Turrem substra-* tis aureis, gemmatisque anteforis tabulis ut qua se precipitaret, dicens etiam mortem suam pretiosam esse debere. Sed haec in Palatio an alibi ponenda est? probabilius in Palatio, in quo habitans superuenientibus coniuratis se precipitando eriperet. De Atrio, quod Severus transferre voluit contra Caetium Montem, & Templum nunc S. Gregorij, Spartianus in Severo. *Nisi absente eo per Praefectum Urbis simulacrum eius esset locatum, aditam Palatinis adibus, id est Regiam atrium ab ea parte facere voluisset.* Non fecit, structo in subiecta valle Septizomio. De Portico. Porticus. *ed Atrium Vopiscus in Carino, quos in Palatio circa Porticum stabuli pistorum vidimus.* De marmoribus cretis, & ornamentis Lampridius in Alexandro. *Alexandrinum opus marmoris de duobus marmoribus, hoc est porphyretico, & Lacedaemonio prius insituit in Palatio exornatis.* Auctor Panegyrici ad Constantinum. *Ne contemnerent qui cederent deambulare, & tantum in illo Palatio marmoratis parietibus incedere.* De Domus amplitudine, innumerisque conclauibus Plinius in Panegyrici. *Nulla obijces, nulli contumeliarum gradus, superatisque iam mille liminibus ultra semper aliqua dura, & obstantia.* Videtur & titulus Palatio a Nerone inscriptus, *ARX PVBLCARVM AEDIVM.* Idem ibidem. *Magno quidem animo patens tuis hanc ante hos Principes Arcem publicarum Aedium nomine inscripserat; Frustra tamen, nisi adoptasset, qui habitare ut in publicis posset. Quam bene cum titulo isto moribus tuis convenit; quamquam omnia sic fecit, tamquam non alius inscripserit.* Itaque post Domitianum amplexibus semper ornamentis Palatium instructum est. An Traianus, quidquam adiecit, cum dubitem, affirmare non audeo. Plinius in Panegyrici. *At quoniam magnificus in publicis, & Hinc Porticus, inde delubra occulta celeritate properantur.* Sed aliquis Porticus Fori Traiani intelligit. Sub Commodum, tertio conflagravit. Dion. *Incendium noctu extatatum, & quibusdam Aedibus ad Templum Pacis pervenit, consumptisque Tabernis, in quibus marces Aegyptiorum, & Arabum erant, conflagravit Palatium; ubi adeo multa caussa sunt, & libelli qui ad Principatum pertinebant, omnes fere interierunt.* Et paulo post. *Incendium nisi consumptis*

PALATII ANTIQVI IMPERATORVM ROMANORVM

ex his quæ supersunt vestigiis, reliquiis, parietineis, vetustisque lapideis, nummorum, et Librorum monumenteis, certis-

sima delineatio Onuphrij Panuini.

Lib. 10. in
Commo-
do.

ptis rebus omnibus, quibus adhaerere, resistere non potuit. Idem tradit Eusebius in Chronico. Eutropius. Deinde aliud incendium Roma exortum est, Aedem Vestae, & Palatium plurimamque Urbis partem solo aquavit. Herodianus item plurima, & pulcherrima Urbis absumpta est: restatur. At quis instauravit? Idem Commodus, qui se suum illi nomen, ut plerisque alijs, immo & ipsi Romae commodavit, quam Colonia n. Commodianam dixit. Lampridius: Datus in perpetuum ab exercitu, & Senatu in Domo Palatina Commodiana conservandus. Refecisse etiam multa Severus credendus est, qui teste Spartiano, Roma omnes Aedes publicas, quae vitio temporum labeantur, instauravit, nunquam prope suo nomine ascripto servatis ubique titulis conditorum. Denique ab alijs Augustis sic auctae sunt Aedes Palatinae, ut totam fere montem insisteret: sic exornatae, ut terrarum Dominis pares haberentur. Claudianus:

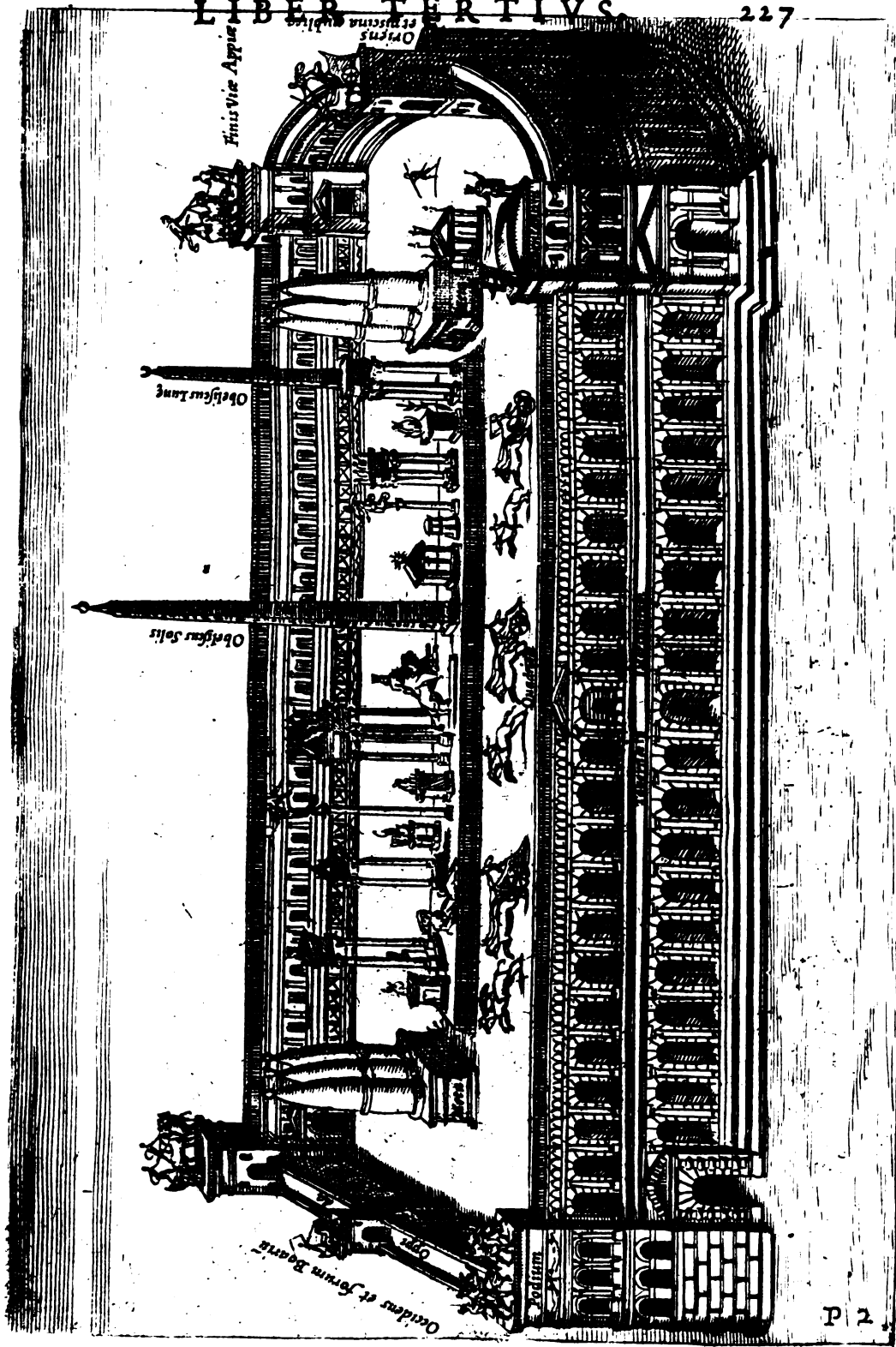
In Paneg.
de 6. Cōf.
Honor.

*Non alium certe decuit rectoribus Orbis
Esse Larem, nulloque magis se Colle potestas
Aestimare, & summi sentit fastigia iuris,
Attollens apicem subiectis Regia Rostris.*

Lib. 7. Var.
Ep. 5.

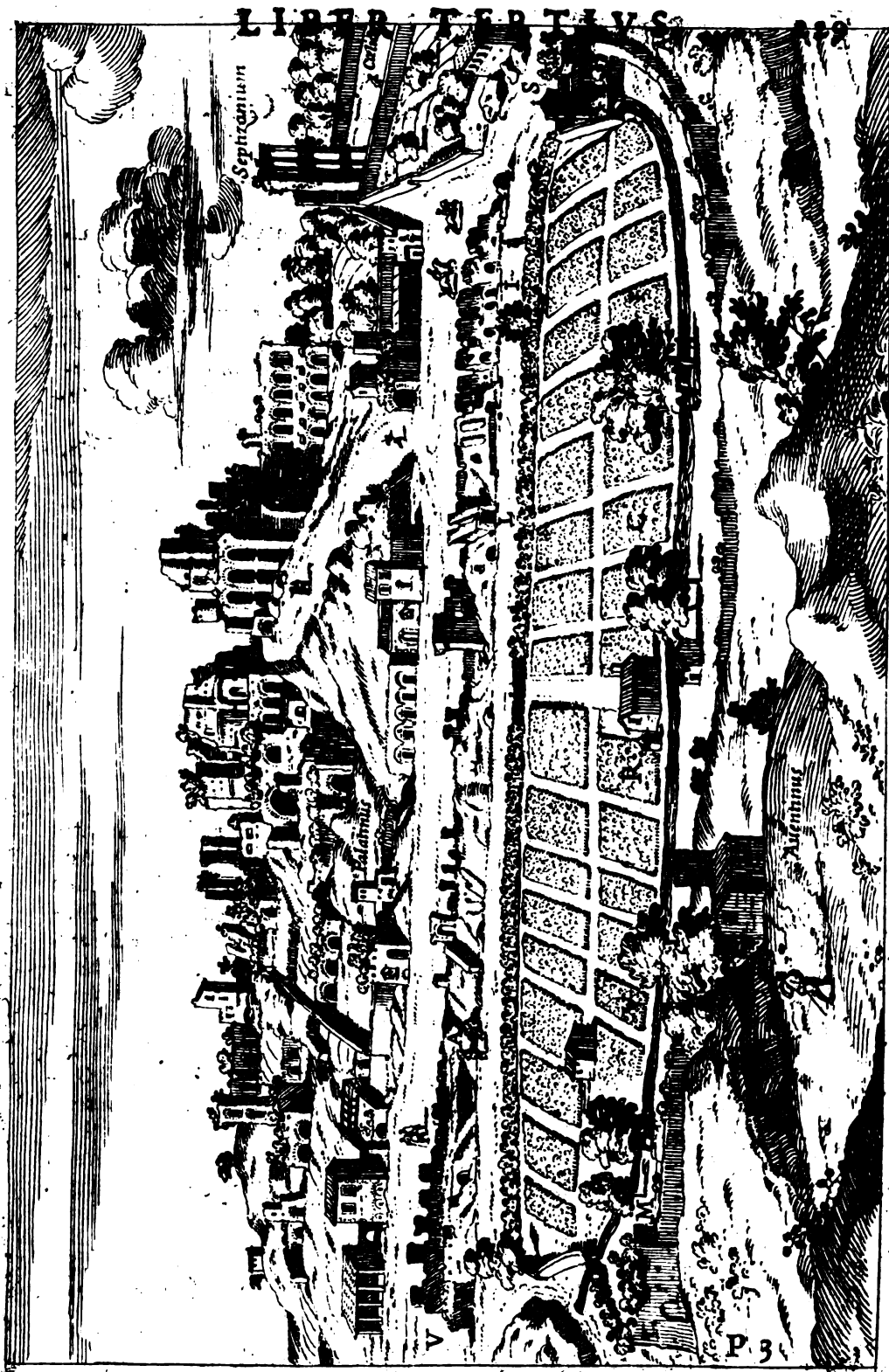
Theodorico Rege Italiae iam Palatii fabricae timebatur. Itaque scribente Cassiodoro ipse testatur. *Quando pulchritudo illa mirabilis si subinde non reficitur, senectute obrepente vitatur. Et refici imperavit. Hinc est, quod sublimitatem tuam ab illa indictione curam Palatii nostri suscipere debere censuimus; ut & antiqua in nitorem pristinum contineas, & nouo simili antiquitate producas. Quia sicut decorum corpus uno conuenit colore vestiri: ita nitor Palatii similis debet per vniuersa membra diffundi.*

Nunc tanta moles vel suis obruta ruinis est: vel lateritijs parietibus, ac porticibus informis; vel transijt in amoenitatem Farnesiorum Hortorum.

CIRCVS Meridies et Aventinus MAXIMVS

The history of the United States is a story of growth and development. It begins with the first settlers who came to the New World in search of a better life. They found a land of opportunity, but also a land of challenges. The early years were marked by struggle and hardship, but the spirit of the pioneers was unyielding. They built a nation from scratch, one that was based on the principles of liberty and justice for all. The story of the United States is a story of the triumph of the human spirit over adversity. It is a story of the courage and determination of a people who refused to be defeated. The United States has come a long way since those early days, but the values that guided the founders remain the same. The story of the United States is a story of hope and possibility. It is a story that inspires us to strive for a better future for ourselves and for our country.

PALATII, ET CIRCI VESTIGIA.

Alia Palatini Collis Aedificia . Cap. III.

TOT circum delubra videt, tantisque Deorum
 Gingitur excubys: &c.
 Sic pergit Claudianus. Vbi non modo intelligit Capitolina
 Tempia, sed multo æquius Palatina viciniore. Heliogabali,
 idest SOLIS, Templum iuxta Palatium ædificauit Heliogabalus. Lã-
 pridius in eius vita: *Heliogabalum in Palatino monte iuxta Aedes Im-*
peratorias consecrauit, eique Templum fecit studens, & Matris typum,
& Vesta ignem, & Palladium, & Ancylia, & omnia Romanis veneran-
da in illud transferre Templum, & id agens, nequis Roma Deus, nisi He-
liogabalus coleretur. Ibi Templum Orci fuerat; vt idem affirmat.
 Templum Diuorum CAESARVM Tacitus Imperator fieri iussit,
 in quo essent statuae Principum honorum, ita vt iisdem natalibus suis, &
 parilibus, & Kalendis Ianuarijs, & votis libamina ponerentur. Ita Vo-
 piscus in eius vita. At hoc Templum est ne in Palatino collocandum,
 vtpote propinquum Aedibus Augustorum? Ibi fortasse fuit. Martialis
 aliquot Palatij ædificia nobis carmine depingit librum alloquens:
Inde sacro veneranda petes Palatia cliuo,
Plurima quæ summi fulget imago Ducis.
Nec te detineat miri radiata Colossi,
Qua Rhodium moles vincere gaudet opus.
Fleste vias hæc, quæ madidi sunt tecla Lyæi,
Et Cybeles picto stat Corybante tholus.
Protinus à laua clari sub fronte Penates,
Atrique excelsa sunt adeunda domus.
 Hæc domus Proculi, de quo scribit, erat. Colossus ad radices montis
 Aedes prope Sacram viam, vt dicemus infra. De Lyæi, idest BACCHI Ae-
 de, eiusque fundatore, & forma plura, quæ dicam, non habeo. Aedes
 Cybeles, Matris Deum, seu CYBELES in Palatio fuit, vbi & Aedes VICTO-
 RIAE. Liuius: *In Aedem Victoriam, qua est in Palatio pertulere Deam,*
Cybelem, Pridie Idus Aprilis, isque dies festus fuit. Populus frequens
dona Deæ in Palatium tulit. Hæc fortasse est Aedes Victoriz de qua Li-
 uius: *Posthumius Consul Aedem Victoriam, quam Aedilis Curulis ex mul-*
statitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Prope hanc altera fuit
 Aedicula Victoriz. Liuius: *Aediculam VICTORIAE VIRGI-*
NIS prope Aedem Victoriam M. Porcius Cato dedicauit biennio postquam
vouit. Iuxta quam collocant Aedem SOSPITE IVNONIS.
 Porro de Templo Cybeles Liuius. *Aedem Matris Magna in Palatio*
faciendam locauerunt Censores. Structum est Templum collocata stipe.
 Ouidius:

Nasca accepit: Templi non perstitit auctor,
Augustus nunc est: antè Metellus erat.

Contu-

Contradit ut populus de quo delubra Metallus

Fecit, ait, danda mos stipis inde manet.

Tredecim annis postquam locata erat, dedecavit eam M. Iunius Brutus, Indique ob dedicationem eius facti, quos primos seniores fuisse Valerius Antias est auctor Megalesia appellati. Livius. Cicero de Arusp. Respon. Dec. 4. l. 6. Nam quid ego de tiliis tades loquar, quos in Palatio nostri maiores ante Templum in ipso Matris Magna conspectu Megalesijs fieri, celebrarique voluerunt.

Aedes Deorum. PENATIVM in ea montis parte fuit, quæ respicit Aedem SS. Cosmæ, & Damiani. Tacitus prope Templum Vestæ videtur posuisse; cum incendio Neroniano, *Aedes*, inquit, *Statoris Iouis vota Romulo, Numæque Regia, & delubrum Vestæ cum Penatibus Populi Romani exusta.* Livius. *Aedes Deorum Penatium in Velia de Cælo facta erat.* Sed cum esset summa, & ima Velia, Aedes circa imam erat. Summa enim Velia in summo iugo, ut supra dixi. Penates autem fuerunt Dij, quos credebatur Aeneas advenisse Troia. Hæstor Aeneam alloquens apud Virgilium.

Sacra suosque tibi commendat Troia Penates.

Et postea. *feror exul in altum,*

Cum socijs, natoque, Penatibus, & magnis Dijs,

Dionysius sic Templum, locique formam describit. *Templum Roma non procul Foro ostenditur, situm in loco obscuro propter circumiecta & diffusia, qui Romanis vulgò sub Olivis dicitur. In eo posita sunt Troianorum Deorum imagines, quas cuius fas est inspicere, cum inscriptione, Demætes, quæ Penates significat. Videntur enim mihi illi prisci ante inuentum P. usurpasse pro eo D. litteram. Sunt autem hastati duo Iuvenes habitu sedentium admodum antiqui operis. Alia quoque in antiquis Templis horum Deorum idola conspeximus, & in omnibus duo Iuvenes militari habitu.* Hæc ille.

CVRIA Satorum in eodem colle, de quibus postea.

Templum **FIDEI** in Palatio constituit P. Victor: auctor non facile proditur. Quidam vetustissimam Templi originem à Troianis temporibus astruunt. Sed hoc probabiliter Templum est, quod fecit Numa. Dionysius: *Primus publica Templum sacrauit Fidei assignatis ex agrario victimis, quemadmodum Dijs ceteris. Recepta enim semel in Civitatem firmitudo Fidei apud singulos etiam ciues erat valitura plurimum.* Livius: *Soli Fidei solenne instituit. Ad id sacrarium Flamines bigis curru arcuato vebi iussit, manuque ad digitos usque inuolutarem diuinam facere, significantes, Fidem tutandam, sedemque eius etiam in dextris sacratam esse.* Fuit etiam Aedes Fidei in Capitolio. Plinius: *Spēctata est in Aede Fidei in Capitolio imago senis.* Cicero: *Qui iurandum violat, is Fidem violat: quam in Capitolio vicinam Iouis Opt. Max. ut in Catonis Oratione est, maiores nostri esse voluerunt.* Publius Victor eodem loco statuit Deum **VI-RIPLACAE** Aedem. De ea Valerius, seu facello: *In facellum Dea Viriplacæ, quod est in Palatio veniebant, cum in eo coniuges similitates de-*

Aedes Penatium. Lib. 23. Annal.

Dec. 5. l. 5.

Lib. 2. Æneid.

Lib. 3. Æneid.

Lib. 1. antiqu.

Dion. Lib. 2.

Lib. 1. lib. 1.

Lib. 35.

cap. 10.

Lib. 3. de Offic.

Val. lib. 2. cap. 1.

3. de nat. *ponerent. In eodem Palatio Febris sanum, & Aram Cicero constituit.*
 Deor. & Valerius, qui eiusdem duo Templi alijs in locis dicata commemorat.
 1. de Leg. *Ibidem Templum IOVI VICTORI collocatur, quod bello Sam-*
 Val. lib. 2. *nitico, in quo P. Decius filius se pro legionibus Romanis deuouit, vo-*
 cap. 1. *tum est ab eius collega Q. Fabio. Liuius: Ipse Aedem Ioui Victori, spo-*
 Liui. lib. 10 *liaque hostium cum uouisset ad Castra Samnitium peruenit. Postea di-*
 Dec. 1. *catum Idibus Aprilis canit Ouidius:*
 Fast. lib. 4.

Occupat Aprilis Idus cognomine Victor

Iuppiter; hac illi sunt data Tempia die.

Lib. 60. Hoc Templum sponte patefactum prodigio fuit ante mortem Claudij
 Caesaris vt refert Dion.

In eodem Palatio PORTICVS Q. Catuli, quam ille post Cimbri-
 cam Victoriam erigendam curauit in area euerſa domus Fuluij Flacci,
 qui cum C. Gracco occisus est. Quam postea prolapsam Consules ex
 Senatus consulto restituendam locarunt. Et quamquam ad tectum pœ-
 ne perducta, deiecta iterum à Clodio, reſecta tamen, & perfecta aliquan-
 do est. In proximo DOMVS eiusdem Catuli. nec altera longe aber-
 rat L. Crassi Oratoris. Plinius: *Domus ei Crasso magnifica sed aliquanto*
 Plin. lib. *præstantior in eodem Palatio Q. Catuli, qui Cimbros cum C. Mario fudit.*
 12. c. 1. *De domo Catilinæ Suetonius: Docuitque Verrius Flaccus in atrio Catili-*
 Alcon. in *line domus, qua pars Palatii tunc erat, idest domus Augustæ. De domo*
 Orat. pro *M. Scauri, qui Syllam vitricum habuit, Alconius: Demonstrasse vobis*
 Scauro. *memini me, hanc domum in ea parte fuisse Palatii, qua cum ab Sacra via*
 Plutar. in *descenderis, & per proximum vicum, qui est à sinistra parte prodieris, pos-*
 vita vitrici *ta est. De domo Tiberij, & Caij Gracchorum Plutarchus; Reuersus pri-*
 que. *mum Caius ex Palatio demigravit sub Forum, velut locum magis popula-*
 Liui. Dec. *rem, ubi frequentissimi abiecti, & pauperes domicilia habebant. De Vi-*
 1. lib. 8. *trunij Vaccii fundani domo Liuius: Vitruuius Vaccus vir non domi so-*
 Dion. l. 54 *lum, sed etiam Roma clarus. Aedes fuit in Palatio eius qua Vaccii præ-*
ta diruto edificio, publicatoque solo, appellata. De eodem Cicero pro do-
mo sua. In eodem colle domus Flaminis Dialis fuit. Dion: Ignisque ab
ea ad Vesta usque grassatus, itant Sacra à Vestalibus in Palatiū sint trans-
lata, & in domo Flaminis Dialis posita.

Domus *In eodem DOMVS CICERONIS, quod ipse testatur in Piso-*
 Ciceronis *nem. An tu eras Consul, cum in Palatio mea domus ardebat? Et: erat non*
 in Palatio *solum domus mea, sed totum Palatium Senatu, Equitibus Romanis, Cui-*
tate omni, Italia cuncta refertum. Pro Sextio. Domus ardebat in Pala-
tio. Pro domo sua. In conspectu præterea totius Urbis domus est mea.
 Fulu. lib. 2 *Et de Porticu, quam incensa domo inibi erexerat Clodius. Hanc vero*
 Mar. l. 3. *in Palatio atque in pulcherrimo Urbis loco porticum esse patiemini? Cum*
 cap. 5. *igitur id vnum toties, constanterque Tullius prædicet, miror à Fulvio,*
 & Marliano collocari ad radices Palatii iuxta Templum Iouis Statoris.
 Fuit enim in edito, & summo Colle; *in conspectu totius Urbis, & pulcher-*
rimo eius loco; non autem in valle infima, vt videri vix posset. Quod si
 obijciant Plutarchum scribentem in vita Ciceronis *habitaui iuxta Pala-*
tium:

tium: Græcè habet *οὐδὲ τὸ παλάτιον*. Quæ præpositio cum accusandi casu etiam, *in*, significat: & verius interpres vertisset, *in Palatio*, ut ait Cicero. Idem non recte emptam volunt de L. Crasso, hic enim orator fuit, qui ante decesserat. Empta autem est de P. Crasso: Salustius *in* Ciceronem. *Cum in ea domo habitares homo flagitiosissime, quæ P. Crassi viri Consularis fuit.* deinde in domo L. Crassi sex loti arbores fuerunt, quæ, teste Plinio *durauerunt ad Neronis principis incendia*, quibus cre- Plin. lib. 17. c. 1.
mauit Urbem annis post CLXXX. *culti virides, iuuenesque, nisi princeps illè accelerasset etiam arborum mortem.* At domus Ciceronis Clodiano incendio penitus corrupta, omniaque in eo consumpta, & solo æquata sunt, superstructa porticu Libertatis. Porro de eius emptione ipse scribit ad Sextium: *Scripturas velle te bene euenire, quod de Crasso domum emissem. Eni eam ipsam domum millibus nummum XXXV. aliquante post tuam gratulationem.* Et Gellius. *Cum emere vellet Cicero in Palatio domum, & pecuniam in præsens non haberet, à P. Sylla qui tum reus erat mutua H. S. vicies tacite accepit.* Quæ sunt L. millia aureorum. Fugerant ante M. Liuij Drusi, qui Tribunus cum de danda Italicis populis Ciuitate leges ferret, occisus est. Velleius. *Cum adificaret, Drusus, Domum in Palatio in eo loco, ubi est, quæ quondam Ciceronis (Crassum omisit, qui ante Ciceronem possedit) mox Censorini fuit, nunc Statilij Sisenna est; promitteretque ei architectus, ita se eam adificaturum, ut libera à conspectu, immunis ab omnibus hominibus esset, neque quisquam in eam despicere posset; Tu vero, inquit, si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quidquid agam ab omnibus perfici possit.*

Proximè habitabat P. Clodius Ciceronis inimicus. Idem Cicero de Arusp. Respon. *Itaque nequis meorum imprudens introspicere possit tuam domum, ac te sacra illa tua facientem videre, tollam altius te etiam, non ut eo te despiciam; sed tu ne aspicias Urbem eam, quam delere voluisti.* De his Aedibus Clodij Plinius: *P. Clodius, quem Milo occidit, festerium centies, & quadragies octies domo habitauerit: quod equidem non secus ac Regum insaniam miror.* Ibidem Q. Fratri domum fuisse ex ijs, quæ Cicero scribit ad Atticum perspicuè infertur. Ibidem & M. Antonius habitauit. Dion: *Cumquæ domus in Palatino monte, quæ prius Antonij, deinde Agrippa, & Messala concessa fuerat, incendio esset absumpta, argento Messalam donauit, Agrippam in suam domum ad se recepit.* At domus Tarquinij Romanorum Regis V. prope Iouis Statoris Templum, iuxta Palatium fuit. Liuius: *Ex superiore parte Aedium per fanestras in no- nam viam versas (habitabat enim Rex ad Iouis Statoris.) Demum ob- seruandum est, Aedes Cinium postea cecidisse Palatio Principis, ut totum ferme Collem infederit.*

Lib. 5. Ep. fam. Ep. 6. LXXXVII millib. & D. aureor. Gell. li. 13. cap. 12.

Vell. lib. 2.

Lib. 36. cap. 15. Trecentis septuaginta milli- bus aureorum. Lib. 4. Ep. 3. Dion. lib. 53. Lib. 1.

Romuli, & Pacis Tempia, & Arcus Titi.
Cap. IV.

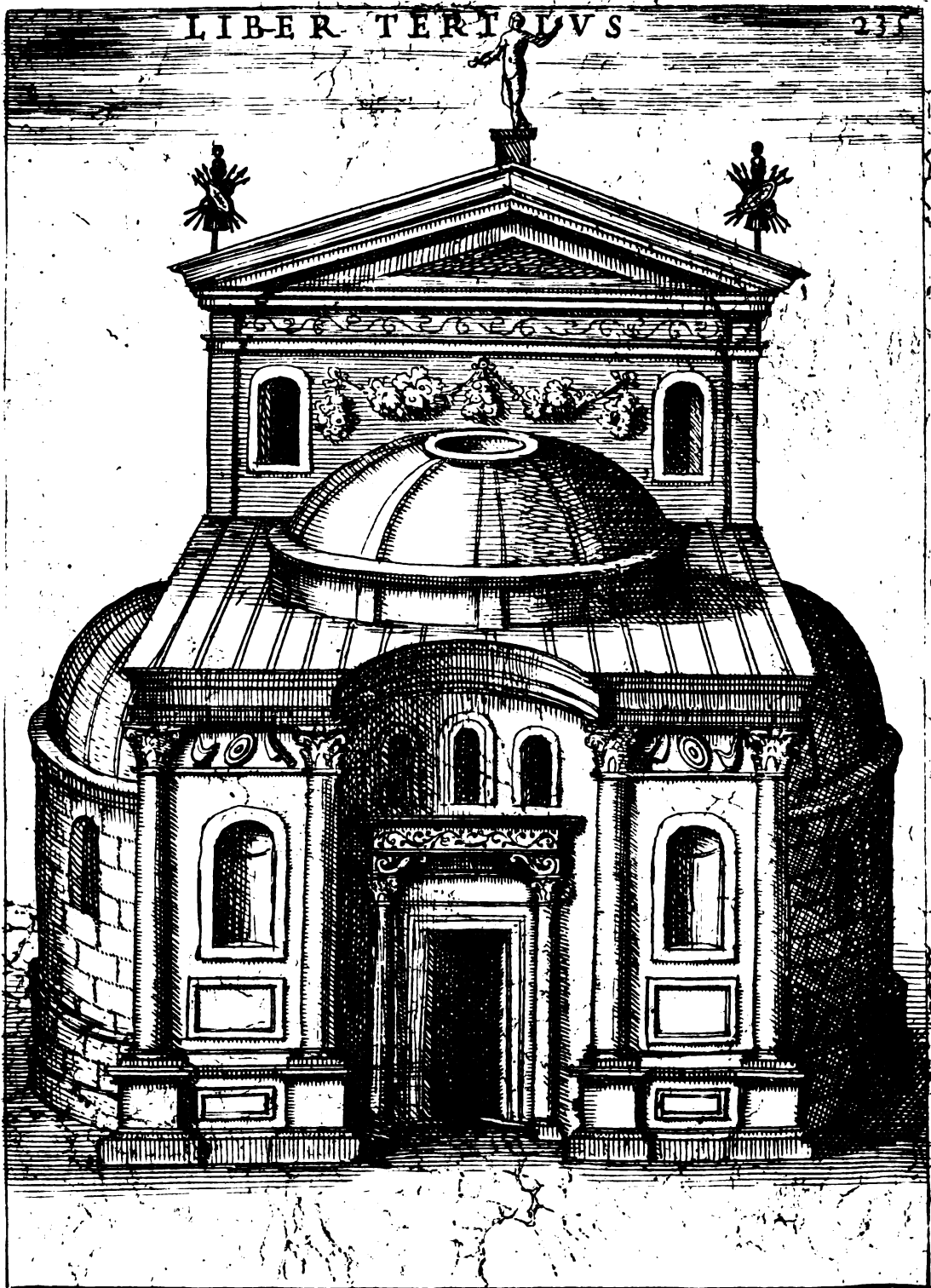
Templum
Romuli.

Pagliarius
lib. i. in
Tacit.

SPHÆRICAM Aedem, & quadratam adiunctam Sanctorum Cosmae, & Damiani, quadratque magnis lapidibus olim extructam alij REMO, cuius Aedem P. Victor locat prope Templum Pacis: alij ROMULO, seu QVIRINO attribuunt. Hic quidem videtur fuisse Aedes Quirini, quam Lilius in fine Libri decimi prope Forum collocat: *Aedem Quirini, quam in ipsa dimicatione votam apud neminem veterem auctorem inuenio, ab Dictatore patre vota filius Consul Papyrius dedicauit, exornauitque hostium spolijs: quorum tanta multitudo fuit, ut non Templum tantum, Forumque his ornaretur, sed socijs etiam colonisque finitimis ad Templorum, locorumque publicorum ornatum diuiderentur.* Nouissime quidam Castori, Pollucique ascripserunt. Verum, ut antea probaui, Aedes Castorum non exiguo interuallo distabat, ad radices Palatii in ipso Foro sita. Cum vero hic duo fuerint Aedes: altera rotunda, altera quadrata; suspicari aliquis posset, utrumque fratrem Romulum, ac Remum gemina Aeде cultum fuisse. Jam rotunda quasi vestibulum alterius est. Quod sane Templum situm in Sacra via, & à Felice Papa IV. SS. COSMAE, & DAMIANO fuisse dicatum, cum alij auctores, cum Anastasius in vita eiusdem Felicitis, & Hermannus Contractus docet in Chronico. Idem ab Urbano VIII. nuper exornatum est: ut alibi referam.

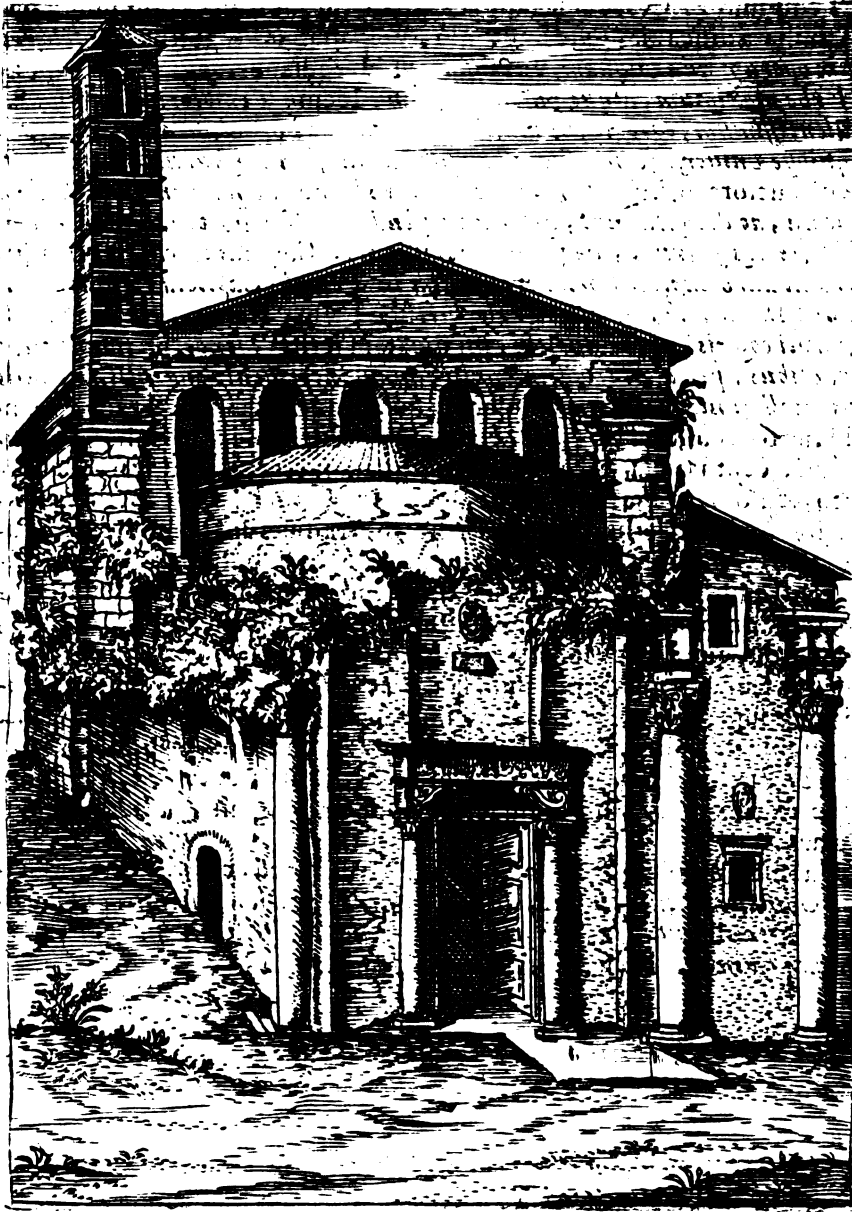
Tem-

ROMVLI ET REMI TEMPLVM

CONTENTS

ORIGINAL ARTICLES	1
REPORTS	1
SYMPOSIUM	1
EDITORIAL	1
DEPARTMENTS	1
NOTES	1
LETTERS TO THE EDITOR	1
OBITUARY	1
ANNOUNCEMENTS	1
ADVERTISEMENTS	1

ROMVLI, ET REMI TEMPLVM
Prout extabat antiquitus ante Urbani VIII. Pont. Max.
instaurationem.

Templum
Pacis.

Suet. in
vita c. 9.

Plin. l. 36,

cap. 15.

Her. lib. 1.

Ioseph. l. 7

cap. 24.

Plin. li. 12.

cap. 19.

Plin. li. 35.

cap. 8.

Lib. 1.

Lib. 73. in

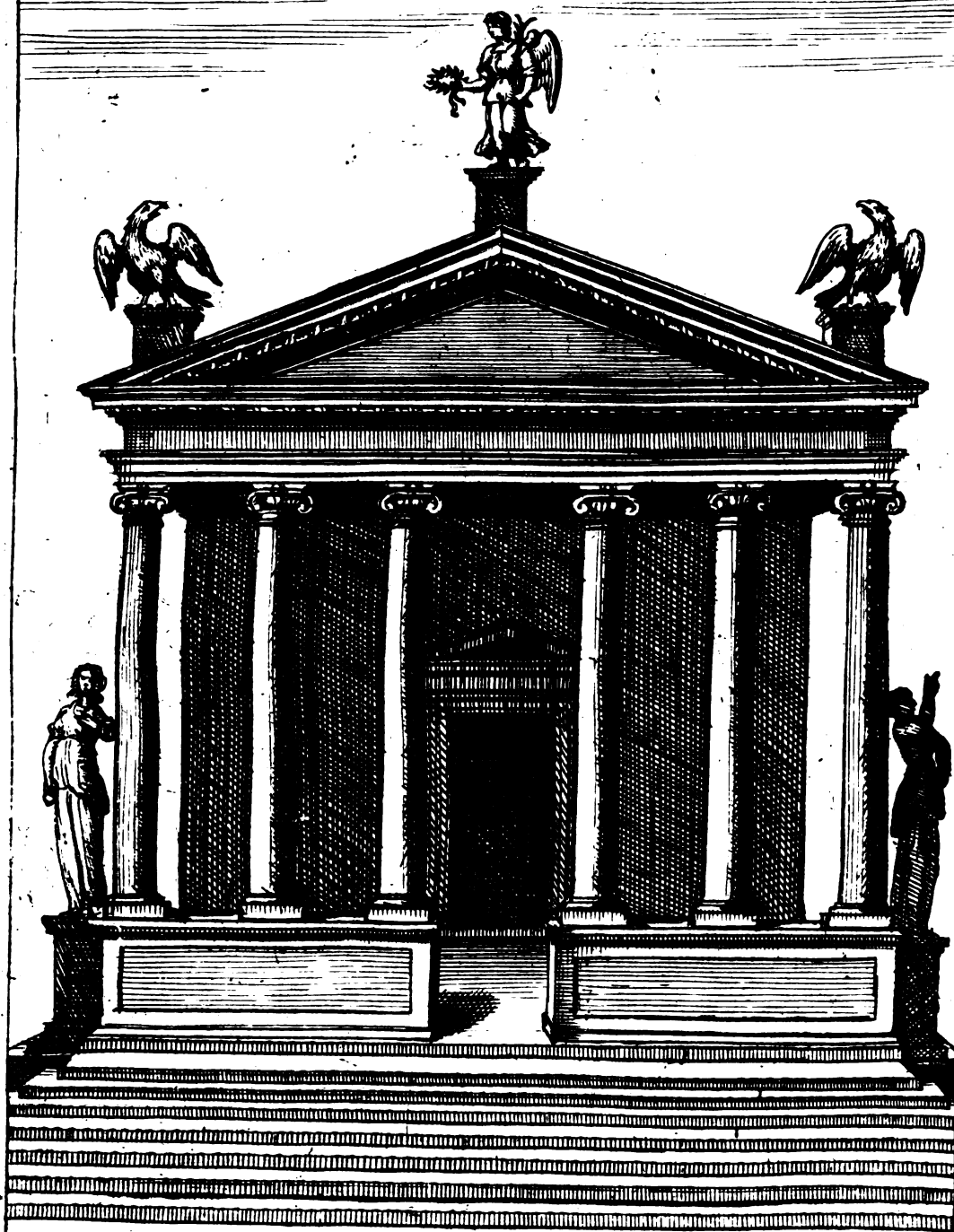
Comm.

Lib. 16.

cap. 8.

Templum PACIS, cuius insignes adhuc extant ruinae, post multa bella Ciuilia ædificauit, teste Suetonio, Vespasianus Augustus, *pulcherrimum operum qua unquam, ut Plinius, ut Herodianus, opus cunctorum tota Vrbe maximum, atque pulcherrimum*. Idem: *Templorum omnium opulentissimum, egregiequè munitum, multoque ornatum auro, & argento quippe vniuersi ferme suas illuc diuitias quasi in thesaurum congeriebāt. Nec pauciora ingesserat Vespasianus. Iosephus: omnia in illud sanum collecta, ac deposita sunt, quorum visendorum studio per totum Orbem, qui ante nos fuerunt, vagabantur*. Plinius. *Coronas ex cinnamomo interrasili auro inclusas primus omnium in Templis Capitolij, atque Pacis dicauit Imperator Vespasianus Augustus*. Idem, *statuam Nili ex basalte ferrei coloris, atque duritia, ibi dicatam scribit, sexdecim liberis circaludentibus, per quos totidem cubiti summi incrementi augentis se amnis eius intelliguntur*. Hoc Templum in quo candelabrum, cæteraquè Templi Hierosolymitani vasa, & ornamenta, teste eodem Iosepho, reposita sunt, centum circiter post annos, quam fuerat ædificatum, seu fortuito, seu oblato incendio, arsit, Principe Commodus, ut Herodianus, & Dion (qui ait, erupisse vicinis ædibus) tradiderunt; cum Aedes quoque Vestæ, plurima, & pulcherrima ædificia, Urbisque partes conflagrarunt, plurimosque dies peruagatum incendium non prius sedatum est, quàm repentinis imbris extingueretur. Infausto sane prodigio, ut idem ait, quod Pace sublata grauissima deinde in Orbe Romano bella non sine Ciuium innumerabilium sanguine gesta sunt. Vnam huius Templi, quæ superfuerat è marmore, immanem, striatamque Columnam olim sustinendo fornici impositam Paulus V. Pont. Max. transtulit ad Aedem B. Virginis cognomento Maiorem, & in area ante vestibulum Basilicæ ex ære inauratum simulacrum eiusdem Virginis sustententem collocauit.

Habuit Templum Pacis adiunctam Bibliothecā, cuius meminit Gellius *Commentarium*, inquit, *de Proloquijs Lelij docti hominis, qui magister Varronis fuit, studiose quaesiuimus; eumque in Pacis Bibliotheca repertum legimus*. Hæc, opinor, cum Templo arsit.

TEMPLVM PACIS

VESTIGIA TEMPLI PACIS

Arcus Ti-
ti.

ARCUS TITI non longe abest. omnium qui cum titulo extant, antiquissimus, & quod plerique putant, sic triumphalis, ut triumphantibus Vespasiano, ac Tito fuerit erectus. Sed hanc opinionem Arcus infringit Inscriptio. Sic enim habet.

S E N A T V S
POPVLVSQVE. ROMANVS
DIVO. TITO. DIVI. VESPASIANI. F
VESPASIANO. AVGVSTO

Alterum vero in altera fronte titulum vetustas submovit. Eius porro Inscriptio quædam verba paulo fusius explicabo, ut eliciam, Arcum illum non triumphanti, sed mortuo Tito decretum, & dicatum fuisse.

Tria ergo, quæ habet Inscriptio: Quod Arcus TIT O fuerit erectus, quod ille cum Patre Vespasiano vocetur DIVVS, quod idem dicatur AVGVSTVS, ostendunt, Arcum post eius obitum fuisse extructum. Confecto quidem bello Iudaico, cum ambo, & primus quidem, teste Iosepho, Vespasianus curru vectus fuerit in triumpho, mirum est, Arcum Tito Filio, non autem Patri Vespasiano Augusto dicatum. Nisi forte dicant, Vespasiano alterum dicatum fuisse, cum eius neque in terræ solo, neque in annalium monumentis ullum extet vestigium. Aut asserant, Arcum hunc utrique in vno triumpho fuisse communem, & Vespasiani titulum in aduersa, & exesa parte consumptum desiderari. Sed mirum item est, anteriorem potioreque partem, quam primo triumphantes inibant, titulo Filij, posteriorem vero Patris nomine fuisse inscriptam.

Qui Au-
gusti, qui
Cæsares
vocaren-
tur.
Dion. l. 53

Difficilius soluitur, quod in eo triumpho Titus fuerit Augustus. Non enim Augusti nomen ab Octavio Augusto deductum assumebant nisi Imperatores, quorum esset absoluta potestas in uniuersam Republicam. Qui vero successores siue cognatione sanguinis, siue adoptione futuri erat, Cæsares dicti, *Nam Cæsaris*, inquit, Dion, & *Augusti vocabula* nihil eis quidem ea potentia adiungunt peculiaris; sed alterum successionem stirpis, alterum splendorem dignitatis significat. Spartianus in Aelio Vero. Illos vero, qui vel Cæsarium nomine appellati sunt, nec Principes, aut Augusti faciunt. Et postea. Aelius Verus nihil habet in sua vita memorabile, nisi quod tantum Cæsar est appellatus, non testamento ut antea solebat, neque eo modo, quo Traianus est adoptatus, sed eo prope genere, quo nostris temporibus à vestra clementia, Maximianus, atque Constantius Cæsares dicti sunt, quasi quidam Principum filij viri & designati Augustæ Maiestatis heredes. Ante Vespasianum quidem, Tiberius Augusti successor, ut refert Suetonius, ne Augusti quidem nomen, quamquam hereditarium ullis, nisi ad Reges ac dynastas epistolis addidit. Id ipsum de Tiberio, & alijs quos recenset; adnotavit Iulius Buler-
gus.

Suet. in
vita Tib.
cap. 26.
Bulch. l. 1.

rius. *Caligula*, inquit, *Cæsar dictus non Augustus*, eodem Suetonio de Imper. Rom. c. 17. teste. Immo, referente Dione, Caligula aliquando cum populus exclamasset; *Iuvenis Auguste, ratus sibi iniuriam factam, multos occidit*. Claudius ne Imperator quidem dici voluit Cæsar dictus est. ut etiam Nero, & Galba apud Suetonium. Vitellius cognomen Germanici delatum ab universis cupido recepit, Augusti disulit, Cæsaris in perpetuum repudiavit, narrante eodem Suetonio. His addatur Otho, qui eodem auctore, Suet. c. 8. non Cæsar, sed ab infima plebe appellatus Nero nullum iudicium recusantis dedit, primisque epistolis suis Neronis cognomen adiecit. Id. in vita Oth. c. 7. Acceperit ne Vespasianus Augusti cognomentum, idem non memorat, sed credibile est accepisse. Tribunitiam quidem Potestatem, & Patris Patriæ appellationem non nisi sero recepit.

At vivente Patre Titum Augustum fuisse appellatum nemo persuaserit, nisi verba ex veteri auctore promat. Contra Xiphilinus αὐτοκράτωρ ἡσασσάμενος, Ἐξουσίας ὅτι τῷ Θεῷ, Ἐὶ δὲ ἀποθανόντος αὐτοῦ ἐκβύλας. Imperator Vespasianus, & Cæsares Titus, & Domitianus declarati sunt. De Tito quidem reuerso in Urbem Suetonius. Neque ex eo desistit participem, atque etiam tutorem Imperij agere. Censor idem vnā cum Patre, Tribunus, & Consul; non tamen Augustus, cum ille viveret; hoc enim solum Patri datum. Plinius in Præfatione ad Titum. *Triumphalis, & Censorius tu, sextumque Consul, ac Tribunitia Potestatis particeps: & quod his nobilius fecisti, dum illud patri pariter, & Equestri Ordini præstas, Præfectus Prætorio eius, omniaque hac Reipublica*. Quæ consentiunt Suetonij loco citato. Quomodo autem Augustus, si Prætorij Præfectus? Quod si Titus ibi à Plinio appellatur Imperator: sic ille veteri more, ut alij duces, re bene gesta, fuerat proclamatus ab exercitu. Cæterum octuaginta circiter post annos cœpere simul esse duos Augusti, Iulius Capitolinus in vita Marci: *Fratrem*, inquit, *sibi participem in Imperio Marcus designauit, quem L. Aurelium Verum Commodam appellauit, Cæsaremque atque Augustum dixit, atque ex eo pariter cœperant Rempublicam regere. Tuncquæ primum Romanum Imperium duos Augustos habere cœpit*. Aliud autem esse participem Imperij, & Augustum, Bassianum, tradit Spartianus in Seuero. Ob hoc etiam, inquit, *filium eius Antoninum, qui Cæsar appellatus iam fuerat, annum xiiij. agentem participem Imperij dixerunt milites. Getam quoque minorem filium Cæsarem dixerunt: eundem Antoninum, ut plerique in litteras tradunt, appellant*. Hæc acta in Oriente, nondum absoluto bello Parthico. Postea vero reuersus triumphans in Urbem Seuerus cum bellam intulisset Britannia, eodemque auctore; pedibus æger bellum moraretur, idque milites anxie ferrent, eiusquæ filium Bassianum qui vnus erat, Augustum fecissent; tolli se, atque tribunal ferri iussit. Adesse deinde omnes Tribunos centuriones, duces, & cohortes, quibus auctoribus id acciderat: Augustus iussit deinde filium, qui Augusti nomen acceperat. cumquæ animaduerti in omnes auctores facti præter filium iuberet, rogareturque omnibus ante tribunal prostratis, caput manu contingens ait: Tandem sentitis ca-

- put imperare, non pedes. Peccarunt igitur in Principem merito irascentem, qui Augustum fecerant: cum tamen ante participem Imperij faciendo, donatium largissimum meruissent. Quare quod Bulengerius scribit, à Severo viuentem Caracallam, & Geram Augustos appellatos, non legi apud Spartianum, sed solum dictos Antoninos. idquè solum de Caracalla scripsit Herodianus: eum Antoninum vocatum, Marci insuper cognomen ex patris voluntate sumpsisse. Immo ipse Bulengerius; Primus, inquit, omnium Valentinianus Valentem, & Gratianum Augustos non Casares fecit, præter Marcum, qui Verum socium Imperij adsciuit, vt Ammianus. Lampridius in Diadumeno refert, hunc cum Macrino Patre Imperatorem dictum ab exercitu: eiusque epistolæ initium recitat, Patri Augusto Filius Augustus, quam videlicet eius nomine, magister Celianus Afer scripserat. At ibidem refert, Herodianum scripsisse Diadumenum tantum Casarem à militibus appellatum. Sed non solus Herodianus; Iulius quoque Capitolinus id scripsit in Macrino: sciendum, inquit, præterea, quod Caesar fuisse dicitur, non Augustus Diadumenus puer, quem plerique pari fuisse cum Patre Imperio tradiderunt. Itaque cum res in incerto sit, tantundem fidei, quantum veritatis, habeat necesse est.*
- Duo simul Augusti post Marcum sero fuerunt. Postea fuere duo simul Augusti, aut etiam plures, vt ante Marcus, & Verus. Sed ad Vespasiani tempora ea consuetudo referri non potest. Quare Titus viuentem patre nec dictus est, nec fuit Augustus. In eodem titulo Titus cum Vespasiano dicitur D I V V S. Atqui vterque post mortem Diuus factus est; nempe per Apotheosim, & consecrationem, quæ mortuis contingebat. Herodianus. Mos est enim Romanis consecrare Imperatores, qui superstitis filijs, vel successoribus moriuntur, quique eo sunt honore affecti, relati dicuntur inter Diuos. Quod sane nemini tribuebatur nisi corpore iam affecto sepultura: perfectisque ceremonijs, & pyra incensa, Ex illo, ait Herodianus, una cum ceteris numinibus Imperator colitur. Solebant quidem etiam Proconsulibus decerni Diuum honores, poni Aræ, ac Tempia in Prouincijs, adeo supersticio valebat, & vanitas. Tito Flaminio, teste Plutarcho, Græci sacrificabant inter libandum, & Præna caneant Dijs, & M A R I O, vt idem ait; populus Romanus in cæna libauit. Suetonius de Augusto: Tempia quamuis sciret etiam Proconsulibus decerni solere: in nulla tamen Prouincia, nisi communi suo, Romæque nomine recepit. Nam in Vrbe quidem pertinacissime abstinuit. Nummi passim occurrent inscripti, Roma, & Augusto. Tiberius apud Tacitum. Volente Hispania illi, ac Liuiæ delubrum condere: Cum Diuus, inquit, Augustus sibi atque Vrbi Roma Templum apud Pergamum sisti non prohibuisset. Idem Tacitus: Decretum eidem Tiberio Asia Vrbes Templum, Matriquè eius, ac Senatui, & promissum statuere. Dion: Ad statuas etiam Seiani, tanquam Tiberij solebant, Romani sacrificarunt. Idem. Edixisset etiam Tiberius, ne cui homini sacrificaretur. atqui res sacra Seiano fieri solebat. Suetonius de Iulio Casare: Tempia, Aras, simulacra iuxta Deos, puluinar,*

vinar, Flaminem Iupercos, ac nonnullos honores ad libidinem cepit, ac dedit. Id ipsum de Augusto Tacitus: Nihil Deorum honoribus relictum, cum se Templis, & effigie Numinum per Flamines, & sacerdotes coli vellet. Facta sunt alijs sacra, & oblata victimæ ac dona; ut Tiberio, & Caio Gracchis. de quibus Plutarchus: Loca, in quibus interempti fuerant, consecrantes, primitias ibi omnium, qua temporum articuli ferunt, libabant. Multi etiam ibi sacra faciebant, & adorabant, eò sicut ad Deorum Tempia commeantes. Ut C. Caligulæ: Qui, teste Iosepho, se Deum putabat, & volebat vocari: seque pro Deo gerebat non contentus humanis honoribus coli à subditis, Ionemque appellatione fratris salutabat. Idemque, referente Suetonio, conficiens saepe inter Fratres Deos, Castorem, & Pollucem medium se adorandum aduentibus exhibebat. Templum etiam nomini suo proprium, & Sacerdotes, & excogitatissimas hostias instituit: cum cetera gentes, auctore Iosepho, eidem sacrificia ultro facerent dicatis Aris ac Templis. Ut Neroni, cui eodem Suetonio referente, incedenti passim victima casa, sparsa per vias identidem croco, ingestaquæ aues, ac lemnisci, & bellaria. Ut Claudio, cui Templum, & Aras Britannici posuerunt. Ut Vespasiano, & Adriano, qui sibi Tempia Bulgario teste erexerunt. Ut Domitiano, de quo Plinius: Cum saeuissimi domini atrocissima effigies tanto victimarum eruore coleretur, quantum ipse humani sanguinis profundebat.

Ann. lib. i.
In eorum
vita.

Lib. 2. de
Bell. Iud.
cap. 9. &
Ant. Iud.
Lib. 19.
cap. 1.

In vita Ca
lig. c. 22.
Ioseph. Iud.
Ant. l. 18.
cap. 18.

Euseb. l. 2.
Hist. Eccl.
c. 5. & 6.
Lib. 1. c. 4.
aut 9. de
Imp. Rô.

In Paneg.

Quamuis ergo hisce superstitionibus Romani Imperatores colerentur, non tamen assequuti sunt, ut viui dicerentur Diui. Immo plerique eorum, quos recensui, ne post mortem quidem Diui sunt facti: & quidam vitij detestabiles in communi odio mortalium omnibus execrationibus, & conuicijs merito lacerati sunt. Qui vero meritis, ac virtute habebantur insignes, ij post mortem ac sepulturam in Diuorum numerum relati. Quamuis & improbis interdum id tribuerit vanitas successorum, ut Commodus Senerus. Sic enim conciliata populi beneuolentia firmabat Imperium. Tacitus de Augusto: *Sepultura more perfecta, Templum, & cælestes religiones decernuntur. Velleius: Sacrauit parentem suum Caesar, Tiberius, non imperio, sed religione, non appellauit eum, sed fecit Deum. Iulius Capitolinus in Marco: Denique priusquam funus conderetur, ut plerique dicunt, quod nunquam antea factum fuerat, neque postea, Senatus, Populusque non diuisis locis, sed in una sede propitium Deum dixit. Tacitus. Reperio in commentarijs Senatus, Cerialem Anicium Consulem designatum pro sententia dixisse, ut Templum Diuo Neroni, qui tum vivebat, quam maturissime publica pecunia poneretur. Quod quidem ille decernebat tamquam mortale fastigium egresso, & venerationem hominum merito: quod ad omina olim sui exitus verteretur. Nam Deum honor Principi non ante habetur quam agere inter homines desierit. Symmachus: Diui recepti Cælo Imperatores mortui. Tertullianus. Sym. lib. 4. Maledictum est, ante dñe scow Deum Casarem nuncupare. Plinius ad cap. 5. Traianum: Quam tu, Neruam, lacrymis primum, ita ut filium decuit, deor. Templis honestasti, non imitatus illos, qui hoc idem sed alia mente.*

Tac. lib. 1.
Annal.
Vell. lib. 2.

Tacit. lib.
15. Annal.

In Apol.
cap. 34.
In Paneg.

fecerunt. Dicant Cælo Tiberius Augustum, sed ut Maiestatis nomen induceret: Claudium Nero, sed ut irideret: Vespasianum Titus: Domitianus Titum, sed ille, ut Dei filius, hic ut frater videretur. Ex quo sane constat Vespasianum, & Titum non ante obitum; sed à successoribus Diuos appellatos & factos. Vespasianus quidem, narrante Suetonio, *prima morbi, quo mortuus est, accessione, ut, inquit, puto, Deus fio.* Huc pertinet quod Adrianus adoptato Aelio Vero languido ac perituro, dixit, auctore Spartiano: *Ego mihi Diuum adoptavi, non filium.* Quod item Antoninus Caracalla apud eundem Spartianum, occiso fratre Geta, cum vereretur Tyrannicam ex parricidio notam, audiretque posse mitigari facinus, si Diuum fratrem appellaret, dixisse fertur: *sit Diuus, dum non sit viuus.* Scio Augustum, & Domitianum Deos, dum viuerent appellatos. Propertius de Augusto.

In vita
cap. 23.

In vita
Antonin.
Getæ.

Prop. li. 3.
Eleg. 4.
Mar. lib. 9.
Epigr. 8.

Arma Deus Cæsar ditæ meditatur ad Indos.

Martialis de Domitiano.

Edictum Domini, Deique nostri.

Sueton. in
vita c. 13.

Diui co-
gnomen
ex S. C.
non da-
batur vi-
uis.
Tertull.
loc. cit.

Idemque alij de utroque. Sed Augustum Poëtarum vanitas, & popu-
lorum adulatio. Domitianum eiusdem arrogantia, tumorque ita nomi-
navit. Se enim ipse Deum, ac Dominum dixit in Epistola. quod reliqui
deinceps prosequuti sunt. Hic tamen post mortem Diuus non fuit. Illa
enim veneratio priuato studio, metuque à populo exhibita est, non pu-
blico decreto: nec Diui cognomentum solemnī sanctione ac more ma-
iorum tribuebat; quod scilicet consecratio post mortem attulit, & de-
creta cum publicis cæremoniis Apotheosis. Concludam cum Tertul-
liano. *Qui Pater Patria est, quomodo Dominus est? Sed & gratius est
nomen Pietatis, quam Potestatis. Etiam familia magis Patres, quam
Domini vocantur, tanto abest, ut Imperator Deus debeat dici, quod non
potest credi, non modo turpissima, sed & pernicioſa adulatione. Desine
alium Deum credere, atque ita & hunc Deum dicere, cui Deo opus est.*

Non desunt Romæ eruditi viri veterum numismatum diligentes inue-
stigatores, qui putant multos inueniri nummos cæſos viuente Augusto
cum inscriptione *Diui*. Quos enim, ut aiunt, post eius obitum successo-
res excudi Augusto curarunt, suam quoque ipsorum imaginem inscrip-
tionemque nummis indiderant, quæ desunt nonnullis Diui Augusti nū-
mis. Ex quo inferunt, *Diui* appellationem Augustum ante mortem
consecutum.

Non sem-
per cuso-
ris nomen
est in nū-
mis.

Sed verum non est, id semper successores fecisse, ut nummis, quos de-
fundorum honori cudebant, suam effigiem, nomenque apponerent.
Nam siue ob maiorem eorum cultum, siue alias ob causas, eiusmodi
nummis suam ipsorum imaginem ac nomen non raro detrahebāt. Quod
ipsa indicant Augusti effigie signata numismata, ut alia præteream. Vñ
enim altera parte expresso Augusti capite sic inscribitur, *Diuis Augu-
stus Pater*. altera vero designatam Templi frontem cum inscriptione
ostendit, *Providentia*. S. C. Quis autem dubitet, quin hoc à Tiberio
cufum fuerit, cuius nomen supprimitur? Alterum præter caput Augusti,
& In-

& Inscriptionem, *Diuus Augustus*, Aquilam versa facie semipassis alis globo insidentem, aut potius attolentem, & S. C. ostendit. Id sane post Apothecism se eusum demonstrat, in qua Aquila è pyra euolans in altum ferebatur: eademque frequenter in nummis antiquis, vt signum consecrationis visitur. Neque vero ex Senatus Consulto dictus vnquã, vel tamquam *Diuus* cultus est viuens Augustus, qui, vt supra dicebam, ab hisce honoribus pertinacissime abstinuit. Idem cultores antiquitatis Tito viuenti nummum *Diui* appellatione fuisse eusum volunt. Nam & *Consulatus* in eodem ascribuntur qui *Diuis* post mortem ascribi non solent. Sed neque hoc vrget. Nam etiam post mortem in nummis *Diui*, & *Augusti* non omnes quidem, at complures nominantur, cum simul honores diuinos atque humanos illis componerent. Sic dicitur *Diuus Claudius Aug. Pat. Diuus Traianus Aug. Pat. Diua Faustina Augusta*. Et in Arcu Titus *Diuus & Augustus*, qui ab obitu Augustus non erat. Ibidem curru vectus, & triumphans, & spolia de Iudæis capta visuntur. At sub Arcu eiusdem effigies volanti Aquilæ insidens insculpta est. Quod certum est argumentum consecrationis factæ post mortem. Quare honores viuents, vitæque sancti in eo monumento sane quam pulcherrimo expressi sunt. Quod autem aiunt, eodem nummo æreo mediæque magnitudinis *Tito Diuo Consulatus* ascribi; alij periti veterum nummorum, & antiquitatis eum reñciunt, tanquam suppositum, & à falsarijs nuper eusum: Quia nec hæcenus quisquam in numismatis vidisse dixit, neque in codicibus hac de re impressis legisse simul *Diui* nomen, & *Consulatus*, ac *Tribunitias potestates*.

In nummis Augusti non sunt dicti Diui ante mortem.

His conficitur, Diuorum cognomena non conuenire Tito, ac Vespasiano triumphantibus. Et Arcum illum post obitum vtriusque erectum fuisse à Senatu, Populoque Romano, vel sub Principe Domitiano, qui Titum Diuum fecerat: vel Traiano imperante, quem certe in honorem Titi nonnulla edificasse constat: & vetus docet Inscriptio, quam celebrabat epistilium columnarum Basilicæ veteris S. Petri in Vaticano. quem lapidem ex altero edificio translatus religio Constantini in ysum Aedis sacre conuerterat. Hæc porro Inscriptio cum vetus Basilicæ Paulo V. Pont. Max. ad nouæ ædificationem dirueretur, ita se nobis aperuit.

Arcus Titi post eius obitum erectus.

D. T I T O

D. VESPASIANI. F. AVGVSTO

IMP. CÆSAR. D. NERVAE. F. NERVA. TRAIANVS.

GERMANICVS. PACIFICVS. PONT. MAX. TRIB. POT. COS.

PP. FECIT

Vbi Titus inter mortuos & Diuus, & Augustus dicitur.

Q 4

Adde

TITI ARCVS

Adde Inscriptionem, quâ, vivente adhuc patre, Titum, & Domitianum, Cæsares tantum, non Augustos constat fuisse appellatos:

<i>T. Cafari</i>	<i>Imp. Cafari</i>	<i>Cafari. Aug. P</i>
<i>Vefpafiano</i>	<i>Vefpafiano. Aug</i>	<i>Domitiano</i>
<i>Pontif. Tr.</i>	<i>Pont. Max. Tr. Pot.</i>	<i>Cof. Defig. II</i>
<i>Pot. II. Imp. III</i>	<i>IV. Imp. IX. Cof. IV</i>	<i>Principi. Iuventutis</i>
<i>Cof. II</i>	<i>P P</i>	

Gruterus
pag. 244.

C. Papirius. Aequos. 7. Leg. III. Aug. Testamento. Ponti. Iuffu
Ex. Auri. P. X

Nec obstant nummi I. & II. Consulatus Titi, in quibus habetur VICTORIA AVGVSTI. PAX AVGVSTI: hæc enim, in obsequium patris, sunt potius intelligenda, qui solus erat Augustus; vt ex titulis, vtriusque patet nummi, abique Augusti nomine, Tito inscriptis: Occo in Tito.

Atque eadem Pacis, Victoriæque monumenta, in Vespasiani quoque, nummis, recensentur. Animadvertendū insuper est, in alijs nummis IV. & VI. Consulatus eiusdem Titi, per Occonem editis, non integras legi Inscriptiones; itaut Titum Augustum dictum iisdem Consulatibus, possit videri. IMP. T. CAES. VESP. AVG. P. M. TR. P. P. P. COS. IV. & VI. supple IMP. T. CAES. VESP. AVG. F. P. M. TR. P. P. P. COS. IV. hoc est *Imperator Titus Caesar Vespasiani Augusti Filius Pontifex Maximus, Tribunitia Potestate Pater Patriæ Consul Quartum.*

Gruterus
pag. 103.

VICTORIAE AVG. SACRVM
PROREDITV
IMP. CAES. T. FLAVI
VESPASIANI AVG. F
PONT. MAXIM.
TRIB. POT. COS. II. P. P.
STATVAM EX AERE
ORDO SPOL. CONLOC

Alterum verò Divi nomen, non nisi post mortem, consecuti sunt Romani Imperatores, atque inde colligit Donatus Arcum, Titō iam vita, functo fuisse erectum annuente Domitiano; vt is non tantum Filius, sed etiam Dei Frater videretur. Typum verò Consecrationis Titi Aquilæ insidentis, sub Arcus fornice, insculptus exhibet lapis.

Plin. in
Panegy.

Adde

Adde Apotheoseos, siue consecrationis pompam, quæ sub Inscriptio-
ne, per totum epistilium orientalis frontis, paucis quidem figuris, victi-
marios, flamines, arasque designat; lectum item, cum imagine Impera-
toris accumbentis. Tabulæ verò utrinque, sub fornice, hæ sunt Titus
in triumphali quadriga: à tergo Victoria Idumeam palmam altera gerit
maior; alteraq; super eius caput, lauream sustinet. Roma ipsa, hæstia,
galeaque insignis equorum regit habenas. Incedunt Magistratus lau-
reari, ramos ferentes, hætoresque xii. Testimonio scriptorum constat,
Titum, cum patre triumphasse at solus hic aspicietur in curru, quod Ar-
cus erectus fuit, post eius mortem à S. P. Q. R. In opposita tabula cer-
nitur triumphæ pompa, atque inter laureatos Arcum ingredientem duo
præcipue fercula cum mensa aurea, & septilustre Candelabro.

Domus Neronis Aurea. Cap. V.

HÆC Domus cum Domino stetit; bis à Nerone ædificata,
bis confagruit. Semel cõmuni totius Urbis incendio, quod
ipse parricida furiarum cædis agitated excitauit. Iterum ab
eius obitu, cum alijs ædificijs locum dedit. De finibus, & si-
tu ædificij ambigi iure potest, quem nos inuestigamus in præsentia, cum
formam ædificij, & opes demonstrabimus.

Tres potissimum auctores ad AVRAE DOMVS terminos inue-
stigandos nos quasi manu ducere possunt, Tacitus, Suetonius, Martialis.
Tacitus. *Non ante, inquit, Urbem ingressus est, quam domui eius, qua-
Palatium, & Mæcenatis Hortos continuauerat, ignis propinquaret.* Suetonius.
& 58. *Domum à Palatio Esquilias usque fecit, quam primo Transito-
riam, mox incendio absumptam, restitutamque Auream nominauit.* Ex
Lib. 1. quibus locis patet domum inter Palatium fuisse, & Hortos Mæcenatis
Epig. 2. de Spectac. Esquilinos. At Martialis sine eisdem describendo, eiusdem Domus
Fines do- partes designat.
mus Ne-
ronis.

*Hic, ubi sidereus propius videt opus Colossus,
Et crescunt media pægmata celsa via;
Inuidiosa furi radiabant atria Regis,
Vndaque iam tota stabat in Vrbe Domus.
Hic, ubi conspici venerabilis Amphitheatrum
Erigitur moles, stagna Neronis erant.
Hic, ubi miramur valocia muneris Thermas,
Abstulerat miseri tecta superbus ager.
Clandia, diffusas ubi porticus explicat umbras,
Ultima parca aula deficientis erat.*

Stagnum Ve igitur seceramus certa ab incertis; ubi est Amphitheatrum Plau-
domus au nunc Colossæum, & T A G N A. *Blavonia erat, hoc est, ut loquitur Sue-*
reç ubi est tonius in eius vita, *stagnum maris instar circumseptum ædificijs ad Vr-*
Colossæu. *bium speciem.* Ab Amphitheatro Orientem versus ascenditur in Esqui-
lias,

lias, vbi Templum Sancti Petri cognomento ad Vincula, & dextrorsum inter vineta spectantur Titi Cæsaris THERMAE, vulgari vocabulo, septem Aulæ. De his Suetonius: *Amphitheatro dedicato, Thermisque, iuxta celeriter extructis, Titus munus edidit apparatissimum, largissimisque.* Hæc etiam pars Urbis septis Neronianæ Domus inclusa est: Nam teste Martiale:

In vita
Titi c. 7.

*Hic vbi miramur velocia munera Thermas,
Abstulerat miseris tecta superbus ager.*

Celeriter
à Tito ex-
tructas.

Hic enim erant rura hortensia, & sylvar septis domus inclusa. Igitur hæc ex parte Domus cum HORTIS Esquilinum Collem infederat vsque ad Templum S. Martini cognomento in Montibus, nisi ampliori adhuc spatio producebatur. Et quia, teste Tacito, *Hortos suos, & Domum Nero MOECENATIS HORTIS continuauerat*, hinc illi sumebant initium ad Orientem extensi in parte Collis, vbi Esquilinæ Virginis vulgò Maioris, Diuique Antonij Tempia: desinebantque in hortis Perettinis. Porro cum Hortos Mæcenatis Nero possideret, quod Mæcenæ Augustum hæredem dixerat, & ab illo ad Cæsares successores bona deuenerant, eisdem Domui suæ Nero adiecit; vt à Colle Palatino, Palatioque Principum totas ferè Esquilias occuparent, & non immerito Urbem domum factam dictum sit. Hæc vero explorata sunt, & veritati consentanea. Non ita certa locum designare possum, vbi vastissimum atrium, & frons ipsa Domus Neronis fuit; tamen, vt arbitror, scire cupientibus fiet satis. Redundum ergo est ad Amphitheatrum, vbi Stagnum erat. Propè, ATRIUM cum porticibus, cœnationibus, & aulis visebatur. Sed statim ambigitur, an Atrium vergeret ad Arcum Titi; ibique cum Palatio coniungeretur domus: an vero vltra Constantini Arcum vallem inter Cœlium, & Palatinum occuparet. Blondæ, & Marlianus hic putant fuisse. A quibus vt dissentiam, alie me rationes grauiorcs monent. Nam de atrio, seu vestibulo sic Suetonius. *Vestibulum eius fuit, in quo Colossus CXX. pedum statet ipsius effigie; tanta latitudo, vt porticus miliaras haberet.* At Martialis:

Horti Mœ-
cenatis
ad Tem-
plū S. Ma-
riæ Maio-
ris.

Amplitu-
do Domus
& Horto-
rum Nero-
nis.

Vbi esset
frons, &
atrium
domus.

Sueton. in
vita c. 32.
Vestibuli
domus, &
Colossus.

*Hic vbi splendens propius videt astra Colossus,
Et crescant media pægmata tæsa via.*

Inuidiosa feri radiabant atria Regis.

Porro vtriusque auctoris locum componendo; Martialis propriè atrium intelligit, seu vestibulum domus, non totam domum poetice, vt quidam interpretantur. Vestibulum autem interdum accipi pro atrio docet Gellius. At Suetonius id intelligit vestibuli nomine, quod verè, germanicè significat. Est enim, vt idem Gellius, *Vestibulum non in ipsis ædibus, neque pars ædium, sed locus ante ianuam domus vacuus, per quem à via aditus, accessusque ad ades est. Qui domos igitur per amplas antiquitas faciebant, locum ante Ianuam relinquebant, qui inter fores domus, & enī medius esset. In eo loco qui dominum eius domus, salutatum venerant, priusquam admitterentur, consistebant: & neque in via stabant, neque intra ades erant.* Hæc ille. Vestibulum quidem dicit aliquis, vt ex his deduc-

Gell. lib.
16. c. 9.

deducitur, erat tecto coopertum. Quare Colossus capere non poterat, qui ob excessam sublimitatem locum sub dio apertum exigebat; nempe atrium, seu cauedium, è quo sese supra tecta extolleret. Verum hic repetendum est, quod supra dicebam ex Tacito, Palatium Caesarum fuisse domo continuatum. Cum ergo domus Neronis, & Augusta coniungerentur, verisimile est admirandis columnationibus, aliqua saltem parte fuisse coniunctas, vt spatium inter vtramque instar atrij relinqueretur, in quo staret Colossus. Ab eo aditum in domum, ideoque vestibulum, idem tamen dici atrium à Martiale. Quod etiam indicat, vbi situm esset domus vestibulum, nempe in Sacra via, & parte cliui Palatini complanati. Idemque collatis explicatisque Suetonio, Martiale, Gellio, Dione, Spartiano, Prudentio, clare, nisi fallor, deprehendi. In quo necesse habeo digredi paulisper ad Colossus; vt Aurea Domus germanam sedem decernam.

COLOSSVS AVREAE DOMVS.

Positum, figuram, & magnitudinem consideranda præbet: cum quibus quando loco fuerit motus, exponendum.

Positus ergo est à Nerone, stetitq; olim Colossus prope Sacram viam, qua cliui ascensus erat in Palatinum Collem: Et prope Amphitheatrum, vt Colossus ab illo dictum sit. Stetisse ad Sacram viam docet Martialis.

Hic ubi fidereus propius videt astra Colossus.

Et crescunt media pægmata celsa via.

Hæc enim via Sacra est iuxta interpretes, per quam lignæ compactilesq; machinæ immittebantur in Amphitheatrum, cum agerentur ludi. Aut potius machinas, & pægmata intelligit onusta spolijs, & præda, quæ eadem via in triumphis vehantur. Dion: *Colossus Vespasiano Principe Sacra via collocatus.* & idem Martialis.

Inde sacro veneranda petes Palatia Cliui.

At in Palatinum ascendentem quid in Sacra via morari poterat?

Nec te detineat miri radiata Colossi,

Quæ Rhodium moles vincere gaudet opus.

Nempe tam immanis vt esset altitudine centum viginti pedum, placet enim magis Suetonium audire, quam Plinium, tanta artificij elegantia, quantam ostendere potuit figurando marmore Zenodorus æui Neroniani nobilissimus Statuarius. Et statua, inquit Plinius, *indicauit interfundendi aris scientiam; cum & Nero largiri aurum, argentumque paratus esset, & Zenodorus scientia fingendi calandique nulli veterum postponeretur.* E marmore igitur, at radiatus; nam postea Martiale, Plinioque spectante, Vespasianus detracto Neronis capite radiatum Solis caput reposuit, & Colossus dicatus *Solis venerationi est, damnatis sceleribus illius Principis: Radij septem fuere, & singuli longitudine pedum viginti duorum, & semis vt ait P. Victor in Regione quarta.* Nec solum à Vespasiano Solis facie, ac radijs illustratus, sed etiam resectus est. Suetonius: *Colossi, inquit, resectorum insigni congiario, magnæque mercede dona.*

Ioseph. lo
co supra
citato.

Dion. l. 66

sive in

Vesp. Xp.

ph.

L. 1. Ep. 71

Palmer.

nostrati

Roman.

160.

Li. 34. c. 7.

vbi scribit

fuisse pe-

dum cen-

tum dec.

Plin. loc.

citato.

In Vespas.

cap. 18.

domavit. Eusebium in Chronico: *Colossus*, inquit, *erectus habens altitudinis pedes 107*. Verum Eusebius ut numerando pedes aberravit, sic fortasse lapsus est Colossus erigendo. Nisi velit, ibi fuisse repositum, ubi ante fuerat erectus; neque enim loco est motus ante Adrianum. Sed cum domus conflagrauerit aut eversa fuerit, aliqua sui parte mutilatus: tum sublato capite refici debuit, aut si forte collapsus, quod non scripsit Suetonius, erigi. Et vero loco motum non fuisse, constat ex Martialis sæpe citato Epigrammate.

Hic ubi sydereus propius videt astra Colossus,

Et crescunt media pægmata celsa via.

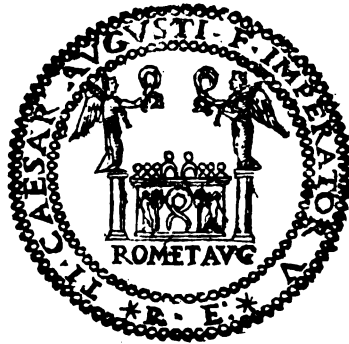
Inuidiosa feri radiabant atria Regis.

Significat enim, ut aiebam, Colossus fuisse in vestibulo domus Neronis, ubi ab eodem collocatus est. Et scribebat Martialis post Vespasianum, & Dion. l. 66. statuam refe&am. Quod si Dion scribit, *Vespasiano VI. & Tito IV. Coss. Templum Pacis dedicatum est, & Colossus Sacra via collocatus: quem ferunt fuisse altum pedes centum*. Imago Neronis erat, vel Titi, ut ab alijs traditum est, explicandus est, ut Eusebius. Nempe, Colossus, vel in eodem loco ubi ante fuerat, fuisse repositum, vel solum refe&um, ac restitutum. Quod si aliud Dioni placet, audiendus non est. Tam enim id consonat veritati, ut alia duo, videlicet Colossus fuisse altum centum pedes: & effigiem Neronis, vel Titi, hunc expressisse, contra Suetonium, & Plinium.

Annos triginta septem post Vespasianum regnare cœpit Adrianus, qui Colossus loco motum aliò transtulit. Testis Spartianus. *Fecit, inquit, & sui nominis Pontem, & Sepulcrum iuxta Tiberim, & Aedem Bonæ Deæ. transtulit & Colossus stantem, atque suspensum per Decianum Architectum de eo loco, in quo nunc Templum Urbis est, ingenti molimine, ita ut operi etiam elephantes viginti quatuor exhiberet*. Est autem aduertendum, quod de Adriano subdit Spartianus, *Et cum hoc simulacrum post Neronis vultum, cui antea dicatum fuerat, Soli consecrasset*: de Commodum idem affirmare Lampridius: & quod ante vidimus, Plinium de Vespasiano. *Colossi caput dempsit*, ait Lampridius, *quod Neronis esset, ac suum imposuit, & titulum more solito subscripsit*. Dubium an idem asserat Xiphilinus in Commodum, *Abscisso capite Colossi, sui capitis imaginem reposuit*. Quare aut abscissum Colosso caput tanquam Hydræ multiplicatum succrescebat, aut aliquis horum a&torum fabulam comminiscitur. Equidem, ut Spartiano assentior, quo auctore Colossus ab Adriano translatus accepimus, sic censeo Plinium audiendum, cuius narratione idem Colossus refe&us habetur, & Soli dedicatus. Hic enim quod viderat, scripsit. alij quod legerant, & audierant, multo post tradiderunt duo Diocletiani. Xiphilinus Solis ne, an Neronis caput Commodus absciderit, ut suum reponeret, non refert. Alijs autem aures dare non possum, qui aiunt Neronis caput sæpius ablatum, atque repositum. Verum ex his abundè opinor confirmatum est, Colossus propè Sacram viam fuisse positum à Nerone, neque loco motum usque ad Adrianum, ideoque Auræ domus frontem ibi spectandam.

Colossus loco motus.

T E M.

Dec. 5. l. 3.
Id retule-
runt anno
Vrb. 584.
Anno Vr-
bis 557.
Tac. lib. 4.
Annal.
Anno Vr-
bis 587.
Templum
Veneris,
& Romæ.

Id ipsum ostendit; ad illud enim secundo digredior, quod translato Colo-
loſſo, in ea ſede, vbi ante ſteterat, ædificauit Adrianus. Ait enim Spar-
tianus: *tranſtulit, Adrianus, Coloſſum ſtantem, atque ſuſpenſum de eo lo-
co, in quo nunc Templum Vrbis eſt.* Fuit enim & Romæ Templum, quæ
tanquam Dea impie colebatur ab Romanis. Alabaudæ pridem in Ci-
uitate Cariz, quæ regio eſt Minoris Aſiæ, factum fuerat, de quo Linius:
Alabandenſes Templum Vrbis Roma ſe feciſſe commamerauerunt in Sena-
tu, ludosq; anniuerſarios ei Diua inſtituiſſe. Ante hos fecerant. & Smyr-
næ, quos Tacitus in eodem Senatu loquentes inducit, *ſe primos Tem-
plum Vrbis Roma ſtatuſſe M. Porcio Conſule.* At Romæ fecit Adrianus,
eiquè Templum VENERIS adiunxit. Dion in Adriano *ἀντὶς τοῦ γὰρ
τῆς ἀφ' ἐξ ὧν τῆς τοῦ ποταμοῦ ὁδῶν ἐκ μέρους αὐτῶν πρὸς τὰς*: quod male
vertit Interpres, *deſcriptionem, & formam Templi Veneris, quod Roma
fabricauerat, ad eum miſit.* vertendum enim fuerat: Ipſe quidem, Adria-
nus, *deſcriptionem Templi Veneris, & Roma ad eam mittens,* Apollodo-
rum inſignem architectum: quippe ſignificans, pergit Dion, *ſine illius ope-
ra, & miniſterio etiam ingentia ædificia extrui poſſe, quærebat, an ædi-
ficium illud recte, & commode ſe haberet.* Reſcripſit de Templo, ſublime
illud, & concauum fieri oportere, ut ex loco ſuperiori in Sacram uſque
viam inſignior proſpectus eſſet, & magis conſpicuus. Concauum ad exci-
piendas ludorum machinas, quæ in eo latenter compingi, & item ex occul-
to in Theatrum duci poſſent. Caſſiodorus in Chronico: *Hiſ, inquit, Con-
ſulibus Templum Roma, & Veneris factum eſt, quod nunc Vrbis appel-
latur.* Eusebius in Chronico Veneris tantum appellat: *Templum,* in-
quit, *Veneris ab Adriano Roma factum.* P. Viſtor, *Templum Veneris in*
*Regione quarta. Notitia Imperij, Templum Veneris, & Roma. Tem-
plum Vrbis* Spartianus. Et Ammianus: *Vrbis, inquit, Templum, Fo-
rumque Pacis.* Sed quod eſt Forum Pacis, An ſanum, potius legen-
dum? Prudentius:

Prud. lib. 1
Contra
Symm.

*Laſigerosque Deum Templis aſtare miniſtros,
Ac ſacram reſonare viam mugitibus ante*

Delu-

*Delubrum Roma; colitur nam sanguine & ipsa
Mors Dea, nomenque loci, ceu Numen habetur:
Atque Urbis Venerisque pari se culmine tollunt
Templa, simul geminis adolentur thura Deabus.*

Claudianus:

Blusa, domina pergunt ad limina Roma

Et:

*Conueniunt ad tecta Dea, qua candida lucent
Monte Palatino.*

Lib. 2. in
Stilic.

Ex quibus locis Templi sedes, & pulchritudo deprehenditur. Erat enim Templum in Colle Palatino, quæ deexus est in Sacram viam prope Arcum Titi. Anastasius alibi collocat. ait enim in Felice IV. *Hic fecit Basilicam SS. Cosma, & Damiani in Vrbe Roma, in loco, qui appellatur via Sacra iuxta Templum Urbis Roma.* cui quidem assentiri non possum. Nam si ibi fuit Urbis Templum, vnde transferri eximie magnitudinis, & polituræ Tiburtinos lapides nuper vidimus; in depresso, & humili loco situm, non in edito, & Monte Palatino fuit. Idem ergo sit Anastasio iuxta Templum Urbis, ac non longe à Templo Urbis. Vbi autem Aedes est SS. Cosma, & Damiani, fuisse Templum Quirini, vel Romuli simul, & Remi non improbabili opinio fert, vt supra dictum est. Porro frons Templi Romæ, vt indicat Dion, & Prudentius, Sacram viam è superiori loco spectabat; vt area ante Templum ex eadem via cospicisse videatur, & inde sublata gradibus eminentiorem fecisse prospectum Templi. Magnificentiam ostendit Claudianus. Quod enim Aedes candida luceret, vim Parij, aliorumque marmorum ostendit, quibus conuicta commendaretur inter Cesarum moles. Et Ammianus post Capitolium, & Pantheon memorata dignam duxit. Et quia quærebatur ab Adriano simul Veneris, & Romæ, quasi parentis ac sobolis cultus; ideò Aedes magnificentior ac pulchrior ab illo est facta. Tectum sane tegulis æreis instructum fuit, quas ad Templum S. Petri translata ab Honorio I. Pontifice testis est in eius vita Anastasius. *Cooperuit, inquit, Ecclesiam omnem B. Petri ex tegulis æreis, quas leuauit de Templo quod appellatur Roma.* At Prudentius dum canit:

Templum
Romæ v-
bi esset.

Frons Té-
pli cōuer-
sa ad Sa-
cram viā.

Tectum.
Tépli Ro-
mæ cum
tegulis æ-
reis.

Atque Urbis, Venerisque pari se culmine tollunt.

Videtur Tempia duo simul iuncta constituere. Cur enim ait *pari*, nec potius, *uno se culmine tollunt*? An licentia poetica loquutus rei veritatem involuit, historię luce euoluendam? An fortè significat, vt quemadmodum in Templo Capitolino tria sacella sunt posita Ioni, Iunoni, Minervæ: ita hoc Templum communi ambitu, tectoque pares duas ædículas Veneris, ac Romæ comprehenderet? Inter nommos æreos Antonini Pij vaus est cum effigie Templi pulcherrima, inscriptus: *Aeterna Roma*. Credibile est, Templum ab Adriano patre extructum, ab Antonino in imperium ascito fuisse aliqua parte restructum, aut perfectum. Hæc de Urbis Templo.

Iam vt redeam ad Domū Neronis; cum Colossū Adrianus loco mouerit, in quo deinde Urbis Aedem edificauit paulum supra Sacram viam, quam

Domus
Aurea
cur primo
Transito-
ria.

Stagnum
in domo
Neronis.

Quæ por-
ticus mil-
liariæ fue-
runt.

Lib. 4. ep.
ad Artic.
Ep. 15.

Basilicæ
centena-
riæ.

Sueton. lo-
co citato.

quam è superiore area despiciebat: Colossus autem steterit in vestibulo, adituque domus: ibi quoque hanc incepisse, frontemque explicasse necesse est. Ibi iuxta Tacitum Palatio iungebatur. Ex quò causa afferri potest, cur TRANSITORIA, ante quam Aurea, dicta sit à Nerone. Suetonius: *Domum à Palatio Esquilias usque fecit, quam primo Transitoriam: mox incendio absumptam, restitutamque Auream nominavit.* Cum enim Aedibus Augustalibus iuncta, ad quas è Sacra via ascendebatur, inde domus versus Esquilias laxaretur in planicie, ubi Arcus Titi, & S. Mariæ cognomento Nouæ Templum est, Sacram ipsam viam cum alijs vicis sibi subiectam inclusit, atrioque recepit, sic ut omnes illac transire, & libere commeari possent. ATRIUM porro à Palatio Esquilias usque protensum & Suburram, ibi desinebat, quà nunc mollis cliuius exurgit versus frontem Aedis Sancti Petri ad Vincula. Hæc Atrij longitudo. Nam latitudo spatium à Templo Pacis usque ad Amphitheatrum, eoque amplius patens complectebatur. STAGNUM autem, quod, referente Martiale fuerat, ubi postea Amphitheatrum, etiã ultra eius molis terminos Orientem versus, extensum, credo, est; ut deinde aliquam eius partem Amphitheatri structura solù occuparit. Quod sufficit explicando Martiali, ampliorque sit, & magnificentior atrij latitudo. In atrio fuere PORTICVS triplices, & milliariæ. Porticus triplices capiunt triplicem ordinem columnarum quod rarum, & omnino magnificum fuit. Milliariæ vero non tophacæ, ut imperitè quidam apud Beroaldum, sed vel mille passus, vel mille columnas complexæ, ut alij aliter explicant. Meminit Cicero faciendæ porticus mille passuum: *eaque cingemus excelsa porticu, ut mille passuum conficiatur.* Ut hanc quoque passuum mensuram in fabricis Romanis admittat Levinus Torrentius; qui, quod velit eas metiri pedibus, atrium quoque Neronianum redegit ad mille pedes; quamquam non magnopere contra sententibus repugnaturus. Certe nimium detraxit, qui pro passibus pedes subiecit. passus enim quinque pedes sunt. Nec video, cur Romani, qui decempeda, seu decempedali calamo ædificia metiebantur: eadem calamo quinquepedali, qui est passus, metiri non potuerint. Cæterum dicere aliquis posset, porticum vtrumque habuisse mille columnas, & passus; tanto enim intervallo triplici ordine columnæ potuere disponi, ut mille passuum circuitus vndique efficeretur. Iulius Capitolinus *Basilicæ centenarias* appellavit in Gordiano iuniore, centum forte columnis fultas, & passibus dimensas. Aliam huiusmodi porticum milliariensem memorat Vopiscus in Aureliano. *Milliariensem, inquit, denique porticum in Hortis Salustij ornavit.* De altitudine ædificij nihil accepimus: sed cum tanta esset longitudo, credibile est optimos Architectos Severum, & Celerem, sic enim Tacitus nominat, superiores porticus, aulas, conclavia, & cœnationes ita extulisse, ut longitudini ad symmetriam, & aspectum responderent.

Quod ad reliquum ornatum spectat; *Cuneta, inquit, Suetonius, auro bita, distincta gemmis unionamque corbis erant. Cœnationes laqueata tabu-*

tabulis eburneis, versatilibus, ut flores: fistulatis, ut unguenta desuper spargerentur. Præcipua Cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus, ac noctibus vice Mundi circumageretur. Balinea marinis, & albulis fluentis aquis. Illæ porro Cœnationes, & Aulæ fuisse videntur prope porticum Liuiam, quæ ut dicebam, ultra Templum Pacis, & Forum Cæsaris propinqua fuit Esquilij. Martialis.

Claudia diffusas ubi porticus explicat umbras,

Ultima pars aula deficientis erat.

Epigr. cic.

Aut certe Domum ipsam Poëta significat extremo ibi angulo cōuersam. Sed quomodo *Liuiæ porticus* dicta est Claudia? Quidam duas faciunt: vnam ab Augusto extructam, alteram à Claudio: Alij vnam, sed binominem, quibus assentior. Eam quidem porticum probabile est arsisse Neroniano incendio, quod & Domus Neronis proxima, & reliqua citum ædificia conflagravit. *Delubra Deum*, inquit Tacitus, & porticus amœnitati dicata latius procidere. restitutam deinde ab ipso Claudio Nerone: & priori Liuiæ nomini additum Claudie. Quare à Martiale Claudia: à Plinio, P. Victore, & Ouidio dicta est Liuiæ. Dion aliorum nomini etiam ascribit: *Porticus*, inquit, *Liuiæ in honorem C. & L. Cæsariæ ædificata, tum dedicata fuit.*

Porticus
Liuiæ eadem quæ
Claudia,
Tacit. lib.
15. Ann.

Dion. l. 16.

Iam quæ de Cœnationibus, cōclauibus, parietibus Domus Auræ dicta sunt, quamquam admirationis modum excedunt; tamen, ut refert Tacitus, *gemma, & aurum baud perinde miraculo fuerunt, solita pri- dem, & luxu vulgata, quàm arua, & stagna, & in modum solitudinum hinc syluæ, inde aperta spatia, & prospectus.* Et Suetonius. *Rura aruis, atque vinetis, & pascuis syluisque varia, cum multitudine omnis generis pecudum, ac ferarum. omnia vna domo contenta, quæ magnis Urbibus contineri vix possunt. Accedunt ornamenta picturæ. Meminit Plinius Amulij grauis, seueri, floridi pictoris, qui ibi tantum fere artem exercuit. Carcer, inquit, eius artis Domus Aurea fuit, & ideo non extant ex Templo alia magnopere.* Idem de signis: *Ex omnibus, inquit, quæ restuli, clarissima quaque in Vrbe iam sunt dicata à Vespasiano Principe in Templo Pacis, alijsque eius operibus violentia Neronis in Urbem conuersa, & in sellarijs Domus Aurea disposita.* Quare in illa inuisa, ut ait Tacitus, & spolijs Ciuium extructa domo rarus egressu, atque in Hortis Nero morabatur. Eam tamen cum absolutam dedicaret, referente Suetonio, hæcenus comprobauit, ut se diceret quasi hominem tandem habitare cepisse. Peiora Vitellius, qui teste Dione, dicebat, *Neronem male habitasse, usumque fuisse paruo, & humili apparatu.* Atqui splendidior illo esse quis poterat? summam quidem erogata pecuniæ computare, non possum, quod de ea mirum apud auctores silentium. Suetonius de Othone: *Nec quidquam, inquit, prius pro potestate subscripsit, quàm quingentis sestertium ad peragendam Auræ Domū; id est duodecies centena quinquaginta millia aureorum.* Hic vero quid illi addere tandem potuit, quàm ante, eodem Suetonio auctore, Nero absolutam dedicauerat? Quare ex tantulo Othonis additamento conijci potest, quid

Tacit. lib.
15. Ann.

Plin. li. 35.
cap. 10.

Plin. li. 34.
cap. 8.

Tacit. loc.
citato.

Dion. l. 77.

Sueton. in
vita c. 7.

R Nero

Tacit. lib. 15. Annal. Nero insuperavit: *Conferendis pecunijs*, ait Tacitus, *peruastata Italia, Provinciae eversa, socij quæ populi, & quæ Ciuitatum libera vocantur: In quæ eam pradam etiam Dijs cessere Spoliatis in Vrbe Templis, egressoque auro, quod Triumphis, quod Votis omnis populi Romani ætas prospere, aut in metu sacraverat. Enimvero per Asiam, atque Aethiâ non dona tantum, sed simulacra Numinum abripiebantur. Et si tantam vim auri, non modo in suâ Domus, sed aliorum etiam ædificiorum structuram Nero effudit. Sed quamuis tantus fuerit impendij furor, ac splendor ædificij, tamen Ioannes Baptista Villalpandus neque impensâ, neque opere Domum hanc Auream celeberrimo Salomonis Templo contendisse cõferendam; quod verissimum reor.*

Cœnatio rotunda. Illud postremo adiciam, quomodo intelligi queat, *præcipuam Cœnationum rotundam* perpetuo motu circumactam. Nam quia Cœnatio erat, Cæsarem in ea non raro cœnasse credibile est; cum præsertim eboreis, ac versatilibus & tabulis supernè vnguenta, & odores per fistulas effunderentur. At quomodo pavimentum stabile, si omnes circum parietes movebantur? quomodo ad illam patebat ingressus, ianuis continuo lapsa vel sublatâ, vel depressâ? quomodo sphericum hoc Cœlum compactum? quibus machinis movebatur? Haud sane dubite, quin alij hæc ingeniosius vel cogitatione comprehendant, vel sermionibus cõtingant; ego tamen sic mente complector. Primo concipiendi animo sunt quatuor recti, quadratique parietes ad perpendicularum, & normam erecti, quibus Cœnatio spherica suspendebatur. Hæc in medio stabilem, ac magnum massæ ferreæ axem habeat, duobus parietibus dextra, laeva-

Quomodo compacta fuerit.

Quomodo moueri potuerit.

que affixum in plano æqualitèr collocatum, atque immobilem. Iam cum axe valida tigna, & afferes committi possunt, arduissima inuicem commissura compacti, clavis, & cuneis inter se ad sustinendum pavimentum colligati; quod certe immotum nulla lababit ex parte. Globus vero axi ex utraque parte circulis ferreis insertus, nec pavimento adhærens denticulatis rotis ab axe remotissimis facile potuit moueri extrinsecus ianuz prope axem constitutz fiat, ubi minimus est motus; seu potius patentes in rectis parietibus ianuas globus ibi vacuus, & supra incipiens attingat. Machinæ ad mouendum vel ferreæ fuerunt rotæ, deorsum aqua subeunte in girum actæ, quibus aliz longis teretibusque sudibus ferreis illigatz, sursum dentatis globi circulis immittebantur, ut illum versè conuerterent; quo pacto continuus sit, & ordinatus motus; vel certe grauia pondera continuo lapsu descendentiâ, quod spectamus in Horologio, mouere Cœnationem potuerunt. Sed prior mouendi ratio magis probatur. Versatiles huiusmodi aulæ fuisse etiam in Palatio Cæsarium supra diximus.

Domus Neronis cito corruit.

Domum quod mireris in tanta Domo, est festinata ruina. Nam tam immensas opes; vrgemine, aurumquæ omnibus placent, quæ violentæ manus, quæ flammæ non totis septem vertentibus annis rapuerunt: ac diruta Amphitheatro extruendo, alijsquæ Circum ædificijs locum dedit. Eusebius scribit Romæ Auream Domū incendio cõflagasse sexto Traiani

iani anno, ut stetit triginta sex annos velit. Huic consona scribit Eutropius lib. 10. in vita Traiani: *Roma, inquit, Aurea Domus à Nerone totis privatis publicisque rebus impensis condita, repentina conflagravit incendio. Sed certiora, & veriora nos cum alijs auctoribus protulimus.*

Auræ Domui, & Amphitheatro propinqua Ædificia. Cap. VI;

INTRA ambitum Domus Auræ Templum Fortunæ, quam à Scetibus SEIAM dixere, fuit. Plinius: *Nerone Principe in Capadocia repertus est lapis duritie marmoris, candidus, atque translucens. Hoc construxerat Aedem Fortuna Aurea Domo completus. Quare etiam foribus clausis interdum claritas ibi diurna erat, baud alio quam specularium modo tanquam inclusa luce, non transmissa.* Quæ verba indicant cum Domo, Templum periisse.

In Hortis Cœnobij S. Mariæ Nouæ duarum simul coniunctarum, & Templum parium ædium reliquæ sunt, quas alij *Solis, & Lunæ*; alij *Concordiæ, & Iſidis*, ac *Aesculapij*: ISIDIS alij, ac SERAPIDIS volunt esse. Quæ opinio non displicet. Cum enim tertia Urbis Regio, in qua modo versamur, ab his nomen coniunctim assumat apud P. Victorem, & Sextum Rufum; credibile est, eos coniuncta etiam Tempia habuisse; quos alibi vno Templo cultos simul, supra diximus. Idem ex eo Fulvius autumat, quod præcipit Vitruvius Tempia Dijs sic distribuenda. *Mercurio in Foro; Iſidi, & Serapidi in Emporio.* Varro autem ibi ad Sacram viam Emporium statuit illis verbis: *Huiusce inquam pomarij summa Sacra via.* Confirmat Ovidius:

*Rure suburbano poteris tibi dicere missa;
Illa vel in Sacra sint licet emptæ via.*

Ouid. de
Arte.

Et prope aderat Suburra, in qua nasci sibi poma, nempe venalia canit Martialis. Neque obijciat aliquis Templum Iſidis dirutum fuisse à Tiberio, statuamque merſam in Tiberim, aliquot sacerdotibus actis in Crucem, quod turpe flagitium in eius Templo patrari curassent, ut tradit Iosephus. Non enim semel horum Tempia diruta, & restituta sunt: atque in cultu Iſidis, & Serapidis Romæ variatum est. Dion: *Decretum, quod prioris anni exitu de Serapi Iſideque factum erat, inter prodigia non extremum videtur locum obtinuisse. Eorum Duorum sana, quæ priuatim nonnulli extruxerant, Senatus demoliri iussit, quod eos non magnopere inter numina numerabat. Vbi ea sententia obtinuit, ut publice iam coli inciperent, extra pomerium eos Deos collocauerunt.* Quo loco affirmat id Senatus Consultum factum anno Urbis DCC. cum Tertullianus, ut supra dixi, id factum afferat Pisone, & Gabinio Coss. nempe anno Urbis DCXCVI. Idem Dion de Augusto loquens ait: *Aegyptijs Dijs sacra fieri intra pomerium non est passus.* Idem de Agrippa: *Sacra Aegyptia, quæ*

Mart. l. 10
Epigr. 93.
Ioseph.
antiq. Iudaic.
Li. 18. c. 7.
Lib. 50.

Templa
Iſidis diruta, & iterum structa.

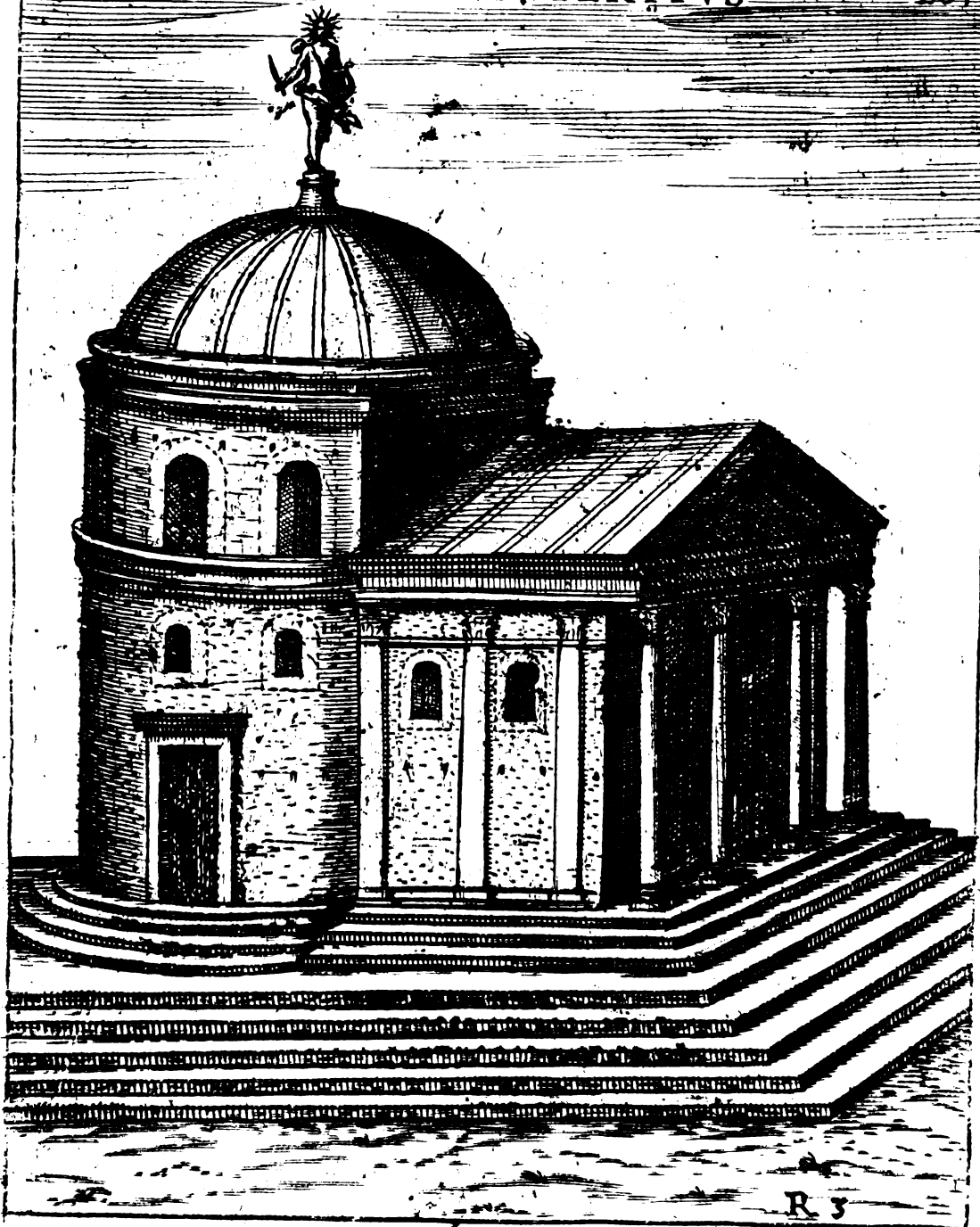
In Apo.
log. cap. 6.
Tertull.
lib. 1. c. 21
Dion. l. 53

Dion. l. 94
Loc. cit.

Sueton. in
vita Do-
mit. c. 1.
In vita
cap. 12.

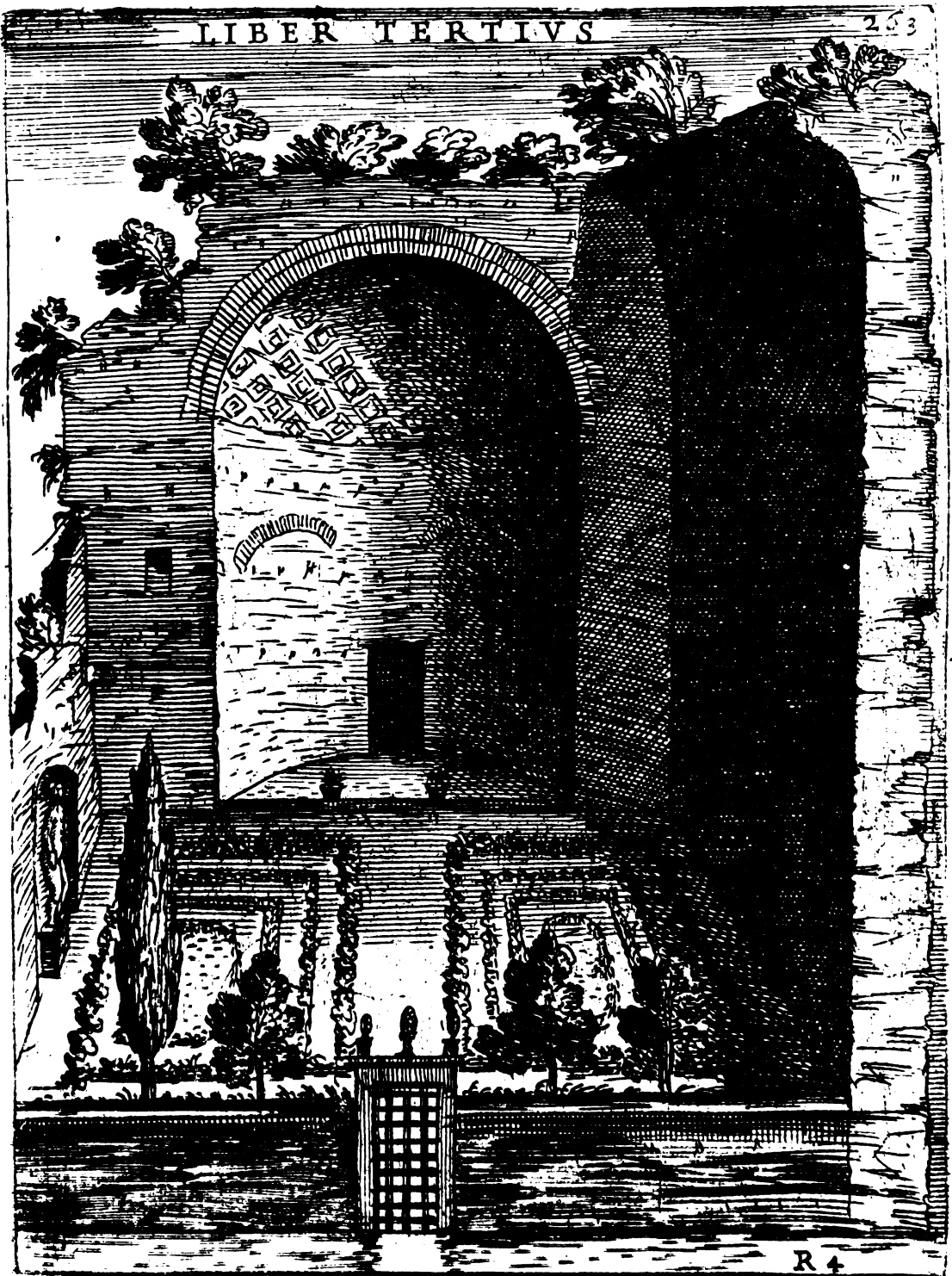
intravit in Urbem tam insinabant, repressit, edicto, ne quis in suburbano intra D. passus ageret. At Tertullianus: His vos restituti summam maiestatem contulistis. Licet Serapidi iam Romano Aras restructeritis. Quae verba ostendunt intra Urbem postea receptos. Sic Domitianus, referente Suetonio, à Capitolio fugit mane Isiaci celatus habitu interque sacrificulos vana superstitionis. Qui scilicet illic sacra curabant. Othonem autem scripsit, Sacra etiam Isidis saepe in lintea religio saque veste propalam celebrasse. Spartianus de Antonino Caracalla: Sacra Isidis Romanam deportavit, & Templum ubique magnifice eidem Dea fecit. In quo quidem mihi mirum videtur, quemadmodum Sacra Isidis primum per hunc Romanam venisse dicantur; cum Antoninus Commodus ita ea celebraverit. Quare non mirum si Regioni III. intra Urbem nomen dederunt, cum intra, & extra pomerium colerentur.

Non

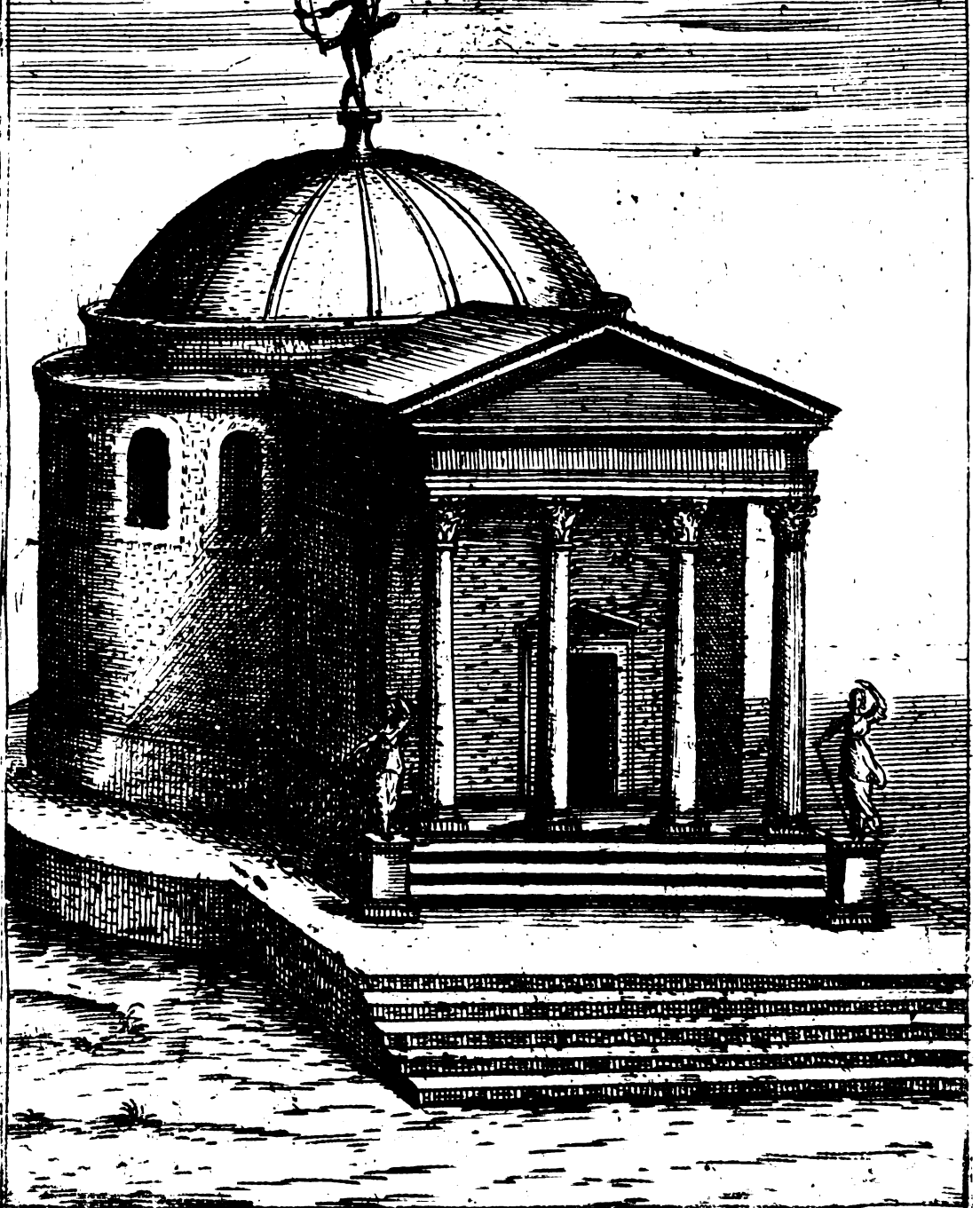

R 3

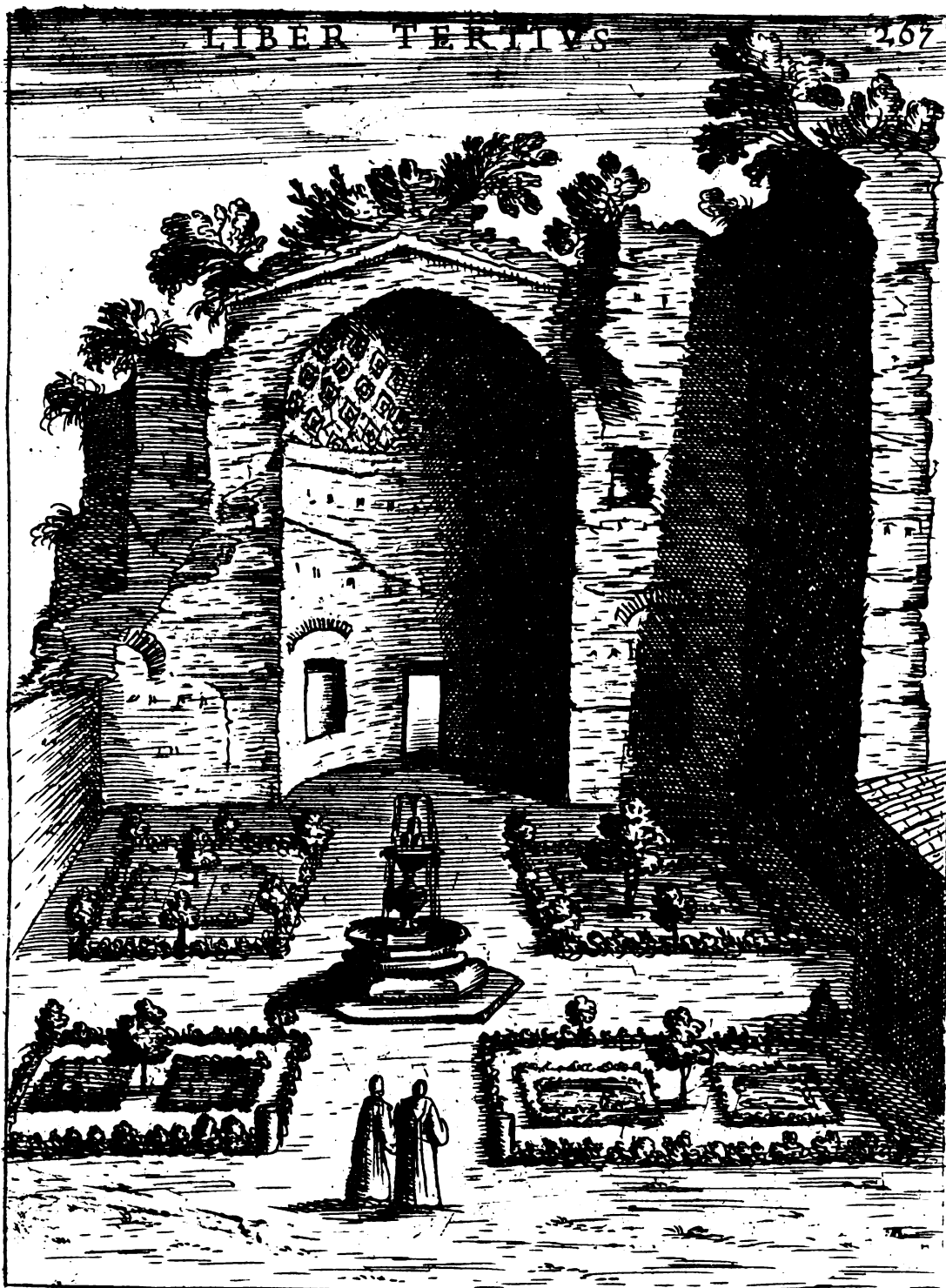
SOLIS, SIVE SERAPIDIS TEMPLVM

VESTIGIA TEMPLI SOLIS
In Hortis Sanctę Marię Nouę in Foro Roario.

LVNAE SIVE ISIDIS TEMPLVM

VESTIGIA TEMPLI LVNAE
In Hortis Sanctę Marię Nouę in Foro Boario.

Non longè ab his, quæ flecebatur ab Appia in Sacram viam inter Pa- Arcus Cō
latium, & Cœlium erigitur Triumphalis ARCVS Constantini pro- stantini.
pior tamen Palatio. Positum debellato Maxentio indicat titulus.

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO. MAXIMO

P. F. AVGVSTO. S. P. Q. R

QVOD. INSTINCTV. DIVINITATIS. MENTIS

MAGNITVDINE. CVM. EXERCITV. SVO

TAM. DE. TYRANNO. QVAM. DE. OMNI. EIVS

FACTIONE. VNO. TEMPORE. IVSTIS

REMPVBLICAM. VLTVS. EST. ARMIS

ARCVM. TRIVMPHIS. INSIGNEM. DICAVIT

Sub Arcu medio ex utroque latere cernitur effigies Constantini expressa marmore inter signa, & militares cuneos, quæ insidentis equo, & accidentium hostium cateruas incurrentis, quæ stantis, imperantisque victis gentibus, lauream supra verticem sustinente Victoria, adiectisque titulis LIBERATORI. VRBIS FVNDATORI. QVIRTIS

Quod autem extrinsecus ab utraque fronte legitur VOTIS X. VOTIS XX. vota decennalia, & vicennalia indicantur, eius saluti, Imperioque totidem annis à populo nuncupata. Qui mos ab Augusto derivatus ad illam usque vigeat ætatem. Dion: *Cæsar, inquit, Augustus, quo longius Romanos à suspitione Regia potestatis sibi proposita abduceret, Imperium in suos decennale suscepit. Ei cum primum decennium exiisset, aliud quinquennium, atque eo circumacto rursus aliud quinquennium: post decennium, ac eo finito aliud iterum decretum est, ita ut continuatis decennijs per totam vitam summam Imperij obtinuerit. Quam ob causam posteriores quoque Imperatores, etsi non ad certum tempus, sed per omne vita spatium ipsi Imperium deferatur, tamen singulis decennijs festum pro eius renovatione agunt, quod hodie etiam fit. Frequens in antiquis numismatis mentio Votorum X. XX. XXX. XXXX.*

Quid essent Vota decennalia. Lib. 53.

Cate,

Ceterum Arcum illum Triumphalem inæqualis artificij marmoribus cō-
 pactum multi obseruant: eximijs quibusdam: alijs vero rudioris scul-
 pturæ operibus. Et præclara quidem ex aliquo Augusti, vel Traiani
 monumento detracta arbitrantur. Verum quoniam hi Arcus triumph-
 turis festinatō erigebantur, & complures sculpendi magistros necesse erat
 adhibere; non male sentiat, qui putet eadem ætate insignes alios, alios
 minus laudatos ijs lapidibus figurandis suam operam impendisse.

Non congruè sentiunt, qui insculpta huius Arcus opera, eiusdem æta-
 tis Constantini, artificibus laudatis alijs, alijsque minus laudatis tribuūt:
 affabrè namque, ac miro studio quædam sunt, quædam inculto stylo, ac
 ruditer elaborata. Quæ porro, sub Arcu medio, ex utroque latere, cer-
 nitur, Traiani effigies est, non Constantini expressa; atque hæc duæ cum
 superioribus tabulis, numismatis, ac simulacris captiuorum Dacum, ex
 Traiani Arcu fuerat detractæ, vel ab eius ædificijs in Foro: Arcus enim
 structura est congestitia, ex aliorum ruinis. Tanta quidem fuit tempo-
 rum infelicitas; tamque citus, ac dirus bonarum artium ictus, ut Roma
 Sculpturæ modò officina, modò penuria artificum, ad vnus triumphum
 exornandum, præclarissima Traiani monumenta demoliri, atque ad in-
 teritum perducere sit coacta. Verum ut immortalia optimi Principis,
 atque laudatissima artis exempla memoriæ elucescant breui describen-
 da proposui. Tabulæ insculptæ duæ vtriusque sub fornice medio, simu-
 latq. duæ extantes aliæ in summitatibus Orientalium, atque Occidenta-
 lium laterum, vnā tantum olim consiciebant tabulam, quæ nunc in
 quatuor partes diuisa conspicitur. Hinc vectus equo Traianus hasta
 fulminat in Dacos, eosdem profligat, calcat; hinc Romani milites hos-
 tes insequuntur, sodiunt, sternunt, vinculis irretitos trahunt, aulæque
 ipsorum capita ostentant: hinc demum ipse met Traianus adstat, mili-
 tari amictu, ante legionum signa lauream super eius verticem sustinente
 Victoria: adstat simul Roma parazonio; galea, hastaque insignis, ad
 quam respicit, manumque protendit Imperator.

Ab Septentrionali verò fronte, aliæ visuntur tabulæ quatuor, in fasti-
 gio, circa Inscriptionem.

I. Eminet Traianus in sella curuli, inter signa: Satrapas ad eius pe-
 des, iuuenem Parthamasirim absque diademate, & supplicem admouet;
 atque Imperatorem humiliter precatur, ut Armeniæ Regnum Pacoro pa-
 tri ablatum filio restituat.

II. Sedet publicus parens, cum toga, & pallio, circum Senatoribus
 stantibus, supra suggestum; subsistuntq. cum liberis, viri atque vxores,
 per vniuersam Italiam, puerorum alimentis constitutis, populoque Ro-
 mano congiarijs acuto.

Dion ex
 Theodol.

III. Mulier seminuda humi, rotæ currus incumbens, imago viz est,
 quæ Appiam Beneuento, Brundisium Traianus perduxit, cum Arcu
 triumphali à S. P. Q. R. Beneuenti erecto. In numismate verò ipsius
 met Imperatoris, conspicitur mulier cruri adnitens rotam, atque arun-
 dinem tenens, cum litteris VIA TRAIANA. De qua Dio; & hæc
 videtur esse viz simulacrum, per pontina palustria (quæ arundine defi-
 gnantur) communicæ.

Plin. in
 Panegy.

IV. Ultra Euphratem, ac Tygrim, ad Oceanum vsque propagata, ditione, Roma tenet Orbem Imperij, quem ipsi adsignat Imperator; superaduolante Victoria, laurigerum sertum, hinc, inde, vtraque extendens manu, comitantibus Pietate, atque Salute, cū angue, & Amaltheæ cornu.

Subsequuntur totidem numismata quatuor, infra columnarum spacia, cum venationibus, & sacrificijs de quibus Plinius. *Inftar refectiōis existimat mutationem laboris, lustrare saltus, excutere cubilibus feras, pia mente adire lucos, & occurfare numinibus.* I. Venatio Apri. II. Apollini sacrum. III. Imperator inter Venatores, atque eius subiacet pedibus Leo stratus. IV. Marti sacrum. Sequitur aduersa Arcus meridionalis frons, in cuius superioribus tabulis hæc sunt insculpta.

I. Ctesiphonta profectus Traianus ex suggestu multa præfatus Parthenaspatem Regem Parthorum designat. Adstat Parthenaspates, in pellita clamide, atque braccatus, ante suggestum sub Imperatore: adstant Romani, ac milites prope castra cum signis velatis, ac ferculis victoriarum. Dio:

II. Ex transfugis vnus ad occidendum Traianum in Mysiam profectus, ante Imperatorem sistitur, cui Deceballi patefacit insidias.

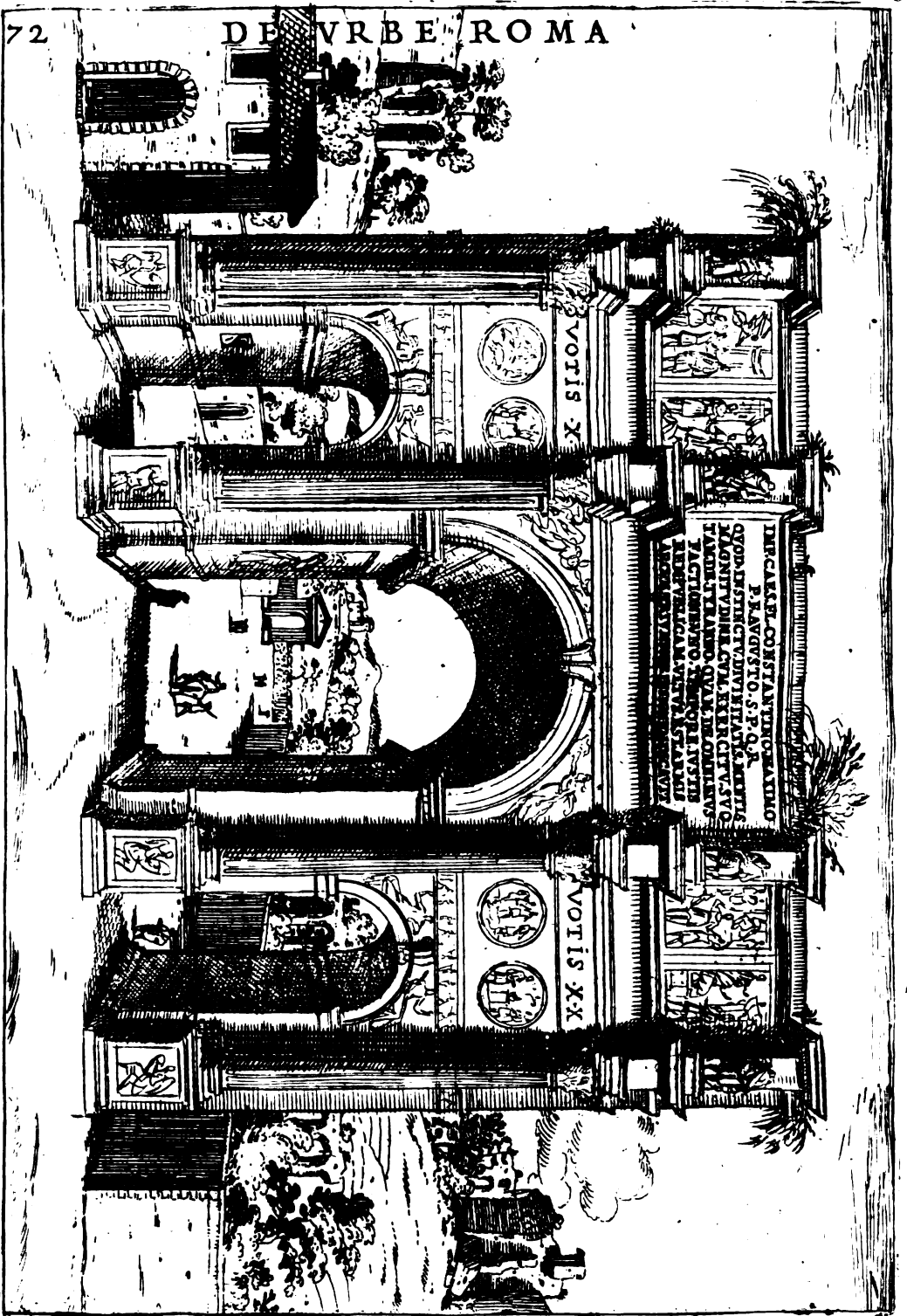
III. Allocutio. Militum Præfectus, Signiferos, more in castris consueto, Traianus alloquitur. Dio ex Xiph.

IV. Traianus Pont. Max. habitu, capite detecto pateram tenens, ante accensam tripodem, celebrat Sueouetaurilia, in victimas cælurus Taurum Ioui, luem Marti, ouem Iano Quirino; quorum auspicijs auctū est Imperium. Numismata I. Herculi sacrum. II. Venatores, canis, & equi custodes. III. Dianæ sacrum. IV. Venatio Vrsi.

Hæc triumphalia Traiani sunt ornamenta; quæ inconsultò in Constantini Arcu vides destributa. Cæterum Victorias, Flumina, supra fornices, captiuosque, ac Signiferos in basibus columnarum, cum paruis tabellis, sub numismatis, ad Constantini ætatem, atque res gestas pertinent. Dat Constantinus Congiarium populo, alloquitur in Senatu, aggredditur muros, pugnat, triumphat.

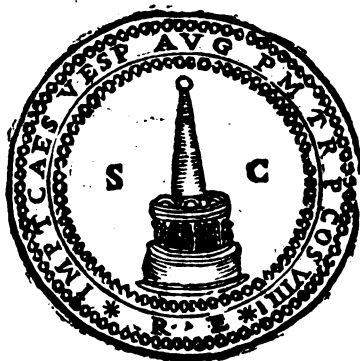
Ad

ARCVS CONSTANTINI PROPE AMPHITHEATRVM

Ad Arcum Constantini sub imo Palatio CVRIAS veteres olim Curiz ve-
fuisse, probabilis opinio est. Sunt autem docente Varrone, *Curia duo- teres.*
rum generum. nam & ubi curarent Sacerdotes res diuinas, ut Curia ve-
teres: & ubi Senatus humanas, ut Curia Hostilia. Romulus ergo cum in
triginta Curias populum discreuisset, quibus postea additæ sunt quin-
que, & vnicuique suos dedisset colendos Deos, etiam *Curiones*, idest Cu-
ratores sacrorum, & Curias, vbi tractarentur res sacræ, decreuit; vt in
sua quisque Curia, quod ait Festus, *sacra, publica faceret, seriasque ob-*
seruaret. Hæc sacra *Curionia* dicta, & *Curionium as*, quod dabatur Cu-
rioni ob sacerdotium Curionatus. Curias autem eo loci fuisse indicat Ann. l. 12.
Tacitus, conuersiones flexumque describens Vrbis fundatæ à Romulo.
Inchoat enim, vt alias dixi, ad Aram Herculis in Foro Boario, prope
Aedem nunc S. Anastasiæ: tum deducit ad Aram Consi, quæ erat in Cir-
co Maximo fere contra Templum S. Gregorij: *mox*, inquit, *ad Curias* Curiz ve-
veteres, nempe ad Arcum Constantini; *tum ad sacellum Larium Forum-* teres ad
que Romanum, in angulo Hortorum Farnesiorum contra Aedem SS. Arcum
Cosmæ, & Damiani. Blondus posuit sub Esquilij, & prope Aedem S. Constan-
Petri ad Vincula, sed Curiarum sedem mutauit. tini.

Ante Arcum Constantini, & Amphitheatrum *METAM sudantem* Meta su-
Fontem videlicet eorum, qui ludos frequentabant, extinguendæ siti per- dans.
commodum eminente Iouis simulacro, extante adhuc vestigio consti-
tuunt; quam in nummis expressam habemus.

Templum TELLVRIS, cuius Cicero sæpe meminit, inter Esqui- Templum
lias, & Palatium, incerta tamen sede collocant. Prope Sacram viam cõ- Telluris.
tra Constantini Arcum, præterque Colossæum, quâ modico cliuâ versus
Templum D. Petri ad Vincula ascenditur, fuisse credibile est, in ipsa for-
tè nunc strata via; nam & olim in via erat. P. Victor recenset in Regio-
ne

ne quarta Palatij. Servius perobscure loquitur lib. 8. Aeneid. *Carina*, inquit, *sunt aedificia facta in Carinarum modum, quae erant intra Templum Telluris*. Virgilius quidem loquitur de Carinis; qui postea locus in Vrbe ab ijs aedificijs dictus, & Coelio iunctus ultra Colossaeum, versus Templum Sancti Clementis, producebatur. Ibi domus Pompeij, de qua postea dicam. Hanc cum possideret Antonius Consul, occiso Caesare Senatum vocavit in Aedem Telluris, suis aedibus scilicet propinquam.

Carinae vbi essent.

Verum quid sit apud Servium, aedificia facta in modum Carinarum, esse intra Templum Telluris, non plane intelligo. Huiusmodi enim aedificia Vrbi condita à Romulo instar suburbij fuerunt in valle media inter Palatium, Coelium, & Esquilias: & quod eò se pauperes reciperent, rudis & impolita structura. Haec ergo, Roma iam Mûgi Domina, magnisq; molibus nobilitata, tanto temporum intervallo intra Telluris Templum compulsae, & contentae sunt? An ut priscae paupertatis exemplum extaret, aliquod eiusmodi aedium vestigium in Aede Telluris reconditum servabatur? an potius pictura expressi colores spectantibus referebât? Quod sane frequens in Templis fuit. Hoc probabilius videtur. Nam ibi alia picta cernebantur, ut constat ex Varrone. *In Aedem Telluris*, inquit, *veneram: offendi ibi spectantes in pariete pictam Italiam*. De solo, in quo Templum est conditum, dissentiunt auctores. *Invenio*, inquit Linius, *datum Spurium Cassium populi iudicio: dirutasque publice Aedes. Ea est Area ante Telluris Aedem*. Damnatus vero est Cassius Consul, quod primus legem Agrariam promulgasset, venissetque ea largitione in suspicionem affectati Regni. At Cicero, *Sp. Cassij*, inquit, *domus ob eandem causam eversa, atque in eodem loco Aedes posita Telluris*. idemque Valerius tradit. Dionysius vero, *Aedes*, inquit, *diruta sunt, ubi nunc quoque ante Telluris patet Area, in cuius parte postea Deam hanc consecravimus populus in via, quae ad Carinas fert*. Portasse locus eversae domus, areae ante Templum, & Templi capax fuit. Causam vero extruendi afferunt, quod P. Sempronius Sophus bellum gerens cum Picentibus, teste Floro, *tremante inter praelium campo, Tellurem Deam promissa Aede placuit*. De eodem terra motu Orosius, & Frontinus, qui Tiberium Sempronium Gracchum appellat. Sed mendosè legi autumat Sigonius. Ad Telluris, fuit Armamentarium, de quo M. Tullius in Orat. de Arusp. Responsis.

Quomodo Carinae in Templo Telluris.

Var. l. 1. de re rust. Decad. 1. lib. 3.

Lib. 6. c. 3. Ant. Ro. lib. 8.

Li. 1. c. 19. Lib. 4. c. 4. Front. l. 1. In Fast. de Coss. An. 485.

Basilicam CONSTANTINI, & Porticum ABSIDATAM, nempe sinuatam, & una abside, vel pluribus terminatam in eadem Regione quarta numerat P. Victor. Locus certò designari non potest. Manutij codex habet *Apsidatam*, quod explicari vellem. Dion alterius Porticus meminit in hac vicinia prope Forum Romanum constituta. *PAV. L. I.*, inquit, *PORTICVS incendio absumpta est: ignisque ab ea, ad Vestae usque grassatus, ita ut sacra à Vestalibus in Palatium sint translata. Haec postea Porticus verbo quidem ab Aemilio, qui ab eo, qui primus hanc fecerat, genus suum traherat, re autem ab Augusto, & Pauli amicis refecta est*. Forte aliquis pro Porticu intelliget Basilicam Aemilij Pauli, quamvis Graece sit *σαιν παύλου*.

Dion. l. 54.

In eius vi-
ta cap. 49.

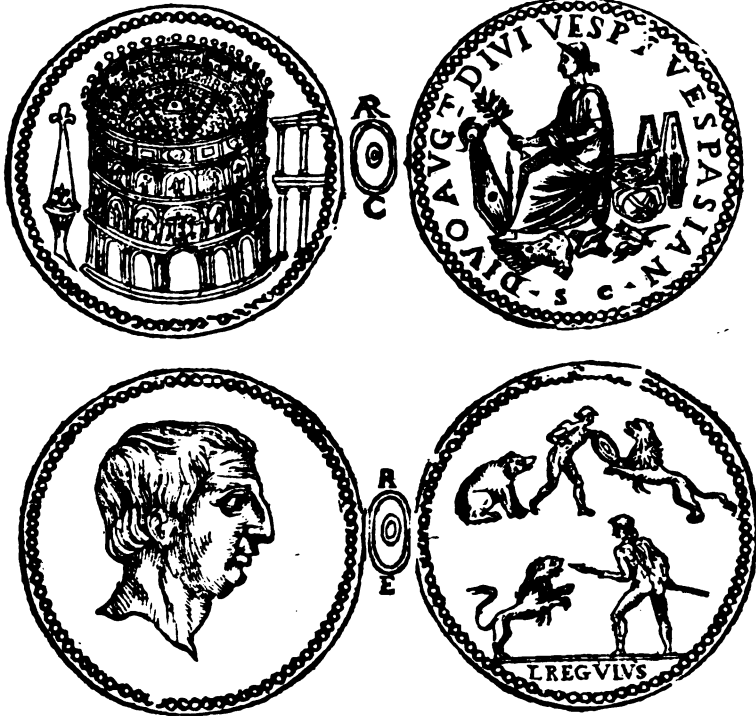
Cap. 12.

Castra Misernatum Porticui Liniz idem in Regione tertia subscribit. Hi Classarij erant, interdum ad Urbem venientes. Augustus enim, referente Suetonio, *Classem Miseni, & alteram Ravenna ad tutelam Superi, & Inferi maris collocavit*. His classis militibus seu vocatis, seu alia de causa venientibus ad Urbem attributa hospitia. Neque his solum, sed alijs in classe degentibus. De his Suetonius in Galba. *Nam cum Classarios, quos Nero ex remigibus inflos milites fecerat, redire ad pristinum statum, Galba cogeret.*

Amphitheatrum Flavianum, & alia Amphitheatra. Cap. VII.

Quid sit
Theatrum.

OFFERT iam senobis AMPHITHEATRUM FLAVIVM, cuius occasione de alijs Amphitheatris, postea de Theatris dicendum. *Θιάτρον* Grace spectaculum est, & locus ipse, in quo eduntur spectacula. Hoc ædificium in hemicycli, aut circuli formam extruebatur. Illud cum scena ad ludos dramaticos Theatrum dictum: hoc duobus quasi Theatris compactum ad ludos Gladiatorios,

Amphi-

Amphitheatrum. Cassiodorus: *Cum Theatrum, quod est hemisphaerium* lib. 5. Va.
græce dicatur: Amphitheatrum quasi in unum iuncta duo visoria, recte nar. ep. 42
constat esse nominatum. In utroque dispositi gradus, ac sedilia, ut com-
 modè ciuibus liceret ludos intueri. Romæ quidem usque ad Pompeium
 temporaria fuere Theatra, & Amphitheatra; quòd huiusmodi fabricæ
 putarentur nocere bonis moribus. Linius: *Cum locatum à Censoribus* Lib. 48. in
Theatrum extrueretur, P. Cornelio Nasica auctore, tamquam inutile; epitoma.
nocturnum publicis moribus ex Senatus Consulto destructum est: populus
que aliquandiu stans ludos spectauit. Appianus: *Theatrum quod L. Cas-* App. lib. 1.
silius exeperat, ac fere absoluerat, Consul Scipio euerit. Velleius: *Cassius* Vell. lib. 1.
Censor à Luperuali in Palatium versus, Theatrum facere instituit cui in
demolendo eximia Ciuitatis seueritas, & Consul Scipio resistere. Quod
 ego inter clarissima publica voluntatis monumenta numerauerim. Id actum
 anno Urbis DCCIX. Tacitus: *Quippe erant, qui Cn. quogue Pom-* Tacit. lib. 1.
peium incusatum à senioribus ferrent, quod mansuram Theatri sedem 14. Ann.
posuisset. Nam antea subitarijs gradibus, & scena in tempus structa lu-
dos edi solitos: vel si vetustiora repetas, stantem populum spectauisse.
 Quod confirmat apud Ciceronem de Amicitia Lælius: *Stantes autem*
plaudebant in re ficta. Vbi de fabula data à Pacuuius sermo est. Ludum
 ferme fiebant in Foro, cum extructis gradatim ligneis subsellijs cir-
 cum sedebant, aut ex arca, & porticibus spectabant. Plutarchus in vi-
 ta Gracchorum: *Ludi Gladiatorij in Foro exhibendi erant, & plerique* Antiqui-
eorum, qui Magistratibus fungebantur, cuneos in Orbem ad spectandum tus stantes
instruxerant, quos locabant. *Eos Caius imperauit illis, ut tollerent, quod* Romani
inopes ex cauea spectare gratis valerent. Nemine auscultante, praesola- ludos spe-
tus noctem, cui Spectaculum illucescebat, euerit per opifices, quos habebat ctabant.
penes se conductos, cuneos illos, populoque postridie locum vacuum
exhibuit. Suetonius de Augusto: *Athletas, inquit, edidit extructis in*
Campo Martio sedilibus ligneis. Quo sane more maiorum non modo
 cum Theatra nulla erant, sed etiam postquam è lapide posita sunt, nihi-
 lominus lignea locabantur; siue quod certis in locis à Theatro vacuis lu-
 di essent edendi: siue quod maior eorum, qui edebant, videretur muni-
 ficentia splendido ludorum, & ipsius loci apparatu. De primo genere
 ludorum Iosephus loco supra citato. *Dum ludi, inquit, aguntur in Pa-* Ioseph.
latio: bi celebrantur in honorem Caesaris, qui primus dominationem à po- lib. 19. c. 1
pulo in se transfudit, & extructa ante Regiam scena. Deinde: Peraëlo sa-
cro confedit, Caius, inter amicos in Theatro, quod compactile instaura-
batur per singulos annos. Tacitus: *Cæpto apud Fidenam Amphitheatro* Tac. lib. 4.
Attilius quidam libertini generis quo spectaculum Gladiatorum celebra- Annal.
ret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus lignea
compagem superstruxit. Cuius deinde molis conuulsæ ruina quinquagin-
 ta hominum millia, vel debilitata, vel obtrita fuere. Posteriores ludos
 dedit Cæsar facta è ligno theatræ mole, ut testatur Dion: deinde Nero
 in Campo Martio extructo ab se ligneo Amphitheatro, ubi iam lapi-
 deum erat. Tacitus: *nisi cui libeat laudandis fundamentis, & trabibus,* Tacit. lib.
 13. Annal.

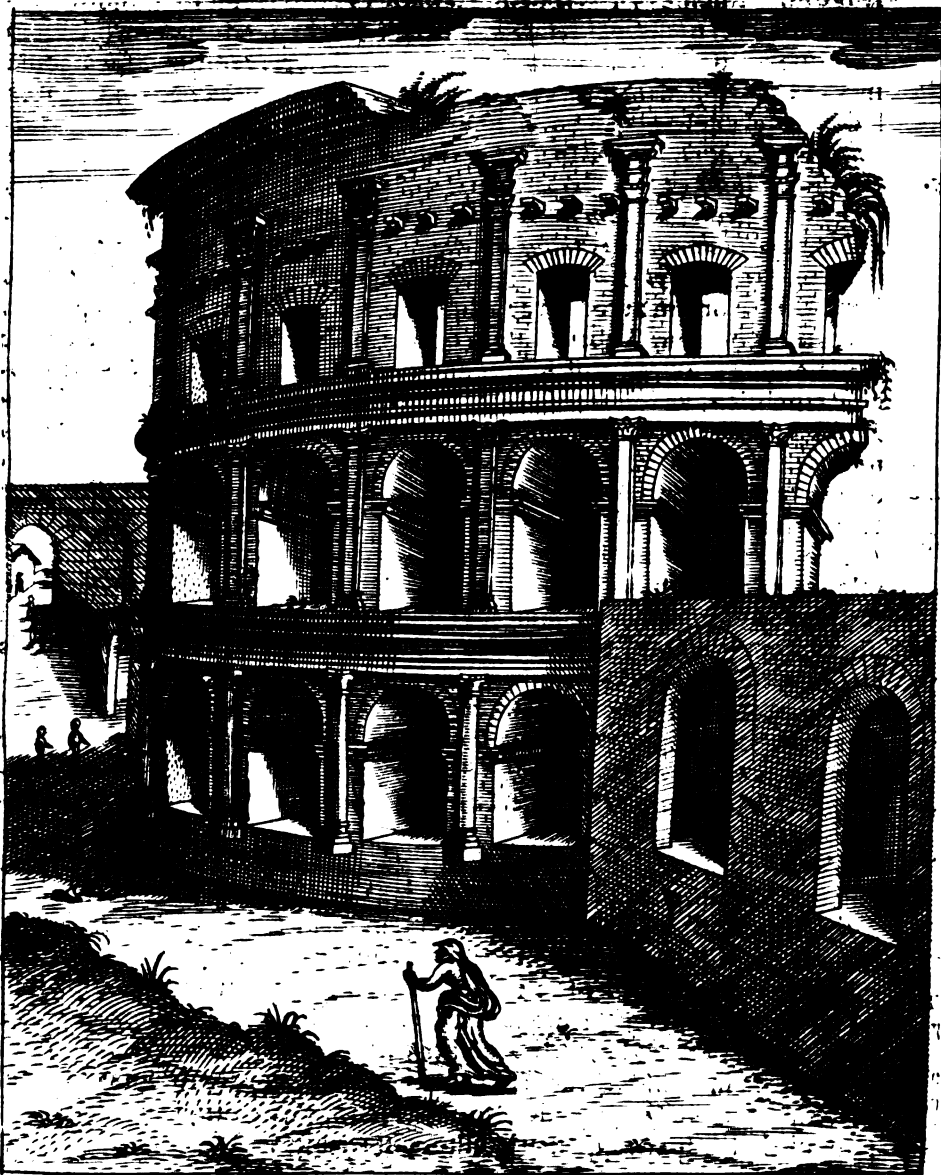
In vita. Ncr. s. 12. *quis molem Amphitheatri apud Campum Martis Caesar extruxerat, volu-
mina implere. Suetonius: Munere, quod in Amphitheatro ligneo in Re-
gione Martij Campi intra anni spatium fabricato, dedit, neminem occidit.*

Plin. l. 36. *Hæ moles interdum versatiles erant. Quod de duobus Curionis Thea-
tris, & auersis scripsit Plinius, quæ postea sedente populo conuersa effi-
cerent Amphitheatrum. Et quamuis temporaria mora, tamen non so-
lum è ligno, sed è lapide, ac marmore, exquisitissimo luxu extruebant-
ur: quod auctor idem tradit de Scauri admirabili Theatro, in quo, &
alii ædilitatis muneribus Scaurus opes suas absumpsit, magnumquæ as
alienum contraxit, vt ait Asconius. Ideo plerique putabant à Pompeio
Consultum, vt ait Tacitus, parsimonia, quod perpetua sedes Theatro lo-
cata sit potius, quam immenso sumptu singulos per annos consurgeret, ac
firueretur.*

In vita. Aug. c. 29. Lib. 51. *Primum AMPHITHEATRUM in Vrbe stabile, ac lapideum
posuit STATILIVS TAVRVS; alterum VESPASIANVS
cuius pars adhuc extat. Suetonius: Et multa à multis extructa sunt hor-
tante Augusto: à Cornelio Balbo Theatrum, à Statilio Tauro Amphithea-
trum. Dion: Statilius Taurus Amphitheatrum in Campo Martio suis st-
ptibus absoluit, inque eius dedicatione munus Gladiatorium exhibuit. Idẽ
recenset P. Viçtor in Regione nona Circi Flaminij. Ne cogamur nouis
Antiquarijs assentiri, qui id collocant in vltimis Esquilij prope Tem-
plum S. Crucis in Hierusalem. Extat quidem eo loci, stantibus adhuc
pilis, & parietibus lateritium Amphitheatrum. Sed illud est quod in Re-
gione quinta Esquilina P. Viçtor auacupat Amphitheatrũ CASTREN-
SE. Nunc in ipsis mœnibus, aut pro mœnium monumento, quamuis
non magno circuitu, est.*

Amphith.
Tauri in
Campo
Março.

Sed

AMPHITHEATRI CASTRENSIS VESTIGIA
Prope Templum Sancte Crucis in Hyerusalem.

Sed vt ad Amphitheatrum Statilij redeam, causa eius ædificandi fuit, quod Augustus Principes viros sæpe hortabatur, vt pro facultate quisque monumentis, vel nouis, vel reſectis, & exultis Vrbem adornarent: & viſto cæſoque Antonio, ac ſubacta Ægypto poſt Cæſaris reditum, ſpectacula in Vrbe magnificentiffima edenda forent. In eo poſtea, & alij Cæſares ludos dederunt. Suetonius. *Munera, inquit, Gladiatoria partim in Amphitheatro Tauri, partim in Septis, aliquot Caligula edidit.* At de eodem Dion: *Exhibuit autem ſpectacula iſta primum in Septis, effoſſo omni loco, & aqua repleto, vt vnā nauem introducere poſſet. Poſt alibi etiam maxima ædificia demolitus, tabulata fixit, contempto Tauri Amphitheatro.* Ibidem. *Sicubi eſſet vehementior Solis ardor Diribitorio pro Theatro uſi ſunt.* Diribitorium autem erat ædificium tecto coopertū, de quo poſtea.

Lib. 59.

Statilius quidem Taurus homo nouus in Vrbe fuit, ſed induſtrius, ac fortis, eoque maximè poſt Agrippam vſus eſt Auguſtus in adminiſtratione Reipublicæ, vt teſtatur Paternulus. Dion de Auguſto. *Dein Urbis & Italia gubernatione Tauro iniuncta ab Vrbe profectus eſt.* Ab eodem

Vell. lib. 2.

Dion. l. 54

Dion. l. 49

miſſus in Africam, Prouinciā recepit. Contra Dalmatas teſte Dione bellum geſſit. Bello Adriaco contra Antonium, reſtante Paternulo, Dux terreſtrium legionum, equitatum Antonij, ſudit. Domuit Cantabros, Aſtures, Vaccæos in Hiſpania: Conſul factus cum Auguſto VIII. Conſule, cum quatuor ante annis Amphitheatrum dedicafſet, exhibitoque munere id ei populus indulſſet, vt quotannis vnum Prætorem eligendi

Vell. lib. 2.

Dion. l. 51

& 53.

Lib. 15.

Annal.

potefſtatem haberet. Hæc ex Dione. apud quem legimus, Neronianis facibus arſiſſe montem Palatinum, & Tauri Theatrum, & cæteras Urbis duas partes. Sed dubium, an hic pugnet cum Tacito, qui hæc ipſa ſpectauerat; ſcripſitque. *Solatium Populo exturbato, & profugo, Campum Martis, ac monumenta Agrippæ: Hortos quin etiam ſuos Neronem patefeciffe.* Intactus ergo ab igne Campus Martis, in quo Tauri Amphitheatrum.

Amphitheatrum FLAVIVM, vulgo COLOSSAEVM, vt pulchrius & amplius, ita potentiori manu extructum eſt. Suetonius.

In vita

Veſp. c. 9.

Sueton. in

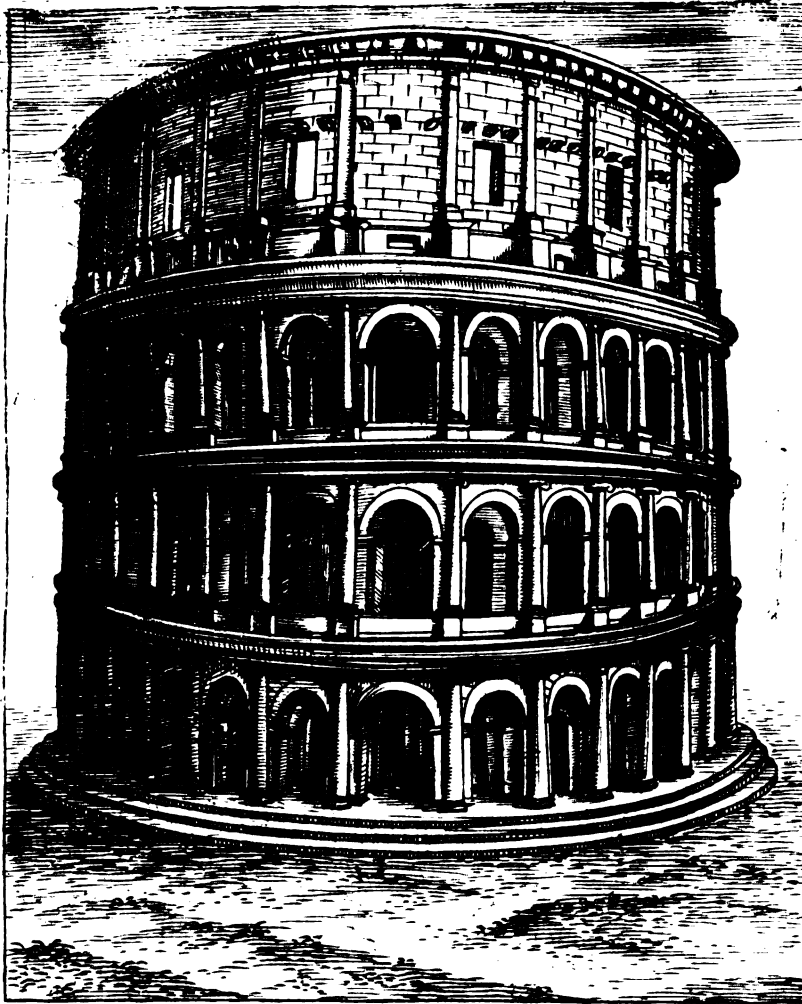
vita Titi,

cap. 7.

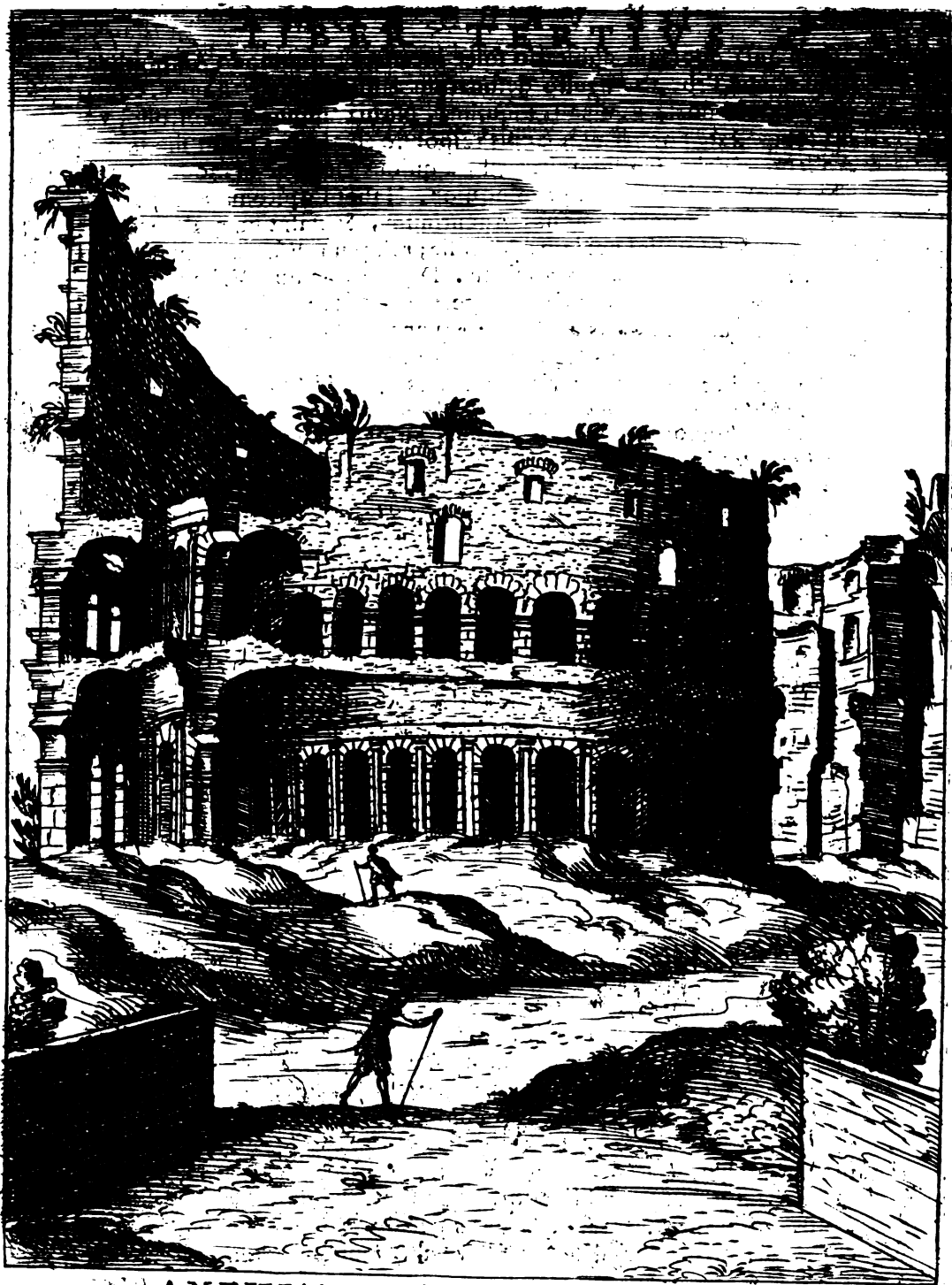
Fecit, inquit, Amphitheatrum Veſpaſianus Vrbe media, vt deſſinaſſe compererat Auguſtum. quod poſtea Titus edito munere apparatiſſimo largiſſimoque dedicauit. Hoc enim dedicare eſt, aliquid publicè ſplendidum, ac magnificum primo fabricæ vſu exhibere ex ijs, quorum gratia perfectæ eſt; vt, in Theatro dramata, paria Gladiatorum, ſerarumque venationes in Amphitheatro, curſus in Circo, nauales pugnas in Naumachia. Sic Nero dedicafſe Domum dicitur, quā varijs conuiuijs, quā publicis ludis, ſparſiſque in populum muneribus.

Sueton. in

vita c. 32.

AMPHITHEATRVM FLAVIVM
VVLGO COLOSSAEVM

AMPHITHEATRI VESTIGIA

Quomodo Colof-
trum in
media Vr-
be.

Iam quia quosdam dubitatio solet incescere, quomodo Amphitheatrum media Vrbe ab Augusto destinatum ædificavit Vespasianus, cum adeo distet à porta Viminali, Esquilina, Nævia, minus à Capitolio, vbi illa tempestate pomærium, facilis responsio est. Locus enim ille in medio septem Urbis Collium situs est, à quibus cingitur in modum coronæ; quamvis alius alio sit propinquior. Habet Capitolium, & partem Quirinalis à Septentrionibus; Auentinum, & Palatinum ab Occasu; Cælium, & Esquilini partem à Meridie; reliquum Esquiliarum cum Viminali, & parte Quirinalis ab Ortu. Deinde quamvis Vrbs pomærio secundum Capitolium, & Tiberim terminaretur; tamen extrâ erat tam publicis, quàm priuatis ædificijs frequens. vt horum respectu, verè in Urbis medio diceretur esse. Cæterum ea celsitate, & amplitudine factum

Lib. 16.

est Amphitheatrum vt dixerit Ammianus. *Amphitheatri molem solidatâ lapidis Tiburtini compage ad cuius summitatem agri visio humana conscendit.* Cassiodorus in Chronico opus Tito attribuit. *Titus, inquit, Amphitheatrum Roma ædificauit, & in dedicatione eius quinque millia ferarum occidit.* Et in Epistolis. *Hoc Titi potentia principalis diuitiarum profuso flumine cogitauit ædificium fieri, unde caput Urbium potuisset.*

Lib. 5. Ep-
42.

Rectius Aurélius Victor, *Amphitheatri perfecto opere.* Præuentus enim morte Vespasianus vt dedicare non potuit, ita nec omnino absolueret; quem videlicet auctorem tam nummi veteres, quàm cæteri auctores proclamant. Capiebat autem loca ex P. Victore LXXXVII. millia.

In eius vi-
12.

In eius vi-
12.

Sed quamvis Amphitheatri tanta vis esset; vt ait Aurélius Victor; nihilominus sæpe vel incendijs, vel tempestatibus, alijsque de causis labefactatum, & aliqua parte dirutū refici debuit. Itaque Capitolinus refert, ab Antonino Pio *institauratum Amphitheatrum.* & Lampridius inter opera Heliogabali memorat *institaurationem Amphitheatri post exustionem.*

Anno sa-
lutis 254.
De Am-
ph. c. 12.

Idemque scribit de Alexandro; *Lenonum vestigal, &c. sumptibus publicis ad institaurationem Theatri, Circi, Amphitheatri, & Aerarij deputauit.* Quæ sane de hoc Principe Amphitheatro accipienda sunt, vt apud Eusebium in Chronico. Decio Principe *Roma Amphitheatrum incensum,* & antè, sub Macrino Circensibus Vulcanaliorum Romæ *Amphitheatrum incensum.*

Descri-
prio Am-
phitheatri
Flauij.

Spektatur eius forma apud Lipsium, & Italicos Architectos, qui Romanas fabricas accuratè descripserunt. Tota moles constructa Tiburtino lapide nixos arcus immanibus pilis, triplicique ordine porticus in circulum erigit. Affixæ pilis columnæ plurium segmentorum scapo. Doricæ imæ; Ionicæ mediæ; summæ Corinthiæ. Tum continuatus paries patentibus identidem fenestris, interque locatis opere composito quadratis columnis distinguitur. His epistilia, atque è zophoro prominentibus crassis mutulis, corona circum attollitur. Cuius quia supremi lapides æqualibus spatijs perforati sunt, traiectæ quondam, immixtæque antennæ demittebantur ad inferiores mutulos sub foraminibus ad lineam è muro prostantes. Ita sane firmatis trabibus, iisdemque supra fabricæ coronam elatis, funes ad sustinenda vela, & inumbrandum circumsedentem

tem populum alligabantur. Interior cauea ouata est; in quam decliues fornices, & impositi olim sedentium gradus, areolis certa per intervalla intercurrentibus ex tertia, altioreque Porticu descendebant. Quamuis omnia iam vetustas, vel labefactarit, vel exederit, vel emerterit. Inferiores pilæ, & arcus extrema facie crebris foraminibus deformati sunt. Id docti, indoctique referunt in feritatem barbarorum, qui capta in Vrbe quod delere non potuerunt, vi, ferroque mutilatum sædarunt. Equidem probabilius semper duxi, idque de Bernardino Stephonio, nato illo quidem ad eximiam poesim, sed vna summæ eruditionis, & eloquentiæ viro auditi: Hoc peractum operæ artificum, & iustorum. Illi enim cum ibi nundinas agere, venumque mercimonia exponere consueissent; adactis solo furculis, ex aduerso perruptos Amphitheatri lapides fodiebant, ut perticas immitterent sustinendis tabernaculis, merciumque tegminibus, & cadurcis. Eam quippe Urbis partem vicis splendidisque tectis spectabilem Ciues cum ipso Romano Pontifice in Lateranis ædibus de gente incolebant; donec Robertus Guiscardus ut Gregorium VII. in Adriani Mole conclusum ab obsidione Henrici III. liberaret, ex consilio Cincij Romanorum Consul is ignem Vrbi iniecit, ut ex Leone Ollensi refert Card. Baronius, & maiorem Urbis partem, præsertim Cælum inter, & Capitolium sitam euerit, anno salutis M L X X X I V. Quare superfuerunt hæc potius signa nundinantis industriæ, quàm barbariæ feruentis. Cencius Camerarius, qui floruit anno M C L X X X I I. inter varios opifices refert *Bandonarios Colossai*; ibi scilicet exercentes opificium, quos nunc Banderarios vocant, & serica vela consuentes.

Bertold.
& Leo
Ollensis
apud Ba-
ronium.
ann. 1084.
Platina in
Vita Gre-
gorij VII.

Illud postremo referendum, in medio Amphitheatro Aram fuisse positam, in qua Deo sacrificaretur, in cuius honorem fierent ludii. Iosephus: *Progressus*, inquit, *deinde Imperator, Caius, rem diuinam facit Augusto Cesari, ad cuius tum honorem ludii celebrabantur.* Clarius paulo post. *Tandem irruipientibus militibus clamor toto Theatro tollitur. & circumlata casorum cum Apprenate capita, & in Ara deposita.* Vbi quamuis de Theatri Ara sermo sit, par tamen, immo potior Amphitheatri ratio est, cum munus Gladiatorum instar sacrificij esset. Iulius Capitolinus *Mul-* ti, inquit, *dicunt apud veteres hanc deuotionem contra hostes factam, ut Ciuium sanguine litato, specie pugnarum se Nemesis, id est vis quadam, Fortuna satiare.* Ara autem erat Iouis Latiarj, aut Strygij, ut Lipsio placeat. Nec solum in Amphitheatro pugna, sed etiam Naualia prætia dabantur. Dion: *Aliquando Nero, bellis interfectis, ac subito aqua in Theatrum deducta bellum nauale confecit. Et aqua secundum has emissæ, præbuit certamen Gladiatorum. Tandem aqua rursus introducta, publice sumptuosa cæna epulatus est: Idem: cum Titus, inquit, dedicaret, Amphitheatro repente aqua impleto in ipso equos, taurosque, aliasque mansueta animalia introduxit, qua facere didicerant ea, qua in terra consueuerant. Introduxit & homines in navibus.*

Ant. Iud.
lib. 19. c. 1.

In Vita
Max. &
Balb.

De Amph.
cap. 4.
Dion. l. 62.

Lib. 66.

In eius vi-
ta cap. 21.
In vita
Adriani.

Præter hæc tria Amphitheatra, vnum in Vrbe inchoatum, postea omis- sum est. Suetonius. *Inchoauit, Caius Caligula Amphitheatrum iuxta Septa,*

Lib. 5.

Septa, quod à Claudio omiffum est. Alterum à Traiano perfectum demolitus est Adrianus. Spartianus: *Theatrum, quod ille, Traianus, in Campo Martio posuerat, contra omnium vota destruxit.* Theatrum dixit, pro Amphitheatro, ut alij frequenter. De eo Pausanias *Στάθον μέγα κυκλωτὲς, πανταχόθεν.* Theatrum magnum undique circulare. Hæc vero in Campo Martio propter loci amplitudinem extra Urbem extruebantur.

Theatra. Cap. VII.

In August.
cap. 45.
De Clem.
lib. 1. c. 6.

VT duo in Vrbe Amphitheatra, sic & tria THEATRA perennarunt. Suetonius: *Vt Stephanionem togatarium per trina Theatra virginis casum relegauit.* Seneca: *In qua Ciuitate tribus eodem tempore Theatris via postulantur.* Ea fuere POMPEII, MARCELLI, BALBI. Theatrum Pompeij in Campo Floræ, vbi nunc Aedes Ducum Vrfinorum, fuit. Marcelli in Foro Montanario, vbi Aedes Principum Sabellorum: Balbi incertior sedes. Omnium primum Pompeianum fuit, de quo postremò dicam.

In vita
cap. 44.

Sueton. in
Aug. c. 29.
Plutarch.
in Marcel.
Dion. l. 53
Lib. 1. c. 2.

THEATRVM MARCELLI Augustus condidit, vbi ante Iulius Cæsar destinauerat. Suetonius: *Destinabat Iulius Cæsar, extruere Theatrum summa magnitudinis Capitolino Monti accubans:* Dictum est autem Marcelli, quoniam Augustus quædã opera fecit sub nomine alieno: inter quæ Porticum Octauie, Theatrumque Marcelli. Octauie Porticus, quæ soror Augusti, Marcelli mater fuit, Theatro contigua erat. Ipsum porro egregium structura capit teste P. Viçore loca XXX. millia, & Iani aliud Templum. Eius architectum plerique Vitruuium faciunt. Negat Philander eius interpres, quod peccasse videatur in Doricæ coronæ partibus concinnandis. Doricam tamen symmetriam inde præsertim eliciunt architecti.

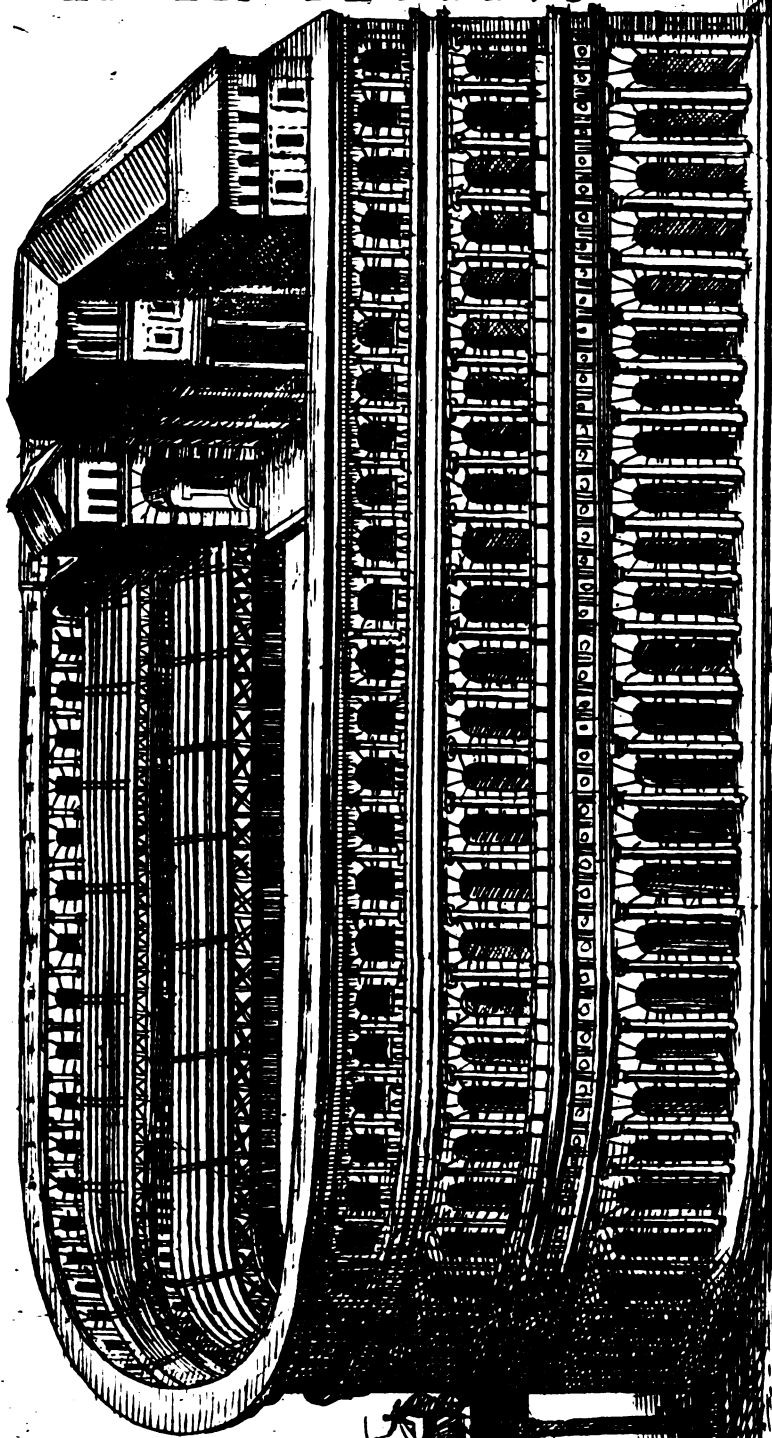
Dion. l. 54.

In vita
Aug. c. 43.
Li. 8. c. 18.
Lib. 53.

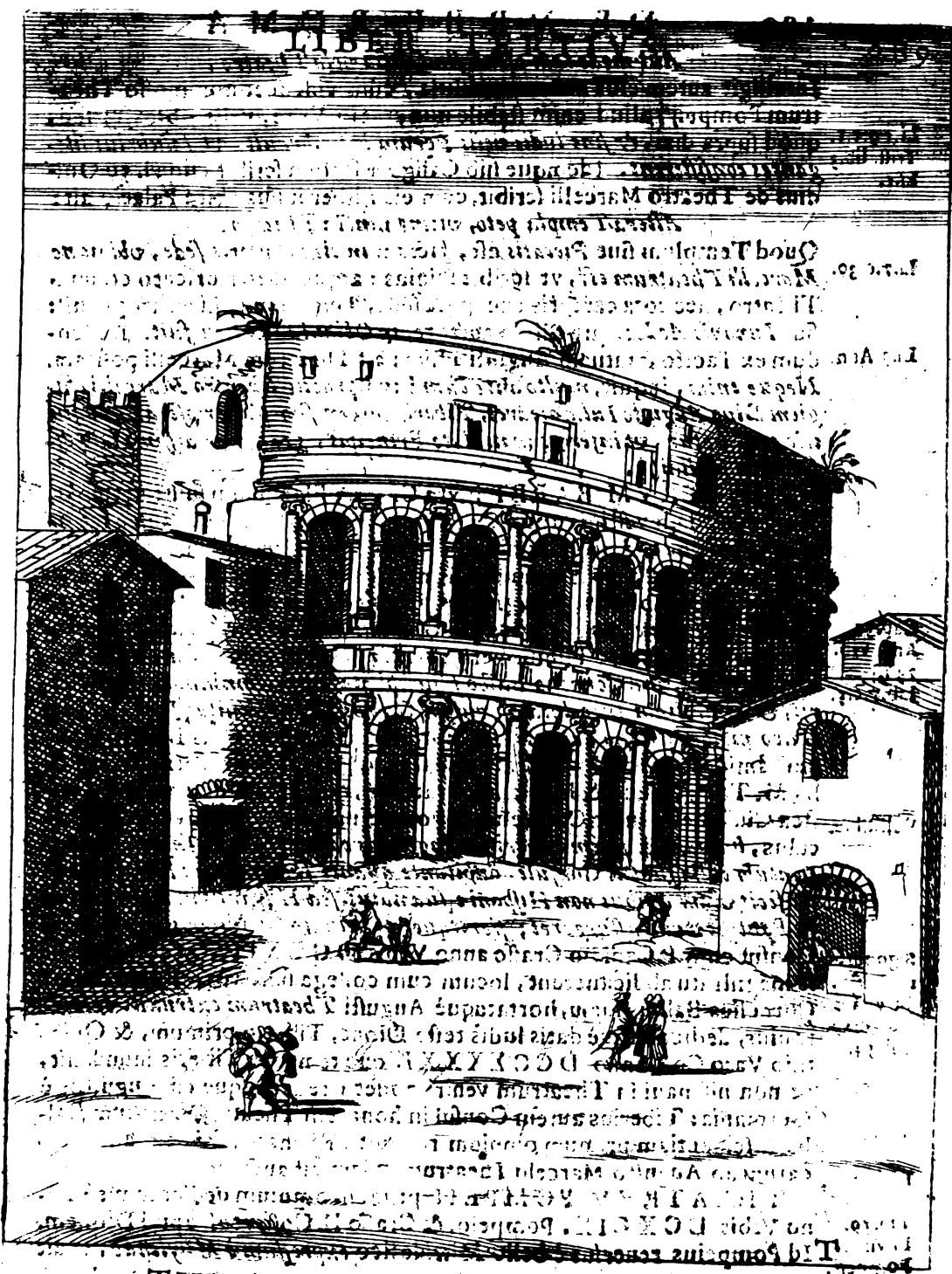
Idem Augustus cum dedicaret Iudis, ut ait Dion, eius gratia factis, *Troiam inter alios Patricios pueros nepos Augusti Caius Iussit: fera Africana sexcenta occisa.* Quibus ludis euenit, ut, quod scribit Suetonius, *laxatis sella curulis compagibus, Augustus caderet supinus.* Idemquæ, ut ait Plinius, *Tigrin primus omnium, tum, Roma ostendit in cauea mansuefactam;* Iussitque, teste Dione, *ut ludis Romanis effigies Marcelli aurea, aureaque corona, & sella curulis in Theatrum inferretur, mediaque inter præfectos ijs ludis Magistratus collocaretur.* Huius scenam Vespasianus restituit. Suetonius: *Ludis, per quos scena Marcelliani Theatri restituta dedicabatur, vetera quoque acroamata dedicauerat.* Voluit & Alexander Seuerus, teste Lampridio, *Theatrum Marcelli reficere,* nec tamen fecisse dicitur. Id tamen facti iam incendij, ruinzque indicium est. Obijt Marcellus referente Dione, ante dedicationem Theatri. Itaque cum eius mortem desleret Propertius, de hoc Theatro loqui non potuit, cum caneret;

Dion. l. 53

Aut

THEATRVM MARCELLI

THEATRI MARCELLI VESTIGIA

Aut modo tam pleno fluitantia vela Theatro,

Li. 19. c. 1.
Trist. lib. 3
El. 1.

Intelligit autem eius munera ædilitia, cum videlicet non modo Theatrum Pompeij, aliud enim stabile non erat in Vrbe, velis obtexit; sed, quod supra dixi, & sine ludis velis Forum inumbravit, ut salubrius litigantes confisterent. Idemque sub Caligulæ factum scribit Dion l. 59. Ovidius de Theatro Marcelli scribit, cum eius liber iussus abire Palatio ait:

Alterâ Templâ peto, vicino iuncta Theatro.

Li. 7. c. 30.

Quod Templum siue Pietatis est, factum in eius carceris sede, ubi nunc Marcelli Theatrum est, ut scribit Plinius: atque adeo fabricato etiam Theatro, nec tota carceris occupata sede, Templum conseruari potuit: siue Iunonis Aedes, quæ Plinio auctore, in Octauia Porticu fuit. Addendum ex Tacito, statuat Angusti à Linia ad Theatrum Marcelli positam. Neque enim, inquit, multo ante cum haud procul Theatro Marcelli effigiem Diuo Augusto Iulia dicaret, Tiberij nomen suo possiderisrat. Idque ille credebat, ut inferius maiestatis Principis, graui, & dissimulato offensione abdidisse.

Li. 3. Ann.

THEATRVM BALBI iuxta Circum Flaminium fuisse autumat, & eius quædam vestigia apud Cæsarinas Aedes extare, nec tamen rationem video, quæ id probat; nisi pro ratione sit affirmantium auctoritas. L. Cornelius Balbus vir triumphalis magnis in Africa rebus gestis, Garamantes, ut ait Solinus, subegit, & primus ex hac victoria triumphauit: primus sane de externis, utpote qui Gadibus genitus accessit ad gloriam nominis triumphalis. Plinius vero: omnia, Garamantum, armis Romanis, superata, & à Cornelio Balbo triumphata omnis omnium externo curru, & Quiritium iure dotata; quippe Gadibus nato Ciuitas Romana cum Balbo maiore patruo data est. Maior hic fuit L. Cornelius Balbus Pompeij amicus, & ab illo Ciuitate donatus, cuius crebra mentio in Epistolis M. Tullij, à quo & luculenta Oratione, quæ extat, defensus est. Postea Ciuili bello inter Cæsarem, & Pompeium, excedente, ut ait Paterculus, humanam fidem temeritate ingressus castra hostium, sapiusque cum Lentulo colloquutus Consule, dubitante quanti se venderet: illis incrementis fecit viam quibus non Hispania sua natus, sed Hispanus in triumphum, & Pontificatum assurgeret; fieretque ex priuato Consularis. Factus est

Cap. 31.
Ann. Urb.
734.
Lib. 5. c. 5.

Vell. lib. 2.

Consul cum P. Canidio Crasso anno Urbis DCCXIII. in aliorum qui se magistratu abdicauerunt, locum cum collega suffectus. Porro minor Cornelius Balbus suasu, hortatuque Augusti Theatrum extruxit, ut Suetonius, dedicauitque datis ludis teste Dione, Tiberio primum, & Quintilio Varo Coss. anno DCCXXXI. quo tempore Tiberis inundauit, ut non nisi naui in Theatrum veniri posset: reuersusque est Augustus à Germania: Tiberius autem Consul in honorem Theatri Cornelium Balbum sententiam primum omnium rogauit in Senatu. Eodem anno dicatum ab Augusto Marcelli Theatrum, idem est auctor.

Sigonius
in Fastis.
In vita
Aug. c. 29.
Lib. 54.

Eod. libro.

Lib. 39.
In vita
Pompeij.

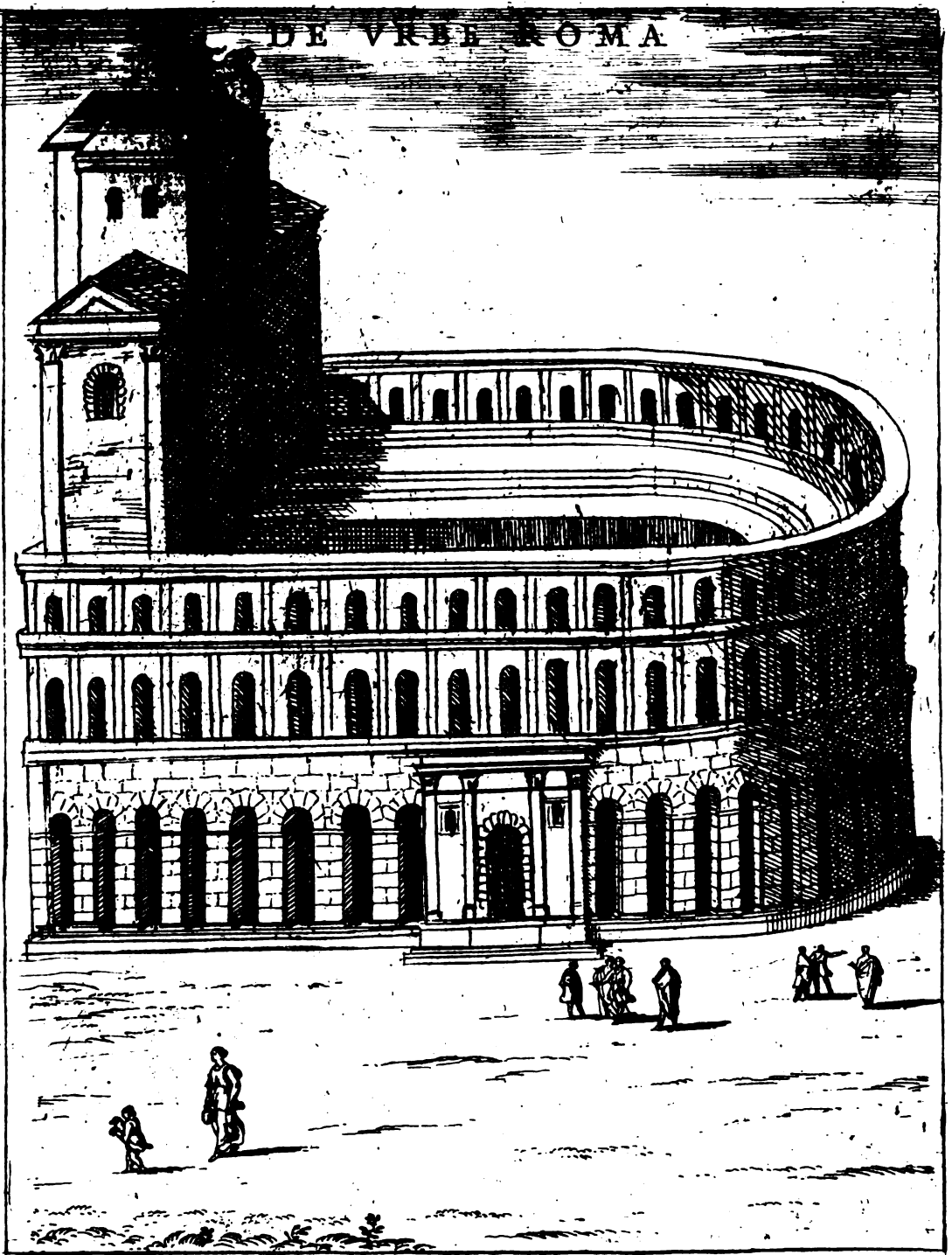
THEATRVM POMPEII primum omnium dedicatum est anno Urbis DCXCIX. Pompeio, & Crasso II. Coss. ut est apud Dionem. Id Pompeius reuersus è bello Mitridatico expressum è Mitylenao, ut ait Plu-

Plutarchus; grandius tamen, & pulchrius faciendum curavit. Quod *non* *namque* *insigne* *habetur*, scribit Dion trecentis fere post annis, Alexandro *Lec. cit.*
 Sencro Imperatore. Idemque auctor est, id Theatrum eodem Pompeio
 extructum esse, sed *Pompeium libertum, cui id, et pecunia, quasdam*
utilitas sub eo esset, pauciores condidisse. Idque nullissime nomen eius facti
ad Pompeium natalis ne male audiret, quod libertum tantum pecunia col-
legisset, unde tanti sumptus facere possit. Certe quam supra dignitatem
 libertus ille polleret, exposuit Plutarchus in Catone censor. Qui tamen
 alijque scriptores Pompeio; eiusque sumptibus Theatrum ascribunt. *In Pomp.*
 Terullianus; Pompeius, inquit, *In lib. de* *Spect.*
leni aetate omnium turpitudinum extruxisset, venitus quondam memo-
ria sua Gracchum censoris ducesonem. V. B. N. R. I. S. ARDEM super-
 positus, & ad dedicationem edito populum vocans non Theatrum, sed Pe-
 dani Templum nuncupavit, cui subiecit, inquit, gradus *belli* *causam*,
 Gellius ex Titone Ciceronis liberto Ardem V. B. T. O. R. I. A. non Va-
 neris Theatrum attribuit; Cum Pompeius, inquit, *Ardem* *V. B. T. O. R. I. A.* *dedica-*
turus foret, cuius gradus vice Theatri essent. At Plutarchus V. B. N. R. I. S.
 V. I. C. T. R. I. C. I. S. appellat; *V. I. C. T. R. I. C. I. S.* *est*, inquit, *Pompeius* *sancti* *The-*
atri ingressus sibi populum glandere, Templumque esse Veneris V. I. C. T. R. I. C. I. S.
multis spectis ornare, Certe *itaque* *ipsum* *temple* *Veneris* *V. I. C. T. R. I. C. I. S.*
clausis. Num unum quilibet parietem, & deo commissa? videtur hanc sal-
 tem indicare Suetonius: *Ludus* *sub dedicationis Pompeiani Theatri, post an-*
tecessum vestitus erat, & tribunali positis in Orde sua commisit. Claudius;
ante quidam *superiores* *Arde* *supplicasset.* Eiant enim postea supra
 sedem, ut populus convectus in Theatrum videretur in Deo honore
 convenire. Vnius Aedis meminit Plinius: *Pompeij quoque altero Con-* *Lib. 2. cap.*
salutis, dedicationis Templi *Arde* *Veneris* *perpetuus in Curia* *Arde* *Veneris* *perpetuus*
 Loquendum de Aede Veneris in Theatro ostendunt loci in hac dedica-
 tione facti. Sufficiebat large hoc Theatrum, esse eodem, quadragesima
 milibus, habebat; exiguo distare intervallo Pompeij PORTICV M,
 REGIAM, seu BASILLICAM, & CURIAM. Porticus fuit
 tergocorne Theatri, cuius portas pariter Campus Floro stringebat, ut
 hinc indicat lexura Aedium Vestiarum; Quare Porticus, quae hinc ad
 redam Theatri partem, ubi & scena, vicinior quoque Cyro Flaminio,
 & Capentini, totos Aedem nunc S. Caroli, Vitruvius; *Porticus* *Arde* *Veneris* *perpetuus*
non Porticus fuit constituta, uti rem videtur, ut patet in *Arde* *Veneris* *perpetuus*
hinc, habet, populi quoque se recipiat in Theatro, Choragumque ducem
tum habebat, Choragum parietem, uti fuit Porticus Pompeiana, uti *Lib. 2. cap.*
pianus *Arde* *Veneris* *perpetuus* *quidam in Pompeij Theatro* *Arde* *Veneris* *perpetuus*
ita in proximo *Arde* *Veneris* *perpetuus* *quidam in Pompeij Theatro* *Arde* *Veneris* *perpetuus*
ante *Arde* *Veneris* *perpetuus* *quidam in Pompeij Theatro* *Arde* *Veneris* *perpetuus*
hinc *Arde* *Veneris* *perpetuus* *quidam in Pompeij Theatro* *Arde* *Veneris* *perpetuus*
defcribere. Quireritum, quod Pompeij Aedem, proinde Theatro sit.
 Dion; *Arde* *Veneris* *perpetuus* *quidam in Pompeij Theatro* *Arde* *Veneris* *perpetuus*
 tro, a quo non procul Curia aberat, tanquam ad spectaculum exhibendum

- adoranda.* Hæc occlusa in ea. Calatæ occlusa est. Ibidem Basilica
occlusa. Suetonius: Pompeij quoque statum contra Theatri etus Re-
 In Aug. giam marmoreo Iano suppositum translata in Curia, in qua C. Caesar su-
 cap. 31. per crebris, Abba, egregiaque fuit eius Theatri ornamenta. Plinius:
 Lib. 7. c. 3. Pompeius inquit, magnus in ornamentis Theatri mirabilis fama posuit
 effigies, ubi id diligentius magnorum artificum ingenij elaboratas. Ta-
 Li. 3. Ann. citus Lepida Theatrum cum clavis fœminis ingressa, lamentatione flo-
 q. 108. bili maiores suos citens, ipsumque Pompeium, cuius ea monimenta, & ad-
 in Nero. stantes imagines visibantur. Inter ceteras fuit GENTIVM effi-
 ne c. 38. gies: Suetonius: Modo à simulacris gentium ad Pompeij Theatrum de-
 Li. 36. c. 7. dicaturum direxerit, arcuque progressu. Plinius. Idem, Varro, & à Co-
 In Clau- pponio XII. nationes, quæ sunt viris Pompeij Theatrum factas, aucton-
 dio c. 11. est. Ibidem Tiberij Arcus: Suetonius: Tiberio marmoream Arcum,
 iuxta Pompeij Theatrum, decretum quidem olim à Senatus verum omisi-
 sum, Claudius, peregit. Ibidem COLOSSVS IOVIS. Plinius: Mo-
 deratioritas videtur statuarum, quas Colossos vocant, terribiles pares.
 Talis in Campo Martio Iuppiter à Claudio Casare dictus, qui vocatur
 Li. 33. c. 3. Pompeianus à vicinitate Theatri. In eodem inaurato ludos dedit Nero.
 Plinius: Nero Pompeij Theatrum operuit auro in unum diem, quod Ti-
 ridati Regi Armenie offenderat. Est quædam pars ea apparatus fuit, Aurea
 domus ambientis Urbem? Totum, inquit Dion, Theatrum intus cum
 Li. 63. siue scena inauravit Nero, quo etiam ornatis qua intrumittebantur, oneratis
 ex ipso X. philinus. supra velis, quæ stellis aureis distinguebantur. Quare ille ludorum dies
 aureus nominatus est. Quibus sacre Indis Regem iuxta se latere de cetero
 collocavit, & Imperator consalutatus: Nero, laurea in Capitolium lata,
 Li. 64. c. 1. ut ait Suetonius.
 In vita Ner. c. 13. Ceterum Theatrum sæpe ignium, aut temporum iniuria detrimenta
 Li. 3. Ann. cepit: sæpe etiam refectum est. Priamum sub Tiberio, cum referente
 Tacito, igne fortuito haustum Tiberius extruendam pollicitus est, eo
 quod nemo de familia reflaurando sufficeret, manente tamen nomine Pom-
 De Conf. peij. Seneca: Decernitur illi (Sciano) statua in Pompeij Theatra
 ad Mar- ponenda, quod exustum Casar respiciat. Sed non absoluit. Suetonius:
 ciam. c. 23. Augusti Templum, restitutionemque Pompeiani Theatri imperfectam passim
 In Tibe- tot annos reliquit. Caligula perfecit, ut idem auctor est. Mox iterum
 rio c. 47. ambustum Claudius restituit. Ludon, refert Suetonius, dedicationis Pom-
 In vita Cal. c. 21. peiani Theatri, quod ambustum restituerat à Tribunali posito in Orbe-
 In vita fra commisit. Dion: Memoriam Theatri Pompeij, scena addita inferi-
 Clau. c. 21. patione, nominis Tiberij, quo eam incendio haustum refecerat, ac suum
 Lib. 60. non instaurationis, sed dedicationis causam nomen adiecit. Qui tamen
 Lib. 66. nihil Theatrum à Claudio instaurationem corrigendus est. Suetonius:
 In Tito Balbi, scena Pompeij. Titus instaurationem Urbis incendio, ut ait Suetonius,
 cap. 5. nihil, nisi sibi publice perijisse testatur, cuncta Prætoriorum suorum orna-
 menta operibus ad Templis destinavit, præposuitque quatuordecim eaquestri
 ordi-

ordine, quo quæque maturius peragerentur. Post hæc arsit sub Philippo De eius
 ludis secularibus millesimo Urbis anno. Eusebius in Chronico: *Theatrum* inscrip.
Pompeij incensum, & Hecatonstylon. Ex eo Pomponius Lætus: *Qua om-* Gell. l. 10.
nia in Circo Maximo exhibita, & scenicos ludos in Pompeij Theatro tribus c. 1. Anno
diebus, totidemque noctibus, mirum dictu, peruigil populus spectauit, su- salut. 249.
nalibus, atque lychnis tenebras vincentibus: & cum multitudo solemnibus De Imper.
ludis intenta esset, incendium aut ex luminaribus, aut ex ignibus coalitum Philippi.
in Curia diuagatum est. Theatrum Pompeij arsit, & ei propinquum He-
catonstylon, centum columnarum in Campo Martio opus. Centenariam
Porticum appellabant. Quis deinde instaurauerit incertum. Sed nisi ipse
Philippus, vel Gallienus, vel Aurelianus instaurasse, qui & alia moliti
sunt, probabile est. Incertum item, an de scena huius Theatri loquatur
Vopiscus in Carino: Pegma præterea exhibuit, cuius flammis scena con-
flagrauit, quam Diocletianus postea magnificentiorem reddidit. Refecit
postremo Theodoricus Rex, cum iam vel nouis incendijs, vel vetustate
collaberetur. Scribens enim ad Symmachum ait: Et ideo Theatri fa- Cassiod.
bricam magna se mole soluentem consilio vestro credimus esse roborandam. lib. 5. var.
Quid non soluas ò senectus quæ tam robusta quassasti? Montes facilius ce- cap. 51. &
dere putarentur, quam soliditas illa quateretur, quando & moles ipsa sic vlc.
tota de cautibus fuit, ut præter artem additam, & ipsa quoque naturalis
esse crederetur. Et deinde. Vnde non immerito creditur Pompeius hinc
potius Magnus fuisse vocitatus. Et ideo siue masculis pilis contineri, siue
talis fabrica refecutionis studio potuerit renouari, expensas vobis de nostro
cubiculo curauimus destinare, ut & vobis acquiratur tam boni operis fa-
ma, & nostris temporibus videatur antiquitas decentius innouata.

DE VRBE ROMA

POMPEII THEATRVM

Theatro Pompeij eius DOMVS tamquam appendix subiicienda est. nam & hanc illum fecisse notavit Plutarchus. *Prope Theatrum*, inquit Marlianus, *Atrium siue Curiam, & Domum, & ante ipsam, Porticem Pompeius habuisse dicitur*, Sequutus Fulvium, qui: *Habebat, inquit, olim Theatrum ipsum longas appendices, ubi eius Domus, & Curia, & Porticus.*

A quibus & alij acceperunt. Verum hi auctores, si id affirmant, Pompeium ædificationi Theatri, Domus suæ, quam auxit, ornavitque, ædificationem subiecisse, nihil à veritate alienum dicunt: si vero Domum Pompeij Theatro proximam volunt, cum veritate pugnant. Plutarchus quidem, quo maximè nituntur, hæc habet. *Atque Pompeius ipse usque ad tertium Triumphantem mediocriter, & simpliciter habitavit* ἀστεγὸν δὲ πολυμαίσις τε τοῦ διὰ τὸ κελόν, & ἀεὶ βόητον αἰεταὶ διαφέρον, ὡς περ ἐφ' ὅλκιον ἡ παρὰ τὴν κτήνητο λαμπερόταται οἰκίας ἐκείνης. Quod Interpres sic vertit: *Post populo Romano eximium illud, & celebratum Theatrum extruxit, & iuxta velut appendicem adificavit Domum priore splendidiorē.* Sed vox, iuxta, omnino redundat, abhorrentemq; à Plutarchi mente sensum efficit. quam tamen Interpres eruit à verbo *παρὰ τὴν κτήνητο*, quasi *ὡς παρὰ τὸ κελόν* significet solum iuxta, & prope ædificare; cum & idem quod simplex *παραίνομαι* sit. Dicendum ergo: *Post autē cum Romanis splendidum illud, & celebre Theatrum crexisset, veluti appendicem quamdam adificavit Domum priorem splendidiorē.* Itaque appendix in ædificationem, non in locum cadit; Pompeius enim post Theatrum, adificavit Domum, sed non Theatro proximam; verum illam eandem, quam ante habebat, amplificavit. Erat autem illi Domus in Carinis paulum ultra Amphitheatrum in quarta Regione, ut ait P. Victor, & sequentia Plutarchi verba demonstrant. Cum enim dixisset: *Pompeius splendidiorē Domum adificavit*, subdit, *sed ne hanc quidem invidiosam: ut ille, qui dominus eius post Pompeium fuit, eam ingressus obstupesceret, & quæreret ubi nam Pompeius Magnus cœnasset.* Hic sane fuit Antonius, qui, eodem Plutarcho, & Cicerone referente, domum Pompeij à Cæsare sub hasta venditam emit. Atque hæc ubi fuerit, refert Appianus. *Decretū, inquit, perleſum eſt, Antonii ſequenti die in Telluris Templo haud longe ab ipſius Domo, Senatū habiturū.* Supra vero probatum est, Telluris Aedem contra Arcum Constantini prope Carinas fuisse. Idem habetur ex Suetonio in Tiberio. *Statim à Carinis ac Pompeiana Domo Esquilias in Hortos Mæcenatianos transmigravit.* Idem perspicuè demonstrat Sexti Pompeij scitissima vox, qui Pompeij Magni filius inita pace cum Octavio Cæsare, & Antonio. *Haud absurdè, quod scribit Velleius, cum in naui Cæsarem, & Antonium cœna exciperet, dixit: In CARINIS suis se cœnam dare, referens hoc dictum ad loci nomen, in quo paterna domus ab Antonio possidebatur.* & Dion: *Carina, inquit, loci nomen est Roma, quo in loco Pompeius Magnus Aedes habuerat; quam tum temporis Antonius possidebat. porro autem navis aliqua pars Carina dicitur. & ambiguitate ludens Sextus conuiuium aiebat se ipsis in Carinis suis præbere.*

Domus Pompeij. In vita Pompeij lib. 6. c. 5. lib. 4.

Pompeius post Theatrum, Domum ædificat.

Vbi domū Pompeius ædificavit

Plutarch. in Ant. Cic. 2. Phil. Lib. 2. de Bell. civil.

Cap. 15.

Lib. 2. Lib. 48.

Quod si dicant hanc Pompeij Domum, & alteram ad Theatrum venisse in manus Antonij, nihil planè dicant. Illam enim Antonius incolebat, quæ, teste Plutarcho, splendidiorem à Pompeio factam coëmerat, eamque primum ingressas, quæ sunt ubi nam cenasset Pompeius Magnus; eamdemque fuisse in Carinis auctores citati demonstrant. Quare miror Causabonum eo Suetonij loco: *Pompeij statnam contra Theatri eius Regiam marmoreo Iano suppositis*: Regiam, interpretari Pompeij Domum Theatro additam, & in eam rem Velleium adducere, cuius verba sunt; *Perfectis maneribus Theatri, & aliorum operum, quæ ei circumdedit*. Nam Regia Basilica est Romanis, Iudicum, & Negotiatorum ædificium. Quæ interpretatio placet Beroaldo. Nec alia opera, præter hanc, Curiam, & Porticum Theatro circumdata Velleius vel dixit, vel dicere potuit, cum Domum Pompei constituit in Carinis. Neque dicas *ipsum* significare *lumbum*, ac *tenue navigium*, quod maiorem naum propè adhaerens consequi solet; ideo & domum maiori Theatri fabricæ adiunctam. Esto enim, vox illa Græcè cymbam onerariæ additam significet; eo tamen loco rectius appendicem, & additamentum notat, quod utique non eodem loco, ut dixi, sed alibi factum est. Caterum hanc Domum ROSTRIS nauium, sed marmoreis, ut opinor, in memoriam deuictorum piratarum ornatam multo post Gordianorum familia, cum Cæsares possederunt. Testis Iulius Capitolinus in Gordiano Maiore. *Ipsæ, inquit, Cæs. ditissimus, ac potentissimus Roma Pompeianam Domum possidens, in Provincijs tantum terrarum habuit, quantum nemo priuatus*. Et paulo post: *Extat sylua eius memorabilis, quæ picta est in Domo rostrata Cn. Pompeij, quæ ipsius, & patris eius, & proauis fuit, quam Philippi temporibus vester fiscus inuasit*.

In vita
Aug. c. 31.
Lib. 2.

Supra Plu
tarchus.

Domus
Pompeij
Rostrata.

Bibliothe
ca Gor
diana.

In vita
Maximi,
& Balbi
ni.

In hac sorte Domo fuit insignis BIBLIOTHECA Gordiani Iunioris primi, de qua Iulius Capitolinus: *Serenus Sammonicus libros patris sui, qui consuebantur ad LX. & duo millia Gordiano Minori moriens reliquit, quod eum ad Cælum tulit. Siquidem tanta Bibliotheca copia, & splendore donatus in famam hominum litteratorum decore peruenit*.

Prope hanc in iisdem Carinis DOMVS Balbini Cæsaris fuit, qui cæso in Africa Gordiano, cum Maximo Imperij collega successus est à Senatu. Idem Capitolinus: *Domus, inquit, Balbini etiam nunc Roma ostenditur in Carinis magna, & potens, & ab eius familia duc usque possessa*.

Mons

Mons Esquilinus, eiusque ambitus, & adiacen-
tes Viæ. , Cap. IX.

PARS Esquiliarum imminet Carinis meridiem versus, ubi Ther-
marum Titi vestigia sunt. In hunc ergo montem ambitu cæteris
amphorem breui ascensu subeundum est. ESQVILIÆ S, VI Esquilie
docet Varro. *alii scripserunt ab excubijs Regis dictas: alij ob ra-* rum no-
quod excubia à Rege Tullio sunt. Huic origini magis concinunt loci vi- men.
cini. Videtur Ovidius priorem complecti:

Adde quod excubias, ubi Rex Romanus agebat.

Ovid. 3:
Fast.

Qui nunc Esquilus nomina Collis habet.

Excubias item Cato in originibus amplectitur à Tullio Rege institu-
tas, sed à Lucumone Ætrusco Romano traditas. Subdit Varro: *Esqui-*
lia duo montes habiti. Eorum nomina Cispus, & Oppius fuisse Festus ex
Varrone: Oppius, inquit, *appellatus est ab Opilio Oppio Tusculano, qui cum*
profecto Tusculanorum missus ad Romanam tuendam, dum Tullus Hostilius
Vicos oppugnaret, confederat in Carinis, & ibi castra habuerat. Similiter
Cispus à Lano Cispio Anagnino, qui eiusdem rei causas am partem Esqui-
liarum, qua iacet ad Vicum Patritium versus, in qua Regione est Ardes
Idophitis, tuitus est. Ex quo apparet, Oppium verticem Esquiliarum,
illum esse, in quo Templum Sancti Petri ad Vincula. alterum chinò Su-
burrano discretum Cispium adici, ubi Templum Sanctæ Mariæ cognome-
to Maioris. Porro hinc sunt fines Esquilini Montis. Ab Amphitheatro se-
cundum Carinas Orientem versus valle profunda primum, deinde mo-
dica dividitur à Cælia, complexus & aliud exigui Collis veluti addita-
mentum, qui Templo Sanctæ Crucis cognomento in Hierusalem nobi-
litatus est. Quamquam hic aque ad Cælium atque Esquilianum, in fini-
bus variisque situs putatur pertinere. Inde perpetuo tractus montibus
cingitur, & ultra portam Sancti Laurentij, quæ patet in planiciem, pro-
pter Aggerem olim Tarquinij conuersus ad Septentriones iungitur Vi-
minali: mox ab eodem secessit tenui vallicula in ipsius hortis Peretti-
nis: quæ profundior in Vico olim Patricio, & Suburra, mox redit ad Am-
phitheatrum.

Esquilinus
Collis bi-
vertex.

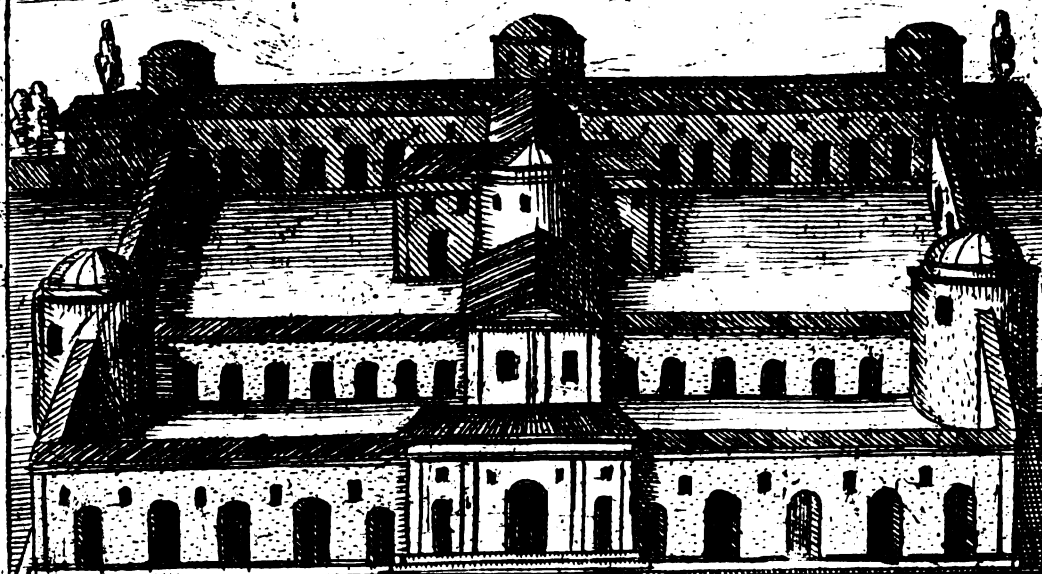
Fines Es-
quilini
Collis.

Itam in ascensu Esquiliarum occurrunt CYPRIVS, & SCELERA-
TVS Vicus. Ille à Cyprio dictus; quod teste Varrone, *ibi Sabini Cives*
additi confederunt, qui à bono omine id appellarent. Nam Cyprium scibi
bonum. Prope hunc Vicus Scelerratus dictus à Tullia Tarquinij Super-
bi vxore; quod ibi cum iaceret pater occisus, supra eum ut mitteret car-
pentum mulio, iussit. Liuius: *cum se domum Tullia reciperet, peruenis-*
setque ad summum Cyprium Vicum, ubi Dianiam super fuit, steterit
carpentum dextra in Urbium clium, ut in Collem Esquiliarum euertere-
tur; resistit pauidus, qui iumenta agebat, iacentemque dominum. Servium
trucidatum ostendit. scdum inhumanumque inde tradetur scelus, monu-
men-

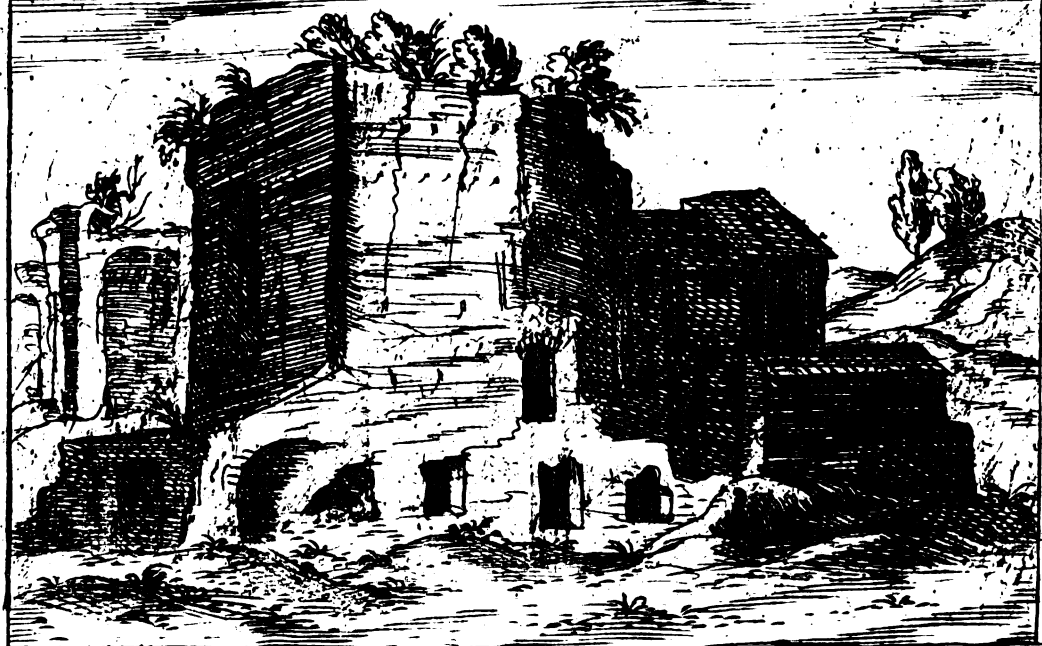
Vicus Cy-
prius, &
Scelera-
tus.

- mentoque locus est. Sceleratum Vicum vocant: quod amens agitantibus furis* *Lib. 1.* *sororis ac viri Tullia per patris corpus carpentum egisse fertur. Li-* *Lib. 4. ant.* *uius quidem suboscure Vicum eundem Cyprium, & Sceleratum videtur* *facere. Apertè vnum clamat Dionysius. Is, inquit, Vicus Cyprius tum* *dictus, ex eo diro casu Sceleratus est vocatus mutato nomine. Varro v-* *trumque sciungit. quem placet sequi. Nam & Liuius, si in hanc senten-* *Lib. 1.* *tiam perducimus, fortasse non repugnat. Porro DOMVS SER-* *VII Regis erat in Esquilis. Liuius: Deinceps, Seruius Tullius, auget* *Esquilias, ibique ipse ut loco dignitas fieret habitat. Habitauit autem su-* *pra clium Virbium, ut ait Solinus, iunctum Scelerato Vico. quamquam* *alij Vrbicum habent. Sed Liuius Virbius dicitur. Tullia ergo rediens è* *Cap. 2.* *Foro in domum patris, primùm venit in Sacram viam: ab hac in Cyprii* *Vicum Sacrae viae adiunctum, contra Arcum Constantini; in illo enim cõ-* *federunt Sabini; cùm Romulus, & Tacitus in Sacra via foedus fecissent.* *Cum ad caput Cyprii Vici venisset, alter occurrebat Vicus, cui postea* *Scelerato nomen, vnde & cliui incipiebat ascensus in Esquilias, vbi &* *patrem trucidatum offendit. Ex quibus tria deprehenduntur. Vicum* *Cyprium è Sacra via in ipsa planicie Suburram versus fuisse protensum;* *Vicum autem Sceleratum secundum radices Esquiliarum. Vrbium cli-* *num, aut eundem esse, quo nunc ascenditur ad Diui Petri ad Vincula,* *aut exiguo intervallo ab eo distantem. Cum autem Domus Seruij Re-* *gis supra clium esset; inferitur etiam non procul ab eodem Templo S.* *Petri sitam, vbi nunc Minimorum Coenobitarum domus, & horti sunt.* *Hæc paulo accuratius euolui, ut de Marliano alijsquæ auctoribus iudi-* *cium feratur, qui eam Seruij Domum in altero Esquiliarum vertice im-* *minentem Vico Patricio prope S. Mariæ Maioris Aedem constituunt.* *Esto enim, quod inculcat, in eum Vicum compegerit Patricios Seruius* *Rex, ut siquid noui molirentur, è superiori loco opprimi possent; Nun-* *quid tamen ibi Rex habitauit, qui supra Virbium clium, quod fatentur,* *Domum habuit? quod si cliuus ille tanto spatio seiunctus erat; tam Do-* *mus ab hoc vertice distabat, quàm illi distant à veritate.*
- Veteris item facti monimentum prope Vicum Cyprium erat, sororium* *figillum; lignum nempe transversum, & via imminens, positum olim in ex-* *piationem Horatij, eius, qui occisus Curiatij reuerfus victor sororem,* *quoque necavit. Dionysius: Est autem, inquit, in angiportu, qui à Cari-* *ant. Rom.* *nis ducit ad Vicum Cyprium, via nunc secundum Amphitheatrum, & Es-* *quilias, vbi & Ara manent tunc posita, & lignum super eas transversum,* *infixum duobus inter se aduersis parietibus, quod capiti exeuntium immi-* *net. Liuius: transmissio per viam tigillo, capite adoperto velut sub iugum* *Lib. 1.* *misit iuuenem. Id hodie publicè quoque semper refectum manet; Sororium.* *Sigillum vocant. Ad eundem Cyprium Vicum locus ad Buxta Gallica;* *quod Romae recuperata, Gallorum ossa, qui possederunt Vrbem, ibi coacer-* *nata ac condita; ut ait Varro. Aiunt ibi nunc positam Aedem S. Andreæ co-* *gnomèto in Portogallo, corrupta nempe appellatione ad Buxta Gallica.*

Aedi-

TITI IMPERATORIS THERMAE

VESTIGIA THERMARVM

Ædificia Esquiliarum . Cap. X.

Plin. l. 36.
cap. 5.
Sueton. in
vita Titi
cap. 7.
Statua
Laocoontis
vbi in-
uenta.
Thermæ
Traiani.

CONTRA Amphitheatrum THERMAE TITI sunt, vt supra dicebam in ipso colle sitæ, quarum supersunt reliquæ, non longe à Templo S. Petri ad Vincula. Suetonius: *Amphitheatro dedicato, Thermisque iuxta celeriter extructis munus edidit apparatissimum.* In vineis loci statuatam Laocoontis laudatam à Plinio conseruatamque in hortis Vaticani Pontificijs inuentam viderunt tēpora vix inchoata prioris seculi. Plinius eam statuit in *Titi Imperatoris Domo*: Itaque præter Thermas hæc quoque hanc partem Esquiliarum infederat. Posthæc Titi Balnea, **TRAIANI THERMAS** statuit P. Victor, tamquam non longe distantes à Titianis. Sitas volunt prope Templum S. Martini cognomento in Montibus: & illi multo viciniore, quàm Templo S. Petri ad Vincula, vbi fuerat Domus Seruij Tullij Regis. De his etiam infra: quarum vestigia, cum pro nouis fabricis repurgaretur locus superioribus annis deprehensa sunt. Anastasius Bibliothecarius in vita Symmachi: *Intra Ciuitatem, inquit, Romanam, Basilicam Sanctorum Syluestri, & Martini à fundamentis construxit, Symmachus, iuxta Thermas Traianas.* De Traianis Thermis scripsit Pausanias, appellatque *Λεγὰ ἐπώνυμα αὐτῶν, Thermas ipsi cognomines.* Operibus præterea, inquit, quam plurimis Vrbem exornauit, quorum ceteris magnificentia præstant *Therma, quæ ab ipso nomen acceperunt.* Marlianus eo loci **THERMAS ADRIANI** collocat. Atqui hæc si fuerunt, in Regione nona Circi Flaminij locatæ sunt: ibiq; numerantur à P. Victore. Nisi forte Adrianus Thermas Traiani patris exornauit, additisque signis, & picturis, paratuque pulchriore instruxit. Eusebius in Chronico: *Forum Traiani, Thermas Traianas, & Titianas, & Pantheon haud vere ascribit Domitiano.* Nec tamen vacat suspicione, Domitianum & Titi Thermas & Pantheon vel instaurasse, vel additis ornamentis excoluisse. **THERMAE PHILIPPI** Titianis à P. Victore subscriptæ, iisque proximæ in editiore solo fuisse dicuntur. Nec quidquam præterea de his accepimus.

Pausan.
lib. 5.

Marl. li. 5.
cap. 11.
Thermæ
Adriani.

Thermæ
Philippi.

Luci in
Esquilij.

Lib. 16.
cap. 10.

Iam plures fuere **LVCI** in Esquilij, partim in Colle, partim ad radices. Varro: *Lucus Fagutalis, & lucus Mephitis, & lucus Iunonis Lucina: quorum angustæ fines.* Item *lucus Larum, & Querquetulanum sacellum.* Lucus **FAGVTALIS**, idest fagis confitus fuisse fertur, qua parte Esquilinus spectat extremum Viminalem, imminetque Suburræ, olim Oppius dictus. Varro: *Oppius Mons princeps lucum Esquilinum, lucum Fagutalem habet.* Dicitur erat Ioui. Plinius: *Sylvarum certe, Roma, distinguebatur insignibus. Fagutali Ioui etiam nunc, vbi lucus Fageus fuit.* Festus: *Fagutal sacellum Iouis, in quo fuit Fagus arbor, quæ Ioui sacra habebatur.* Varro: *Fagutal à Fago, inde etiam quod ibi sacellum Iouis Fagutalis.* At prope Vicum Patricium ad radices Esquiliarum

rum fuit Lucus MEPHITIS. Festus: *Qui, inquit, singulæ rei causa eam partem Esquiliarum, quæ iacet ad vicum Patricium versus, in qua Regione est Aedis Mephitis, intatus est.* Lucus autem Aedi aditus venerationi erat. Porro Mephitis Dea fuit grauissimi odoris, ut est apud Serulum. Ideoque quidam, *Mephitis*, inquit, *Iunonem volunt, quam aerem esse constat, nouimus autem patorem non nisi ex corruptione atris nasci.* Colabatur hæc tamquam Dea, ut Febris, ut alia, quæ nocumentum afferunt, ne afferrent. Et tetri quidem odoris, afflatusque pestilentis causa erat inpropinquo; nempe Campus Esquilinus, commune plebis sepulchrum, & Puticolar, quo innumerabilis ferè populi cadauera proijciebantur. In ipso autem Vico Templum DIANAE erat, quò viri non intrabant, ut ait Plutarchus. Lucus IVNONIS EVCINAE sub eodem colle, fuit in ipso cliuo, cui immineret Maioris Virginis Augustæ sedes, quem sane multo magis præcipientem, quam oppletam, & in oculis nostris finitimo Viminiali exæquata prope valles, videamus, vidit antiquitas. De eo Lucio Ouidius:

Mephitis
quæ, &
clia à pri-
scis calca.
7. Aeneid.

In quæst.
Rom. q. 3.

Ouid. 2.
Fast.

Monte sub Esquilio multis inciduus annis.

Iunonis magna nomine Lucus erat.

*Huc ubi venerunt pariter nuptaque, virique;
Suppliciter posito procubuerunt genu.*

Cum subito mota tremueret cacumina fyluæ;

Est Dea per Lucos mira locuta suos.

Et paulo post. *Gratia Lucina dedit hæc tibi nomina Lucus,*

Aus qui principium tu Dea lucis habes.

Plinius priori ethymon à Luo Lucinae derivat: *esse, inquit, vetustiorum non est dubium, cum ab eo Luo Lucina nominetur.* At Iunonis Lucina Templum putatur fuisse, ubi B. Virginis Maior Basilica colitur, in tantam religionem conuersa superstitione. Alter hic Esquiliarum vertex Cissius, ut dixi, dicebatur. Varro: *Cissius Mons septiceps apud Aedem Iunonis Lucinae.* Lucum vero LARVM, & Querquetulanum Sacellum arbitror ad Caeliam, & Palatinum pertinere, quamuis Varro videatur ponere in Esquilis. Nam cum dixisset de Luo Fagurali, Mephitis, & Lucinti, subdit: *quorum angustis fines non mirum. Iam diu enim late anatitæ est.* Item *Lucus Larum, & Querquetulanum Sacellum.* Nempe

Plin. l. 17.
cap. 44.
Iunonis
Lucinae
Templum

Lucus La-
ræ, & Sa-
cellum.

Lucus Larum, & Sacellum, in Colle Caelio quercubus cinctum easdem, propter auariciam ad se cuncta trahentem, angustias habent. Varro: *Et unde ascendit ad imam nouam viam Lucus est, & Sacellum Larum.*

Iam VIQVSPATRICIVS inter Esquilias, & Viminatæ ubi Vicus Patricius. Aedes Sancti Laurentij in Fonte, D. Pudensianæ, & ima pars horarum Perettinarum, quod ibi ut dixi iussu Sergij Regis Patricij habitarent, ne quidpiam in humili molirentur, coniungitur Suburræ, & cliuo Suburrano. Martialis:

Vicus Pa-
tricius.

Lib. 7. ep.
72.

*Esquilis domus est, domus est tibi colle Diana
Et tua Patricius culmina vicus habet.*

SVBVRRA celebris in Urbi locus: vnde olim Regio SVBVRRA. Suburra.

NA

In A certis iam subus terminanda est. Tres ergo Romani Colles, Es-
 quilius, Viminalis, Quirinalis cum prope Forum Romanum diffusa
 vallem inter se relinquunt, quæ est Suburra intrabenda. Hæc plana
 quidem plana, postea acclivis in Esquilionem assurgit. Ut autem terminus
 civitas, & Suburra fines, repetendum est, C A R I N A R I A, quæ ubi loca ubi
 luti Suburbium ut dicitur, Urbis solæ, ex eo appetitum, quæ domos longas
 quasi navium Carinas habet, incipisse ab Urbis muro, quæm pos-
 suerat Romulus ad Carinas veteres, iuxta Arcem Constantini, inter Pala-
 tium, & Caelium. Porro hinc Carine (quæquam alij aliter statuerent)
 secundum Esquilias, & Caelium, ultra Amphitheatrum protendebantur.
 Propterea Varro: Cum Caelio, inquit, conianctæ Carinae. At contra An-
 tium Constantini, sub insidum Hortorum Cardinalis Pij, fuit Pagus Su-
 burranus, inde dictus; ut ait Varro, Quod fuerat Carinis. Hæc Pagus
 sanctissima erat Suburra. Immo & ab illo nomen accepit. Ego, inquit, Var-
 ro, à Pagis sacrasse dictum patre Sacrasse. Quæ postea instans
 litteris Suburra hinc producta vallem, quæ extremos angulos Quirina-
 lis, Viminalis, & Esquilij Collis interioris, complectebatur. Idem au-
 ctor aliunde nomen derivans ait, Suburra, quæ sub muro terreo Cari-
 narum. Eæ paulo post: Suburra, inquit, scribit, ab eo quod fuerit sub an-
 tiqua Urbe, cui testimonio potest esse, quod subest ei loco, qui terreus mu-
 rus vocatur. Hic murus quod Carinas stringeret, à Varrone Carinarum
 dictus, ad antiquam etiam Urbem pertinebat, quæm scilicet Romulus &
 Tatiæ ampliarunt. Tunc enim recepta intra Pomerium Sacra via, to-
 to spatio Templi Pacis, & Faustæ muros Capitolium versus ferebatur.
 Itaque Suburra quæ suberat terreo muro, hinc incipiens per vallem pri-
 mum, deinde per cliivum extendebatur, quo nunc ascenditur ad Aedem
 S. Lucie in Silice; cum Carinae ex altera parte, minore spatio, abibunt
 quæ producerentur. Sic Martialis stances, id est initium Suburrae carinas
 fuit ad Argiletum & Forum Caesaris, ut dixi lib. 8. cap. 11. Quare
 Marrianus: Suburra quæ inter Esquilias, & Viminalem inces, principium
 habuit à Foro Romano, fuit à Foro Dymano, fuit vero ad cliivum Subura-
 nam. Ex prima editione: Viminalem collis ab Octavia pontem Quirinalis
 appropinquat habet: & collis interioris hinc Suburra fuit nomen. Hæc de
 causa Templum S. Agathæ, quod in fide Quirinalis, confusa hæc vallem
 est situm, à S. Gregorio (ne aliquis dubitando ingenuum ostenderet) & post
 hoc ævo, iure ponitur in Suburra. Nam ille sic scribit: Adrianorum Ec-
 clesia, in regione Urbis illa, quæ Suburra dicitur; cum alius quidam nomen
 hominum remanisset, placuit ut in Fide Catholica dedicari debuisset;
 quod factum est. Idem alibi: Quia ergo Ecclesia S. Agathæ sita in Subura-
 ra, quæ spectantia fuit aliquando prædictis hereticis, ad Catholicam Fidem
 cultum Dra. propitius reduci debet. Suburram autem Regionem, id est
 Urbis partem appellavit; nisi forte eius ætate pro Regione habebatur.
 Certe antiquitas habita est: cum teste Varrone, in quatuor Regionibus
 Urbs distributa, Suburra, Esquiliana, Collina, Palatina. Subur-
 ra Caelium montem, Carinas cum capite Sacra viæ; & Suburram
 conti-

Suburra
fines.

Mar. 1. 4.
Cap. 20.
Li. 5. c. 18.

Templum
S. Agathæ
in Subur-
ra.
Dial. lib. 3.
cap. 30.

Li. 3. Epist.
epist. 19.

continebat. Quare Suburra, quæ nomen dabat antiquæ Regioni, præcipua, & ampla pars illius erat, descriptis terminis patet.

Item ædificia attingam; *CÆSAR habitavit primo in Suburra, modici ædibus*, referente Suetonio. Ibidem canente Martiale *STRILA CONSUL* ædes habuit.

Gueta in
vita Cæs.
cap. 45.
Lib. 12.
Ep. 3.

Vel si malueris prima gradiere Suburra;

Atque sunt illis Consulis alta moei.

Eodemque libro clamorosa nuncupat, seraptem Juvenali, propter populi frequentiam; quod ibi rebus venum expolis piscatus esset. Idem libro septimo cum alia enumerasset, subdit;

Quidquid villicus Umbæ, aut colonus,

Aut Tusci tibi, Tusculum mittunt,

Aut rus marmore tertio notatum;

Id tota mihi nascitur Suburra.

Et subi: *Hæc igitur media quæ sunt mihi nata Suburra.*

Lib. 10.
Ep. 92.

Mittimus Autumni cerea poma mihi,

Eadem infamis meretricijs mundanis, nec aliæ Horatio Suburrane canes, quam lupa.

Subibat deinde Suburranus *CLIVVS*. Hic est, quod ad Templum Sanctarum Virginum Lucie, & Praxedis hodie ascenditur. Martialis de antiquo cliuo:

Lib. 10.
Ep. 19.

Illic Orphea protinus videbis

Altum vincere tramitem Suburra,

Vdi vertice lubricum Theatri.

At quod *THEATRVM* prope Suburram? Fulvius: *Circi*, inquit, *forma, ac sedilium vestigia adhuc apparent inter Viminalem, & Esquilias iuxta Suburram, ubi nunc Aedæ S. Laurentij in Fontana, & S. Euphoniae.* Negat Marlinus, quod Circensis molis Vicum Patrioqum, aut magnam Suburra partem clauderet, Verum ibi si aliqua fuit pro ludis fabrica, non alia profecto fuit, quam Theatralis, ut habetur ex Martiale.

Li. 5. c. 13.

nisi per Cathachresim Theatrum, pro Circo posuit. Sed fortasse non Theatrum ad ludos ibi describitur, sed fons aliquis in summo cliuo Suburrano structus ad formam Theatri, nempe rotundatus, & fornice ceteraque suspensus iuxta Plinij domum, quod librum Poeta misit, aut etiam in ipsa domo. In quo fons securus, & humida rotunditatis sponte, assiduo aquarum lapsu, diluvioque lubrica Orphei statua foras, anelque cantu perducere videbatur. Tria quidem stabilia Theatra in Urbe fuisse notamus. Quorum hoc statueri in terre pondus non ausim, nisi alius, elatiorque antiqui auctoris proferatur locus: aut pro Theatro Circus fuisse demonstratur. Porro illos versus in epistola ad Priscum Plinius adducens sumet *DPMVS* ipse meminit posite in Esquilij, *Alloquitur*, inquit, *Musam: mandat ut demum meam in Esquilij querat, adeaque reuerenter.* Erat igitur in Collis vertice supra Aedem S. Lucie cognomento in Silice, quam Esquilij scriptores, & antiquarij in Orphea nuncupant, dedecus fortasse nomine a vetari Orphei simulacro.

Li. 3. epist.
ultima.

Ha-

Apud Citi-
conium
Cap. 2.

Habebat etiam Orthea, & id Templum nominant in Septisolio, a vicino scilicet SEPTIZONIO quod multo ante Seuerianum structum est. Sic in vita Gregorij IX. legimus: *Pontifex creatus prope Septizonium in Diagonia Sancta Lucia in Septisolio*; alias: *Orthea*: & in silice, ut dicitur in vita Honorij III. Huius Septizonij meminit Suetonius in Tito: *Natus est prope Septizonium sordidis edibus*. Quas fortasse postea in domum & suas Augustas Aedes mutauit, haud longe adjunctis Thermis. Iam Plinianæ domui minorem alteram *Pedonis* Poetæ nobilis, et Caufidici subiicit Martialis:

*Illic parua domus tui Pedonis
Calata est Aquila minore penna.*

Arcus Gal-
liceni.

A Cluio Suburrano recta eunti occurrit ARCVS GALLIENI & Tiburtino lapide cuius hæc Inscriptio est:

GALLIENO. CLEMENTISSIMO. PRINCIPI:
CVIVS. INVICTA. VIRTVS
SOLA. PIETATE. SVPERATA. EST
ET. SALONINAE. SANCTISSIMAE. AVG.
M. AVRELIVS. VICTOR
DEDICATISSIMVS

NUMINI. MAIESTATIQUE. EORVM

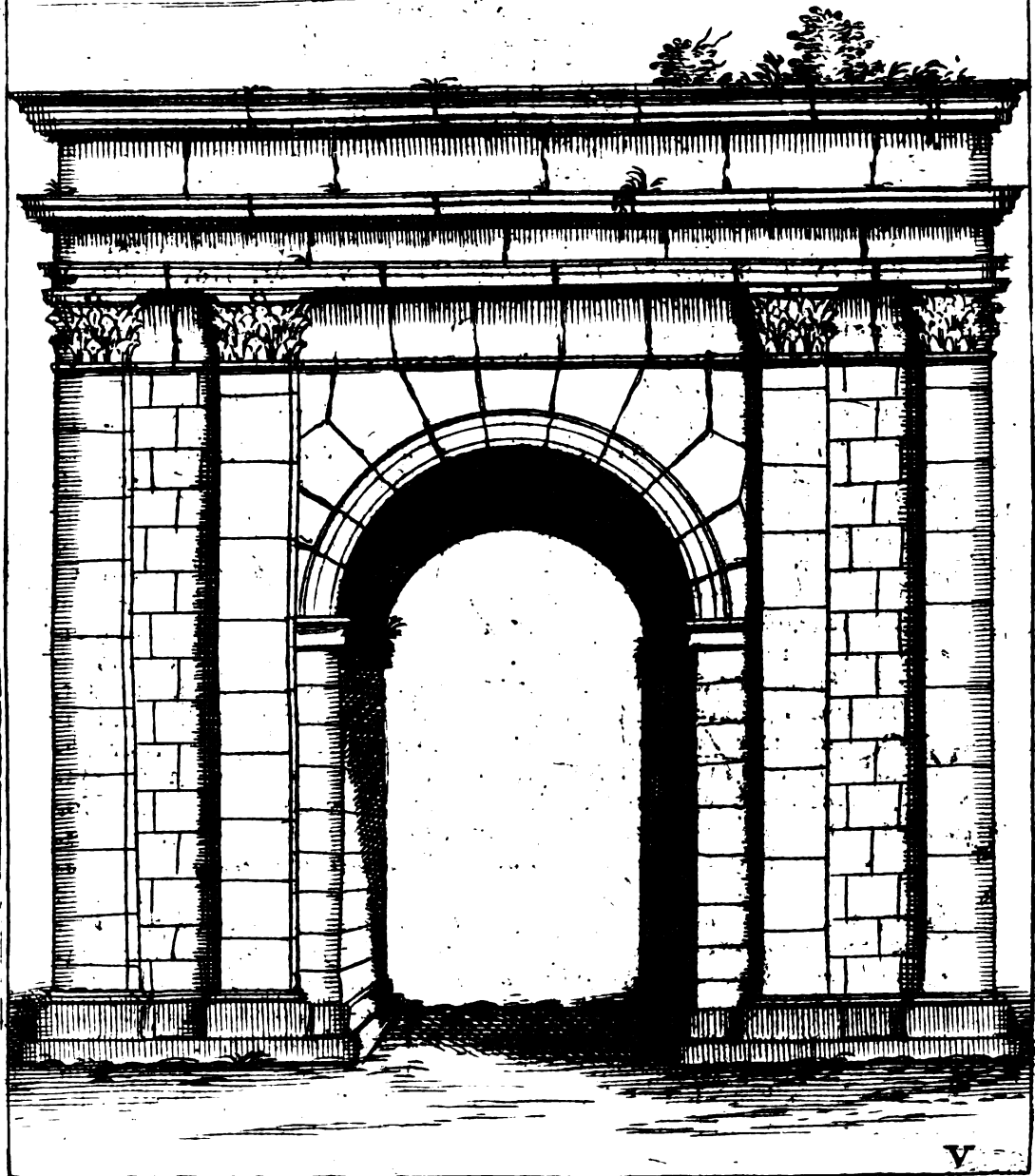
Fulu. lib. 1.
Marl. li. 5.
cap. 14.
Macellum
vnde di-
ctum.

In eodem Colle domum, & hortos Gallieni fuisse probabilis coniectura est, ut dicam postea. Ibidem S. Viti Aedes, quam in MACELLO nuncupant. P. Victor Macellum Liuiani, seu Liuianum in Esquilis: in Regione II. Coelii Montis Macellum magnum constituit. De Macello alij recte scripserunt; tamen hic prætereundum non est. *Est enim Macellum*, ut ait Varro, *ubi olarum copia*; Sed paulo post non de his tantum, sed alijs, quæ vitæ vsui sunt, loquitur. *Hæc*, inquit, *omnia postquam contracta in unum locum, quæ ad victum pertinebant, & edificatus locus, appellatum Macellum, ut quidam scribunt, quod ibi fuerit hortus; alij quod ibi domus eius fuerit, cui cognomen Macellus, quia ibi publice diruta, à qua edificatum hoc, quod vocatur ab eo Macellus*. Hoc postremum sensit Festus. At Plutarchus tantum carnibus publicè vendendis Macellum parat. *Ferunt*, inquit, *Roma latronem truculentum fuisse, nomine Macellum, qui multis deuorberatis vix tandem captus, supplicioque affectus; ut ex pecunia eius locus carnibus publicè vendendis edificatus fuerit, nomen ab ipso habens*. Sed in Macello præter carnes, cætera obsonia vendebantur. Plautus in Aulularia.

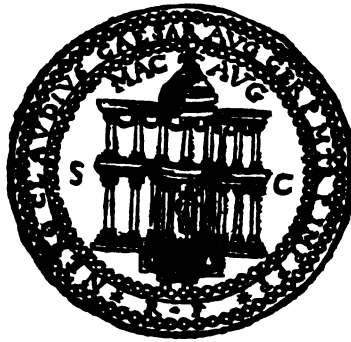
A& 2.
Sc. 5.

*Venio ad Macellum, rogito pisces, indicant
Caros, agninam caram, bubulam,
Vitulinam, cetum, porcina, cara omnia:*

Varro

ARCUS GALLIENI NVNC S.VITI

Varro aliud Macellum prope Sacram viam constituit. *Exadificatus*, inquit, *Vicus*, & *inter Sacram viam*, & *Macellum editus*. Hoc fortitan ad *Corneta* dictum à *Cornis*, quæ abscisse loco reliquerunt nomen. Idem enim ante scripserat: *ubi varia res venduntur*, dicitur, ad *Corneta*. Et supra, in *Sacra via*, & propinqua *Suburra* emi *venalia* diximus.

Castellū
Aquæ.

Front. l. 1.
de Aquar-
duct.
2. De his
capite vi-
tūto.

Ab Aede S. Viti parum distant veteris ædificij parietinæ, Castellum Aquæ, ut quidam aiunt: ut alij *Trophæa Marij* de *Cimbris* à *Cæsare* restituta, ideoque locum *Cimbrum* dici autumant. Equidem ut ibi fuisse *Trophæa Marij* nullo modo dicerem: ita fuisse Castellum Aquæ tuto affirmarem. Nam ut constat ex *Frontino*, Aqua tam *Clandia*, quam *Martia* post hortos *Pallantianos*, qui fuerunt in *Esquilijis*, effundebatur. Duo quidem illa *Trophæa* in sculpea è marmore, quæ videntur in *Capitolio*, ex hoc loco transtulit *Populus Romanus*: cur tamen potius *Marij*, quam alterius fuisse dicantur, non video, præsertim in *Vrbe* olim eiusmodi ornamentis refertissima. Moles vero ipsa indicat Aquæ receptaculum, unde in fistulas divideretur: ab illo videlicet, qui extruxit, aut instauravit, *Trophæis* ornatum. Quod quidem Aquæ Castellum, quia plerique *cruditorum Martiæ* attribuant, & inscriptio basis *Capitolinæ* docet, repugandum non iudico. Porro ut quidam putant ab ijs monumentis *Marij* nomen loco relictum est. *Marianus*, quod ante *Fulvius* dixerat: *Hinc ex tota Esquiliarum pars, quæ est plana, Esquilias inter, & Caelium Montem Basilicamque Lateranensem vergit, hodie dicitur Merulana, pro Mariana*. Atqui aliunde nomen *Merulanae* fuisse desumptum, conijcitur ex lib. 2. *Epistolarum S. Gregorij*, *Quis igitur*, inquit, *Ecclesiam positam iuxta domum Merulanam, Regionis tertie, quam superstitio dicit Ariana detinuit in honorem S. Severini cupimus consecrare*. Hic locus à *Templo S. Matthæi* contra *Caelium* fere planus excurrit, olim *Tabernola* dictus, cuius meminit *Varro*: *Dexterior via in Tabernola est*.

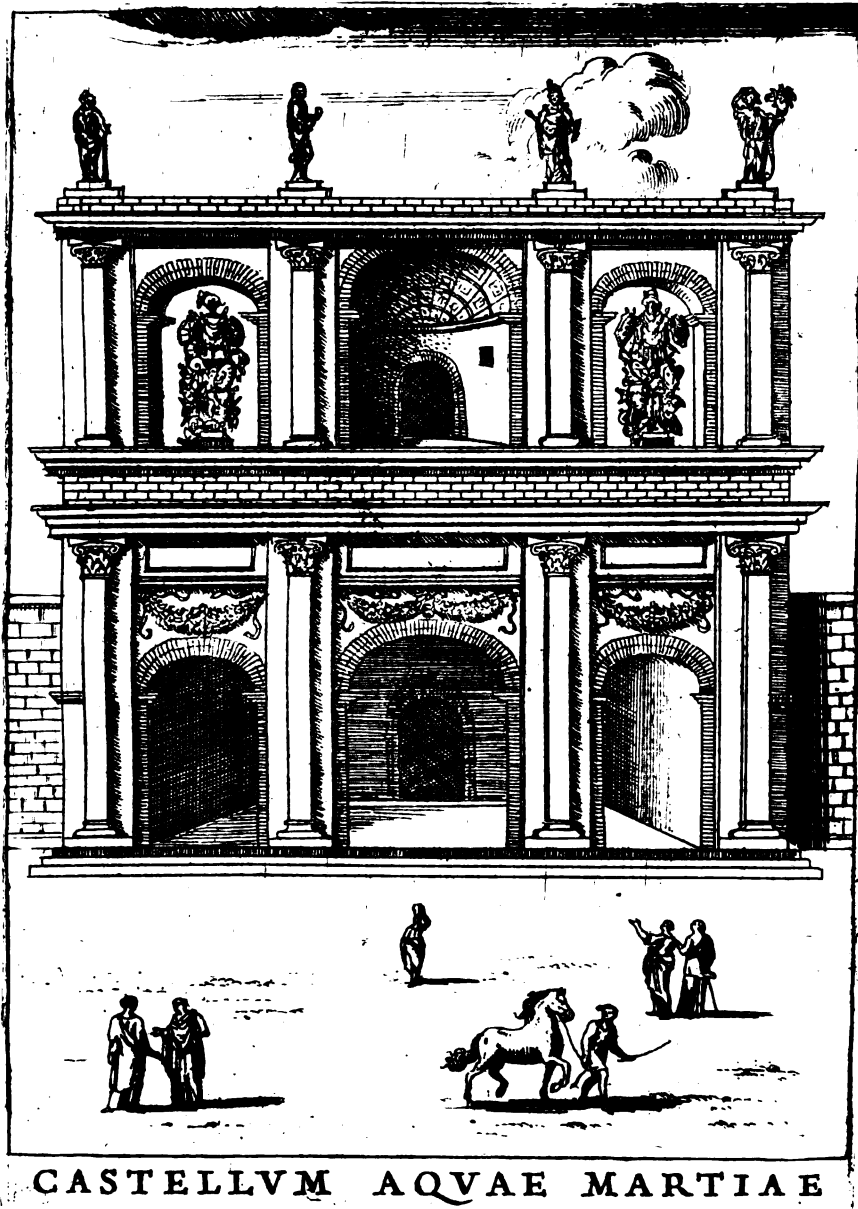
li. 9. c. 55.
2. edit.
Fulv. lib. 2.

Epist. 58.

Cum *Traianus*, ampliori opere, *Martiam* reddidisset Aquam; atque in suas induxisset proximas *Thermas*; nō potest ambigi, quin *Trophæa* illa eiusdem *Traiani* sint, ad Castellum ornamentum. Argumento quoque sunt pellitæ *Dacorum* clamides, & arma, egregiumq; sculptoræ opus, quale prorsus in *Traiani Columna*. A monumentis verò Aquæ *Martie*, *Martianam* potius, quam *Marianam Regionem* dictam crederem.

Cate-

CASTELLI VESTIGIA V 3

Palatium
Licinianū
Dionij
vita Tra-
iani.
Marl. l. 1.
cap. 19.
In vita
Gordiani
Iunioris.
In Gord.
Maiore.

Ceterum ab eo aquæ Castello ad Aedem vetustam S. Bibianæ, noua via nuper patefacta est. Nec longe ab eo Templo, locus olim in Vrbe celebris cognomento *Ad Versum Pileatum*, quod ab Vrsi pileum habentis siue marmore, siue coloribus expressa effigie suscepit. Ibi Palatium Licinianum, Licinij Imperatoris, vt aiunt: an potius Licinij Suræ, qui, vt Dion testatur, Traiani familiaris, & opulentissimus Gymnasium populo Romano suis sumptibus ædificauit?

Sed non placet, læuorsum vbi Aedes S. Eusebij, quod placuit Marliano, fuisse domum Gordianorum. & frustra adducitur Iulij Capitolini mutilatus locus. Ille enim sic habet: *Domus Gordianorum etiam nunc extat, quam iste Gordianus pulcherrime exornauit*. Hanc ante dixerat fuisse Cn. Pompei, nempe in Carinis. & Philippo Principe ad Fiscum Cæsareū denenisse. Atque sequuntur, Villam, non Domum in Vrbe describunt. *Et Villa*, inquit, *eorum via Prænestina, ducentes columnas vno peristyllo habens, quarum L. Cbrisæa, Claudiana L. Siennitides L. Numidica pari mensura sunt. In qua Basilica centenaria tres. Cetera huius operi conuenientia, & Therma, quales præter Urbem, vt tunc, nusquam in Orbe terrarum*. quæ postrema verba Villam semouent Vrbe. De alijs Esquilinis fabricis, nempe hortis, & Basilica Lucij, & Caij Aquæductibus, Hortis Mæcenatis alibi dicam. Hi sane Mæcenatiani contigui Hortis Domus Neronianæ, & in potestate Principum magnam Collis partem occuparunt.

Prope Mæcenatis Hortos VIRGILII DOMVM fuisse testatur Aelius Donatus in eius vita. *Habuit, inquit, domum Roma in Esquilij, iuxta Hortos Mæcenatianos*. In iisdem Esquilij Propertius, ac Persius Poetæ habitarunt. Aeliorum quoque Domus ibi constituitur ab ijs, qui Marij Trophæa inibi recognoscunt. Demum Campus Esquilinus ab Vrbe diuisus pro sepulchris peramplus in plano Colle fuit. Liuius: *Consules Numidas transire Esquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles, tellusque hortorum, & sepulchra, & cauas undique vias ad pugnandum futuros rati*. Sed auctis mœnibus, campus ultra submotus est, versus Templum S. Laurentij extra muros.

Liui. dec. 3.
lib. 6.

Collis Viminalis. Cap. XI.

Plin. l. 16.
cap. 10.
Situs Viminalis
Collis.

COLLIS VIMINALIS à Ioue Vimineo olim dictus est: Varro: *Tertia Regionis Colles ab quinque Dtorum sanis appellati. E quibus nobiles duo Colles Viminalis à Ioue Vimineo, quod ibi Ane sunt eius, aut quod ibi vimina nata fuerunt*. Plinius: *Colle, in quem vimina petebantur*. Situs Collis oblongus, & angustus est. Exurgit è valle, in qua Templum colitur Virginis cognomento à Montibus secundum viam, quæ inde ad Palatium Quirinale Pôntificis rectâ deducit. Dextrorsum Suburram, & cliuum Suburratum, Vicum Patriciū, & Esquilias habet: læuorsum illi adiacet vallis olim Quirini Aede in cliuo,

no, nunc S. Vitalis Templo insignior: quæ deinde paulum edita inter hortos, & vineta ad Thermas vsque Diocletianas ferè perducitur. Ipse autem Viminalis molli clino ascendens vsque ad Aedem S. Laurentij cognomento in Palisperna, inde perpetuo iugo porrectus viam intersecat ab alta olim summa, nunc quatuor fontium, tendentem ad Liberianam Aedem Magnæ Virginis. tum occupat villæ Perettinæ partem, aliorumque hortorum, & villarum. tum exaquatus, complanatusque ad Thermas Diocletianas, inde ad mœnia decurrens indiscretis finibus, Esquilij dextrorsum, sinistrorsum Quirinali commiscetur. Habet ergo à Septemtrione Quirinalem: ab Ortu muros Urbis: à Meridie Esquilias: ab Occasu Subarram, & vallem, quæ Esquilias, Viminalem, & Quirinalem interfacet. Porro hic Collis antiqui nominis lacturam fecit, nec vulgare alterum quasi naufragus apprehendit. Ideò & vulgo vix notus, præterquàm ad Aedem S. Laurentij in Palisperna mutuatus ab illa cognomen.

Therma
Diocle-
tianæ in
Vimina-
li.

Causa vero, cur hi tres Colles, Viminalis, Esquilinus, Quirinalis. circa Thermas Diocletianas vsque ad muros Urbis indeterminatim iungantur, Tarquinij vetus est Agger. ut primo libro dictum est. Naturalis enim locorum situs, eos colles tenui valle discretos depresso in planiciem verticibus pœne exaquarat: atque Urbem hac ex parte intus, & hostium incursum obnoxiam fecerat. Itaque septem stadia, nempe passus octingentos septuaginta quinque munitione producta, & ad mœnium altitudinem edita, interiora trium Collium latissime Romani complanarunt, ut indeprentis terminis iungerentur. Quamvis autem tanta non esset eius munitionis latitudo, quanta Thermas, & mœnia interiacet, cum, referente Dionysio, lata esset quinquaginta pedes; tamen ut commodus ad eam esset accessus, omnia circum complanari, tresque montium vertices quamquam modicis vallibus discretos omnino exaquari placuit. Propriè autem munitione erat ad mœnia, ubi deficientibus collibus, ingesta humo locus est oppletus: terreusque Agger, quem perductus murus sustinebat, eius altitudini fere æquatus. Hæc de situ Collis.

Tres col-
les simul
iuncti.

Plin. lib. 3.
c. 5. Dio-
nyf. lib. 9.
Str. lib. 5.

Quod ad ædificia pertinet, lauacrum AGRIPPINAE, ac Thermas OLYMPIADIS in Viminali P. Victor, & alij deinceps statuerunt. Sed lauacrum balnea sunt, ne quispiam fortasse fontem designet. Lampridius in Commodò: *Opera eius*, inquit, *præter lauacrum, quod Cleander nomine ipsius fecerat, nulla extant.* Vbi de balneis loquitur. Porro hæc balnea Agrippinæ matris Neronis sub Templo B. Martyris Laurentij qua collis declivis est in vallem Quirinalem, fuisse, cum defossi lapides, tum antiquariorum probat auctoritas. Thermas autem Olympiadis in ipso Temp'o, ac Cœnobio Monialium statuunt acta eiusdem Martyris. Siquidem in ijs legimus Beatissimum Iuvenem Christi causa crematum, assatumque ad lentum ignem crate ferrea in Thermis Olympiadis expirasse. Ad quem locum victoris laurea consecratum substructo subterraneo Templi facello habetur populi Romani religiosa celebritas. Quæ autem fuerit hæc Olympias ab alijs libenter audiam. At

Therma
Agrippi-
næ, & O-
lympia-
dis.

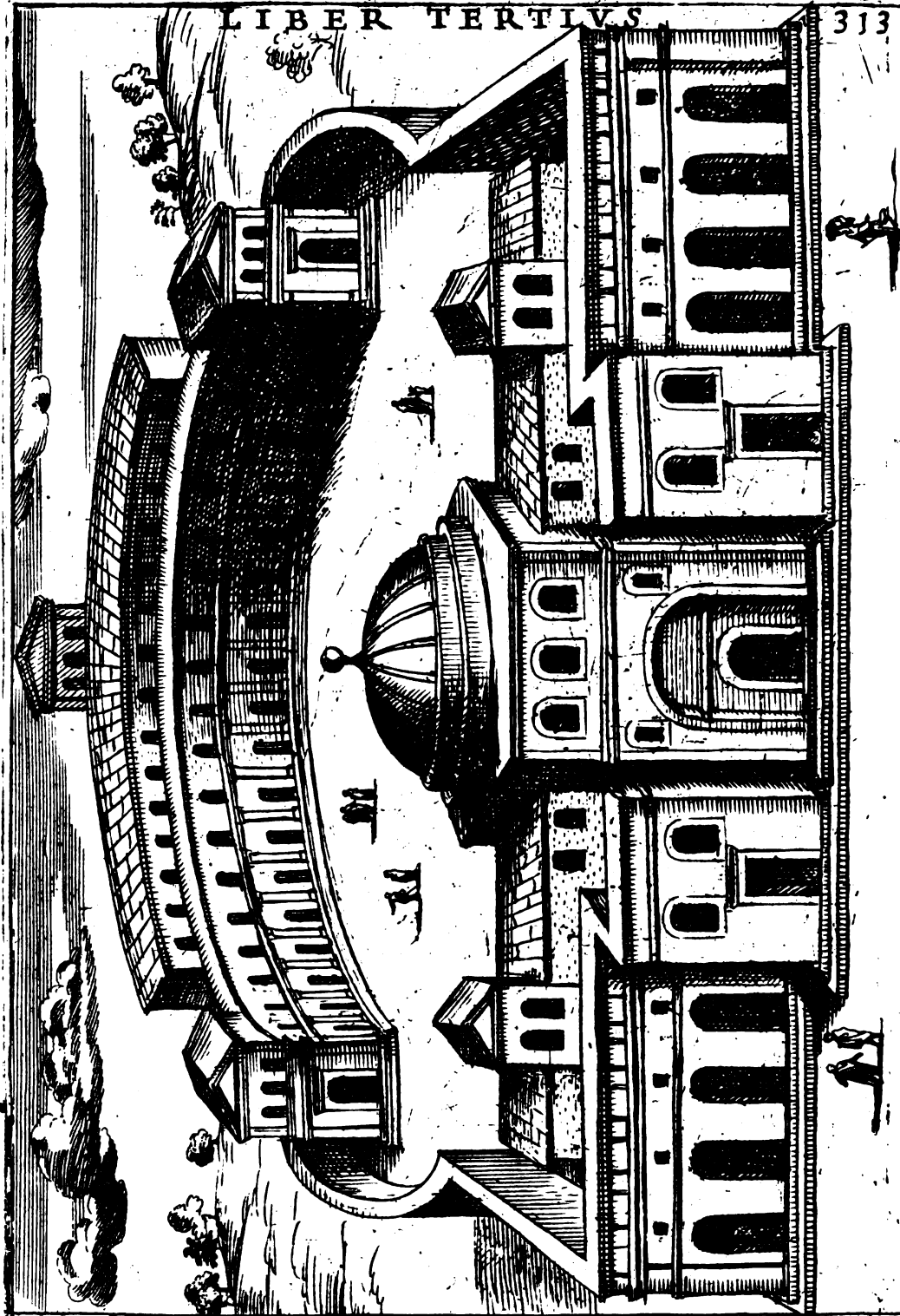
NOVATVS balneas Nouatianas inter Temp'a B. Laurentij, & Pudencianæ Virginis, eiusdem germanus simul cum Timotheo fratre fecisse ferunt. ut à scriptoribus ecclesiasticis non modo Nouatianæ, sed & Timotinæ nuncupentur. Anastasius in vita S. Pij I. Papæ: *Regatu*, inquit, *R. Prædix dedit Bæthesam Thermas Novati in Vico Patricio in honorem fororis sue S. Pudencianæ*. Fuit etiam Novatus, ad quem scripsit Seneca de Ira: eiusque frater fuisse creditur. nec puto eius nomen quis traduxerit ad Thermas. Sed præter clariores Cæsarum Thermas, plurimas privatorum Cuium, aut ad quæstum paratas, quæ populum quotidie lauantem exciperent, certum est fuisse. I. enim Victor, ut etiam notavit Philander, supra octingentas agnovit. At Plinius: *Adi- cit Agrippa gratuita præbita balnea CLXX. quæ nunc Roma ad infinitum auxere numerum*.

In Vitru.
lib. 5. c. 10.
Plin. l. 36.
cap. 15.

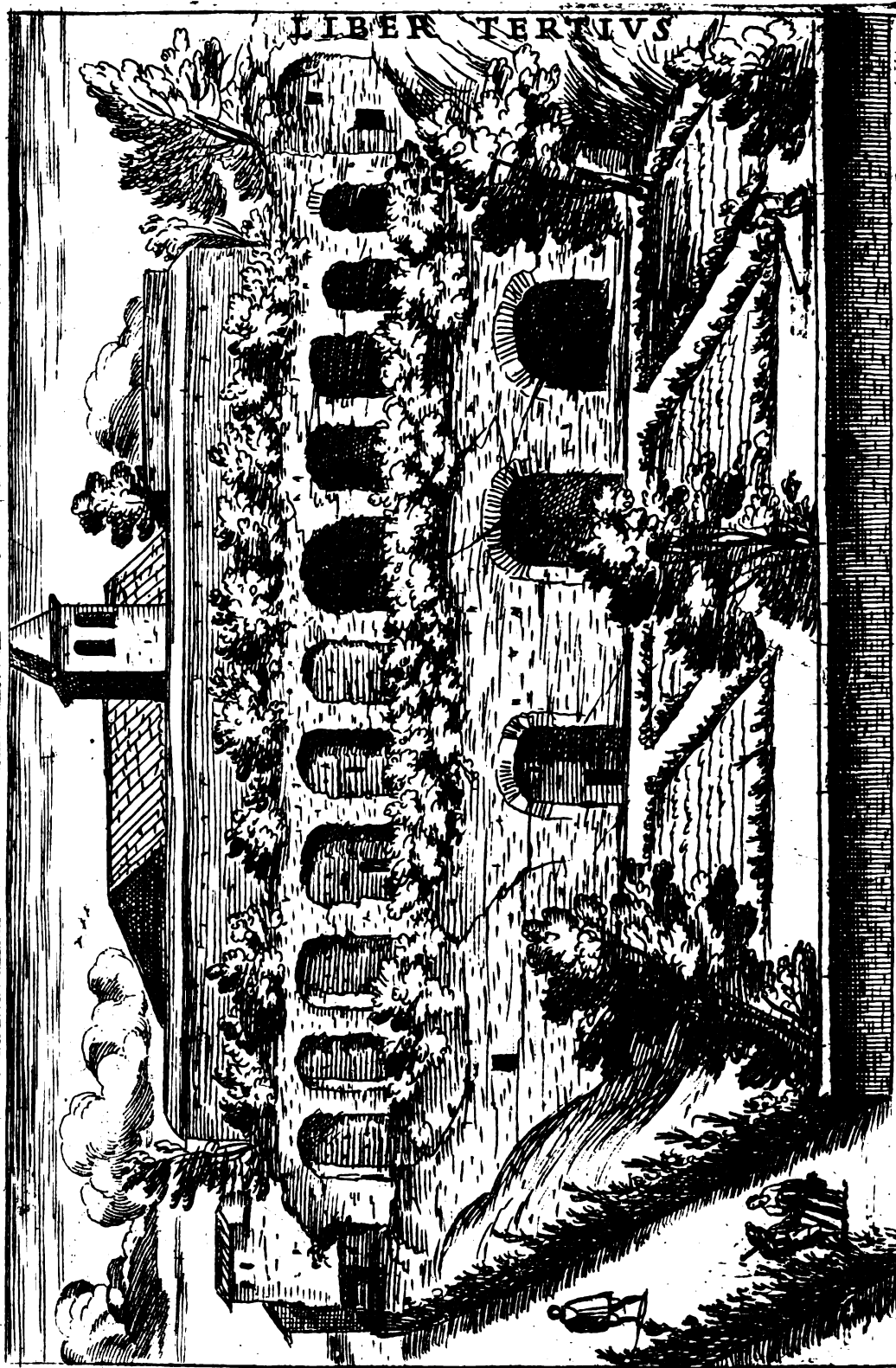
Lib. 19.
cap. 1.

Consentur in hoc eodem Colle à P. Victore, & ab Antiquarijs DOMVS Aquilij Iure Consulti. Q. Catuli, & M. Crassi. Sed cur M. Crassus? Nam Plinius, quem supra citavi, scripsit: *Crassus Orator (& loquitur de L. Crasso) fuit in primis nominis Romani. Domus ei magnifica; sed aliquanto præstantior in eodem Palatio Q. Catuli, qui Cimbro cum G. Mario fudit. Multo vero pulcherrima consensu omnium. etate ea, in Colle Viminali G. Aquilij Equitis Romani, clarioris illa etiam quam Lurii Civilis scientia*. Hæc tota igitur in Viminali: aliæ duæ in Palatino, in quo, Regione decima numerat etiam P. Victor domum Q. Catuli. At de M. Crasso, qui occisus est à Parthis (si de hoc fermo est) scribit Plutarchus: nihil ipse ædificavit, nisi propriam domum. Sed ubi fuerit, non tradit.

Eodem

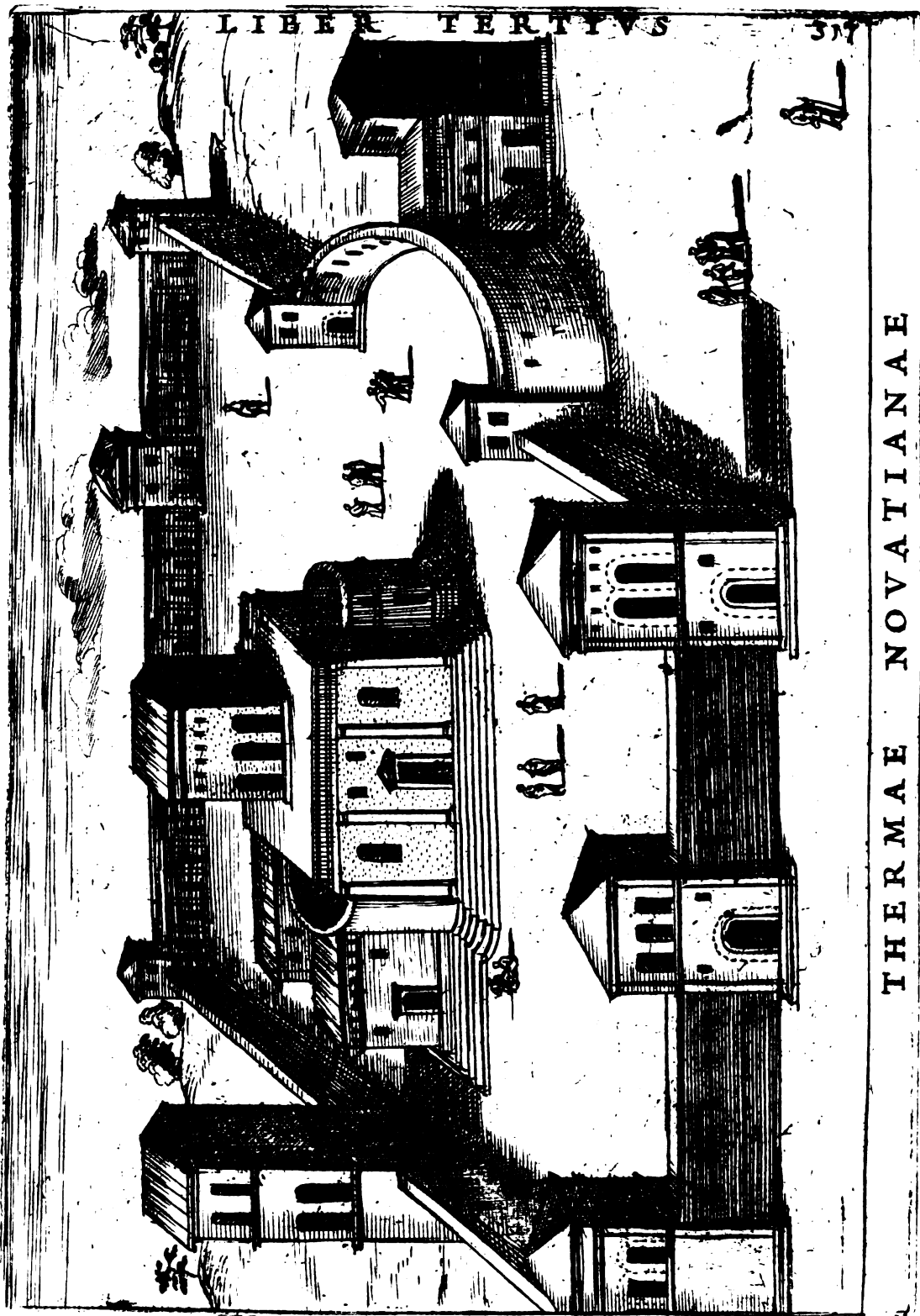
THERMAE OLYMPIADIS

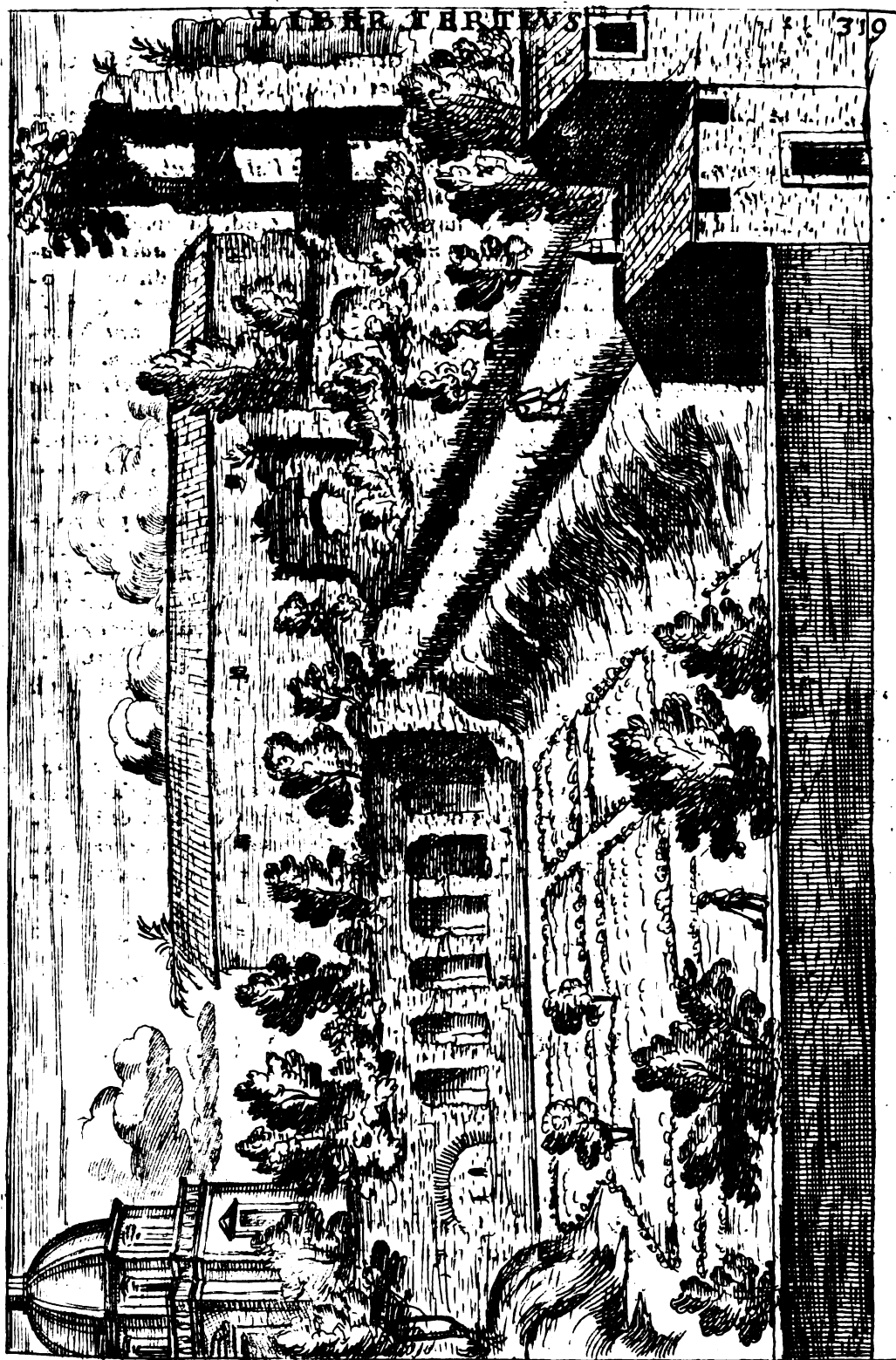
LIBER TERTIUS

315

THERMARVM OLYMPIADVM RELIQVIAE

THERMAE NOVATIANAE

THERMARVM NOVATII RELIQUIAE

Loc. cit.
Nym-
phæa fue-
runt Pala-
tia.

Sen fon-
tes ut alijs
placet.

Nym-
phæa pul-
chra ædi-
ficia,
Nympha-
rum sta-
tuis, &
fontibus
ornata.
Ammian.
lib. 15.

Eodem P. Victore, & Sexto Rufo referentibus, Regio quinta Esquilina, in qua Collis Viminalis, habuit, incertum qua sede, Nymphaeum Alexandri Imperatoris. Gulielmus Philander docet Nymphaea ædificia fuisse, in quæ gratia, & voluptatis causa aqua deducebatur. Zonaras tamen, inquit, in Leonis Primi Vita putat esse Palatia publica, in quibus qui angustius habitarent, Nuptias celebrarent à Nympharum statuis dicta. Id etiam scripsit Iurisconsultus ad leg. V. Cod. Iustin. de Aquæductu. Nempe, Nymphaea patuisse nuptias celebrantibus, & ad eas non habentibus. At Interpres in Iulium Capitolinum, ubi de Gordiano Iunioris scribit, opera Gordiani nulla ceciderunt, præter quædam Nymphaea, & Balnea, ait, errare, qui vel domos Nuptiales, vel Balneas intelligunt Nymphæorum nomine. Subditque, Nymphaea esse salientes, vel manum sive eos fontes aquam in publico ciaculantes, distinctos à lacubus, quibus aqua accipitur, non salit. Anastasius hac significatione videtur viurpasse in vita Hilari Papæ. Nymphæum, inquit, & triporticum fecit ante Oratorium Sanctæ Crucis, ubi sunt Columnæ miræ magnitudinis, quæ dicuntur beatorum petra. Hoc enim loco Nymphæum aliud non est nisi fons in media illa porticu centum quinque columnarum, de quo fonte plura idem subiicit, neque alium puto describit. Idem in Vita Silverij PP. ait: Intra Civitatem autem grandis fames erat, ita ut aqua vendideretur pretio, nisi Nymphæarum remedium subvenisset. ubi Nymphas pro fontibus videtur viurpasse. Nec tamen displicet opinio Zonaræ, & Iurisconsulti. Cur enim Nymphaea inter pulchra ædificia laudantur magno sumptu Cæsarium facta, si tantum in usum exilientis aquæ facta sunt? Probabile est etiam Nymphæarum statuis, & quod aiebat Philander, Nymphaea aquarum copia, quibus Nymphaea delectari credebantur, abundasse, ad loci pulchritudinem. Ideo alijs Nymphaea sunt, & Balnea mulierum: Præter hæc Alexandri, & Gordiani, Iouis à P. Viæ. Marci Nymphæum, ab Ammiano refertur; cuius sedes non ignoratur inter Cælium, & Palatium, ubi erat Severi Septizonium. Ad Septizonium, inquit, operis ambitiosi Nymphæum Marcus condidit. Cætera huius Collis ædificia, præter Thermas Diocletianas, de quibus postea, ignorantur. Nam qui Decij Augustales Aedes ibi componunt, nescio an voluntate magis quam ratione id faciant. Ultra Thermas Diocletianas Campus Viminalis latissime producit, & Castrorum sedes, de quibus alibi est dictum.

Mons Cælius. Cap. XII.

Fines, &
 situs Cœ-
lij mōtis.

PLVRIMVM longitudinis, latitudinis haud sane multum habet Mons COELIVS, & per se magnus adhuc minore altero, quem COELIOLVM dixerunt, augetur. Cuius hi sunt fines. Ab Esquilij interiacente scilicet valle, ubi Amphitheatrum, Carinz, & Regio olim Tabernolæ, supra Aedem S. Clementis, præcelso primum iugo ad Aedem quatuor Coronatorum: tum molli cli-
uo

uo prope Basilicam Lateranensem, Orientem versus vsque ad mœnia, procurrit. Flexis porro mœnibus ad Templum S. Crucis (hic enim Colliculus in fine Esquilini, & Cœlij vtriusque, vt dicebam, putatur appendix) largoque intervallo quasi in rectum productis, clauditur à Meridie. Hinc secretus modica planicie à Cœliolo, eoque ausus, extenditur ad vallem Occasum versus, in qua Thermæ Antoninianæ, & Piscina olim publica, via Latina, & Appia. Ea valle diuiditur ab Auentino. Hinc rursus contra Palatinum conuertitur, à quo item valle discretus redit ad Amphitheatrum.

Vnde sic dictus Cœlius. Tacit. l. 4. Annal.

Quod spectat ad nomen, *Cœlius*, à *Cœlio Vibenna Tusco Duce nobili* est dictus qui cum sua manu dicitur Romulo venisse auxilio contra Sabinum Regem, vt ait Varro. At Tacitus hoc refert ad posteriora tempora: vt tunc diceretur Querquetulanus à quercubus consitis. *Haud fuerit*, inquit, *absurdum tradere montem eum, Cœlium, antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis syluæ frequens, sæcundusque erat: mox Cœlium appellatum à Cœlio Vibenna, qui Dux gentis Hetrusca cum auxilium appellatum ducebauisset, sedem eam acceperat à Tarquinio Prisco, seu quis alius Regum dedit; nam scriptores in eo dissentiunt*. Idem eodem loco scribit, actum in Senatu, vt mons Cœlius deinceps Augustus appellaretur, quando deusso monte, & cunctis circumflagentibus sola Tiberij effigies sita in domo Iunij Senatoris inuiolata mansisset. Cum etiam Cæsar obuiam iuerat tribuendo pecunias ex modo detrimenti. An vero Augusti nomine mons cœperit appellari non constat. Constat certè appellationem non mansisse. Dictus postea LATERNVS, à Lateranorum nobilissimorum Ciuium, quorum aliquot Cōsules censentur in fastis, magnificentissimis AEDIBVS: quæ vbi Basilica Lateranensis, & Palatium Pontificium est, fuere: atque egregiæ dicuntur à Iuuenale, obsecræquæ à Nerone propter eadem Plautij Laterani Consulis designati. S. Hieronymus in Epitaphio Fabiolæ: *In Basilica quondam Laterani qui Casarino truncatus est gladio*. Aurelius Victor: *Lateranum, Cilonem, Anulinum, Bassum, caterosquæ alios ditauit, Seuerus, Aedibus quoque memoratu dignis; quarum præcipuas videmus, Partiborum qua dicuntur, ac Laterani*. Eadem Eutropius. Domum Lateranorum successu temporis possedit Constantinus: idemque B. Syluestro habitandam dedit: aut Militiadi, qui B. Syluestrum præcesserat, vt putat Card. Baronius. Nicephorus. *Quod sane Palatium Lateranense ipse quoque Constantinus ingentibus impensis magnifice construxit, & Christo sacrauit*. Nam & Basilicam Lateranensem in eo extruxit, & Pontifici Christi Vicario donauit. Deinceps verò in eo Romani Pontifices habitauerunt, donec commigrarunt in Vaticanum, amplissimis ædibus inibi ædificatis.

Laterani ciues dāt nomen Laterano.

In Seuero.

Eutropius lib. 10.

Niceph. l. 7. c. 49.

Eiusdem Domus Lateranorum meminit Iulius Capitolinus in Marco Antonino. *Natus est*, inquit, *Marcus Romæ in Monte Cœlio, in hortis; educatus est in eo loco, in quo natus est, & in domo Aui sui Veri iuxta Aedes Laterani*. Iam pauca sunt quæ de Cœlio eiusquæ ædificijs dici possunt.

In eo prima DOMVS crustata marmore sub Cæsare Dictatore fuit.

X

Plinius:

Lib. 36.
cap. 6.

Plinius : *Primum Romę parietes crassa marmorea operuisse totius domus sue in Caelia Monte Cornelius Nepos tradidit Mamurram Formij natum Equitem Romanum, Prefectum Fabrarum C. Cęsarıs in Gallia. Pręterea Domus TETRICORVM, qui inter XXX. Tyrannos sub Galieno. XXII. & XXIII. numerantur, posteaque ducti sunt in triumphum ab Aureliano. Trebellius in Tetrıco iunıore : Domus, inquit, Tetricorum hodieque extat in Monte Caelia inter duos lucos, contra Itium Metellinum pulcherrima, in qua Aurelianus pięsus est, utrique preteritam tribuens, & Senatoriam dignitatem accipiens. Quam cum dedicasset, Aurelianus ipsum dicuntur duo Tetrici adhibuisse canuiuo. Domus, sue I N S V L A E non bona fide venditę meminit Cicero : Cum in Arce Augurium Augures acturi essent, iussissentque Titum Claudium Centimalum, qui ades in Caelia monte habebat demoliri eas, quarum altitudo officeret auspicijs. Claudius proscripsit, Insulam vendidit. Ex quo intelligitur, domum in parte Caelij fuisse, quę procurrıt versüs Palatium Capitolio propinquior; & magna altitudine sublatam, quę captantibus auguria, ę Capitolij arce editissima officeret. Quod indicat sublimitatem tectorum Romanorum.*

Cic. lib. 3.
de Ofic.

3. Fast.

Campus in eodem MARTIALIS nomine ad Ludos, & Equiria, idest cursus equestres, qui pridie idus Martias ibi fiebant in honorę Martis, si forte Tiberis plana Urbis inundasset. Ovidius :

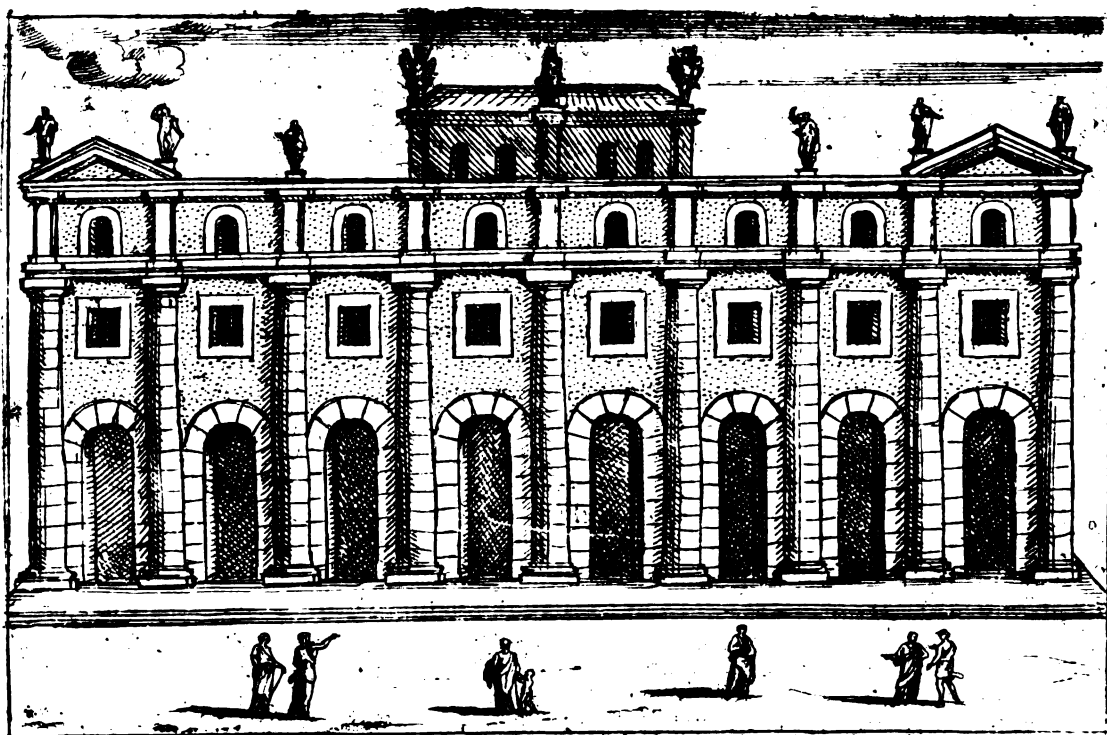
*Altara gramine spectabis Equiria Campo;
Quem Tiberis curuis in latus urget aquis.
Qui tamen sicula si forte tenebitur unda;
Calius accipiet puluerulentus Equos.*

Id raram, cüm raro inundet Tiberis, pręsertim adulto iam Martio. Etsi campus decursionis gratia vacuus ab edificijs, in dorso Montis non longe ą Basilica Lateranensi esse debuit. Porro clius, quo secundum Aedem Sanctorum Ioannis, & Pauli ascenditur, VICVS SCAVRI olim dictus, dextrorsum habuit paternas Aedes B. Gregorij, & in Canobium, ac S. Andreę Templum ą sanctissimo illo Pontifice conuersas.

Domus,
& Curia
Hostilij
Regis.
Liu. lib. 1.
Idest Sena-
turi, ad-
lectis Pa-

Verum ad Aedem beatorum Ioannis, & Pauli, Tullij Hostilij DOMVS Tertij Romanorũ Regis, & CVRIA de eiusdem nomine HOSTILIA fuit. Hic enim Rex diruta Alba Roman Albanos traduxit. Caelius, inquit Liuius, additur Urbis Mons, & quę frequentius habitaretur, eam sedem Tullus Regis cepit, ibique deinde habitauit. Templumque ordini ą sancto Curiam fecit, quę Hostilia usque ad patrum nostrorum etatem appellata est.

Ferunt

CVRIA HOSTILIA IN MONTE COELIO

Ferunt Albanos habitasse, vbi Templum Virginis cognomento in Do- tribus, quæ
minica. Alij contra, ibi collocant CASTRA PEREGRINA, dicti mi-
idest domicilia, & hospitiâ peregrinorum ab Augusto, vt aiunt instituta: nor gen-
quibus lapides ibidem inuenti suffragantur; cum primi auctores hæc ca- tium.
dem Castra ponant in montis crepidine, vbi Aedes sanctorum Quatuor Onuphri-
Coronatorum; quæ sedes quidê aptior videtur, ac tutior, de quibus Ca- us in Vr-
be.
stris Sextus Rufus, & P. Victor in II. Regione Vrbis. Ammianus: *Mys- Amm. lib.
sus exinde Romam, Rex Chodamarius Germanorum, in Castris Peregri- 16.*
nis, quæ in Monte sunt Caelio, morbo veterani consumptus est. Porro cum
Albanis nouis Ciuibus traditus fuerit Mons Caelius ad habitand m, co-
rumq. principes dicantur à Liuiο Tullij, Scruilij, Quintij, Gegarij, Cu-
riatij, Chlelij: probabilissimum est, nobiles horum familias domos in eo-
dem colle deinceps habuisse. Loc. cit.

Quod autem à P. Victore dicuntur in Caelio fuisse MANSIONES Mansio-
ALBANAÆ, suspicor non tam id referri ad veteres illos Albanos, quâ nes Mili-
alios milites, quibus Cæsarum principatu cum in Albano Castra, & fami- tua; Alba-
lia essent, necesseque haberent sæpe, accitu Imperatorum, alijsque de- ox.

Lib. 8.

causis Romam ventitare, mansiones quoque in eadem, domosque paratas habere debuerunt. Meminit illorum Herodianus: *Visum est*, inquit, *militibus ijs, quorum ad Urbem Romam sub Monte Albano Castra erant, atque in his liberi eorum, coniungesque relicta peci dedere Maximinum.* Iulius Capitolinus in vita Maximini: *Timentes milites, quorum affectus in Albano Monte erant.* affectus autem sunt fortunæ, coniuges, liberi. Refert etiam Appianus, Antonio post mortem Cæsaris turbante Rempubli-

Appian.
de Bello
civil. lib. 3.

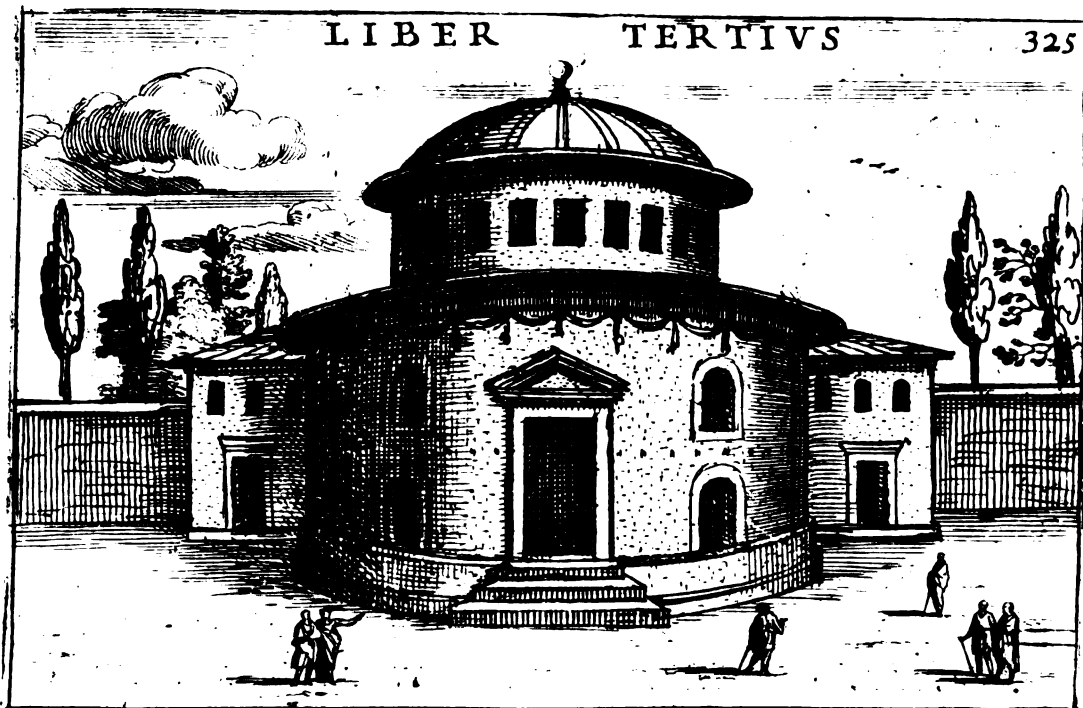
cam, ibidem stationes militum fuisse. *Ad portam, inquit, recta properavit Antonius, & inde porro Albam, verbis ut putabat milites reduciurus ad officium; sed cum peteretur telis à manibus retrocessit:* duz enim legiones ab illo ad Octavianum Cæsarem defecerant. Qui, ut idem auctor paulo

Dion. l. 79.
Militum
Castra in
Albano.

post: *omnibus Albam convenire iussis, rem significavit Senatui*, Dion, siue Xiphilinus in Heliogabalo: *Quasi milites quosdam ex ijs coëgisset, qui stipendia faciebant in Albano*, Spartian. in Anton. Carac. *Parti militum apud Albam, Getam occisum acerrime accepit: clausisque portis diu Imperator non admissus, nisi delinitis animis, non solum querelis de Geta, & criminationibus editis, sed enormitate stipendij militibus, ut solet, placatis, atque inde Romam redijt.* Extat adhuc, ut aiunt, apud recentem Albam veterum forma Castrorum quadratis muris, quæ adhuc statua militum indicet.

Templum
Claudij
Cæsaris.

Iam, vbi Aedes S. Stephani cognomento Rotunda, statuunt Cæsaris CLAUDII TEMPLUM, de quo Suetonius in Vespasiano: *Fecit Templum D. Claudij in Cælio Monte ceptum quidem ab Agrippina, sed à Nerone prope funditus destructum.* Fuisse eo loci docet Frontinus scribens, *arcus Neronianos, qui adhuc visuntur, desisse ad Templi D. Claudij.* Porro B. Protomartyris Templum ipsum Claudij fuisse probabilius est quam Fauni Capripedis, ut multi, quod scripsit Vgonius, affirmant, nemo probat. Id vero Simplicius I. Pontifex consecrauit. De eo Anastasius: *Dedicavit Basilicam S. Stephani in Cælio Monte.*

TEMPLVM D. CLAVDII IN MONTE COELIO

MONIMENTA TEMPLI D. CLAVDII NVNC S. STEPHANI

6. Fast.

In eodem Dea CARNAE Aedes cōdita à Bruto primo Cōsule, quæ credebatur cōseruare humana viscera, & præesse cardinibus, vt ait Ouidius.

Prima dies tibi Carna datur, Dea cardinis hæc est;

Namine clausa aperit, claudit aperta suo.

Lib. 7.

Pluribusquæ fabulam prosequitur, quomodo puerorum viscera defendat à strigibus. Ibidem ARMAMENTARIVM. De eo, aliisque Herodianus: *quippe iussis effringi publicis Armamentarijs in quibus pompa magis instrumenta, quam belli asseruabantur.* Aedes insignes VECTILANAE in eodem censentur, vbi occisus est Commodus. Quæ

In Chronico.
Iul. Capitolin. Per.
tinace.

Vectiliani dicuntur à Castiodoro. De ijs Lampridius in Commodus: *Ipsæ ad Cælium Montem in Vectilianas ades migravit, negans se in Palatio posse acrimire.* In eodem DOMVS Philippi ponitur à P. Victore, qui videlicet post Gordianum imperauit. In infimo cliuo eiusdem Cælij M. L. NERVAE cognomento capta Delubrum, fortasse non longe ab æde

Ouid. 3.
Fast.

B. Gregorij: vbi quinquatria fiebant XIX. die Martij. Ouidius.

Vna dies media est; & sunt sacra Minerva;

Nomina quæ à iunctis quinque diebus habent,

Cælius ex alto, quæ mons descendit in aquam;

Hic vbi non plana est, sed prope plana via.

Parua licet videas capta delubra Minervæ.

Quæ Dea natali cœpit habere suo.

Die primo quinquatrum, quo propterea sacra fiebant sine Gladiatorijs, vt idem paulo ante cecinerat.

COELIOLI qui Cœlio additus modicè accliuus pertingit ad viam Latinam, meminit Varro: coque traductos ait *Principes de Cælianis, qui à suspitione liberi erant.* M. Tullius: *L. Pisonem quis nescit bis ipsis temporibus maximum, & sanctissimum Diana Sacellum in Caliculo sustulisse?* Hoc, non vt Marliano placet, vbi Aedicula Sancti Ioannis cognomento ante portam Latinam, statuendum est hanc enim in via ipsa Latina positam videmus; cum Sacellum DIANAE maximum in ipso tumulto qui viz imminet Cicero posuerit. An ibi L. Cornificius aliquid

De Arusp.
respons.
Li. 4. c. 18.

Sueton. in
Aug. c. 29.
Lib. 12.
Epig. 18.

struxerit, qui sub Augusto Aedem Dianæ ædificauit, incertum est. De utroque Cœlio Martialis.

Dum per limina te potentiorum

Sudatrix toga ventilat, vagumque

Maiores Calius, & minor fatigant.

Mons Auentinus. Cap. XIII.

Situs, &
fines Auentini
Colliis.

PERAMPLVS latissime patet, longior tamen, quam latior AVENTINVS. Cuius hi sânt fines. A Tiberi, quo, interiecta angusta via, ferme alluitur, secundum Velabrum, Circi olim Maximi sedem, & Appiam viam, ad portam vsque Capenam excurrit. Ab ea conuersus, semperq; Pomœrio terminatus, secundum Urbis

bis mœnia pertinet ad portam Hostiensem, nunc S. Pauli. Inde inter Septemtrionem, & Occasum è lata planicie exurgit, vbi Testaceus mons. Tum redit ad Tiberim. Eundem angusta valle diuisum via intersecat, quæ à porta Hostiensis recedens ad Amphitheatrum. Inde biceps Auentinus, duosque vertices vetustis Sanctorum Templis nobiles latè extollic. Vinetis, & hortis hoc æuo confitus: olim nemorosus, plurimisque lucis inumbratus. Ouidius:

Cæcus Auenting timor, atque infamia sylua.

Et alibi. Dionysius: *Syluis obfitus varij generis, præcipuè lauro, vnde LAVRETVM pars eius dicitur.* Plinius: *LORETVM in Auentino vocatur, vbi sylua lauri fuit.* P. Victor. *Vicum Loreti minoris: alterum Loreti maioris, vbi erat Vertumnus.* Ea de causa, quod extra Pomœrium vsque ad Claudium Cæsarem, & antiquitus infrequens ædibus Ciuium esset: illò secedenti velut in campos plebi capacem sedem præbuit. Nomen autem sortitum ferunt ab auib, quod eo se ab Tiberi ferrent aues: alij à Rege Auentino Albano, quod ibi sit sepulcrum: alij ab aduentu hominum, quod commune Latinorum ibi Diana Templum sit constitutum: ego maxime puto ab aduentu: nam olim paludibus mons erat ab reliquis disciussus. Hæc Varro. Idem M V R C V S dictus, à Murcia Deo sacello, vt ait Festus. Hæc Myrteæ Veneris fuit in Valle Circi Maximi. Sed & locus in summo Auentino R E M V R I A, eodem auctore, dicitur vbi Remus de Vrbe condenda fuerat auspiciatus.

Porro illud celebre D I A N A E Templum impellente Seruio Tullio Rege populi Latini cum populo Romano fecere: *Quemadmodum, vt ait Liuius, inelytum Diana Ephesia sanum communiter à Ciuitatibus Asia factum fama ferebat.* Addit Dionysius, à Seruio fœderis leges conscriptas Ciuitatibus, ritusque celebrandi festi, eiusque participes Ciuitates in area, Columna incisæ ad suam vsque ætatem permanisse. Affixa erant huic Templo, quod solum Dianæ agnoscit in Auentino Plutarchus, boum cornua; cum reliquis Dianæ sanis, vt idem ait, ceruorum cornua Romani affigerent. Causa fuit, quam ipse, & Liuius narrant; quod bouem ingenti specie, ac magnitudine, quæ populo: cuius Ciuis eam, Dianæ immolasset, portendere credebatur Imperium. Romanus decepto, missoque ad Tiberim viro Sabino, vt se flumine perfungeret, bouem mactauit. *Fixa, inquit Liuius, per multas ætates cornua in vestibulo Templi Diana monumentum ei fuisse miraculo.* Sed & alia, præter ea mactatæ bouis, adiecta cornua indicat Plutarchi locus. Neque huius Templi sedes, vbi nunc S. Sabinæ colitur, statuenda est, vt quibusdam placet. sic enim legimus apud Martialem.

*Quique videt propius magni certamina Circi,
Laudat Auentina vicinus Sura Diana.*

Palphurius enim Sura nobilis Orator è domo propinqua Dianæ Templo in Circum Maximum despiciebat. Circus autem sub altero Auentini latere, quo ad ortum spectat & Palatium, iacebat; cum Aedes B. Sabinæ martyris imminens Tiberi cum suo Collis iugo Septemtrionem prospiciat.

Auentinus
biceps, &
nemorosus.

1. Fast.
Dionys.

l. b. 3.

Plin. l. 15.

cap. 30.

Liui. lib. 1.

Dionys.

l. 4. antiq.

In q. Ro.
quæst. 4.

Liui. lib. 1.

Dianæ Templum vbi
esset.

Lib. 6.

Epig. 64.

ciat. Itaque Dianæ Templum potius statuendum est in summo cliuo finistrorsum, versus Aedem B. Priscæ. Hæc enim est aptior sedes, facilem, que prospectum habet in Palatinum, Capitolium, Cœlium, aliaque veteris Urbis loca celeberrima. Ab eius fani nobilitate Auentinæ Dianæ Collis dictus est. Martialis.

Lib. 7.
Epig. 72.

Esquilijs domus est, domus est tibi Colle Diana:

Idem: *Aut Collem domina teris Diana.*

sil. lib. 13. Hic Dianam aduersus Annibalem confedisse cecinit Silius.

At qua vicinis tollit se collibus alta

Molis Auentinus, viden ut Latonia virgo

Accensas quatit Phlegetontis gurgite tadas?

Plutarc.
in vita
Gracæ.

Eo confugit C. Gracchus vim fugiens Opimij Consulis, indeq; trans Tiberim elapsus est, quod frustra adducit Marlianus ut Templum ad D. Sabinæ statuatur; nam eodem modo elabi potuit ex eo, quem designauit, loco.

Lib. 2. de
Bell. ciu.

Appianus id quasi propugnaculum Gracchanos occupasse memorat, ut ostendatur firmitas, & magnitudo ædificij. Cum bis, inquit, qui eos circumsteterant, Diana Templum inuadentes per vim retinere conabantur. In eodem Colle aliud Templum eadem Diana diuerso habuit nomine L V N Æ enim Templum dictum est. De eo P. Victor. Colebatur

Li. 3. Fast. in fine Martij mensis. Ouidius:

Luna regit menses; huius quoque tempora mensis

Finit Auentino Luna colenda iugo.

Vitruuius
lib. 5. c. 3.

Hæc fortasse illa est ædes, quam ornauit L. Mummius, Vitruuius: *Aulem habemus L. Mummius, qui diruto Theatro Corinthiorum eius anea Romam deportauit, ea de Manubijs ad ædem Luna dedicauit.*

Ibidem
Li. dec. 1.
lib. 5.

Ibidem I V N O N I S R E G I N A E sanum celebre, quod captis Veijs, & asportato Iunonis simulacro ex præda Veientana Camillus condidit. Liuius. *Integramque in Auentinum, æternam sedem suam, quod vota Romani Dictatoris vouerant, perlatam.* Vbi Templum ei postea idem qui vouerat Camillus, dedicauit. De alio signo idem: *Signum æneum, matrona Iunoni in Auentino adificauerunt.* Idem alibi: *Taßa de Cælo*

Dec. 3. l. 2.
Dec. 3. l. 7.

Aedes in Auentino Iunonis Regina. Et paulo post: *per Boarium Forum in cliuum publicum, atque Aedem Iunonis Regina peruentum.* Cliuo publico ascendebatur in Auentinum è valle Circi, ut hodie ad latus Aedis S. Anastasiæ videmus. Prope summum cliuum dextrorsum sita

Vbi Tem-
plum Iu-
nonis Re-
ginæ.

Aedes S. Sabinæ. Itaque hic potius Iunonis Reginæ, non autem commune illud Dianæ Templum collocandum est. Videmus in veterum Augustarum numismatis frequentem Iunonis Reginæ effigiem.

* * *

Tem-

Templi Mineræ in eodem colle incerta sedes. Celebrabatur à Populo die decima septima Iunij. Ita Ovidius:

Li. 6. Fast.

*Iam sex, & totidem luces de mense supersunt;
Huic unum numero tu tamen adde diem.
Sol abijt à Geminis, & Cancris signa rubescunt;
Cæpit Auentina Pallas in arce coli.*

In eodem summo Colle, quæ pars REMVRIA dicta est, Aedes BONAE DEAE condita, quæcunque illa fuerit; cui tantum scemina sacra faciebant. Ovidius:

Li. 9. Fast.

*Interea diua canenda Bona est.
Est moles nativa loco; res nomina fecit:
Appellant saxum; pars bona montis ea est.
Huic Remus insisterat frustra, quo tempore fratri
Regna palatina prima dedisti aues.
Templa patres illis oculos exosa viriles
Leniter acclivi constituere iugo.*

Claudia Virgo Vestalis dedicauit. postea verò,

*Liuis restituit; ne non imitata maritum
Effet; & ex omni parte sequuta virum.*

Interpretes Ovidij molem illam seu locum natura editum, qui saxum dicebatur, captatis Remi auspicijs insignem, Tiberi imminentem faciunt: & Antiquarij antiquam Aedem, vbi Templum S. Mariæ cognomento Auentinae colitur, ibi constitunt. Videant tamen oportet, an leniter accliuum dici possit iugum, edita tamen pars Auentini, vbi Aedes Magnæ Virginis; quod de sede Templi Bonæ Deæ dictum est. Spartianus de Adriano: Fecit & Aedem Bonæ Deæ. An hoc ipsum, an alibi positum, non constat.

Remuria,
& Aedes
Bonæ Deæ
vbi essent.

In ea quidem parte, quæ vergit ad Tiberim CACI olim spelunca fluuii iminebat; moles enim saxea teste Virgilio, *Speluncæ dorso insurgens* Caci spelunca.

— Igium ad amnem incumbens. Propterea Herculis Viæoris Templum in eadem crepidine collocant, vbi Cacus latronem magna incolarum lætitia occiderat. Vbi & scalæ GEMONIAE declines in Tiberim, apponuntur; quò trahebantur, abijciebanturq; supplicio damnati. Harum

Fulu. lib. 2
Marl. lib. 4
cap. 4.

rum crebra mentio apud auctores. P. Victor in xlij. Regione Auentini posuit. *Disi Gemonij gradus, quod locus esset gemitus, & calamitatum. Nam quod aliqui augurantur de Gemonio auctore, & vel qui primus sit exturbatus, parum comperi. Gradus vel Scala dicebantur, quod surrectus foret locus, & gradibus quibusdam conscenderetur.* Coelius Rhodiginus. Quasi in summum scalarum damnati abijcerentur. Mihi verisimilius est in alijs etiam gradibus fuisse depositos, ideoque paulo latioribus. Quod indicant numerosæ sub aliquot Principibus cædes. Dion: *Hoc modo multi viri morte affecti, multe mulieres aliq in carcere, alia ad tribunal protracta captiuarum instar: & earum quoque in Gemonias proiecta corpora.* Dion. l. 58. At Dion ipse Gemoniarum sedem incertam facit. Nam de Seiano sic ait: *Cumque in Capitolio sacrificasset, ac inde in Forum descenderet, serui eius stipatores cum propter turbam eum sequi non possent, in viam, qua ad carcerem ducit, diuerterunt ac per Scalas Gemonias lapsi deciderunt.* Hæ igitur non in præcipiti cliuo Auentini ad Tiberim; sed in crepidine Capitolij, aut prope carcerem fuerunt. Neque dicas, in codice Græco Gemonias non legi, qui habet: *καὶ τῶν ἀναβασμῶν, καὶ ὧς οἱ ἀκρογόμενοι ἐπίπτοντο, καπόντες ὠλοῦντο, & κατίπτοντο.* Et per gradus, in quos damnati proieciabantur, descendentes lapsi sunt, & deciderunt. Quid enim aliud hi gradus, nisi Gemoniæ sunt? De quibus eodem modo ipse auctor alibi loquitur. Paulo ante de Sabino: *σῶμα αὐτοῦ καὶ τῶν ἀναβασμῶν ἐπίπτην.* Et postea de Seiano: *καὶ πρὸς τῶν ἀναβασμῶν ἐπίπτην in gradus abiectus est.* quos duos in Gemonias abiectos fuisse constat ex Plinio, Tacito, Suetonio. Equidem quid Dion loco illo sibi velit, nisi Gemonias velut Capitolio adhærentes, non intelligo. Contra tamen P. Victor, & alij, præter eos, quod dixi, Antiquarij, & Alexander sentiunt. Qui vtrumque tueri velit, auctores habet, quibus id tueatur.

Iam P. Victor HERCVLIS, & SILVANI cōmunem facit Aedem in Auentino. Aliamquæ Silvano propriam attribuit, & fontem. Hæc forte Aedes in altero montis vertice vbi Templum S. Balbinæ, dicata est, in quo effossus est lapis Principe olim Traiano positus, inuentusque à pastinatoribus in vinea ad Thermas Antonianas. Porro eius Tabulæ marmoreæ tres in partes diffractæ pars media cum litteris tituli periit, cuius verba diuerso charactere notata suppleuimus. Sic autem se habet integra inscriptio. Sic legitur, Concameratione, & Vipstano.

Numini domus Augusta & Sancti Siluani salutaris sacrum

Imp. Cæs. Nerva Traiani optimi Princ. Germ. Da cici imagines argenteas Parastaticas cum suis ornamentis, & regulis, & basibus, & concameratione ferrea C. Iulius Nymphius dec. annalis sua pecunia ponendas curauit donumque dedit In Templo S. Siluani salutaris quod est in hortis Auentinis, & pradio suo dedicauitque Idibus Ianuaris L. Vipstano Messala Q. Pedone Coss.

San-

Sancti autē cognomentum Siluano attributum veteres lapides apud Gruterum, & alij demonstrant.

Porro ELICII IOVIS Ara ad radices Auentini nō longe à Tiberi fortasse fuit; vbi fons in antro, & circumposita sylua. Fons EGELICIAE Nymphæ credebatur esse; cum qua sermones nocturnos, vt rudī, ac bellico populo religionem inijceret, simulauit Numa. De eo fonte Ouidius:

*Defluit incerto lapidesus murmur riuus;
Sapē, sed exiguis haufibus inde bibi.
Egeria est, qua prabet aquas Dea grata Camenis,
Illa Numa coniux, consiliumque fuit.*

3. Fast.

Tum de sylua, & fonte simul canit.

*Lucus Auentino suberat niger ilicis umbra,
Quo possis viso dicere, numen inest.
In medio gramen, muscoque adoperta virenti
Manabat saxo vena perennis aqua.*

Deinde vero. *Elicium Cælo te Iuppiter, unde minores
Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant.
Constat Auentina tremuisse cacumina sylua,
Terraque subsedit pondere pressa Iouis.*

Vicinior Tiberi locus HILERNA nomine, item cum luco. Ouidius: Ouid. 6. Fast.

*Adiacet antiquus Tiberino lucus Hilerna:
Pontifices illuc, nunc quoque dona ferunt.*

In eodem Auentino priuata DOMVS Vitellij Cæsaris, siue eius vxoris fuit, cum eius frater prope Forum habitaret. Tacitus: *Cur enim è rostris, fratris domum imminentem Foro, & irritandis hominum oculis, quæ Auentinum, & penates vxoris petisset?* Tac. lib. 3. Histor.

Ibidem TEMPLVM, & ATRIVM LIBERTATIS p. Vi. For constituit. De Templo Liuius: *Digna res visa, vt simulacrum celebrati eius diei, quo contra Hannonem Annibalis ducem pugnavit ab Benenentum, Gracchus postquam Romam redijt, pingi iuberet in Aede Libertatis, quam Pater eius in Auentino ex multatitia pecunia faciendam curauit, dedicauitque.* Dec. 3. l. 4.

Atrium aiunt ab Aelio Pæto, & Cornelio Cethego Censoribus resectum, & ampliaturum. De eo Liuius: *Custodiebantur obsides Tarentini in Atrio Libertatis minore cura.* Idē TABVLARIUM Dec. 3. l. 3.

Atrio adiuncti alibi meminit: *Censores ex templo in Atrium Libertatis ascenderunt, & ibi signatis tabellis publicis, clausoque Tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quicquam publici negotij gesturos, quàm iudicium populi de se factum esset.* Dec. 4. l. 4.

De eodem. *Atrium Libertatis, & Villa publica ab eisdem Censoribus resecta amplificataque.* Tacitus. *Præceptum, vt Germanicos milites è Libertatis Atrio accerferent.* Tac. lib. 1. Histor.

Cæterum, præter hoc in Auentino, aliud alibi ATRIVM LIBERTATIS ponit locus Marci Tulij, nisi corruptus est: *Paulus, inquit, in medio Foro Basilicam iam pæne texuit iisdem antiquis columnis. illam autem, quam locauit, facit magnificentissimam. Quid quæris? nihil gratius illo monumento, nihil gloriosius. Itaque Cæsaris amici (medico, & Oppium) dif-* rum-

rumparis licet, monumentum illud, quod tu tollere laudibus solebas, et Forum laxaremus, & usque ad Atrium Libertatis explicaremus, contempsimus sexcenties sextertium. cum privatis non poterat transigi minore pecunia. Video cum magnis viris locum esse suspectum. Sed siue Tullius loquatur de Foro Caesaris explicatio usque ad Atrium Libertatis, ut placet Manutio, mihi quæ magis probatur: siue disuncta voce, *Forum*, ut placet Lambino (nam & alij aliter legunt) loquatur de Pauli Basilica pertingente ad Atrium Libertatis; utrumque ædificium longe distabat ab Auentino. Pauli enim Basilica, ut alibi diximus, in Foro Romano prope Templum Faustinae: paulo remotius Forum Caesaris à tergo Templi Pacis fuit. Itaque hoc Libertatis Atrium non longe à cliuo mittente in Esquilias prope Turrin Comitum fuisse crediderim. Addam hoc loco de Basilica Pauli, quod supra omisi, à Lepido eiusdem gentis ornatam fuisse sub Tiberio. Tacitus: *Lepidus à Senatu petiuit, ut Basilicam Pauli, Aemilia monumenta propria pecunia firmaret ornaretque.* Et paulo post: *Lepidus quamquam pecunia medicus autum decus recoluit.*

Tac. lib. 3.
Annal.

Armilus-
trium.

Demum quoniam in eodẽ Auentino ponitur *ARMILVSTRIVM*: *Armilusstrium*, ait Varro, *ab eo quod in Armilusstro armati sacra faciunt, nisi locus potius dictus ab his; sed quod de his prius, id ab ludendo, aut lustris est, quod circumibant ludentes ancilibus armati.* Quod ergo Salij, qui galeam, clypeum, & enses ferebant, illud in sacris circumirent, non quod ibi recenserentur arma, & milites, ut placuit Volaterrano, dictum est Armilusstrium. Positum hoc erat in ipso Colle. Nam Plutarchus de Romulo sic scribit: *Corpus Tatij magno honore Romam delatum tumulavit in Auentino ad Armilusstrium.* Censum autem militum, aliaque bellica munia Campus Martius sibi ab initio vendicavit.

Subiecta est ab utroque latere Colli Auentino planities amplior illa, quæ sinistrorsum alluitur Tiberi, ubi in ipsis mœnibus P Y R A M I S sepulchralis C. Cæstij. Hæc ex quadratis constat marmoribus, decrescen- te paulatim, & in acumen desinente structura. C. Cæstio condita est, ex eorum Collegio, qui quod epulare sacrificium in ludis facerent, Epulones dicti. Duplex in ea titulus. Alter, quæ Occidentem spectat, sic inscripta bipedalibus litteris.

C. CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR. TR. PL

VII. VIR. EPVLONVM

Altera verò parte, quæ Orientem spectat, sic; sed multo minoribus litteris.

OPVS. ABSOLVTVM. EX. TESTAMENTO. DIEBVS. CCCXXX

ARBITRATV

FONTI. P. F. CLAMELAE. HEREDIS. ET. PONTI. L

Non

SEPVLCHRV C. CESTII.

Mons Te-
staceus.

Non longe visitur TESTACEVS mons. Hunc verò colliculum è valle vndique exurgente testarum, vasorumque fragmentis extitisse aiunt. Mirum vnde tanta copia figlinorum operum: nec satis causæ affertur, cur in eum locum comportata, & in cumulum coaceruata fuerint. Fictilium quidem ibi reliquæ congestæ conspiciuntur: sed cur in collem creuerint alij probabiliter, si licet, exponant. Nam de eo perpetuum apud antiquos silentium. Quidam Romæ opinantur factum è fragmentis vrnarum, quæ olim fiebant ad excipiendos cineres crematorum corporum, & magna copia, diuersaque figura quotidie non solum è vineis, sed tota Romana planicie effoduntur. Sed an vere in vnum coaceruatæ locum, cur, quandoque fuerint, dicere non possunt.

Dec. 4.
lib. 10.

Iam vero prope fluvium olim SALINAE, salis conditoria. Ibidem NAVALIA. Liuius: *Porticum extra portam Trigeminam, & aliam post Naualia.* Erant enim conuincta loca. E Regione Naualium trans

Dec. 1. 1. 3.

Tiberim PRATA QUINTIA, à Quintio Cincinnato dicta. Liuius: *L. Quintius trans Tiberim contra eum ipsum locum, ubi nunc Naualia sunt, quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur.* Itaque vetera Naualia, Dionysio auctore, prope pontem Sublicium statuenda sunt. Prata autem Quintia, non ea dicenda, quæ hodie vulgari

Prata Ne-
roniana.

appellations, PRATA, iacent inter Molem Adriani, & Pontem Miluium tantoque intervallo à ponte olim Sublicio, & Naualibus distant. Nuncupat hæc Procopius NERONIANA prata: Quintia certe nō

sunt. Neque enim Naualia fuerunt in campo Martio, qui campis illis est obiectus; etsi non omnibus, & vterq; ad pontem vsque Miluium protensis. Quo modo enim, si ibi fuissent, intersepto pontibus fluuio, onerariæ magnæque naues præaltis malis, velisque diffusæ eò deduci potuissent?

Liui. Dec.
5. lib. 5.

Liuius: *Senatus sacrificari iussit. Naues, quæ in Tiberi parata instructæque stabant, ut si Rex posset resistere, in Macedoniam mitterentur, sub-*

Plutar. in
eius vita.

duci, & in Naualibus collocari. Plutarchus de Catoe minore, qui è Cypro rediens classi aduersum Tiberim erat inuectus: *Insolens, inquit, visum, quòd ad Consules, & Praetores effusus obuiam non descenderit, neque*

Naui sex
remorum.

cursum inhiberetur, sed incitata hexeri Regia ripam prateruectus in antra

desinens, à repositis & solis àq; tò νότιον non impetum remisit prius, quam appulerit classem ad Nauale. Erat ergo ad Auentinum, & prima Urbis moenia Nauale, quò comodus, esset traiectus à mari; vt hodieque

Plin. 1. 18.
cap. 3.

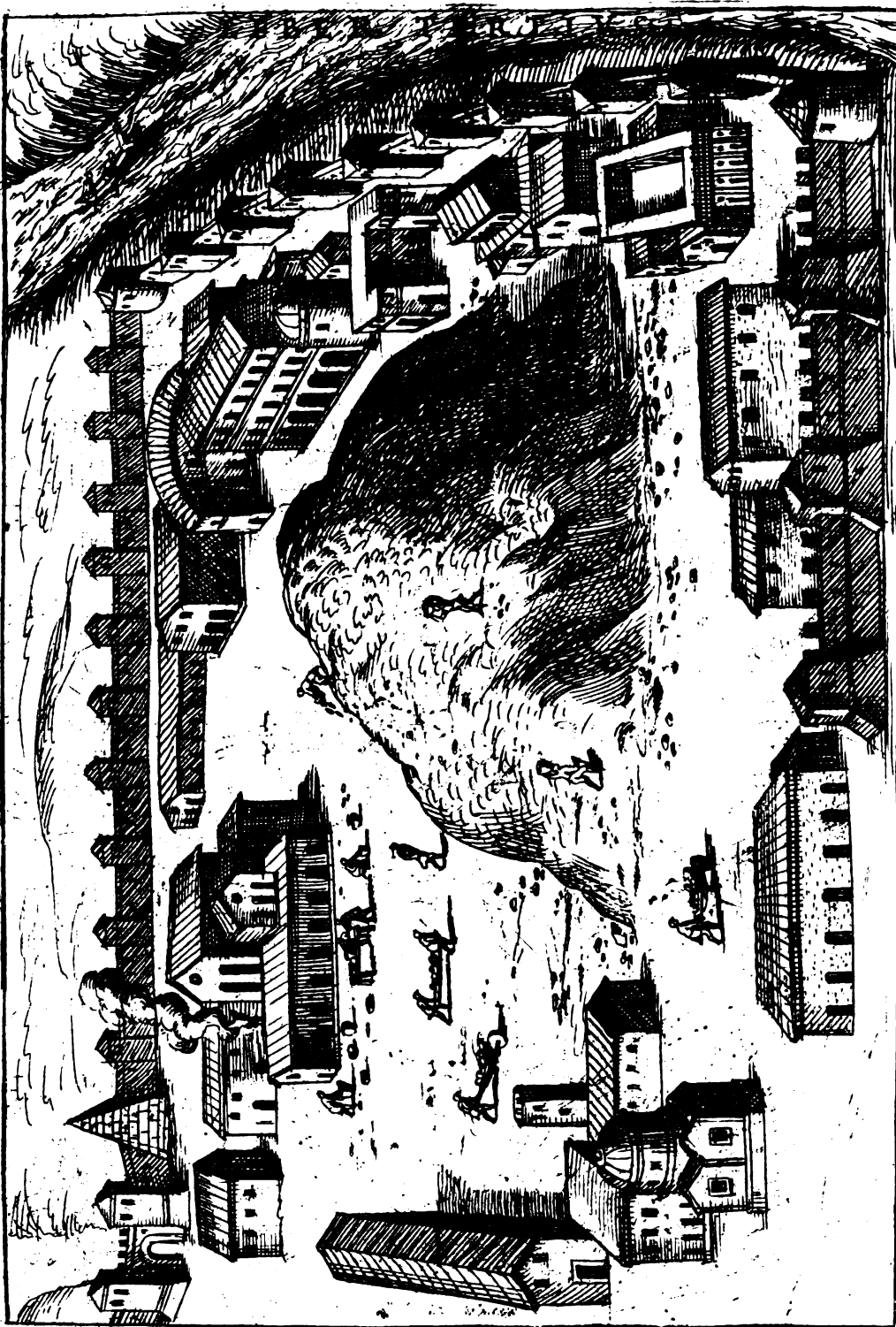
Tiberinus ille tractus nauibus opportunam stationem præbet. Porro ager ille quatuor iugerum, seu prata Quintia, vbi horti sunt ad Aedem D. Francisci, trans Tiberim fuere. Neque negotiū faceffit Plinius scribens: *Cincinnato aranti quatuor sua iugera in Vaticano.* Vt enim Vaticani montes à ponte Milui ad Ianiculum pertinent: ita & campi. Qui enim trās Tiberim intra illos montes iacent, Vaticani sunt.

Emporiū.
Dec. 5. 1. 5.

Nauali additum erat EMPORIUM pro rebus venalibus, quæ in

Dec. 4. lib.
10.

Urbem importabantur. Liuius: *Censores extra portam Trigeminam Emporium lapide strauerunt: stipitibusque sepperunt: & porticum Aemiliam reficiendam curarunt: gradibusque ascensum ab Tiberi in Emporium fecerunt:*

TESTACEVS MONS

Ædificia
ad Auen-
tinum.

Dec. 4. l. 5.

Liui. Dec. 1
Lib. 6.

Fast. lib. 6.

Sic legen-
dum non
tectā.

In ludo
de morte
Claudij.

In lib. 1.
Æneid.

Fulu. lib. 1
Interpres
Ouid. loc.
citap.

ceperunt: & extra eandem portam in Auentinum porticū silice strauerunt: Et: Censor faciendum curauit Forum, & Porticum extra portam Trigeminam, & aliam post Naualia, & ad sanum Herculis. Alibi autem diximus, hanc portam fuisse, vbi nunc Templum S. Mariæ cognomento in Cosmedin, prope quam erat Aedes Herculis. Quare huiusmodi fuit locorum, & ædificiorum situs. A sano Herculis ad portam Trigeminam Porticus fuit. Extra portam alia Porticus, donec angustiz inter Auentinum, & Tiberim laxantur in planiciem. Ibi Forum: Post hoc Naualia; vbi alia Porticus. Naualibus adiunctum Emporium. Extra eandem portam alia Porticus, Liuius: *Aediles Porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt.* Hanc dextrorsum versus Tiberim fuisse reor, antequam fluuiio obiectus Auentinus tenue spatium interiectum relinquat. Aemilia autem porticus hic sita, & resecta à Censoribus diuersa est ab illa, quam supra prope Forum statuimus.

Plura, & celebriora ædificia dexterum Auentini latus in subiecta valle despexit. Ibi enim porta Capena non minus Appiz viz, cui imminabat celebritate, quam se ipsa celebris, quippe quæ primæ Urbis Regioni nomen dederit. Extra hanc portam nobile fuit Templum Martis. De eo Liuius: *Eo anno AEDS MARTIS Gallico bello vota dedicata est à Titb Quintio Duumuiro sacris faciendis.* Idem: *Semitamque saxo quadrato à porta Capena ad Templum Martis strauerunt.* Idem: *viam silice sternendam à porta Capena ad Martis Aedem locauerunt.* Ouidius.

*Lux eadem Marti festa est, quem prospicit extra.
Appositum tectæ porta Capena via.*

Tectam viam appellat, cui esset imposita Porticus. Fuerunt enim crebri fornices extra Romanas portas. Interpres, *Ab Oppido*, inquit, *tecto denominata, quæ in Flaminiam quoque ducebat.* Nec est audiendus. Vtraque enim via quid magis diffitum? Cum Appia extra Capenam, quæ etiam ibi tectæ ob Porticum impositam dicebatur, in Campanos: Flaminia ad Gallos mitteret. Neque Martialis hanc, vt idem autumat, illo versu intelligere potuit:

Lingonus à recta, Flaminiaque recens.

Tres enim viz præcipuè fuerunt in Campo Martio: *Fornicata* propior Colli Hortulorum: *Media*: quæ etiam Flaminia. *Recta* propior Tiberi quæ minorem in Campum è Martio mittebat. Seneca: *Inter Tiberim & viam Rectam descendit ad inferos.* Hanc Martialis, non tectam inculcat. Quod si tectam legas, *fornicatam* intelliges. Sed vt redeam ad Martis Templum, prope portam id fuit. Monet Seruius: *In Vrbe duo Martis Tempia sunt: vnum Quirini intra Urbem, quasi custodis, & tranquillii: aliud in Appia via extra Urbem prope portam, quasi Bellatoris, vel Gradui.* Nam, vt alias dixi ex Vitruuio, Martis, Bellonæ, Vulcani, & alia huiusmodi Deorum Tempia extra Urbem prisca amandarunt: sero intra eandem recepta. Quod autem aiunt hoc Templum in Aedilitate à Syl-la consecratum positumque super centum columnas; vellem cum auctore dictum clarius explicassent. Quid enim est poni supra centum columnas,

nas, quæ solent non Templum, sed tectum sustinere? Legi equidem apud Lampridium de Alexandro Seucero: *Basilicam Alexandrinam instituerat inter Campum Martium, & septa Agrippiana in latitudinem pedum centum, in longitudinem pedum mille, ita ut tota columnis penderet; quam efficere non potuit morte praeventus*. An simile opus intelligant, & pares illi extruendo Aedili Syllæ opes attribuunt, ipsi exponant. Illud exploratus; insignem pompam ab eo Templo ad Castoris, in Forum quotannis fuisse deductam Idibus Quintilibus. Dionysius: *Per tribus, & Centurias, inquit, distincti qui eques habent ex publico ordine inequit vehuntur omnes, quasi à pugna redeant, coronati fronde oleagina, & togis palmaris amicti, quas vocant trabeas initio pompa facta ab Aede Martis, quæ extra Urbem sita est, & pertranscuntes cum ceteras Urbis partes tum Forum, ademque Castorum, nonnunquam quinque virorum millia, gerentes quidquid donorum militarium acceperunt à Ducibus, egregium sane spectaculum dignumque Imperij magnitudine*. Id institutum à Q. Fabio Censore, qui primus Maximi cognomen accepit. Livius: *Ab eodem institutum dicitur, ut Equites laibus Quintilibus transueberentur*. Alterius spectaculi meminit Dion, scribens: *Equestria certamina, quæ Kalendis Augusti exhibentur, instituta sunt propterea quod ea die Martis aedes consecrata est*. Sed inquitur de Aede Martis in Foro Augusti. Idem alterum Templum Martis statuit in Campo Martio: *Templum, inquit, Martis in* Dion. l. 99

Lib. 6. Ro. Ant.

Dec. 1. l. 9.

Dion. l. 99

Extra eandem portam MANALIS LAPIS, de quo Festus: *Manalem Lapidem vocabant petram quandam quæ erat extra portam Capenam iuxta aedem Martis, quam cum propter nimiam siccitatem in Urbem protraherent, insequeretur pluvia statim, cumque quod aqua manaret, Manalem Lapidem dixerent*. Ibidem crebri, vberes, & madidæ Capenæ fontes & TEMPESTATIS Aedes, quam Metellus, tempestatem Sardoo mari passus, vouit, posuitque: an Claudius, ut alij, vanissimo numini vaniora capita. Ovidius.

6. Fast.

Te quoque Tempestas meritam delubra fatemur

Cum pæne est Corfis obruta Classis Aquis.

Plura intra portam sacre Tempia. Cicero ad Atticum. *Cum venissem ad portum Capenam gradus Templorum ab infima plebe completi erant, à qua plausu maximo cum esset mihi gradulatio significata*. Inter hæc Tempia numerantur Aedes Minervæ, Spri, Isidis, Fortuna, Camænarum. Hanc Fulvius Nobilior extruxit ad eandem portam, & lueo instruxit, cum antea lucum alterum perenni amœnum fonte Camœnis Numa dicauerit, & in eo Fidei sacrarium constituerit, ut refert Livius. Aedis Camænarum meminit Plinius. *Notatum ab auctoribus, & L. Aetium postam in Camænarum Aede maxima forma statuam sibi posuisse, cum brevis admodum fuisset*. De ea Martialis.

Li. 4. Epig.

Dec. 1. l. 1.

Plin. l. 34.

cap. 5.

Li. 2. Epig.

6.

*Et cum currere debeas Bouillas,
Ister iungere quaris ad Camœnas.*

Y

Bo-

ARCO

Lib. 9.
eiusd.
Dec.

Plin. lib.
33. cap.
10.

In Claud.
cap. 1.
Tac lib. 2.
Ann.

Lib. 3. Ep.
ad q. frat.
epist. 7.

In Senero

Bonilla enim in via Appia. Ibidem Templum HONORIS, & VIRTUTIS. Hoc vouerat bello Gallico Marcellus, sed duo fecit. Causam afferre Linus: *Marcellum alia atque alia obiecta animo religiones tenebant. In quibus quod cum bello Gallico ad Clastidium Oppidum Ligurum Arcem Honori, & Virtuti vouisset, dedicatio eius à Pōtificibus impendebatur: quod negabāt unā cellam amplius quam vni Deo velle dedicari. quia si de Caelo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret; quod vtri Deo diuina res fieret, sciri non posset. Neque enim duobus, nisi certis Deis ritū una bestia fieri. Ita addita Virtutis Aedes approperato opere. Et alibi: Aedem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, septimo decimo anno postquam à patre eius primo Consulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Restituit has Aedes Vespasianus auctore Plinio: *Fuere, inquit, in auctoritate Cornelius Pinus, & Aelius Priscus qui Honoris, & Virtutis Aedes Imperatori Vespasiano Augusto restituenti pinxerunt. Tres ARCVS triumphales à P. Victore in Regione viæ Capenæ collocantur. Arcus DVVERI Particii: Arcus D. TRAIANI; Arcus DRVSI. De hoc Suetonius: Druso Senatus marmoreum Arcum cum trophæis via Appia decreuit. Decreuit & Germanico Drusi filio. Tacitus: Arcus additi Romæ, & apud ripam Rhani, & in Monte Syria Amano. Aedes item Honoris, & Virtutis à Mario positæ memorantur, de loco non constat.**

In eadem via, alia tamen Regione, eaque duodecima Piscinam publicam locant, ad Templum nunc S. Sixti. Hæc quamvis dederit nomen Regioni, non tamen mansit, seruato duntaxat loci nominæ. Festus. *Piscina publica hodiequæ nomen manet, ipsa non exstat; ad quam & uelutatum, & exercitationis aliqui causa ueniebat populus. Cicero. Romæ, & maxime Appia ad Martis, mira profusities. Crassipedis ambulatio ablata: horti, tabernæ plurimæ: magna vis aqua usque ad Piscinam publicam. Ammianus: Obeliscus per Ostiensis portam, Piscinamque publicam Circo illatus est maximo.*

Sed qua via Appia flexus est ad Arcum Constantini inter Cælium, & Palatium, occurrebat olim contra Templum S. Gregorij Septizonium Septimij Seueri. Sepulchrum illi positum, & posteris Antoninis. de eo Spartianus: *Auream urnulam tantum fuisse dicunt Seueri reliquias continentem, Antoninorum sepulchro illatam. Cum Septizonium faceret, nihil aliud cogitauit; quam ut ex Africa venientibus suum opus occurreret, & nisi*

nisi absente eo per Praefectum Urbis medium simulacrum eius esset locatum, aditum Palatinis adibus id est Regium atrium ab ea parte facere voluisse, perhibetur. Et ante scripserat: Opera publica praecipue eius extant Septizonium, & Therma Seueriana. Idem in Antonino Geta. Illatus est maiorum sepulchro, hoc est Seueri, quod est in Appia via eantibus ad portam dexteram specie Septizonij extructum quod sibi ille viuis ornauerat. Erat porro Septizonium per magna moles, quae septem veluti zonis, & praecinctionibus ambiretur. Zonae autem sunt columnarum ordines, quae quo altiores, eo minores essent. Et alia fuisse in Vrbe huiusmodi aedificia supra diximus: natumque Titum Caesarem prope Septizonium; unde cognomentum Templo S. Luciae ad Septisolia. Septizonij autem Seueriani tres tantum supererant ordines columnarum duo Marliani, nam hodie nihil apparet, & tanta, inquit, est irium horum altitudo, ut maiorem habuisse non fiat verisimile. Idem sentit Philander: Vltra quartam, inquit, columnationem sursum versus non puto antiquos esse progressos. Neque Septizonium via Appia inter Palatinum, & Caelium montes a Severo Imperatore extructum a septeno columnarum ordine vocatum est. Arguunt, qui super sunt tres altitudine spectabiles: arguunt interioris aedificij ex quadrato lapide inter septa quadam, & veluti solaria, ut loquuntur, sine tabulata, unde a nonnullis Septisolum nominatur. Quod ceteri parum viderant, qui alios quatuor columnarum ordines super impositos fuisse existimarunt. Nec credibilis reliqua altitudo fastigium ad cacumen aestimantibus, Hæc ille. Verum hos auctores primo altorum vulnerat auctoritas, quibus septenus ille ordo asseritur. Deinde quia Septizonium sepulchrum erat, in medio, nempe summo loco, statuae Seueri positam sustinens, ut ex Spartiano dictum est, tuto inferri potest, instar Mausolei, atque eius tabernaculi, pyrae forma extructum, quam in consecratione Diuorum cremabant, in Campo. Illa autem vltra quartum suggestum, & gradum attollebat alios inferioribus contractiores, donec ad extremum perueniretur, ut constat ex Herodiano, qui huius rei luculentus auctor, comparat turribus gradatim decrecentibus, quae in portu nocte prae lucentes Phari dicuntur. Idem plurima ex antiquis numismata demonstrant, quamquam non omnes gradus breui schemate comprehenderint. Illa ergo Seueri statua in medio, summoque, & per exiguo suggestu locabatur. Quod sane imago Septizonij, ab ijs proposita non repræsentat, neque definit in turritam, atque extenuatum cacumen. Quare vltra tertiam columnationem ad septimam, diminuto ordine, & coarctata turris altitudine erectum Septizonium libens affirmo. Porro Schema, quod figurant, non mutilatum solum, sed dimidiatum est; quod tamen additis ordinibus perfici potest. Eadem recta via, & sine Piscinae publicae occurrebat Circus Maximus, de quo nunc, alijsque Circis dicendum est.

In Com.
Vitr. lib. 9.
cap. 9.

SEPTIZONIUM SEPTIMI SEVERI SEPVLCRVM

De Circis . Cap. XIV.

CIRCVS à circuitu nomen accepit, quod circum spectaculis adificatis ibi ludi fiunt. & quod ibi circum metas sortitur pompa, & equi currunt, ut ait Varro. Idco & ἵππῳδῶμος, Hippodromus graece dictus, equis in illo, cursa agitat. ἄδῳ, etiam Scadū,

latine curriculum, ad eius similitudinem quod Pisis in Graecia Hercules eodem decurso constituisse dicitur, quamquam stadium Romae aliud praeter Circum, ædificium fuit. Suetonius: *Athleta Stadio ad tempus instructo, in Regione Martij Campi certauerunt per triduum.* Idem: in Domitiano. *Ædificavit Flavia Templum gentis, & Stadium, & Odæum, & Naumachiam.* Quoniam autem varij in honorem Deorum ludi decreti Romae sunt multi etiā Circi varijs in locis positi. Decem numerantur. Nunc de eo, qui antiquitate, & magnitudine præcellens, Maximus appellatus est.

Dictus est CIRCVS MAXIMVS, vel quoddam magni ludi, qui & Romani, solemniter ibi celebrarentur: *Magnique appellati* ut ait Asconius, *quod magnis impensis dati sunt:* vel quod Conso, idest Neperano, & Dijs magnis, idest Laribus Urbis Romae: vel, ut ex Cicerone, & Liuiodiscitur, quod Ioui, Iunoni, Mineræ in eo fierent: quodque omnium Circorum esset Maximus, & amplissimus. Designatus est hic primum, Circus Tarquinio Prisco Quinto Romanorum Rege, inter Aventinum, & Palatium, in Valle Murcia, à Myrteto, & Veneris Murciae, seu Myrtæ sacello, ut supra diximus. Liuius: *Tunc primum Circo, qui nunc Maximus dicitur, designatus locus est. Loci diuise Patribus, Equitibusque, ubi spectacula sibi quisque facerent: Fori appellati. Spectauere fureis duodenos ab terra spectacula alta sustentibus pedes.* Quod opus referente Dionysio, procedente tempore annumerandum erat inter totius Urbis pulcherrima. *Longitudo eius, idem inquit, est trium stadiorum cum dimidio; latitudo quatuor iugerum.* Plinius: *Circum, inquit, Maximum à Cesare Dictatore constructum longitudine stadii trium, latitudine vnius, sed cum ædificijs iugerum quaternam ad fidem CCLX. millium.* Ac P. Victor in Regione secunda ait, Circus Maximus, qui capit loca CCCLXXXV. millia. Certe Traianus V. millia locorum adiecit.

In Cesare
cap. 39.

cap. 5.

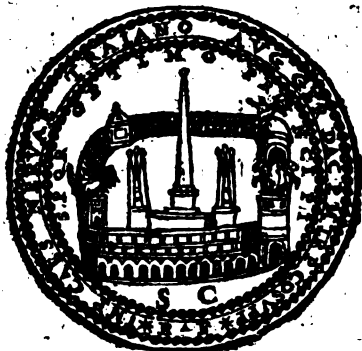
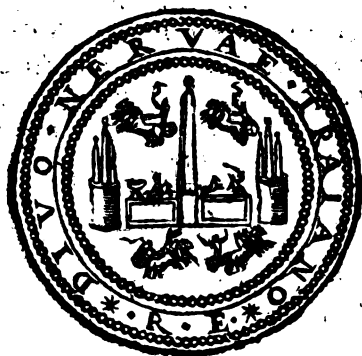
Circo vnde
de nomē.

Vbi esset
Circus
Maximus.
Liui. dec. 1.
lib. 1.

Dion. lib.
3. Ant. Rom.

Lib. 36.

cap. 15.

Y 3

Tria

Lib. 2.
cap. 23.

Tria autē stadia Plinius posuit (dupidium reliquit) idē passus trecentos septuaginta quinque. Nam vādeo Plinius *stadium* centum viginti quinque nostros efficit passus; hoc est pedes sexcentos viginti quinque; cū pedes quinque passum efficiant. Tria igitur stadia sunt passus CC. LXXV. pedes MDCCCLXXV. Romani nostrates palmi MMD. interum autē eodem auctore pedes continet ducentos quadraginta, deest nostrates palmos trecentos viginti. Quamvis ergo impera pedes efficiō DCCCLX. regentes autē Romanos palmos MDCCLXXV. Hoc latitudinis spatio includuntur aedificia, quæ Circi caucam cingebant. A duobus, ait Dionysius, maioribus lateribus, & uno minore, summo videlicet Circo, ubi non erant Carceres, extructa sunt triporticus. Ima habeat lapides parietum scandentia, sicut in Theatris, sedilia. Super duplici contignatione sunt fregnes. Duas maiores porticus tertia minor coniungit transversim, imata fregne opposita. (Hæc est, quæ summam Circum Theatrum specti concludebat) Extremis ambobus Cincum simplex, contacta porticus habens officinas, & superius cellas, per quas spectatores intrant, & ascendunt per officinas, imata, ut nulla confusio oriatur. Verum in ima parte impii; alterum latius, eodē Dionysio auctore, subdiuiale erat, habens fornicatos Carceres vnde equi emitterentur. Carceres dicti, ait Varro, quod concenter equi, ne incederent, ante quam Magistratus signum misit. Hi & Oppidum, quoniam dicti sunt, quod, ut idem ait, à mari parte pinis, turribusque Carceres olim fuerunt. His prouanis fornicatisque duodecim oīa inerant, quæ omnia cit. Cassio. liquid vna machinatione aperiebantur, vno videlicet transuerso ligno, & dor. lib. 3. obijce clausa, qui tollebatur, cum dato signo mittebantur equi. Longitudo Circi distinguebatur interstructa Spina: Cuius extrema metas, ubi flebantur curvus, in media Obeliscus, & alia continebant.

Lib. 4. de
ling. Lat.

Dion. loc.
cit. Cassio.
dor. lib. 3.
var. ep. 71

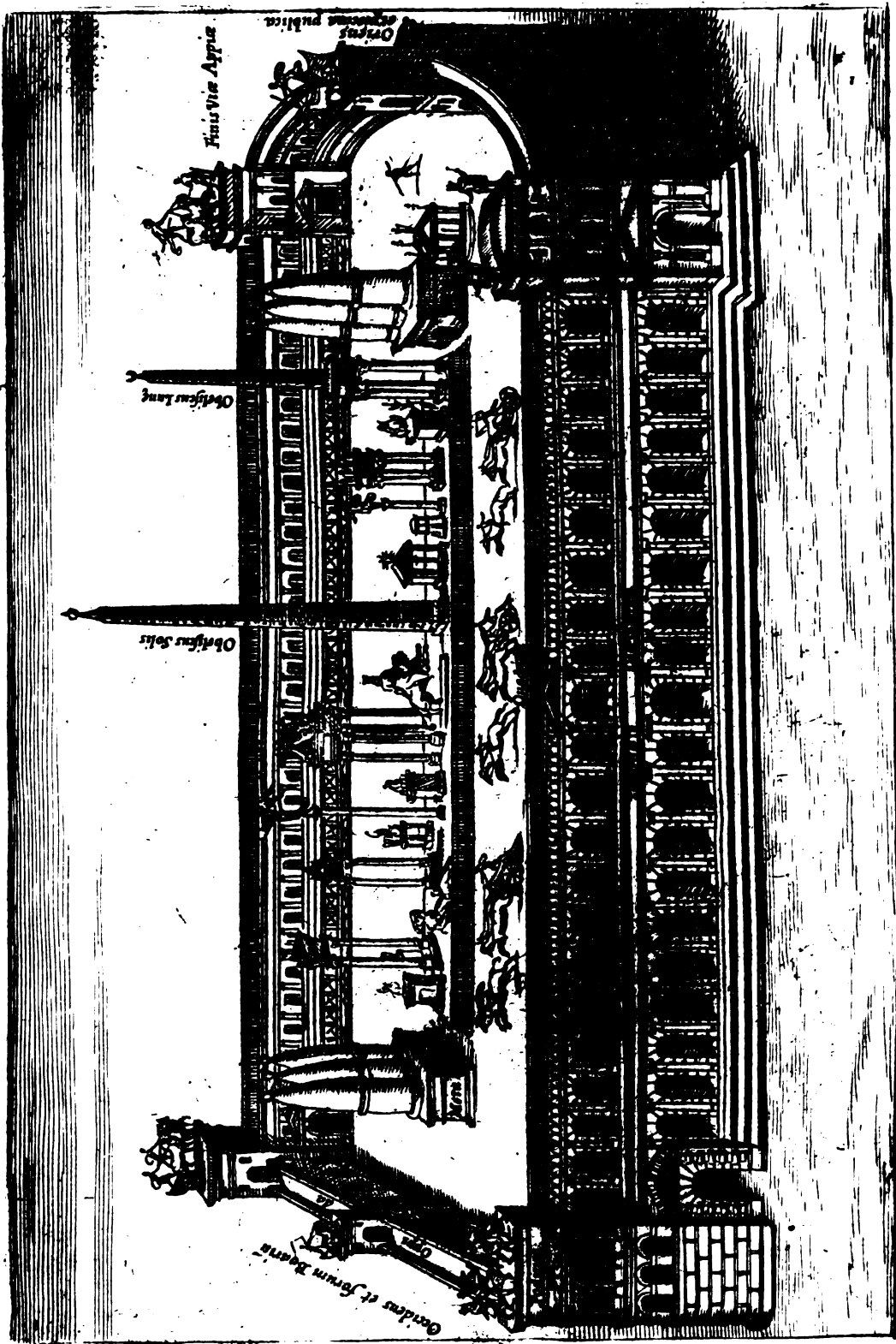
Deob. l. 5.
Dec. 4. l. 9.
Pollentia.
Dea.

Dec. 4. lib.
10.
Dec. 5. l. 2.
* mutilato
loco.
Carceres,
& oua in
Circo.

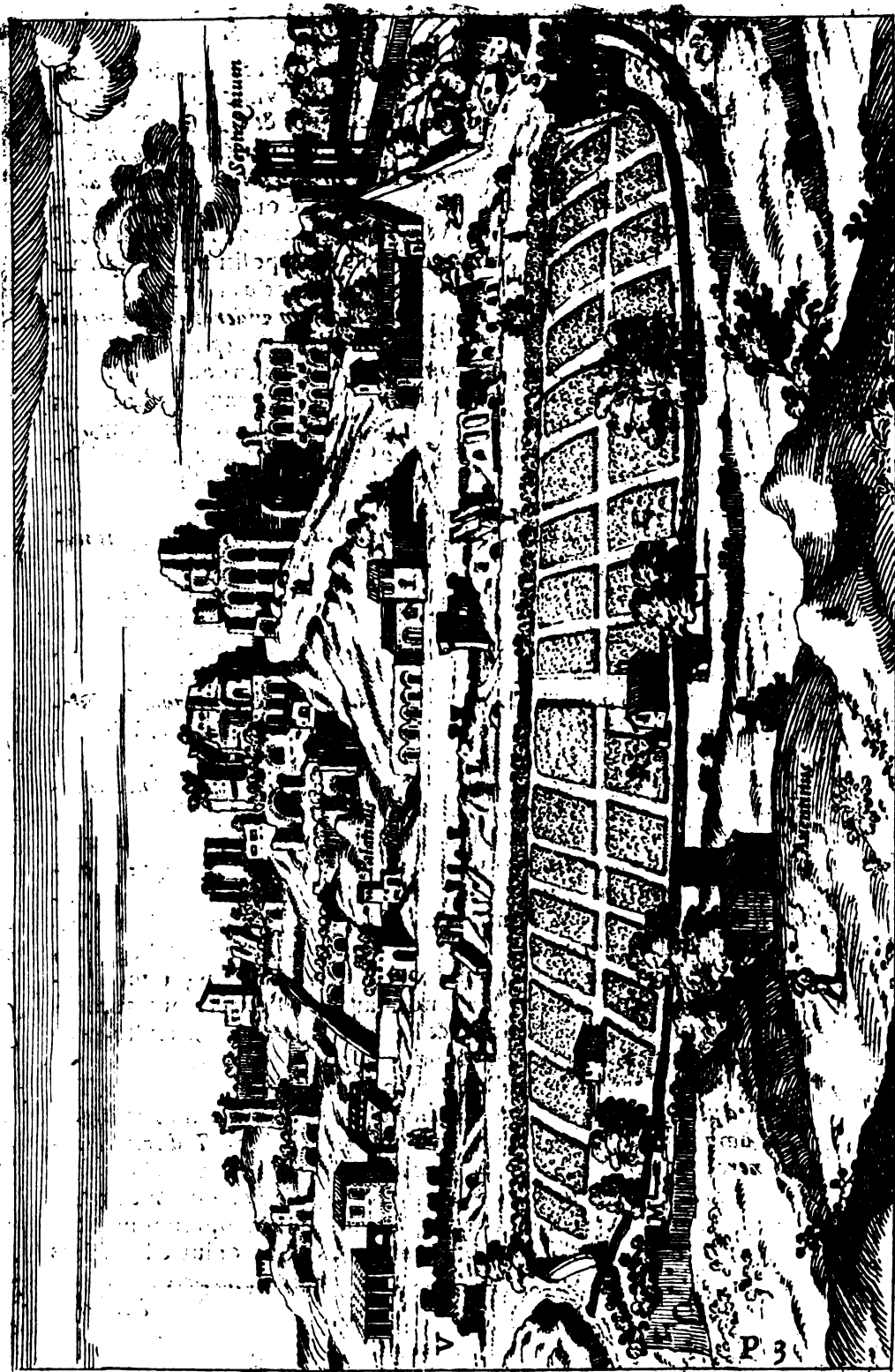
Metæ tur-
binatæ.
Metam.
lib. 10.

Sed nequaquam in hæc amplitudinem, partiumque numerum, & ornatum extrudens est Tarquinio, hæc esse temporis auctus, & ornatus. L. Iulius, L. Stertinius de Manubijis fornicem in Maximo Circo fecit, & signa aurata impesuit. Idem Iulius Romanis M. A. L. V. S. in Circo instabilis fregnes Pollentia (Dea hæc erat Pollentia) præcidit, atque id delensit. Ea Religione nati Patres, & diem vnum ad ieiunandum ludarum celebritati assuerunt, & signa duo pro vno reponenda, & novum auratum faciendum. Loco eius obeliscus positus est primo vpusum duplex OBELISCVS. Idem: Tempestas, inquit, SIGNA in Circo Maximo sum COLVMNIS, quibus suprestabant, æuerunt. Idem: Censores, Carceres in Circo, & oua ad notas curriculis numerandas & dam & metas reges & causas ferreas, per intramitterentur faciendas locarunt. O. V. A. Cassio, & Polluci consecrata erat; nam eos ouo prognatos per fabulis arbitrabantur: eaque prope metas posita sunt, quod illis currendum spatia notarentur. Cassiodorus: Metarum circuitus duorum erectionibus exprimitur. Porro septena spatia, & circuitus currum fiebant in Circo. Quamquam in Ludis secularibus Domitianus quo facilius septem missus peragerentur, singulos à septenis spatijs ad quina reuocauit. METÆ, rotundæ, ac turbinatæ fuerunt, & in formam conijctæ cupressi. Ouidius; Metasque imitata cupressus.

Hæ

CIRCUS Meridies et Auentinus MAXIMVS

PALATII, ET CIRCI VESTIGIA.

- Hæ primæ, & vltimæ in pariete intermedio, qui arenam diuidebat, SPINA appellatus. Primæ ad CARCERES, vnde equi, & currus emittebantur, in Circo Maximo dictæ Murciæ, vbi & Conſt ARA fuit, fed deſoſſa, eiufque Edicula ſubterranea. Tertullianus: *Ara Conſo in Circo adfoſſa eſt ad primas metas ſub terra. Hæc Ara in Circo Maximo aliàs operta ludis Circenſibus aperitur*, ait Plutarchus. Conſus autem Conſilij Deus ſiue Neptunus equeſtris fuit, vt idem in Romulo: Inde ludi Conſualia, dicti. Et DELPHINES columnis ſuperpoſiti ſunt in Spina Circi, tanquam Neptuno debiti. Hos poſuit, ſeu potius reſtitutos repoſuit Agrippa in Aedilitate ſua. Dion: *In Circo cum videret errare homines propter multitudinem metarum, Delphinas, & ouata opera poſuit, quibus curſuum circuitiones, & conuerſiones oſtenduntur*. In eodem EVRI-PVM fecit Cæſar, quæ porticus, & ſedilia in margine caueæ deſinebant, vt aquas reciperet, decempedali profunditate ſimul, & latitudine, auctore Dionyſio. Suetonius: *Circenſibus ſpatio Circi ab vtraque parte producto, & in gyrum Euripo addito*. Porro in Euripo non modo nauales ſed & pugna, ſed etiam cææ aquatiles animantes, Crocodili, & aliz. Et Helioabalus vino impleuit. Lampridius: *Portus in Euripis vino plenis nauales Circenſes exhibuiſſe*. Scribunt, eundem columnas addidiſſe auro inſignes, & pauimenta ſcobe auri, & argenti ſtrauiſſe. Etſi nihil tale apud Lampridium legerim, quod inter Circi Maximi ornamenta referendum videatur. Iam Circo à Cæſare ædificato deerat Obeliſcus dicatus Soli. Lib. 17. Hunc Auguſtus Aegypto aduehendum curauit. Ammianus: *Auguſtus, inquit, Obeliſcos duos ab Hieropolitana Ciuitate tranſtulit Aegyptia. Quorum vnus in Circo Maximo, alter in Campo locatus eſt Martio*. Plinius: Lib. 35. cap. 9. *Is, inquit, Obeliſcus quem D. Auguſtus in Circo magno ſtatuit, exciſus eſt à Rege Semneſerteo, quo regnante Pythagoras in Aegypto fuit, centum viginti quinque pedum, & dodrantis præter baſim eiufdem lapidis*. Alter illo maior, in eodem Circo poſitus eſt à Conſtantio Auguſto. Aegypto enim item aduectus per Oſienſem portam, vt ait Ammianus, *piſcinamque publicam, Circo illatus eſt Maximo*. Hic eſt ille OBELISCVS, quem prolapſione fractum Sixtus V. Pont. Max. reſciendum, & ante Baſilicam Lateranenſem ſtatuumdum curauit. Alterum vero, quem erexerat Auguſtus, in aditu portæ Flaminiz, idem Pontifex collocauit. Poſt Auguſtum Claudius, auctore Suetonio, Circo Maximo marmoreis Carceribus, auratiſque metis, quæ vtraque & tophina, & lignea antea fuerant, exculto, propria Senatoribus conſtituit loca promiſcue ſpectare ſolitæ.
- Arſit Circus Neronis incendio: Immo incendiij initium, auctore Tacito, *in eâ parte Circi ortum, qua Palatino, Cælioque montibus contigua eſt*. Ibi ſumma pars Circi, & in hemicyclum flexa. Vbi per Tabernas, quibus id mercimonium inerat, quo flamma alitur, ſimul ceptus ignis, & ſtatim validus, ac vento citus longitudinem Circi corripuit. Quem deinde ante Traianum nemo reſtituit, quamquam magnorum operum molitores fuerint Veſpaſianus, Titus, & Domitianus. Suetonius è lapidibus Naumachiz inſtauratum affirmat: *Fecit & Naumachiam Domitianus,*
- e cuius

è cuius postea lapide maximus Circus deus illis utrinque lateribus extructus est. Plinius in Traiano: *Hinc immensum latus Circi Templorum pulchritudinem promocat. Digna populo viatore gentium sedes, nec minus ipsa visitanda, quam qua ex illa spectabuntur, cui locorum quinque millia adiacent.* Dion in Traiano: *Circum collapsam ampliore, atque elegantiore restituit, quod ideo se fecisse inscripsit, ut populum Romanum capere posset.* Post Traianum S. T. A. T. V. A. S. Iulianus virorum in Circo positas a Severo testatur Xiphilinus. Sed ante, illam iterum collapsam refecerat fortasse Antoninus Pius. De eius ruina: Iulius Capitolinus in vita. *Adversa eius temporibus hæc promerunt: Flammæ, de qua diximus, Circi ruina.* Alia de Circo narrantur. Stratum minio à Calig. ab eodem, & Nerone, aurigaturo, Chrysocollo: alias sterni sol. cum ramentis lapidis candidi. In eodem aliquando Neronem cœnasse. Denique pompa, quæ ante ludos exhibebatur, nihil solemnius, aut spectabilius fuisse; quæ describitur à Dionysio lib. 7.

In Pane-
gyrico.

Sueton. in
Calig. c. 18
Plin. lib. 33
cap. 5.

Quædam præterea iuxta Circum Templâ fuere, Tacitus: *Deum Aedes vetustate aut igni abolitas, ceptasque ab Augusto Tiberius dedicavit, LIBERO LIBERAEQUE, ET CERERI iuxta Circum Maximum, quas Aulus Posthumius Dictator voverat: eodemque in loco Aedem FLORAE ab Lucio, & Marco publicis Aedilibus constitutam.* Templi Solis idem Tacitus: *Propriusque, inquit, bonas Soli, cui est vetus Aedes apud Circum. Aedes CERERIS meminit Lælius: Forem ex Aede Luna, qua in Aventino est, coorta tempestas raptam tulit, & in postellâ partibus Cereris Templi affixit.* Idem: *ex Mulâticia pecuniarum pecunia patera aurea ad Cereris posita. Et: Aedes Cereris de Calig. tacta.* De eadem Vitruvius: *Tuscanico more, uti est ad Circum Maximum Cereris, & Herculis Pompeiani, item Capitolij. Præter Martis Veneris, aliud eiusdem Templum ibi positum est.* Lælius: *Quæ Fabius Gurges ex matronarum mulâticio are VENERIS Aedem, qua prope Circum est, faciendam curavit.* Idem. *viam è Foro Boario ad Veneris faciendam locaverunt.* De Templo MERCVRII scripsit P. Victor, quod illud fortassis est, de quo Lælius. *Aedes Mercurij dedicata est Idibus Maij.* Quam paulo post ad Consulium ignominiam iussu populi dedicatam scribit à M. Lætorio primi pili Centurione. De eadem Ovidius, & eiusdem Mercurij fonte ad portam Capenam, quo expiationis gratia venirent Mercatores:

Tac. lib. 2
Annal.
Templa
in Circo
Maximo.

Tac. lib. 15
Annal.
Dec. 4.

lib. 10.

Liu. lib. 10

Liu. dec. 3.

lib. 8.

Vitr. lib. 3.

cap. 3.

Liu. Dec. 1

lib. 10.

Dec. 3 l. 9.

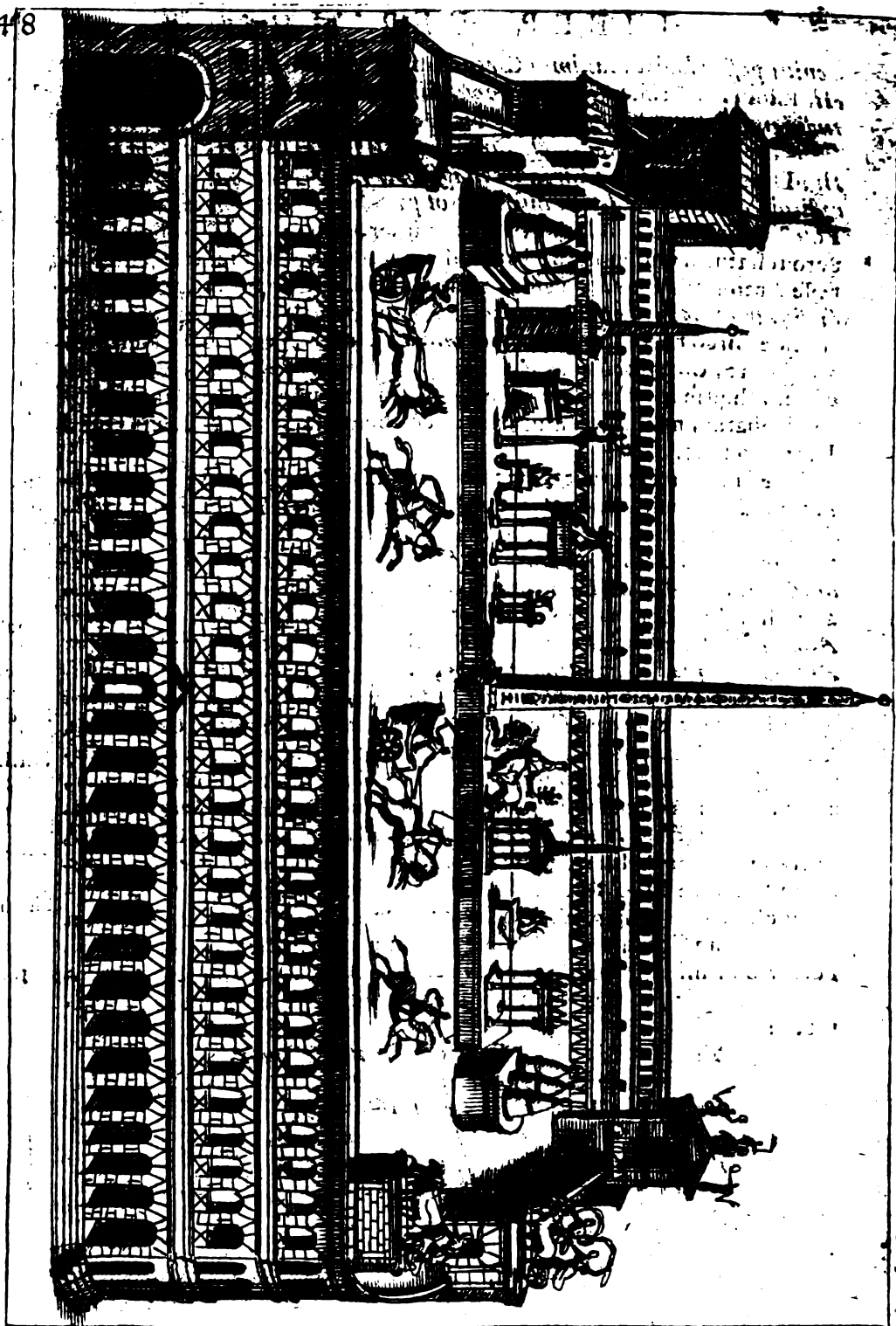
Liu. lib. 2.

Li. 9. Fast.

*Templa tibi posuere Patres spectantia Circum
Idibus, ex illo est hæc tibi festa dies.
Est aqua Mercurij porta vicina Capenæ,
Si iuuat expertis credere, Numen habet:
Huc venit incinctus tunica Mercator, &c.*

Circo

CIRCVS FLAMINIVS

Circo Maximo proximus antiquitate vsque CIRCVS FLAMINIUS Circus
Flaminius
& eius
Templa.
Fast. 6.
fuit, de cuius auctore situque dictum est alibi. Nunc de Templis quæ in
eo fuerunt. P. Victor in Regione noua. *Aedes*, inquit, *HERCVLI ma-*
gno custodi Circi Flaminij. Id Sylla condidit ob Sibyllæ oraculū. Ouidius.

Alter pars Circi custode sub Hercule tuta est;

Quod Deus Euboico carmine munus habet.

Muneris est tempus, qui nonas Lucifer ante est;

Si titulos quaris; Sylla probabit opus.

Loquutus ante fuerat de summo Circo.

Prospicit à tergo summum brevis area Circum.

Hæc pars ut aliàs dixi, desinebat ad Templum nunc S. Angeli in Foro
Piscario. Itaque altera pars, vbi Templum Custodis Herculis erat ad
Carceres, nunc Fornacem calcis, & Templum S. Nicolai. In eodem Cir-
co ARA NEPTVNI cui fabuloso Equorum inuentori non deerat
honor in Circo equis currentibus. Liuius; *Ara Neptuni multo sudore* Dec. 3. l. 8.
manasse in Circo Flaminio dicebatur cum Aede eiusdem. De hac Plinius; Li. 36. c. 5.
In maxima dignatione Cn. Demetij delubro in Circo Flaminio ipse, & Tbe-
tis, & Achilles. Marlianus ex vetusto lapide, vbi legitur. *Abascantio Aug.* Li. 5. c. 10.
lib. Aeditus Aedis Neptuni, qua est in Circo Flaminio, iure conijcit Aedē post edit.
illi dicatam. In eodem V L C A N I Aedem statuit P. Victor, in qua Fulu. lib. 4.
resepunt, canes fuisse pro ædituis, & tantum sacrilegis allatrasse. Item, Marli. libid.
I V N O N I S R E G I N A E, & D I A N A E Tempia. De his Liuius; Dec. 4.
Alter ex censoribus M. Aemilius petijt ab Senatu, ut sibi dedicationis Te- lib. 10.
plorum Regina Iunonis, & Diana, qua bello Ligustino ante annis octo co-
uisset, pecunia ad ludos decerneretur. Viginti millia aris decreuerunt. De-
dicauit eas Aedes, utramque in Circo Flaminio, ludosque scenicos triduum
post dedicationem Templi Iunonis, biduum post Diana, & singulos dies fe-
cit in Circo. Quidam Porricum ante Templum S. Angeli in Foro Pisca-
rio Iunonis fuisse autumant à Seuero olim resectā, ut declarat Inscriptio.

IMP. CAES. L. SEPTIMIUS. SEVERVS

PIVS. PERTINAX. AVG.

ARABIC. ADIABENIC. PARTHIC. MAXIMVS

TRIB. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. P. P. ET

IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS

PIVS. FELIX. AVG.

TRIB. POTEST. VI. COS. PRO COS

INCENDIO. CORRVP TAM. RESTITVERVNT

PORTICVS ET VESTIGIA TEMPLI IYNONIS REGINAE

De Aede CASTORIS Vitruvius: *Item generibus alijs constituitur Aedes, ut est Castoris in Circo Flaminio*. Ibidem Templum Bruti Cal-
laici, quod in Regione nona numerat P. Victor. De eo Plinius: *MARS* Plin. l. 36.
etiam una sedes: *GOLOSSVS eiusdem*, Scopæ in Templo Bruti cap. 5.
Callaici apud Circum eundem. Hoc Templum iure sibi vendicavit Mars
tanto Colosso ibi simulatus. At mendum sequentibus Plinij verbis subesse
suspicio, ad *Lauicanam partem eunti*. Quid enim hic cum porta Laui-
cana tanto intervallo seiuncta? In eodem Circo Templum *HERCV- Sueton. in*
LIS MVSARVM. De eo Suetonius: *Multaque à multis extructa* Orl. c. 39.
sunt, sicut à Martio Philippo Aedes Herculis Musarum. Vitricus hic erat
Augusti, habens in matrimonio Accia eius matrem. Neque fecit, sed
olim factam Aedem restituit. Ita intelligendus Ovidius:

*Disite Pierides, quis vos adduxerit illuc?
Cui dedit inuictas vicia Nouerca manus?
Sic ego; sic Clio. Clari monumenta Philippi
Aspicis: &c.*

Fast. 6.
In Aede
Herculis.

Constat autem Fulvium nobiliorem fecisse, qui cum Astolis Emnio comi-
te bellavit, ut ait Tullius, *ne dubitavit Martis manubias Musis consecra- Pro Ach.*
re. Hic ex Vrbe Ambracia, teste Plinio, Musarum signa Romam depor- Poeta.
tauit: & in Herculis Aede ab se structa posuit, ut ait Eumenius: *Aedem Lib. 35.*
inquit, *Herculis Musarum in Circo Flaminio Fulvius ille Nobilior ex pro cap. 10.*
cunia Censoria fecit; non id modo sequutus, quod ipse litteris, & summa In Oratio
Poeta amicitia duceretur; sed quod in Gracia cum esset Imperator, acceper- rep. Scho.
rat Herculem Musagetem esse, id est Comitem, Ducemque Musarum. Idem-
que primus signa nouem, hoc est omnium Camænarum ex Ambrasiensi op-
pido translata sub tutela fortissimi Numinis consecrauit; quia mutuis ope-
ris, & premijs iuuari ornarique deberent, Musarum quies defensione Her-
culis: *virtus Hercules voce Musarum*. Plutarchus quærens cur commu-
nis fuit ara Herculis, & Musarum, respondet: *At quia Euandrum litte- In q. Ro.*
ras docuit Hercules? ut Iuba narrat. Sed potior Eumenij causa est. Le- q. 39.
uinus Torrentius ex veteri nummo promit imaginem Herculis Musarum,
nempe spoliū Leonis, & Lyræ ferentis, quod videtur respexisse
Ovidius ultimo carmine.

Fast. 6.

Annuit Alcides, increpuitque Lyræ,

Hæc Tempia vel intra Circi Flaminij ambitum posita, vel illi adinsecta,
certo tamen Circi loco, ut fecimus de Syllano Herculis, designare non
possumus. Vendebantur, an etiam fiebant in Circo Flaminio vitrei, sed
viles calices. Martialis:

*Cum tibi Nilivæ portet Crystalla cataplys,
Accipe de Circo pocula Flaminio.*

Li. 12. Ep.
95.

Circus

Circus Agonalis.

Circus AGONALIS, sue AGONIS, vulgo Nauonius creditur vel extructus, vel instauratus ab Alexandro Imperatore. P. Victor in Regione nona statuit *Circum Alexandri, & Thermas Alexandrias*. & Sextus Rufus in eadem: *Domus*, inquit, *& Circus Alexandri Pij Imperatoris*. Thermarum exstant vestigia prope Templum S. Ludouici nationis Gallicæ. Quare & Circo proximæ, vt domus eiusdem Cæsaris. Eundem Circum exprimunt nummi Alexandri. Sed cur Agonalis est

Vnde Agonalia dicta sunt.

dictus, & locus ipse Agon? ἀγων quidem ludum, & certamen significat Græcis. Latini autem *Agonium* ob hoc ludum dixerunt, ait Festus, quia locus, in quo ludi primo facti sunt, fuerit sine angulo, cuius scilicet Agonalia dicebantur. Atque hæc potissimum est multis causa probatur Ouidio, cur festa Agonalia quinto Idus Ianuarij eo nomine appellata fuerint. Nam siue dicerentur à Ministro, qui cæsurus hostiam, ageret ne, rogabat: siue quod pecudes agantur non veniant, ideoque hostiam antiqui agonium vocabant: vel agonalia, quasi agnalia; vel à pecudum metu, nam ἀγωνίδω idem quod metuo, & periclitor, subdit:

Fest. 1.

*Fas etiam fieri solitis ætate priorum
Nomina de ludis græca tulisse diem.
Et prius antiquus dicebat agonia sermo,
Veraque iudicio est ultima causa meo.*

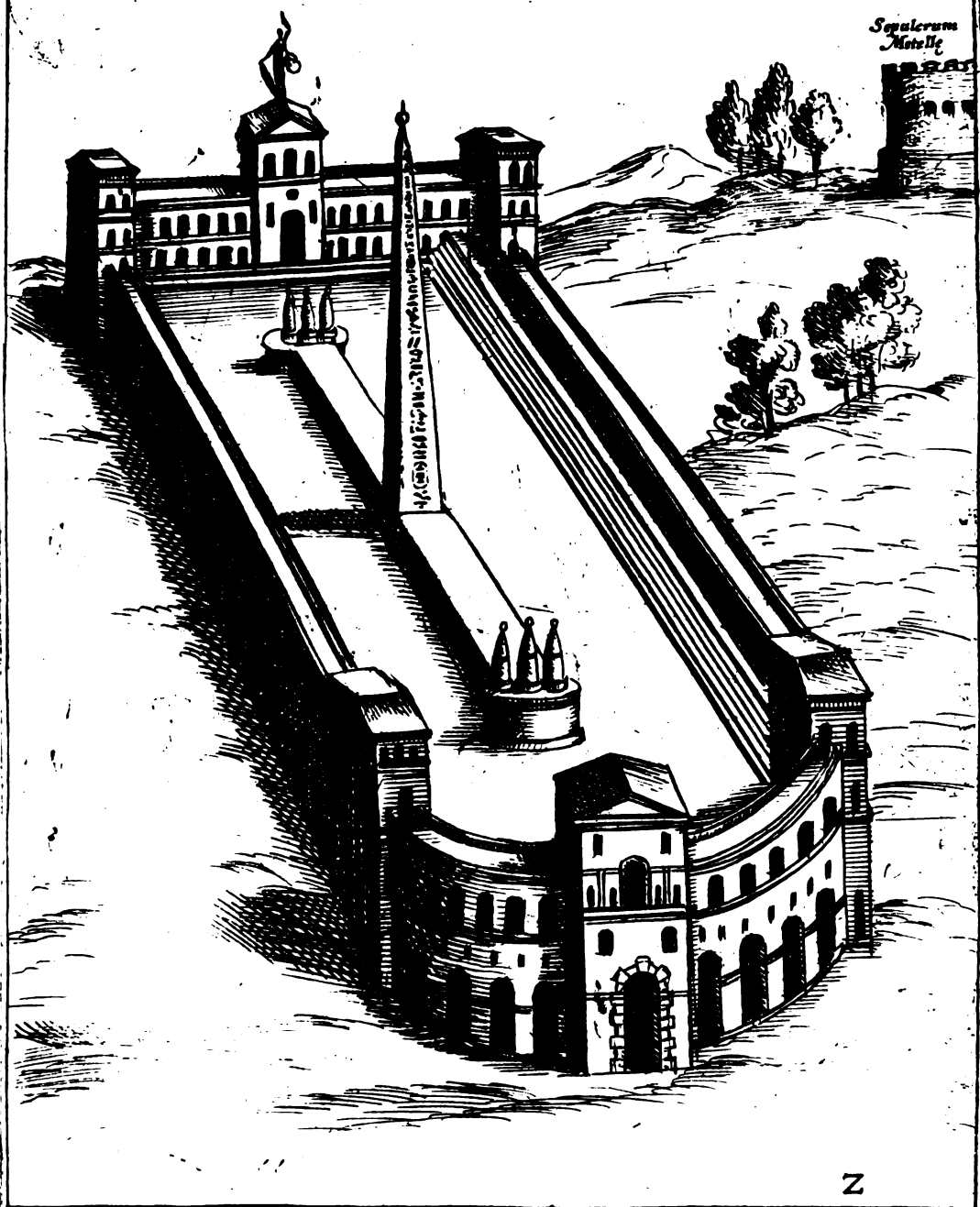
Agonius Deus quis Fulu. lib. 4.

At Varro: *dies Agonales, per quos Rex sacrorum in Regia arietem immolat, dicti ab Agone, eo quod interrogatur Princeps Ciuitatis, & Princeps gregis immolatur*. Demum Festus, *Agonium putabant Deum præsentem rebus agendis: Agonalia eius festiuitatem*. Huic Deo factos fuisse ludos in Circo Agonali putat Fuluius. Verum non hæc tantum spectacula illi tribuenda. Sed forte antequam extrueretur Circus, Iano Agonio Deo agonalia ibi herbido in loco facta, ex instituto Numæ: ideoque Circus deinde ædificatus, alijs celebratus ludis Agonalis dictus. Quam ob causam putauerim Circum magnifice potius instauratum, quam factum ab Alexandro.

Circus extra portam Nauiam.

Quartus CIRCVS extra portam Nauiam fuisse nonnullis adhuc vestigijs deprehenditur. Fuluius iuxta viam Labicanam, & formas Aquæ Claudiæ à tergo Cænobij S. Crucis testatur extare veteres parietinas, & in medio iacere duas in partes contractum Obeliscum. Huius Circi conditorem quidam faciunt Aurelianum Imperatorem. Apud veteres auctores de eo nihil inuenimus.

Quintus, & stantibus muris CIRCVS Lateritius via Appia non longe ab Aede S. Sebastiani hodieque visitur, quem Antiquarij ascribunt Antonino Caracallæ, quod in eius numismatis ea sit figura expressus. Spectatur eo in loco ingentis magnitudinis iacens Obeliscus: spina in medio

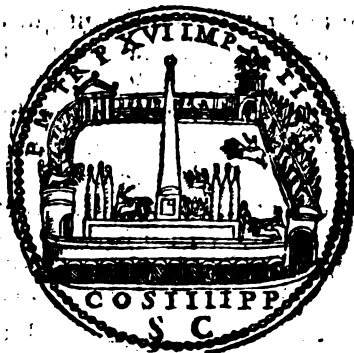

CIRCVS LATERITIVS ANTONINI CARACALLAE
Cuius reliquię extant in uia Appia prope Sepulcrum Metellę

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

SEPVLCHRVM METELLORVM, VVLGO *Capo di Boue*.

medio secundum Circi longitudinem producta, & metarum signa, & post
traiectionem acclivis parietum structura pro spectatorum sedilibus.

Quatuor Circi super sunt: FLORAE inter Quirinalem, & Reginam, Alii quatuor
de quo dixi: NERONIS in Vaticano ad S. Petri: ADRIANI in
Horris post Molem ipsius: & qui in MORTIS SALUSTIANIS ad
Portam Collinam al quor sui vestigia reliquit. de quibus suis locis dicen-
dum est. Illud postremo observandum: Iudaeos etiam in Circis ad tem-
pus extractis, ut in Theatris, & Amphitheatris, fieri solitos. Suetonius
in Caligula: *Aurigabat extracto plurifariam Circo.*

**Suet.in vi
ta cap. 54.**

Mons Quirinalis. Cap. XV.

QUIRINALIS incipiens à Turri Comitum prope Forū Ne-
uz oblongo dorso ad portam vsque Viminalem, & Collinam
excurrit. Sed ad portam Collinam subsidente introitus terra
veluti quodam cubiti flexu seruat, & quo magis à porta
recedit, latiore infra se vallem relinquit; quæ duobus Circus olim ser-
dem per commodam præbuit. Alter Collinæ propinquior, nobiliorquæ
in Hortis Salustianis fuit: Alter à porta remotior Floræ dicatus, rudis, &
impolita structura cuius superioribus annis vestigia extabant ad caput do-
morum; sic enim vulgari vocabulo nuncupant. Hos Circos duo Colles
hinc inde claudabant, Qui Circis dilapsis nunc vallem elaudunt. Alter
ad Urbis moenia complanato procurrit solus, ubi Horti Ludouisiani sunt,
& decliuis idem, ab illis se demittit in Vallum. Alter ab eo, quem dicit
Salariz flexu, recta quasi crepidine tendit ad Hortos Barberinos, dein
Pontificios, tum Columnenses, ac Cœnobium Theatinorum, Ambigi-
tur inter Antiquarios, an alter vertex ad Hortos Ludouisianos sit pars
Quirinalis, an Pincij Collis, & Hortulorum. Qui partem Quirinalis ef-
se volunt, observant, hunc Collem ad Salariam inflexum nunquam in-
termitti, sed ad portam Collatinam, seu Pincianam altiore Pincio termi-
nari, bicipitem duntaxat, & biuerticem. E quidem potius dixerim Qui-
rinalem citra portam Collinam, siue Salariam versus Hortos Ludouici

**Situs, &
fines Qui-
rinalis.**

**Quirina-
lis num-
biuvertex.**

fanos extendi, quamvis antiquitas Romana mœnia non excederent crepidinem montis, in qua Aedes Principum Barberinorum, tum Sanctæ Suzzannæ, ac Templum Virginis à Victoria, tum Horti Valli imminentes. Quod spectat ad situm montis, habet Quirinalis ab ortu æstivo mœnia, & portam Viminalem, nunc Piam: à meridie Esquias, & collem Viminalem, cui ad Thermas Diocletianas indiscretis finibus coniungitur: ab Occasu Neruz Forum: à Septentrione plana Urbis, & Pincium Collem.

Nomen Quirinalis.

Plut. in vita Romuli.

Ouid. Fast. lib. 3.

Dion. lib. 3.

Antiquit.

Dion. lib. 3.

2. Antiq.

Lin. Dec. 3. lib. 3.

Lib. 10.

Epig. 32.

Tempus Quirinalis.

Lin. lib. 1.

Dionys.

1. 2. Antiq.

Plutarch.

Ouid.

locis cit.

Nomen Q VIRINALIS sibi adsevit, vel à Curibus, seu Quiritibus, qui Urbem Tatius Duce obsidentes ibi castra posuerunt, quod placet Varroni: siue à Quirino, idest Romulo, cuius in eo Colle nobile sanum extructum erat, quod Plutarcho, & Ouidio placet.

Templa Deo fiunt, Collis quoque diæus ab illo est.

Et referunt certis sacra paternæ diæ.

Quamquam & Mars aut Marti alius similis Quirinus Romanis fuerit, ut refert Dionysius. Hunc, inquit, sicut bos sequenti Romani Quirinum nominant, nondum satis certi. Mars ne is, an quis alius honore Marti similis.

Dicitur est etiam COLLINVS, AGONALIS, siue AGONVS, & SALVTARIS. Dionysius Collinum nuncupat, & per antonomasiam Liuius. Collem in Aede, inquit, Primigenia Fortuna, qua in Colle est. Id fortasse non modo propter præruptam, productamque altitudinem, qua Campo Martio imminerebat; sed etiam quia plura in Quirinali fuere olim inga, ut patet ex Varrone, à quo etiam sexticeps appellatur. Sed & alij Romani Colles bicipites, aut triplices fuere: quod nunc ex quaris supercilij alicubi non apparet. Agonalis idem: quia Agones dicebant Montes, ait Festus: Agonia sacrificia, qua fiebant in Monte. hinc Roma mons Quirinalis Agonus, & Collina porta Agonomensis: qua & Salutaris à Salutis vicino Templo, & Quirinalis quod ea iretur in Collem, ut idem ait, Quirinalis: siue quod proxime eam esset Quirini sacellum. Hoc intelligit Martialis cui extra mœnia propinquum Templo Q VIRINI suburbanum erat:

Hic mihi quando dies meus est, inflamur in alto

Urbis, & in sterili vita labore perit.

Dava suburbanis dum ingera pascimus agri,

Vicinosque tibi Sanctæ Quirine lares.

Sed non solus amat, &c.

Tempus Quirinalis.

Lin. lib. 1.

Dionys.

1. 2. Antiq.

Plutarch.

Ouid.

locis cit.

Numam Dionysius huius Templi conditorem facit. Romulum, inquit, ut angustiores homine Templo honoravit, & sacrificio quod alternis annis in Quirinali Colle inflaturatur. Verum præter hanc ædem Quirini ad portam, aliud Q VIRINI Templum nobile fuit, imminens valli, in qua nunc Templum S. Vitalis quæ ideo Vallis Quirinalis, & Quirini olim dicta. Causa ædificandi fuit, quod Iulius Proculus Senator ex ijs, qui cum Romulo ex Alba venerant, post mortem Romuli iuravit in concione, visum ab se humana specie angustiores. Dionysius, Liuius, Plutarchus, & Ovidius, illi in Historia, hic Poetica, æque mendaces tamquam rem veram tradiderunt. Ovidius.

Pal.

Falcher & humano maior, et abeque devorus

Romulus in medio visus adesse via.

Et dixisse simul: prohibe lagere Quirites,

Ne violent lacrimis matrona nostra suis.

Templa ferant, placentque novum pia turba Quirinum.

Reibi fortasse locus: & dedicando Templo delectus est, ubi visum ab se pro- Causa 2-
dificanda
Edis Qui-
rini.

culus narravit: siue illud spectum de nonis illudentis; siue deliramen- Liu. Dec. r
lib. 10.

tum mentientis fuit: *Aedes illi in colle consecrata*, inquit Plutarchus, Liu. Dec. r
lib. 10.

quem ab illo nominant Quirinalem: Dubium an de hac, an de priorē In- Liu. Dec. r
lib. 10.

quatur. Linius: L. Papyrium Col. L. Paptij Curforis filium Aedem Qui- Liu. Dec. r
lib. 10.

rino dedicasse scribit: *Aedem Quirini ab Dictatore patre votam filius Cō-*

sul dedicavit, exornavitque hostium spolijs, Samnitium, quos vicerat. Liu. Dec. r
lib. 10.

Condita est hęc Aedes anno Urbis CCCCLX. Horologium Solarium Liu. Dec. r
lib. 10.

ibi erat: cuius hac Templi meminit Plinius: *Principes*, inquit, Liu. Dec. r
lib. 10.

Solarium Horologium statuisse ante duodecim annos, quam cum Pyrrho Liu. Dec. r
lib. 10.

bellatum est, ad Aedem Quirini, L. Papyrius Curfor, cum eandem dedi- Liu. Dec. r
lib. 10.

caret, à patri suo votam, à Fabio Vessali proditum. Addita est insignis Liu. Dec. r
lib. 10.

PORTICVS, quo homines vel otia, vel negotia causa con- Liu. Dec. r
lib. 10.

uenirent. De otio Martialis: Liu. Dec. r
lib. 10.

Vicini pete Porticum Quirini

Turbam non habet otiosorem

Pompeius, vel Agenoris puella.

De negotio Iuvenalis:

officium cras,

Primo sole mihi peragendum in valle Quirinæ

Qua causa officij? quid quaris? nubit amicus,

Nec multos adhibet &c.

De duabus antea Aedem Mirtis. Inter antiquissima delubra habetur Qui- Plin. li. 15.

rini hoc est ipsius Romuli. Anteo sacra fuere Myrti qua ante Aedem ipsam Plin. li. 15.

per longum tempus, altera Patricia appellata, altera Plebeia. Patricia mul- Plin. li. 15.

tis annis praevaluit, flauescens Plebeia, exuberans ac lata: quamdiu Sena- Plin. li. 15.

tus quoque floruit illa vigens, Plebeia retorrída ac squalida. Qua postea quā Plin. li. 15.

eualuit flauescens Patricia, Marsici bello languida aucloritas Patrum sa- Plin. li. 15.

cta est, ac paulatim in sterilitatem emarsuit Maestas. Fulvius, Quirin Plin. li. 15.

Templum semper fuisse clausum scribit, quod aperiri non liceret, perin- Plin. li. 15.

de arcanum foret, an Romulus humo reclusus, an inter Deos relatus fuis- Plin. li. 15.

set. Alterius Templi Q V I R I N O dicati meminit. Dion: Ante, in- Dion. l. 54

quit, suum obitum Augustus Templum Quirini de nouo adificatum dedica- Dion. l. 54

uit, ideo commemorandum duxi, quod id Templum cum sex, ac septuaginta Dion. l. 54

columnis decorasset, totidemque omnino annos ipse vixit, occasionem Dion. l. 54

nonnullis dedit ea res, ut dicerent, non sorte fortuna, sed consulto ipsum Dion. l. 54

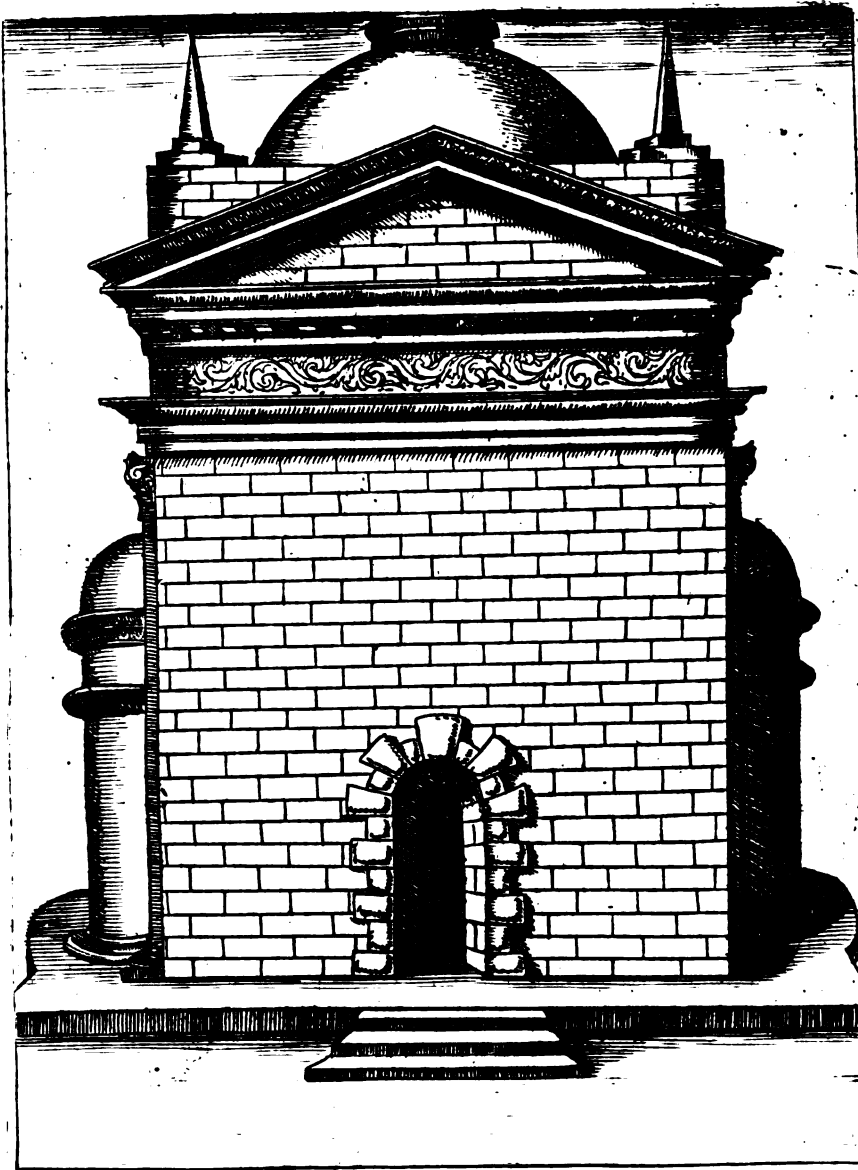
hoc columnarum numero usum fuisse. Dion. l. 54

Iam ascendendo in Collem, superioribus annis cernebantur ingentes Thera- Dion. l. 54

reliquæ Thermarum Constantini, quæ dirutæ nullum iam sui vestigium Constau- Dion. l. 54

relinquunt: Nam partim in amplas Aedes Cardinalis Bentiuolij mutata Dion. l. 54

sunt, partim in eisdem hortos subfederunt. In ipso vero Collis cliuo propè Aedes Comitum, vbi Cænebius Monialis, **BALNEA PAULI** constituunt. At cuius *Pauli* vel eius *Aemilij Pauli*, qui Basilicam in Foro condidit: vel alterius, à quo teste *Dione* Roma porticus insignita est. *Porticum*, inquit, *qua Pauli dicitur, Aemilius Lepidus Paulus proprijs impensis perfecit, & in Consulatu suo, dedit auit*, de qua supra. Sed qui videria curuatis in hemicyclum, & latericij pilis arcuatam ædificiam, deinde continuatis parietibus erectum, de Balneis ambigeret: ut tunc dubiandum censet, qui vicinam domum nobili Mulro intruxit studiose in primis reatiquarie *Franciscus Gualdus Ariminensis Eques S. Stephani*. In Hortis Columnensibus marmorei ædificij pars exorgebat vulgo **MÆS A** iam diruta. *Blondus Turrin Mærenatis* falso nuncupat. Vbi enim hic, *Esquilie*, & *Neronianis* tedis ardens in conspectu Romæ? Alij partem Templi Solis pronunciant, quod ab Aureliano auctore *Plinio Vopiscod* extractum est ad eam formam, quam viderat in Oriente: quod vestibus, & opibus in triumpho vectis intruxit. Quid si ædificium illud partem **SÆNACULI**, seu **CVRIAE** fuisse dicerem, quam *Heliogabalus* in Quirinali mulieribus extruxit ad conuentus habendos, quibus etiam ipius *Macla* nomine, & mater *Soæmis* præfideret? Quod dupliet coniectura elicitur. Alteram præbet nomen. *Macla* enim dicebatur, ut auit *Heliogabali*. Alteram ipsius ædificij forma. *Serius* enim *Architectus* sic eam nobis lineauit, ut domicilij plane figuram descripserit frequentibus falcis (quod postulabat ædificij situs in cliuo) aulis, peristylis, & porticibus. *Lampridius*: *Fecit & in Cella Quirinali Senaculi, id est mulierum Senatum, in quo ante fuerat conuentus matronalis, solemnibus, & ita diebus*. *Palladius* autem nobilis item *Architectus* præter alias ædificij partes in Templi quoque formam descripsit amplissimi, magnisq; columnationibus insignis. Quare eodem fortasse in loco fuit etiam **SOLIS TEMPLVM**: cuius quæ particula supererat, magnis lapidibus compactus paries nuperime dirutus est, & ingentes columnarum spiræ sub terra iuuentæ. Curia autem *Heliogabali* non sine cultu Solis, & ipsa probabiliter extracta fuit: cuius ille femiur Sacerdos erat. At Templum ab Aureliano factum, nisi eodem in loco ponatur, statuet aliquis, vbi Aedes sunt Pontificie, ut ibi quoque Sol gentium Pontifex Maximus sedem multo iustius haberet. De eo Templo *Eusebius*, & *Cassiodorus* in *Chronidis*: *Aurelianus*, inquit, *Templum Solis ædificat, & Romam firmioribus muris vallat*, *Vopiscus* & *Templum Solis magnificentissimum constituit*. Et antea: *Roma Soli Templum posuit maiore honorificentia consecratum, quod Orientis victor hostili preda ditauit, ornavitque*. Idem: *Tunc illa vestes, quas in Templo Solis videmus, conferte gemmis: tum Persici dracones, & tiaræ: tum genus purpure, quod postea nec ulla gens detulit, nec Romanus Orbis vidit*. Aditum & sunt Templo ingentes porticus. Idem: *In porticibus Templi Solis fæstalia vima ponuntur non gratuita populo eroganda, sed pretio*. Magna ergo porticuum laxitas, quæ tantum vini vim caperet. Superstitiosissimus quidem Aurelianus in cultu Solis fuit, quod cum eius mater Solis Sacerdos

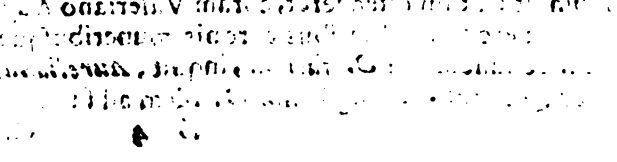
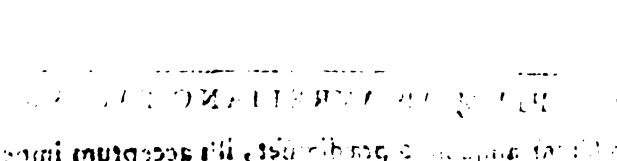
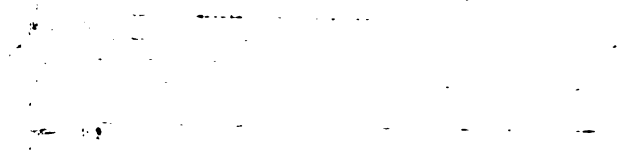

SOLIS TEMPLVM AB AVRELIANO FACTVM

dos imperatorum filium aliquando prædixisset, illi acceptum imperium impiè referebat. Illum ut cultum ostenderet, coram Valeriano Augusto, qui illum in conspectu exercitus militaribus coronis muneribusque donauerat, & Consulem renunciarat: *Dij faciant*, inquit, *Aurelianus*, & *Deus Sol certus sit, ut & Senatus de me sic iudicet*. Idem ad suum Præfe-
 Aurelia-
 nus Solis
 cultor.

Z 4

Sum

TEMPLI SOLIS VESTIGIA

*Etum ita scripsit. Templum sancti Solis quod apud Palmyram milites diripi-
 puerunt, ad eam formam volo, qua fuit, reddi. habes trecentas auri libras,
 habes argenti mille quingenta pondo, habes gemmas regias. Ex his omni-
 bus fac coonestari Templum: mihi, & Dijs immortalibus gratissimum
 feceris. Ego ad Senatum scribam et mittat Pontifex, qui deducet Tem-
 plum,*

Fulu. lib. 2. *plum.* Denique suis nummis inscripsit. *Soli Inuicelo*, vt notat Fuluius. Idem docet, EQVOS MARMOREOS contra Palatium Pontificis collocatos aduexisse in Urbem Tiridatem Armeniorum Regem. Atqui legitur apud Sex. Rufum, & P. Victorem Equos Tiridatis fuisse æneos. Hi verò sunt marmorei. Quare alius transtulit è Grecia. illi ænei iam sublatis, ac deleti sunt. Honuphrius de monte Quirinali scribens sic ait. *Nunc dicitur Mons Caballus à duabus statuis marmoreis Alexandri Magni Regis Macedonum Bucephalum domantis; quas Alexandria Constantinus Imperator Romam transtulit, atque in medio Thermarum à se in Quirinali extructarum collocavit. Quarum altera Phidia, altera Praxiteles manu sunt, vt titulus indicat.* Idemque leges in adnotationibus ad Marlianum. Sed quod affirmant de Phidia, expressum ab illo fuisse Alexandrum Bucephali domitorem, pernegandum iure est. De Praxiteles ambigi potest, sed de hoc etiam negandum. Nam Plinius ait: floruit Phidias Olympiade LXXXIII. circiter trecentesimo nostra Urbis anno. Quem Eusebius in Chronico tradit floruisse Olympiade LXXXV. Alexander autem, eodem Eusebio referente, natus est Olympiade CVI. octuaginta quatuor post annos: iuxta Plinium nonaginta duos. Idem patet ex Plutarcho, qui ait Periclem ædificando vsum præsertim fuisse opera Phidiæ tamquam Architecti, & magistri. Pericles autem obiit Olympiade LXXXVII. vt ait Eusebius, septuagesimo sexto ante natum Alexandrum. Non igitur Phidias Alexandri res gestas exprimere potuit, iam Praxiteles, referente eodem Plinio, floruit Olympiade CIV. octo annos ante natum Alexandrum. Is vero, vt colligitur ex Plutarcho aliisque, saltem quindecim annorum erat cum Bucephalum domuit. Anni ergo viginti tres additi homini præstanti iam, & claro in arte, cum in ætate iam affecta constituunt. Neque vero causæ quidam in promptu erat, cur domito statim equo, Alexandro nondum Regi, & viuente patre, colossæ statuz ponerentur, præsertim ab opifice, qui alibi artem exercebat. Quid? si Plinius cum florere Praxitelem dixit, non eius media vitæ spatia, sed postrema signauit? Eodem certe loco scripsit; *Centesima quarta decima, Olympiade, Lysippus fuit, & cum eo Alexander Magnus.* Qua videlicet Alexander obiit. Sic etiam Olympias CIV. si vltima Praxiteli fuit, conficitur, Praxitelem ante ortum Alexandri mortuum fuisse. Harum igitur statuarum sculptores Phidias, & Praxiteles fuere, sed Alexandrum non figurarunt. Eos autem auctores fuisse constat ex titulis, qui erant inscripti antiquitus vnica in basi ante Thermas Constantini. Deinde ex eo loco translatae sunt à Sixto V. Pont. Max. ad arcem contra Pontificij Palatii vestibulum, sua vtrique subiecta, basi, priscisque titulis restitutis, *Opus Phidia, Opus Praxitelis.* Porro quando, eundem locum statuae adiectæ fuerint in Urbem, ante Constantinum, an illo inuente, dici probabiliter non potest. Credibile est tamen eius ætate, et nouis operibus Urbem excoleret, & suas Thermas ornaret.

Mōs Quirinalis vn de Caballus.

Plin. li. 34 cap. 8.

In vita Periclis.

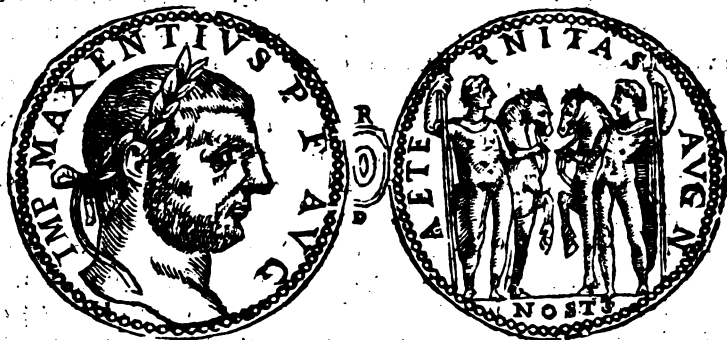
Loc. cit.

Quando mortuus Alexander.

Equi marmorei vn de translatis.

Inue-

Iuvenum hæc equos frenantium colosca signa, Castoris certè, ac Pollucis sunt; pro typo æternitatis posita, ut videre est, in antiquis nummis, & præcipue Maxentij, quem exhibemus.

Rabulantur immortalæ Pollucem, Castori mortali fratri, diuinitatem suæ immortalitatis impertitum: unde alternis diebus immortales singuli vivere dicuntur. Falsò ergo Alexandro Bucephali domitori ascribunt; adeoque de sculptorum ætatibus non est differendum, quod porro affirmant alterum à Phidia signum, alterum à Praxitele expressum, verisimile non est; centum enim circiter annis, inter se artifices distant: utraque verò signa ex eadem officina prodijisse sculpturæ periti observant: nec deluerat Castor Olympiade LXXXIII. à Phidia effigi, & Pollux à Praxitele Olympiade CIV. Non immerito tamen præstantissima opera, quæ miraculo habentur eximij sculptoribus adjudicata fuere. Constantini sæculo: tituli namque in veteri basi, OPVS PHIDIAE. OPVS PRAXITELIS recentiores sunt, ac latino, non græco idiomate inscripti, ut erat in more positum sculptoribus Græcis, per omnia, quæ adhuc extant simulachra.

Quod vero Marrianus DOMVM ATTICI constituit in ea parte Quirinalis, quæ Templo S. Vitalis incumbit minus exploratum existimo. Nam Cornelius Nepos. in eius vita, *Domum, inquit, habuit in Colle Quirinali Pamphiliam ab avunculo hereditate relictam, cuius ætatis non ædificio, sed sylva constabat.* P. Victor numerat inter Quirini Templum, & Malum Pudentis, qui locus fuit non longe ab æde nunc S. Sufanæ. Itaque cum esset ætatis domus, & cincta nemore; remotiorè à Foro, & Urbis frequentia probabile est, prope quatuor nunc fontes sita fuisse.

Domus
Attici.

In eodem Colle DOMVM NVMEÆ fuisse testis est Plutarchus. Nam cum Regiam haberet prope Aedem Vestæ: *Alteram, inquit, habuit domum in Colle Quirinali, cuius adhuc locum ostendunt.* Crediderim, hanc prope eosdem quatuor fontes fuisse, proximam Capitolio Veteri, quod idem dedicavit. Sicut enim Rex ille, ut rebus suis Religionem obtenderet, ædificato Vestæ Templo domum illi, quæ Regia vulgò dicta est, atrexit: ita probabile est, alteram in Quirinali prope delubrum à se conditum ædificasse. Nec tamen aliàs Dionysio subscribere volui scribenti: Dionys.

Plutarch.
in vita
Numæ.

Numa lib. 2.

Ant. Ro. *Numa Quirinalem Collem complexus est ampliatis manibus.* In eadem parte Collis Templum fuit CLATRAE Clatrorum, & Canceilorum Deæ, & APOLLINIS; vbi, vt ait Fulsius, Quirinalis imminet Regioni, ac fontibus Triuij. Quia vero, vt ante dicebam, aliquot iugis collibusque constabat Quirinalis; hac olim vallicula subsidebat, quæ quatuor fontium vicus à monte Pincio deducit in Esquilas.

Inde modicum supercilium, in signe CAPITOLIO VETERI: Valer. l. 4. *Brant, teste Valerio, Veteris Capitolij humilia tellus, sine Aedes à Numa* cap. 4. *Rege, vt creditur erecta Ioui, Iunoni, Mineruz. Nam Eusebius, & Cas-* Capitolij *siodorus in Chronicis scribunt Capitolij quoque à fundamentis adificauit.* Vetus. *Atqui in Tarpeio Monte alij Reges condiderunt. Hoc igitur Numa con-*

Lib. 4. de *moriam Religionem recondidit. Varro: Capitolium, inquit, Vetus, quod ibi* ling. Lat. *facellum Iouis, Iunonis, Minervæ, & id antiquius, quam Aedis quæ in Ca-* *pitolio facta.* Hoc sane Templum in ea parte Quirinalis noui Antiquarij omnes, & ratio manifesta collocat. Celebrata est enim olim ea vicinia quibusdam locis, & ædificijs, quæ nemo eruditus separare audeat. Nam

Domus *& DOMVS MARTIALIS, & PILA TIBURTINA, &* Martialis, *CIRCVS FLORAE, & VETVS CAPITOLIVM ibi fuis-* & alia æ- *se leguntur, quæ à me simul explicanda sunt. Varro: Cilius proximus ad* Lib. 5. Ep. *Florales vsus versus Capitolium Vetus.* De domo sua Martialis sic ait: 23. *Nam Tiburtina sum proximus accola pila,*

Quæ videt antiquum rustica Flora Iouem.

Lib. 6. Ep. *Et alibi. Bis vicine Nepos; nam tu quoque proxima Flora* 27. *Incolis, & veteres tu quoque Ficalias*

Lib. 1. Ep. *Et: At mea Vipsanas spectant Cœnacula lauros,* 109. *Patrus in hac ego sum iam regione senex.*

Pila Tibur- *Pila ergo Tiburtina, vel à Lapide Tiburtino, quo constabat, vel à Tibur-* tina vbi *tinis ibi poma, mercesque vendentibus dicta est. In Vrbe enim pila, co-* esset. *lumnæque passim erectæ visebantur, quibus vendibilia mercimonia ap-*

Lib. 1. Sat. *Pœtarum ituros ad pilam, à bibliopolis, & librarijs pretio distrahendose* Sat. 4. *Nulla taberna meas habeat nec pila libellos.*

Et in Arte Pœtica ——— mediocribus esse Pœtis,
Non Dij, non homines, non concessere columnæ.

Lib. 7. Ep. *Deque his à Domitiano sublati ad decorem Urbis, Martialis.* 6. *Nulla catenatis pila est præcineta lacœnis.*

Iam, Tiburtina pila loco nomen fecit, cui proxima domus Martialis à
Et Ficalia, in quibus vicinus Pœtæ habitabat nepos, à Ficu vel sculptæ,
vel sata, vel picta, nuncupatæ; vt propinquum Malum panicum ab eius-
modi arbore: sicut & Pyrus à Pyro, quo nomine domum suam quoque

Lib. 1. Ep. *designat Martialis.* 112.

Longum est si velit ad Pyrum venire;
Et scalis habito tribus, sed altis.

E suo

E suo idem cœnaculo prospiciebat lauretum VIPSANIAE PORTICVS, quæ adiuncta erat Septis propinquis fonti aquæ Virginis, nunc Triuij, vt postea dicam.

Cæterum Tiburtinæ pilæ, in Regione septima Viæ latæ, finitimus erat CIRCVS FLORAE in Regione sexta Altæ semitæ. Erat hic Circus Floræ vbi effect. in Valle media inter Quirinalem, & Pincium, eiusquæ caueam, & vestigia sedilium subiecta Aedibus Barberinis vidimus aliquot ante annis, antequam ea vallis nouis edificijs impleteretur. Immo veteres substruccionum reliquiæ, quibus sulca eius Palatij moles Septentrionem versus frontem erigit, crypto porticus, murique arcuati erant, aut ego fallor, ad gradus exterioresque Circi porticus sustinendas. In circo Templum eiusdem Floræ; quam ideo *rufficam* Martialis nuncupat, vel quia præerat floribus & florentibus frumentis, quæ opera rufficorum succrescunt: vel quia, idque magis placet, Circus rudi structura constabat. Domus porro Martialis in eadem vicinia, quam hodie vulgus, nuncupat, ad Caput Domorum.

Ad Capitolium vetus, quod è Floræ Circo spectabatur, in Colle erat, vbi Barberinarum Aedium horti, & florem Capitolium est. Argumento sit aliud eiusdem Poetæ Epigramma in hominem pluribus locis habitantem.

Vbi effect
Capitolium
Vetus.
Lib. 7. Ep.
72.

Esquilij, domus est, domus est tibi colle Diana,

Et tua Patricius culmina vicus habet:

Hinc vidua Cybeles: illinc sacraria Vesta:

Inde Nouum, V eterem prospicis inde Iouem.

Lipfius: Cerni ab eo, inquit, vtrumque Capitolium vult: Vetus è Colle Aventino, siue Diana: Nouum ex Esquilij, & Vico Patricio. Et si forte nouum Iouem Domitianum suum vocat, eiusque Palatium intellegit. Magni viri interpretatio, & ingeniosa clausula. Verum aliter interpretabitur, qui situs locorum oculis subiecerit. Nam ex Aventino nullus est, interiecto monte Capitolino, prospectus in eam Quirinalis partem Capitolio Veteri dedicatam, longequè diffitam: facilis verò, & propinquus ab Esquilij. Contrà, Nouum Capitolium, & Iuppiter Tarpeius in conspectu erat Auentini, Velabri solum valle interposita. Quare ille Maximus, in quem scribit Martialis, ex domo Auentina Nouum Capitolium: ab Esquilina Numæ sacella prospectabat. Hæc etsi humilia & angusta, nihilominus videbantur ab Esquilij, aut etiam è culmine domus in Vico Patricio Esquilij subiecto sitæ; ideoque necesse est in summo Quirinali fuisse, in hortis, vt dixi, prope Altam semitam, nunc Piam cognomento. Illud addam pro interpretatione eius Epigrammatis: mihi non videri, oportere versus posteriores referri ad priores, ita vt ille diues solum ex Aventino, Esquilij, & Vico Patricio prospiceret Tempia Cybeles, Vestæ, & vtrumque Capitolium: sed significari, Maximum, præter domos positas in Aventino, Esquilij, & Vico Patricio, qui est in radicibus Viminalis, quartam habuisse in Palatino, vnde Templum Cybeles: quintam prope Forum Romanum, vnde Templum Vestæ sextam in Capitolio, aut illi

Lib. 3. de
Admir. c.
5.

illi adiunctam, vnde Iouis Capitolini Templum: septimam demum in Quirinali, & Regione Altæ Semitæ, vnde Vetus Capitolum spectaret. Si enim illi tres tantum priores domus fuissent, nescio an ex ijs Templum Vestæ videre potuerit in ima valle, & Foro situm, tot circum extantibus præaltis ædificijs. Deinde qui tribus tantum in locis habitasset, quomodo in clausula Epigrammatis vbique habitare diceretur? quæ tantâ in eo requirendo difficultas.

Dic ubi conueniam, dic qua te parte requiram?

Quisquis vbique habitat, Maxime nusquam habitat.

Rectè autem vbique, & tota in Vrbe dicitur habitare, qui præter Cælium omnes cum forensi valle Romanos Colles suis domibus infederat.

Vicus Mamurij.

Iam VICVS MAMVRH, vbi statua eius plumbea fuit ad Aedem S. Sufannæ: Constat ex Actis eius sanctæ Virginis apud Cardinalem Baronium, in quibus hæc habentur, vt aliis diximus. *Erat coniuncta Cui domus cum Aedibus sancta Sufanna, & Gabinij Patris eius. Facta sunt hæc in sexta Regione apud Vicum Mamurij ante Forum Salustij.* Id supra ex iisdem Actis dixerat, domum Gabinij fuisse ad Arcus portæ S. Iulianæ iuxta Aedes Salustij. Tum subdit: *Perseuerat hætenus nobilis memoria S. Sufanna eodem in loco.*

Malū Panicum.

Prope Vicum Mamurij fuit & MALVM PVNICVM, Vicus, scilicet, in quo natus est Domitianus, Regione Urbis sexta, DOMO, quam postea in TEMPLVM FLAVIÆ GENTIS conuertit, vt ait Suetonius. Is locus citra Aedem S. Sufannæ, aut in Septis Monialium, aut in Hortis Barberin's erat. P. Victor: *Malum Panicum ad quod Domitianus dedicauit Templum Flauia gentis, & erat domus eius. Hoc Templum inter pulcherrima Urbis opera celebratur. Constat ex Martiale pluribus in locis.*

Lib. 9. Ep. 21.

*Hæc qua tota patet, tegiturque & marmore, & auro,
Infantis domini conscia terra fuit.*

*Hic steterat veneranda domus, qua præstitit Orbi
Quod Rhodos, astrifero quod pia Creta polo.*

Eod. lib. Ep. 35.

Et:

*Iuppiter Idæi risit mendacia busti
Dum videt Augusti Flauia Tempia poli.*

*Gnossia vos, inquit, nobis monimenta dedistis;
Cernite quam plus sit Caesaris esse patrem.*

Vbi Vespasianum præcipuo honore, memoriæque cultum apparet; cum quo Titus, & Iulia Titi filia: sed præterea gentis Flauia vnum veluti Numen colebatur. De eodem.

Eod. lib. Ep. 3.
Eod. lib. Ep. 2.

Et:

Addita quid Latio Flauia Tempia polo

Manebit altum Flauia decus gentis

Cum sole, & astris, cumque luce Romana;

Inuicta quidquid condidit manus, Cælum est.

Ædes Fidiæ.

Iam in eodem colle constat AEDÆM FIDII fuisse. Cuius fabulam habes apud Dionysium lib. 2. Hunc seu Fidei præsidem, siue Herculem Iouis filium, Sanctum, & Sangum, & Sabum dicere, vnde Sabinis est nomen:

men : Quem illi cum Tatio venientes ad Urbem asportarunt. Ovidius :

Hunc igitur veteres donarunt Aede Sabini ,

Inque Quirinali constituere iugo.

Falt. 6.

Dedicatis eidem Nonis Iunij. Idem eodem loco.

Quarebam Nonas Sancto, Fidonè referrem ,

Ant tibi Semo pater : tunc mihi Sanctus ait .

Quicumque ex istis dederis : ego munus babebo ,

Nomina terma fero : sic voluere Cures .

Quare postea Numam ab Sabinis profectum , cum vetus Capitolium , si-
bique domum erigeret : putaverim , locum Sabo haud longe distantem
delegisse . Erat autem Aedes Sangi propinqua Templo Quirini , quod ad
portam statumimus . Colligitur ex Livio : *Bona* , inquit , *Semoni Sango cō-*
sueverunt consecranda : quodque aris ex eo redactum est , ex eo aenei orbes fa-
sti positi in sacello Sangi versus Aedem Quirini . Porro in ea Sangi Aede
lanam cū colo , & fuso Tanaquilis , qua eadem Caia Cecilia vocata fide-
rasset , prudens fuit , ut dicitur in Varro , iactantque ab ea togam Regiam undu-
latam in Aede Fortuna , qua Servius Tullius fuerat usus . Inde ortum , ut
substantes Virgines comitaretur colus compta , & fusus cū flamine ; Plinius .

Liv. Dec.
1. lib. 8.

Plin lib. 8.
cap. 48.

Eodē in loco fuit & SALIORVM SACRARIVM . atqui scien-
dum est duplicis generis fuisse Salios Martis Sacerdotes : alios PALA-
TINOS , alios COLLINOS . Ita Dionysius . Palatini , ὡν τῶν πα-

Dionys.
lib. 2.

λατίων καὶ τῶν τῶν ἱερῶν : vertit Interpres . *Qui sacra in Palatio celebrant . an-*
rectius ? quorum in Palatio res sacra reponuntur . ut eorum Ancilia signi-

fificentur . Hos , qui duodecim erant , Numa instituit . Ἀγωνιαῖς , καὶ κολ-
λῖνοι , ὧν τὸ ἱεροφυλακτικὸν ἔστιν ἐν τῇ κολλῖνι λόφῳ . Agonales , & Collini ,
quorum sacrarium est in Collino , seu Quirinali Colle . Hos successor Nu-
mae Tullius Hostilius instituit bello Fidenatum , vel Sabino , ut Livius , &
Dionysius tradunt : *Vouit etiam Rex in pugna , se Saliorum numerum du-*
plisaturum . Hi Martiales item Sacerdotes fuere , non Pauorij , aut Pallo-
rij , ut quidam opinantur , quod in Linij , & Dionysij citatis locis animad-
vertere poterant . Porro sacra scuta quæ ANCILIA , & arma Cœle-

Dec. 1. 1.
Antiquit.
lib. 2. & 3.

stia dicebantur , cum tripudijs , solemnique cantu saltuque ferētes postea
vnde acceperant , reponebant in Sacrario Martis , ut loquitur Servius .
Quidam in Templo Martis recōdita fuisse docent . Verum quod nam fue-
rit in Vrbe Templum Martis , in Palatio præsertim ab antiquissima ætate

Æncid. 1.
7. & 8.

Numa , ignoro . Nisi Templum latiori significatione quodcumque in-
guratō conditum velint . Quod autem Camillus apud Linium in concio-
ne dixit : *Quid de Ancilibus vestris Mars Gradivus , tuque Quirine : Id ne-*
mo , arbitror , referet ad Tempia Martis , & Quirini , in quibus conderen-
tur Ancilia ; sed potius ad eos tamquam Anciliorum præfides , & quorum
sub tutela erant Salij , & Iovis , ut ait Servius . Hæc igitur non Templo cre-
dita sunt , sed ἱεροφυλακίῳ , seu Sacrario Martis . Est autem Sacrarium ,
ut leges monent , locus , in quo sacra reponuntur , quod etiam in adificio pri-
uato esse potest . Rursus : *sacra res sunt , quæ publicè consecrata sunt . Si-*
quis ergo priuatim sibi sacrum constituerit , sacrum non est , sed profanum .

Æ. de rei.
diuif. tit. 8.
1. sacra .
Eod. tit. 1.
in tantū .

Hæc

Hæc ibi. Cum ergo Ancilia sacra essent, locū in quo recondebantur, Sacrarium fecere. Salij autem tam Palatinis, quam Collinis sua fuere Ancilia, & Sacraia. Palatinis antiquioribus à Numa institutis Sacrarium fuit in Palatio, ut ex allatis supra Dionysij verbis licet conijcere. Illo Rege Quirinalis extra Urbem fuit, centum circiter post annos intra ænia receptus à Servio, quæ sub Numa solum Palatium, & Capitolium cinxere. Neque dixerim prudentissimum Regem, arma Cœlestia, quibus fore prædicauerat, ut Urbs perpetuò defenderetur, ac staret, credidisse, immunito Colli, hostiumque direptionibus exposito. Onaphritus designavit in Palatio Curiam Saliorum, & Sacrarium. Mihi probabile est eandem Curiam fuisse Sacrarium. At Salij Collinis in Quirinali Sacrarium fuit, & Ancilia Hostilij iussu fabricata. In antiquis marmoribus hæc scuta cum Salij insculpta sunt, figurata etiam in nummis, non solum undique iuncta, ut docet Plutarchus in Numa, & cui instar in curua: sed geminis cum lunulis introrsus in duplici latere cōformata. Priora illa Numæ videntur fuisse: aliqua è posterioribus fortasse Hostilio placuerunt.

Cur autem Sacrarium Martis pro Ancilibus Saliorum Collinorum in hac parte Quirinalis statuendum sit, hæc potissimum causa se offert. Numa de Cœlo, ut vulgari, delapsus, an clam fabricatum Ancile, quo stare iactabat salutem Urbis, ne quisquam auferret, n. ulta eiusmodi scuta à Mamurio insigni illius ætatis fabro facienda curavit. Huius Mamurij, qui identidem à Salij inter canendum vocabatur, Vicus cum statua plumbea fuit ad Aedem S. Susannæ, ut eius Virginis Acta demonstrant. Hostilius autem cum Salios, & Ancilia duplica et, Sacrarium statuiffe prope Mamurium credendus est. sic enim & venerationem suis quærebat Ancilibus, quasi ab eodem artifice elaboratis; nec, quamvis extra Urbem poneret, Urbis si aliquando auferrentur, periculum creabat; cum ibi non esset Numæ scutum Cœleste: Et Mamurius non incongrue Ancilia, eorumque Sacrarium spectabat è propinquo. Erat etiam prope Capitolium Vetus à Numa factum, qui & Ancilia prior fecerat. Scribit Servius, eum, qui susciperet curam belli gerendi, Sacrarium Martis ingressum, Ancilia commovere solitum, tum hastam ipsius, & dixisse, *Mars vigila*. Quod Lipsius à Turnebo relatum non probat. In antiquiore nè Sacrarium id fieret, an in utroque non constat: probabile est in utroque.

In eodem Quirinali iuisque sanis olim Fortuna culta est. Plura autem dicuntur fuisse Tempia FORTUNAE in Regione sexta Altx semitæ, quæ fere spatium occupat Quirinalis, *Primigenia, Publica, REDVICIS*. De Primigenia Livi: *Aedem, inquit, Fortuna Primigenia in Colle Quirinali dedicavit Q. Martius Hala Triumvir ad id ipsum creatus. Voverat eam decem annis ante Punico bello P. Sempronius Sophus, locaverat idem Censor. De voto idem. Consul principio pugna Aedem Fortuna Primigenia vocavit, seo die hostes fudisset. Idem aibi tradit in Aede Primigenia Fortuna, quæ in Colle, duo diversa prodigia contigisse. Palam in Area cinatam, & sanguine interdix pluisse.* De Fortuna Publica

Sacrarium
Saliorum
prope vicum
Mamurij.

7. & 8. Æneid.
Antiq. le-
gion. l. 9.
cap. 16.

Liv. Dec.
4. lib. 4.

Dec. 5. l. 9.
Dec. 5. l. 3.

II. 4. Fast.

Quidius.

Qui

*Qui dicet, Quondam sacra est Colle Quirini
Hac Fortuna die, Publica, verus erit.*

Li. 5. Fab.

*Et: Nec te prater eo populi Fortuna potentis
Publica; cui Templum luce sequente datum est.*

Hoc secundum Fortunæ Publicæ Templum vbi nam esset mihi nō liquet. Primum, vt dixi erat in Colle Quirinali. Ouidij Interpres eandem facit Publicam, & Primigeniam. Nec placet. Magnæ enim Religioni Romanis erat, quo sub nomine Dijs Tempia nuncuparentur, neque licebat alterum pro altero supponere. Publica quidem dicta est propter assertam Publicam libertatem pulsus Regibus. Et si alijs de causis dici publica potuit, sicuti non vnum eius Templum fuit. Primigenia vero, cui ante Servilius Rex Aedem dicauerat in Capitolio, dicta est, vel quod ille Rex ad Fortunam prima initia, & originem sui Regni: vel quod Roma Imperij sui principia ad eā referenda censuerit. Eadem Fortunæ Reducis statuit Sex. Rufus in Regione sexta Altæ semita, quæ tamen vt postea dicam, altera est ab illa, quâ causa reditus Domitiani posuit Populus Romanus. Dion de Augusto: *Ob reditum. Fortuna Reduci Aram consecrari, diemque sui reditus inter ferias referri, & Augustalia dici passus est.* Nondum fortasse Templum erat.

Plutarch.
de Fort.
Rom.
Idem in
q. Rom.
q. 16.

Dion. L. 54.

In eodem Colle fuit Templum SALVTIS, quod erat prope muros Urbis. Porta enim Collina dicta est in Vrbe Salutaris, quod esset ad A 2 Aedem

Aedem Salutis, ut ait Festus. *locavit edificandam* Iunius Bubulcus Censor, quam teste Livi^o. *Consul bello Samnitium voverat*. Et alibi. *Aedem Salutis, quam Consul voverat, Censor locaverat, Dictator dedicavit*. Extremo Martij illi sacrificabant, & alijs Dijs. Ovidius.

3. Fast.

Ianus adorandus, cumque hoc Concordia mitis,

Et Romana Salus, ara que Pacis erit.

Li. 3. c. 4.

Aedem Saluti. Fabium, qui ex eo dictus est Pictor, pinxisse testatur Plinius, principatu Claudij exuitam: factum vero Poëtam *Aedem Herculis in Foro Boario*. At extra portam Templum *ERYCINÆ VENERIS* celebratum est. P. Victor in Regione quinta. *Templum Veneris Erycina ad portam Collinam*. Livi^o: *Ludi Apollinares Circo inundato extra Portam Collinā ad Aedem Erycina Veneris parati sunt*. Ovidius.

Fast. 4.

Dec. 3.

lib. 10.

Fast. 4.

Templa frequentari Collina proxima porte

Nunc decet, à Sicule nomina colla tenet.

Strabo li-
bro 6.

App. lib. 1.
De Bell.
ciu.

Nempe ab Eryce Siciliae colle, à quo, transato inde monitu Sibyllini carminis signo, dicta est Venus Erycina; erat adiuncta insignis Porticus. Strabo: *Est & Roma ante portam Collinam Dea huius aedificium, quod Veneris Erycina Templum dicunt; cui cum Aede Sacra insignis adiacet Porticus*. Appianus: *Collina porta iam propinquus Sylla ad Aedem Veneris castra posuit*. Extra eandem portam *TEMPLUM HONORIS*. De quo M. Tullius. *Nestis extra portam Collinam Aede Honoris: & Aram in eo loco fuisse memoria proditum est. Aedem cum lamina esset inuenta, & in ea scriptum, Domina Honoris, ea causa fuit Aedis huius dedicanda. Sed cum multa in eo loco sepulchra fuissent, exarata sunt. statuit enim Collegium, locum publicum non potuisse priuata religione obligari*. Eodem in loco *TEMPLUM HERCVIS*. Livi^o: *Ipse Annibal, ad portam Collinam, usque ad Herculis, Templum est progressus: atque vado proximè poterat, moenia situmque Urbis obsequians contemplabatur*. Et: *intromissus hostium emisit hastam*, ut ait Plinius.

Dec. 3. l. 6.

Lib. 34.
cap. 6.

Prope eandem portam extra moenia *SCELERATAVS CAMPVS*, vbi incestu Vestales viue sepeliebantur. Id argumenti satis est, ne quisquam iure ponat intra moenia. si enim intra Urbem neminem licebat sepelire, quanto minus scelerala cepira? Livi^o: *Minucia Vestalis, facto iudicio, viua sub terram ad portam Collinam, dextra viam firatam defossa, scelerala Campo credo ab incesto id eo loco nomen factum*.

Dec. 1. l. 8.

Aedificia Campi Martij, & Flaminij.

Cap. XVI.

Lib. 1. c. 8.

ECOLLIBVS ad aqua Urbis descendendum est: & primum in Campum Martium. De finibus, amoenitate, & viriditate Campi Martij diximus. Nunc eius aedificia in conspectum damus, quæ aliquam eius partem ceteroqui herbidi, & graminei occupant.

STA-

STATVAB primò se offerant virorum illustrium ab Augusto ex Capitolina area propter angustias in Campum collatae. Et quamvis à Caligula deiecta, mox tamen restituta, & si non salvis titulis, ut ait Suetonius. Has Statuas in crepidine viarum, ego putaverim, interiectis forte arbutulis collocatas. Tres autem viae, quod antea dicebam, vti hac tempestate, secundum eius longitudinē fuerunt in Campo. Via FORNICATA, FLAMINIA, RECTA.

Statuæ in Campo Martio. In Calig. cap. 34.

De via Fornicata, id est recta Fornicibus, & porticu Livi: *Et in via Fornicata, qua ad Campum erat aliquos homines, de celo tacti, & animati, que fuerunt.* Ad Fontem hodie Triuij colitur Templum & Maris cognomento in Fornica: deducto fortassis à prisca via Fornicata; ibi enim erat, propior Colibus. Via Flaminia propior Tiberi, medio fere Campo strata. Tacitus de exercitu Flauiano, qui pontem Miluium superauerat. *Paruique, ut absterat, Flaminia via.* Suetonius de Maufoleo Augusti. *Id opus inter Flaminiam viam, ripamque Tiberis.* Fuit & via Flaminia superstructa porticus, de qua Iulius Capitolinus in Gallieno: *Porticum, inquit, Flaminiam, & que ad pontem Miluium ipse parauerat ducere, ita ut tetraeffice fieret: ut autem alij dicunt, pentastice, ita ut primus ordo pilas haberet, & ante se columnas cum statuis, secundus, & tertius, & deinceps & geminosque columnas.* Via Recta propior Tiberi strata est, in qua delineabat priusquam ad Maufoleum Augusti perueniretur. Seneca: *Inter Tiberim, & viam Flaminiam descendit ad inferos.*

Liv. Dec. 3. lib. 2.

Hist. lib. 3. In Aug. cap. 100.

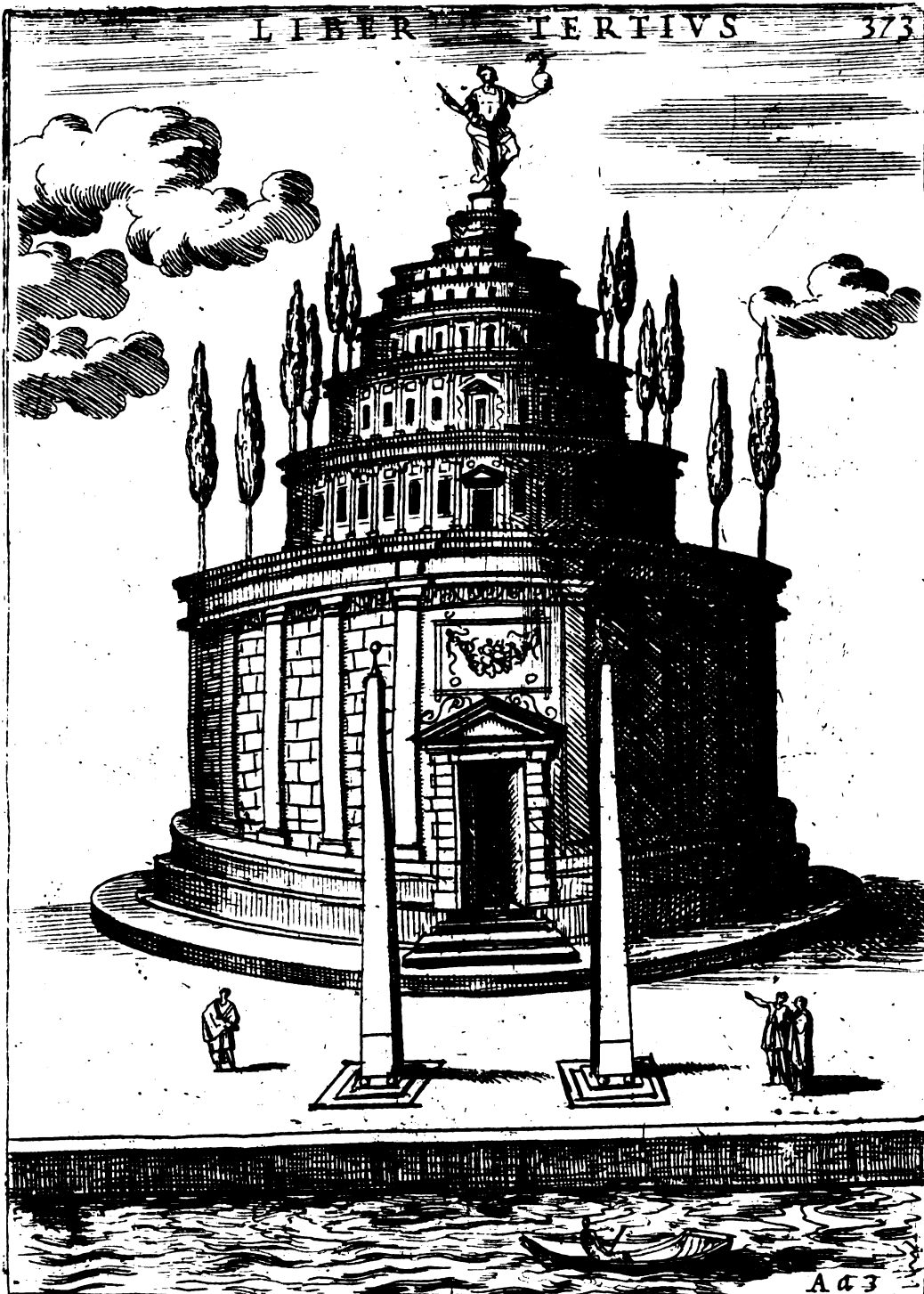
In ludo de morte Claudij Maufoleū Augusti. Loc. cit.

Strabo l. 2.

Tac. lib. 3. Ann.

Syluz Maufolei versus portam Flaminiam.

Ipsam pòtero MAVSOLEVM, mirum quam umbrarum opacitatē, ac pulchritudinē extreme Campo afferret? Suetonius: *Id opus inter Flaminiam viam, ripamque Tiberis facto suo Consulatu extruxerat: circumiectisque sylvas, & ambulationes in opera populi tunc iam publicarat.* Strabo: *Quorum, scilicet chororum, omnium præclarissimum est Maufoleum: agger ad Auentum, supra sublimem albi lapidis fornem congestus, & ad verticem usque semper circumstantibus arboribus coopertus. In fastigio statua Augusti Caesaris. Sub aggeris loculi eius, & cognatorum, ac familiarium. A tergo locus magnas ambulationes habens admirabiles. In medio autem campo basi eius ambitus ex albo saxo in orbem cinctus ferrea sepelitus, intus arxægis populi constitutus.* Huius molis (Augustiam nunc appellant) vestigia adhuc extant intra materiarij mercimonij officinam ad Aedem Rocchi, & Ripam, ut vocant, minorem Tiberis. Meminit illius Tacitus: *Dies, quo reliqua tumulo Augusti inferbantur, modo per silentium vastus, modo plorantibus inquit: plena Vrbis cinera: conlucens per Campum Martis fons.* Habuit hæc moles in parte anteriori duos OBELISCOS, quorum vnum ad Aedem Liberianam Maximæ Virginis, in Esquilij positum videmus. Pars autem anterior Maufolei ei illa fuit, quæ spectabat Urbem. Itaque cum syluz, & opacz ambulationes essent à tergo molis, versus portam, nunc Flaminiam secundum ripam Tiberis producebantur. Maufolei autem forma est notissima. Hanc enim suggestu, & tabernaculum quasi per gratus decrescens, quod in Apotheosi pro rogo Caesarum incēdebant, imitabatur. Quia vero locus, vbi crematus fuerat Augustus al-

MAVSOLEVM AVGVSTI

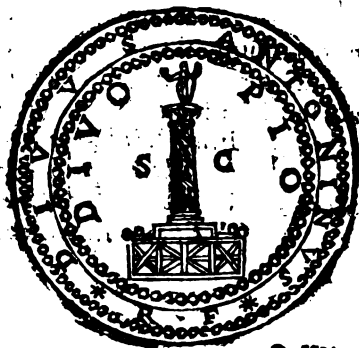

MAVSOLEI VESTIGIA

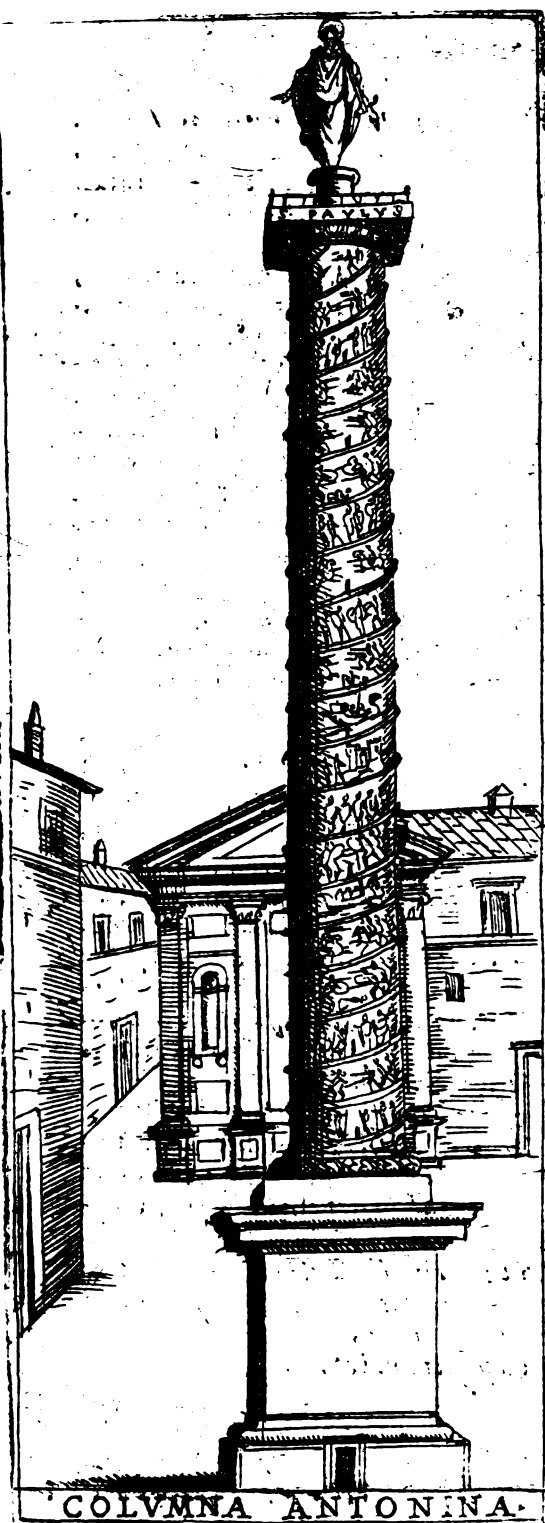
loquitur. (*Nunc omni eius te-
sto diruto, quia rursus commit-
ti inter se non potuit, aperto sa-
stigio conspicitur*) Agrippa im-
perfectum reliquerat. Tunc ve-
rò ad finem perductū erat opus.
Et ante scripserat: *Campū au-
tem Agrippa porticu excepta, ac
Diribitorium ipse Augustus de-
dicauit.* Plinius: *Trabs eque mi-* Plin. l. 16.
raculi causa, qua Diribitorio su cap. 40.
perfuerat: In eo cenfebantur
milites, & illis soluebantur sti-
pendia, inde exortum nomen;
Diribere enim distribuere est.
Ludi interdū propter loci la-
xitatē in eò facti. Dion: *Tunc
primum Senatoribus puluina-
ria subdita, ususque pileorum
Thessaliorū concessus in Thea-
tris, ne Solis ardore laborarent;
qui sicubi esset vehemētiore, Di-
ribitorio Foris, & tabulatis in-
struēdo vsi sunt.*

FORVM, in quo Antonini
COLVMNA COCHLIS cre-
cta est, instar Fori Traiani or-
natum fuit porticibus, quæ im-
manibus columnis nitebātur.
Cochlidem in medio decrepuit
erexitque Antonino Pio Sena-
tus post eius mortem. Extat
nummus cū Columna, inscri-
ptus, DIVO PIO.

Columna
Antonini.

P. VI.

COLVMNA ANTONINA.

P. Victor: *Templum D. Antonini cum Coclide Columna, quæ est alta pedes CLXXV. habet intus gradus CCVI. & Fenestellas LVI. quam sane ruinofam, & incendijs, ac vetustate vndique exclam Sixtus V. Pont. Max. reſectis, ſigillis, & baſi, atque in ſummo ex ære inaurata, D. Pauli Statua poſita, reſtituendam curauit. Sed quia Templum P. Victor ſtatuit prope Columnam: Erat hoc in ſine olim eius Fori, ubi grandes adhuc marmoreæ Columnæ viſuntur cum epithilio, in platea Petræ, vt dicunt. Quod alij Baſilicam, alij Porticum malunt dicere. hec ſiſius dixeris Templum, vt oſtendunt ſolidi parietes, parſquæ forniciſ, quæ in Aedes Romani Seminarij obuerta eſt. Apud Cencium Camerarium ſic legimus *Templum D. Antonini iuxta S. Saluatorem ante S. Mariam in Aquiro*. Præter hoc, aliud eiſdem cum vxore Fauſtina commune Templum adhuc cernimus in Foro nunc Boario. Ceterum Marco Antonini ſucceſſori, decreta fuiſſe paria honoris monimenta notant ſcriptores. Aurelius Victor: *Eius morte nuncio Romam peruecto, omnes pari ſenſu præſumpſerunt Marcum Cælo receptum eſſe. ob cuius honorem Templo, Columna, multaque alia decreta ſunt: Et. Qui ſeiuncti in alijs Patres, ac vulgus, ſoli omnia decernere, Templo, Columnas, Sacerdotes. De Templo Iulius Capitolinus: Templum ei conſtructum, dati Sacerdotes Antoniniani: & Sodales, & Flamines, & omnia, quæ de Sacraſtis decreuit antiquitas*. In ipſa vero Pij Columna inſculptæ imagines, Marcomanni belli, quod Marcus geſſit, acta repræſentant. Argumento eſt inter cætera Iouis Pluiij ſulmiantis imago; quæ ideo in Columna figurarunt, quod obſeſſum exercitum Legio Chriſtianorum, quæ poſtea Fulminatrix eſt dicta, præcibus impetrata, immiſſaque in hoſtem diuinitus tempeſtate liberauerit. Hoc quidem Ethnici inanibus Dijs adſcripſerunt. Iulius Capitolinus: *fulmen de Cælo præcibus ſuis contra hoſtium maſchinamentum Marcus extorſit, ſuis pluuiæ impetrata, cum ſiti laborarent*. Atqui non ille impius, vexatorque Chriſtianæ Fidei, ſed piorum militum ſanctæ preces à Deo impetrarunt. quod ſuſe Baronius expoſuit. Cum autem, nondum peracto bello in Germania Marcus auget re Herodiano, & Iulio Capitolino deceſſerit: inferitur, Columnam, quamquam Pio dicatam Commodò Principe poſt mortem patris factam eſſe.*

Templum ſancti Laurentij in Lucina ipſo nomine indicat eiſdem, LVCINÆ Templum cū luce. Ibi & T E R E N T V S, locus eiſ nominis, quod ibi Curuatus Tiberis ſiniſteriorem ripā attereret: ſiue quod ara Ditis patris ſub terra ibi occultaretur, ad quam fiebant ſacrificia anno, ludisque ſecularibus. Ouidius;

Faſt. 1.

Pluminis illa latus, cui ſunt vada iuncta Terenti

Aſpicit, & ſparſas per loca ſola caſas

Li. 4. Ep. 1. Martial.

Hic colat iugenti redeuntia ſecula luſtro,

Et quæ Romuleus Sacra Terentus habet.

In

LIBERTERTIVS

ARCUS DOMITIANI POSTEA DICTVS *diPortogallo.*

Horologium in Campo Martio. Plin. L. 36. cap. 4 & De eo Ful. lib. 4. Mar. li. 5. cap. 6 & prioris ed. lib. 6. c. 16.

In eodem Campo HOROLOGIVM olim fuit strato lapide æreisq; regulis descriptum ad deprehendendas Solis umbras, & dierum, noctiumque magnitudines. Huic pro gnomone OBELISCVS ingens fuit aduectus ab Aegypto, pila aurata apici superposita. Hunc Plinius ait fuisse pedum CXVI. qui modo multas in partes contractus, ac terra obrutus iacet ad radices Montis Citatorij versus Tiberim, sub privatis Ciuium domibus. Fulvius in basi hanc legisse inscriptionem testatur:

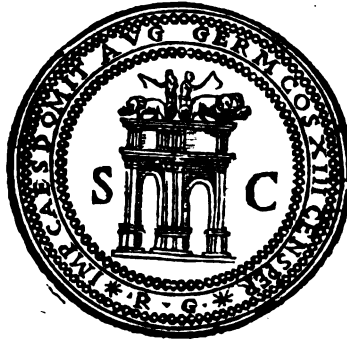
IMP. CAESAR. DIVI. FIL. AVG
PONTIFEX. MAXIMVS
IMP. XII. COS. XI. TRIB. POT. XIV
AEGYPTO. IN. POTESTATEM
POPULI
ROMANI. REDACT
SOLI. DONVM. DEDIT

Arcus in via Flaminia. Lib. 68. siue Xiphil. lin. in Nerua.

ARCVM, quem in via Flaminia vulgari appellatione Portugalliae nominant, Domitiano passim attribuunt. At omnia eius monumenta decreto Senatus diruta fuerunt. Suetonius: *Senatus imagines eius coram detrabi, & ibidem solo affigi iussit, nouissime eradendos ubique titulos, abolendamque omnem memoriam decreuit.* Dion: *Fuere quoque, inquit, Arcus triumphales, quos ei plurimos fecerant disturbati.* Idemque dixerat de Statuis eius aureis, & argenteis. Perleuis etiam est eius rei coniectura: *Argumento, inquit Fulvius, sumpto ex verbis Suetonij, qui scribit Domitianum somniasse se à Minerva destitutum, & illam excedere Sacrario, ut simulacra eius rei ibi marmorea extant.* Atqui somnium illud paulo ante Domitiani mortem contigit: nec quisquam persuadeat, illum in Arcu insigni victorijs, & trophaeis referri sibi voluisse infausta prodigia. Deinde non est, cur velint, hunc illum esse Arcum, de quo Martialis.

Martial. lib. 8. Epig. 65.

Stat sacer, edomitis gentis Arcus ouans.

Cum

Cum ille multo ante in reditu è Germania, & triumpho Domitiani fuerit erectus. Quo tempore nondum quidquam somniauerat Domitianus; ut nemo per somnium videret, quod in eius Arcu triumphali nunquam fuerat insculptum. Est in nostra Bibliotheca Collegij Romani Codex manu- scriptus, in eam ex Bibliotheca Mureti translatus, Ioannis Marcha- nouæ ad Malatestam Principem Casareum, in quo docet, ARCVM illum esse DRVSI Germanici priuigni Augusti. Hic auctor, nonnulla de Antiquitatibus Urbis rudi stylo est complexus, multoque copiosius in- scriptiones, quæ non modo in Vrbe, sed etiam extra sunt. Suam illo tue- ri sententiam potest, quod Drusum, teste Suetonio in Germania bellum gerentem species barbaræ mulieris humana amplior victorem tendere, vltra sermone Larino prohibuit. Id verò virtutis, victoriæquæ monimen- tum in Arcu post eius mortem erecto, insculptum est; non illud infaustum somnium Domitiani. Quod si, eodém Suetonio auctore, Senatus inter alia plura, Druso marmoreum Arcum cum trophæis via Appia decreuit; eumquæ P. Victor numerat in Regione prima portæ Capenæ: ex quo in- fertur, hunc in via Flaminia Drusi Arcum non esse dicendum; respondere potest, hunc esse Arcum, quem Claudius Drusi filius post Caium Impera- tor patris memoriz posuit, non quem Senatus statim vita functo decre- uit. illum autem in numismatis Claudij expressam videmus formæ eius, qui mutilus superest, respondentem.

Structus est autem in campo, quia & in câ- po Martio Drusus sepultus est. At nummi veteres Arcum Domitiani huic similè re- ferunt. Respondebit iterum, alium quem- piam referri ex ijs, qui post eius mortem deieci sunt; non hunc, qui quoniam non est deiectus, Domitiani non est. Cæterum Arcus Do- mitiani certam, sedem non habet. Fuisse versus por- tam triumphalem colligi forsitan potest ex epigrammate Martialis. nam vbireducem & triumphaturum Domitianum Senatus

Populusquæ salutauerat (ait postea).

Stat sacer adomitis gentibus Arcus ouans.

Hic gemini currus numerant elephanta frequenter:

Sufficit immensis aureus ipse iugis.

Hæc est digna tuis Germanicæ porta triumphis,

Hos aditus Urbem Martis habere decet.

Quamvis enim hæc postrema verba de Arcu ipso Interpretes exponant; indicant tamen portam Urbis propinquam; neque enim Arcu posito in media Vrbe recte videretur dici:

Hos aditus Urbem Martis habere decet.

Sed illo ad portam structo, & porta, & aditus Urbis illustratur. Præterea credibile est, salutantem plaudentemquæ Senatum obuiam factum Do- mitiano

mitiano triumphaturo non longe à porta; vt aliquot ante annis Vespasiano, & Tito, quod de his affirmat Iosephus, & alibi est dictum.

Validissimis perstringit Donatus rationibus, hunc in via Flaminia Arcum Domitiani non esse: Druso tamen Germanico, Augusti priuigno fuisse erectum ab Imperatore Claudio, Drusi filio non assentior. Argumento sunt figuræ insculptæ protensa barba; quem morem ceruum est emanasse ab Hadriano, qui (teste Dione) barbam nutrire primus Romanorum Imperatorum cepit. Ignoram verò antiquitatis latebras aperit, in Arcus fronte, marmor insculptum, quod vt oculis perlegi, rarum quiddam mihi intelligere contigit, nondum ab alijs animaduersum. Prefert marmor Iunioris Faustinae Marci vxoris imaginem, atque eius Apotheoseos monumentum: ipsa quippe in Cælum asportatur à Diana Lucifera alata, vtraque manu facem gerente; estque eius caput velatum, vt moris fuit Imperatricibus iam Diuis; quemadmodum in eius consecrationis nummo à nobis deprompto ex rarissimo quem in suo adseruat Thesauro Illustriss. D. Camillus Maximus Patriarcha Hierosolymitanus.

Flammans quoque pyra visitur in marmore, insidensque figura palliata, & seminudus hui procumbens Genius. Hinc error patet Fuluij asserentis expressum esse Domitiani somnium à Minerua destituti, aliorumque opinantium monumentum esse. Victoriz Drusi, de quibus satis Donatus: mulier enim illa, nec Minerua est, nec specie barbara, sed Faustina iam Diuaque sic ad astra fertur à Diana. In altero ite marmore expressus est Imperator stans (opinor) Marcus, quamuis exesa nimis imago sit vetustate, atque e suggestu alloquitur

populum, adstante palliato puero, qui siue alimentum, siue tutelam Italiae designat, vt in nummis. Hic ergo Arcus D. Marco, & D. Faustinae extructus fuit à Commodio ipsorum filio ad Antonini Forum; vbi ille, & Columnam patris rebus gestis, in Marcomannico bello, dicauerat insignem. Hic opportunus erit recensendi locus cum anno M D C X L I. ab Illustrissimo, atque Excellentissimo Carboniani Principe, ex praeclarissima Columnensium familia, instaurarentur Aedes, in platea quæ vulgò Sciarra nuncupatur, non longè ab hoc Arcu in Flaminia, inter iaciendum Porte fundamenta, quædam in rudibus, lateritia lapideaque vestigia eruta fuisse: vnde Leonardo Augustino Eminentissimi, ac Reuerendissimi Principis Frâncisci Barberini Cardinalis Antiquario, aliquas inibi praeclaras subesse antiquitatis reliquias, non temerè arbitrante, ad x x i j. palmos, in eadem Flaminia, terra circum egesta, antiquum pavementum taxillatum detectum est, effossumque ingens marmoris frustum, cū triumphalibus titulis Imperatoris Claudij. Effossæ insuper ex Africano marmore striatæ, sed dirutæ columnæ simulque captiui truncus, quæ omnia Arcum

Arcum Imperatoris Claudij fuisse abundè testantur. Sed ut nihil remaneret dubij, aureus quoque nummus ipsius Claudij est adinuentus, qui exhibet ab vno latere Imperatoris caput cum litteris TI. CLAVD. CAESAR AVG. P. M. TR. P. VIII. IMP. XVI. ab altero verò Arcum ipsum, cum equestri Claudij Statua, inter trophæa, & litteris DE BRITANNIS. Inscriptionis porrò fragmentum sic genuinè restituiamus antiquitati.

TI. CLAVDIO. DRVSI. F. CAESARI
AVGVSTO. GERMANICO
PONTIFICI. MAXIMO. TRIB. POT. IX.
COS. V. IMPERATORI. XVI. P. P.
SENATVS. POPVLVSQVE ROMANVS QVOD
REGES. BRITANNIAE PERDVELES SINE
VLLA. IACTVRA CELERITER. CAEPERIT
GENTESQVE. EXTREMARVM. ORCHADVM
PRIMVS INDICIO. FACTO. R. IMPERIO. ADIECERIT

Fragmentum ipsum ad Barberinas Aedes in Quirinali asportatum adseruatur cum eodem Claudij nummo, in antiquitatum larario: Britanni verò captiui exesus truncus, extat in ædibus supra laudati Illustrissimi D. Camilli Maximi prope locum eiusdem Claudij Arcus, in Flaminiam.

In eodem loco **TEMPLVM FORTVNÆ REDVCIS** Templum Fortunæ Reducis. extructum est. Quanta pulchritudine idem eodem Epigrâmate declarat:

*Hic ubi Fortuna Reducis fulgentia latè
Templa nitent, felix arca nuper erat.
Hic stetit Arctoi formosus puluere belli
Purpureum fundens Caesar ab ore iubar.
Hic lauro redimita comas, & candida cultu
Roma salutauit voce, manuque ducem.*

Claudian. *Aurea Fortuna Reduci si Templa priores
Ob reditum vouere Ducum: non dignius unquam
Hac Dea pro meritis amplas sibi posceret ades:
Frequens in numismatis Caesarum, Imago Fortunæ Reducis.*

De VI.
Consul.
Honorij.

Bb

Tem-

Templum vero etsi ubi fuerit, affirmari certo non queat, aliqua tamen eius vestigia præbet Martialis in Epigrammate, & quæ de proximo Arcu diximus confirmant. Fuit enim extructum, ubi erat area, idest solum vacans, & antea carens structura; quod præsertim in Campum Martium quadrat. Deinde ibi à Senatu, & populo laureato salutatus est triumphum initurus Domitianus, quod videlicet Principi non longe à porta Triumphali solemniter præstari solebat. Templum igitur vel in finibus Campi Martij, aut in altero Campo Vrbi propinquiore (neque enim inclusus adhuc intra mœnia fuerat) statuendū videtur. Quod si apud Sextum Rufum in Regione sexta Altæ semitæ legimus, *Templum Fortuna Reducis*; primo id apud P. Victorem non habemus; deinde putandum est in Vrbe plura eius fuisse Tempia, idque posteriori tempore ædificatum. Errant autem, qui constituto Arcu Domitiani in via Flaminia, ibi & Templum Flaviæ gentis constituunt, cum ut diximus ad Malum Punicum fuerit in Quirinali, ubi natus Domitianus, & postea humatus est.

Eiusdem Domitiani, nec auctori futuram superstitem *NAVMA-CHIAM* quod erat ædificium pro navalibus pugnis, collocant in Câpo Martio ad Cornobium Monialium Sancti Synestri. Suetonius: *Fecit & Stadium, & Odæum, & Naumachiam: à cuius postea lapide Maximus Circus deustis utrinque lateribus extructus est.* De hac, an potius de Naumachia Augusti in Transiberina Regione loquutus est Statius,

*Continuo dexteras flauis pte Tiberidis oras,
Lydia qua penitus stagnum navale coerces
Ripa suburbanisq; vadum prætexitur hortis.*

Martial. *Hanc norint, quam secula Naumachiam.*

Nisi de Titi spectaculo in aquis edico sermo sit.

Prope autem *STADIUM* fortasse idem extruxit, in quo præter cursum certamine gymnico, exercebantur pugiles. Suetonius. *In Stadio, cursu etiam Virginis certamini præfedit.* *ODÆVM* vero, ædificium ad Musicos concentus, ubi posuerit, non constat. De eo idem Suetonius. Cæterum in eodem Campo prope Tiberim egesta terra, factoque lacu dati sunt Navales ludi. Dion de Cæsare: *Prælium Navale exhibuit effosso ad id loco in Campo Martio, eaque aqua repleto, inductisque navibus.* De Augusto Suetonius. *Dedit, Navale prælium circa Tiberim cavato solo, in quo nunc Caesarum nemus est;* quod adiunctum erat Mausoleo Augusti. De Domitiano idem: *edidit Navales pugnas pæne inflatum classium effosso, & circumducto iuxta Tiberim lacu.* Quod etiam, inducta in Amphitheatrum, & Circum aqua factum est. Demum in eodem Campo Martio *TEMPLVM*, & *ARA MARTIS* fuit, quod supra diximus.

At in Flaminio ædificia etiam plurima fuerunt: quædam prope Urbis mœnia, alia remotiora; ut iudicari vix queat, utrum ad hunc, an Martium Campum pertinerent. Prope Urbem, & portam Carmentalem, Tempia Bellonæ, & Apollinis: tum Circum Flaminium, & alia illi adiuncta delubra, fuisse dictum est.

Paulo

In vita
cap. 5.

Li. 4. sylu.
ad Marc.

In vita
Domit.
cap. 4.

Dion. l. 43

Cap. 43.
in vita.
in vita
cap. 4.

Paulo longius distabat à monibus **TEMPLVM MINERVÆ**, Templum
quod Pompeius construxit, & in eo rerum ab se gestarum insigne monu- Mineræ.
mentum posuit. Plinius: *Hos ergo honores Urbis tribuit in delubro Miner- Plin. lib. 7.
uæ, quod ex Manubijs dicebat Cn. Pompeius Magnus Imp. bello XXX. cap. 26.*
annorum confecto † terris à Mantis lacu ad rubrum mare subactis votum
merito Minervæ. Hoc iuxta Aedem Virginis cognomento supra Miner-
uam fuit in ipso Patrum Dominicanorū Cœnobio vbi à Clemente Pont.
Septimo huius nominis, cubacula illis, vt ait Fulvius, exstructa sunt. Et Fulv. lib. 4.
vero hanc potissimū Templi sedem Pompeio placuisse credibile est, quod
non longe abesset ab eius Curia, & Porticu, & Theatro, quæ quasi Mi-
neruæ præses custodiret. Prope hanc ædem intra ambitum Romani Col-
legij alia **MINERVÆ AEDICVLA**, nuper detecta est, alæ sub
terra defossa, & in eius absidē Statua Mineræ è basi delapsa, & capite,
pedibusque diminuta. Ea dextero cubito nitebatur in truncum angue,
ingentibus spiris circumuoluto. Vestem tenuissimam anguiculi pro li-
gulis humero alligabant. sub collum ante pectus inserta bulla, Medusæ
vultu, & crinalibus notata serpentibus. Quæ nunc resecta, & restituta
in Hortis Ludouisijs aspicitur.

Alterum **MINERVÆ** Templum ædificauit Augustus. De quo sic Alia eius-
dem.
Dion: *Deinde Minerva Templum quod Chalcidicum vocatur, & Ἰνναίων dem.
καὶ τὸ χαλκιδικὸν ὄνομα μὲν ἐν perfecti, (de quo supra) & Curiam Iuliā Dion. l. 61.*
in honorem patris sui factum & dicauit.

PANTHEON tertio Consulatu extructum Ioui Vltori ab Agrippa
factum, vt ait Plinius, hodieque miraculo est. De eo sic Dion: *Pan- Plin. li. 36.
theon quoque perfecit Agrippa. id sit dicitur fortassis quod in simulacris cap. 15.
Martis, & Veneris, multas Deūm imagines acciperet. Et vero mihi videretur Dion. l. 33.*
tur, inde id nominis habet, quod forma conuexa fastigiatum Cœli similitu-
dinem ostenderet. Voluit Agrippa in eo Augusti quoque Statuam colloca-
re. Neutrum autem eo accipiente in Pantheo ipso Caesaris superioris Sta-
tuam suam, & Augusti in vestibulo posuit. Ammianus: *Pantheon velut Lib. 16.*
regionem teretem speciosa celsitudine fornicatam. Hoc Templum quia in
summo patens Solem ac pluuiam excipit imperiti quidam tholo super-
structo rectum & opertum fuisse arbitrantur. Cæterum id non alia ratio-
ne factum perfectumque est à conditore. Hoc enim videtur esse ex eo
Templorum genere, quæ hypæthra, id est subdualia dicuntur à Vitruuio: *Vitr. lib. 3.
Qua, inquit, habent interiore parte columnas in altitudine duplices remo- cap. 1.
tas à parietibus ad circuitionem, vt Porticus peristyliorum: Medium au-
tem sub diuo est, sine tecto: aditusque valuarum ex utraque parte in pro-
nao, & postico. Huius autem exemplar Roma non est, sed Athenis Oclasty-
los in Templo Iouis Olympij. Hæc Vitruuius. At Philander in Commen-
tarijs: *Pantheon vero, inquit, Templum hodie D. Mariæ vltim Ioui Vltori, Eodem
sive, vt alij volunt Matri Deum, & tandem Marti, ac Veneri quamuis so- capite.*
lo foramine superna lumen admittat, Vitruuius hypæthrum non dixerit.
Ego tamen à Vitruuio numerari etiam inter hypæthra dicerem. Quam-
uis enim interiore parte non habeat instar Porticus, quadratum & sub-
diu-*

Pantheon
instaura-
tum.

In porticu
Panthei
aeræ tabu-
la tectum
sustinebat.

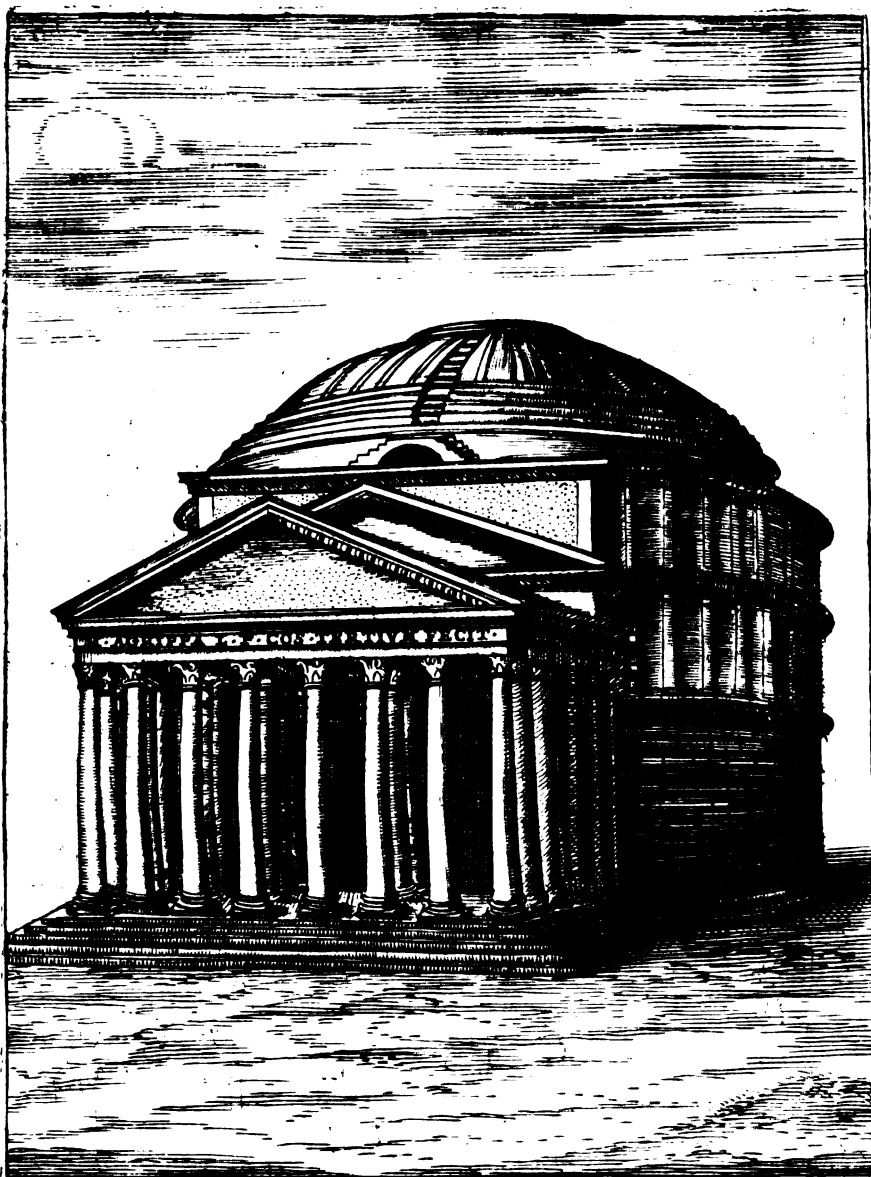
diuale peristylum, & in postico valvas (qua forma negat Pantheon esse hypatrum) tamen quia supernè non tegitur, & verè sub dio est, non video cur Agrippa Iouis Olimpici Aedem imitatus, quamvis diuersa forma, noluerit etiam Romæ ædem hypatram Ioui constituere. Alia Tempia, de quibus ibi Philander, nudo ne, ante tecto foramine lumen acciperent, non constat. Aliqua certe religio antiquis fuit, ne aliqua parte, Templorum tecta continuarent. Quemadmodum cernere erat intermissum Templi Capitolini tectum, ut sub dio esset Terminus, & immobile saxum sub Cælo. Sæpe instauratum est: ab Adriano, qui *Pantheon*, ut ait Spartianus: ab Antonino Pio, qui *Templum Agrippæ*, ut Capitolinus: à Severo, ut monet inscriptio. Olim non modo tectum porticus, sed tota Templi testudo tegulis ac tabulis æneis tegebatur. Eas à Constantino Græcorum Imperatore direptas, & in Siciliam cum alijs Urbis ornamentis translatas auctor est Anastasius in vita S. Vitaliani Pontificis. Idem auctor est, Gregorium III. laminis æreis tectum, siue testudinem operuisse, quæque per circuitum dissipata fuerant, instaurasse. In eius porticu æræ tabulæ fuerunt crassitudine quadrantis, ita commissæ, ut in fastigium ab epistilijs elatæ, vnam verò supernè expansam dux in extrema ora vtrique suppositæ, alterique transversim coniunctæ fixæque trabalibus clavis, tigillorum, tectique oneri recipiendo firmarent. Hæ iam nouo muneri subierunt. Urbanus enim VIII. cum singularis operis æneam molem conderet, Petri, & Pauli Ecclesiæ Principum Sepulcro impositam in Vaticanam Basilicam, vetusto metallo nobilitari voluit. Bombardæ præterea, & bellica tormenta complura ex eo fusa sunt ac delata, in Acliam Molem. Eorum vnum factum è clavis, qui tabulas æreas negebant, id duobus in tabo machinæ expressis, ac titulo præfert:

EX CLAVIS TRABALIBVS PORTICVS AGRIPPÆ.

Reliqua, Templi portæ appposito titulo declarantur:

VRBANVS. VIII. PONT. MAX.
VETVSTAS. AHENEI. LACVNARIS
RELIQVIAS
IN. VATICANAS. COLUMNAS. ET
BELLICA. TORMENTA. CONFLAVIT
VT. DECORA. INVTLIA
ET. IPSI. PROPE. FAMAE. IGNOTA
FIERENT
IN. VATICANO. TEMPLO
APOSTOLICI. SEPVLCHRI. ORNAMENTA
IN. HADRIANA. ARCE
INSTRVMENTA. PVBLICAE. SECVRITATIS
ANNO. DOMINI. MDCXXXII. PONTIF. IX.

Refe-

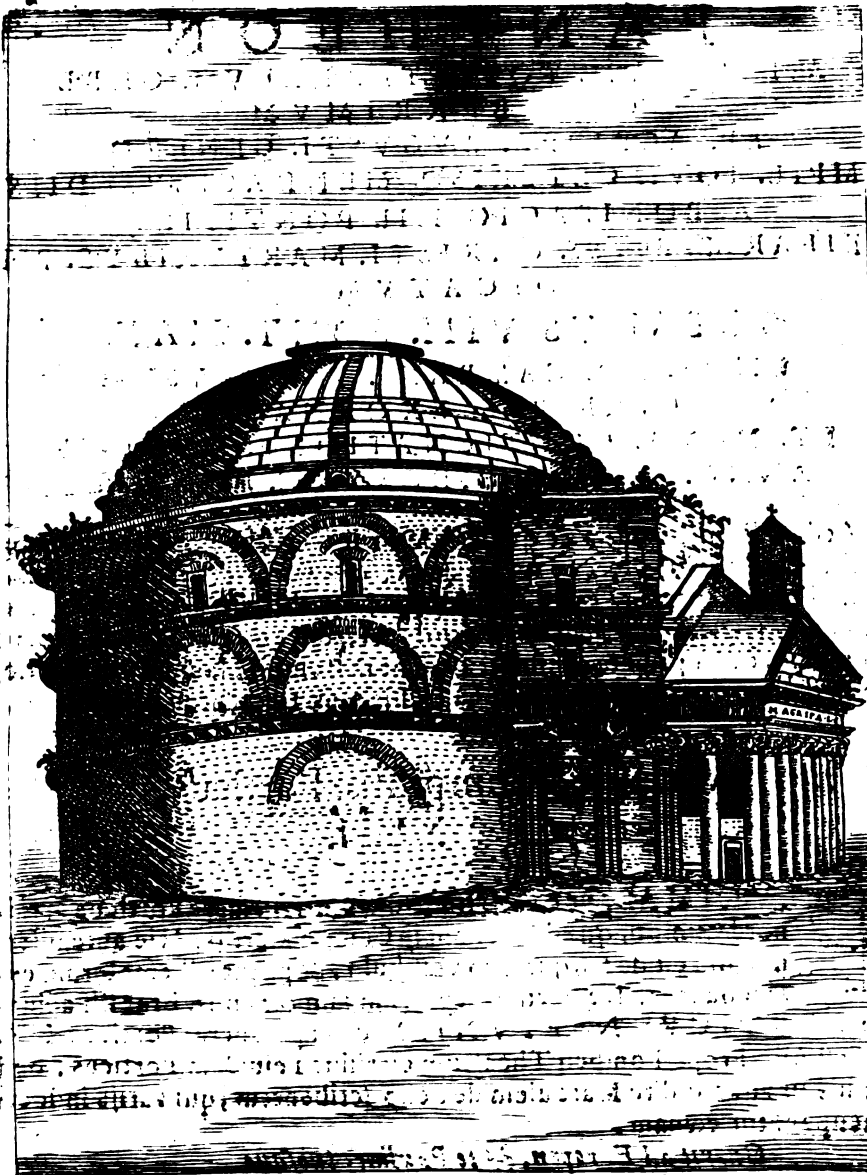
PANTHEON AGRIPPE

In fronte sequentes duo leguntur Tituli: Prior literis pedalis

M. AGRIPPA. L. F. COS. TERTIVM FECIT.

Alter paulò inferius, literis digitalibus.

IMP. CAES. L. SEPTIMIUS. SEVERVS. PIVS. PERTINAX. ARABIC. ADIABENIC. PARTHIC. MAX. PONT. MAX.
 TRIB. POT. XL. COS. III. P. P. PROCOS. ET. IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX. AVG. TRIB.
 POTEST. V. COS. PROCOS. PANTHEVM. VETVSTATE. CORRVPTVM. CVM. OMNI. CVLTV. RESTITVERVNT.

PANTHEON VESTIGIA

Refecit idem tectum, crassisque trabibus compegit. In angulo porticus
columnæ capitulum, quod vetustas exederat restituit, impositū cum par-
te fastigij marmoreo epistilio. Geminas turres ad flatus veteis Campani
sonitus edendos super tecti culmen arexit, atque extrinsecus vetusto Tem-
plo decorem adiecit. Hæc in altero portæ titulo sic leguntur:

Tectum
Panthei
refectum.

Bb 4

PAN-

PANTHEON

AEDIFICIUM. TOTO. TERRARVM. ORBE
CELEBERRIMUM

AB. AGRIPPA. AVGVSTI. GENERO
IMPIE. IOVI. CETERISQ. MENDACIBVS. DIIS
A. BONIFACIO IIII. PONTIFICE
DEIPARAE. ET. SS. CHRISTI. MARTYRIBVS. PIE
DICATVM

VRBANVS VIII. PONT. MAX.

BINIS. AD. CAMPANI. AERIS. VSV
TVRRIBVS. EXORNAVIT
ET. NOVA. CONTIGNATIONE. MVNIVIT
ANNO. DOMINI. MDCXXXII. PONT. IX.

Aedes Bo Aedem Boni Euentus de qua P. Viator in Regione nona à tergo Pan-
ni Euentus. thei statuunt, vbi veteres è rubro laterculo parietes cernuntur. Simula-
Lib. 3, c. 8 crum Boni Euentus ita conformarunt, quod scribit Plinius: *dextera pate-
ram, sinistra spicam, ac papauer tenens.* Ceterum non clare cõstat, an hæc
Templa, vt alia priuata ac publica, essent in Campo Flamidio, an Martio,
an in sinibus vtriusque: sicut aliqua ex his, quæ referentur ædificia.

Vtriusque Campi aliæ Porticus. Cap. XVII.

PLVRIMAE, vt ex Strabone dictum est, fuere Porticus in mi-
nore Campo, quædam etiam in Campo Martio. Hic autem ser-
mo non est de ijs, quæ pro vestibulo, & pronao Templorum ex-
truebantur. De Porticu Septorum iam diximus. Erat illi adiun-
Porticus **ad amec-** **nitatem.** **ta PORTICVS NEPTVNI.** Nec longe aberat Porticus E V-
Lib. 3, Epi- **st. 14.** **ROPÆ.** Prope Pompeij Theatrum clarissima eiusdem Porticus. Sed
de his præstat audire Martialem de Sello scribentem, qui varijs in locis
auecupabatur cœnam.

*Currit ad Europen, & te Pauline, tuosque
Laudat Achilleus sed sine fine pedes.
Si nihil Europe fecit, tum Septa petuntur,
Si quid Phylirides præstet, & Aesonides,
Hinc quoque deceptus Memphisica Templa frequentat,
Assidet & cathedris mœstia iuuenca tuis.
Inde petit centum pendentia tella columnis,
Illinc Pompeij dona nemusque duplex.*

Ibant

US
R.

Ep.

H-
R.

B-
R.

Ep.

is
in
it.

100

100

Ibant igitur Silius ad Europam, seu PORTICVM EVROPAE, in Porticus qua si neminem cœnz datorem inuenisset, pergebat ad Septa, Septorum Europæ. videlicet Porticum, porticui Europæ propinquam, quare non longe aberrat à fonte Aquæ Virginis, nunc Triuij. Martialis.

Lib. 7. Ep. 31.

*Sed curris niueas tantum prope Virginis undas,
Atq; ubi Sidonio Taurus amore calet.*

Iuppiter enī in Taurum conuersus, vti pictura referebat, videbatur ibi Europam ferre. Ex quo dicta est Porticus Europæ. indicant illa verba Martialis:

*Currit ad Europam, & te Pauline, tuosque
Laudat Achilleos, sed sine fine pedes.*

In Campo enim vt dixi, cursu, equo, armis, palæstra Iuuenes exercebantur. Eius auctorem Augustum quidam referunt, ab eoque lithostrato, aliisque ornamentis instructam docent ex Velleio Paterculo. Sed ego nihil horum apud Velleium legi; tamen vel ad Augustum auctorem referenda est: vel fortasse ad sororem Agrippæ Polam. De qua Dion; *Pan-ticus in Campo, quam prius soror Pola, qua etiam cursus ordinauit, parabat, absoluta nondum erat.* Nisi hæc propria illius ab omnibus alijs secernenda est. Fuit Europæ Porticus amenissima, Septa vndique virente, buxo. Martialis.

Citat. Epigr. lib. 2.

*Lotus ad Europæ tepida buxeta recurrit,
Siquis ibi serum carpat amicus iter.*

Et celebratam fuisse frequentia inambulantium Ciuum idem ostendit;

*Turbam non habet otiosorum
Pompeius, aut Agenoris puella.*

Lib. 11. Ep. 1.

Et alibi: *In delictata sole cursus Europa*

Inter tepentes post meridiem luctos

Lib. 3. Ep. 20.

Sed et, ambulante liber acribus curis?

Ex quo conicitur, hanc porticum ad Occidentem Solem spectasse. Et quis inter eam, & fontem Aquæ Virginis intersedebant Septorum Porticus, credibile est hanc fuisse sub ipso Monte Pincio, nunc Trinitatis. hæc enim pars Urbis vergit ad Occidum.

Septis propinquior fuit alia Porticus nomine ARGONAUTARVM. Porticus hanc, propter propinquitatem, videtur Martialis Septis ipsis includere.

Si nihil Europa fecit, tam Septa petuntur;

Si quid Phyllirides præbet & Aesonides.

Argonautarum. Epigr. cit. lib. 2.

Chiron, & Iason: ille filius Phylliræ, hic Aesonis, Argonautæ pictura, referebantur in Porticu, ex qua desumptum nomen. Dion; *Agrippa*, inquit, *eodem tempore proprijs sumptibus Urbem exornauit, & Porticum Neptuni propter victorias navales extruxit, & Argonautarum pictura decorauit.* Habuit Porticus adiunctum NEPTVNI TEMPLVM, quem summopere propter bellum mari feliciter gestum colebat Agrippa; & suis natumis cusis ex S. C. Neptunum apposuit.

Merito

Merito autem Neptuni Aedes cum Argonautarum Porticu iungebatur. Hi enim primo maria quibus ille praesidet, transiuerunt. Ad amenitatem Porticus aditum est illi Lauretum. Hinc opacae, amantissimae, quae in ea Civium inambulationes. Martialis.

An statim carpit lentus Argonautarum?

Et alibi: Turbati non habet otiosiores.

Pompeius, vel Agenoris puella,

Vel prima Dominus levis Carina.

Eas lauros spectasse e sua domo testatur Martialis.

At mea Vipsanas spectant conacula lauros.

Vipsana enim laurus, ut & Vipsania Porticus à Vipsanio, postea Marco Tac. lib. 1. Agrippa conditore. Tacitus: *Missus è C. Messus Martius ad electos Illyrici exercitus Vipsania in porticu tendentes.* Martialis.

Qua vicina fuit Vipsaniae porta columbae,

Et madet assiduo labricus imbre lapis.

Quibus versibus puto indicari viciniam fontem Aquae Virginis, quae è duobus aequato, tum patenti tanquam porta transverso struenda ostendebatur. Nam interpretatur autem, aut nihil dicunt, ut aliquis nescio quos saltu refugiat ad portam. Cependem, quibus caritatem inhiatibus distans tem, assiduus quidem imber, & sereno celo scitino poterit, nihil ex aqua. Ductus, hinc autem cum plenus è fontis ore non deorsum efflueret, atiam ex alto sphonibus distans, deinde, & pluebatque multiplex stillicidiol. Quod cum hiberno frigore congelasset, pendens flus deciderit.

In iugulum patri, qui proxima Tempia subibat:

Mart. cod. Epig. An Aedem Neptuni, intelligit, aquarum praesidis: ideoque propinquam fontis aquis pluralibus. Haec à me probabiliter prolata sunt. Ceterum constantius refragari audebunt auctores, qui aiunt Lauretum, quo ex conaculo domus spectabat Martialis, non Porticum Vipsaniae Argonautarum, sed Panthei Agrippae aditum fuisse. Domus enim Martialis Hortorum inter Collem, & Quirinalem posita (qui locus ut dixi ad caput domorum dicitur) prospectum habuit in vicinam Porticum Argonautarum, ad fontem Aquae Virginis, & Porticus Lauretum: in Porticum autem Panthei non item, tanto intervallo seiunctam, & interpositis aedificijs ab aspe-

aspectu submotam. Neque ibi fuisse lauros quisquam veterum scripsit. Quæ situm domus Marcialis, uti supra diximus, confirmant.

Cap. 15.

Templum I S I D I S: percelebre propinquum Porticui. Vipsania fuit: Et Iuuenalis prope Septa constitit, ut alibi diximus, *In Arde*

Iuu. Sat. 6.

Porticus

Pompeij.

Isidis, antiquo quæ proxima surgit Omiti.
Ab hoc Templo ad HECATONSTYLOΝ, ut Silius ille, transi-
mus, quæ Porticus, ut nomen sonat, centum columnarum erat.

Inde petit centum pendentia testa columnis.

Epigr. cit.

lib. 2.

Hæc est POMPEIA PORTICVS magnis antiquorum laudibus celebrata: atque ut buxo Porticus Europæ, lauro Vipsania, vite Liuiæ, ut supra diximus: hæc platanis cingebatur. Propertius:

Prop. li. 2.

Eleg. 32.

Scilicet umbræ sordet Pompeia columnis

Porticus aulais nabilis Attalæis.

Et creber pariter platanis surgentibus ordo

Flumina sopito quæque Marone cadunt.

At Mart. *Proxima centenæ ostenditur Vrsa columnis:*

Lib. 3. Ep.

19.

Exornant fictæ quæ Platanona fera.

Et vero platanus procera arbor, & folijs, ramisque diffusa opacare poterat non modo spatia Porticuum, sed ipsarum etiam præcellas columnas, ut loquitur Propertius. Centenaria igitur Porticus est Pompeiana. Idque confirmat propinquitas Theatri Pompeiani. Quare cum arisset Theatrum sub Philippo, Porticus quoque igne correpta, & consumpta, est. Eusebius in Chronico: *Theatrum Pompei incensum, & Hecatonstylo*. Scio, quid alij scripserint de Hecatonstylo; sed ille persuadeat, qui solidius probat. Cæterum propter platanetum mira in Porticu opacitas, & inumbratio; tum Ciuum inibi spatiantium multitudo. Ovidius.

Lib. 1. de
Arte.

Tu modo Pompeia lentus spatiare sub umbra,

Cum Sol Herculei terga Leonis adit.

Et alibi. *At licet, & prodest Pompeias ire per umbras,*

Virginis æthereis cum caput ardet equis.

Martial. *Sic veterem ingrati Pompeij querimus umbram.*

Lib. 5. Ep:

10.

Propert. *Tu neque Pompeia spatia habere cultus in umbra.*

Lib. 4. E-

leg. 9.

Angebat in æstare frigus, & loci pulchritudinem fontis structura, & aquarum copia, de qua Propertius.

Flumina sopito quæque Marone cadunt.

Et leuiter lymphis tota crepitantibus Vrbe,

Cum subito Triton ore recondit aquam.

Opinor, inquit, Turnebus in *Aqua ductu*, quæ saliebat aqua, fuisse statuam Maronis, siue ille Poeta fuerit, siue a Maro Homericus, eo habitu positam, ut susurro eius aqua sopitus videretur. Credibilis omnino tamen est, in *Aqua ductu* statuam fuisse prisce illius Maronis Optimi Vinitoris, Comitæ expeditionum Osiridis: quem ætate prouectum, ut Diodorus scribit, in *Tbracia* reliquerit; Marone aque conditore monumenta antiqua produnt: atque argumentum non inelegans inscitumque fuerit, vitigeni potus optimum cultorem, pæneque inuentorem pro vino hominibus aquas ministrasse. Cui autem

Turn. lib.

7. cap. 26.

a Qui de-

dit vinum

Vlyssi.

Lib. 1.

autem

Statuæ
ibidem.

aut em quadam in Vrbis parte Triton magnam aquæ copiam ore profundens, epistomis versis aquam recondidit, & fundere destitit; illa mutata, statoque cursu magno impetu crepitans ad Porticum Pompeij tendebat per tubos, quæ sepiti erat statua Maronis, & tanta cadebat mole ut cum leniter in reliqua Vrbe aqua susurraret, illis flumen videretur iustum esse.

Hæc Turnebus. Et quia hæc opera perfecta sunt à Pompeio; Virgilij Maronis statua in fonte esse non potuit, sed Maro alteruter è sequentibus vterque enim cum vinum præbuerit, significabat recentem aquam veteri vino, salubritate, iucundoque haustu præferendam. De Tritone, etiam non displicet expositio, contraria tamen interpretatione dicerem: cum non alibi, sed in ipso fonte Pompeiæ Porticus fuisse, magnam vim aquæ, fluminis instar effluentem: quæ recondita, & intercepta, ad alios in Vrbe salientes fontes occultas per fistulas commearet.

Lucus cū
simulacris
ferarum.
L. 3. Ep. 19

Decorem addebant in luco posita ferarum marmorea simulacra, de quibus Martialis citato Epigrammate. Parietes Porticus ornabantur picturis, & auro intextis peristromatis. Tabulam Antiphili, quæ Cadmum, & Europam referret in Pompeia Porticu statuit Plinius. Idem: Polignotti, inquit, est tabula in Porticu Pompeij, in qua dubitatur, ascendentem cum clypeo præxerit, an descendentem. Idem: Pausias autem fecit, & grandes tabulas, sicut spectatur in statua in Pompeij Porticibus bonæ immolationem. Idem: Alexander quædam in Pompeij Porticibus præcellens, & Calipso sedens Nicæ Atheniensis. De vestibus aureis Propertius:

Porticus aulæis nobilis Attalicis.

Lib. 2. de bell. civil. Ipsa denique ut à vicina mole Pompeiani Theatri ornabatur: ita vicissim illi, ante frontem structa ornamento erat. Appianus; Brutus, inquit, summo mane in Porticu, quæ ante Theatrum sita erat, exigentibus ab eo veluti Prætoris administrabat. Quæ hæcenus dicta sunt de Hecatonstylo Pompeij, infringi videntur auctoritate Martialis, qui cū dixisset de Selio:

Inde petit contumpeudentia tellus columnis.

Subdit: Illinc Pompeij dona, nemusque duplex.

Seiungit igitur à priore fabricas Pompeij. Sed hoc quemadmodum non remouit à nostra sententia claros Interpretes, ita nobis negotium non facit; loquitur enim ibi Martialis de alijs Pompeij fabricis, nempe Basilica eiusdem, & Theatro. Nemore autem duplici, duplices eius hortos significari, de quibus alibi, non dubitem, quod Lenino Torrentio item placet.

PORTICVS PHILIPPI Circo Flaminio, & Capitolio propinquior fuit. Martins enim Philippus Augusti vitricus ut supra dixi, Aedem Herculis Musarum instaurauit, & prope ingentem nobilemque Porticum extruxit: non illam quidem tamquam Templi pronauum, sed Cuius commoditati, decorique Vrbis erectam. Sextus Victor Philippi Porticum posuit in Regione IX. ut porticum Corinthiam Cn. Octauij. Quod certo argumento est, Philippi Porticum à Templo Herculis fuisse omnino seiunctam, contra quædam aliqui sentiant. Si enim Templi pronauum esset, non censeretur tanquam ædificium à Templo secretum, & proprio Phi-

Philippi nomine; ut videre est in cæteris, Templis, quæ scilicet nulla mentione facta porticus, solum ipsa numerantur. Martialis:

Lib. 9.
Ep. 50.

Vites censeo porticum Philippi;

Si te videris Hercules, peristi.

Quo innuit statuat Herculis in porticu collocatam. Hæc fortasse, est illa porticus, quam eo loci sitam lineavit Sebastianus Serlius: productæque per amplo spatio à Foro nunc Iudæorum, usque ad nouam Aedem S. Caroli in chnographiam, & ortographiam descripsit. Vulgus enim locum, illum Caccabarium nuncupat, ut videatur ab Hercule Musarum, qui prope aderat, deduci posse. Plinius: *Liberum Patrem Alexandrum puerum, Hippolytum tauro emisso expauescentem pictos ab Antiphilo fuisse in Philippi porticu scribit.* Idem: *pinxit Theodorus bellum Iliacti pluribus tabulis, quod est Roma in Philippi porticibus.* Idem: *Zeusidis manu Roma Helena est in Philippi porticibus.* De Porticu Cn. Octauij Corinthia diximus. Hæc cum multo amœnissima dicatur à Velleio, quem tamen locum aditum haberet, non legi.

Lib. 3. qui est de Roman. antiquit.

Plin. li. 35. cap. 10.

Supra l. 1. cap. 21.

PORTICVS OCTAVIA Theatro Marcelli adiuncta est non minus molitione, quam ornamentis insignis non longè aberat à Campo Flaminio. Ab hac Aedem Magnæ Virginis cognomento in Porticu dicā autumant; ibi certè olim erat. Fuere autè ibi ante Augustum, (hic enim nomine Octaviæ sororis porticum condidit, ut Suetonius refert) aliz nobiles Porticus, quas Q. Metellus, qui Pseudophilippum, & Achæos superauit, extruxerat. Velleius: *Hic est Metellus Macedonicus, qui porticus, quæ fuisse circumdata duabus adibus sine inscriptione positis, quæ nunc Octavia porticibus ambiuntur, fecerat: quique hanc turmam Statuarum, Equestrium, quæ frontem edium spectant; hodieque maximum ornamentum eius loci, ex Macedonia detulit. cuius turma hanc causam referunt. Magnum Alexandrum impetrasse à Lysippo singulari talium auctore opus, ut eorum Equitum, qui ex ipsius turma apud Granicum flumen ceciderant, expressa similitudine figurarum, faceret statuas, & ipsius quoque ips interponeret.* Plinius: *Lysippus Alexandrum, amicorumque eius imagines summa omnium similitudine expressit. Has Metellus Macedonia subacta transtulit Romam.* Continebant hæ porticus alia ædificia, Tempia Iunonis, & Apollinis, Curiam, Scholas, Bibliothecam. Plinius: *Nec Sauron, atque Bathracum obliterari conuenit, qui fecere Tempia Octavia porticibus inclusa, natione & ipsi Lacones. Quidam & opibus præpotentes fuisse eos putant, ac sua impensa construxisse, inscriptionem sperantes. quæ negata, hoc tamen alio loco, & modo usurpasse. Sunt certe etiamnum in Columnarum spiris insculpta nomina eorum argumenta, rana, atque lacerta.* Marmorea ornamenta Octaviæ porticus expressit Ouidius his verbis:

Porticus Octavia.

Sueton. in vita Aug. cap. 29. Hist. lib. 1. Iunonis fortasse, & Apollinis.

Plin. l. 34 cap. 8. Alia ædificia in porticibus Octaviæ.

Lib. 1. de art. am.

Aut ubi muneribus nati sua munera mater

Addidit externo marmore diues opus.

Erat enim prope Theatrum Marcelli filij Octaviæ. Plinius: *Cornelia Graceborum matri, quæ fuit Africani prioris filia, sedens statua posita*

est

Plin. li. 34. cap. 6.

Iib. 36.
cap. 5.

est solisque sine amento insignis in Metelli publica porticu, qua statua nunc est in Octavia operibus. Idem: Veneremque Pbidia esse Roma in Octavia porticibus. Idem: Intra Octavia porticus, in Iunonis Aede Esculapius, ac Diana. Idem: Cupido obiectus à Cicerone Verri ille, propter quem Thespia visebantur, nunc in Octavia Scholis positus. Idem: in Caria Octavia queritur de Cupidine fulmen tenente, cuius manus sit. Idem ibidem: Ad Octavia vero porticum Apollo Philisci Rhodj in delubro suo. Item Latona, & Diana, & Musa novem, & alter Apollo nudus. Eum qui citharam in eodem Templo tenet, Timarchides fecit. Intra Octavia vero porticus in Aede Iunonis ipsam Deam Dionysus, & Polyces, aliam Venerem eodem loco Philippus. Cetera signa Praxiteles. Item Polyces, & Dionysius Timarchidis filij Iouem, qui est in proxima Aede, fecerunt. Pana, & Olympum luciantes eodem loco Heliodorus, quod est alterum in tergis symplegma nobile, Venerem lauante se se, Dadalum stant Polybarmus.

Plin. l. 35.
cap. 10. &
11.

Non minoris pretij picturæ fuerunt. Plinius: Antiphibus Messeniam, nobilem pinxit, & Alexandrum, ac Philippum cum Minerva, qui sunt in Schola in Octavia porticibus. Et: Nobilissimas autem, quæ sunt in porticibus, Octavia operibus.

Plutar. in
vita Marcelli.
Dion. l. 66.

Bibliotheca inter ceteros meminit Plutarchus: In Marcelli honore, & memoriam Mater Octavia Bibliothecam dedicauit, Caesar Theatrum, quod nomine Marcelli inscripsit. Dion autem: Arserunt, inquit, sub Tito Octauiana adificia, una cum Libris. Quæ postea, cum alijs, quæ arserant, restituenda idem Imperator, eodem, ac Suetonio teste, curauit.

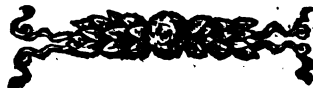
Porticus
Minucia.
Vell. lib. 2.

Aliæ porticus numerantur, quarum incerta sedes. Minucia. de ea Velleius: Per eadem tempora clarus eius Minucij, qui porticus, qua bodieque celebres sunt, molitus est, ex Scordisfis triumphus fuit.

Porticus
Seueri.
In Seuero.
In Antonino
Cacalla.
Porticus
Gordiani.
In Gord.
Iunior.

PORTICVS, quæ SEVERI dicebatur, vbi fuerit, incertum est. De ea Spartianus. Extat sane Roma Seueri Porticus, gesta eius exprimens, à filio, quantum plurimi decent, structa. Idem: Reliquit & Porticum patris nomine, quæ gesta illius contineret, & triumphos, & balla.

De Porticu inchoata GORDIANI Iulius Capitolinus: Instituerat Porticum in Campo Martio sub Colle, pedum mille, ita ut ab altera parte, qua mille pedum porticus fieret; atque inter eas pariter, & spatium pedum quingentorum, cuius spatij hinc, atque inde viridaria essent lauro, myrto, & buxo frequentata: medium vero lithobrotum, breuibus columnis atrinsecus positis, & sigillis per pedes mille, quod esset deambulatorij; itant in capite Basilica esset pedum quingentorum. Hæc ille. Præterea numerantur Porticus Traiani in Campo Martio: Constantini in Regione Vix latæ, & aliæ, de quibus P. Victor, & Sextus Rufus.

Aqua

Aqua Virgo, & aliæ Aquæ, & Aquæductus. Cap. XVIII.

PROPE porticum Septorum, & Argonautarum fons Aquæ Virginis, fuit. Veteres quidem Romani, auctore Frontino per annos CCCXLI. contenti fuere vſu Aquarum, quas aut ex Tiberi, aut è puteis, aut è fontibus hauriebant. Poſtea ſubterraneis cuniculis, aut opere arcuato magnam vim Aquarum inducere, non ad fontes modo, & publicos lacus, ſed etiam ad vſum Balnearum, & Naturalium ludorum. Inſuebant autem ſerè in Urbem iuxta Portam Næviam, Viminalem, Latinam, Laniculenſem. Quanta verò eſſet horum operum, & molium magnitudo oſtendit Dionyſius: *Mibi ſanè, inquit, magniſſima videntur, ex quibus maxime apparet amplitudo Romani Imperij, Aquæductus, Via ſtrata, Cloaca.* Eadem tria miratur Strabo. Caſſiodorus: *In formis autem Romanis utrumque præcipuum eſt, ut fabrica ſit mirabilis, & Aquarum ſalubritas ſingularis. Quod enim illuc flumina quaſi conſtructis montibus, perducuntur, naturales credas alveos, ſoliditates ſaxorum; quando tantus impetus fluminis tot ſeculis firmiter potuit ſuſtineri.* Aquæductum quidem admirabilitatem augebat numerus, quod plurimi: longitudo, quod quidam ſexaginta amplius paſſuum millia producerentur: laxitas, cum flumina (quod paſſim auctores) reciperent, ac redderent: ſubſtructio ſub terra, magnis effoſſis montibus: ſupra terram in imis vallibus arcuationes immanibus pilis ſultz elatzque, ut alicubi altiffimè CIX. pedes auctore Frontino, nempe noſtrates palmos CXLV. & trientem ſublenarentur. Superſunt adhuc ingentia arcuatorum operû veſtigia tum extra Urbem, tum intra mœnia: Claudiz per dorſum Cœlij Montis à Nerone in Palatium deriuatz, & Martiz. Vere de his, graviterque Plinius: *Nil magis mirandum fuiſſe in toto Orbe terrarum.*

Dionyſ.
lib.3.

Strabo l.5
Caſſ. lib.7.
var. Ep.6.

At magnitudinem operum ſequēbatur difficultas conſervandi. Nam aut vetuſtate, ait Frontinus, *corrumpuntur, aut impotentia poſſeſſorum, aut vi tempeſtatum, aut culpa malefacti operis, quod ſapius accidit in recentibus. Minus iniuria ſubiacent ſubterranea, nec gelicidijs, nec coloribus expoſita. Pila quoque ipſa topſo extructa ſub tam magno onere labuntur.* Quæ hodie ſuperſunt cœcili latere extrinſecus mun'as cernimus. Idem ait, *Proximos ductus, id eſt, qui à ſexta milliario lapide quadrato conſiſtunt, maxime cuſtodiendos, quoniam & ampliſſimi operis ſunt, & plures aquas ſinguli ſuſſinent.* Tutela ductuum antiquitus penes Cenſores, & Aediles erat. Primus M. Agrippa poſt Aedilitatem quam geſſit conſularis, operum ſuorum, & munerum veluti perpetuus curator fuit. Inde inſtituti Curatores Aquarum: & illis duz ad inſtaurandum datæ familiæ, altera publica, quam Agrippa: altera Cæſaris, quam Claudius Cæſar conſtituerat. Hæc erat hominum CCCCLX. illa CCXL. His ex Fiſco, atque Aerario commoda dabantur, diſmiſis in Villicos, Caſtellarios, Curatores,

Front. l.1.

Idem loc.
cit.

Curatores
Aqua-
rum.

tores, Silicarios, Teſtores, alioſque opifices, & miſſis quo vocabat neceſſitas. *Minifteria ita inſtituimus*, ait Frontinus, *ut pridie quid eſſet factura utraque familia, diſtarentur, & quid quaque die egiſſet, actis comprehenderetur*. Cura illa vetus admonet, quid recens ætas eiſmodi operibus tribuere debeat. Plura a Caſſiodorus, b Marlianus, c Blóduſ, d Lipſius legenti proment.

a l. 7. Ep. 6
b Lib. 4. c.
10. 2. edit.
c Lib. 2.
d Lib. 3.
c. 11. magna. Rom.

Duo nuperrima præterire non poſſum. Vnum eſt, in ſubterraneo ductu Aquæ Claudiz nouas lapidū fodinas fuiſſe repertas. Intermiſſo enim aquarum curſu ſub altiffimis montibus Aequicolarum; ſed nihilominus bibulæ terræ, quæ forniciſ camera ſuſtinetur, collecto ſupernè humore, in ſpecus deſudante, eoque arenæ admiſſo, locique opacati frigoriſ cōcreto, nouus lapis alabaſtrites ingenti maſſa formatus eſt, qui longitudinem formarum cum temporis diuturnitate compleuerit. Inſtitutis lapidicinis egeri iam, veſtuſque in Urbem, ac perpolitus collucere in aris cœpit. quamquam lapidarij aduertunt, ſcabrum lapidem leuiſſimam politura non admittere, eam tamen, quæ Romanis in Templis tanto marmorum ſplendore fulgentibus, laudetur.

Vetus Aquæ ductus.

Alterum. ſub Collegij noſtri Romani ſolo veterem arcuatam Aquæ ductum ruinis obrutum ſepultumque, nuper fuiſſe inuentum, cūm frontis Templi Ignatiani fundamenta egererēt in finibus Campi olim Flaminij, & Martij; ſed multo cultiorem, pulchrioremque quàm cæteri ex coſili latere conſpiciantur. Exteriori enim facie tabulis marmoreis veſtiebantur pilæ, antiſ ad latera Corinthiarum columnarum extantibus: ſed paulum reductis, itemque cruſtatiſ marmore paraſtatiſ. Exinde epiſtilia, Zophori, & Coronæ marmoreæ, ſtruſtumq; ſupra parietem marmora contegebant, & columnis è marmore ſtriatſ ſtatuz, ut reor, fuerant impoſitæ. Interiori parte, eaſdem pilas Tiburtini lapidis ſtruſtura ſolidabat, proſtantibus antiſ opere Dorico, & Epiſtilium Coronamque ſuſtinentibus. Supra, opus lateritium, quæ condebatur Aquæ ductus altus circiter ſex: tres palmos latus. Arcus inter pilas marmorato obduſti, & certis ſubinde ſpatijs quædam ampliora, minoribus interſtinſta intercolumnia. Secundum eos arcus, cum inuentas cloacas ſoſiores repurgarent, partem ingentis fiſtulæ plumbeæ non longe à Pantheo Agrippæ reppererunt, eratque fuſilibus litteriſ in ea inſcriptum, T E M P L O M A T I D I A E. P. Viſtor in Regione nona habet, *Baſilica Macidij*, &

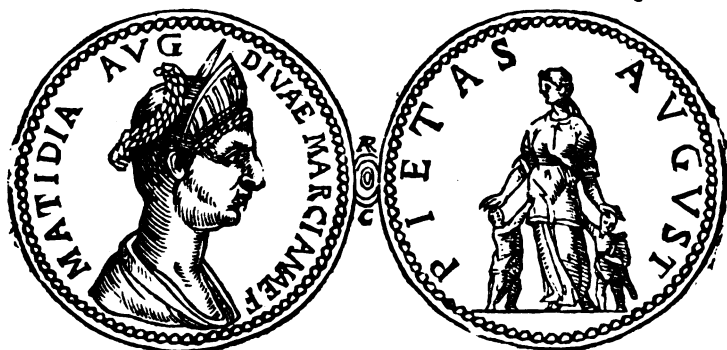
Plumbus canalis.

In regionibus Urbis.

Onuphrius idem repetens, addit, aliàs Matidij, aliàs Matidiz. Sed, Matidiz legendum eſt. Vel enim Baſilica idem eſt cum Templo nempe inauratò condita: vel quod verius reor, & Baſilica Matidiz nomine condita, & Templum illi dicatum fuit, poſtquam ab Adriano adſcripta eſt inter Diuſ. Erat enim Matidia Marcianæ Traiani ſorori� filia, Iuliz Sabine, quæ nupſit Adriano, ſoror: cuius meminit Spartianus in Adriano:

Traian

Traiani, inquit, reliquias Attianus, Plotina, & Matidia referebant. Extant, & numismata cusa Matidiz nomine. In argenteo legimus Matidia Augusta D. Marciana F. Porro Templum Matidiz non longe à Pantheo in Regione nona fuisse necesse est. illo enim mittebant Aquæductus.

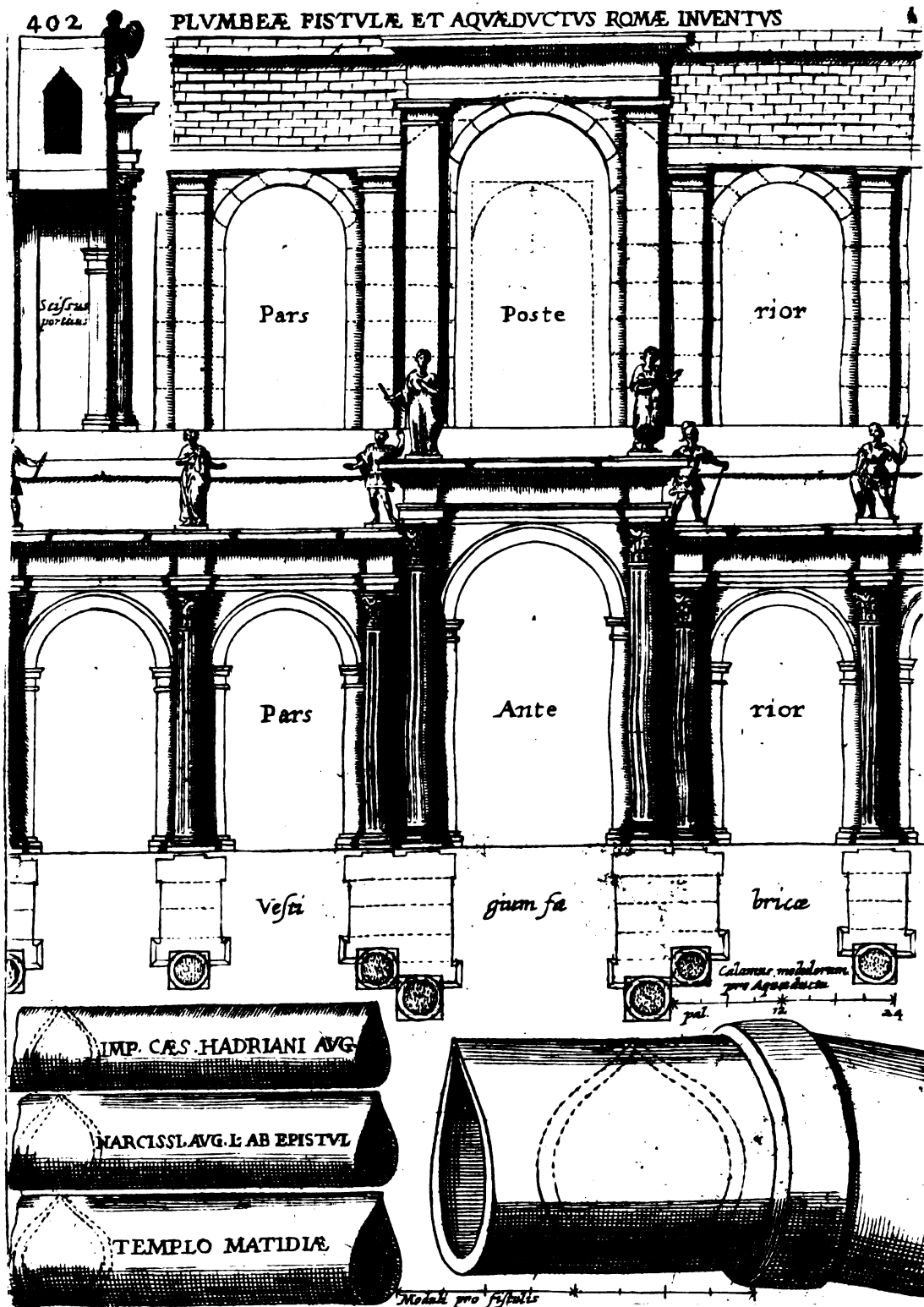
In eiusdem Templi fundamentis, quæ secundum latus Templi ducebantur, non exiguæ balnearum priuatarum reliquæ inuentæ sunt. Conuexæ ibi fornaculæ, vnde per fictiles canaliculos inuicem confertos igneus vapor in varia etiam diuersæ contignationis hypocaustra expirabat. modicæ ibidem cellulæ, ad staturam hominis paulo amplius dimensæ: crustis tectæ marmoreis maculosis, & parijs: vermiculata ibidem, tessellisque versicoloribus in folia floresque picturata pauimenta. qualia vidimus etiam in Auentino, & memorantur à Plinio: *Lithostrota ceptauere iam sub Sylla paruulis certè crustis, extatque hodie quod in Fortuna delubro Præneste fecit.* Lib. 36. cap. 25. Fistulæ quoque ibi plumbeæ in conij figuram fusæ. in quarum vna, fusili item opere legebatur Inscriptio: NARCISSI AVGVST. LIB. AB EPISTVL. Nempe hic habitauerat Narcissus ille Claudij Cæsaris libertus, de quo Suetonius: *Sed ante omnes suspexit Claudius Narcissum ab Epistolis, & Pallantem à rationibus.* In vita Claudij cap. 28. Plinius inter ditissimos numerat: *Multos postea cognouimus seruitute liberatos opulentiores, Crasso, pariterque tres Claudij principatu, Pallantem, Callistum, & Narcissum.* Lib. 33. cap. 10. Iuvenalis. Iuuenalis: *Nec diuitia Narcissi,*

*Indulsi Caesar cui Claudius omnia, cuius
Paruit Imperijs, uxorem occidere iussus.*

Suetonius: *Querente Claudio de Fiscis exiguitate non absurde est dictum: abundaturum si à duobus libertis in consortium reciperetur.* Sueton. in Claud. cap. 28. Dion: *Narcissus hominum ea tempestate potentissimus, & qui amplius quatuor milia sestertium possederit:* id est, plusquam centies centena millia, siue decem miliones aureorum. Idem consulenti Claudio nuptias Agrippinæ neptis palam dissuaserat, eidem infensus, & cum Augusta postea iurgatus. Quare irata scæmina cum primum licuit per Imperium filii Neronis, hominem sustulit, Tacitus: *Nec minus preparato Narcissus Claudij libertus, de cuius iurgijs aduersus Agrippinam retuli, aspera custodia, & necessitate extrema ad mortem agitur, inuito principe, cuius abditis adhuc vitijs per auaritiam, & prod gentiam mire congruebat.* Tac. l. 13. Annal.

C c

Quo-

Quoniam autem canalis ille plumbeus in latere sinistro Templi re- Fistule
plumbeæ
Aquadu-
ctum.
pertus est: in dextero immanis alia è plumbo fistula est inuenta, quin-
quaginta palmos sub terra defossa, lato hiantiquè, qualis maiorum bom-
bardarum extrinsecus solet esse, tubo: nec omni ex parte tereti, ac rotū-
do: sed paulum acuminato, ut latius quæ fluebat in imo aqua spatium esset.
Huius fistulæ quia longissime excurrerat, inuentus non est exitus: & quia
nullius auctoris nomine notabatur, earundem Narcissi balnearum for-
tasse fuit; aquarum videlicet omnium receptaculum quæ è superioribus
tubis confluentes, humiliori latiorique alueo ducebantur ad Tiberim.

Alia quoque fistula hac posteriore minor, illa Narcissi latior est resos-
sa in ipsis fabricæ Collegij fundamentis, cum hac Inscriptione:

IMP. CAES. HADRIANI. ANTONINI. AVG. PII

SVB. CVR. PORCI. POTITI. PROC. ANN. SYMPO. F.

Hæc omnia in ære incidenda curauimus. Sed quoniam altior arcus sul-
tus maioribus columnis minores hinc inde arcus distinguebat (incertum
quam ob causâ, & an certa per intervalla alios æquales haberet) ibi aqua
ductu inferiore fluens paulum ascendeat: vel si eodè procedebat æqui-
librio, arcui maiori aliquid aliud molitores substruxerant, ut fornitem
aquæ inter parietes sustineret. Verumque in postica parte ædificij pun-
ctis notatum est.

Iam quæ spectant ad corriuatas aquas, **AQVAM VIRGINEM**,
de hac enim dicere cœperam, Agrippa deduxit. *Virgo ideo appellata*, ait
Frontinus, *quod quarentibus aquam militibus puella virguncula quasdâ*
venas monstrauit, quas secuti qui foderant, ingentem Aquam modum inue-
nerunt. Aedicula fonti appposita hanc Virginem pictura ostendit. Plinius
aliam causam refert. *Idem*, inquit, *Agrippa, & Virginem adduxit ab Oeta-*
ni lapidis diuerticulo æj. millia passuum Prænestina via. Iuxta est Hercu-
laneus riuus, quem refugiens, Virginis nomen obtinuit. Aliam Cassiodo-
rus lib. 7. Epist. 6. *Currit aqua Virgo sub delectatione purissima: qua ideo*
sic appellata creditur, quod nullis sordibus polluitur. Dion: *Aquam, qua*
Virgo vocabatur, proprijs sumptibus Agrippa adduxit, Augustamque no-
minauit. quod ita gratum fuit Augusto, ut inopia aliquando vini existen-
te cum quaritaretur populus, satis pronisum disceret esse ab Agrippa, ne quis
eorum siti, periret. Frontinus: post tertium Consulatum Agrippæ id factum
scribit C. Sentio Sp. Lucretio Coss. Anno Urbis DCCXXXV. cum
quo consentit Dion: Plinius: *Agrippa, inquit, in Aedilitate sua (& fuisse*
Aedilem post Consulatum idem eodem capite testatur) ad Eam Virginem
Aqua, ceteris corriuatis, atque emendatis, lacus DCC. fecit, præterea
salientes CV. Castella CXXX. complura etiam cultum magnifica: ope-
ribus ijs signa CCC. area, aut marmorea imposuit, columnas ex mar-
more CCCC. eaque omnia annuo spatio. Numerum fontium innume-
rabilis, quos alij faciendos curarunt, quisque potest conijcere. Pars vnus
Iulia, inquit Frontinus, Castellis CCLII. Montis Esquilini vsibus ef-
sumus.

Plin. lib.
32. cap. 3.

Lib. 54.

Front. l. 2.

Dion. l. 54
Plin. l. 36.
cap. 15.

Front. l. 1.

funditur. Porro fons Aquæ Virginis, eodem fere, vbi nunc est, loco fuit, iuxta Septa, siue eorum Porticus, non longe à Colle Hortorum adiuncta Aede Iuturnæ. Ouidius:

Te quoque lux eadem Turni soror ade recepit,

Hic vbi virginea campus obitur Aqua.

Arcus Virginis, ait Frontinus, *initium habent sub Hortis Lucullianis*, hi erant in Colle Hortorum, *finiuntur in Campo Martio secundum frontem Septorum*. Ibi vero emergebant aquæ, vbi definebant arcus. Hos arcus disturbauit C. Cæsar, quia nimirum Amphitheatrum iuxta Septa inchoauerat, Claudius restituit.

Deinde aliquot seculis interceptam, & dilapsam Nicolaus V. tum Sixtus IV. deinde Pius IV. acquisitis etiam nouis fontibus restituerunt. Taçtu præstitisse olim Virginem, hauçtu Martiam tradit Plinius. Nunc Virgo, Treuia nomine, Martia pridem intercepta, taçtu pariter hauçtuque præcellit: non solum publicis, sed priuatis etiam Ciuium vsibus totam per Urbem distributa.

IVLIA M idem Agrippa deduxit. Sed XIII. annis ante Virginem anno Urbis DCCXXI. ad milliarium ab Vrbe XII. via Latina, & acquisitæque ab inuatore nomen Iuliæ est datum. hæc ductu quindecim millium passuum prope portam Næuiam parte sui effundebatur. Frontinus: *Prius tamen pars Iulia ad Spem Veterem* (huius Aedes ad eam portam fuit) *excepta Castellis CCLI. montis vsibus diffunditur*. altera pars effundebatur in Viminalem. Dion: *Eodem, inquit, tempore* (sub Triumuiratu) *Aquæ, quas Iulias nominarunt, IN VRBEM CANALIBVS DVCTAE SVNT.*

Huic *TEPVLA* ab eodem Agrippa mixta est, vt ait Frótinus; Quæ ante ex agro Tusculano collecta, & in Urbem perducta fuerat. Aliam exclusit, quæ dicebatur Crabra; seu quia *usum imprabauerat*; seu quia *Tusculanis possessoribus relinquendam credebat*, vt idem Frontinus. In Viminalem Tepula exhibat cum Iulia, quamquam paulo inferiore libra. Censores autem Cn. Seruilius Cepio, L. Cassius Longinus, qui eam in Urbem perduxerant, in Capitolium ante adducendam curauerunt. Eodem anno Agrippa ductus Appia, Anienis, Martia pæne dilapsos restituit, & singulari cura cum compluribus salientibus aquis instruxit Urbem: Frótinus. Eiusdem Appia, vt ait Plinius, *Anienis, Tepula ductus rescire*. 2. *Marcus iussus à Senatu, nouam à nomine suo appellatam cuniculis per montes ætiss intra Pratura sua tempus adduxit.*

Hæc est Aqua MARTIA, eodem auctore, *inter reliqua Deum munere Vrbi tributa clarissima aquarum omnium in toto Orbe, frigoris salubritatisque palma: præcomio Urbis: stagnino colore præuiridi, splendore & rigore gratissima*. Quod postremum illi attribuit Frontinus. Statius:

Marsasque niues, & frigora ducens

Martia. Et alibi eodem libro.

Teque per obliquum penitus quæ laberis amnem

Martia: & audaci transcurris flumina plumbo.

Nam

Plin. lib.
31. cap. 3.

Aqua Iulia.

Front. li. 1.

Dion. 48.

Lib. 1.

Lib. 1.
Plin. l. 36.
cap. 15.

Aqua Martia.
Plin. l. 31.
cap. 3.
Syluar. l. 1.

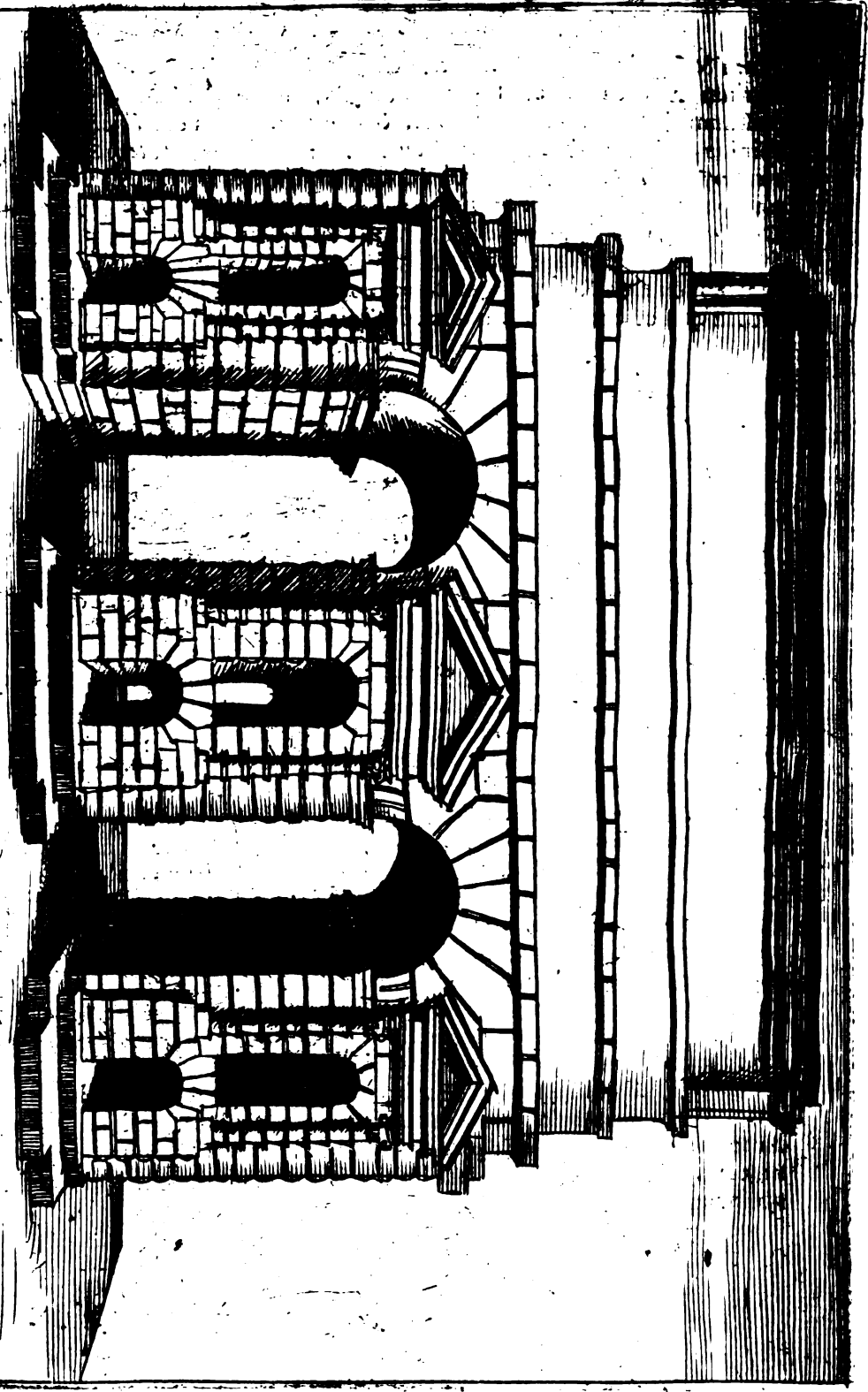
Nam & flumina Aquæ ductus traieciunt, teste Frontino. Hæc ad miliarium XXXIII. concepta in Pe'ignis nomine quodam Anseia, ductu passuum LX. millium DCCX. & semis corruata est. *Transit*, inquit Plinius, *Marsos, & Fucinum lacum Romam non dubie petens. Mox specu mersa in Tiburtina se aperit & X. m. p. fontibus struati perducit.* paulo aliter Frontinus: *Opere*, inquit, *supra terram passuum vij. millium CCCCXLIII.* Neque ille Anci Marci mentionem fecit, qui teste Martia vnde deducit, quo effunderetur,

Emergebat autem cum Iulia, & Tepula ad Viminalem portam, quæ nunc, ut alias dixi, clausa est. Et parte sui post Hortos Pallantios in Esquilis, teste Frontino, mixta riuo Herculeo deieciat & per Caelium, Perducta est etiam in Capitolium, & Auentinum, sed postquam in Caelium, & Auentinum deducta est à Nerone Claudia, exclusa ab his, & Martia, & Iulia est. Quo fiebat, inquit Frontinus, *ut quoties defectio aliqua interuenisset Aqua Claudia, celeberrimi colles sitirent.* Quare Traianus ampliore opere his collibus Martiam reddidit, & suas in Thermas induxit. Ideo & Traianam appellatam, non dubitant Fulvius, & Marlianus. Eodem Frontino auctore, *omni parte Urbis lacus tam noui, quam veteres plerique binos salientes diuersarum aquarum acceperunt; ut si casus alterutra impedisset, altera sufficiente non destitueretur usus.* Ex quo apparet tam Cæsarum, & Curatorum prouidentia, quam geminatis ubique fontibus aquarum vbertas. Denique cum alia aquis vibus assuetarentur. Martia tota potui, ut idem ait, *propter salubritatem seruiebat.* Eius dictus cum Augustus, siue Agrippa eius nomine, & Titus refecerunt (Dion. enim Agrippam: Inscriptio portæ Esquilinæ Augustum pronunciat) M. Antonius iterum restituit, & nouum illi fontem Antonianum nomine adiecit. Aliam aquam eiusdem bonitatis, ante adiecerat Augustus, quæ ab inuentore Augusta dicta est.

Martia seruiebat potui.
Lib. 49.

PORTA NEVIA MAIOR COGNOMENTO IN FORMIS AQUAE CLAUDIAE

CLAVDIA bonitate MARTIAE proxima, & illa altior, à Caio Caligula inchoatis binis ductibus, à Claudio perfectis per millia passuum XLVI. auctore Frontino, subterraneo, & arcuato opere cum Aniene Nouo perducta est. *A lapide*, inquit Plinius, *quadragesimo* (XXXVIII. iuxta Frontinum) *ad eam excelstatem, ut in omnes Urbis montes leuantur, influere Cartius, atque Caruleus fons.* Suetonius *Claudia* In vita Claudij cap. 20. *aqua gelidos, & obres fentes eorum alteri Carulea, alteri Cartio, & Aludino nomen est: simulque viam Anienis noua lapideo opere in Urbem perduxit, diuisitque in plurimos, & ornatissimos lacus.* Ductus Anienis assciebat passuum LVII. millia DCC. opere omnium altissimo, quæ arcuatum attollebatur. Hic Romæ cum Claudia mixtus eam frequenter abactis secum ripis limo turbidus vitiebat: nec minus ceteras, in quarum specus, quod altissime fluere, ab aquarijs inducebatur: donec Nerua Principe tam Anio, quam reliquæ inter se discreta fluxerant.

Dicitur hic ANIO NOVVS ad VETERIS discrimen, quem M. Curius L. Papyrius Censor in Urbem deducendū curarunt, Ann. Urb. CCCCLXXXIC. Effluebat ANIO VETVS in salinas, quæ locus erat ad portam Trigeminam: alia sui parte intra portam Esquilinam per altiores Urbis tractus distribuabatur. Postea verò, quod turbulentus, & minus salubris esset, in hortorum rigationem, atque in ipsius Urbis sordidiora ministeria destinatus est. Hi duo riuus Anienis ex Aniene summe in Urbem corruati. Sed vetus humilior, quia propius Urbem, supra Tibur XX. milliaris concipiebatur. At Claudia, quæ post Anienem, secundum tenebat altitudinis locum, post Hortos Pallantianos (Hic erant ad S. Eusebium in Colle Esquilino) finitis arcibus, cum Aniene nouo fistulis per Urbem distribuabatur. Sed ante, partem suam ad portam nunc Maiorem transferebat in Caelium. Nero enim extructis arcibus deduci voluit in Palatium. *Ij directi*, inquit Frontinus, *per Caelium Montem iuxta Templum D. Claudij terminantur.* Et: *Nouo Imperator Claudiam opere arcuato assumpsit, exceptam usque ad Templum D. Claudij perduxit, ut inde distribuaretur.* Erant ibi Castella, per quæ partim laeuorsum in Auentium, partim in Palatinum dextrorsum distribuabatur. Porro Arcum Neronianum magna pars adhuc visitur, longo tractu interfecantem Caelium Montem. Incipientes enim ab ea, quam dixi porta, secundum Hortos Card. Federici Cornelij per dorsum Caelij procurunt ad Basilicam Lateranensem: inde ad Aedem S. Stephani cognomento Rotundam, ubi dicitur olim fuisse Templum Claudij. *Hic modum, Aquæ, quem acceperunt*, ait Frontinus, *aut circa ipsum Montem Caelium, aut in Palatium, Auentinamque, & in Transiberinam Regionem demittunt.* Quare Arcus, qui inde conuersi ad Templum S. Ioannis, & Pauli descendunt in Vallem inter Caelum, & Palatinum sitam, in quem postremo Aquam deferrebant, Neronianum nomen non habuerunt; vel antiquiores illo, vel recentiores. Arcus autē Neronianos L. Septimius Seuerus, & Antoninus filius reficiendos curarunt, quod notat vetus lapis, ut ait Marlianus, repertus ad Portam Nauiam; cum ante Aquædu-

Quos omnes Vespasianus, ac Titus reddita aqua restituerunt. De Claudia in Auentinum perducta scripsit etiam Cassiodorus lib. 7. ep. 6. *Claudiam per tantam fastigij molem sic ad Auentini caput esse perductam, ut eum ibi ex alto lapsu ceciderit, cacumen illud quasi inani vallem irrigare videatur.*

ALSIETINAM prouidit Augustus, ideo & Augusta dicta est. Hæc omnibus humilior erat, ut ait Frontinus, parum salubris: Naumachiz, quam Augustus trans Tiberim fecit, Hortis subiacentibus, & vrbibus priuatorum inferuiens.

Herculanus riuus
Front. l. 1.

HERCVLANEVS RIVVS supra Anienem nouum conceptus et postea iungebatur, gratiam splendoris amittens, cum esset natura purissimus. In Vrbe etiam Martiz ad unctus Caelium irrigabat.

Aqua Appia,

APPIA à nobis vltimo dicitur, quæ primo est ab Appio Claudio, cui postea Cæco cognomen fuit, deducta, M. Valerio Maximo, P. Decio Murena Coss. Anno Urbis CCCCXLI. Cassiodorus: *His Consulibus per Appium Claudium Censorem via facta, & aqua inducitur, quæ ipsius nomine nuncupatur.* Inter miliarium VI. & VIII. concepta, passuum amplius vndecim milibus deriuata effundebatur prope portam Capenam, & Trigeminam, ad Salinas, fluens vsque ad Campum Martium. Hæc post Alsietinam maxime humilis, & subterraneo labens riuo, quod teste Frontino; *humiliore directura antiquiores perducerent, nondum explorata arte librandi, vel quia sponte aquas celarent, ne hostis intersiperet.* Sed tamen illis magnæ fuit laudi cepisse, quod deinde tantam aquarum copiam, & commoda in Ciuitatem inuexit.

Numerus
Aquarum
Romanarum.

Hæc porro aquæ, quæ varijs temporibus fluxerunt Romanam in Urbem sunt: Appia: Anio Verus, & Nouus: Martia, cui addita est Augusta ab Augusto vsque ad caput Martiz deducta, & fons Antonianus: Alsietina: Tepula, cui postea mixta est Iulia, Crabra, quæ primum pro voluntate aquariorum, deinde tota iussu Imperatoris exclusa est: Aqua Virgo: Claudia, quæ triplex, Albulina, Cuetia, & Carulea: Demum Herculanea, siue Herculaneus riuus una cum Claudia fluens. Aliæ multæ numerantur. Sed quis post M. Aurelium Imperatorem deduxerit, plane non liquet. Varij quidè Cæsares ductus vetustate collabentes vsque ad Theodoricum Regem instaurarunt, & aquas dilapsas, vel interceptas restituerunt: in colles, quos antea non irrigabant, deduxerunt, & ad suas Thermas, Balnea, Nymphæa, Prætoria; unde illis nouum nomen quaesitum est. Ut Aquæ Traianæ, quæ ut aiobam, Martia erat. Quid? si idem accidit Anieni Nouo? Nam Traianus, ne ille fuerec lutulentus, ac turbidus excipi ex lacu iussit, ubi aqua purissima erat, non ex flumine: *Cæsarem, inquit Frontinus, Nervam, Traianum præscribente titulo.* Sed tamen cum aquis, quas enumeraui, aliæ ab alijs, & post Frontinum perductæ adijciuntur, prætereundæ non sunt: etsi quædam non fontes, sed nomina multiplicant. *Sabatina*, quæ in lacu Sabate, ut ait Festus, excipiebatur. *Alexandrina*, de qua Lampridius: *Thermas sui nominis fecit Alexander iuxta eas, quæ Neromiana fuerunt aqua inducitur, quæ nunc Alexandrina.*

Aquæ ductus instaurati.

drina dicitur. Nisi hæc, ut Traiana, vetus erat, *Septimiana*: nisi hæc quoque ex antiquis fuit. *Seueriana*: sed cur hæc Septimiana non est? *Ciminia*: quam Sabatinam dicit Onuphrius. Annia, Argentiana: mihi sanè ignotæ. *Carulea, Albudina*: malè additæ, nam sunt partes Claudie. *Damnata*: hæc, reor, Crabra est, quam exclusit emisitque Agrippa. Aurelia, Antoniana: sed ad quem Cæsarem referendæ? nam plures Aurelij Antonini. Quorum vnus ductus Martiæ instaurauit, & aquam dilabentem reduxit, ut in Arco portæ nunc S. Laurentij legitur.

Nomina non semper aquas multiplici-
cant.

IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PIVS. FELIX. AVG. PARTH. MAXIM

BRIT. MAXIMVS. PONTIFEX. MAXIMVS

AQVAM. MARCIAM. VARIIS. KASIBVS. IMPEDITAM. PVRGATO. FONTE. EXCISIS. ET. PERFORATIS

MONTIBVS. RESTITVTA. FORMA. ADQVISITO. ETIAM. FONTE. NOVO. ANTONINIANO

IN. SACRAM. VRBEM. SVAM. PERDVENDAM. CVRAVIT

Ab hoc Cæsare Aureliam fortasse adiectio ad Martiam nomine, & Antonianam cum illa permixtam habemus. Quis autè è Marcis Aurelij Antoninis præter Caracallam, Parthicum se, & Britannicum Max. dixisset?

Iam Aquæductus teste Frontino prope Urbem, nempe à *sexto millia-rio* plures aquas singuli sustinebant; Romæ autem fuisse quatuordecim, testatur Procopius. *Roma*, inquit, *Aquæductus decem, & quatuor numero sunt, cæsto ex lapide per priscos homines adificati, ea latitudine, ac simul profunditate, ut equester vir aliquis ipso cum equo per eos superne, ruadere liberius queat.* Ideoque Belisarius, ne per eos Gothi transirent, edificio complexus munivit, ac sepit. Quo tempore cum iidem Gothi in Urbis obsidione Aquas omnes sustulissent, quæ præter reliqua cômmoda versatiles molas ad conterenda frumenta voluebant; molas frumentarias, quas hodiequè in medio Tiberi ædificari videmus, excogitauit Belisarius. Hæ multiplici laxoque ferreo vinculo ripis alligantur: tum ligneis machinis, quæ denticulatis rotis committuntur, expansas tabulas flumini obijcientibus, & vndarum vorticoso impetu circumactis, insertos supra immanis ponderis molares lapides celerime versant. Cæterum paulo ante Gothicum bellum Theodoricus Rex Italiæ curauerat ductus reficiendos. Iubet enim apud Cassiodorum: *Si quid autem conficiente senio fuerit demolitum, Pernigili celeritate reparetur; ut & constructio fabrica illibata permaneat, & aqua distributio nulla se custodum venialitate subducat.* Tanta vero non modo publicè, sed etiam priuatim per Urbem vis aquæ distributa erat; ut vix animo queat comprehendi. Strabo: *Flumina per Urbem, & Cloacas videri fluere, atque unamquamque domum propemodum habere fistulas, & canales, quibus aquam inducat.* Frontinus: *Irriguos agros, tabernas, cœnacula, & conceptelas, denique omnes perpetuis salientibus instructas inuenimus.* Plinius: *Si quis diligentius assimauerit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domi-*

Romæ XIV. aquæ ductus.

Molæ ad conterenda frumenta iuuentur.

Strabo l. 5

Front. l. 2

Plin. l. 36 cap. 15.

domibus, euripis, hortis suburbanis, villis spatioque aduenientes, extru-
 Front. l. 2. ctos arcus montes perfoscos, conualles aquatas, fatebitur nihil magis miran-
 dum fuisse in toto Orbe terrarum. Frontinus: Sentit hanc curam Regina,
 & Domina Orbis in dies, qua terrarum Dea consistit, cui par nihil, & nihil
 secundum: & magis sentiet salubritas eiusdem aeterna Urbis, aucto castel-
 lorum, operum, munerum, & lacuum numero nec minus ad priuatos com-
 modum, quod ex incremento beneficiorum eius diffunditur. Quorum si-
 milia usurpare hac tempestate possumus influentibus in Urbem vberri-
 ma copia Aquis, Virgine, Fœlice, Paulina, & in omnes Urbis angulos
 distributis. Sed ex his sola Virgo potui idonea. Et forte accidet aliquan-
 do; vt etiam Martia, illa aquarum Regina, Dominae Vrbi restitatur.

Thermæ. Cap. XIX.

THERMAE Agrippæ, & nonnullorum Cæsarum, Martio mi-
 norique Campo assignantur. De ijs, alijsque nunc institutus
 sermo est. Porro THERMAE calida dicuntur loca, in quibus
 Thermæ quid sint. Dec. 4. l. 6. calefcunt. Sepm' enim calor est. Liuius cum saltum Thermopylarum in
 Græcia inter duo altissima iuga describeret: idem, inquit, Pyla, & ab alijs,
 quia calida aqua in ipsis faucibus sunt, Thermopyla locus appellatus: non
 bilis Lacedamoniorum aduersus Persas morte magis memorabili, quam
 Thermæ Romanis Balnea. pugna. THERMAE igitur Romanis BALNEA fuere calidarum
 aquarum, vnde ædificijs adhæsit nomen; quamquam in ijs etiam frigida
 persunderentur. Admiranda autem est earum amplitudo, & numerus;
 nam de luxu alibi est dictum. De amplitudine Ammianus: *Lauacra* enim
 dixit *in modum prouinciarum extructa*; & quæ supersunt ex Antonianis,
 ac Diocletianis reliquæ abunde cōfirmant: quæque ab his vestigia Ro-
 mani Architecsti linearunt. At numerus fere sine numero. supra octingen-
 Et fere lu- numera. Lib. 36. c. 15. tas, P. Victor agnouit. Plinius: *Qua nunc Roma ad infinitum auxere nu-*
 Lib. 4. Ep. 8. *merum*. Quotidie enim lauabant ante cœnam hora, vt ait Martialis,
 octaua; quæ vnde vigesima Italicæ æstate: hyeme vigesima primæ circi-
 ter respondet. Nam Romani horas inæquales duodecim de die nume-
 rarunt. Itaque præter lauacra Principum, quæ gratuita populo præbe-
 bant, & alia quæ conducebantur; suas quisque balineas domi fere habe-
 bat, præsertim nobiles Cines ad priuatos vsus. De modo ædificandi Vi-
 truu. lib. 5. cap. 10. truius, & apud illum Interpretes. Hic de Thermis Principum sermo est.
 Thermæ Agrippæ. Dion. l. 53. Fuere in Campo, aut finibus campi vtriusque, THERMAE AGRI-
 PÆ, quas excitauit Agrippa prope Pantheon. Dion: *Agrippa Vapo-*
 rarium *Laconicum fecit*. *Laconicum autem vocatur id genus Balnei, quo-*
niam hic tum nudari corpora, tum inungi oleo præcipue videbantur. Idem:
Moricens Agrippa populo hortos, & balneum à se denominatum legauit, vt
gratis leuantur. Ad earum ornatum pertinent statuae ibi ab Agrippa
 posita. Inter quas *disfringentem se à Lysippo factum ante Thermas dicauit*
mire

mirę gratum Tiberio Principi. Qui non quivuit temperare sibi in eo, quamquam imperiosus fui, inter initia principatus: transtulitque in cubiculum, ibi signo substituto: Eumque clamoribus populi reposcentis reposuit; vt Plinius. Et picturę, de quibus idem: In Thermarum, quoque calidissima parte marmoribus incluserat Agrippa paruas tabellas paulo ante cum resisterentur sublatas. Idem: Agrippa in Thermis, quas Roma fecit figlinum opus teneauit pinxit, in reliquis albaria adornauit: non dubie vitreas faciens cameras, si prius inuentum id fuisset, aut a parietibus scene, vt diximus Scauri, peruenisset in cameras. Ambigi potest, an ad easdem Thermas, & Pantheon Campus Agrippę fuerit, an potius ad Porticum Vipsianum, & Aquę Virginis fontem. Campum autem Agrippa, Porticum excepta, ac Diribitorium ipse Augustus dedicauit, siue publici iuris fecit. Hęc porro sunt Agrippę monimenta; quę memorat Tacitus: Sed solatium populo exturbato, & profugo Campum Martis, ac monumenta Agrippa; Hortos, quin etiam suos Nero, patrefecit.

Lib. 35.
cap. 4.

Lib. 36.
cap. 35.

Dion. l. 55

Tac. li. 19.
Annal.

Idem NERO SVAS etiam in Campo THERMAS extruxit, eximij operis. Testatur Martialis.

Therma-
Neronis.
Lib. 7. Ep.
33.
Stat. lib. 1.
Syluar.

quid Nerone peius?

Quid Thermis melius Neronianis?

De ijs & Statius laudans balneum Etrusci:

fas sit componere magnis

Parua, Neronca nec quimodo lotus in vnda

Hic iterum sudare neget &c.

Haemonio Imperij anno adificata a Nerone sunt, vt ait Eusebius in Chronico, quas Neronianas appellauit. Sed Therma NERONIANAE, vt ait P. Victor, postea ALEXANDRIANAE dictę. Et Cassiod. in Chronico: Therma a Nerone adificata, quas Neronianas appellauit; cuius odio, mutato vocabulo nunc Alexandrina nominantur. At Eusebius in eodę Chronico refert nouas ab Alexandro excitatas anno eius Imperij quinto. Et Lampridius: Opera, inquit, veterum Principum instaurauit ipse noua multa instituit. In his Thermas nominis sui iuxta eas, quę Neronianę fuerunt, aqua inducła, quę Alexandrina nunc dicitur. Nemus Thermis suis de priuatis adibus suis, quas emerat, diruptis adificijs fecit. Dicendus est ergo Alexander veterum operum instaurator restituisse, atque ornasse. Neronis Thermas, & nouas ipse adificasse. Aliquis etiam timide dixerit: quodd hę illis essent proximę, fortasse vtrasque dictas esse Alexandrianas. Semper enim in nonos Principes prona adulatio est. Cum præsertim ille Neronianis, circumcirca, lucos, & syluas addiderit: neque his tantum, sed etiam alijs lumina adiecerit, vt de nocte etiam vsui essent. Quod notat idem Lampridius: Artium vtiligal pulcherrimum instituit. Ex coque iussit Thermas, & quas ipse fundauerat, & superiores populi vstibus exhiberi: syluas etiam in Thermis publicis deputauit. Addidit & oleum luminibus Thermarum, cum antea non ante Auroram paterent, & ante Solis Occasum clauderentur. Sed postea Tacitus Cęsar auctore Vopisco, de nouo Thermas omnes ante lucernam claudi iussit, ne quid per noctem seditionis

Therma-
Alexan-
drina:
In vita
Alexandri.
Aqua Ale-
xandrina,

Luci cin-
cum Ther-
mas.

Vbi essent *tionis oriretur*. Apparent harum vestigia prope Templum S. Ludouici nationis Gallicæ in ædibus Medicæis ad Circum eiusdem Alexandri, hodie Nauonium. Neronianæ in propinquo fuisse dicuntur.

Thermarum ADRIANI meminit P. Victor, & Sextus Rufus in Regione nona. alius veterum, quem ego viderim, non meminit. Spartianus ita scribit de Adriano: *Roma inflaurauit lauacrum Agrippæ, eaque omnia proprijs, & veterum nominibus consecrauit*. His verbis adduci quispiam potest, ut putet, Thermas Agrippæ Adriani fuisse nuncupatas, & vtrumque nomen sortitas, quare alias Adriani Thermas in Campo non esse vestigandas. Sed tamen auctoribus Sexto Rufo, & P. Victore propriæ Adriani Thermæ in Campo statuendæ sunt. Eas autem prope Forum Antonini, nunc Columnæ, fuisse haud abfimile veri est. Idem Adrianus lauacra pro lexis leparauit: vetuitque ne mulieres cum viris lauarent, ut ^a Spartianus, & ^b Dion testantur, quod postea iterum sanxit Alexander, referente Lampridio.

^a In vita
Adriani.
^b Dion. l.
69.

Thermæ
Domitiani.

In Chronico.

In Chronico.

Plotarch. in
Poplic.

Tom. I.

Conc. &
Anast. in
vita.

Domitiani.

Thermas non
fecit.

Ponuntur & THERMAE DOMITIANI prope eius Naumachiam in Campo ad Cænobium Monialium Sancti Syluestri, de qua supra. Eusebius perobscure de his: *Sub Domitiano multa opera Roma facta, in quibus Therma Traiani, & Titiana*. Idemque Cassiodorus: *Sub Domitiano insignissima Roma facta sunt opera, Forum Traiani, Therma Traiana, & Titiana*. Plotarchus Balneum quidem factum à Domitiano tradit, sed in Palatio, ut alias dixi, si in Domitiani domo videant Porticum, vel Basilicam, vel Balneum, vel Pellicum diatam. Verùm Ecclesiasticæ Historiæ de S. Syluestro tradunt: *eum Ecclesiam fecisse, & constituisse titulum iuxta Thermas Traianas* (alii, aiunt, Domitianas. Rufus de eodem: *Titulum suum constituisse iuxta Thermas Domitianas, quæ cognominantur Traiana*. Rufus: *Consilium celebrasse intra Thermas Domitianas*. Titulus autem ille Equitij dictus est, quo Aedes S. Martini in Montibus hodieque insignitur: certisque vestigijs S. Pontificis memoriam designat: & id Templum conditum iuxta Thermas Traianas, supra retuli ex Anastasio. In hac dubitatione ponendum est, Domitianum cæsi Balneum fecerit in Palatio, eo tamen loco Esquiliarum Thermas non fecisse, nihil enim de his legimus apud Ethnicos scriptores. Quod si dicas Thermas Domitianus fecit, nec perfecit perfectas postea à Traiano: Ideoque nomen vtriusque adeptæ non memorantur à Suetonio; contra est, quia etiam opera imperfecta Domitiano Suetonius ascripsit, ut Forum Nervæ, quod Forum Traiani dixit Cassiodorus. Cur igitur non idem scripsit de Thermis, si illum nouerat earum conditorem? Deinde si inchoatas perfecisset Traianus, Domitiani nomen, ut Forum Nervæ penitus amisissent. Sed cum Domitianus Thermas non fecerit, Thermæ tamen Tici eius fratris in eo tractu vel auctæ à Domitiano, & ornata, vel propter incendium, quod sub Tito Romæ ingens fuit, non improbabili-ter restructæ sunt. Quamobrem dictæ etiam Domitianæ. *Plurima*, inquit Suetonius, *& amplissima opera incendio absumpta restituit: sed omnia sub titulo tantum suo, ac sine ulla pristini auctoris memoria*. Iam Thermis à Traia-

Traia-

Traiano factis è Titi Cæsaris Thermæ proximæ erant & prope contiguæ. Quæ cum Domitianæ dicerentur; multos post annos ætate scriptorum vitæ S. Sylvestri, credibile est, propter ædificiorum propinquitatem, promiscue à vulgo fuisse usurpata nomina: & quia vnum quodammodo esse videbantur, Traianas Domitianas, Domitianas Traianas esse dictas. Quod si non placet solutio, dicent alij meliora, quæ placeant. Nec sane ab his dicuntur, qui vel Domitianum fecisse Thermas nullo veteri auctore, affirmant: vel contra eosdem negant Traianum struxisse.

Thermas PHILIPPI cum Titianis, Traianisque in tertia Regione, & parte Esquilini collis inter se propinquas iam statuimus. Alij Balnea Traiani statuunt in Aventino, Adriani vero in Esquilij. Sed eruditiores cum P. Victore PRIVATA Traiani BALNEA in Aventino collocant, fortasse extructa ante adeptum Imperium. Adriani verò verius ponuntur in Campo, ut diximus. Aurelius Victor in epitome. *Traianus*, inquit, *ob honorem Suræ, cuius studia Imperium arripuerat, laudera condidit*. De Thermis item Traiani Eutropius.

In Aventino quidem Thermæ Variarum fuerunt, idest Heliogabali, qui & Varius est dictus. Eas P. Victor statuit in Regione xij. Idemque ostendit plumbeus canalis in Aventino inuentus versus portam Ostiensem. S. Pauli in quo vetus erat Inscriptio:

AQUA. TRAIAN. Q. ANICIVS. Q. F. ANTONIAN

CVR. THERMARVM. VARIANARVM

Dubium vero, an de his Lampridius loquatur. *Opera publica præter Aedem Heliogabali. Et Amphitheatrum post exustionem, & laudacrum in vico Sulpitio, quod Antoninus Severi filius exæperat, nulla extant*. Hic fortasse est Antoninus Geta: Nam de altero Antonino Severi item filio videtur illa subijcere: *Et laudacrum quod Antoninus Caracalla dedicauerat & lauando, & populum admittendo. Sed Porticus defuerant, quæ postea ob hoc sub Desio Antonino extructæ sunt, & ab Alexandro perfectæ*.

Hæ THERMÆ ANTONINIANÆ sunt omnium, quæ Romæ essent, nobilissimæ in Regione decima Piscinæ Publicæ, inter Aventinum & Caelium. Spartianus in Severo: *Vixit*, inquit, *diu in odio populi Antoninus, quamvis & vestimenta populo dederit, unde Caracallus est dictus, & Thermas magnificentissimas fecerit*. Idem: *opera Romæ reliquit, Antoninus, Thermas nominis sui eximias, quarum cellam solearem Architecti negant poss. ulla imitatione, quæ facta est, fieri. Nam & ex areæ vel eupro Cancelli superpositi esse dicuntur, quibus cameratio tota condita est, & tantum est spatij, ut id ipsum fieri negent potuisse docti Mechanici*. Idem viam novam munivit, quæ est sub eius Thermis, Antoninianis scilicet, quæ pulchrius inter Romanas plateas non facile quidquam inuenias. Quam asserit inter Romanas plateas pulcherrimam, eam ut cætera fora Columnationibus, & Porticibus cinctam fuisse necesse est. Aurelius Victor: *Per eum (Antoninum) aucta Urbs magno accessu via no-*

a P. Vict.
& Pausaniam, & lapides Thermæ Philippi.

Eutr. l. 10.

Thermæ Heliogab.

In vita Heliogab.

In vita Antonini Carac.

ua,

ua, & ad lauandum absoluta opera pulchri cultus. Habebant, inquit Olympiodorus, in usum lauantium sellas mille sexcentas, & polito marmore factas. Fecisse Antoninum anno Imperij quarto scripsere Rufebius, & Cassiodorus in Chronicis. Has postea ornatas, vt dixi ab Heliogaba-

In vita Alexandri.

Li. 3. Ant. Rom.

lo, etiam Alexander, quod refert Lampridius, perfecit, & ornauit. Earum Ichnographiam ex ijs, quæ supersunt parietinis peruestigatam Serlius Architectus descripsit; afferuitque, symmetria partiumque dimensionibus, esse omnium, quæ extant pulcherrimas. Vbi sane multo maior inspicitur ambitus, quam stantes reliquæ demonstrent.

Thermæ Antonini ad exercitationem Seminar. iuuentutis.

Quoniam autem præcepsi è laterculo parietes magnam intus locorum amplitudinem includunt; Paulus V. Pont. Max. qui in Cardinalatus purpura Seminarij Romani partocinium sapientissimè gesserat, postea euectus ad Pontificatum collectæ ex tota Italia nobilissimæ Seminarianæ iuuentuti liberaliter induxit, vt ex Thermis Antoninianis, tanquā è suburbano opportune commodum caperet. Itaque repurgato, & complanato solo, concisis sublatisque rudibus, cum à contentione studiorum, & scholis vacant, ad Thermas animi gratia conueniunt, & ibi maioribus pilis, follibusque colludentes se se iucunda exercitatione reficiunt. Vt ex miserabili ruina Antonini moles iam resecta videatur; quod quæ membra abluerat, animos mœrore detergat; nec minus corporum, quàm bonam mentis valetudinem ad vitam, sapientiamque propagandâ tueatur.

Thermæ Seueri & Commodi. In Seuero In Commodo. Herod. L. 1.

In proxima Regione portæ Capenæ Thermæ SEVERIANÆ, & COMMODIANÆ numerantur. De Seuerianis Spartianus: *Opera eius, Seueri, præcipuè extant Septizonium, & Thermæ Seuerianæ.* Meminit etiam Cassiodorus in Chronico. De Commodianis idem, & Eusebius scripserunt. Et Lampridius; *Opera eius præter lauacrum quod Cleander nomine ipsius fecerat, nulla extant.* Herodianus: *Idem Cleander, Gymnasium quoque maximum exedificauerat, publicatis etiam balneis, vt eo modo populum inescaret.* Quidam Thermas Seueri Septimianas nominant, easque trans Tiberim locant. At Spartianus Severianas appellat, quas P. Victor statuit in prima Regione portæ Capenæ. Quis autem alius huius nominis has condere potuit? Spartianus de eodem Seuero; *Eius denique etiam Ianua in Translyberina regione ad portam nominis sui, quarum forma interciderit statim usum publicum inuidit.* Hos alij Ianos esse volent, idest Arcus quadrifariam peruios. alij idem significari putantes, Iana, pro Iani legunt; quod non placet. Et aliquid aliud fortasse Spartianus ibi præter Iamum significare voluit. *Iani Septimiani* meminit P. Victor.

Thermæ Decij.

Thermæ Decianæ à Decio ædificatæ sunt. Cassiodorus: *Decius, inquit, lauacra publica ædificauit, quæ suo nomine appellari iussit.* Pomponius Latus; *Senatus, inquit, Decij nomine, Decianas Thermas in Auentino ædificauit.* qua Collis parte incertum. De Thermis Constantini in Quirinali pauca supra dicta sunt.

Thermæ Diocletianæ.

At in Viminali Thermas Diocletianas omnium maxime integras religio seruauit, vt verterentur in Templum. quod præter ceteros præcediteq;

diteq; obseruauit Card. Cæsar Baronius. Nam Diocletianus hostis Christi-
 iani nominis infestissimus aliquot militum Christianorū millia quos cū
 ignominia exaustrauerat, mancipiorum instar ædificationi destinauit:
 perfectiq; ædificio trucidari iussit. quorum corpora in Templo ad Aquas
 Saluias condita sunt. Superfuit ergo post tot sæcula illa moles, vt demum
 Pio I V. Pont. Max. Virgini Angelorum Dominae consecraretur: iam
 ante tanto Sanctorum sudore, ac sanguine consecrata. Verum illa quam-
 uis magna, quantula pars Thermarum fuit? Fuerunt ibi in vsum lanan-
 tium solia, sellaquæ plusquam tria millia, altissimi fornices, cameratio-
 nes, hemisphæria, testudines, porticus, latissimæ aræ subdiales: aliaque
 admirabilia, quæ in earum ichnographia proponuntur: & nunc hortos,
 hortus publica, duo Cænobia, vineta, plateas amplissimas capiunt. Plu-
 res de his apud Gruterum leges inscriptos lapides.

Dicuntur & ab Aureliano THERMAE factæ trans Tiberim. Vopi-
 scus in eius vita: *Thermas Translyberina Regione Aurelianus facere pa-*
rauit hyemales, quod aqua frigidi aeris copia illic deessent. Ex quibus ver-
 bis non constat fecisse, nisi aliunde deducatur. Referuntur & Thermæ
 GORDIANAE. De his Iulius Capitolinus in Gordiano Iuniore.
Opera Gordiani Roma nulla extant præter quadam Nymphæa, & Balneas.
Sed balnea priuatis hominibus fuerunt, & ab eo in usum priuatum exor-
nata sunt. Et supra de Villa Gordianorum via Prænestina: *Cætera huius*
aperi conuenientia, & Therma, quales præter Urbem, ut tunc nusquam
in Orbe terrarum.

Taciti etiam fuere Augusti Thermæ. Vopiscus in eius vita, *Domum Thermæ*
sua destrui præcepit, atque in eo loco Thermas publicas fieri priuato sum-
ptu iussit. Vbi fuerint incertum. Præter balneas publicas, & priuatas,
 Piscinæ publicæ ad natandum, priuatæque in domibus fuerunt, Quarum
 vna dedit nomen Regioni.

Rome, in Thermis Diocletian.

D. D. N. N. C. AVREL. VALER. DIOCLETIANVS. ET. M. AVREL. VALER. MAXIMIANVS
INVICTI. SENIORES. AVGG. PATRES. IMP. ET. CAES. P. P.

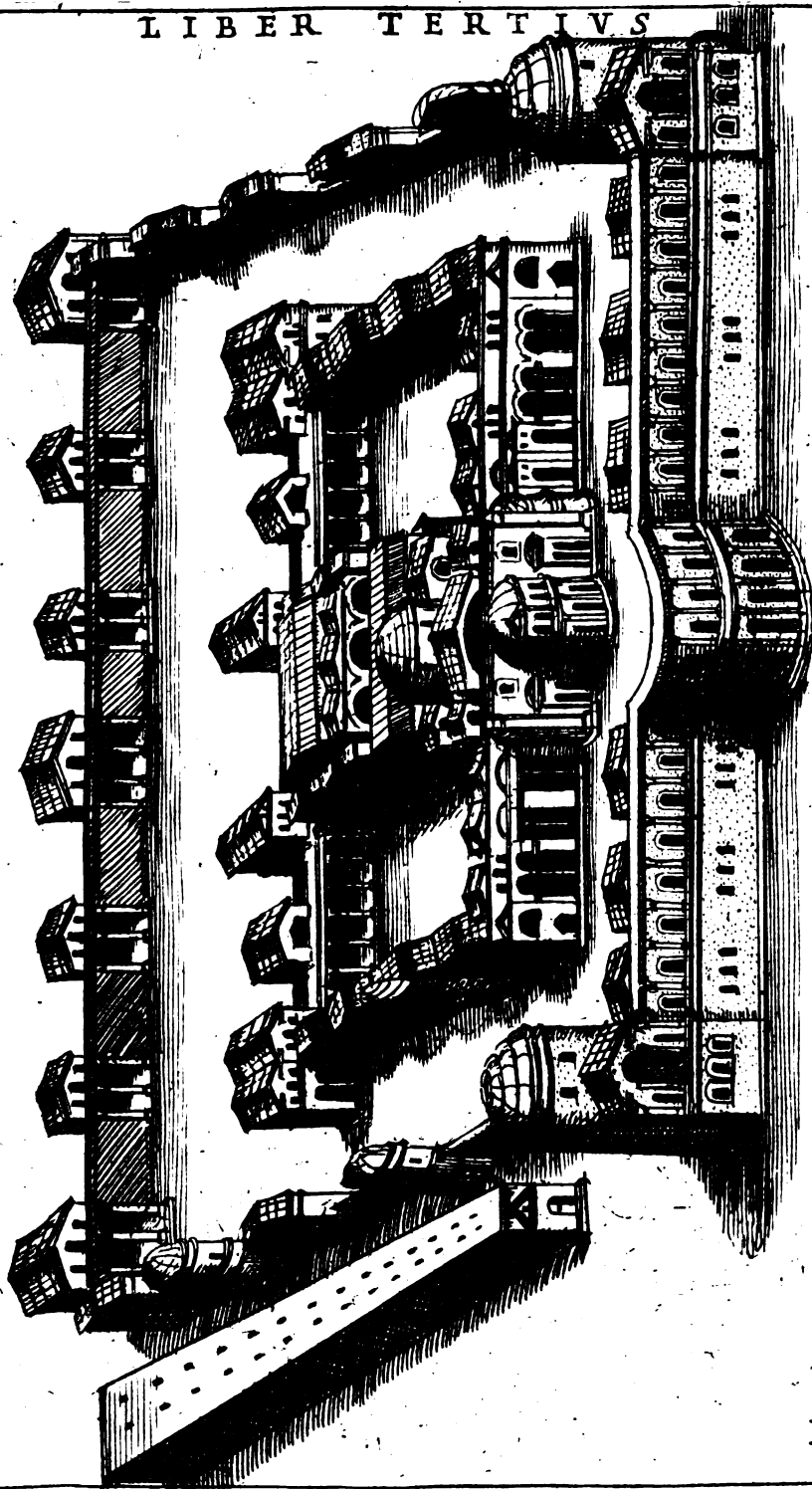
D. D. N. N. FL. VALER. CONSTANTIVS. ET. GALER. VALER. MAXIMINVS
NOBILISSIMI. CAESARES. F. F.

THERMAS. FELICES. DIOCLETIANO. COEPTAS. AEDIFICIIS. PRO. TANTI. OPERIS
MAGNITUDINE. OMNI. CULTU. IAM. PERFECTAS. NVMINI. EIVS. CONSECRARVNT

*Rome, Thermarum Constantianarum inscriptio in edicula de cetera S. Helenae, retro ipsas
Thermas. littera longa et inaequali.*

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVADRATIANVS VC ET INL PRAEF VRB
CONSTANTINIANAS THERMAS LONGA INCYRIA ET ABOLENDAE CIVILIS VEL
POTIVS FERALIS CLADIS VASTATIONE VEHEMENTER AFFLICTAS ITAVT AGNI
TIONEM SVI EX OMNI PARTE PERDITA DESPERATIONEM CVNCTIS REPA
RATIONIS ADFERRENT DEPVATO AB AMPLISSIMO ORDINE PARVO
SVMPTV QVANTVM PVBLICAE PATIEBANTVR ANGVSTIAE AB EXTREMO
VINDICAVIT OCCASV ET PROVISIONE LARGISSIMA IN PRISTINAM
FACIEM SPLENDOREMQUE RESTITVIT

THERMAE DIOCLETIANAE IN VIMINALI

Dd

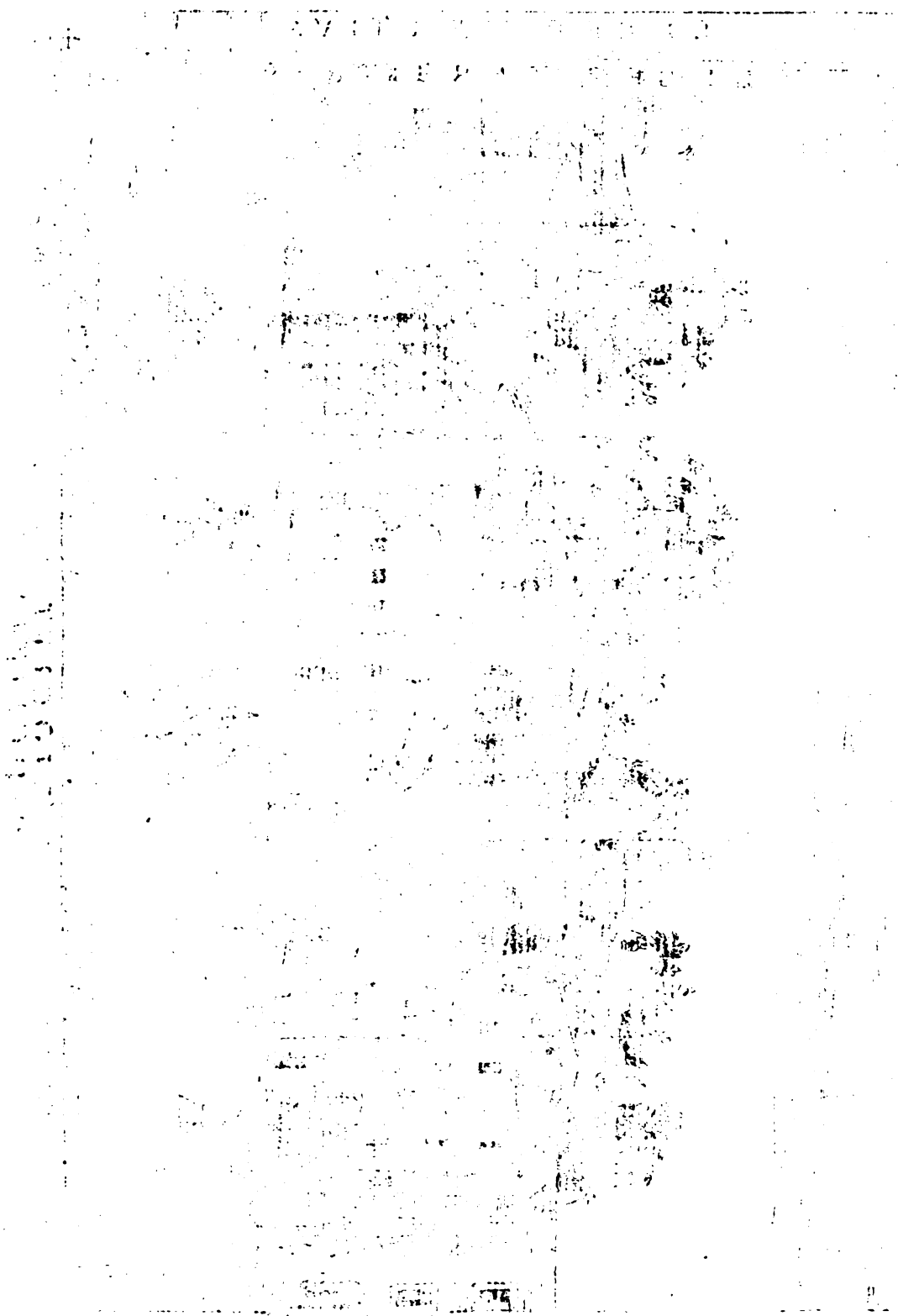

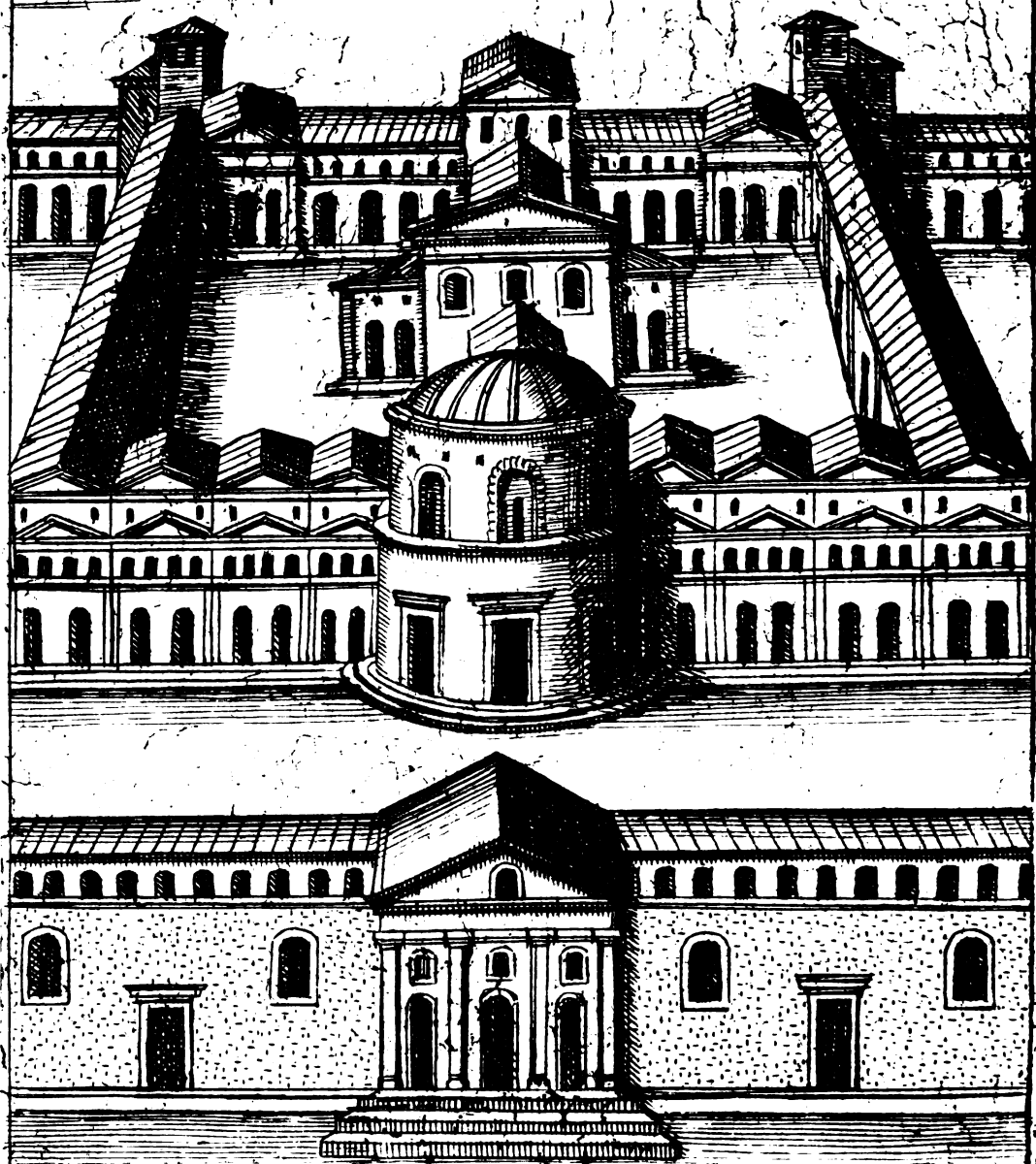
LIBERTERTIVS

410

THERMARVM DIOCLETIANARVM RVINAE

Dde

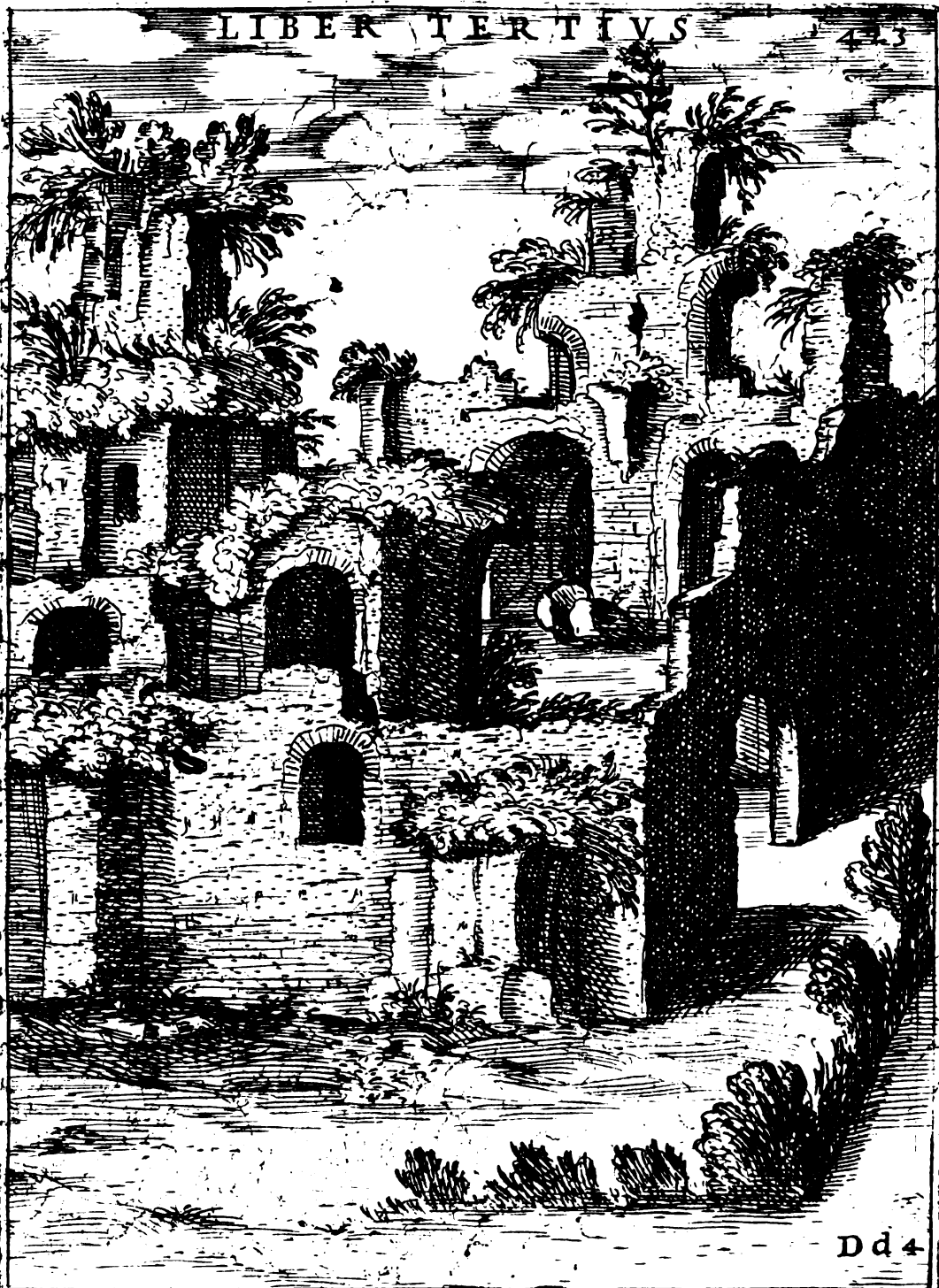
Dd 3

THERMAE ANTONINIANAE

154

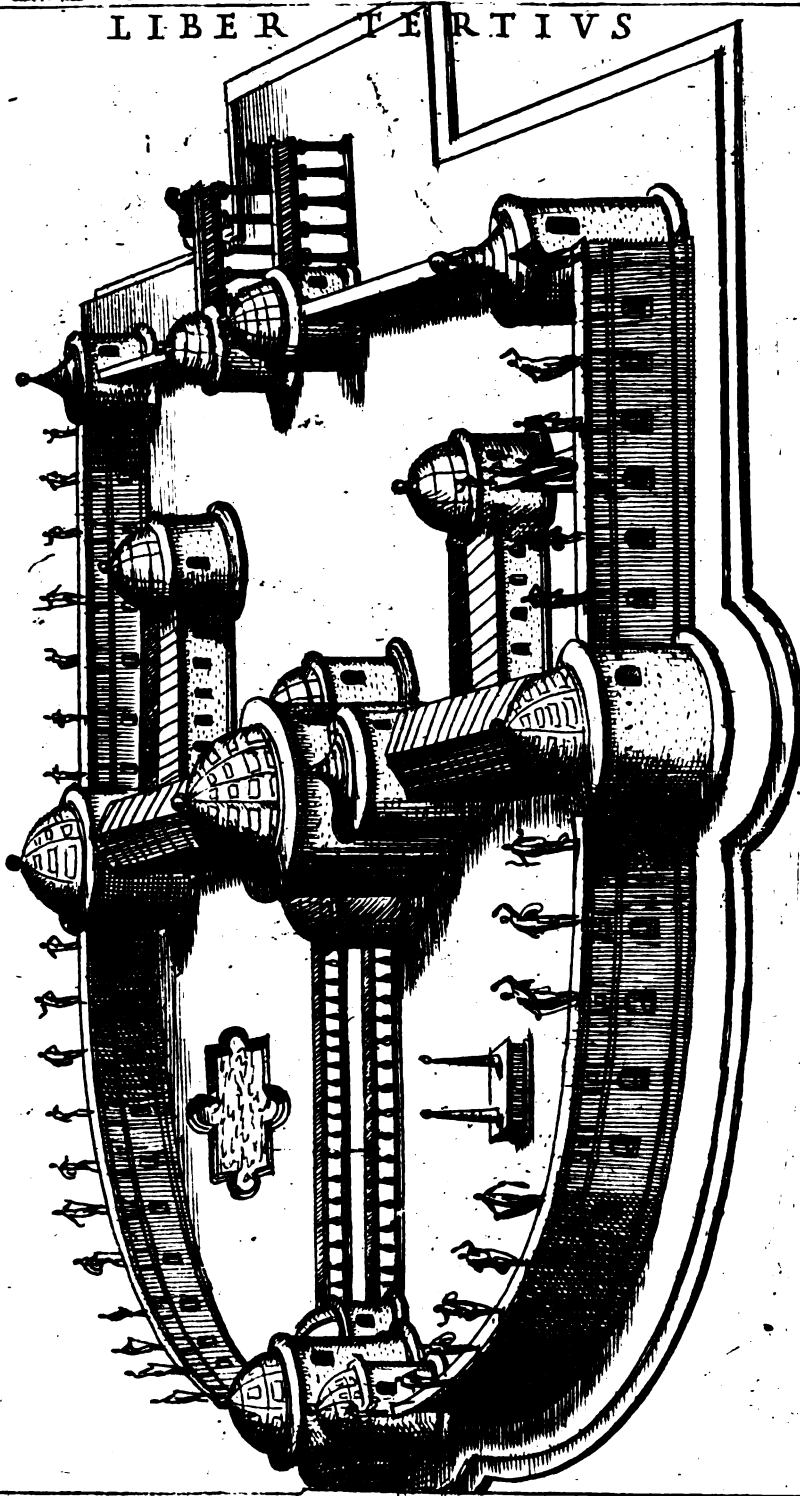
2772 211 2043

201

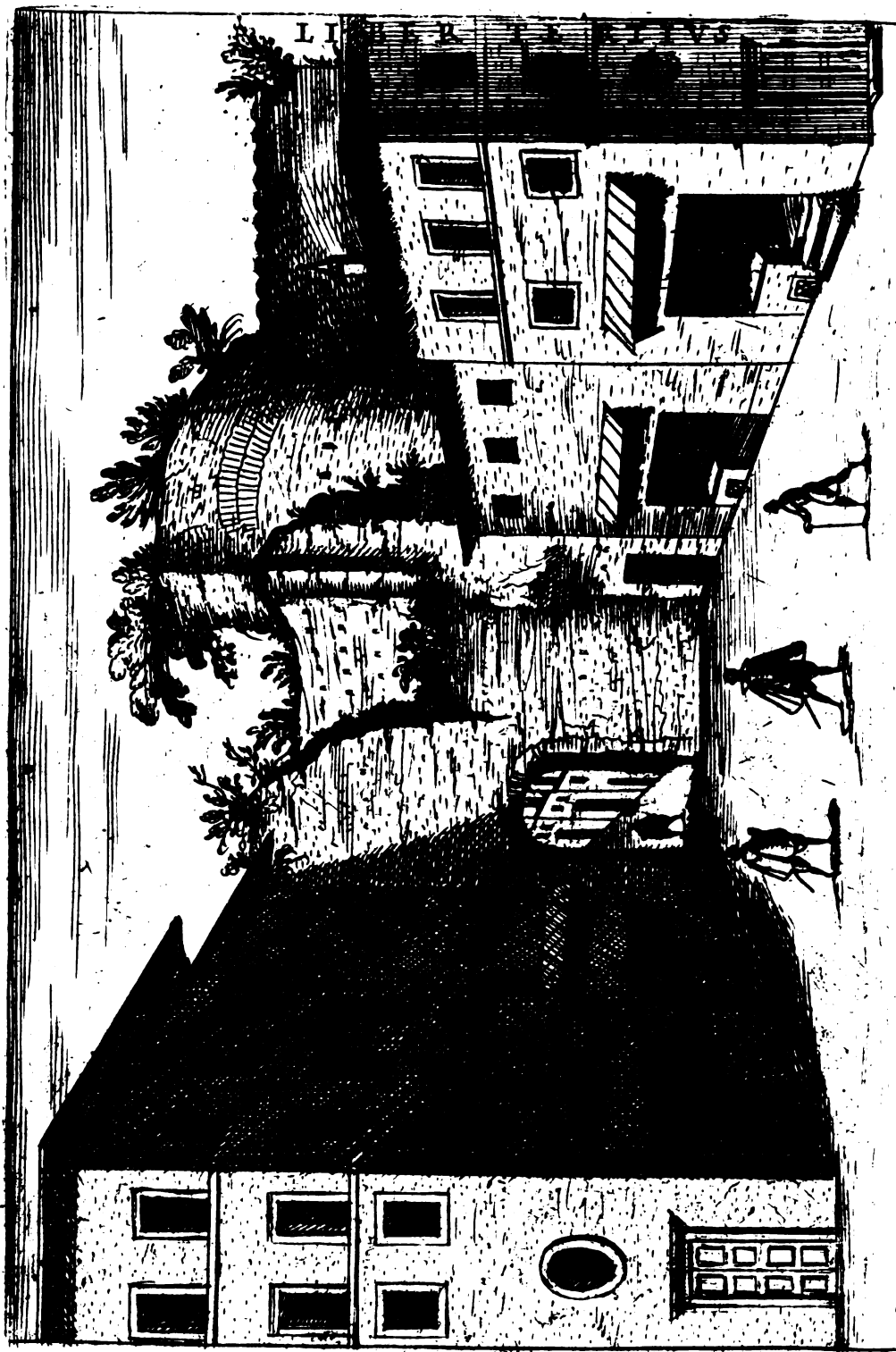

Dd4

THERMARVM ANTONINI VESTIGIA

THERMAE M. AGRIPPAE

LIBER IV

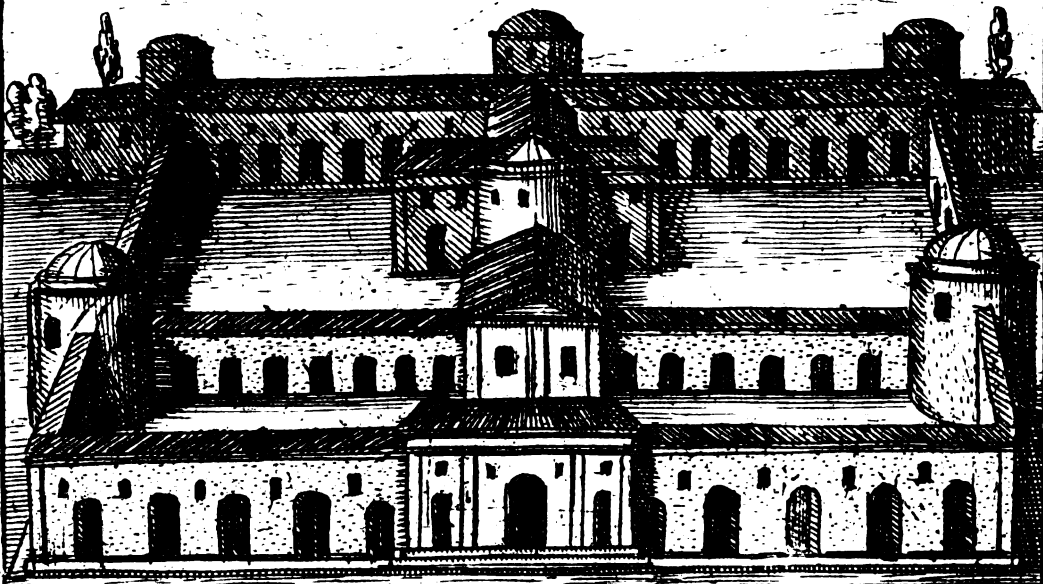
VESTIGIA THERMARVM AGRIPPÆ

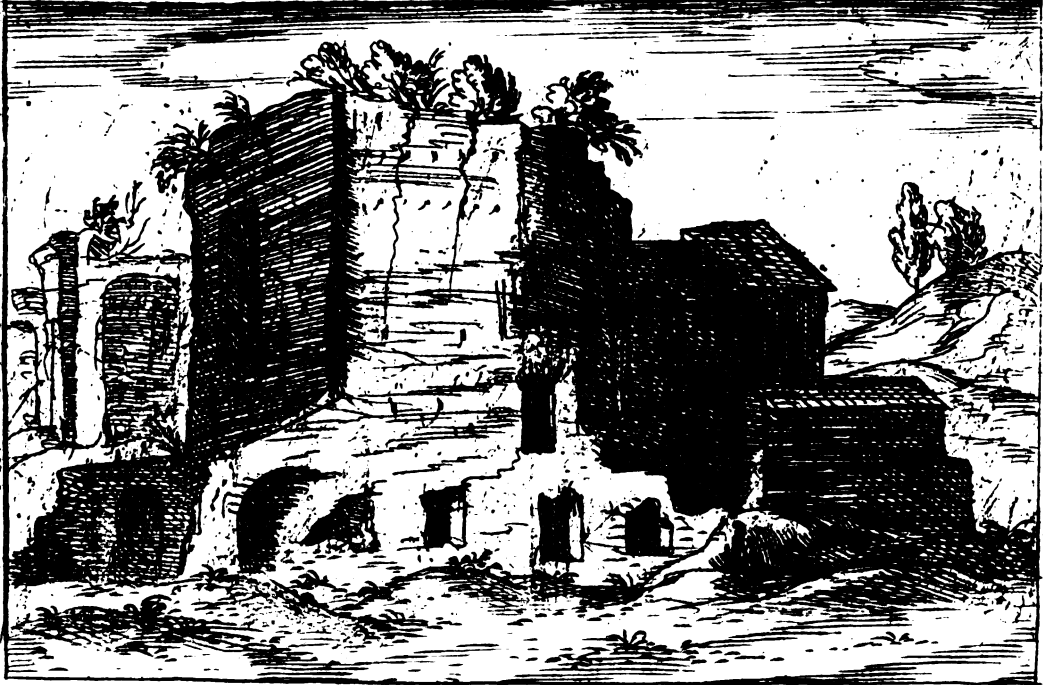
THERMAE NERONIANAE POSTEA ALEXANDRINAE DICTAE

VESTIGIA THERMARVM NERONIS IN AEDIVS MEDICAEIS.

TITI IMPERATORIS THERMAE

VESTIGIA THERMARVM

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Cloacæ. Cap. XX.

TANTA vis Aquarum, quæ per Aquæductus in usum Civita-
tis effluxit, receptacula, quo illaberetur, repositabat, atque
evohueretur in flumen. Ea porro convenientia fuere: quam-
quam ante facta; & alijs vñbus destinata. Exundans enim
aqua Tiberis è planioribus Urbis locis euehi non poterat. Quare Tar-
quinius Romanorum Rex Quintus *infirma*, ut ait Livius, *Urbis loca cir-* Lin. lib. 1.
ca Forum aliasque interiectas Collibus conuales, quia ex planis locis haud
facile euehebant aquas, CLOACIS è fastigio in Tiberim ductis freat. Dinoyf.
Dionysius: *capit & Cloacas, Tarquinius fodere, quibus in Tiberim cor-* lib. 3. Ro-
riatur quidquid aquarum est per vias; dici vix potest quam admiranda man. ant.
opera. Mibi sane tria magnificentissima videntur, ex quibus maxime
apparet amplitudo Romani Imperij, Aquæductus, Via strata, & ba Cloa-
ca reputanti non solum utilitatem operum, verum etiam impensarum ma-
gnitudinem; quam vel hinc licet conijcere, quod ut affirmat C. Aquilius;
neglectas aliquando Cloacas, & non transmittentes aquas, Censores mille
talentis purgandas locauerint: hoc est, sexcentis millibus aureorum.
Strabo cum eadem tria, ut supra dicebam, admiretur: *Cloaca*, inquit; Strabo L. 9
quibus Civitatis sordes in Tiberim eluerentur, *duro camerata lapide per-*
uias carris stramentorum semitas reliquerunt. Sed has omnium maxime
Plinius admiratur, *operum*, inquit, *omnium dictu maximum suffossis mō-* Lib. 36.
tibus Urbe pensili, subterque nauigata. A M. Agrippa in Aedilitate post cap. 15.
Consulatum per meatas corriuati septem annes, cursuque præcipiti torren-
tium modo rapere, atque auferre omnia coacti, insuper mole imbrum con-
citati vada ac latera quatunt: aliquando Tiberis retro infusi recipiunt flu-
elus, pugnantque diuersi aquarum impetus intus, & tamen obnixæ firmi-
tas resistit. Trabuntur moles interna tanta non succumbentibus causis
operis: pulsant ruina sponte præcipientes, aut impacta incendijs, quatitur so-
lum terramotibus; durant tamen à Tarquinio Prisco annis DCC C. pro-
pe inexpugnabiles. Amplitudinem cuius eam fecisse proditur, ut vehem-
sanilarge onustam transmitteret. Augetur adhuc sollicitudinis admiratio,
quod Cloacarum fornicibus firmo tanquam solo altissimæ domorum ni-
terentur moles. Livius: *Refectio curam exemit vicos dirigendi, dum* Lin. Dec.
omisso sui, alienique discrimine in vacuo adificant. Ea est causa, ut vete- r. lib. 4.
res Cloaca primò per publicum ducta, nunc priuata passim subeant tecta-
formaque Urbis sit occupata magis, quam diuisa similis. Habetur his fir-
mitas operis, & causa struendi, ut scilicet Urbis purgamenta, & aquæ eue-
herentur. Maior deinde cura seruandi Cloacas mansit, postquam indu-
cta tot flumina in eas corriuata sunt. At quoniam tantum Urbem subi-
bant, non omnes struxit Tarquinius, sed inchoatas ab illo alij perfec-
runt. Nam Prisco regnante, quatuor montes Romani incolebant, Ca-
pitolinum, Palatinum, Auentinum, Caelium. Tres ab eius successore

E c

Ser.

Li. 1. Dec.
3. lib. 9.

Servio Tullio sunt additi Quirinalis, Viminalis, & Esquilinus; Sub his Cloacas Tarquinius, uti sub Aventino non fecit, sed postea Censoribus Flacco, & Catone sunt factæ. Livius: *Opera deinde faciendæ ex pecunia in eam rem decreta, lacus sternendos lapide, detergendasquæ quæ opus esset Cloacas: In Aventino, & in alijs partibus, quæ nondum erant, Censores faciendæ locaverunt.* In campum deinde extra montes deductæ, quorum aliquæ nunc repurgatæ Romanis in vſu sunt, præsertim alijs coniunctæ recentiore memoria structis. Inter quas maximam nuper utilitatem, & commodum Civibus præbuit, quæ à Gregorio XV. paucis ante annis à Tiberi inchoata, Urbano Pontifice ad Pantheum vsque, inde ad viam Flaminiam, & ultra, Collem Pincium versus, & Quirinalem est deducta. Hæc magno Civium commodo Urbis planiciem subeuntes aquas magna ex parte exhausti: subsederuntque in puteis; exiccatisque cellis vinarijs, terræque solo, humor qui subter stagnabat in fluvium euectus est. Incidere fossiores in veterem, ab Agrippa ut creditur factam, quæ secundum fundamenta Panthei productio specu, inde flexo Quirinalem versus per ampla decurrebat, latitudine palmorum sexdecim, altitudine tredecim. Ea cum recta Civium subiret, deinde alterius operis stabili, durissimoque fundamento, præcludebatur, quod dolabris, rutrisque vix aliquis foderet. Sed circumcirca aliæ minores Cloacæ deprehensæ altiores, humilioresque, & earum nonnullæ aquis, quæ dabatur exitus, abundantes. Altitudo earum sex, septemve palmos, tres ferme, ad summum quatuor habuit latitudo. Caterum in vita Gregorij IX. scribitur, eum veteres Cloacas expurgatas restituisse, novas extruxisse.

Tiberis, & Transtiberina Regio, Cap. XXI.

Lib. 2. Ital.
ant. c. 10.

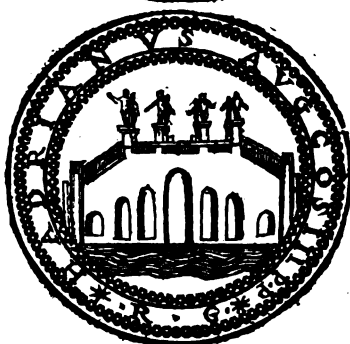
TIBERIS, cuius appellatio, & appositæ apud alios, præsertim Cluverum videri possunt, ex Apennino profluens, *tenuis primò, tum infra Clanum duobus, & quadraginta fluvijis auxilij, & ideo quamlibet magnarum navium ex Italo mari capax, Etruriamque ab Umbris, Sabinis, & Latio diuidens in mare Tyrrhenum evolvitur: subitis incrementis, & nusquam magis aquis, quam in ipsa Urbe, teste Plinio, flagrantibus.* Cuius rei multiplex causa, sed ea non minor habenda est, quod intra mœnia receptus angustiori alveo, ut olim coercetur.

Plin. lib. 3
cap. 5.

Latitudo
Tiberis,

Nunc enim ad pontem Milvium latitudo fluvij est palmorum plus quingentorum sexaginta. Postea intra Urbem coarctatus, idem antiquitus accidisse ex Aelio ponte demonstrat.

Hic

Hic enim ab Adriano Imperatorē extructus longus est palmos CCCCXXX. Quare utraque Tiberis ripa, quæ illo iungebatur, tantundem eodē Principe distabat. Deinde laxatur sub exitum Urbis. Itaque pons S. Mariz olim Senatorius producit in longitudinem palmarū circiter quingentorū. At Dionysius de Tiberis latitudine: Tiberis fluij inquit, *ὅς ἐστι περὶ πέντε μίλια* latitudo est quatuor ferme iugerum: profunditas manibus etiam magnis meabilis; fluxus concitatus, & vorticosus, si quis alius. Cætera ijs, quæ hodieque durant, apprime respondent. Nā & præaltis coercitus ripis, magnarumq; naujū patiens profundo fertur alueo: idemq; arenosus, atque in se ipso, siue ad prolapsorum ædificiorum iacentia in imo rudera frequenter allisus, crebros contorquet silentesq; vortices. Tantum latitudo videtur angustior, quā tradat Dionysius. Sed aduertendum est, Dionysij scripsisse, *περὶ πέντε μίλια*. Plethrū autem non est eiusdem mensuræ cū Iugero. hoc enim in longitudine pedes continet CCXL. Plethrū autem C. ut docet ^a Lucas Pætus, & ^b Matth. Rader. Quatuor autem Plethrorum quadringenti pedes efficiunt palmos nostrates quingentos triginta tres, & trientem. Quam latitudinem hodie in Tiberi habemus. Eius alueum, referente Suetonio, Augustus repurgauit, laxauitque. Aurelianus deinde à Vopisco SPONDAS ripis addidisse dicitur; quarum nullum superest vestigium. Earum terminos subinde constitutos variæ apud Gruterum, lapidum inscriptiones testantur.

Dionys.
lib. 8.

Tiberis al-
ueis pro-
fundus.

Iam verò riparum, totiusque aluei altitudo octuaginta palmarum est; nullique ut ait Plinius, *Fluuiorum minus licet, inclusis utrinque lateribus*. Aquæ labentis profunditas etiam æstatis siccis feruoribus, quæ summa est, palmos XXV. qua minima, palmos XV. descendit. Illud vero, seu veteris magnificentiæ potentiaque, siue aëris in deteriora vertentis, seu rerum vicissitudinis non leue indicium, quod de eodem idem refert Plinius: *Pluribus propè solus, quàm ceteri in omnibus terris amnes, accolitur, aspiciturque villis*; Cum hodie nullam Prætorij, & amœnitatibus instructam habeat. Causa reiicienda est in aëris intemperiem insalubrem, & grauem. Nam quod Alexander Petronius Medicus insignis typis euulgauit, omnium assensu, & experientia comprobatur; insalubres esse Ciuibz circum Urbem æstiuas in vineis stationes, nec procul à periculo valetudinis abesse. Itaque non modò secundum Tiberim, sed etiam in agro suburbano, in tanta Principum, & diuitiarum copia, paucissimæ numerantur Villæ, quæ paulo remotiora Tibu-

a Lib. 1. de
Mens. &
Pœd. cap.
vlt.

b In 1. Ep.
Marcial.
In vita
cap. 30.
Spondæ
olim in
Tiberi.
Altitudo
Tiberis.
Loc. cit.

Tiberis
olim villis
frequens.

ris, Tuscani, & Albæ inga infederunt.

Pons Sub-
blicius.

At extructorum in Tiberi Pontium antiquissimum est **SUBLICIVS**, ab Anco Quarto Rege, qui Ianiculum adiecit, factus è trabibus, tabulis, que iliceis, vnde nomen accepit. *Roboreus* Ouidio; nam vel vnum in eo clauum figere religioni erat, & ab eodem ponte, quod eius curam gere-
rent, Pontifices dictos autumant. Idem clarus Horatij Coclitis pugna-
cum egre disruptus, ne clavis vnquam ferreis committeretur, sanctum
est. Hunc P. Victor **AE MILI VM** nominat. *Aemilius*, inquit, *Pons*,

Pons Su-
blicius fa-
ctus lapi-
deus.

quis Sublicius. Nam ab Aemilio Lepido Pratore lapideum factum vo-
lunt. at quis Aemilius, & quo tempore fecerit, tacent. Nam ætate Oui-
dij adhuc erat roboreus; & fortasse Sublicij nomen mansit, cum lapideus
esset, & simul Aemilius diceretur. Sic Tacitus: *Orhone Principe Tiberis
immenso ædificiæ prorupto ponte Sublicio refusus*. Et Iulius Capitolinus de
Antonino Pio, cuius opera cum recenseret, *Pons*, inquit, *Sublicius, Pha-
ei restitutio*. Lampridius *Aemilium* nuncupauit: *Cadaver*, inquit, *He-
liogabali per pontem Aemilium, annexo pondere ne fluitaret, in Tiberim
abiectum est, ne vnquam sepeliri posset*. Situs erat pons Sublicius ferè ad
radices Auentini ultra pontem nunc S. Mariæ appellatum. Plutarchus de

In vita
Gracch.

Lib. 4. c. 7.

C. Graccho descendente ex Auentino: *In Caium fugam capessentem in-
ferentibus se hostibus, & assequentis eum ad pontem Sublicium*. Valerius de
Pomponio, & Lectorio amicis Gracchi fugientis: *Pomponius, quò faci-
lius Caius euaderet, concitatum sequentium agmen in porta Trigemina
(erat vt alias dixi ad radices Auentini) inhibuit: Lectorius in ponte Su-
blicio constitit*. Idem ostendit Ouidius qui Forum Boarium Auentino
proximum asseruit pontibus terminari.

*Pontibus, & magno iuncta est celeberrima Circo
Area, qua posito de bone nomen habet.*

A vicino
Templo S.
Mariæ Ae-
gyptiacæ.
Dec. 4. lib.
10.
Pons Se-
natorijs.

Hi pontes fuere Sublicius, & qui nunc S. MARIÆ dicitur, olim S. E-
NATORIVS, & PALATINVS. De hoc Liuium loquentum exi-
stimant: *M. Fuluius plura, & maioris locauit vsus: portum, & pilas pon-
tis in Tiberim, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus,
& L. Mummius Censores locauerunt imponendos*. Restituerat hunc pon-
tem Iulius III. tum magna ex parte Gregorius XIII. sub initium anni se-
cularis MDLXXV. durantibus antiquis fornibus ad vtramque ripam.
Sed anno MDXCVIII. inundante, vt nunquam, Tiberi, versus Palati-
nam ripam iterum proruptus, necdum instauratus in vsu non est.

Pons Fa-
bricius,
Cæstius.

Dion. l. 37.

Duo deinde pontes peruetusti operis Insulam Tiberis iungunt. FA-
BRICIVS, & CAESTIVS. Fabricium nunc quatuor capitum à quadri-
fronte Iani statua ibi posita in citeriore ripa L. Fabritius G. P. Cur. viar.
faciendum curauit, vt in vtroque fornibus arcu inscriptum est. De eo
Dion: *Pons quoque lapideus ad Insulam, qua in Tiberi extat, pertingens
extructus Fabriciusque dictus est*. Id peractum Anno Urbis DCXCII.
Alterum olim Cæstium, nunc S. Bartholomæi Ianiculum versus, Valen-
tinianus, Valens, Gratianus Imperatores, vt monet duplex inscriptio,
faciendum curarunt. Ipsa porro **INSULA** præter Templum Iouis, Ae-
scula-

sculapij, Faunij, de quibus alibi, lapidibus olim instructa in modum pup- Insula Ti-
pis, insignem fertur habuisse statuam Iulij Cæsaris, ac semel quod scribit beris.
Tacitus, in *Insula Tiberini amnis sereno, & immoto die ab Occidente in* Tac. lib. 2.
Orientem conuersam. Eodem loco Simoni Mago statuam Ethnici posue- Histor.
runt, vt narrat Eusebius.

Prope Insulam alterum Pontem nomine Ianiculensem statuunt, vbi Eccl. Hist.
nunc SIXTVM Sixtus IV. Pont. Max. magnificè posuit. lib. 2. c. 12.

Pontis VATICANI in via Triumphali ad Nosocomium S. Spi-
ritus nonnulla in flumine cernimus extare vestigia. Sed falluntur, qui illi
adnectunt portam Triumphalem, vt alibi copiosè exposuimus.

MILVIVS extra Vrbem deriuato vocabulo ab Aemilio Scauro
conditore dictus est, eumque Nicolaum V. Pont. Max. perhibent in-
staurasse.

ÆLIVS ad Molem Adriani adhuc extat. De eo Spartianus: *Fecit*
Adrianus, & sui nominis Pontem, & Sepulchrum iuxta Tiberim.

Iam in Transtiberino solo MOLES, & Sepulchrum Adriani ponti Moles A-
Ælio adiunctum, alterum in Vrbe Mausoleum, ex pario marmore in- driani.
imo quadratum, exinde rotundum exurgebat. Habet in prospectu ad læ-
nam in citeriore ripa Mausoleum Augusti: cuius imitatione conditum,
decreascentem per gradus figuram neglexit. De eo sic Dion: *Sepultus est* In vita
Adrianus in ripa flumij, iuxta pontem Ælium. Illic enim sepulchrum con- Adriani.
ditum. Iam enim Augusti monumentum repletum erat. ne quisquam am-
plius in eo sepeliebatur. In eo deinceps Antonini conditi: describiturque
à Procopio Equestribus statuis, & quadrigis ornatum.

A porta Aurelia vsque ad Templum D. Petri, vt à porta Ostiensi vsque Porticus
ad D. Pauli, continuas PORTICVS olim fuisse notat Procopius. Re- ad Tépla
liquum spatium ædificijs, ac domibus impeditum. Cæterum ante condi- SS. Petri
tum à Constantino illud Templum terris omnibus venerabile, ibi fuerant & Pauli.
Horti Neronis de quibus paulo post. Quædam alia de Vaticano memo-
rantur, haud sane firmis auctoritatibus nixa, præter frequentia in eo cam-
po sepulchra, & infalubre Cælum, quod nostra ætas propter Cinium, te-
ctorumquæ frequentiam salubrius experitur. De Sepulchris ab Helioga-
balo disiectis meminit. Lampridius: *Fertur, inquit, Elephantorum qua-*
tuor quadrigas in Vaticano agitasse dirutis sepulchris, qua obstitabant. De
loci natura Tacitus: *Postremo ne salutis quidem cura infamibus Vaticanis* Tac. lib. 2.
locis magna pars tetendit, unde crebra in vulgus mortes, & adiacentia Ti- Histor.
beri Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis audivit,
& astus impatientia labescit. Quo loco, etiam Ianiculo subiecta loca,
comprehendi arbitror à Tacito. Omnis enim ille tractus sub Vaticanis
montibus situs est.

Accedit, quod sub ipso Ianiculo, non horum tantum Vitellianorum
temporariæ stationes, sed perennes militum erant institutæ ab Augusto.
CASTRA RAVENNATIVM dicta; nempe militû qui Classem Castra Ra-
Rauennæ collocatam tuebantur ad defensionem superi Maris. Hi Clas- uennatiû.
sarij venientes ad Vrbem ibi statua habebant, & ad hos, siue alios Sueton. in
Aug. c. 49.

TABERNA MERITORIA, ubi nunc Aedes S. Mariæ trans Tiberim, pertinebat: unde Oleum abunde ad fluuium vsque fluxisse Ecclesiastica monumenta prodidere: & constans fama designatusque in Templo maximam sub Aram locus, veterique hoc titulo notatus, *Fons Olei*, abundè testantur. Quoniam vero principatu Cæsarum rarissimæ expeditiones maritimæ, Rauennates Classarij frequentes erant in Vrbe, ludisque vela duc bant in Theatro. Lampridius in Commodò: *Irritum*, inquit, *id credens*, Commodus, à *Populo Romano*, à *militibus Classarijs* qui vela ducebant, in *Amphitheatro* interim præceperat. Præter milites Transiberinam Regionem, extra Urbem positam, incolendam ijs Romani dederunt, quibus ipsi infensi essent. Quare victis Campanis *Locus ubi habitarent*, ut ait Liuius, *trans Tiberim*, qui non contingeret Tiberim, datus est. Et Veliternis: in quos, ut idem ait, *grauitèr sauitum, & mari directi: & Senatus inde abductus*, inssique *trans Tiberim habitare*, ut eius, qui cis Tiberim deprehensus esset, *vsque ad mille pondo clarigatio* esset. Eodem, & Iudæos compulerunt, notosque apud Martialem Transiberinos ambulatores fracto vitro sulphurata permutantes.

Ad Aedem nunc Sancti Francisci collocant HORTOS Cæsaris, de quibus Suetonius. *Populo Hortos circa Tiberim publicè, & virisim trecentos fessertios Cæsar legauit*. Ibi & Templum Fortis FORTVNÆ. De Fortuna Plutarchus. *Quæ vero ad Tiberim dedicata est Fortuna Fortis, scilicet omnia vincendi prædita, & generosa, ei sanam in hortis populo à Cæsare legatis edificauerunt, quod hunc quoque fauore Fortuna ad summam potentiam euectum indicarent, quod & ipse testatus est*. Tacitus: *Aedes Fortis Fortuna Tiberim iuxta in Hortis, quos Cæsar Dictator Populo Romano legauerat, sacrarium genti Iulie, effigiesque Divo Augusto apud Bonillas Tiberio Principe dicantur*. Aliam Seruius Rex, ut aliàs dixi, ad Tiberim Fortunæ Forti Aedem extruxerat. Ouidius:

Ita Deam lati fortem celebrate Quirites,

In Tiberis ripa munera Regis habet.

Et deinde: *Conuenit & seruis, serua quæ Tullius ordo.*

Constituit dubia Tempia propinqua Dea.

NAVMACHIAM Augusti, quò deducta est Aqua Alsetina, statuerunt ad Templum, & Cœnobium Monialium SS. Cosmæ, & Damiani. Suetonius: *Bis omnino toto secessus tempore Tiberius Romam redire conatus semel triremi vsque ad proximos Naumachia Hortos subuectus est: disposita statione per ripas Tiberis, quæ obuiam prodentes summoneret*. Frontinus: *Ni forte cum opus Naumachia Augustus aggrederetur, ne quid salubrioribus aquis detraberet, Alsetinam aquam proprio opere perduxit: & quod Naumachia ceperat superesse, hortis subiacentibus concessit*. LVCI olim Furiæ incertus est locus. Meminit Plutarchus. Caius, inquit, *occupauit aliquantisper in Lucum Furina confugere*. Nec PRATA MVTIA certò demonstrari possunt, quo agro à Senatu Romano Mutius Scæuola donatus est. an prope Quintia? an quæ postea Neronea, hodiequæ vulgò Prata dicuntur? De ijs Liuius. *Patres C. Mutio virtutis causa*

trans

trans Tyberim agrum dono dedere, quæ postea sunt Mutia prata appellata. Datum est quemadmodum ante Horatio Pontis defensori quantum posset circummatari uno die, ait Dionysius. Denum sub Ianiculo sepultum fuisse Numam, duasque arcas lapideas ibi repertas testatur Liuius; quarum altera cadauer Numæ iam penitus absumptum; altera quatuordecim libros, de Latina, Græcæque disciplina habuissent, eosque decreto Senatûs in Comitio combustos. Alia Ianiculi propria, vel dicta à nobis, vel postea dicenda sunt.

Dionys.
lib. 5. Rom.
antiquit.
Liui. dec. 4.
lib. 10.

Quædam Tempia. Cap. XXII.

MULTA in decursu operis Tempia suis locis constituta sunt. Nunc ea, quorum sedes veluti digito indicari non potest, paucis designabimus: neglecto narraudi ordine, ut se se obtulerint.

Fuit in Campo Aedes **LARIVM** permarinum, quam venit L. Aemilius Regillus navali prælio aduersus Præfectos Regis Antiochi: Quæ draginta post annos dedicata est. Ita Liuius.

Aedes Larium.
Dec. 4. lib. 10.

METELLI Aedes prope Campum. De ea Plinius: *Praxiteles Ionem fecit ebrium in Metelli Aede, quæ Campus petitur.* Hæc opinor Ionis fuit. Indicio est signum Iouis. Templum **FOELICITATIS**. De eo Plinius: *Trospades ad Aedem Foelicitatis. Et: Signa, quæ ante Aedem Foelicitatis fuerunt.* Dion: *Erat enim Curia Hostilia cum reserata fuisset, de nouo destructa, eo verbo, quod ibi Templum Foelicitatis ponere instituisent; Quod Lepidus Magister Equitum absoluit. Sed res ipsa ob hanc causam, ut ne in eo quidem loco Sylla nomen superesset, ac noua Curia Iulia vocaretur.* Huius Templi Sylla primus videtur auctor, qui se Foelicem cognominavit. Resectum id fortasse est ab Antonino Pio. Vidimus enim in eius nummis, cum Inscriptione; *Templum Foelicitatis*. Templum **ANTONIAE** apud Plinium ornatum pictura Herculis: *In Antonia Templo Herculem auersum; ut, quod est difficilius, faciem eius ostendat verius pictura quam promittat.* Sed fortasse Templum ab Antonia factum significat, Aedes **POMPEII** apud Circum. Plinius, *Hercules, qui est apud Circum Maximum in Aede Pompeij Magni.* à Pompeio videlicet, extructa.

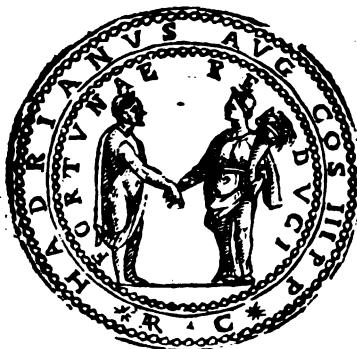
Lib. 35.
cap. 5.
Li. 36. c. 1.
Lib. 34.
cap. 8.
Dion. l. 44

Lib. 35.
cap. 10.

Li. 34. c. 8.

Templum **HORTAE**, Deæ ab hortando dictæ; ideoque semper apertum, quod hortaretur ad honestas actiones. De eo videndus Plutarchus. **DIANÆ** multa Tempia Romæ. Idem in q. 3. Rom. Tempia **PACCHII** & **HERCVLIS**. De his Dion; *Tam Baccho, quam Herculi Tempia.* **Minimam Senecæ edificauit.**

in q. Roman. q. 46
Lib. 76. siue Xiphil. in Seneca.

Templum
Equestris
Fortunæ.
Dec. 4. lib.
10.
Lib. 2.
dec. 5.
Lib. 3. c. 2.

Girald.
syntag. 16.
Tac. Ann.
lib. 3.

Dec. 7.
lib. 10.

In lib. de
Fort. Rō.

Athen. 1. 8

Templa FORTVNÆ quam plurima, de quibus Plutarchus in quæst. Rom. quæst. 74. & lib. de Fortitudine Romani. Inter cætera *VIRILIS* *Fortuna* Templum ab Anco Martio Quarto Rege est adificatum. Plutarchus. *MVLIERIS* *Fortuna* (idem ait) *Romani* fecerunt, quo tempore Marcium Coriolanū Volcos aduersus Urbem adducentem mulierum opera auertit. Templum EQVESTRIS *Fortunæ* vovuit Q. Fulvius Proprætor in pugna Celtiberorum, locandamque curauit Consul, teste Liuius. Idem Censor annos sex postquam venerat, eodem auctore, dedicauit. Vitruuius de systylo, in quo columnas duarum spatium diuidit, præcepta tradens: quemadmodum, inquit, est *Fortuna Equestris* ad *Theatrum lapideum*. Interpretes ad *Theatrum Pompeij* fuisse interpretatur, quod primum mansurum conditum est. Potius dicerem *Theatrum Balbi*, aut *Amphitheatrum Tauri*, impolitioris opere facta. Id enim significare videtur lapideum. *Theatrum* vero pro *Amphitheatro* frequenter ponitur. Hæc cum certa sint, miratur Giraldus, cur legatur apud Tacitum: *Incessit dein religio quoniam in Templo locandum foret donum*, quod pro valetudine *Augustæ* Equites *Romani* voverant *Equestris Fortunæ*. Nam & si delubra eius *Dea* multa in *Urbe*; nullum tamen tali cognomento erat. Repertum est, Aedem esse apud *Antium*, qua sic nuncuparetur. Ita domum apud *Antium* statuitur. Agebantur hæc paulo post mortem *Augusti*, quo viuente, Vitruuius illa scripserat. Neutrum tamen aberrasse dicerem, potuit enim interea temporis illud delubrum fortuito aliquo incendio, qualia frequentissima in *Urbe* fuerunt, corripui, & absumi; vt vel consumptum iaceret, vel ante vsum instaurari oporteret. Templum nouum *Fortunæ*: item *Spei*. P. Viçtor in Regione septima Aedes CONCORDIÆ in Area Vulcani. Dedicauit C. Flavius scriba *Ædilis Curulis* qui primus *Fastos* publicauit. Liuius: *Aedem Concordiæ in Area Vulcani summa inuidia nobilium Flavius dedicauit*. Edes VULCANI in nummis Valeriani. Templum VIRTUTIS posuit, teste Plutarcho, Scipio Numantinus, siue Africanus secundus. Templum FORTVNÆ VRBIS. Hoc Adrianus Cæsar ædificauit. Athenæus: Celebrabantur enim *Parilia* dicta quondam *Feria*, nunc *Romanas* appellant, extruendo, dicatoque *Fortunæ Urbis* Templo ab optimo, & humanissimo Imperatore Adriano. Templum COMMODI. De eo Vopiscus in Aureliano: *Commodi Templum ascendit*. Hoc fortasse *Seuerus* posuit, qui *Diuum Commodum* fecit Aedes PORTVMNI ad Pontem *Aemilij*, olim *Sublicium*. P. Viçtor in Regione xj. *Circi Max. LIBERTATIS* in *Auentino*. Templum CLEMENTIÆ Cæsaris. Id ostendunt nummi veteres, & auctor est Plutarchus. Templum PACIS *Perpetuæ*, AETERNITATIS *Augustæ*, AETERNITATIS *Flauiorum*

IVNONIS MARTIALIS, & alia; nummi Caesarum. Templum CÆ. In Galba SARVM in quo communiter colerentur. De eo Suetonius: *Ac subinde cap. 1. tacla de Cælo Caesarum Aede: capita omnibus statuis simul deciderunt. Augustique sceptrum è manibus excussum est.* Herodianus lib. 4. *Ita comitati magno pompa composuerunt ipsum, Seuerum, in Templo, ubi Marci, ac superiorum Principum sacra visuntur monimenta.* Sed dubium, an de hoc vel alio Templo loquatur. cum præsertim de eius reliquijs affectis sepultura sermo sit, quas eius Mausoleo illatas diximus.

Antiqui Romanorum Horti. Cap. XXIII.

ALIQVA suis locis ædificia consultò prætermisimus, quia in Hortis excitata, cum his quoque erant coniungenda. Nunc Hortos seorsum inspicemus, ordine temporum, quo quisque in pretio fuit, conseruato. **HORTI** quidem **NVM AE** Horti Nu
Regis referuntur ab Ouidio, sed ubi fuerint non constat. nisi forte in **Qui-** maz.
rinali, ubi quædam alia huius Regis, aut sub Auentino collocandi sunt;
Sic autem ille 3. Fast.

Cade caput dixit, cui Rex parebimus, inquit;

Cadenda est Hortis eruta cepa meis.

Viridarium deinde Regium antiquissimum in Vrbe fuit **TARQUINII** Horti Tar
Superbi, in quo inambulans Rex, consulenti per nuncium Sexto filio ni- quini Sa-
hil respondit; sed vt olim Periander Corinthiorum Tyrannus in re non perbi.
dissimili eminentiores spicas contrinit; sic Tarquinius Rex summa papa-
uerum capita decussit, auctore Linio, & Dionysio. Et Horti fuerunt in- Liu. lib. 1,
Esquilij, ubi Rex, Solino teste habitabat. At in qua parte montis? *su-* Dionys.
pra, inquit Solinus, *elinum pullium, sacundalem lacum.* ubi corrupto lib. 4.
loco corrigendum, Fagutalem lucum. Hic autem Fageus lucus perti-
nebat ad montem Viminealem, qui idcirco Fagutalis etiam nuncupatus
est, vt aliàs diximus, Ideoque Hortos in Esquilij fuisse dicendum est,
quæ versus vicum Patricium, vergunt ad viminei partem Collis, in qua
Aedes S. Laurentij; erant enim ædibus adiuncti. Liuius, *Rex velut de-* Loc. cit.
liberabundus in Hortum adium transit, sequente murtio filij. Ouidius, 2. Fast.

Hortus odoratis suberat cultissimus herbis

Seclus humum riuo lenè sonantis aqua.

Quæ sequuta sunt tempora Hortos in pretio habuerunt, sed minime pre-
tiosos. quippe caulium, & brassicarum prouentu vberissimo Horti, & a-
gricolæ prisci probabantur; nec illos florum blandimenta delectabant,
sed olera, quæ aut facile coquerentur, aut ex se se expedita, & parata li-
gno parcerent, igni non egerent. Quod Plinius scribit. Nec sane exi- Plin. L. 19,
guus Hortorum fructus extitit, cum procerum cognomina produderunt. cap. 4.
Vt non minus natos inter legumina Fabios, Lentulos, Pisones, aliosque
huiusmodi Roma laudaret, quam ex Laquearum thyrso Laucinos. iam
quod ait idem, *In fenestris suis plæb Urbana in imagine Hortorum quo-* Loc. cit.
tidia-

Pensiles *sidiana oculis rara praebebant, antequam praefigi prospectus omnis corgis*
 Horti. *multitudinis innumera saeva latrocinatio.* Sed hi **HORTI PENSILES**
 Plin. l. 19. *eresciente luxu rotis promouebantur ad Solem, rursusque hibernis die-*
 cap. 5. *bus intra specularium monimenta reuocabantur. Quod Plinius, & Co-*
 Col. li. 11. *lumella, & Iunior Plinius confirmant, & Martialis:*

Plin. lib. 2.
 epist. 17.
 Mart. li. 8.
 Epig. 14.

Pallida ne Cilicum timeant pomaria brumam,

Mordeat, & tenerum fortior aera nemus.

Hibernis obiecta notis specularia puros

Admittunt Soles, & sine saepe diem.

Ep. 68. 18. Et alibi: *Invida purpureos vrat ne bruma racemos,*

Et gelidum Bacchi munera frigis edat.

Condita pepsicua viuit vindemia gemma,

Et tegitur felix nec tamen vna latet.

Pumineum lucet sic per bombycina corpus:

Calculus in nitida sic numeratur aqua.

Quid non ingenio voluit natura licere?

Autumnum sterilis ferre iubetur byems.

Sic autem non solum poma seruabant, sed etiam flores alieno tempore
 Epist. 122. exprimebant, ut scribit Seneca: *Pomento, inquit, aquarum calentiam,*
& calorum apta mutatione brama lilium, florem verni exprimunt. Hac

Xi. 29. c. 5.

ratione, teste Columelia, fere toto anno Tiberio Casati cucumis fere-
 batur. Sed Plinius singulis diebus allatos Tiberio cucumeres notat, *pen-*
siles eorum Hortos rotis in Solem obliuibus promouentibus. Quod autem
 Martialis specularia illa gemmas nuncupauit, causa est, quod antiqui in
 usu quosdam lapides pellucentes, ac speculares habuerunt, tenues in cru-
 stas dissectos: uti hac tempestate vitreis orbibus, & quadratis nos frig-
 us ventosque arcere soleamus. Illud etiam hortensis luxus argumentum
 est apud Romanos, quod, Seneca referente, **POMARIA** summis etiam
 turribus habuerant, eorumque syluae in caetis domorum, ac fastigijs nu-
 tarunt, inde ortis radicibus, quod improbe cacumina egissent.

Loc. cit.

Sed his cum longo annorum cursu praetermissis, ut veros proferam,

Horti Ma-
 ri.

Plin. l. 25.
 cap. 7.

et germanos Hortes, **MARIA** primo se offerunt spectandos, a
 Mario opimor Cimbrorum illo victore confiti. De his Plinius: *ea pistor-*

ae cum peracta esset in Marianis Hortis accensa fulmine cum optima Hor-
torum parte conflagrauit. Horum quidem solum nomen ad nos perue-

nit: ubi, aut quomodo parati fuerint, quia ceteri siluerunt, ego quo-
 que silentio praeteribo. Neque enim dixerim fuisse ad Anienem, ubi Ma-

Luc. lib. 2. rij tumulus, de quo Lucanus:

Tollentemque caput gelidas Anienis ad ondas

Agricola fracto Marium videre sepulchro.

Horti **LVC VLLIANI** multo notiores. Nec tamen ita certo de so-
 co, ut de auctore constat L. Lucullo victore Mitridatis. Singularem ve-
 ro loci amenitatem testatus est Plutarchus. *Quando, inquit, vel hac ata-*
 Plutar. in *te ita gliscente latet, Horti Luculliani inter Principis sumptuosissimos ha-*
 vita Lu- *bentur:* De his Plinium in Panegyrico ad Traianum loquentem putant:
 culli.

Ipsos

Ipsos illos magni aliquando Imperatoris Hortos, illud nunquam nisi Cæsaris suburbanum licemur, emimus, implemus. Tanta benignitas Principis, tanta securitas temporum est, ut ille nos principalibus rebus existimet dignos, nos non timeamus quod digni esse videamur. Venerunt in potestatem Augustorum Claudio Imperatore cum à Valerio Asiatico secundum Consule magnificentiores pulchrioresque factos Messalinæ Claudij videri concupiunt. Tacitus: pariterque Hortis inbian, quos ille à Lucullo coemptos insigni magnificentia excolebat. In quibus deinde, ut huius cæterorumque flagitiorum pœnas penderet, gladio Tribuni transfixa est. Idem: Interim Messalina Lucullianis in Hortis vitam. At venditi sunt à Traiano? id quidē videatur conijci ex Plinio. Adhæc Lipsius prior re Taciti loco citato: Vides, inquit, quomodo in Principis res pervenerint. Horti Luculliani manseruntque ad aetatem Traiani. Verum aliquis posset Plutarchum obijcere, qui sua ætate Hortos Principis sumptuosissimos Lucullianos nuncupavit. Nam Traianus, si Hortos Luculli vendidit, secundo circiter principatus anno id probabiliter fecit. Habitus est enim Panegyricus à Plinio ante bellum Dacicum. Traianus autem quarto Imperij anno de Dacis triumphavit, teste Cassiodoro in Chronico, & Eusebio. At Plutarchus si illa scripsit ante Traianum Cæsarem, quis non putet, tamen si Luculli vitam publicasset, quod scripserat correcturum fuisse? Verum credendum non est, tunc ea scripsisse, vel saltem publicasse, qui anno tertio Adriani, id est viginti circiter post annos floruit, & habebatur insignis Philosophus, testibus Eusebio, & Cassiodoro. Itaque videtur elici posse, nisi Horti, quos Traianus abalienavit, Luculliani fuerunt, fuisse fortè Pompeianos, qui item post Antonium venire in Augusti, & Cæsarem potestatem.

Lib. II.
Ann. initio.

Ibid. in fine.

Lib. I. de Aquæd.

Ut ut se res habeat, quo tandem loco Urbis confiti? Sane videre difficile est, nisi fortè Frontinus facem præferat. Ait enim, *Arcus Aqua Virginis initium habent sub Hortis Lucullianis, finiuntur in Campo Martio secundum frontem Septorum.* Aqua quidem Virgo, ut hodieque postquæ à Nicolao V. Pont. Max. ductus resectus est, cernitur, per subterraneos, & profundissimos specus meabat sub collibus declivibus in Tiberinam planiciem, & alveum, extra Urbem, & Pincianam seu Collatinam portâ. His collibus adiunctus est is, quem olim collem Hortorum, hodie Trinitatis à celebri eius Templo dixere: Campo Martio imminens; quem subterlabens Aqua, inde super arcus in Campo extructos usque ad Septa, ubi fons erat, decurrebat. Quare Horti Luculliani, sub quibus inchoabatur arcus, aliquam partem Pincij collis Campo Martio imminentem occuparunt: ubi nunc pars item Hortorum Medicorum, Cænobium, Hortusque Fratrum Minorum cognomento: Hoc cum verba Frontini persuadent, tum quia cum idem collis olim Hortorū siue Hortulorum honorifica appellatione diceretur, præter Lucullianos, & eos de quibus dicam, quos alios saltem insignes aluerit, ignoro. Hi vero tale nomen merito illi tribuere potuerunt. Fuit autem, ut alias dixi, ætate Luculli, multoque post ille mons extra Urbem.

Ac

- At vnde Pincij nomen accepit? neque enim id diximus. Audiui, eruditum virum nuper id ex Templo S. Felicis in Pincis inibi olim extructo derivasse. Eius tamen scripta prope diem evulganda videre non potui.
- Pincius** Placet interim, quod alijs placuit, à P I N C I I S Parritijs Romanis derivare. Certè cum iam ab Aureliani principatu receptus in Urbem esset collis, mirum est, tamdiu Hortorum appellationem viguisse: atque Ethnicos, quorum tum plurimi erant in Vrbe, probasse inventum cognomen à Christianis: hos vero cum insigne nomen Felicis Nolani martyris haberent, cognomentum colli quævisse ex eo vocabulo in Pincis, quod etiam Nolæ quid significet, ignoratur. Ibi autem fuisse nobiles Aedes Pinciorum, qui ut ante Laterani Cœlio, sic dare huic colli nomen poterant, patet ex Cassiodoro: *Declaramus, ut marmora, quæ de domo Pinciorum constat esse deposita, ad Ravennatensem Urbem per catabolenses vestros ordinatione dirigantur.*
- Pro Milone.** Minus celebres HORTI POMPEII sunt, quamquam duplices. De quibus Asconius, Plutarchus, Cicero, Appianus, & alij: Cicero: *Pompeio in Hortos nunciauit.* Rursum. *At eiusdè Pompeij Aedes etiam & Hortos.* Appianus: *Antonius, inquit, Pompeianis in Hortis à Cesare dono quoddam sibi traditis versabatur.* Verum Antonio non traditi, sed venditi fuerunt, teste Marco Tullio. *Nam bona, inquit, Pompeij basta posita pro Aede Iouis Statoris à Cesare coempta sunt à sectore Antonio: idemque postea appellatus de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebat, rerum suarum auctione facta persolvit.* Asconius duplices videtur astruere. *Timebat, inquit, Pompeius Milonem, seu timere simulabat: plerumque non domi sua, sed in Hortis manebat, idque ipsum in superioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat.* Quare quidam inferunt, superiores illi, & inferiores fuerunt. Et huc verba Martialis accommodant: *Illinc Pompeij dona, nemusque duplex.*
- Loco cit.** Ad inuestigandam autem Hortorum sedem primum pro certo est habendum, fuisse extra Urbem: quod perspicue Asconius, & Plutarchus tradunt. Ille enim notat, cum Pompeius Proconsul, habebat enim exercitus in Africa, & in Hispania, quas per suos Legatos administrabat, esset ad Urbem, habitasse in Hortis: *Senatum habitum in Porticu Pompeij, ut Pompeius posset adesse;* non enim in Curiam intra Pomœrium venire poterat. Quod & ipsam porticum extra Urbem fuisse demonstrat. Idem alibi: *Quando, inquit, ante triumphum vetitum erat, ingredi Urbem, misit Pompeius petitum ad Senatum, ut Comitio Consularia proferret. Quodcum non obtinisset, quærens Afranium Consulem facere, nummos pro eo in tribus promunciauit, atque ad eos accipendos venerunt in Hortos Pompeij, quos utique tunc Pompeius habitabat.* Accedit quod superiores Villam eodem Asconio auctore, adiunctam habebant: quare in edito, patentique loco esse debuerunt, quem Urbs Ciuium tectis impedita non præbisset. Has ob causas Hortos Pompeij in eodem colle Pincio fuisse arbitror, prope Lucullianos. Hæc enim videtur fuisse eius loci dispositio, ut primò sepulchrum Lomitiorum propius portæ Flaminie extaret. De hoc Suetonius:
- Horti Pompeij vbi fuerunt.**

nus: *Reliquias Neronis gentili Domitiorum monimenta condiderunt, quod* Et Horti
prospicitur è Campo Martio, impositum colle Hortorum. In eo monimen- Domitij.
to solum porphyretici marmoris superstante lunensi ara circumseptum est la- In Nerone
pide Tbasio. Credibile est munumento propinquos alios hortos eodem C. 50.
colle impositos, sed eorum scriptores non meminere. Sequebantur Lu-
culliani in Hortis nunc Mediceis: Pompeiani versus Pincianam portam,
ubi pars Mediceorum est, tum Ludouisorum hortorum. Quoniam autè
villa his erat adiuncta, arbitror peramplo patentique ambitu protensam
ad Orientem, aliquam partem Burghesiz nunc Villæ attigisse.

Hæc de superioribus hortis Pompeij. Maior umbra in INFERIO-
 RIBVS est: qua, vt tenebris obfita, videntur à paucis, situm quidem
 omnes ignorant. Mihi autem si diuinandum est, probabile fuerit, eos ad
 Pompeij Porticum, & Theatrum fuisse. Nisi quis putet, dici inferiores eo
 quod coniuncti cum superioribus ad radices collium, aut certe in ima eius
 loci parte essent constituti; quod in medium relinquo. In priorem tamen
 opinionem inclinat animus.

Horti CAESARIS, vt supra dicebam, in Transiberina regione,
 iuxta fluvium fuere ad Cœnobium S. Francisci.

SERVILIANI, an Salustiani tempore præcedant incertum est,
 qui longa Caesarum possessione nobilitati sunt. Seruilianorum hortorum
 neque auctor, neque certa sedes proferri potest. Seruilia quidem gens
 Romæ clarissima plurimos Romæ Consules dedit. Ab aliquo huius gen-
 tis Seruilio dictos putauerim hortos Seruilianos potius, quam à Seruio:
 quamuis Macrobius scribat: *Cum contra, & cognomina ex proprijs sint* Lib. 1. Sat.
tracta nominibus vt ab Aemilio Aemilianus, à Seruio Seruilianus. Hi hor- cap. 6.
ti in delicijs fuere Neroni Caesari. Tacitus affirmat, eum rarum egressu Tac. li. 19.
domo, aut hortis clausum. Hi enim & Seruiliani erant, vt idem paulo post: annal.
Milichus, inquit, capta luce in hortos Seruilianos pergit, deductusque ad
Neronem urgens periculum, & graues coniurationes docet. De iisdem
 Suetonius. *Nunciata exercituum defectione, Nero transijt in hortos Ser-* Suet. in
uilianos. Ibique desertus ab omnibus, procurrit, inquit, quasi præcipita- vita cap.
turus se in Tiberim. Qui locus admonet, vt hortos Seruilianos Tiberinæ 47.
ripæ aditos putem. Cur enim habitans in hortis Imperator procurrisset

se præcipitatus in Tiberim, nisi hortos ipse fluvius alluisset? Neque enim
 credibile est, eum extrema timentem, si horti à Tiberi longe aberant, ab
 eis egressum de media nocte per mediâ Urbem ad fluvium decurrisse. Ac-
 cedit, quod Nero cogitans de fuga, libertorum fidissimos Hostiam præ-
 miserat, quò deinde secundo Tiberi esset ipse venturus, ab eisdem hortis
 soluto nauigio: Itaque cū alium hac de re scriptorē non viderim, nec mi-
 hi manifestius argumentum sit; arbitror Hortos Seruilianos non longe à
 Ponte nunc Sixto in minore campo fuisse ad ripā Tiberis. Hic enim, affir-
 mât Strabone, præter plurima, & pulcherrima ædificia multis etiâ lucis,
 & hortis ad amoenitatē consitus erat. Qua de causa Pompeij etiam hos-
 tos inferiores habere potuit. Multa simulacra, præter Cæcerem, & Ve-
 stem sedentem, & Apollinem, commendat Plinius in hortis Seruilianis.

Horti

Vbi fue-
 rint horti
 Seruiliani.

Strabo l. 3.

Plin. l. 36.
 cap. 5.

Horti SALUSTIANI in Quirinali ad Salariam portam sue Col-
 linam, fuere. Auctor eorum Crispus Salustius Romana primus in histo-
 ria; idemque suorum amœnitate Hortorum nemini secundus. Hic ex A-
 fricæ Prætura, quam à Cæsare acceperat, refertus pecunia Romam re-
 uersus, eam partem Quirinalis montis delegit, in qua *Hortis pretiosissi-*
mis, ut loquitur Cicero, seu quis alius in Salustiana, & loco amœnitatē,
 & sibi scriptis historijs perpetuum nomen daret; quamquam scriberet
 ipse, contra quam fecerat. Horum multi veterum scriptorum memine-
 re. Tacitus: *Tertium agmen*, Flauij exercitus, *per Salariam Collina por-*
ta propinquabat. *ij tantum* (pergit paulo post) *conficcati sunt*, qui in
 partem finisram Vrbis ad Salustianos Hortos per angusta, & lubrica via-
 rum flexerant. Superflantes mastrijs Hortorum Vitelliani ad serum usque
 diei sacis, pilisque subeuntes arcebant, donec ab Equitibus, qui porta Collina
 irruerant, circumuenirentur.

Ex quo loco deducitur, non modo ad portam, sed intra portam Col-
 linam hortos fuisse. Idem: *Regrredienti*, Neroni, *per viam Plaminiam,*
compositas insidias, satoque euitatas, quoniam diuerso itinere Salustianos
 in Hortos remeauerit, auctoremque eius doli Syllam ementitur. Nec mi-
 rum eò Neronem diuertisse; Erant enim Salustiani Horti Principis. Qua-
 re post Neronem Vespasianus teste Dione, *raro habitabat in Palatio; In*
Hortis autem Salustianis plurimum erat, eoque recipiebat quemcumque
 non solum Senatorij, sed cuiuscunque ordinis. Nerva morbo perijt in Hor-
 tis Salustianis, referentibus Eusebio, & Cassiodoro in Chronicis. Disple-
 cebat Areliano, ut ait Vopiscus, cum esset Roma habitare in Palatio, ac
 magis placebat in Hortis Salustianis, vel in Domitia viuere. Milliarium
 sem denique porticum in Hortis Salustij ornamit, in qua quotidie & equos
 & se fatigabat, quamuis esset non bona valetudinis. Eodem Alexandri
 Seueri fuisse colligitur ex Vlpiano: Si vero, inquit, Salustianos Hortos, qui
 sunt Augusti, vel fundum Albanum, qui principalibus vrbis deseruit, le-
 gauerit quis, furiosus est. Sub eodem enim floruit Vlpianus, & Prætoria-
 nis Præfectus est. Situs Hortorum hic est, supra descriptus à nobis: cum
 de monte Quirinali ageremus. Curuatur enim collis ad portam Collinā,
 duæque planicies, altera ad mœnia Vrbis, & Hortos Ludouisianos perti-
 net; altera secundum altam Semitam, nunc Piam ad Aedem S. Susannæ,
 & Hortos Barberinos protenditur, utraq; olim celebrata Salustianis
 Hortis: in medio vallis angusta primum, deinde latior. In angusta visitur
 cauea Circi Hortorum Salustianorum, vbi acclius hinc atque hinc solo
 apparent hodiequē sediliū, & Templi Veneris suboscra vestigia; quod in
 ipso Circo, ut alia in alijs erant. De quo hanc Inscriptionē recitat Fulvius:

M. AVRELIVS. PACORVS
 M. COCCEIVS. STRATOCLES
 AEDITVI. VENERIS. HORTORVM
 SALVSTIANORVM. BASEM. CVM
 PAVIMENTO. MARMORATO
 DEANAE
 D. D

Eius-

Eiusdem Circi erat Obeliscus notis Aegyptijs impressus, qui confractus iacet in Hortis Ludouisianis, non modico interuallo, à cauea distans, eò, incertum qua causa, translatus. Apud eosdem Hortos versus portam Collinam, porticum Milliarientem locatam reor ad meridiem, hibernique Solis tepores. Sed ex altera parte Horti Salustiani ad Hortos nunc Barberinos terminabantur. Constat ex ijs quæ supra de actis S. Susannæ recitata sunt, in quibus refertur, eius Virginis, & Gabinij patris domum postea conuersam in Templum Susannæ nomini dicatum, iuxta Aedes, & Forum Salustij ad Arcus portæ Salarie positam fuisse.

Obeliscus
in Hortis
Salustij.

At in Esquilij **C A I I**, & **L V C I I** Cæsarum Horti fuerunt. Hi nepotes Augusti ex Iulia filia, & M. Agrippa, ab eodem Augusto adoptati sunt in Imperio successores. Horti prope ipsorum **B A S I L I C A M**, & **P O R T I C V M** fuere: quorum ædificiorum adhuc aliqua pars extat, sphericus nempe fornix lateritijs nixus parietibus non longe à muris Urbis, atque Aede S. Bibianæ. Fuluius eum locum, corrupto nomine, suo suo nuncupatum testatur *Thermas Gallutij*, quasi Thermas Caij, & Lucij. Ex quo infert, ibi Porticum, & Basilicam horum Cæsarum fuisse. Suetonius: *Quædam etiam opera sub nomine alieno fecit, Augustus. ut Porticum, Basilicamque Lucij, & Caij.* Dion: *Pugnatum est, ab alijs in Horto Caij, & Lucij, quem Augustus perfodi ob eandem causam iusserat.* ubi alij pro Horto, *lucum* vertunt. Sed verisimile est, & Lucum, & Hortos fuisse; in Esquilij præsertim, quas ut alias dixi, Augustus repurgauit, sepulchris amotis, & producto pomærio, salubriores fecit, ornauitque. Itaque non necesse erat, transferri à quibusdam, ut supra dixi, Basilicam Caij, & Lucij ad Templum nunc S. Mariæ Aegyptiacæ.

Horti Caij, & Lucij.

Lib. 2.

In vita Aug. c. 29. Lib. 66.

Agrippa horum Cæsarum pater nobiles & ipse Hortos parauit in Urbe, quos moriens populo legauit. Dion: *Moriens, Agrippa, etiam populo Hortos, & Balneum à se denominatum legauit.* Qui locus indicat **HORTOS AGRIPPÆ** eius Thermis fuisse coniunctos inter Pantheon Aedemque S. Andree. In his Hortis, **STAGNUM AGRIPPÆ** fuisse probabile est, potius quam trans Tiberim, ut quidam ponunt. De eo Tacitus: *In stagno igitur Agrippa Nero fabricatus est ratem, cui superpositum conuiuium aliarum tractu moueretur. Naues auro, & ebore distinctæ.* Adhuc illi erat **SYLVA**, & **LVCVS**. Idem: *Postquam tenebra incedeant, quantum iuxta memoris, & circumiecta tebsa consonare cantu, & luminibus clarescere.* De eodem idem auctor: *Apud NEMVS quod nauali STAGNO circumposuit Augustus.* Nisi de Nau-machia Augusti hic sermo sit.

Horti Agrippæ.
Lib. 34.

Tac. lib. 15.
Ann.

Agrippæ filia **AGRIPPINA**, nupta Germanico Cæsari, mater Caij Caligulæ; Auia Neronis **HORTOS**, & ipsa dicitur habuisse: qui fortasse Germanici antea fuerant. Meminit Seneca. *Deinde, inquit, adeo impatiens fuit differenda voluptatis Caius, ut in Xysto maternorum Hortorum, qui Porticum à ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis, atque alijs Senatoribus ad lucernam decollaret.* Hi Horti fuere ad Tiberim, quod illa verba significant, *Porticum à ripa separat.* Constat

Horti Agrippinæ?

Lib. 3. de Irac. 18.

Li. de leg. mat Philo: *Exceptos enim, inquit, nos primum in Campo Martio, cum ē ad Caiū, maternis hortis, Caius, exiret.* Sed male interpres addidit, *Martio*. Nam Græcus Codex sic habet: *Ἀρξιστάμηνον γὰρ ἡμῶς ἐν τῷ περὶ τῆς πύλης τῷ περὶ τῆς μητρῶν ὁρίων κήπων.* *Excipiens enim nos in campo ad Tiberim, primum, cum exiret de maternis hortis.* Plures autem campi ad Tiberim. & hic Vaticanus erat, ut paulo post.

Horti Mæcenatis. His paulo Antiquiores fuere **HORTI MÆCENATIS**, quippe qui pari cum Agrippa ætate, illi fuerit etiam superstes. Hi, ut non semel dixi, fuerunt in Esquilij, latissimoque ambitu à Templo, circiter, S. Martini in Montibus, Orientem versus, ultra S. Antonij Aedem processere. Tacitus: *Nero, non ante in Urbem regressus est, quam domui eius, qua Palatium, & Mæcenatis Hortos continuauerat, ignis propinquaret.*

Tac. Ann. lib. 15. Suetonius: *Romam reuersus Tiberius ē Carinis, & Pompeiana domo Esquilias in Hortos Mæcenatianos transmigravit.* Aedes ibi elegantes or-

In vita Tiberij c. 15. nataque Mæcenatis cum excella Turri, de qua Suetonius: *Hoc, inquit, Roma incendium Nero ē Turri Mæcenatiana prospiciens, latusque flamma, ut aiebat, pulchritudine ἀλωεῖν Ἰλίου decantauit in illo suo scenico habitu.*

Eadem libro. Horum etiam Philo meminit: *ἡ ἀπὸ τῆς Λαμίας ἐκτὸς τοῦ κήπων ὁπότερος τῶν Μακρίων, καὶ Λαμίας. πλησίον δὲ εἰσὶν ἀλλήλων τε καὶ τῆς πόλεως.* accersens duorum Hortorum curatores Mæcenatis, & Lamia: *propinquas autem sunt inter se, & Urbis.*

Horti Mæcenatis intra Urbē. At quomodo Horti Mæcenatis extra Urbem, cum essent adiuncti Neronis domo? Id quidem de hortis dicendum non est. Sed Philo, vel Urbis propinquos, id est continuatis Ciuium domibus, appellauit, cum vidisset locum arboribus, & hortis frequentiore quam tectis: atque hospes ea specie fortasse deceptus putauit esse extra Urbem, cum non essent; vel prisco more locus à vulgo dicebatur extra Urbem; quauis per oduo pomærio: ut hodieque multi aiunt se Romam ire, cum intra mœnia inter hortos, & vineta longe absunt ab ædificijs. Quoniam autem, ut narrat Dion, *Primus, Roma Mæcenas natatorium aquis calidis refertum instituit;* id in hac hortis fecisse credendum est.

Quod spectat ad **HORTOS LAMIAE**, hi eius Elij Lamiae sine oportet, quem ex nobili genere Romanorum laudat Horatius. Notus est etiam apud Suetonium, & Iuvenalem Lamias à Domitiano necatus, & apud eundem Suetoniū horti **LAMIANI**, in quibus Caligula sepultus. *Cadaver eius clam in hortos Lamianos asportatum, & tumultuario rogo semibustum leui cespite obrutum est.* In his & Mæcenatians idem cum tres aut quatuor dies habitasset, Philonem, & socios ad colloquium admiserat. Ex quo inferes hos etiam Principis fuisse. Cur enim in alieno habitaret, ac sepeliretur? Idem Philo eorundem hortorum Prætoria commendat: aitque, interloquendum Caium obijisse cœnacula, & conclauia. Et *magna Aula circumquaque fenestras claudi vitro cædido iussisse.* Quod ij aduertant, qui negant spectare se fenestras in antiquis fabricis.

Horti Neronis. **HORTI NERONIS** in Vaticano fuere. Constat ex Obelisco, qui

qui prope Sacrarium Templi S. Petri ante Sixtum V. Pontificem erectus medium olim Hortorum Circum, in quo fuerat positus, designabat. De eo Plinius: *Tertius Obeliscus in Vaticano Caij, & Neronis Principum* Lib. 36. cap. 11. Ann. 15,
Circo ex omnibus vnus omnino fractus est in molitione, quam fecerat Sossitridis filius Nuncoreus. De Circo, & Hortis Tacitus, cum de supplicio SS. Martyribus à Nerone primum illato vir Ethnicus loqueretur: *Perreuntibus, inquit, addita ludibria, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, aut ubi defecisset dies in usum nocturni luminis vrentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, & Circense ludium edebat habitu auriga permixtus plebi vel circulo insitens.* Ut appareat spatium Basilicæ Vaticanæ, cuius magnam partem Circus insederat, ante Martyrum sanguine, quam sacerdotum cæmonijs, & sacrificijs consecratum. De eodem Circo paulo post. Idem auctor de Hortis. *Solatum populo exturbato, & profugo Campum Martis, & monumenta Agrippæ: Hortos quin etiam suos Nero patefecit.* Loc. cit.
 Non dubitem hos Neronis Hortos eosdem esse, qui Caij fuerant, & Agrippinæ matris Caij Seneca dixerat; cum fuerint prope Tiberim, & vtriusque Circus dicatur, Caij, & Neronis; nempe ab illo factus, an ceptus, ab isto perfectus. Quis enim neget, occiso sine hæredibus Caio, Hortos ad Agrippinam eius sororem, sororibus superstitem, Neronis matrem insigni gratia, potentiaque ab exilio reuocatam: tum in potestatem Neronis fuisse deuolutos? Tacitus: *Nero vitare secretos Agrippina congressus, abscedentem in Hortos, aut Tusculanum laudare.* Tac. Ann. lib. 14.
 P. Victor itauit Hortos Domitij in Transiberina Regione. Sed hos cum Neronianis, vt arbitror, nemo miscuerit. Neque hi Agrippinæ fuere; quæ suos ad alteram Agrippinam, matrem suam referebat.

Floruit sub Nerone SENECA, cuius & amēnos HORTOS Roma celebravit. Crimabantur inuidi, teste Tacito, *quod Hortorum amēnitate, & Villarum magnificentia quasi Principem supergraderetur.* Horti Senecæ.
 Et ille apud Neronem de his ita loquitur: *Tales Hortos instruit, & per hæc suburbana incedit, & tantis agrorum spatijs tam lato fœnore exuberat.* Loc. cit.
 De iisdem Iuuenalis.

*Temporibus diris igitur, iussuque Neronis
 Longinum, & magnos Seneca pradiuitis Hortos
 Clausit, & egregias Lateranorum obsidet Aedes
 Tota cohors*

Iuuen. Satira 10.

Vbi fuerint, non facile assererem; diuersos enim fuisse à fundis, & agris suburbanis probabile est; inter quos fuit Nomentanus. Seneca idem. Sen. epist. 110.
Ex Nomentano meo te saluto.

Neronis successor GALBA Aurelia via HORTOS habuit: quæ prope Aedem nunc S. Pancratij mittebat in Hetruriam. Probabile est in ipso Ianiculo prope Templum B. Martyris, Hortos Galbæ fuisse. Suetonius: *Dispensator Argius Galba caput, & cæterum truncellum in priuatis eius Hortis Aurelia via, sepultura dedit.* Horii Galbæ.
 Tacitus: *Galba corpus dispensator Argius è prioribus seruis, humili sepultura in priuatis eius Hortis contexit.* In Galba cap. 20. Li. 1. Hist.

F f

Do-

Horti
Martialis.
Lib. 10.
Epig 98.
In alta f.
mira.

Domitiano Principe Poeta MARTIALIS HORTOS, & suburbannum coluit in Quirinali. Ipse sic ait.

*Hic mihi quando dies meus est, iactamur in alto
Vrbis, & in sterili vita labore perit.
Dura suburbani dum ingera pascimus agri,
Vicinosque tibi sancte Quirine Lares.*

Lib. 10.
Ep. 93.

Erat autem, ut supra diximus ad portam Collinam Aedes Quirini.

Idem; *Sed Nomentana securus germinat hortus
Arbore, nec furem plumbea mala timent.*

Nomentana quidem arbor est, quæ viret ad Nomentanam viam siue altam semitam, cui, & Viminali portæ vicina erat suburbana Villa Martialis. Alterius TVLLII, vel IVLII Martialis Hortos idem Poeta celebrat. quamquam aliqui omnino falsi, hoc eidem Poetæ attribuant. P. Victor in Regione XI V. Transiberina numerat Domum, & Hortos Martialis; sed quis fuerit, Poeta nè, an alius non exponit. Alius certe habendus est à Poeta, qui de Hortis sic scribit.

Lib. 4.
Ep. 64.

*Iuli ingera pauca Martialis
Hortis Hesperidum beatiora,
Longo Ianiculi iugo recumbunt:
Hinc septem dominos videre montes,
Et totam licet æstimare Romam.
Illic Flaminia, Salariaque
Gestator patet* —

Hunc hodie locum Montem Marium nuncupant, valde apricum, & amœnum. De eodem suburbano idem lib. 7. Epigram. 16.

Horti Do
mitiæ.
In Anton.
vita.

Memorantur etiam à scriptoribus HORTI DOMITIÆ. Vopiscus de Aureliano, *Placebat ei in Hortis Salustianis vel in Domitia vivere.* Iulius Capitolinus: *Adriano, inquit, apud Baias mortuo, Reliquias Antoninus Romam peruxit, sancte ac reuerenter, atque in Hortis Domitia collocavit.* Vbi postea & Antoninus Pius, & Aelius Verus, & Commodus cõditi sunt. Verum Adrianus nonne sepultus est in suo Mausoleo? Sic enim

In vita
Adriani.

Dion: *Sepultus est in ripa flauij iuxta Pontem Aelium: illic enim sepulchrum conditum. iam enim Augusti monumētum repletum erat, nec quisquam amplius in eo sepeliebatur.* De eodem sepulchro Spartianus: *fecit, inquit, Adrianus & sui nominis pontem, & sepulchrum iuxta Tiberim.*

In vita
Adriani.

Quod si idem scripsit: *sepultus est Adrianus in Villa Ciceroniana Puteolis,* ne pugnet cum alijs, id significare dicendus est, depositum ibi fuisse cadaver Adriani, donec ab Antonino Pio Romam deferretur, & Mausoleo

In eadem
vita.

conderetur, quod etiam idem, referente Capitolino, perfecit, ornauitque. Cæterum quæ de sepultura, & humatione Adriani dicuntur, vbi Horti Domitiæ essent, demonstrant. Quia enim alter in Hortis Domitiæ:

In vita
Antonin.

alter ad Tiberim in suo sepulchro humatum refert; ostenditur, Hortos ad Molem, & sepulchrum Adriani fuisse; eximia sane amœnitate insignes. quod in delicijs fuerint Aureliano Imperatori, & ante illum Adriano; qui ideo CIRCVM ibi fertur ædificasse, rudem illum quidem, nec lapidi-

pidibus, vel artificio commendatum, ut tradit Fulvius; testaturque cum Fulv. lib. 4
 Blondo in proximis vineis suo ævo vestigia sedilium extitisse. Nec tamen
 idem Blondus audiendus, qui hunc Neronis Circū pronunciat, hic enim, Blond. l. 1.
 ut ante dixi, ad Basilicam sancti Petri, ubi stabat Obeliscus, situs erat. De
 eo Onuphrius; *Septimus*, inquit, *Circus etiam trans Tiberim baud longe* De Circo
à Vaticano erat, scilicet extra portam Arcis sancti Angeli proximam Adria- & Ludis
ma Moli in Hortis Domitia Neronis Imperatoris amita vicinus. Et paulo Circen.
 post; *Qua ratione facile conijcere possumus, Circum cum à Nerone, cuius* cap. 23.
Horti illi erant ex Domitia amita hereditate, inchoatum: ab Adriano vero
cum Mausoleum suum vicinum ad ripam Tiberis conderet, aut perfectum,
aut insauratum. Ego, quoniam opinionibus agitur, sine testimonio ve-
 teris scriptoris, totum opus Adriano adscripserim; cum alterum Cir-
 cum Caij, & Neronis nomine notatum Nero suis in Hortis perfecit,
 ibique frequenter aurigans ludos ediderit. De ijs enim Hortis ad San-
 ctum Petrum loquitur Suetonius: *Mox & ipse aurigare, atque etiam* In vita
spectari sapientius voluit: postoque in Hortis inter servitia, & sordidam ple- Neronis
bem rudimento, uniuersorum se oculis in Circo Maximo prabuit. Tac. cap. 22.
 Tacitus: *clausumque Valle Vaticanæ spatium, in quo equos Nero reget baud* Lib. 14.
promiscuo spectaculo. Mox ultro vocari populus. Hic ergo est Circus Ne- Annal.
 ronis.

Dubium est, an Nero præter Circum ibi etiam *Naumachiam* struxerit, quam quidam Ecclesiastici scriptores ad Templum, & Sepulchrum
 S. Petri posuerunt. Negat Cardin. Baronius. quod antiquorum nemo id
 à Nerone factum affirmet, & ille maritima spectacula, teste Dione, edi-
 derit in Theatro. Quem ultro sequor. Qui vero aut vulgi sermone per-
 moti, aut alia de causa Hortis Neronis Naumachiam apposuerunt, hanc
 pro Circo accepere vulgari appellatione; cum præsertim in Circo esset
 etiam Euripus pro naualibus ludis. Circi autem structi ad Molem Adria-
 ni meminit Procopius. Nam cum de pratis egisset quæ ipse Neroniana,
 vulgus nunc Prata nuncupat, à tergo Castris S. Angeli, subdit *σταδον, μέ-* Seueran.
γα ἐν ταῦτα ἐν παλαιῇ ὄρεϊ, ὃ δὴ οἱ τῆς πόλεως μονόμαχοι τὰ πρῶτον initio lib.
ἠγωνίζοντο. Stadium ibi ab antiquo est, in quo Romani singulari certa- de 7. Ec-
 mine depugnabant. Verum hæ pugnae in Amphitheatris fieri solebant. cles.
 Sed videtur Procopius Monomachiam pro quocunque certamine acce- Tom. 1.
 pisse. Nam in Circo singuli & cursu, & cum feris pugnare, aut etiam Ann. ann.
 plures consueuerunt. sal. 69.

Quod spectat ad Domitiam: duas quidem amitas Domitiæ nomine
 habuit Nero, sorores Cn. Domitij sui patris; sed alteram Domitiam Le-
 pidam appellatam, quam Agrippina Neronis mater, auctore eodem Ta- Tac. Ann.
 cito ante excessum Claudij occidendam curauit. At DOMITIAM, lib. 12.
 cuius idem auctor meminit, Nero ipse iam Imperator perdidit, ac bona Lib. 13.
 eius, inter quæ, & Hortos inuasit. Suetonius; *Iunxitque Nero parrici-* Annal.
dio Matris amita necem. Quam cum ex duritia alui cubantem visiteret: In vita
& illa trahebans lanuginem eius, ut asolet iam grandis natu per blanditiâs Neronis
fortè dixisset: simul hanc excepero, mori volo, conuersus ad proximos, con- cap. 34.

sestum se positurum velut irridens ait praecepitque medicis, ut largius pararent agram. Nam necdum defuncta bona inuasis, suppresso testamento, ne quid abscederet.

Horti al- Præter hos, DOMITIAE alterius HORTOS reperio. Nam
tenus Do Capitulinus in vita Marci: *Marcus, ait, Antoninus natus est in monte Cæ-*
mius. *lio in Hortis, & educatus est in eodem loco, in quo natus est, & in domo*
avæ sui Veri iuxta Aedes Laterani. Et paulo post. *Adoptatus ab Adriano,*
iususque è privata in Adriani domum migrare, inuitus de maternis Hortis
recessit. At Marci mater, ut idem Capitulinus, vocata est Domitia Cal-
milla Calvisij Tullij secundum Consulis filia. Quæ & Domitia Lucilla
dicta est, eodem auctore, & Spartiano in vita Iulianij; ubi ait: *educatus*
est apud Domitiam Lucillam matrem Marci Imperatoris. De iisdem Hor-
tis Capitulinus: cum Omulus, inquit, *Lucillam matrem Marci in virida-*
rio venerantem simulacrum Apollinis vidisset. Hi Horti quod in Cælio
monte, iuxta Aedes Laterani fuisse dicuntur, non procul à Basilica Late-
ranensi fuere, & idem fortasse, qui postea Commodiani dicti sunt, Spar-
tianus: *Hunc, inquit, in Commodianis Hortis in Porticu curia pictum*
de musiuo, inter Commodi amicissimos videmus. Herodianus suburba-
num appellat, quo frequenter Commodus commigrasset. Dion, subur-
banum Quintilij ne putemus eos fuisse Commodi Hortos. Lampridius
ipse, inquit, *Commodus, ad Cælium montem in Vespilianas Aedes (alij*
Vespilianas) migravit, negans se in Palatio posse dormire. Vbi deinde oc-
cisus est, ut constat ex Capitolino. Has Aedes adiunctas Hortis Domi-
tiz avæ Commodi crediderim, eosdemque ab illo auctos, & ornatos, di-
ctos fortasse Commodianos.

Horti Ge Sed ut trans Tiberim redeam, in ea Regione, teste P. Victore, GETAE
ti. HORTI fuerunt. Hic Seueri Augusti filius à patre Regni successor æ-
quali potestate cum Antonino Caracalla fratre constitutus, ab illo pau-
lo post trucidatus est. Non est autem vero ab simile, Hortos Getæ prope
portam Septimianam ad Tiberim ubi hodie Farnesiani sunt, fuisse. Hanc
enim portam Seuerus cum Iano proximo quadrato edificio condidit, &
ut aliqui volunt Thermas, de quibus iam diximus. Cæterum ambigi po-
test, an hos Getæ Hortos Seuerus ante possederit, & à patre filius acce-
perit, an ipse sibi parauerit. Sic enim de Seuero Spartianus: *Prosciscens*
ad Germanos exercitus, Hortos spatiosos comparavit, cum antea Aedes bre-
uissimas Roma habuisset, & unum fundum.

Horti Se- Antonino Heliogabalo HORTI fuere, qui SPEI VETERIS di-
ueri. ci sunt. Lampridius: *Ipse, inquit, secessit ad Hortos Spei Veteris, quasi*
In eius vi- *contra novum iuvenem vota concipiens.* Et paulo post: *Pars militum in*
ti. *Palatium, pars in Hortos, in quibus erat Varius, ire tendunt.* Et rursus:
Horti He *Inde itum est in Hortos, ubi Varius inuenitur, certamen aurigandi pa-*
liogabali. *rans.* Vbi vero fuerint Horti aliquot in locis indicat Frontinus. *Partem,*
In eius vi- *inquit, sui Aqua Claudia prius in Arcus, qui vocantur NERONIA-*
ti. *NI AD SPEM veterem transfert.* Idem: *Rectus vero ductus Anie-*
Lib. 1. de *nis veteris secundum Spem veterem veniens intra portam Esquilinam in*
Aquaduc. *altos*

altos nunc per Urbem ducitur. Ex quibus locis deducitur, Spem ve-
rem ad portam Nerviā nunc Maiorem fuisse, vbi incipiunt Arcus Ne-
roniani, & transeuntes ab Esquilij in Caelium Montem ad Templum
S. Stephani terminantur. Iam vero quod spectat ad nomen, ab aliquo
Spei antiquo delubro derivatum est. Quod indicant allata supra Lam-
pridij verba: *Secessit Heliogabalus ad Hortos Spei veteris contra novum.* Aedes
hominem nota concipiens. Iusserat enim occidi consobrinum Alexandrum, Spei ve-
teris, ideoque ad Spei delubrum contendit, quasi speraret factum iri quod in-
serat, reique prosperum successum precaretur. A Templo autem ad Hor-
tos se transfudit, ut aurigandi certamen instrueret. Fuere quidem & alia
in Urbe Spei Tempia. Vnum prope portam Carmentalem supra statui
cum Linio. Sed P. Victor in Regione septima Via latæ Templum Spei
apud statuit, sic forte appellatum, quod Spei veteris Aedes longe diffi-
ta colebatur ad portam Nerviā, vbi & Horti collocantur. At si Heli-
gabalus iibat aurigandi certamen, vbi Circus? Hic sanè non longe abe-
rat, extra eandem eundem portam Maiorem. Fulvius: *Estat, inquit, Cir-* Circus in
cus, extra portam Maiorem, iuxta viam Labicanam, & formā Aquæ Clau- Hortis.
dia post mœnia Urbis, & Cœnobium S. Crucis, cuius tantum extat forma, Spei veteris.
& parietum vestigia inter proximas vineas, vbi in medio adhuc in duas Fulv. lib. 4.
confractus partes iacet Obeliscus. Hæc ille. Quidam hunc Circum ab Au-
reliano factum autumant. Instauratus fortasse ab illo est, ornatuque, si
iam fuerat Principe Heliogabalo. Et Aureliani ætate mœnia ibi latio-
rem circuitum probabiliter amplectebantur; si tamen Circum, nunc ex-
tra positum, includebant.

Hortis Spei veteris propinqui fuerunt PALLANTIANI. de quibus Horti Pal
Frontinus: *Finiuntur Arcus Claudia, & Anienis post Hortos Pallantia-* lantiani.
nos, unde in usum Urbis fistulis diducuntur. P. Victor in Regione v. Es- Front. l. 2.
quilina, Plancianos, vel Plautianos nominat. quos tamen non fero-
uerim à Pallantianis; mutantes scilicet subinde cum dominis nomen.
Plautianus enim multum gratia, & opibus valuit sub Severo. Nec mi- Herod. l. 3.
nus Pallas Claudij libertus, eidemque à rationibus, quem incestis A- Sueton. in
grippinæ nuptijs etiam pervertit; ideoque illo Principe ditissimus, & po- Claudio
tens in aula, Neronis quoque imperio validus stetit: cum Agrippina ad- cap. 28.
versus Burrum, & Senecam moderatores Principis, habebat in partibus
Pallantem, ut ait Tacitus. Quamquam ille tristi arrogantia modum, Tac. lib. 3.
liberti egressus tedium sui mouerat. donec occisa matre Nero libertor- Annal.
um potissimos veneno, ut credebatur, sustulit: *Doryphorum quasi ad-*
versatum nuptijs Poppeæ: Pallantem, quod immensam pecuniam longa-
senectâ detineret.

Habuit & suos HORTOS GALLIENVS Cæsar. Iulius Capitoli- Anna l. 4.
nus: cum, inquit, *iret ad Hortos nominis sui, omnia Palatina officia seque-* Horti Gal-
bantur. De loco non constat; constat tamen Gallieno Esquilinum col- lien.
lem carum summopere fuisse: ibique ei positum Arcum: eundemque in
eodem Colle admirabilè Colossus collocare voluisse. Quare eius Hor-
tos inde abducere non possum.

- Alij alio- Non fuit infcius alios aliorum Hortos memorasti & fcriptis En-
rum Hor- DOLABELLAE à Suetonio: *Germanorum, illiquit, cultorem, à Ca-*
ti. *faribus olim ad custodiam corporis institutam, multisque experimentis fide-*
In Galba- *lissimam dissoluit, quasi Cn. Dolabella, tanta viuis Hortos tendebant, pro-*
cap. 12. *morem.* ARGILANOS in secunda Regione Viz lata: ASINIA-
NOS in duodecima Regione Piscinae publicae à Pt Victore. Hi fortasse
Asinij Possionis fuerunt prope Thermas Antonianas, & Auentinum, vbi
Lib. 1. Atrium Libertatis instauratum Bibliotheca instruxerat. Horum Horto-
rum meminit & Frontinus: *Ante vias pervenit in Regionem via Nova*
ad Hortos Asinianos, unde per illum tractum distribuitur. Hæc autem via
Nova illa non est, quæ, ut alias dixi, prope Palatium erat, & Forû; sed alia
in Regione Piscinae publicæ, in qua Caput viae Novæ statuit P. Victor;
In Anton. Sparrianus: *Idem, inquit, Caracalla viam Novam munivit, quæ est sub eius*
Carac. *Thermis Antonianis scilicet, quæ pulcherrime inter Romanas plateas non*
In eius vi- *facile quidquam invenias.* ANTONINI PII à Iulio Capitolino: *In*
12. *viridario, inquit, Antonini Taurus marmoribus cornibus raris arbori at-*
crefcentibus suspensus est. ANTHERI à Lampridio, Commodi quo-
Anterum, inquit, *eductum à Palatio sacrorum causa, & rediit in Hor-*
tos suos per frumentarios occiderunt. TORQUATIANOS, & EPA-
PHRODITIANOS à Frontino. Torquatiani statuuntur ab Onuphrio
in prima Regione portæ Capenæ, in qua & Terrentianos statuit. Epa-
phroditiani fuerunt Epaphroditi, qui Neroni à libellis auctore Suetonio,
eiusdemq; libertus eodem auctore, ac Tacito, cum in fuga sequutus inuit
adigentem iugulo ferrum: quæ de causa capitali poena multo post à Do-
mitiano dānatus est. Hortos STATILII TAVRI à Tacito sub Clau-
dio Principe. Agrippina, inquit, *Statillum Tauri opibus illustrem Hortis*
eius inbiens pervertit. Proximos Naumachiae hortos à Suetonio in Ti-
berio, nempe Transiberinos. Hortos CÆSARIS ad Portam COL-
LINAM cum TVRRE à Iulio Obsequenti de Prodigijs: *Turris, in-*
quit, Hortorum Caesaris ad portam Collinam de Cælo tacta. Hortos SCI-
PIONIS à Cicerone, nempe antiquiores: Scapulæ: & Clodiz ad Ti-
berim: trans quem M. Tullius parare sibi interdum cogitabat. Multo-
rum in via Claudia, quæ iungebatur Flaminiz. Ovidius:
De qui- *Nec quæ pomiferis positos in Collibus Hortos*
bus in O- *Spe fiat Flaminia Claudia iuncta via.*
rat. pro *Vbi eiusdem Ovidij viridarium statuitur. Et alij inter legendum occur-*
Cælin. *rent. Nos hic promissum Thermarum Alexandri, & aliorum nummos*
Li. 12. Ep. *omissimus.*
ad Attic. *omissimus.*
epist. 1.

DE VRBE ROMA

LIBER QVARTVS.

Sacra Aedificia ante Constantinum. Cap. I.

MACTENVS Veteris, & superstitione Urbis aedificia indifferenter exposui. Nunc religiosæ, Christianæque Romæ Tempia, & alia monumenta cōplectar; atque ad nostrum ævum sextam aedificandi statem perducam. Quamvis autem eam ab Gothica expugnatione Urbis sub Totila Rege inchoauerim; tamen paulo altius repetēdo ad Caesarum Principatus reuertar, quibus Aedes Dei Sanctorumque cultui dicatæ fieri cœperunt.

Lib. 1.
cap. 23.

Igitur integro plusquam seculo ante Constantinum Principe Severo Transiberinam **BASILICAM VIRGINIS** Calistus I. dicitur aedificasse, vnde Fons Olei affluerat. Quamquam illa tempora feracia suppliciorum magis, quam aedificiorum, & Christianæ pietatis, quam pecunie eam loco amplitudinem dare non potuerunt, qua postea Templum stetit. Nec tamen censendum est, tunc omnia penitus abdita, & subterranea fuisse. Quodd interdum remittentibus Tyrannorum furoribus, quies aliqua, & respirandi locus daretur pijs hominibus, ac rebus sacris. Et eam quidem Basilicam in domo aliqua erectam more Basilicarum, & Christianorum conuentibus celebrem, atque aperta fruentem luce crediderim potius, quam omnino reconditam ac latentem. Nam neque Commodus in nostros homines gladium strinxerat: eiusque pater Marcus in-

S. Damas.
sue Anastasius in
eius vita.

festa Christianis edita reuocauerat, & Septimius Severus maxima bellis
 distinebatur. Argumento etiam, quod ante Constantinum **AEDS SACRAE**
 videntur fuisse in Vrbe, vt in cæteris Prouincijs erectæ. Nicepho-
 rus enim cum victoriam de Maxentio reportatam, & triumphalem Con-
 stantini ingressum in Urbem enarrasset: *Adhuc, ait, in primis maturant Ec-
 clesias Dei restaurare, easque donarijs exornare.* Idem auctor tradit, ante-
 quam Diocletianus, & Maximianus in nostram fidem seuire cœpissent, pro-
 pter potentiam virorum Christiani nominis, eorumque gratiam apud Cæ-
 sares, **AEDS SACRAS** vbique gentium fuisse excitatas. *Ostendunt,*
 inquit, *id quoque plurimorum millium hominum in oratorijs domibus cœ-
 tus, & conuentus habiti: quæ oratoria cum propter angustiam, confluentem
 tantam multitudinem non caperent; cernere erat, ex paruis initijs, & fun-
 damentis in augusta amplitudine, & magnitudine, admiranda in locis om-
 nibus excitari, atque construi Tempia:* Idem exponens Eusebius ait: *Aut
 quomodo quisquam illustres hominum in Templis concursus poterit oratio-
 ne explicare? Vnde cum in antiquis illis adificijs non satis loci haberent,
 ampliores Ecclesia in vniuersis Urbibus, fundamentis earum ad maiorem
 laxitatem dilatatis exerunt.* Et: *omnibus in locis per Imperatoris litte-
 ras palam editum fuit, ut tum deturbarentur Ecclesia, soloque aquartur,
 tum scriptura absumerentur igni.* Neque vero tanti boni experts Roma
 esse debuit, vbi Pontifices Religionum sedem defixerant. Quare non so-
 lum in Cœmeterijs, locisque occultis pia Christianorum manus ædes ad
 conuentus habendos fabricata est; (idque de Fabiano Pontifice, quem
 Decius sustulit, refertur) sed etiam aperte ac publice. Cæcilia quidem
 virgo fortissima cum accepto vulnere properaret ad sponsum, triduanas
 tamen poposcisse inducias gloriabatur, vt domum suam, Alexandro Prin-
 cipe, Ecclesiam consecraret. Sic & Lucina religiosissima scemina domum
 suam **B. MARCELLI** nomine dedicauit: quo Christiani interdum no-
 ctuque conuenirent, ac Deum precibus cantuque placarent. Aurelia via
 sub Aureliano Imperatore, **BASILICAM** condidisse scribitur S. Pe-
 lix Pontifex, vbi & postea humatus est. Postremo grauissimi scriptores
 Philippos Cæsares Christiana fide imbutos agnoscunt: quorum pietas,
 & indulgentia multa religioni tuendæ conseruandæque permittere potuit.
 At Card. Baronius cum fidei promulgatione Ecclesias cœpisse, earumque
 numerum, vt opus fuit, in dies magis magisque auctum affirmat. Ideo &
 Pudens Senatoris S. Petri discipuli domum in Ecclesiam fuisse mutatam:
 & Eutrepia matronæ domum in titulum ad sacra obeunda, & alias fuisse
 erectas: Euaristum V. à B. Petro Pontificem Ecclesias diuississe Presbyte-
 ris: eosque temporibus Cornelij Papæ extitisse numero quadraginta sex.
 Optatum scripsisse, quadraginta in Vrbe fuisse ad Christianum usum **Ba-
 silicas** excitatas: Lucianum, quamuis Ethnicum scriptorem ferreas por-
 tas, ærea limina auratum fastigium domui sacræ assignasse. Alexandrum
 Imperatorem apud Lampridium locum publicum in quo Deus coleretur,
 Christianis adiudicasse. Aurelianum apud Vopiscum Ecclesiam **Christia-
 norum** in litteris vsurpasse. Hæc aliaque apud eum leguntur.

Basil.

Basilicæ Constantini . Cap. II.

ANNO Imperij Constantini X I X. vt refert Card. Baronius, Basilicæ
 Urbis M L X X V I. cum Baptismo ante actæ vitæ crimina, sacre quæ
 optimus Imperator eluisset, qui antea, vel priscis ædificijs re-
 fectis, & excultis, vel nouis ædificatis magnopere, vt di-
 ximus, Urbem exornauerat, nouam sacrorum Templorum molitio-
 nem adiecit, qua veterum operum pulcherrima, vel superauit, vel æ-
 quauit. Nam in parte sui Palatij Lateranensis BASILICA M S A L-
 V A T O R I S, & ei continentem S. Ioannis Baptistæ condidit. Niceph.
 phorus de Constantino: *Et manibus ipse suis ligone accepto, in Palatio* lib. 7. cap.
suo quod Lateranense dicitur, primus terram fodere, & Ecclesiæ formam 34.
in nomen Domini nostri Iesu Christi describere cepit. Et paulo post:
Templum in Palatio suum ostendit. Et rursus: Sicuti dictum est, in Im- Niceph.
periali Palatio suo Templum construxit. Quod etiam in matutinis Ec- lib. 7. c. 46,
 clefiæ precibus solemniter recitamus die 9. Nouembris. Idem Basili-
 cas SS. P E T R I & P A V L I ædificauit, vtrisque extra Urbem, in
 Vaticano, viaq; Ostiensis: S. C R V C I S in extremis Esquilij: S. L A V-
 R E N T I I extra portam Esquilinam, S. A G N E T I S extra Vimi-
 nalem, & alias, quæ præter locorum sanctitatem, amplitudine, ac ma-
 gnificentiâ in admiratione semper fuerunt. Hæc tum Basilicæ sunt appel-
 late. Sed iam antiquata ceterarum appellatione, solum quatuor pri-
 maria Urbis Tempia BASILICAE dicuntur, Lateranense, S. Petri,
 S. Pauli, S. Mariz Maioris. Qua in re duo exponenda sunt: Alterum, cur
 Basilicæ dictæ fuerint: Alterum, cur solum illa quatuor Tempia nunc
 Basilicæ dicantur.

BASILICA quidem ante ænum Constantini pulcherrimum fuit æ-
 dificium columnis, & simulacris exornatum ad exercenda iudicia, & nego-
 tiatorum mercatorumque conuentus peragendos. Quod Vitruuius ad-
 dendum Foro præcepit in locis calidissimis, idest in Solem hibernum ob-
 uersis: ne eò conuenientibus molestiam afferret frigida tempestas. No-
 men autem ipsum βασιλική Regiam domum sonat. Ideo Isidorus: Ba-
 siliica prius, inquit, vocabantur Regum habitacula, unde & nomen ha-
 bent. Nunc autem ideo Basilica diuina Tempia nominantur, quia ibi Regi
 omnium Deo cultus, & sacrificia offeruntur. Cum eo alij auctores con-
 sentiunt, quos astat Baronius, subditque: *Hæc licet vera sint; tamen,*
eiusmodi nomen vnde cum re à Gentilibus ad Christianos deriuasse mihi
magis probatur. Nam Basilica illa Gentilium in Ecclesias Christianorum
aliquando commutabantur. Hanc vero causam, quamuis à tanto viro
prolatam, quispiam tamen non satis esse censebit, cur Basilicæ nomen
in Tempia transierit. Nam ne vertatur in controuersiam, an Basilicæ
aliquando in Tempia conuersæ fuerint, idque verum, an probabile spon-
te tribuatur; tamen non ideo prima illa Cōstantini Tempia videntur Ba-
silicæ

Quid fue-
 rit Basili-
 ca Roma-
 nis.
 Vitruu. l. 5
 cap. 2.

In notis
 ad Marty
 rol. die 9.
 Augusti.

Basilicæ
 in sacras
 ædes mu-
 tatae.

filicæ nomen fuisse sortita. Sunt enim à Constantino extracta, antequam Ethnicorum Basilicæ sacras in Aedes commutarentur: & toto passim terrarum Orbe Ecclesiæ ædificatæ sunt vigentibus adhuc Gentium superstitionibus, & immutatis Deorum Templis, intactisque opibus, quæ prius in ea congefferant. ut ex S. Ambrosio docet idem Baronius. Multo magis intacta permanserunt alia ædificia publicis reipublicæ muncribus obbundis extructa. Præterea mos veteri illo Christianorum ædificandi inuoluit, ut ædes sacræ non minus apud Latinos, quam Grecos, Tempia, & Basilicæ dicerentur. Quod manifestum est legenti Scriptores Ecclesiasticos, & Concilia, à quibus promiscue vsurpatur Ecclesia, Templum, Basilica. Et ipsa sacella dicta interdum Basilicæ. Ut Basilica S. Laurentij, ac Theodori Papæ, quam Sancta Sanctorum appellarunt, in Palatio Lateranensi. Immo in eodem Patriarchio Aedes omnes Basilicæ nomine, & censebantur in quibus aliquid solemnium religionum, & Ecclesiasticarum caeremoniarum exercebatur.

Epist. 21.
Tom. 3.
ann. Dom.
324.

Cencius
Camera-
rius Ale-
mānus de
Parietinis
Latera-
nens. c. 5.
Cur Tem-
pla dicun-
tur Basili-
cæ.

Prima ergo, & augustissima illa Constantini Tempia cur dicta sint potius, & frequentius Basilicæ, equidem, ut alios, tantos nempe scriptores, audiendos censeo: ita causam nominis in formam ædificij refero. Tempia enim illa primaria, Lateranense, Vaticanum, S. Pauli, non dissimilia Basilicarum veterum fuerunt: immo eo prorsus modo ac partibus extructa, quibus Basilicæ extruebantur. Fuit enim Basilica ædificiū, quod duplici, aut quadruplici columnarum ordine medianam testudinem, simplici, vel duplici hinc, atque inde Porticu cingebat. Id loco citato Vitruuij docuit Daniel Barbarus. Fusus autem nobilis ædificandi magister Leo Baptista Albertus: *Quo esset, inquit, Basilica quidem laxior, primarijs tectis non sufficientibus circū addidere porticus patulas intrinsecus hinc atque hinc primæ simplices, mox etiam duplices.* Curuabatur ædificiū in summo, vel pari, vel minore, quam semicirculi flexu: quod Tribunal dicebatur: ubi enim habebantur iudicia. Quamquam plura tribunalia maioribus Basilicis fuisse constat. Quintilianus. *Cum in Basilica Italia diceret primo tribunali; quatuor autem iudicia, ut moris est, cogerentur.* Nec modo publicæ, sed privatæ in ædibus Civium, Cæsarumque fuere Basilicæ. Vitruuius: *Habebant nobiliū domus Basilicas non dissimili modo, quam publicorum operum magnificentia comparatas, quod in domibus eorum sapius, & publica consilia, & priuata iudicia, arbitriaque conficiuntur.* Potiori iure in Palatijs Principum fuere. Plutarchus: *Hi enim si in Domitiani domo videant Porticū, vel Basilicam, vel Balneum.* Quod suo exemplo cæteros Reges docuit Rex sapientissimus, ac vetustissimus Salomon; cuius regias Aedes cum describeret Iosephus: *Erat, inquit, magna nimis Basilica, & pulchra: hac, que innumera columnarum multitudine portabatur. Quam ad iudicia re, & omneque cognitiones distribuit, ut posset capere populi multitudinem ad iudicia venientem. Cuius longitudinis magnitudo erat cubitorum centum, latitudo vero quinquaginta: altitudinis autem triginta: columnasque quadrangulas omnes habebat, tegebaturque cedro. opere Corinthio, pialis equalibus & scutulibus mira arte celatis, eratque robusta, & varijs decoribus exornata.*

Quint. l. 12
cap. 9.

Vitruu. l. 6.
cap. 8.

Plutarch.
in Poplic.

Ant. lud.
Lib. 8. c. 5.

Basilica
Salomoni-
nis.

nata. Item alia erat Basilica in medio totius amplitudinis constituta, habens latitudinem cubitorum triginta, & contra Templum validis columnis extensum: eratque in ea solium valde decorum, in quo sedens Rex iudicia proferbat. Huic erat iuncta alia quoque Regina Basilica, & reliqua habitacula, & sedilia, ubi post causas explicitas residebant strata tabulis cedris. Hæc ille. Quis autem dubitet, an ibi fuerint Porticus duplices, ubi erat innumera multitudo columnarum?

Altera Basilica.

Vernum ut ædificij forma clarius ostendatur: fuit in longitudine ambulatione. *Mediam Navem* in Templis hodie nuncupant, testudinem mediâ seu medianam Vitruvius. Additæ hinc atque hinc simplices aut binæ Porticus alarum instar: quibus qui ad agendum, & negotiandum conueenerant, spatiarentur. Tribunal in summo mediæ testudini respondebat. Hoc modo videlicet claudiebantur minores Basilicæ, quibus & simplices tantum Porticus ad latera mediæ testudinis patebant. At quæ laxiores, & nobiliores erant Basilicæ binis hinc atque hinc porticibus mediâ ambulationem cingebant: & in fine harum quinque porticum transversam ambulationem secundum tribunalia habuerunt. Vitruvius: *Sin autem locus erit amplior in longitudine, Chalcidica in extremis constituentur, uti sunt in Italia Aquiliana.*

Basilicæ forma,

Chalcidica quid essent, ambiguum est. Nonnemo putat fuisse transversas hæc ambulationes. Baptista Albertus, *Addere, inquit, insuper alij secundum tribunal transversam alteram ambulationem, quam quidem Gausfidiam nuncupamus, quod illic Rhetorum turba, Gausfidisque versarentur.* At Danieli Barbaro Chalcidica pro Thermis aliquando sunt. Sed quid commune Thermis cum Basilica, & lotioni cum iudicio? aut quomodo Balineæ partem Fori ingrediuntur, cui hæc litigantium sedes adiungitur? Idem aliò diuertit: atque Chalcidica adungi Basilicæ, cum tantum additur, ut respectu latitudinis minor debeat esse longitudo. Rursus ait, Chalcidica fuisse in Basilicis loca ampla, & ingentes aulas, more Chalcidionum ædificatas, in quas Magistratus conuenirent. postremisque duobus parum discrepat ab Alberto. Alij aiunt esse Chalcidica, quæ latitudinem in longitudine duplicarunt. Philander: *Ego vero, inquit, in ea fui aliquando sententia, ut existimarem fuisse ambulationes secundum tribunal transversas, ubi Rhetores, & Gausfidei etiam versarentur, diversas scilicet à Porticibus. Reperi postea apud Sentum Pompeium, Chalcidicum genus esse ædificij ab Verbo Chalcide dictum.* Nec plane quid sentiat, postea clare exponit. Ego sic in Baptiste Alberti sententiam discedo, ut purem alios huc non repugnantes adduci posse. Chalcidicū enim, quod addendum Basilicæ præcipit Vitruvius, est aliquid proprium ipsius amplioris pulchriorisque. Neque eo potest intelligi ædificium, quasi seiunctum à Basilica, ut pars illius non esset. Nec ipsum tribunal; hoc enim erat in omnibus etiam minoribus Basilicis. Non officina cudendæ pecunie, ut quibusdam est visum; quid enim hæc ad Basilicam rei iudiciarie dedicatam? Neque etiam hic agitanda de nomine quæstio est: An quod præter Porticus addebatur Basilicæ, Chalcidicum solum, an etiam Gausfidi-

Et Chalcidica.

Sed dubit quid fuerint.

Quid sint Chalcidica in Basilicis.

Chalcidica
transuer-
sa ambu-
lationes.

Arn. lib. 4.
cōtra gen-
tes.

Entr. li. 10
de Domi-
ti. no.

Templa
habuerūt
formam
Basilicæ.

Cui inerat
schema
Crucis.

Tribunal
Basilicæ
caput,
nunc Tri-
buna.

sidicum sit appellandum. Rem enim querimus, nomina possidemus. Itaque que mihi omnino videntur CHALCIDICA esse transuersa ille ambulationes instar ingentium aularum. Sic autem dicebantur; vel quia perfectum exemplar extensæ eiusmodi Basilicæ ex Chalcide nobili Urbis Vrbe acceperint Romani, cum antea illas simpliciori opere ædificarent: vel quia quod transuersum patebat, summi esset, & inusitati ornatus, uti Chalcide fieri mos erat. Quod ostendit Arnobius à Philandro allatus: *Scribuntur Dij vestri in Triclinijs caelestibus atque in Chalcidicis aureis cœnare*. Chalcidicæ enim aureæ significant veluti cœnationes, & aulas auratis cameris, vel laquearibus, cæteroque culta, & ornatu eximio splendide instructas, in quibus Dij epularentur. Meminit Dion Templi Minervæ facti ab Augusto: *Quod*, inquit, *Chalcidicum vocatur*. Eutropius inter opera Domitiani numerat *Minervam Chalcidicam*.

Iam in Basilicis cum pars, in qua excurrant Porticus, præter columnas, parastatas, & signa in loculis parietum, alia fere ornamenta non haberet; pars altera longitudini obuersa, metallis, marmoribus, aliisque pretiosorum lapidum crustis, & operibus fulgebat, quod proxima tribunalibus primariæ nobilitatis viros, Centumuiros, Magistratus, Prætores, Consules, ipsumque Augustum, patronorum, & accusatorum multitudinem acciperet. *Et iunxere* (pergit Baptista Albertus) *bases ambulationes inter se lineamento ducto ad T litteræ similitudinem. Itaque Basilica ex ambulatione constat, atque Porticibus*. Ex his forma Basilicæ nobilioris, ut Pompeiæ, Iulie, Vlpie, & Constantinæ, quem fecit ante Baptismum, facileprehenditur. Nam duabus eo pacto iunctis ambulationibus, additoque, instar capitis, tribunali: cum longitudini adiunctis duabus hinc atque inde Porticibus, Basilica describitur; in qua, iuxta Vitruvium, eius longitudo latitudinem, & duas tertias latitudinis partes comprehendit. Quæ sane ædificij descriptio formam continet Lateranensis Templi, Basilicæ veteris Vaticanæ, & Basilicæ S. Pauli.

Hoc modo, vere proprieque circumscripta Basilica non magnopere querendum videtur, cur prima illa Templa Lateranense, S. Petri, Paulique à Constantino facta Basilicæ dicta sunt. Non enim alia forma ædificata sunt: & vera germanaque structura fuere Basilicæ, nec modo Christiani, sed etiam Ethnici cum sacras illas ædes videbant, Basilicas sibi videre videbantur. Cur autem hæc potissimum ædificij forma S. Sylvestro Pontifici Maximo, & Constantino Pio Augusto placuerit, causa in promptu est, quoniam scilicet illi inerat figura CRVCIS, ut ex se patet: cui Christianæ Religionis Vexillo per Cælum viso, & ad militaria signa traducto Constantinus acceptas victorias referebat: Pontifex autem eius maiestati sacrari Aedes volebat. Et nos transuersam illam ambulationem in Templis Crucem nuncupamus. Antiqua vero Templa superstitioni dicata, etsi variam in speciem extruebantur, huic tamen schemati Crucis dissimilia erant. Quare hac etiam de causa novam illam sacragum ædium structuram probauerunt, ut nonnihil different ab ædibus Gentilium. Et vero *Tribunalis*, nomen adhuc à Romanis retinetur, qui sinuatâ Templi Apsidem

dem derivata voce (quod etiam Philander adnotavit) TRIBVNAM vocant . Quamquam & antiquitus ab iisdem Basilicis, iudiciorumque sedibus translatus fuerat Tribunalis nomen ad Apfidem Templorum. Vitruvius: *Qua sine cella (Aedes) sunt, tribunal habent, & ascensum ex sua diametri tertia parte*. Et Prudentius in descriptione sacri Templi.

*Fronte sub aduersa gradibus sublime tribunal
Tollitur, Antistes pradicat unde Deum.*

In hymno
S Hippo-
lyti.

Extruxit idem Constantinus Basilicas simplici Porticu: vti S. Laurentij, & S. Agnetis videmus. In quibus illud peculiare est; quod Porticus etiam superiores habent, minoribus columnis effultas. Praecipit autem Vitruvius superiores etiam Porticus apponi Basilicis cum pluteis, idest interseptis, & interstructa aliqua parte parietis inter vtramque Porticu, vt supra contignationem ambulantes ab negotiatoribus deorsum ne conspicerentur.

Ceterum a primis illis & angustalibus Basilicis deinceps emanavit, vt omnia Tempia a Christianis dicerentur etiam Basilicae, Aedes autem Lateranensis praeter Basilicae partes hoc etiam habuit, quod in Palatio Imperatoris extructa est; cum Aedibus Principu, vt dicebatur, adderentur Basilicae.

A primis
Basilicis
reliqua
Templa
olim Basilicae dicta.
Nec quatuor tantum primaria Urbis.

Sed cur iam quatuor tantum primaria Urbis Tempia dicuntur Basilicae? Credibile est propter eorum dignitatem, maiestatemque factum esse, vt nomen quod initio commune cum ceteris Aedibus sacris habuerunt, iam sola retineant, quae sola ceteris religione ac sanctitate praecellunt. Accedit, quod antiquissima in testimonium Christianae fidei, auspiciata tantorum operum molitione extiterunt. Quamquam Liberiana Virginis Magnae Basilica sub Constantio extructa non multo post fuerit. Sed Reginae praedis sublimitas, loci veneratio, cultus Pontificum, Principu ac populorum quod tempori defuit, abunde compensauit. Hac de Basilicarum appellatione.

Quod spectat ad illarum ornatum, tanto Columnarum, marmoru tanta spatij laxitate, tanta auri, argenti, gemmarum, & sacrae suppellectilis copia conditas ab se instruxit, locupletauitque Constantinus, vt opes in Templis Ethnicorum repositas vincere voluerit. Quare eorum scriptores, referente Baronio, largientis liberalitatem atque imposita vectigalia criminantur. Apud quem, Anastasium, & alios qui de septem Templis Urbis scripserunt eorum magnificentia, & oblata munera videri possunt.

Ornatus
Basilicarum
Constantini.

Sacra Urbis Aedificia vsque ad Totilam Regem. Cap. III.

POST conditas a Constantino insignes illas Basilicas, Iulius Papa Constantio iam Principe, duas extruxit: *Alteram, Roma iuxta Forum, alteram via Flaminia*. Ambigi potest, an quae deinde Basilica I V L I I, seu I V L I A E dicta est, sit ea, quam Iulius edificauit iuxta Forum Romanum; quod Platina adiecit. Nam Anastasius de

Damasus, siue Anastasius, vt alijs placet.

Boni-

Basilica Iulij, quæ & Iuliz. Bonifacio I. scribit: *ordinatus est in Basilica Iulij*, apud Platinam. Quam deinde, ut idem ait Anastasius, Celestinus Bonifacii successor dedicauit, ditauitq; donis argenteis. Idem in vita Siluerij Papæ: *In Basilica, inquit, Iulij dederunt* (Vitigi Gothorum Regi capto à Belisario) *sacramentum de incolumitate, ut perduceretur saluus ad Iustinianum*. Idem in vita Paschalis I. refert, in eius comitijs orta populi dissensione, alios fauisse Theodoro Presbytero, alios Paschalem creasse: & cū Theodorus interiōra Patriarchij teneret: *Paschalis, inquit, exteriorem partem tenuit, & Basilicam domus Iulia, qua super campum respicit*. Idem in vita Vitaliani Pontificis scribit, Constantinum, an Constantium, Imperatorem Romam venisse, summa gratulatione ab omnibus exceptum ordinibus; tum *venit, inquit, Imperator ad Lateranas, & lauit se, & ibidem prænxit in Basilica Iulij*. Sic apud S. Gregorium scribitur. *Venit autem icona supra scriptorum Poca, & Leontia Augustorum Romam VII. Kal. Maij, & acclamatum est eis in Lateranis in Basilica Iulij ab omni Clero, vel Senatu*. Quibus locis Basilica Iulij insigne aliquod Conclauis, & Aula est Patriarchij Lateranensis. Nam si Basilica pro sacello accipitur, quomodo in eo cœnasse dicitur Imperator? Quæ etiam ideo domus Iuliz dicta est, quod cum Basilica Iulius conditor eam Palatij partem vel instaurauit, vel condidit. Sic domus Tiberiana à Tiberio Cæsare condita in Palatio Augustorum. Sic hodie in Aedibus Pontificijs singulæ fere partes seruant conditorum nomina. In eodem autem Patriarchio, ut supra dicebam, Cœnatio Leoniana, & alia quædam præcipue Conclauia Basilicæ dicebantur. Quod autem dicitur Basilicam Iuliz *respicere in Campum* interpretari non possum; nisi *Campus* forte Platea sit ante Basilicam Lateranensem; aut aliqua alia planities propinqua Patriarchio. Cæterum cum hæc Basilica Iulij fuerit in Laterano: & duas memorare videatur Anastasius; alia I V L I I Basilica extructa *iuncta Forum* (quod Platinæ placuit) *Romanum*, collocanda erit. In qua fortasse Vitigi incolumitatis promissio data est. Sed hæc num eadem cum illa haberi debet, quam, creato in ea Bonifacio, Celestinus successor dedicauit? Verū aliquis non improbabiler dixerit, Basilicam à Celestino dedicatam, antiquam Iuliam fuisse ab Augusto conditam, & ab illo Pontifice cōmutatam in Templum. Quo loco nondum dedicato est inauguratus Bonifacius; quia Eulalius, quem populus euehebat, Constantinianam Basilicā, & Palatium Pontificium occupauerat. Hæc dubitando quisque poterit conijcere, non autem serio affirmare.

Basilicæ late acceptum nomen.

Altera Basilica Iulij.

Basilica S. Mariz Maioris.

Dux Basilicæ Damasi.

Eodem Constantio Constantini filio Imperatore insigni æstuarum niuium miraculo Regina Virgo sedem in Esquilij designauit, in qua Ioannes Patricius BASILICAM illi conderet, Liberius Pontifex consecraret, Sixtus III. deinde augeret, ornaretque, & Pontificum deinceps munificentia, Ciuium, ac Principum liberalitas efferret in eam, quā modo spectamus, amplitudinem. Damasus, qui tertius à Liberio Pontificatum gessit, duo Tempia condidit: alterum S. LAVRENTIO ad Theatrum Pompeij, eximijs donis instructum, quod hodieque S. Laurentij

tij in Damaso nuncupatur: alterum via Ardeatina, in quo sepultus est. Tum vero quanto cultu, auroque Tempia fulgerent, ostendit S. Hieronymus in epitaphio Fabiolæ: *Sonabant, inquit, Psalmi, & aurata tecta Templorum reboans in sublime quatiebat alleluia.* Tertius item à Damaso Anastasius Gratiano rerum potiente, Sacram AEDM in Regione

Anastasi-
us in vi-
ta.

secunda Cœlij montis ædificauit, quæ Crescentiana dicta est. Tum Anastasij successor Innocentius Principe Theodosio titulo Vestinæ Templū SS. Gernasij, & Protasij (quæ postea S. VITALIS) in valle Quirinali dedicauit: ex testamento eius piæ scemina venditis gemmis, lantaque suppellectili, & in Templi ornatum attributis muneribus, annuisque cœsibus.

Templum
S. Vitalis.

Eodem Theodosio, & Valentiniano II. Augustis, Valentinianus idem ad Salustium Præfectum Urbis litteras dedit, vt Basilica S. PAULI latior, & magnificentior fieret. Eius porro consilij causa fuit; quòd eodem in loco à Constantino Magno condita redigebatur in angustias à via Ostiensis, quæ dorso Templi adiacens modicum inter ipsam, & Tiberim spatium relinquerebat occupatum à Templo. Quare iussit Cæsar, vt latius longiusque aucta Basilica viam ipsam complecteretur: ideoque noua Ostiensis via sterneretur multo remotior à Tiberi. Id opus tunc destinatis sumptibus inchoatum, postea sub Honorio absolutum est. Et tunc sortasse Porticus à porta Urbis ad Templum est perducta; cuius supra auctore Procopio mentionem fecimus.

Baronius
to. 3. Ann.
Domini
386.

Templum
S. Pauli
amplius
factum.

Sub eodem Honorio Secretarium Senatus prope Forum Romanum restructum est. Id monet inscriptio apud Gruterum, Romæ iterum detecta, dum inuento corpore S. Martinæ nouum Templum inibi excitatur.

Secreta-
rium Se-
natus.

SALVIS. DD. NN. HONORIO. ET. THEODOSIO. VICTORIOSISSIMIS. PRINCIPIBUS. SECRETARIUM. AMPLISSIMI. SENATVS. QVOD. VIR. INLVSTRIS. FLAVIANVS INSTITVERAT. ET. FATALIS. IGNIS. ABSVMPSIT. FLAVIVS. ANNIVS. EVCHARIVS. EPIPHANIVS. V. C. PRÆF. VICE. SACRA. IVD. REPARAVIT. ET. AD. PRISTINAM FACIEM. REDVXIT.

At quid est Secretarium? Varie enim ea vox vsurpatur. Quod si iura consulas, & Iureconsultos, pro loco in quo Iudices causas cognoscunt iusque reddunt, acceptam videbis. Sic L. ult. Cod. vbi Senat. vel Clariss. Quid sit Secretarium.

Quid sit
Secreta-
rium.

Qui in crimen vocatus fuerit, sedendi quoque in aliqua Secretarij parte, qua Iudicibus inferior, altercantibus superior esse videatur. Et paulo post. *Sedendi, cum celebratur cognitio, in Secretarij iudicantium ius consequatur.* l. 5. Cod. de Præp. labor. l. 3. Cod. de off. diuers. Iud. l. 5. Cod. Theod. de Prox. com. disposit. Idemque eodem Cod. alibi significari admonuit Alciatus, lib. 2. Parer. cap. 26. alique apud Brissonium leges. Qui & docet, esse Secretarium Iudicum, vt Consistorium Principis. Quod & Iulius Bulergerius asseruit. Et Card. Baronius post allatam Constantini Sanctionem, in qua præter cætera præcipit: *Non sit venale Iudicis velum, non ingressus redempti, non infame licitationibus Secretarium;* ait. *Locum fuisse*

Briss. de
Verb. si-
gn. lib. 17.
Buleng. de
Imper.
Roman.
lib. 3. c. 9.
Baron. an
no 332.

fuisse ubi Iudices causas audirent, & cognoscerent eum ex pluribus legibus, tum etiam ex Actis Martyrum recitatis perspicuum redditur. At Iacobo Gretsero in Georgium Codinum placet: σέκρητον, quod quidem

De off. non differt à Secretario, significari *tam locum ubi Senatus cogitur, quam ipsum cœtum, vel Concilium Senatorum*. Consentitque Bulengerius, qui Constant. tradit, Secretarij significatione comprehendi principum virorum Consilia, & cœtus: Conclauia etiam, in quibus illa seorsim habentur. Locum tamen potiori iure Secretarium notat.

Secretaria quæ fuerit Ecclesiastica. S. Paul. epist. 12.

Nec vna item est Ecclesiastici Secretarij significatio. S. Paulinus duas interiores Cellas hinc atque hinc ad Apsidem Basilicæ positas Secretaria appellauit; quarum altera sacrum instrumentum ac vestes ad sacrificium: altera sacros Codices ad lectionem seruaret. Priore significatione præcipitur Dist. 24. Can. *Non liceat cuiuslibet ministeria tangere, nisi Subdiacono, aut Acolyto in Secretario*. Ibi enim Glossa: *Secretarium dicitur locus, in quo sacra vasa ponuntur*. Aliud intelliges eadem dist. Can. *Non oportet Subdiaconos licentiam habere in Sacrarium, siue Secretarium ingredi, quod Greci Diaconium appellant, & contingere vasa Dominica*: Glossa vero: *Sacrarium, idest Altare*. De qua interpretatione alij videant.

Tom. 6. Cardin. Baronius cum Canonis verba attulisset, agens de Concilio Chalcedonenfi, quod ex Liberato Diacono ad eum scribit in Secretario; quoniam Patres in eodem Concilio cõsedisse dicuntur *ante cancellos SS. Altaris*, vt ibi Secretarium constituat, ait: *Meminisse debes (quod & in antiquis Basilicis cernitur) inter Ecclesie gremium, & Apsidem, ubi sedes Episcopi locari solebat, esse Sanctuarium collocatum, quod quidem Altare erat primum in medio situm, undique circumcirca cancellis septum*.

Ara primaria cancellis septa Secretarium.

Tum pergit: *Ante igitur Altaris cancellos Apsidem respicientes, apparet congregatum fuisse Concilium, totumque occupasse locum, qui interiaceret inter cancellos, & Apsidem*. Quare hoc illi Secretarium est. Verum Altare circumcirca cancellis munitum Secretariũ erat Subdiaconis à Canone interdictum. Sed quia septum, cui subsellia Patrum nitebantur, ipsum quoque Altare, & Secretarium complectebatur; ideo locum extra Concilij tempus, omnibus patentem, Secretarium grauis auctor appellat.

Porro primariæ Basilicæ aliud in ima eius parte Secretarium erat, in quo vestibus sacris induebatur Pontifex, tum egressus in Porticum, Templum intrabam ad rem diuinam peragendam. Prope hoc Secretarium inter Breuiarij preces, humatum dicimus S. Gregorij corpus: & Lateranensi Basilicæ eodem in loco appositũ narrat Ioannes Seueranus. Quare cum legimus in Lateranensi Concilio iussu Martini I. in eadem Basilica habito: *Suggero Beatitudini Vestre, quoniam præ foribus venerabilis Secreti Vestri adstant*: rectius fortasse hoc Secretarium, aut simile Sacellum muris foribusque munitum, quàm locum aliquem in medio Templo, tametsi tabulatis obseptum intelligere possumus. Neque vero in solis hiscè Ecclesiarum Secretarijs habita Concilia sunt; sed etiam alijs. Sic, prima Synodus Constantinopolitana habita est in *Secretario Episcopij*: Quinta in *Secretario*, nulla Templi facta mentione: Sexta in *Secretario*

rio

rio Sacri Palatij, quod Trullum dicebant. Vt alia taceamus.

Iam ad statuendum de Secretario Senatus locum non habent Ecclesiastica Secretaria. Ex his vero, quæ de alijs dicta sunt, inferitur, id usurpari pro Curia posse, in qua haberetur Senatus: seu tamquam pro iudiciali Patrum Auditorio, cum frequenter in Senatu de capite fortunisque Civium decerneretur. Quoniam vero Bulengerius docet, Constantino-poli fuisse *Secretum Privatarum* ad seruanda instrumenta Urbis, & rerum Civilium iura: *Secretum Publicarum* ad condenda secreta publica Imperij; Secretarium Senatus pro secreto etiam Archiuo, & Tabulario. In quo Senatus Consulta ponerentur, haberi posset. Sed ut Secretarium Curia potius fuisse credatur, vñtata primum significatione persuaderetur. Deinde Senatus in varia Deorum Tempia cogi antea solebat. Quem morem iisdem iam desertis, & squalentibus aboleuerant in Vrbe recepta Christiana sacra. Nam etsi veram fidem Patres non omnes profitebantur; credibile tamen est, Christianos in Deorum Tempia conuenire noluisse: aut etiam in veterem Curiam, in qua Aram Victoriæ, atque Ethnicos ab ingressu sacrificantes viderent. Ideoque Flavianum nouam habendo Senatui Curiam instituisse. Eam porro igne absumptam, & hunc fatalem dici, quoniam ab Gothis, qui Rege Alarico, Honorij Principatus anno XVI. Theodosij III. Romam cœperant, videatur illatus. Quamquam illi prædam, quam ruinam maluerunt.

Secretarij
Senatus
non vna
significa-
tio.

Loc. cit.

Secreta-
rium pro
Curia ha-
bendum.

Addendum est, quod aliqua nititur coniectura: nempe Theodericum Gothorum, & Italiz Regem (*qui Romam venit, Senatum suum mira affabilitate tractans*, ut ait Cassiodorus) octuaginta circiter post annos eodem in loco ædificasse. Quia forsitan Secretarium post instaurationem, capta à Genferico Roma, tot casus mutatisque Principibus, ferro aut igne labefactatum occasionem dederat ædificandi. Tegulæ quidem magnitudinis eximie ibidem inuentæ, mihiq; spectatæ sunt, quibus inscriptum est, REGNANTE DN THEODERICO FOELIX ROMA. Quamquam hæc aliunde asportari potuerunt. De eo autem Cassiodorus: *Magnis eius operibus antiqua miracula superantur*. Postremo, Antiquarij Templum Martis ibi posuere, versum postea in Ædem S. Martine. Quod probabilius dicerent, si conditorem, & causam tempusq; fundandi afferrent.

Cassiod.
in Chroni-
co.

Iam vero Sixtus Pontifex, qui Valentiniano III. regnante decessit, præter Basilicam S. LAVRENTIO excitatam, ædificatâ fere de integro LIBERIANAM, sacris Aedibus, quæ extructis, quæ instructis ornatique insignis fuit. Quo etiam Pontifice, ut tradit Anastasius (sed ut ex veteri inscriptione refert Platina) Cœlestino I. Petrus Episcopus gente Illyricus S. SABINÆ Templum in Auentino erexit. Porro eiusdem Valentiniani vxor Eudoxia cû missa sibi Hierosolymis à matre Eudocia ferrea B. Petri Vincula accepisset, eaque Pontifici Romano Leoni tradita cum ferrea item catena, quam Romæ idem Apostolus tulerat, insigni miraculo iungi vidisset; magnum in Esquilij Templum columnarum multitudi- ne, excelsitate, & amplitudine præclarum, appellatione S. PETRI AD VINCULA tituloque EVDOXIÆ, condidit. In eo præter recondita

Sixtus
Pont. Ba-
silicam Li-
berianam
auget.

Templum
S. Petri ad
Vincula.

Gg

sacra

sacra Vincula, Sanctorum reliquias, aliaque religionis argumenta, Sancti Sebastiani musuo expressa, non ut vulgò, iuvenilem, at senilem in specie conformata effigies visitur: quæ Agathone Pontifice ab horribili peste tres iam menses Urbem depopulante liberavit: cognito ante diuinitus, fore ut peste conquiesceret, si Sancto Martyri altare constituissent. Eandem imaginem, nuper grassantis in Italia pestilentie metu, Senatus Populusque Romanus nouo cultu, ac religione, argenteo insuper calice, ac cereis quatuor oblatiis, atque ex voto deinceps in singulos annos offerendis, non sine presenti ope, Urbano VIII. Pontifice veneratus est.

Ann. 680. Idem Leo Pontifex piissimam sceminam Demetriadem impulit, ut via Latina B. STEPHANO Templum edificaret. Ipse in honorè B. CORNE-
Paulus Diacon. LII Aedem via Appia ad Cœmeterium Callixti erexit. Tempa collabentia (referente Platina) restituit: sacrorum vasa comminuta, aut ablata vel denuo renouauit, vel ex integro, quoad fieri potuit, restituit. Cam-
lib. 6. c. 3. eras præterea tres condidit in tribus Basilicis Ioannis, Petri, ac Pauli.
Bar. rom. 8. an 680. Anastas. At S. Hilarus S. Leonis successor Nymphœum, & Triporticum, idest
Anastaf. fontem, & triplicem porticum ad Baptistarium Constantinianum edificauit, & inibi sacella auro gemmisque distincta S. Ioannis Baptiste, S. Ioan-
sa vita Agatho. nis Euangeliste, S. Crucis. Adhæc Balneum, inquit Anastasius, præto-
Leo I. Pô rium, Bibliothecas duas in Laterano, Monasterium ad Lunam. Qui lo-
tif. reficit cus ubi in Vrbe fuerit, non facile diuinarim. Hilari successor Simplicius,
sacras æ- bellante primum aduersus Odoacrem, tum Italiae Regnum obtinente,
des aut Theodorico, quatuor in Vrbe Tempa excitauit: S. STEPHANI in
erigit. Cœlio monte, quod à forma Rotundum appellant; in quo postea Theo-
Ex eodẽ dorus Pontifex corpora SS. Primi, ac Feliciani reposuit: S. ANDREAE
auctore. in Esquilij iuxta Basilicam Liberianam, intra ambitum nunc Xenodo-
S. Hilari chij S. Antonij: S. STEPHANI iuxta S. Laurentium, S. BIBIANAE
monumẽ- ad Palatium Licinianum.

At Felix III. qui ab Odoacre ad Theodoricum vsque Ecclesie præfuit,
Agapiti, Aedem S. AGAPITI iuxta S. Laurentium struxit. A Gelasio successore,
& Gelasij cum tres extra Urbem, Tibure, via Labicana, & Laurentina dedicane-
PP. fabri- rit, nihil intra Urbem factum reperimus. Symmachus ab illo Pontifex,
cæ. Theodorico Urbis ædificia murosque resciente, S. SYLVESTRIS, &
Symma- MARTINI ad Thermas Traianas in Esquilij, S. AGATHAE, & PAN-
chus PP. CRATII Basilicas via Aurelia edificauit, SS. AGNETIS, ac FOELICI-
ædificat, TATIS restituit: Ad *Aedes S. Petri, Pauli, Laurentij constituit* paupe-
& resti- ribus domos: via Tiburtina S. Petro Templum dedicauit: Vaticanam
uit. eiusdem Apostoli Basilicam quadriporticu, marmoribus, musuis, alijsq;
De his A- operibus instructam, nouis oratorijs ac sacellis auctam, præsertim ias-
nastafius. gni S. Thomæ trecentarum argenti librarum decorauit: iuxta Templum
 S. Andreæ, gradus ante fores Basilicæ veteres ampliauit: novos addidit:
 alia alijs Templis donauit. Quo tempore Theodoricus Rex, & Impe-
 ratores Orientis eandem Basilicam eximijs muneribus large ditarunt.
 Fœlix IV. Theodato Italiae Rege SS. *Cosinæ, & Damiani* Basilicam, mu-
 tata veteri Aede Romuli, in Sacra via consecrauit. Idem S. Saturnini
 Tem.

Templum via Salaria incendio consumptum restituit. Cum postea Gothico bello afflicta Roma diu eruentam obsidionem tolerasset: Belisarius liberata Vrbe, ac recuperata Italia, mox Africa subacta triumphator, auream CRUCEM centum pondo distinctam gemmis, aliaque Basilicæ B. Petri dono misit. Duo in Vrbe XENODOCHIA vnum via Lata, alterum Flaminia excitauit. Quæ sane pauperum alendorum, seu curandorum hospitia, si domos emeritorum militum, aut peregre aduentantium demas, (quæ castra dicere) pie sanctæque Charitatis expers antiquitas egenis Ciuibus parasse non legitur. Hæc antequam Totila Urbem obsideret, expugnaretque peracta sunt.

Dona Belisarij S. Petro oblata.

Anastasijs, & ex eo Platina.

Ædificia post resectam Urbem à Belisario erecta. Cap. IV.

SEQVVA dein exitialis Urbis expugnatio, atque excidium Gothicum. Sed cum Barbarus victor obruta fere ruinis, & vacua Ciuibus Vrbe aliquando erupisset, multi qui vicinos ad montes saltusque confugerant, aut exteris in Ciuitates se receperant, rursus permoti Charitate patriæ, Romam redire: reuocati etiam à Belisario liberatiq; Tyranni metu; cum monia subitario, & militari opere resecta, quæ deinde laterculo, camentisq; firmius compacta sunt. Domus præterea passim instaurari, aut ædificari coepit. Inque eam rem multum De gest. opere Narfes patricius contulit, qui post Belisarium in Italiam missus, Longob. Gothis Herulisque sublatis diu in Vrbe mansit, in eaque finem viuendi l. 2. cap. 3. fecit. De eo Paulus Diaconus: *Erat, inquit, vir piissimus in Religione Catholicus, in pauperes munificus, in reparandis Basilicis multum studiosus.* Lib. 3. Bel lo Goth. Procopius: *Narfes exercitus partem Cumanas obsessum misit. Ipse vero Romam instaurandi, ornandiq; hanc causa mansit.* Quo tempore, Ioannes Papa III. referente Anastasio, habitauit in *Cæmeterio Tiburtij, & Valeriani*, alijsq; Pontifices alia tenuisse *Cæmeteria*, alij vero passim *Cæmeteria martyrum* ædificasse, atque excoluisse dicuntur. Quare spectabiles hæ fabricæ fuerunt non modo ad cultum Sanctorum, sed ipsorum etiam Pontificum habitationem. Per idem tempus nouam Basilicam S. LAVRENTII ad Corpus martyris Pelagius II. extruxit, veterique adiecit, hodieque vtræque coniunctas cernimus. Sepulchrum ipsum tabulis argenteis conuectiuit: in paterna domo senum ac pauperum Xenodochiū condidit. Idem SS. Philippi, & Iacobi celebrem Basilicam inchoauit, quam Ioannes III. eiusdem successor absoluit.

At S. Gregorius *exornatis*, (verba Platinae sunt) *quibuscumque rebus potuit, Basilicis Romanis, dedicatæque Gothorum Ecclesia, quæ in Suburra est, Agatha martyris nomine Flauij Ricimerij viri Consularis opus (ut littera missus indicant) paternam domum in Cluio Scauri positam non longe à Circo Maximo in Monasterium redegit. Quo in loco, & hospites continue accipiebat, & pauperes undique confluentes cibo, & potu m-*

S. Gregorius Templum restituit.

Baronius
renouat
memoriā
S. Grego-
rij.

vita retinebat. Huius rei locique memoria Cesaris Cardinalis Baronij singulari rerum Ecclesiasticarū studio, ac veneratione nonnullis ab hinc annis renouata est: qui & TRICLINIVM posito inibi S. Pontificis simulacro, mensaque ē marmore, ac reliqua circum religiose excoluit. At Flauium Ricimerem non struxisse, sed ornasse Templum S. Agathæ vetus testabatur inscriptio.

*Fl. Ricimer V. I. Magister utriusque militia, Patricius & Exconsul
Ord. pro voto suo adornauit.*

Pantheon
consecra-
tum,

Quartus à Gregorio Bonifacius, huius nominis item Quartus, PAN-
THEON exacta veteris superstitionis scditate, Magnæ Virgini, Sanctis-
que Martyribus consecrauit, paternam domum in Cœnobium conuertit.
Honorius I. à Bonifacio Quartus Basilicam B. PETRI æncis tegulis ē
Templo Romæ (Anastasium enim libentius, quam Platinam audio, qui
eas Capitolino Ioui ascripsit) sublatis magnificè contexit. Aedes, S. A-
GNETIS via Nomentana, inscripto carmine: S. PANCRA TII Au-
relia via restituit. Basilicas, S. APOLLINARIS in Vaticano: SS. QVA-
TVOR CORONATORVM in monte Cœlio: S. LVCIÆ in cliuo Su-
burrano: S. ADRIANI in tribus foris: S. ANASTASII ad aquas Sal-
nias: S. CYRIACI via Ostiensi, aliaque in Vrbe, atque extra Urbem
magnificè extruxit, ornavitque, quædam amplissimis muneribus donauit.
Porro Aedem SS. VENANTII, & ANASTASII iuxta fontem Lare-
ranensem ædificauit deinde Ioannes IV. S. VALENTINI via Flaminia
Theodorus I. Adeodatus item I. S. Petri via Portuensi instauratam dedi-
cauit: Cœnobium S. ERASMI in Cœlio monte, in quo ipse Monachus
diu vixerat, ædificijs, redditibusque ampliavit. Donus Adeodati suc-
cessor Quadriporticum ante Templum S. Petri, quam fere totam recens
porticus, & Basilicæ frons occupauit, magnis strauit marmoribus: Aedes
Apostolorum via Ostiensi: S. Euphemie via Appia instauratas dedicauit.
Tertius à Dono Leo II. Aedem S. PAVLI iuxta S. Bibianæ condidit, re-
positis in ea corporibus Sanctorum Simplicij, Faustini, & Beatricis, alio-
rumque Martyrum. Idem Tempia S. SEBASTIANI, & S. GEORGII
in Foro Boario quod ad velum aureum dicunt, ædificauit. Eius autē suc-
cessor Benedictus II. B. PETRI Apostoli Templum, necnon S. LAVREN-
TII cognomento in Lucina, S. VALENTINI via Flaminia, S. MARIÆ
ad Martyres, seu Pantheon magna impensā restituit, preciosis marmori-
bus, ac vestibus exornauit. Quartus à Benedicto Sergius tectum Basili-
cæ S. PETRI, aduectis trabibus ē Calabria instaurauit: frontem musuo
depinxit: alia Tempia aut texit, aut ornamentis large instruxit. Decem
& octo post annis Ioannes VII. extructo Magnæ Virgini magnificè sa-
cellum in Vaticana Basilica, Aedem S. EVGENIÆ diu detectam, rui-
nosamque operuit, & alijs cum ædificijs renouauit, ornavitque.

Templum
S. Pauli re-
fectum.
Cum Te-
plo S. Cru-
cis.

Iam Quartus à Ioanne Gregorius II. Basilicam S. PAVLI magna ex
parte collapsam refecit: atque ē Brutijs aduectis trabibus texit. Nouam
ibi aram renouato tabernaculo argenteo extruxit. Ecclesiam S. CRV-
CIS diu detectam, & circumquaque porticus vetustate quassatas, trabi-
bus

bus inductis reparauit: marmoreis operibus, alijsque donis insigniuit, Aedem Sancti Laurentij extra muros, contractis, ac diminutis trabibus ruinæ proximam nouis parietibus, tectisque muniuit: aquam, Martiam opinor, cuius Formæ non longè absunt, eodem reduxit: alia passim Tempora ruinæ obnoxia renouauit. Cœnobium ad Basilicam S. PAVLI à Cœnobitis destituta restituit, iisdemque celebrari iussit. GEROCOMIVM à tergo apud Basilicæ Liberianæ situm in Monasterium vertit. Cœnobiū S. Andrea desertum pridem, ab se resectum, reuocatis Monachis habitandum dedit, ut Deo diurnæ, nocturnæque preces utrobique assidue persoluerentur. Paternam domum in honorem S. AGATHÆ dedicauit, ædificato ibi Cœnobio, ac prædijs ad Monachos sustentandos attributis. At Gregorius III. mirum quam multa in Vrbe opera fecerit, ac restituerit. Aedem S. CHRYSOGONI renouato tecto, camera, & picturis parietum, auleis, argenteisque donis locupletauit. Monasterium Monachis frequens, prædijs dotatum adiecit. Aliud Cœnobiū prope Basilicam Constantinianam, ut in eadem diuinis laudibus Monachi vacarēt, ædificura egregium, annuoque censu donatum restituit. Aedes Sacras S. CALLISTI pœne à fundamentis elatam: SS. PROCESSI, & MARTINIANI, tecto coopertam, firmissimisq; pilis effultam: S. GENESII renouato item tecto, altari extructo, alijsque operibus: S. Mariæ ad Martyres repurgato tecto, resectisque plumbeis regulis: S. Mariæ in Aquiro depictam, & cum Aede SS. SERGII, & BACCHI à fundamētis ampliori fabrica dilatatam: S. MARCI extra Urbem tecto, quod dilapsum fuerat, instaurato: SS. PETRI, & MARCELLINI noua molitione erexit: Basilicas S. PETRI, & S. Mariæ Maioris refectis tectis instaurauit. Ab eodem MVROS Urbis magna ex parte resectos supra memorauimus. Stephanus II. Quartus à Gregorio instauratis quatuor antiquis in Vrbe Xenodochijs, DVO alia prope Basilicā S. Petri annuis redditibus probe instruxit. Eius porro successor Paulus I. in sua ipsius domo COENOBIVM SS. Stephani, & Syluestri Pontificū, ac Templum intra Cœnobijs claustra miræ pulchritudinis musiuo marmoribus, donisque ex auro argentoque illustre collocauit. Idem in sacra via iuxta Aedem SS. Cosmæ, & Damiani Beatis Petro ac Paulo nouum Templum obtulit, eo loci, quo, cum ad supplicium ducerentur, genua flexisse dicebantur.

Et S. Laurentij.

Scennum domus.

Opera Gregorij III.

Monasterium ad Basilicam Lateranensem.

Antiqua in Vrbe Xenodochia 4.

Adriani, & aliorum Pontificum fabricæ.

Cap. V.

ADRIANVS I. vir cætera admirabilis, structis operibus non impar est visus. De eo Anastasius: *Omnes Dei Ecclesias tam Anno sal. 772.*
extra muros huius Romane Ciuitatis, quam infra muros ad laudem Dei restaurauit, atque decorauit; verum etiam, & muros, atque turres huius Romane Urbis, qua diruta erant, & usque ad fundamentum destructa, renouauit, atque utiliter omnia in circuitu in-

^a Locus
fortasse à
fabricæ
specie.
^b Fortasse
ad portâ
S. Lauren-
tij, quæ Ta-
urina di-
cta est.

Tres A-
qua du-
ctus re-
fecti.

Opera
Leonis
III.

Confessio
S. Pauli, &
Petri or-
nata.

Restauravit. Et verò præter primarias Basilicas S. IOANNIS, S. Petri, S. Mariz ad Præsepe, quas renouatis tectis, & porticibus restituit; sex B. LAVRENTII Templâ nouæ elegantiz reddidit, extra muros, in Damaso, in Lucina, ^a ad Formosam, ^b ad Taurellum, in Palatio, cum Cœnobio quod erat adiunctum. Alia plurima quoniam apud Anastasium singillatim recensentur, hic referre superfedeo. Præter hæc tamen Sanctæ Mariz in Cosmedin Aedem auctam à fundamentis erexit. S. PANCRATII, vetustate dirutam cum Cœnobio restituit. Idem PORTICVS Basilicæ Apostolorum in Via lata, quas Paulus inchoauerat, absoluit, eiusque Apfidem renouauit: necnon Domos appositas SS. Syluestro, & Adriano, ac COENOBIVM Virginum S. Eugeniz à fundamentis excitatum. Præter hæc, aliaque multa, PORTICVM à porta Ostiensi ad Templum vsque S. Pauli perductam renouauit. Tres veteres AQUAEDUCTVS quæ dirutos, quæ dilapsis aquis vacuos, aut exiguo humore manantes magnis sumptibus restaurauit: SABATINAE in Vaticanum effluentis: CLAUDIAE, ad comoditates Palatij, & Basilicæ Lateranensis: AQUA VIRGINIS, quæ in plana Urbis effunditur. Vt mirum sit, cum Pontificem tot ædificia cogitatione, nedum opere, curaque complecti, ac sua pecunia perficere potuisset. addita præsertim magna vi auri, argenti, vestiumque pretiosissimarum, locis sacris passim collata. Nam inter cætera Confessionem B. PETRI totam solido auro: Altare autem illi impositum, & parietes dextra laeu- que argento contexit.

Iam Leo III. eius successor multa & ipse ædificauit. De eo sic Anastasius: *cum ex omni parte tam per diuersas Ecclesias, quam in Patriarchio in amplis ædificijs construens comptè ornaret.* In Patriarchio quidem, seu Palatio Lateranensi TRICLINIVM maius extruxit porphyreticis, parijsque columnis, insculptis vasis ac lilijs, & marmore crustatum stratumque. Tres in eo Apfides: quarum præcipua musiuo: duæ minores pictura, omnes marmorum incrustatione decoratæ. Hæc Basilica Leonis dicta est: cuius vermiculatas Christi Domini, Apostolorum, Leonis eiusdem, & Caroli Magni effigies Franciscus Cardinalis Barberinus egregio studio Ecclesiasticæ antiquitatis meliorem in formam reficiendas curauit. Aliud Triclinium idem auctor memorat, maiore Apfide, decemque minoribus instructum, stratum marmore, sedilibus, & concha porphyretica ornatum. Idem refert, Macronam, idest longam Aulam in eodem Palatio vetustate collabentem, fartis tectis, & camera, structuris picturisque renouatam. In eodem Patriarchio solarium nempe Xystum & ambulacrum ab illo Pontifice instauratum: sacellum S. Michaelis Archangeli à fundamentis erectum, tessellatis, depictis, marmorum, metallorumque egregijs operibus exornatum. Basilicam ipsam Lateranensem, tectis, quadruplici porticu, & fontibus restitutis munitam: obstructas Basilicæ fenestras insertis metallo vitreis laminis pellucidis, & coloratis. Confessionem S. PAVLI auro tectam: S. PETRI, præter illata signa aurea gemmisque distincta, pretioso pavimento aureo incredi-

credibilis ponderis stratam. Tectum Basilicæ Esquilinæ: Vaticanæ item, eiusque medianam, & transversam testudinem, turrem, quadriporticum, fores argenteas, gradus, fontemque restauratum: tum Xenodochium, & Balneum, aliaque habitantium conclavia iuxta eandem Basilicam pœne diruta. Nouam domum Hospitalem B. Petri nomine, ac patrocínio, eiusque Templum conditum. Basilica S. Pauli terræmotu concussa, ingenti tectorum, & parietum ruina ceciderat: eam cum porticibus resectam marmoribus præclaram in speciem obduxit, renouatis antiquis auri: argentique operibus, nouis, atque egregijs additis. Aedes Sanctorum quamplurimas munifice restituit. Nouam SS. Nerei, & Achillei iuxta veterem iam collabentem extruxit: S. Sufannæ, cui Presbyter præfuerat, à fundamentis renouauit, auxit, donauitque præclaris muneribus; quibus alia etiam Tempia liberaliter instruxit, & ab Anastasio referuntur.

Basilica
S. Pauli
terræmo-
tu deicta
& resecta

Tertius à Leone Paschalis PORTICVM, quæ à Mole Adriani ad S. Petrum pertinebat, & arserat per incendium ædificiorum in quibus Angli tendere consueuerant, simul cum domicilijs Peregrinorum illico refecit. Aedem S. PRAXEDIS quod vetustate casuram cerneret, aliam nō longe eidem Virgini augustiorem, quam hodieq; colimus, excitauit. Aedem S. Mariæ in Dominica, tum S. CÆCILIAE instaurauit, vel vt alij, condidit insignibus donis locupletatam: translatoque in eam S. Virginis corpore. Virginum inibi COENOBIVM, in honorē eiusdem, Sanctæq; Agathæ erexit, annuisque censibus dotauit. Aedis porro Apsidem, vt Praxedianæ, musiuus imaginibus marmorumque incrustationibus colorauit: dicauit aram argento immensi ponderis elaboratam. Hospitalem domum apud S. Petrum à Leone III. fundatam redditibus firmavit. Restituta Basilica LIBERIANA, quam vetustas quassauerat: Apside substructis gradibus elata ab Ecclesiæ corpore, ac strata marmoribus: aram præcipuam argento inaurato: aram Præsepis solido auro: Confessionem columnais, & epistilijs, interius exteriusque auro textit: illustribus donis cætera compleuit. Eugenius eius successor S. SABINÆ Templum, in quo Presbyter fuerat, ad meliorem cultum perduxit, picturatis, & argenteis operibus exornauit. Gregorius IV. AEDEM iam collapsam S. Saturnini martyris, S. Gregorij cum secretario S. Marci restaurauit, S. Adriani renouato tecto muniuit. Nouum, & magnificum SACELLVM in Vaticana Basilica, vbi Corpus B. Gregorij Pontificis reponeret, argenteis tabulis conuestito altari construxit. COENOBIVM à fundamentis iuxta Aedem Virginis Transiberinam multa item ædificatione restitutam, & amplissimis muneribus donatam excitauit: annuos census Monachis diurnas, nocturnasque Deo laudes persoluentibus attribuit. Patriarchium Lateranense renouatis excultisq; veteribus: nouis cellis, conclauibus ad habitandū erectis cum balneo, amplificauit. Duo Palatia, (quorum vnum Basilicæ S. Petri proximum erat) porticibus, aulis, ambularis, conclauibus visenda, commoditati Pontificum facienda curauit. Formas & Arcus Aquæ SABATINÆ rimosos atque intercisos antiquæ integritati commisit, reducta aqua in Ianiculum, & Vaticanū. OSTIAM

Paschalis
Opera.

Templum
S. Praxe-
dis extru-
ctum, &c.
S. Cæci-
liæ.

Confessio
S. Mariæ
Maioris
ornata.

Gregor.
IV. opera.

Tiberinam, ne deinceps prædonum direptionibus vastaretur, nouis mœnibus, fossaque vallatam Gregoriopolim nominauit. Hæc ille.

Sergij II.
opera.

Sergius eius successor AEDM, & ipse extra portam Salariam B. Romani martyris perfecit à fundamentis. Orphanotrophium refecit, Aedemq; SS. Syluestri, & Martini in Montibus: nouum ibi COENOBIVM psallentibus Monachis constituit. Basilicæ Constantinianæ aditum addita præstaurata Porticu illustrauit. Principem Aram nixam columnis, marmore instructam: inferiorem Confessionem argenteis laminis auro persusis: Cameram Præsepis, an totum Sacellum in Basilica Maioris Virginis argenteis item laminis inauratis splendide obtexit. At Leo IV. COENOBIVM Virginum ad S. Sixtum, quod seculares infederant, refectum muneribus, redditibusq; auctum Monialibus reddidit. Alterum S. S. Stephani, & Cassiani prope S. Laurentium extra Vrbem renouatum tradidit Monachis Græcis, & copiosis opibus præditum. Patriarchij enersum solarium siue ambulacrum meliorem in formam redegit: marmorea sedilia in eius aditu collocauit. Nouum miræ pulchritudinis in S. Petri Basilica Sacellum lunensi lapide, ac musuo coopertum, vbi Corpus B. Leonis Papæ conderet, zdificauit.

Ampliora
Leonis
IV.

Piratæ di-
ripiunt Ba-
silicas ex-
tra Vrbē.

Ea tempestate, Sergio Pontifice, piratæ Saraceni infestis classibus ad Ostia Tiberina appulsi SS. Apostolorum Basilicas extra Vrbem sitas diripuerant. Quare illi suffectus Leo quæcumque è Basilica Varicana ablata fuerant reficere decreuit. Tum præter alia plurima atque eximia liberaliter collata, aureis argenteisque laminis, quarum vna ex auro, pondo ducentorum sexdecim erat, vndique nō solum Apostoli SEPVLCRVM sed Altaris frontem auro gemmis distincto contexit: eiusdem Cameram vel, vt aiunt, Ciborium, columnas, & lilia (capitula reor, cauliculis, & lilijs insculpta) argento inaurato, pondo mille sexcentorum sex: coronis quatuor, calicibus sexdecim ex auro, aliisque innumeris ornamentis aræ, ac toti passim Templo impositis. Portas Saraceni fregerant, & argento nudarant: eas iterum cælato argento vestiuit. fornicem ante portas: casuram porticum ad læuam Temp'li: alteram Aedi vicinæ S. Andreae adhaerentem: rectum magnis trabibus renouauit. AEDM B. Virginis ad scholam Saxonum, nunc in Saxia ab humo erexit. Idem in Basilica S. Pauli à Barbaris item direpta, altare è columnis, & camera argentea, pondo nongentorum quadraginta sex eidem Apostolo dedicauit. AEDM SS. Quatuor Coronatorum, cuius titulo insignitus Presbyter fuerat, ruinæ obnoxiam ab imo solo reficiendam ornandamque: & Aram, qua multorum SS. corpora condidit, argento inaurato, hyacinthis imaragdisque præfulgente vestiendam: Apsidem vero Transtiberinæ Virginis, item ruinosam instaurandam curauit. E suis porro Aedibus, Virginibus se Deo vouentibus domicilium, patronis S. Simitrio, atque Casario. Demum ne Romanis mœnibus immensam beneficentiam concluderet, Cinitatem PORTVENSEM ad ostium Tiberis nouis cum firmasset munimentis, fabricisque excoluisset, Corsis irruptiones, direptionesque Maurorum fugientibus habitandam cum agro ad culturam dedit.

Portæ S.
Petri ar-
gento cō-
tectæ.

Basilica
S. Pauli di-
repta, &
exornata.

CEN-

CENTVMCELLAS dirutis muris populus deseruerat metu Sarace^o Et Centumcellarum. Ipse alio in loco munitiore oppidum ædificari iussit, aquis solis quæ Leonum perfluentibus: per somnium sibi mœnia portasque designare visus, polis di-eumdem ordinem ædificando retineri voluit. LEOPOLIM placuit quæ nouam Urbem appellare; nec tamen id nomen per diu conditori super-nixit.

Ciuitas Leoniana. Cap. VI.

AT Urbis, quam Romanæ addidit, inditum LEONINÆ, Vrbs Leo-
sen LEONIANÆ nomen pertinacius viget. Quamquam niana.
in communionem appellationis adscito rudiore Burgi voca-
bulo (vt fermè deteriora magis pollent) rarum est in ora-
vulgi, doctorem linguis, aut eruditis scriptorum paginis fere conten-
tum. Porro Vrbs, quam Leo I V. condidit è Vaticano colle descen-
dit ad Tiberim. Vaticanus quidem campus ad ea vsque tempora ex-
tra Urbem fuit, Hortis etiam Principum olim consitus, sed amœnita-
ti permixta *infamia insalubris Cali, frequentior funeribus ac tumultis*, extra Vr-
quam testis; vt Tacitus, & Lampridius scripsere. Sed postquam Con-
stantinus sepulchro Apostolorum venerabilem omnibus terris Basilicam
superstruxit, Vaticana planities quamquam exclusa pomœrio, ædifi-
cij tamen, & incolis deinceps abundauit. Mœnia vero interiore ripa
Tiberis producebantur, præter munitionem, quam ad Molem Adria-
ni excitauerant. Quare Stéphano Tertio Summo Pontifice, cum Desi-
derio Longobardo, um Regi infesto agmine ad Urbem venienti Roma-
ni clausissent portas, statim ipse cum exercitu posuit ad Sanctum Petrum.
eò cum euocasset Pontificem, mutuosque sermones habuissent: *Rur-
sum*, inquit Anastasius, *ipse Beatissimus Pontifex reuersus, ingressus est
in Ciuitatem*. Postridie cum iterum Stephanus ad Basilicam Vaticanam
rediisset, vt leniret iram Regis, duos è Romana Curia poscentis ad ne-
cem; ipse autem oclusis portis neminem è Templo exire permetteret:
Pontifex Episcopos duos misit *ad portam Ciuitatis, qua egreditur ad San-
ctum Petrum*. Et paulo post idem auctor: *Abstulerunt Christophorum,
& Sergium ab Ecclesia B. Petri Apostoli, & properantes cum pluribus Lō-
gobardis vsque ad portam Ciuitatis, ibi eorum oculos eruerunt*. Idem in-
vita Stephani II. *Nam & foris muros huius Ciuitatis Romana secus Ba-
siliam B. Petri Apostoli duo fecit Xenodochia*. Et Pauli I. ann. DCCLVII. S. Petri ex-
tra muros
dicitur Basilica S. Petri extra muros Ciuitatis Romanæ. In vita Step-
hani IV. anno DCCLXVIII. cum memorasset portam Ciuitatis, quæ mit-
teret ad S. Petrum, deinde ait, *optasse Pontificem, vt quidam Beati Petri
Basilica introducerentur Romam*. Quin & Adriano I. Pontifice cum
Carolus Francorum Rex Magnus Desiderium Regem Papiæ obsidens è
castris ad Urbem venisset, Pontificem in gradibus Vaticanæ Basilicæ of-
fendit: cum quo Templum ingressus, pieque Deum, & Apostolum vene-
ratus,

ratus, Adrianum rogauit, vt sibi Vrbem, ad visitanda Tempia voti persoluendi gratia, liceret inire. Demum in vita Leonis IV. anno DCCCXLVII. qui hunc Vaticanum tractum muris cinxit, memoratur ab eodem Anastasio Monasterium B. Martini extra muros Vrbis iuxta Basilicam S. Petri. Sic Luitprandus Molem Adriani constituit in Vrbis ingressu, vt infra. Quæ causa etiam fuit, cur ante illum Pontificem Saraceni qui prædabundis classibus Romanum littus tenuerunt, è Templis Sanctorum Petri, & Pauli extra Vrbem positis thesauros omnes asportarent, & rapaces manus vrbis opibus abstinerent, quas mœnia inclusas defenderant, vel irruentium ferociam fregerant stantes pro mœnibus ciues. Illa ergo pars agri Vaticani Suburbium erat, ædificatis passim domibus, & à porta Vrbis vsque ad Apostoli Basilicam continuata porticu. Verum cum quotidie religio, cultusque ad Apostolorum sepulchra augetetur: multique ex tota Europa præsertim è Longobardis, qui tum dominabantur in Italia, atque è Transalpinis Franci, Germani, Frisij, alijque Romanæ confluere; ne cum hospitem frequentia, morbi in Civitate vulgarentur: in eo Suburbio illis date sunt ad habitandum sedes. Inde & Burgi nomen traxit. Anastasius: *Eodem, inquit, tempore, per quorundam gentis Anglorum desidiam ita est omnis illorum habitatio, qua in eorum lingua Burgus dicitur, flamma ignis exundante combusta, vt etiam nec vestigia pristina habitationis in eodem loco inueniri potuissent. Cuius exuberantis incendio pæne totam, porticum, qua ducit ad Basilicam Principis Apostolorum ignis fomes deuastauit. Quæ paulo post Paschalis Pontificis munificentia restaurata sunt: tum vero traditis vestibus, distributis alimentis, erogato auro, atque argento peregrinorum necessitati subuentum. Eiusdem loci incendium Leone IV. renouatum est. Anastasius: Põsticij sui exordio Saxonum oleum validus ignis inuasit, cuncta comburens, atque comminuens, ita vt proprius B. Petri Principis Apostolorum Basilica prouideret, Saxonum, Longobardorum domos ac porticum cõcremans, atque diripiens.* Hæc multorum eiusdem ordinis, & conditionis contubernia, & cœtus Scholas dicebant (vt de militibus, excubitoribus, palatinis aulicis, alijsque legimus). Itaque Leoni IV. è Gallia ad Vrbem redeunti effusus obuiâ fuisse dicitur populus Romanus vniuersus, & Scholæ Francorum, Saxonum, Longobardorum, Aedem præterea S. Michaelis Vaticanæ Basilicæ propinquam conditam aiunt in Frisonum Scholâ. Hæc adeo cum Basilicam extra Vrbem clarè demonstrant, miserabilius ostendit crudelis illa Maurorum irruptio, quibus duntaxat ad direptionem Apostolorum limina nudata mœnibus patuerunt. Porro idem noua spe opulentæ prædæ allekti instructis iterum classibus ad Vrbem expugnandam incitato cursu ferebantur. Defixit nouus terror Romanorum animos ex præterito malo futuram cladem æstimantium. Vt tamen hostium furori obuiam irent, Campanorum classis adiunxit: quos omnes Leo Pontifex precibus, & publica supplicatione munivit ad bellum. Pugnatum est, quâ Tiberim vorticosis influentem vndis excipit mare: ventusque in media pugna subito coortus, quem Deus de thesauris suis produxisse cre-

Anast. in vita Paschalis I.

Scholæ quid esset

Saraceni diuina ope victi. a. 134

credebatur, discretis classibus prælium diremit, sed naues hostium abreptas affixit, fregitque, aut desertas ad Insulas, & saxa detrussit. Magnæ eorum pars cæsi: alij capti, & ad Urbem deducti; quorum opera in ædificando postea vsus est Pontifex. Cum ergo Sanctiss. Pater, ut gratias Deo, ac B. Petro ageret immensam argenti vim eius Basilicæ, alijsque Templis munera obtulisset, quod pridem agitauerat, statuit Vaticanum Templum muris cingere. Cœperat antea fundamenta iacere Leo III. sed postea intermissi operis, quæ extabat, maceriam auxerat quorundam auaritia, ut vix vestigia apparerent. Anno igitur Pontificatus II. qui à natali humanæ salutis fuit DCCCXLIX. cum ad Lotharium Augustum de ea re scripsisset, ut sibi consilio, sumptuque adesset, ædificare aggressus est. Misit Cæsar cum fratribus liberaliter ad Leonem non modicam pecuniæ summam. Ipse vero Pontifex cum cœptum opus frequenter inuideret, struaturamque strenne vrgeret, quarto post anno absoluit. Nouæ Vrbi LEONIANÆ inditum nomen, quam ipse, & vniuersi Antistites, ac reliqui Clericorum ordines cinere conspersi, nudique pedes Ecclesiastico ritu Litanij, Psalmisque decantatis circumterunt iustrantque: scriptas in eam rem preces Pontifex super murum recitauit, tum sacrificio ad Aram Apostoli peracto, Romanos Cines in suam quemque domum, muneribus donatos dimisit. Posthæc muri Urbis secundum ripam Tiberis desierunt, quos aut Romanorum securitas, aut multo serius annorum vetustas demolita est. Quamquam aliqua pars ante Leonianam Urbem conditam collapsa erat. Nam Adriano Pontifice Tiberis effusus, portaque Flaminia, quam deiecerat, immissus, Urbem late inundauit, & Porticum, quam Palatinam dicebant, ad Templum S. Marci, euerxit: tum aque magno impetu ad pontem Adriani confluentes murum Tiberis ripæ imposuere proruere, seque iterum fluminis alueo infudere. Caterum Vaticanus ille tractus tutus deinceps oppugnationes hostium, & obsidia non semel propulsauit, elusitque. Neque destiterunt consequentes Pontifices mœnia bello quassata vel tempore collapsa reficere, nouisque aggeribus, & propugnaculis munire. Quo nomine celebris est inter ceteros Nicolaus V. de quo sic Platina, qui vidit, scripsit: *Muros Vaticanæ præaltos, & latos inchoauit, iactis insanis fundamentis ad turres, & molem superædificandam, quibus coerceri hostes possent, ne Aedes Pontificis, & B. Petri Templum, ut antea sæpe factum est, diriperetur.* Post illum Paulus III. cum antea expugnatis à tergo S. Petri mœnibus hostes Vaticanum Clemente VII. Pontifice irrupissent, nouas in eo molitiones duxit. Paulus deinde, & Pius IV. qui & Piam Urbem vicis in longum directis adstruxit, idque publico diplomate testatum voluit: & portam conditis muris ex priore suo nomine Angelicam nominauit. Demum Leonianæ Vrbi Moles Aelia, sive Arx S. Angeli inexpugnabile munimentum adiectum est.

Captiui
ædifican-
do desti-
nati.

Anastal.
in eius vi-
ta.

Mœnia à
tergo se-
mel S. Pe-
tri expu-
gnata.

Arx

Arx S. Angeli. Cap. VII.

Forma
Mausolei
Adriani.

ADRIANI MAVSOLEVM ad vltiorem ripam Tiberis ex-
citatum iam diximus. Id pario è marmore extructum, & in-
imo quaternis, pari dimensione lateribus, postea circummeun-
te fabrica, rotundam, spatiosamque eminebat in Turrimus:
equestribus ex eodem lapide statuis, aut è curru extantibus in summo
collocatis. Quæ Principum decora vsque ad secundum bellum Gothi-
cum inuiolata manserunt: ac præterea Moli ad tuendam Urbem muni-
tiones additæ sunt. Nam vt supra referebam ex Procopio, *Sepulchrum*
id extra portam Aureliam, & ad lapidis iactum à mœnibus procul extructum
Romani brachijs duobus à mœnibus ipsis ad sepulchrum id usque porrectis,
inadificatisque complexi sunt; vt è muro non sit perinde pars quadam effe-
ctum; apparet namq; altissima turri per simile, & ea regione imminet por-
te. Hoc ante Iustiniani ætatem peractum, quo tempore incertum est.
Crediderim primo Gothico bello, quod mouit Alaricus, id fecisse Ro-
manos, vt in ea obsidione se tanto munimento tuerentur. Subindicat
Clandianus:

Sepul-
chrum
Adriani
tamquam
Turris
mœnibus
ad iunctum.

In 6. Con-
sul. Hono-
rij.

*Addebant pulchrum noua mœnia cultum
Auditæ perfectæ recens rumore Getarum.*

Ornāmē-
ta Mausolei
deie-
cta.

Gothi Mo-
le habent
pro Arce.

De Bello
Gothico
lib. 3.

Quo sane metu si cætera refecta, hoc quoq; validum Vrbi propugnacu-
lum adiectum est. Cæterum egregia illa statuarum decora Gothici secun-
di belli turbo decussit. Nam Gothi Molem aggressi cum pro mœnibus
stantes Romanos Græcosq; alij telis arcerent, alij scalis in summum eua-
derent; qui munitionem tuebantur suæ iam saluti, nedum victoriæ despe-
rantes, atque opem in loco oblatam rati, frangere simulacra, & trunca-
eorum saxa in subeuntes deuoluere cœperunt. Sic hostium pars casis
pars fugati: omnium repressus impetus, & à Mole diuulsus est. Dein Mo-
les pro Arce tam Græcis, quàm Gothis fuit. Nam capta primùm & amissa:
dein à Totila iterum expugnata Roma; Paulus inter cæteros Græco-
rum duces ex Cilicia profectus se cum quadringentis ad Molem recepit,
acriterque contra Totilanos, suos etiam reuocante Rege pugnavit. Po-
stridie Paulus desperatione vitæ iam fortior cum suis erumpebat ex Ar-
ce, stationes hostium inuasurus. Sed Totilas caduceatore præmisso, om-
nibus, si mallent abire, discessum: si pugnare secum, stipendium obtulit.
Sic illi ad Gothi signa transire. Paulus cum socio in Græciam rediit.
Arcem deinde Gothi habuerunt. At post Belisarium missus in Italiam,
Narses cum Romam exercitum ad mouisset, & Gothi, quod scribit Pro-
copius, *haudquaquam Urbis mœnia vniuersa custodire sat commodè pos-*
sent breui admodum edificio circa Adriani Molem, locum complexi, eo-
demque priori muro adnexo, in presidij formam mox redigunt, ibique pre-
ciosissimis rebus depositis, diligentissime præsidij id asseruabant, Urbis mœ-
nibus, cæterisque destitutis, atque neglectis. Mox tamen subeuntem ad
muros

muros hostem repellere conati, cum ille nihilominus Urbem intrasset, ad Molem se receperunt, nonnullis duntaxat Ostiensem ad portum confugientibus. Postridie Narfes omnibus copijs præsidium cingit. Quo terrore perculsi Barbari, salute pacta præsidium dedunt, sexto & vigesimo Iustiniani imperantis anno. Sic enim Codex Græcus habet *ἐκτὸν πρῶτον*, *αὐτὸν εἰκοστὸν ἔτη τοῦ ἰουστινιανοῦ βασιλέως*. Deinceps munitio Narsetis in potestate fuit, atque Exarchorum qui post illum Romam, & Italiam Imperatoris nomine regebant.

Necdum tamen Angelica appellatione veterem infœlicis sepulchri nomen exuerat; cum sub hæc tempora, grassante Romæ pestilentia, Gregorius Magnus Pontifex, qui ad D. Petri solemnem supplicationem habebat; Angelum in edita Moleensem vaginam includere; & vnâ vim morbi condere suspexit. Inde S. ANGELI inditum nomen: addita etiâ in summo vertice dicataque Archangelo MICHAELI sacra Aedes. Qua deinde ad imam viciniam translata, seu potius ibi substructa, in rei admirandæ testimonium, marmoreum ANGELI simulacrum, præcelso loco impositum est. Eius porro Aedis meminit Luitprandus, qui etiam quomodo sua ætate haberent se munitiones, enarrat. *In ingressu*, inquit, *Romana Urbis quadam est miri operis, miraue fortitudinis constituta, munitio; ante cuius ianuam pons est præstiosissimus super Tiberim fabricatus, qui primus Romam ingredientibus, atque egredientibus est. nec est alia nisi per eum transeundi via. Hoc tamen nisi concessu custodientium munitionem fieri potest. Munitio autem ipsa (ut cætera desinam) tanta altitudinis est, ut Ecclesia, qua in eius vertice videtur in honorem summi, & celestis militia Principis Archangeli Michaelis fabricata, hoc illud Templum videri, quod in summo Circo Bonifacius Pontifex dicauit: Respondeo, Molem summi Circi appellationem, quod supra dicebam, recusare: & Aedem, siue Aediculam S. Michaelis alius, qui munimento bellico tantum Præsidem quæreret, excitare potuit. Cæterum amplioribus deinceps munimentis Moles aucta, & CASTRVM, siue ARX dicta est.*

Sed statum ac regimen Italie cum vertissent Longobardi: eadem quæ horum excussio dominatu, plures minoresque principatus extulisset; Marchiones in Hetruria clari, in primis extitere, quos ad eandem originem referunt, qua deducti postea Comites Tusculani. Hi ad potentiam, & immensas opes Arcis quoque Romæ possessionem adiecerunt. E quibus Adelbertus anno salutis DCCCCVIII. adeo excelluit, ut vnus inter omnes Italie Principes appellaretur *Dives*: & Rex verius, quam Marchio solo duntaxat nomine Regibus haberetur inferior. Per id tempus florebat Romæ opibus, patritioque genere, nec moribus tamen probis Theodora illi stris fœmina; quæ turpibus illecebris Adelbertum illexerat, in communionem Arcis possidendæ recepta: vbi & deinceps habitare consuevit. Quare velut Principatû Urbis adepta, ex Arce, cui nobiles Aedes vel impositæ, vel appositæ iam tum fuerant ad excipiendo Hetruriæ Prin-

Arx venit in potestatem Narsetis,

Anno sal. 590.

Arci inditum nomen S. Angeli.

Luitpr. l. 3 cap. 12.

Nā diu rupto ponte Miluio, hac solum transiri in Urbē volebant.

De hac re lib. 1. c. 10

Bar. 10. 10 Anno sal. 897.

Comites Hetrusci Arcē possident.

Et Theodora Romana.

Et eius filia Marozia Principes, Romanos etiam Pontifices infestabat. Sequuta est eius filia Marozia melioris item formæ, quam famæ. Hæc Arcem securitatis suæ non magis receptaculum, quam scelerum fecerat: unde & Romanis Ci-

Baron. An
no sal. 928

uibus cum Vidone Adalberti patris successore, cui nupserrat, imperabat. Sed Vidone paulo post absque liberis vita functo; ipsa deinceps cum filio Alberico, quem ex Alberto, siue Adelberto Marchione susceperat, in Vrbe dominata est. Degebat Ticini Hugo Vidonis frater, ex eadem matre genitus, quem Regem Italiz appellabant. Huic Marozia suas

Baron. An
no sal. 933

nuptias, & vacuam Arcem obtulit. Confestim Hugo non magno comitatu ad Urbem venit, filius Castri munimentis: celebratisque in eo nuptijs, quotidie liberales epulæ instruebantur. Lauanti manus Vitricæ aquam fundebat hortatu matris Albericus. Fudentemq; paulo immoderatus inflicto Rex colapho, haud equidem moderate, admonuit. Sed altius, quam ille voluisset, iniuriam eibit adolescens. Confestim consilio Ciuium clam habito externi domini tumorem, & arrogantiam, matris intemperantiam questus, omnes impulit, vt in vtrumq; coniurarent. Itum statim ad arma: eoque Duce Arx obsideri oppugnariq; cœpta. Hu-

Albericus
capra ma-
tre, Arcē
possedit.

go vim metuens se se ex Mole, qua parte hærebat muro Ciuitatis, demisit: receptusque à suis in Insubriam plenus minarum discessit. Albericus dedita Arce Moratiam serò pœnitentem custodiæ tradidit: ipse deinceps imperauit. Interea contractis maioribus copijs, & vlturus iniuriam Hu-

Baron. An
no sal. 936

go reuertitur, Urbemq; obsidio, agros populationibus, populum fame affligit. Sed, vt Romani Cœli natura fert per æstiuos calores aduenis infestis ac sæpe numero exitialis, vulgata per exercitum lue de componendo bello cœptum agi: & Alberico in matrimonium collocata Hugonis filia, inita, & stabilita Pax est. Ex eo tēpore Arcem tuto possedit Albericus: multoq; post vita decedens ad Octauianum filium principatum transiit. Is multum potentiz sibi deesse ratus, nisi ad Pontificatum niteretur, Princeps aliquandiu Clerici habitu, ad Pontificatum deinde euectus Ioan-

Ioan. XII.
Card. Bar.
Plat. XIII.
Anno sal.
955.
Arx in po-
testate
Pōtificis.

nes XII. dictus est. S. c. Romanus Pontifex Arcem in sua potestate habuit, non aliunde receptam, sed quam ipse ad honores Pontificios attulisset. Nec tamen diu à Pontifice possessa. Nam mortuo Ioanne, Pontificum

Anno sal.
974.

longè Lateranum incolētium manibus extorta videtur à Ciuibus. Quippe Romani, cum duo Consules, Præfectus, Decuriones è plebe duodecim Rempubicam gererent, Ioannem XIII. captum, & in Adriani

Anno sal.
985.

Molem perductum, mox tamen metu Caesaris in Campaniam dimiserunt. In eandem Benedictus VI. à Francone Romano Ferrutij filio detrusus necatusque est. Et ille parricida à Benedicto VII. Vrbe pulsus, aliquot post annos, Bizantio, quò exul abierat, reuersus, Ioannem XIV. Benedicti successorem in eadem Arce, quam suæ factionis ficarij detinebant, inclusum interfecit. Adeo per id tempus feri mores ac scelera inualuerant.

Anno sal.
985.

Arx in po-
testate
Crescentij.

Successit Ioanni Ioannes XV. quò Pontifice Crescentius Nomentanus per speciem tuendi Consulatus Arcem occupauit. Exinde Ioanni formidatus cum eius gratia Otho III. venisset in Italiam; aduersus Caesarem Crescentij.

Cre-

Crescentius firmatis mœnibus, atque portis, Molem vallo, & aggeribus
 cepit, stationes militum disposuit: atque in ea, recepto iam in Urbem,
 Othone se cōtinuit. Interea mortuo Ioanne Gregorius V. deligitur. Cui
 mox depulso cum aliū per vim ac scelus Crescentius subrogasset; Otho,
 qui Spoletum venerat cum copijs ad Urbem reuersus, vt Arcem expu-
 gnaret, valium fossamque perduxit; turres abiernas, & castella admo-
 uit, tormenta imposuit: corona circumdedit. Quibus ille copijs, & ope-
 ribus confternatus cum se ad Imperatorem suppliciter contulisset, vel ca-
 ptus confossusque vel cum Arce deditus, & capite cæsus est. Quòd ergo
 Crescentius nouis operibus Molem firmarit; per diu postea CASTRVM,
 siue TVRRIM CRESCENTII dixere. Maneruntque illæ non con-
 temnendæ munitiones. Itaque sexagintaquinque post annos, Alexādro II.
 creato Pontifice, cum Cadaulus quidam se Honorium II. Pseudoponti-
 fex iactaret, Cincius Romanus ciuis Pontifici infestam Arcem valido cū
 præsidio obiecit. Eodem securitatis causa Pseudopapa perductus, & ali-
 quandiu Alexandri copijs oppugnatus, liber tamen à Cincio, accepta
 grandi pecunia est dimissus. In eandem Alexandri successor Gregorius
 VII. sese è Laterano recepit. Quo tempore Castrū, DOMVM THEO-
 DORICI appellatum, refert apud Baronium Bertoldus. Frustraque
 Pontifex obsessus, Henrici III. exercitum, vimque Populi Romani mu-
 ro, armisque propulsauit; donec educus ex Arce, ac Salernum perdu-
 ctus est. In tanta Christianæ Reipublicæ perturbatione, cum Guibertus
 Parmensis, Clementis III. nomine se Pontificem ementiretur; Matildis
 Comitissa, quæ creatum Gregorio successorem videre, propiusque vene-
 rari cupiebat, Romam venit: inductisque militum præsidijs, & paratis
 Pontifici Basilicis Victor III. Urbem intrauit. Possidebat Arcem Ponti-
 fex, solemni pompa sacris operatus in Vaticano, degebatque turis in
 ædibus gemino ponte aduendis in Insula Tiberina. Quare Transiberi-
 no tractu pulsus ille sacrorum archipirata Pantheon nihilominus infede-
 rat (S. MARIAM IN TVRRIBVS dicebant) quam festis Domini na-
 tatijs funestaret. Nec deerant illi Ædes propinquæ atque magnificæ, è
 quibus pestem animis afflabat. Sequuta est Victoris immatura mors non
 sine suspitione veneni: susceptusque Urbanus II. eandem Insulam, Pon-
 tificum non rarò perugiū, eiōdo Guiberto ab Romanis, tutior aliquan-
 to incolebat. Sed vt Cinitas Cæsaris factione distrahebatur, parum illi
 fidens ab Vrbe Barium vsque profectus est. Tum vero populus qua le-
 uitate agebatur, insensum Pontifici Arcem seu fraude interceptam, seu vi
 expugnatam occupat. Quam cum demoliri vellet, nescio quo modo
 Guiberti in manus, quem rursus admiserant, prædonis dolo, an dono
 sectatorum peruenit. Nec sane cum, illo absente Urbanus ad Urbem
 reuertisset, recipi potuit. Ad S. Mariam cognomento Nouam habitabat
 Pontifex, iisdem, reor, munitionibus, quibus se Alexander III. aduersus
 Federicum I. Imperatorem postea defendit. Sed cum quietis nondum
 spes affulgeret, profectus in Galliam, qua vir optimus auctoritate pol-
 lebat, ad Hierosolymam recuperandam populos ac Reges accendit.

Anno sal.
996.Arx dicta
Turris, &
Castrum
Crescen-
tij.Anno sal.
1084.Baronius
Anno sal.
1087.Ædes mu-
nitæ in In-
sula Tibe-
ris.Anno sal.
1091.Anno sal.
1092.Anno sal.
1095.

Tum

Anno sal. 1099. **Arx recepta à Pontifice.** Tum Romam reuersus, & Arce septimo anno, quam Guibertus ceperrat, potitus, ad S. Nicolai in Carcere, in Aedibus Petri Leonis plenus gloriæ decessit.

Baronius tom. 12. Anno sal. 1111. **Pugna populi cū Cæsariis.**

Miluius pons diu ruptus, & interclusus. Aelio pōte Tiberis transmittitur. Ann. 1144

Miluius pons à Romanis restauratus. Baron. an. sal. 1111. tom. 12.

Arx in potestate. Anacleui Pseudo-papæ.

Anno sal. 1130.

Paschalis I I. deinde creatus est Pontifex: inter quem, atque Henricum IV. grauib; ob iura Ecclesiastica exortis controuersijs, dati sunt inuicem obfides; quos Henricus acceptos, vt *secure transfret Castellum & pontem*, mox erat apud Arcem redditurus. At ille nihilominus in Basilica Vaticana circumuentum Pontificem, captumq; non longe custodia militum detinebat. Cum Populus Romanus arreptis armis, Germanos in ipsa porticu Templi fortiter aggressus cæcidit, fugauitque: sed eundem victorem, multaque onustum præda remeantem, iussu Cæsaris inue- & i Teutones multa cæde fuderunt, donec ad Arcem progressi, ab ijs qui se portis recentes effuderant, in fugam vertuntur: Magna vtrinq; edita strages. Tiberis fluxit sanguine infectus refertus cadaveribus. Pluvius quidem per ea tempora, quò tutior esset ab hostibus, externisq; Cæsarium exercitijs Roma, rupto, & intercluso Miluio ponte, collapsio iam Triumphali, vno Aelio intra mœnia transitum præbebat. Facile autem erat, quolibet propter imminentem Arcem transitu prohibere; quod dicitur fecisse Guibertinos. Torfit ea res Romanorum animos; quorum plerique sacrosi, ac rebelles Pontifici, per extremum Innocentij II. & Lucij, successorumque Pontificatum, hæreticis cuiusdam Arnaldi furij, profitebatur se se Reipublicæ, & antiqui Senatus restitutores. Itaque vt firmius munirentur, aduersariorum potentumque Ciuium domibus turribusque solo æquatis, vel imperij nomine detentis; multisq; eorum patria eiec- & is, Conradum Cæsarem datis ad eum litteris in Urbem inuitant. Aiunt, pontem Miluium metu aduentantium Imperatorum pridem abruptum, *ne Petri Leones per Castellum S. Angeli nocere illi possint*, se iam restaurare, nec multo post siliceo firmissimoque muro perfecturos. Risit Arnaldistas Imperator; nec, quamuis structo ponte, ad Urbem accessit. Petri autem Leones filij Petri Leonis clari, & opulenti Ciuis, cum patre, & auo Leone, vnde origo familiæ, rem Pontificiam assidue constanterque prouexerant, quos tamen causa Petri Leonis fratris, cum patre transuersos egit. Fuerat falsus hic Anacletus aduersus Innocentium II. euectus, genere, clientelis, thesauris etiam, quas directis impie Urbis Ecclesijs congesterat, potens: atque, vt Consules, & Urbis, Arcisque Præfectos nactus erat sibi consanguinitate obstrictos; facile omnes cum Adriani mole munitio- nes inuasit; vix vt Innocentio reliquæ essent Frangipanum, Corsorumq; domus, quibus non longe à Capitolio receptus sese per nobiles fortisque Ciues tuebatur à satellitum globo, quos ille gladiatorum centuriator im- miserat. Igitur Pontifex, assecularum fidissimis per sœderatorum Aedes, turresq; latentibus, ab ore Leonis eripitur, è Transiberinis ædibus mari- timo itinere Pisas primû, deinde in Galliam profectus. Tû Anacletus datis ad Reges litteris, iactabat se illustres viros, plebem Romanâ vniuersâ, castella, & munimenta Urbis omnia possidere. Redijt tribus post annis Innocentius cum Imperatore Lothario, qui castris in Auentino positus, re- ducto.

ductoque in Lateranum Pontifice, Arcem tamē, ceterasque Collum munitiones expugnare non potuit; penuriaque commeatus in Galliam, nec multo post Innocentius Pisas iterum discessit. Redijt rursus ad Urbem; nec anguem Molis latebris incubantem educere poterat, quem tamen mors extulit ad tumulum octavo anno, quam Vaticani sedem inuaserat. Tum vero altero iniquitatis surculo, qui Antipapæ adnasci voluerat, sublatο, omnes in Vrbe præsertim Petri Leones Innocentio Pontifici, Arcē restituta Sacramentum dixerunt. Iam quies parta videbatur; cum ex tranquilla serenitate coorta tēpestas cuncta subuertit. Nam Romani occupato Capitolio, dum ordinem Senatorium restituere, remque Romanam gerere conantur, mœrore curisque consumptus est Pontifex. Nec, creato Cœlestino II. & Lucio item II. quamuis complures ē nobilitate Pontifici fauerent, destiterunt; adiecto etiam Patritio tamquam Senatus Principe Iordane Petri Leonis filio. Inter hæc renunciatus Pontifex Eugenius III. cognito, fore, ut Senatus vehementer obstitere, nisi noua inauguratione Senatoriam dignitatem confirmaret, antequam Pontificatus coronam acciperet, Urbem egressus, primum Viterbij moratus est; tum. idō foedere cum Romanis, ut Patriciatum abolerent, Senatoris ipse diceret, Romam reuertitur. Sed tam Arnaldus seditionis facies, quas Populo Romano longe afflauerat, præsens epentilabat: vexatusque Pontifex trans Tiberim, in Aedes ne Insulæ, quas alij Pontifices incoluerant, migravit: an Arcem S. Angeli, cui Petri Leonis filij Pontificis fautores præsidebant. Certæ Senatores Urbis hæc tuta, & inniolata, ut narrat Cencius Camerarius, præstituros se Pontifici iure iurando affirmabant: S. Petrum, Romam, Cinitatem Leonianam, Transiberim, Insulam, Castellum Crescentij, S. Mariam Rotundam. Quod signum est, munitiones in Insula fuisse. In Galliam deinde discessit à Ludonico Rege magnificè exceptus: reuersusque in Italiam, Vrbe abstinuit, donec ad arbitrium Pastoris se componeret. Secundus ab Eugenio Adrianus IV. ad S. Petri Federicum I. Imperatorem Imperij corona donabat; stabatque populus ab utroque dissidens sub signis ante Arcem: cum repente in Cæsarianos milites ante Basilicam impetum fecit, & vsque in castra fugauit. At Germanis auxilio sobeuntibus, multi cæsi, multi etiam capti: populo intra portas Castri recepto finis pugnae fuit.

Arx recipitur ab Innocentio Pont. Anno sal. 1141.

Ut arbitretur Card. Baronius.

Baronius tom. 12. ann. salut. 1146. Anno sal. 1155.

Anno sal. 1159. Eodem anno, & sequenti.

Baronius 1167.

Successit Adriano Alexander III. quem à Bosone Cardinale intra Arcem cum Patribus fautoribus receptum Ciaconius narrat. Sed hos in munitione B. Petri inclusos testantur eius Acta referente Baronio. Quæque nouem dies in illa egisse, iisdem in Ecclesia B. Petri fuisse dicuntur. Porro de Castro sermonem non esse, argumento est; quod ex eo loco, ubi nonendiæ moram egerant, in arciores, tutioresque custodiam trans Tiberim translatos esse narratur; triduoque ibi detentos. Quid autem in Transiberina regione Arcē S. Angeli tutius poterat inuepiri? Verum dimissus Pontifex, cum à Gallia multo post omnium Civium votis Romam reuertisset; Germania profectus exstitit ad Urbem admonit Antipapæ fautor Federicus I. Ille castra metatus in pratibus

H h

Nero-

Neronianis, postea die instructis copijs progressus *usque ad portas Castellæ S. Angeli*, Molem acerrime oppugnauit. Sed Pontificijs fortiter obstitentibus repulsus; postmodum ad S. Petri Basilicam se conuertit: ignem porticibus, proximoque Virginis Templo, quod in Turri appellabamur, iniicit. Quibus incensis, tandem scelere ac sanguine imbutus Basilicam irrupit; non utique sera execrandi facinoris pœna. Nam vulgata inter suos pestilentia, qua milites, & clarissimi duces perierunt, maturare ab Vrbe non discessum, sed fugam, & sola suorum funera referre coactus est. Aberat Vaticano Alexander, cum ibi seniret obsidio, & ad Frangipanum domos periculo vacuas cum Patribus, & aulicis venerat Lateranensis ab ædibus. Erant enim illa tempestate ad S. Mariæ cognomento No-
uæ firmissimæ munitiones in antiquis Caesarum fabricis constitutæ: Castellaria in Thermis Titi, Colosseum in Amphitheatro Vespasiani, Turris Cartularia, quæ propria Frangipanum ipsæ auctoribus nomen dedit, et illo ævo de Cartularia dicerentur: eiusque vestigia (ait Card. Baronius) *visuntur usque hodie iuxta Arcem Titi ad radices Palatini*. Quam & di-

Alexander Pontifex dominibus ciuium defendit.

In vita Nicol. c. 26. & 28. Anno sal. 1347. Auctor eius vita c. 20. Ann. 1353. Tabula Capitoli-
 næ, & vetus Statutorum M. S. Codex collegij Mercatorum.

zere cū Arcu Titi *Septem Lucernarum*. Ibituro debebat Pontifex, paulo post in Campaniam profectus: mansitque Castrum in eius, ac deinceps aliorum fere Pontificum potestate. Verum de Nicolao III. Vrsino Ciacconius subobscura loquitur: *Arcem S. Angeli, Ecclesia excepta, Vrsi fratris filio donauit*. Sed & auctor vitæ Nicolai Renzii *Nicolao Vrsino* plurquam Præfecturam videtur ascribere: cum tamen Renzius, longe agente in Gallia Pontifice, Romanum regimen Tribuni assumpto nomine adeptus, Arces, transitus, pontesque Urbis in sua etiam dirione habere voluerit. Deiectus quidem Tribunatu ad Arcem statim se contulit, illaque se clausit: deinde clam discessit in Boemiam: sed timorq; post anno ab Innocentio VI. ad repetendam dignitatem missus, dein Romæ populari coniuratione obruncatus est. Exinde cum populus eiæcto pontificio Senatori septem Cives Reformatorum nomine subrogasset (quorum iam friblatz præter duas familias, De Capite ferroo, De Gottifredis), ne popularis audacia fœnos frangeret, aut Arcem irrumperet aliquando; Pontifex nouum Senatorem imposuit Hugonem Lusignanum Regem Cypri, Reformatorum Magistratum consensim aboleri iussit.

Anno sal. 1376.

Redijt deinde Pontifex à Gallia Gregorius XI. eoque duobus post annis vita functo, creatus est in Vrbe Urbanus VI. Cum populi metu, qui armis ac tumultu omnia complenerat quidam Cardinales in Arcem confugere, quæ, ne reuocante quidem Pontifice decedere voluerant. Venerat cum Arx nescio quomodo in potestatem Gerardi Cardinalis Galli, qui Petro Præfecto custodiendam dederat: neq; Pontifex soluta quamuis pecunia ab eodem recuperare potuit. Immo cum profecti ab Vrbe Gallici Cardinales, & aliquot acerrimi, Pseudopontificem Fundis creassent; Pontifex Urbanus Tibure ad Urbem reuersus, aliquot menses propinquas ædes Transiberinæ Virginis Templo incoluit; loco opportuno, & munito, quod Arx in potestate Cardinalium Gallorum esset. Discessit deinde saluus ille Clemens VII. in Galliam, in Campaniam Urbanus: quo

Arx in potestate Cardinalium Gallorum.

te m-

tempore vt probabilis coniectura fert, populus vel pactus cum Præfecto, vel vi exacto eius præsidio ad sese Arcem transtulit: neq; deinceps constat, an Urbanus de eius potestate receperit. Bonifacius IX. Urbanus successor ex Umbria Romanorum rogatu ad Urbem reuersus cum pendi sibi publica vectigalia mandasset, creassetq; pro arbitrio magistratus, etiam Adriani Molem recepit, quam præcis facili centibus, nouis mœnibus cinxit, munitisque pontibus frenos Vrbi imposuit, & Pontificias opes latius propagauit. Verum Innocentius VII. ad Pontificatum euecto Romani iterum restitui sibi libertatem, reddique Capitolium, pontem Miluium, & Arcem petebant: Mox itum ad arma: ac per absentiam Pontificis occupato Capitolio Colle, ac ponte Miluio, Arcem frustra oppugnarunt. Nam cohortes Pontificie quæ superuenerant, Romanos, auxiliaresque eorum copias sudere in Campis Neronianis. Sic recessum ab armis, & pacata deinceps potestas; donec Ioannes XXII. Pontifice Ladislaus Regni Neapolitani Rex Ostia Tiberina expugnata dirutisque muris Constantinianam versus Basilicam, potius est Palatio Lateranensi tum Ioanne in Hetrutiam profecto, Arcem S. Angeli in deditionem accepit, non multo post ipse veneno periturus. Tenebatur Arx absente Pontifice, Ioanna II. Regina nomine, quæ Ladislaus fratri successerat: neque eam Brachius Montonius quamuis aeriter obsessam cepit, qui, sfortia cum Ioanne copijs Urbem porta Flaminia ingresso, pulsus fugatusq; est. Redditur deinde Moles Martino V. Pontifici Eugenio IV. captus quidam Mafius factus est in questione, sibi in anno fuisse Arcem S. Angeli dolo capere interfecto Arcis Præfecto, vt Pontifex, & Vrini ab Vrbe pellerentur. De quo postea sumptum supplicium est. Idem Pontifex, cum orta populi seditione è Transiberino palatio ad fluium primum, inde secundo Tiberi ad hostia fluminis, tum Pisas, & Florentiam pervenisset: Romani, qui Urbem suos per magistratus regere coperant, vt Arcem quoque obtinerent, Urbanas cohortes ad eam admonerunt. Sed à Præfecto callido fortique viro deceptis, captisque per simulationem deditionis primoribus Ciuium quieuerunt. Sub hæc tempora Sixtus IV. antiquarum iam morem renouauit tradendi Cardinalibus Arcis Præfecturam. Christophorus enim primum, tum Dominicus Ruuerei Cardinales leguntur ab illo Præfecti Arcis constituti. Adhæc Innocentio VIII. Pontifice legitur Præfectus Arcis à Iuliano Ruuereo Cardinali ei muneri propositus. Quod sane licere illi non poterat, nisi peculiaris eius moderandæ cura Iulianum attigisset. Eius etiam Verulani, & Ioannes Vincentius Aquauina Cardinales Paulo III. rerum potente Arcis Præfecti dicuntur fuisse.

At post Innocentium Alexander Borgia, huius nominis VI. in Arcis muniendæ curam intentus, vetus Mausoleum magnis quadratisque lapidibus compactum, opere lateritio excelsius fecit, commodasque Aedes superstruxit. pulcherrimum propugnaculum prostantibus identidem tiburinis quadratis imminens Tiberi, Aelioque ponti erexit: tutas denique munitiones constituit, quibus ipse sponte se aliquandiu tenuit, ingresso

Anno sal.
1392.
Recepta,
& munita
à Pontifici.

In potestate
Ladislaus
Regis.

Reddito
iterum
Pontifici.

Romani
Arcem
frustra
obsident.

Præfecti
Arcis Car-
dinales,

Arx iterum
munitur.

Anno sal.
1494.

in Urbem cum copijs Carolo VIII. Francorum Rege. Mortuo Alexandro Cæsar Valentinus Arcem, quam habebat in potestate aggeribus vallatam, & Vaticanam cum duodecim millibus armatorum circumfedit, ut Patres in Aedibus Pontificijs habituros comitia ad sua vota cōpelleret. Qui cum in Aedem, & Cœnobium Virginis supra Minervam confugissent, inire Comitia noluerunt, donec egresso cum militibus Cæsare, Vaticano, & Arce recepta, urbanisque cohortibus totam Urbem firmarunt. Cæterum validæ Alexandri munitiones impetum victoris exercitus represserunt, qui Borbonio Duce Vaticanum, & Urbem irruperat, septemque ipsos menses obsidentem retardarunt, donec emissus, seu clam profectus Pontifex libertatem recepit. Fuerat Alexander Farnesius Cardinalis cum Clemente in Arce detentus: tum eius successor vetera per obsidionem quassata refici, noua ædificari, instrui bellico instrumento, superiores Aedes instaurari, picturis ornari iussit. Plura molitus est Pius IV. qui noua mœnia latiore circuitu, porrectis, seseque inuicem tuentibus propugnaculis adiunxit, ut hosti, qui primum vallum intrasset, secunda molis munimenta bellum de integro formidabile occultarent.

Anno sal.
1527.

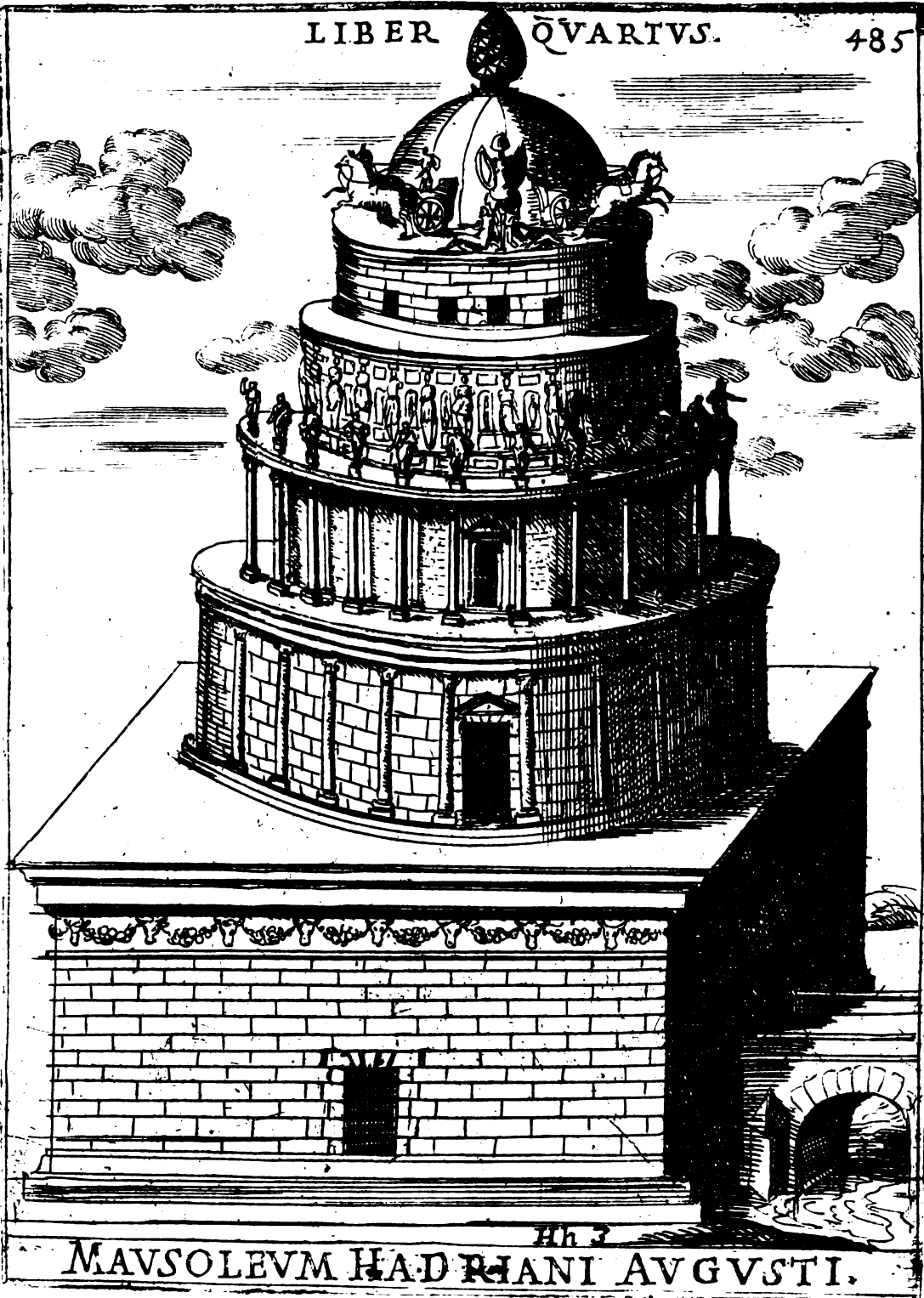
Paulus;
III. munit.
Arcem.

Et Pius
IV qui nouis mœnibus cingit.

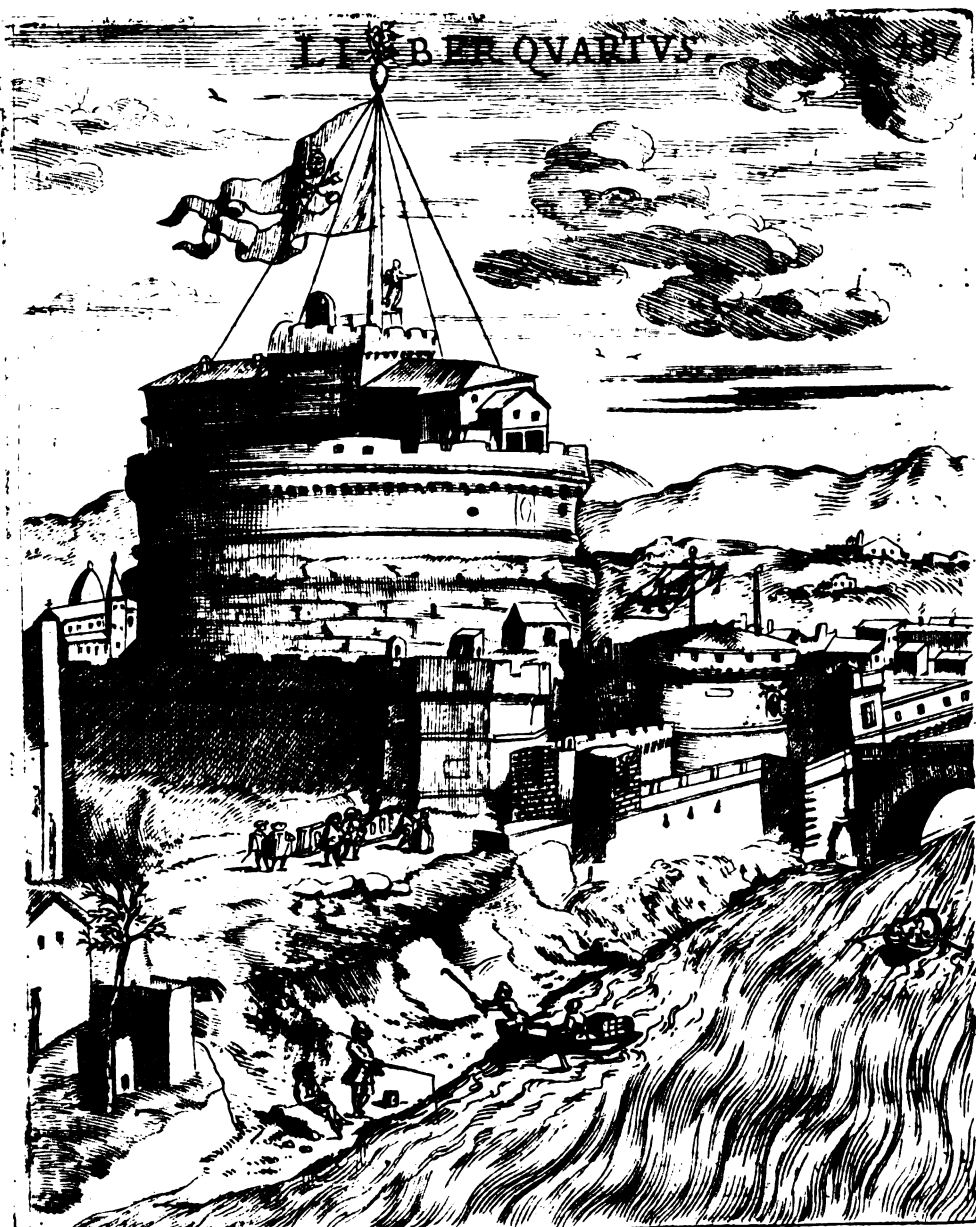
Urbanus
VIII. Arcē
firmius
cōmunit.
Agger,
fossa, propugnacula
addita.

Laxatus
Tiberis
alueus.

Sed quamuis hæc caute prudenterque prouisa, nondum tamen peritiei rei militaris instructam satis Arcem prædicabant: deque ea munienda, nonnulli Commentarios, librosque in lucem edidere ad ostentationem magis ingenij, quam adducendos Pontificum animos, quos longe voluntas abstraxerat. At Urbanus VIII. vix inito Pontificatu operis molitionem aggressus, celeriter magno sumptu perfecit. Nam mœnia intuta, aduersus tormentorum ictus, elato super terreo AGGERE ad eos eludendos oppleta sunt: perducta latissimam, in altitudinem FOSSA, eoque interfluentis aquæ corriuatus RIVVS sese euoluens in Tiberim: quædam quæ desiderabantur adiecta PROPUGNACVLA, interq; magna pars muri directæ. Camporum retro iacentium elata paulatim accliuitas, ut fossæ crepido æquaret altitudinem mœnium: disturbata circum tectæ, & vacuum ab ædificijs patefactum solum. Deiectum propugnaculum lapideum Alexandri VI. quod in medio situm extrema, & angulosa propugnacula, mutuo se tueri, inuicemque bombardas collineare prohibebat. Quod & Tiberis ALVEVM laxauit. Pons enim Aelius quatuor magnis arcubus, duobus minoribus extremis ripam vtramque coniungit. Horum duos clauserat abstuleratq; Alexandri munitio. Quare fluvius coarctato alueo, transituque, & hibernis aquis crebro intumescens, reliquis arcubus haud facile eluctabatur, ne Urbem inundaret. Quod sane cum timeretur, spondarum partem amoueri semel vidimus. Verum sublato propugnaculo; sui que ponti redditi Arcus minantem, Vrbi fluvium, exceptis vndis, iam semel repressere, ne extra ripas effunderetur. Præter hæc æneæ MACHINÆ ad centum, dispari magnitudine conflata, perque muros collocata: DOMVS præfidiario militi, horrea frumento, apothecæ oleo, cellæ vino condendo, receptacula pyropulveri, cæteroque bellico instrumento parata: iussu dispositæque nouæ militum stationes ac vigilæ, addita præter morē cohorte: aditus in Arcē ligneo

MAVSOLEVM HADRIANI AVGVSTI.

HADRIANI MAVSOLEVM, NVNC ARX S. ANGELI.

ligno mobilique PONTE, solidissima muri compage ferreisq; claustris, & foribus cômunitus. Eodem studio Pontifex ARMAMENTARIVM Armamē- copiosissimum, refertissimumque, quo, si aliqua vis ingruat, maximi exer- tarium in citus arma in promptu habeantur, instruxit in Vaticano. Nimirum Apes Vaticano non solum mel conficiunt, sed etiam aculeatæ armantur ad pugnam. Ut quæ præcella de sede Urbana liquorē sapientiz, in populos effuderunt, constanti etiam fortitudine timorem prouocantibus inferrent.

H h 4

Quz

Quæ post Leonem IV. ædificata sunt;
Cap. VIII.

Benedicti
III.

SUCCESSIT Leoni Benedictus huius nominis III. qui tectum Basilicæ S. Petri magnis trabibus firmavit, instauravitque: Apfidem S. Mariæ trans Tiberim meliorem in formam erexit: porticum, aliaque circum ædificia restituit. EDEM SS. Petri, & Marcellini renouato tecto, & circumiectas olim porticus refici iussit. Eius au-

Et Nicolai
I. opera
Tricliniū
pro Ponti-
ficibus.
Aquæ do-
ctus refe-
ctus.

tem successor Nicolaus ad Templum S. Mariæ in Cosmedin renouata Porticu, Secretarium, ac præcipuam domum, in eaque nouum postea Triclinium ædificauit, in quam Pontifices cum vniuersa Curia pro arbitratu diuerterent. Ductus Aquæ TOCIÆ (ait Anastasius, quæ sit ex antiquis nisi forte sit Tepula, ego nolim diuinare) iterum reficiendos, dilapsosque riuos in Vrbem reducendos curauit: tum Aquam, quæ olim in Vaticanum deducta, fluere desierat, eiusdem impensâ Basilicæ S. Petri, & pauperum gregibus inibi degentibus est restituta. Extruxerat Leo

Anast. in
vita Bene-
dicti, &
Nicolai.

IV. Templum sanctissimæ Virginis NOVÆ cognomento iuxta Sacram viam. Hoc Nicolaus picturis egregiè ornauit. Ostiam mœnibus, ne Barbaris pateret, conclusit: turribus, & militum stationibus munivit.

Anst. La-
teranense
Palatium.

In Patriarchio Lateranensi DOMVM pulcherrimam, & Sacellum superæ Dei Matri splendide instructum condidit. Idem Basilicam (ve refert Anastasius, seu quis alius in vita Adriani II.) *Nicolaitanam adeo iuolenter cum tribus Aquaductibus fabrefactis instruxerat, ut omnes Lateranenses Basilicas sui pulchritudine superaret. Hanc Adrianus iuxta votum prædecessoris sui picturis varijs decorauit. Neque hoc Sacellum à Patriarchio videtur seiungendum.*

Platina
Ciacco-
nius.

Consequuta tempora incuriosiore operum memoria defluerunt. Cæterum Sergius III. anno salutis 907. BASILICAM Lateranensem, quæ terramotu concussa Stephano IV. Pontifice corruerat, instaurauit, ornauitque picturis non sine titulo nominis sui. Martinus autem III. triginta quinque post annos religionis studiosissimus TEMPLA vetustate collapsa impense restituit. At sub Leone IX. magna pars Vrbis incendio corrupta dicitur, Anno, circiter ML. Sed triginta post annis Gregorio VII. Pontifice malum longe luctuosum passa est expugnatione, directione, incendio. Nam cum Henricus III. Imperator Gregorium Ecclesiasticæ libertatis vindicem acerrimum bello persequeretur, venit Ro-

Incedit
Vrbis.

Vrbs Leo-
nia ca-
pta.

mam cum exercitu, & ab Vrbe Leoniana primum repulsus, eandem, sequenti anno ad obsidionem reuersus Romanis frustra tutantibus, cœpit. Sed à reliqua Vrbe disclusus, & diu confictatus Tibur recessit, relicto in Castris, reique bellicæ præfecto Guiberto, seu Clemente Pseudopontifice. Ab eo pleraque ædificia, quibus pepercerat Henricus, aut ferro lacerata, aut igne combusta. Dein Cæsar grauiore belli mole Vrbem adortus tandem irrupit: tum explorato, Robertum Guiscardum suppetias Ponti-

Roma ab
Henrico
III. capta.
Ann. 1064

Pontifici ferentem aduentare cum inniſto Nortmannorum exercitu, ſe recepit in Hetruriam, poſteaquam diſpoſitis præſidijs munitiſſima Urbis loca inſtituiſſet. Robertus porta Flaminia Urbem ingreſſus, reſiſtentibus Ciuibus Henrici fœderatis plana Campi Martij, vſque ad Arcum quem Portugalliz nominant, iacendio conſumpſit. Mox Lateranum, & Aedes Pontificias occupauit. Ex ea velut arce Capitolium verſus, quod tenebant hoſtes, ferro, & igne viam aperuit. Quare & illa pars Urbis euerſa: & ipſum Capitolium fere ſolo tenus æquatum eſt. Inde Ciuitas præda data: & ſolutus obſidione Pontifex. Duraret hodieque in Cœlio Monte, interque ipſum, & Capitolium miſerabilis facies proſtrata Urbis, niſi in horrore vinetorumque amœnitatem Roma reſurrexiſſet, vt perpetua viriditate contereret vulnera, & ruinas ſuas.

Antequam hæc omnia gererentur, eiufdem Guiberti opera Cincius Romanus Stephani Præſecti filius ſacris operantem Gregorium in Templo Eſquilinæ Virginis captum, & in Parionis regionem deductum turri incluſerat. Sed poſtridie Populus Romanus ſumptis armis, aſſertoque in libertatem Pontifice, audaciſſimi hominis Aedes turrimque euertit, publicatis inſuper bonis; pulſaque ab Vrbe familia naribus mutilata. Petri etiam Frangipanis domum Gregorio IX. rerum potiente Pontificia factio cum Turri, quæ Cancellaria dicebatur, euertit. Petrus enim Gregorium Urbis aditu prohibuerat. At Corſorum, Romani potentique generis AEDES ſub Capitolio inſignes ab Henrico exuſtæ, ac ſolo æquate ſunt, quod pro Gregorio Corſi fideliter, fortiterque pugnabant. Sed firmiores aliæ ab iſdem extructæ, in quibus Gelafius Pontifex ſeſe tutatus eſt, cum ante ad Bulgamini domum clari item Ciuis confugiſſet. Nec poſtea Innocentiô II. cum vim Anacleti declinaret, aliud in Vrbe ſubſidium paratum eſt, præter Corſorum, & Frangipantum domos. AEDES item Petri Leonis quibus Capitolij rupes imminebat, cum nobiles fuere. Multas autem priuatorum Ciuium illa tempeſtate in Vrbe munitiones fuiſſe argumento eſt; quod Alexandri III. hoſtis Federicus Roma diſceſſurus, cæteros quidem ad ſuas partes traduxit: Frangipanes vero pluresque alios nobiles Ciues, qui præcellis ſe turribus, ac munitis Œdibus clauſerant, non potuit abducere à Pontificis fide.

Baron. an-
no 1167.

Sed vt opera Pontificum perſequar Paſchalis II. quindecim TEMPLA Romæ ſcribitur conſecraſſe: inter quæ fuit Aedes quatuor Coronatorum in monte Cœlio cum reliquis eius regionis ædificijs diruta: multorumque Sanctorum corpora ſub Altari cōpoſuit: quæ paucis ante annis Garzias Cardinalis Millinus, cum, apſide muris, piçturisque renouata, Aram pulcherrimam locaret, in eodem loco religioſè compoſuit. Callixtus item II. multas in Vrbe Aedes ſacras vetuſtate collapsas reſtituit: Aquæ induxit: S. NICOLAI Eccleſiam in Palatio ædificauit. Innocentiô II. Aedem S. ANASTASII ad Aquas Saluias nobili Cœnobio amplificauit. Apſidem S. MARIE trans Tiberim muſino opere, quod hodie extat, cruſtauit: Lateranenſem Baſilicam nouo tecto contexuit: Palatium vero cubiculis auſtū piçtura colorauit. Caput Baſilicæ S. PAULI quaſatam,

Innocen-
tij II. ope-
ra.

fatum, & casurum solidissima murorum compage sustinuit, quod deinde Honorius III. vermiculatum figuravit: atque eiusdem Basilicæ tectum magna ex parte restituit. Quo tempore Aedes S. LAURENTII in Lu-

De ea Ba- cina renouatur, consecraturq; ab Anacleto Pseudopapa, Anno MCXXX.
ron. co- vt tabula marmorea in aditu dextrorsum Aedem ineuntibus indicat. Eo-
dem ann. dem tempore. Gerardus Cardinalis S. Crucis in Hierusalem qui postea

Porticus
S. Mariz
Maioris.
Palatium
Pontificū
apud S.
Petrum.

creatus Pontifex Lucius II. dictus est, Templum illud instauravit, & Cœnobium: in eoque claustrum cum tabernis, & officinis, & Canonicorum inibi degentium cellis exædificauit. Eugenius etiam III. dicitur vetustas fabricas reparasse, nouas excitasse. PORTICVM quidem Basilicæ Liberianæ aut. nonam extruxit, aut splendide restituit, & ad initia Templi referenda tessellulis multicolores induxit effigies. PALATIVM apud S. Petrum à fundamentis erexit, magnificum certe, & amplum, & Pontificum vsui futurum, si quando Vaticanum incolerent. Itaque Adrianus IV. coronato Federico I. Imperatore, cum ille in castra se recepisset ipse in propinquum Palatium S. Petri diuertit; cum antea Anathasius IV. AEDES egregias apud Pantheon suo, & successorum commodo fabricarit, qui sane multa ad Urbis ornatum destinauerat, nisi citius mors interuenisset.

Annua
pensio ad
reficien-
dos mu-
ros.

Aragoniz
Rex Vati-
canis Ac-
dibus ex-
cipitur.

Innocen-
tij III. ima-
go, & o-
pera.

Nosoco-
mium ce-
lebre S.
Spiritus.

A Clemente III. qui annuam pensionem muris reficiendis populo Romano sponderat, claustrum Cœnobij S. Laurentij extra muros factum est: in Templo pictura lapidum coloribus simulata. Palatium Lateranense non mediocri sumptu restitutum, & amplificatum; Cui & cubicula Cælestinus IV. postea adiecit atque egregias AEDES in Vaticano ijs fortasse, quas Eugenius III. fecerat adiunctas extruxit. Quantum autem iam tum esset palatium Vaticanum indicio est, quod Petrus II. Aragoniz Rex ingenti comitatu veniens ad Urbem, vt per manus Innocētij III. regni coronam acciperet, Pontificijs ædibus in Vaticano exceptus est. Eius porro Pontificis quædam egregie structa referuntur: ornatū Altare S. Petri: eisque Basilicæ APSIS musuo opere elaborata. Huius operis tamquam index, eiusdem Innocentij imago adhuc superstes viuit. quam diruto veteri Templo è summa testudine detractam, ponē radiata cum columba referuarunt. Eam Clemens VIII. Lothario Duci Poli dono dedit, vt ad illustrem stirpis memoriam custodiret: qui mbro Sacelli S. MARIE cognomento Candidæ in Polensi foro, inferendam curauit. Porro innocens columba ideo comitatur Innocentium, quod in eius, cum assumeretur ad Pontificatum, humerum subuolarit. idque testatur de eius vita manuscriptus liber. Idem Pontifex Aedem S. SIXTI collabentem restituit. Duas in Vrbe Hospitales domos condidit. Alteram in Cælio monte redimendis captiuis, cuius extimi parietes hodieque visuntur ad Hortos Matthæiorū, vico interiecto, quod SS. TRINITATIS Redemptionis Captiuorum nuncupauit. Alterum in Cinitate Leoniana S. SPIRITVS nomine, celebre magnisq; auctum prouentibus, quo peregrini, ægroti, vulgo concepti, orphani, pueri, puellæq; alerentur. Fundatoris gloriam comitantur insignia Comitum in amplis loci depicta portici-

ticibus. Idem T V R R I M, quam Comitum nuncupant in Suburra, Turris Co
extruxit. sine antiquitus lapide quadrato extructis coctili laterculo ope
ruit Marchionis insigni suæ ætatis Architecto, ad itabiliendam, vt fere
bat mos illorum temporum, familiæ vel securitatem, vel magnitudinem.
Iam tum enim in ea vicinia Comites domos sedesque fixerant: quarum
hodie aliqua pars superat, quamvis pridem splendore amisso viles in vsus
conuersa, & ex eadem Comitum gente Gregorius IX. Innocentij vel æmu
latione, vel quouis alio consilio T V R R I M, vulgo Militiarum in sum
mo Quirinali ingo Aemilij Pauli vetusta fabrica imminente erexit. Idem
Pontifex musæas imagines fronti Basilicæ Vaticanæ affabre induxit, non
sine suæ ipsius effigie. Quam Paulus V. vt Templum perficeret, vetustos
parietes demolitus, conseruatam eidem Duci Poli donauit, vt apud se,
eadem atq; alteram cura haberet. Isque eodem in sacello Candidæ Vir
ginis Poli reposuit.

Turris Mi
liarum,

Cæterum Honorius III. è gente Sabella Innocentij, successor Cano
bium S. L A V R E N T I I extra muros instaurauit, & Templum B. Mar
tyris. Cuius confessionem Franciscus Card. Boncompagnus cancellis qua
marmoreis, qua inauratis præseptam: tabulis etiam è marmore variam in
speciem segmentatis decorauit. P O R T I C V M præterea Honorius
marmoreis, & in spiram striatis sultam columnis, musæo, & picturis or
natam apposuit. Aedem S. B I B I A N A E cum Cœnobio Monialium
refecit. Quam inter vineta fere sepultam Urbanus VIII. renouatis pa
rietibus, extructa porticu, Ara marmoreæ, laqueari murisque pictura ve
stitis: patefacta, & ambrosiis arboribus ad amenitatem confita via: di
sturbatis, qui aditum intercludebant, priscis Aquæductibus arcuatis, ma
gnificè restituit. Honorius autem præter hæc, condito S. MARTINI
Cœnobio Eccl. eia: auctorum Vincentij, & Anastasij consecrauit. Idem
Cardinalis Camerarius æneas F O R E S, quæ in Basilica Lateranensi vi
suntur antea faciendas curauerat. Sed cum illi Gregorius IX. in pontifica
tu successisset, florebat in Vrbe nobilitate ac potentia Iacobus Capocius;
qui Aram, & Aræ imminens testellatum è marmore tabernaculum colu
nis elatum in Basilica Esquilina composuit. Petrus autem Capocius Car
dinalis propinquum illi N O S O C O M I V M; Templum, & Cœno
bium S. Antonij moriens extrui mandauit. Per id tempus Bobonis, &
Aegidij nobilium Romanorum domus, quod a Pontifice dissentirent, ab
eius fautoribus euerse. Porro Gregorius præter ornatam, vt dixi, Vati
canam Basilicam, veteres C L O A C A S repurgauit, nouas substraxit.
Aream Lateranensem quorundam domibus, turribusque disturbatis la
uauit: Patriarchium auxit: Ingens N O S O C O M I V M illi propin
quum curandis ægrotis fundauit. Alexandri IV. ex eadem Comitum
gente, spectata religio Templum olim Bacchi, vt aiunt, testudinatum
ad S. Agnetis, sacro ritu expiauit, dicauitque S. C O N S T A N T I A E.
Quod paucis ab hinc annis Fabricius Cardinalis Verallus situ deterfo,
picturata marmoreis crustis Ara, dealbatis, circumpictisque parietibus
ad eximium cultum reuocauit.

Honorij
III. opera.

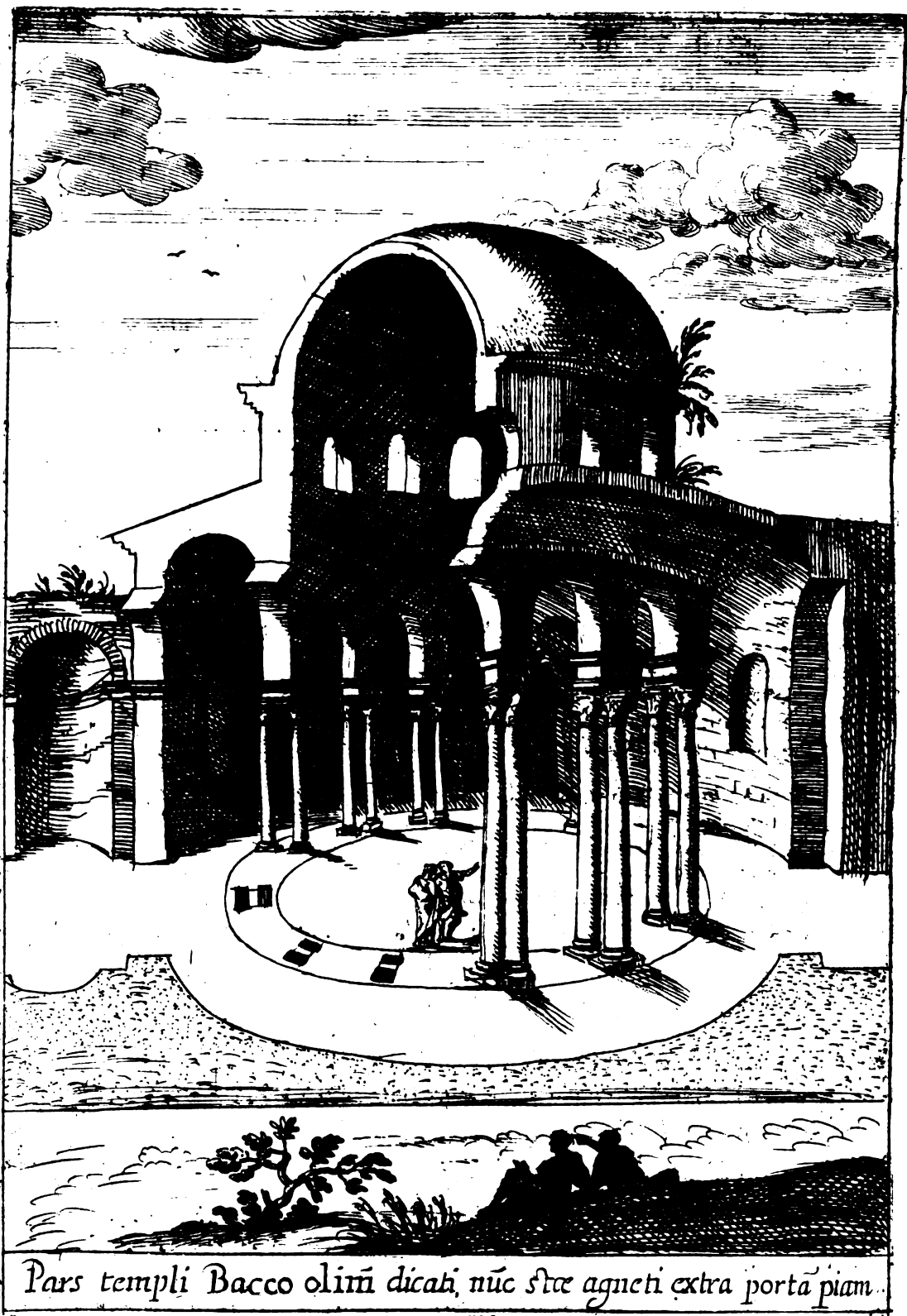
Aedes S.
Bibianæ
refecta &
ornata.

Nosoco
mium, &
Templum
S. Antonij.

Nosoco
mium in
Laterano.

Templum
S. Constân
tiæ dica
tum, or
natumque.

Iam

Pars templi Bacco olim dicati, nūc st̄e agneti extra portā piam.

Iam vero SS. Adriani, & quatuor Coronatorum Aedes restituta, cum recto Oratorij S. Sylvestri, & aulae Lateranensis Urbani IV. opera sunt. Sed in Laterano plura molitus est Nicolaus III. genere Vrsinus. Nam Basilicam Constantinianam renouare aggressus, quod opus antea coepauerat Adrianus IV. Aedes Lateranenses ab Adriano item inchoatas perfecit. Iisdem in Aedibus SACELLVM Sancta Sanctorum fundamentis condidit musiuo crustisque marmoreis coopertum, priore iam vetustate collapsio: eoque SS. Petri, & Pauli Capita contulit, donec Basilica Constantinianae restitutio absolueretur. Qua peracta in Templum solemni supplicatione Populi Romani capsulis argenteis inclusa retulit, & in Altari excelsio, septoq; inauratis cancellis reposuit. AEDES idem apud S. Petrum percomendas statuit, quas deinde Nicolaus V. magna impensa restaurauit. HORTOS Pontificios inibi muris in Urbis modum ciuxit. Basilicam S. Petri, quam fere vetustas consecerat, reficiendam locauit, pingendamque in Zophoro coronae ad viuum expressis summorum Pontificum imaginibus. Idemque in Basilica S. Pauli praestitisse fertur. Honorius autem IV. egregias Aedes apud S. SABINAM, quarum vestigia superant, cum in Auentino habitaret, extruxit: cumque multis Romanorum ut in eo colle edificarent tenderentque, exemplo esset, breui mons ipse factus est incolis, domibusque frequentior. De Nicolao IV. sic Platina: *Apud S. Mariam Maiorem habitauit, quam BASILICAM ipse una cum Iacobo Columna restituit, ut in fornice maiori apparet; unde Saluatoris, ipsiusq; Pontificis, ac Iacobi Cardinalis imago ex opere musiuo adhuc cernitur. Idem quoque Pontifex, anteriorem, posterioremque partem Basilicae Lateranensis restituit, ornavitq; opere vermicalato, quem admodum litterae ipsae indicant.* Bonifacius VIII. Basilicam Vaticanam in qua humari voluit, excoluit plurimum, & suggestum cum porticu Lateranensi Templo subiecit.

Laterana
Basilica
exornata.

Aedes pontificiae
apud S.
Petrum.

Honorius
IV. habitat in
Auentino.

At Clemente V. qui iam Romanam sedem in Galliam, Auenionem, translulerat, id praeter caetera infausto prodigio Romae fuit; quod fortuito incendio arsit Constantiniana Basilica, corruitque: Porticus, Patriarchium, & circumcirca Aedes omnes praeter Sacellum Sancta Sanctorum exustae sunt. Improvisae calamitatis nuncio indoluit vehementer Pontifex, quod datae ea super re ad Regem Siciliae testantur litterae, quibus petit, ut caesis in eius ditione trabibus, materia in Urbem conuehatur. Adhuc missa magnae vi pecuniae, atque indulgentias pie dilargitus sumptum in id opus facientibus, Templum celeriter aequè ac luculenter restituit; Benedictus XI. templum Basilicae Vaticanae magna impensa sarcinuit: quo Pontifice NOSOCOMIVM Incurabiliū ex legato Petri Columnae Cardinalis fundatum erectumque est.

Romana
sedes Aue
nionem
translata.
Anno sal.
1308.
Basilica
Lateranensis incensa.

Innocentio VI. *Templum Lateranense (ait Ciaconius) casu fortuito incenditur. nescitur tamen quid obstitit quo minus Innocentij iussu reficeretur. Nam ad Urbanum V. (eius successorem) scribit Petrarca, Lateranum adhuc iacere, & Ecclesiarum omnium Matrem templo carere.* Hac ille. Sed nisi aliud afferatur, ijs verbis Francisci Petrarcae nullum ineſt

inest noui incendij argumentum. Vnde enim tam crebra conflagratio? Hanc verò postremam Platina, Onuphrius, & alij nescierunt. Quare, Urbano Pontifice, Lateranense Templum non causa iterati incendij testis caruit, sed quia cum reficeretur, per obitum Clementis V. & successorum absentiam non perfectum omnino fuerat, & aliquis angulus adhuc Cælo patebat. Huius rei loculentus testis idem Petrarcha est, versis scribens ad Clementem VI. qui ante Urbanum, & Innocentium Pontificatum gesserat. Idque ibi, loquente Roma, narratur; nempe testis carere Lateranum: sed causa refertur in flammis, quibus Clemente V. Basilica

S. Pancratij caput sudore, ac lacrimis manat.

Capita Apostolorum in Ara Basilicæ Lateranensis reposita.

conflagrauerat. Eo quippe incendio caput S. Pancratij, quod in ea seruatur, tres dies sanguineo sudore, ac lacrimis manauit. Id cum cæteris quæ acciderunt, Poeta commemorat. At quis perfecit? nam neque Urbanus, nec alius nominatim refertur. Pecisse tamen, si opus erat, Urbanum credendus omnino est, qui Romam reuersus CAPITA APOSTOLORVM quæ sita, & in Sacello Sancta Sanctorum inuenta in maiore Ara Basilicæ Lateranensis venerabunda totius populi celebritate collocauit. Idem cum in Vaticano sibi sedem delegisset, propinquum Templo Palatium partim collapsum, partim propediem collapsum restituit, instruxitque hortis, & viridarijs; tum in Galliam iterum reuersurus, si per mortem licuisset, nauigauit.

Aedificia Romana post reuersionem Pontificis è Gallia. Cap. IX.

Citata Epistola ad Urbanum V.

Ad eundem lib. 9. simil. Epist. 1.

QVO in statu res forent urbanae scripsit ad Pontificem Franciscus Petrarcha: *Iacent domus, labant mœnia, Tempora ruunt, sacra pereunt, calcantur leges. & paulo post: Lateranum basi mi iacet, & Ecclesiarum Mater omnium tecto carens ventis patet, ac pluuijs. Et Petri ac Pauli sanctissima domus tremant: & Apostolorum quæ nunc Aedes fuerat, iam ruina est, infirmisq; lapidum coruus, lapideis quoque pectoribus suffuria extorquens.* Idem alio loco: *Romam longa suorum Pontificum, ac Principum absentia extenuatam, & attritam, ac pœne consumptam dolens fateor. cuius vastitas, &c.* Idem ad Clementem VI.

Misera Urbis conditio absentis Pontificis. Pontifex redit ad Urbem.

*Quot sunt mihi Tempora, quot arces
Vulnera sunt totidem. crebris confusa ruinis
Mœnia reliquias immensa, & flebilis Urbis
Obstant, lacrymasque mouent spectantibus.*

Idem Benedicto XII. inculcauerat. Gregorius igitur XI. Urbani successor Auenionem Romam rediens secum speciem tulit, & salutem Urbis, Anno MCCCLXXVI, *Mœnia, inquit Platina, & Basilica, & publica, ac priuata aedificia obique ruinam minabantur. Quæ certe magna ex parte restituit; ut turris suo iussu aedificata ad S. Mariam Maiorem indicat.* Sed duos post annos intempestiua morte sublatus, multa, quæ coeperat, absol-

absoluere non valuit. Venerat cum eo Romam Petrus de Luna Hispanus Cardinalis S. Mariz in Cosmedin, qui postea Antipontifex Benedictum XII. se appellavit. Hic cum habitaret in Aedibus S. Apollinari propinquis ad Turrin vulgo Sanguineam eadem suo sumptu magnifice instauravit. Urbanus VI. Gregorij successor varijs perturbationibus distentus nullum lapidem mouere potuit. Bonifacius IX. propensissimus ad excolendam ædificijs Urbem fuisse dicitur. A. D. E. S. Senatoris in Capitolio: nonnulla in Vaticano, vt eius stemma demonstrat: alia alibi, præsertim in Adriani Mole construxit, quam tutissimam reddidit.

Ex nobili familia de Sanguineis, quæ defecit. Aedes Senatoris in Capitolio

Nec tamen diu afflictæ Ciuitas satis se ex præterito malo recreauerat. Cum inter diffidia schismatis iterum discedere Pontifice carere coacta est. Et Martinus V. celsi generis Columna tandem reuersus adeo disrup-
tam, & vastam inuenit, vt nulla Ciuitatis facies in ea videretur. Collabentes vidisses domos, collapsa Tempia, desertos vicos, ænefas, & oblitam Urbem. Quare permotus Pontifex optimus animum ad exornandam Ciuitatem adiecit. Porticum S. Petri iam collabentem restituit, & pavimentum Lateranensis Basilica opere vermiculato persequit, & testudinem ligneam eidem Templo superinduxit: picturamq; Gentilis, opus pictoris egregij inchoauit. Aedes præterea ad duodecim Apostolos restituit, ubi & antea aliquot habitauit. Huius autem studia Cardinales sequenti titulos suos ita certatim restituerunt, vt iam aliqua facies redijset Vrbis Roma videretur. Hanc ob rem Ciuitas ipsa cum non modo summum Pontificem, verum etiam Patria Patentem appellauit. Iulianum Cesarinum seniore Cardinalem Martius dixit, qui A. R. D. B. S. Ducum Cesarinorum fundauit: cum Cesarinus iunior Cardinalis perfecti ornauitque. Eiusdem apud Turrem Argentinam insignis porticus amoris hortus adiungitur.

Platina:

Martinus V. Urbem restaurat.

Aedes Ducum Cesarinorum.

Eugenius IV. per diu absens ab Urbe fuit. Cum postea redijset Tempia reficere, atque ornare non destitit. Nam B. A. S. I. L. I. C. A. S. S. Petri, & Pauli, Lateranensem, Liberianam, S. Sebastiani, S. Susannæ, Pantheon restituit, plateamque eius patefecit, & instruxit. Sacellum in Palatio Vaticano etiam instaurato condidit. Aeneas S. Petri valuas fieri iussit, quas Paulus V. longiores refecit.

Eugenius IV. ædificia restituit.

Ea tempestate spectabilis in purpura vixit Dominicus Capranica, quæ illi Martinus V. designauerat, tribuit Eugenius. In Roma sibi domum extruxit: quam deinde doctrinarum studiofo iuuenum coetui legauit. Idemque ætatis annos redidit. Angelus porro eius frater à Pio. II. creatus Cardinalis domum illam incoluit: sed ne Domitici iussio irrita esset, Collegium ei coniunctum, quod CAPRANICVM appellant, magnificentius ædificauit.

Aedes Card. de Capranica.

Et Collegium Capranicæ.

Ab eodem Eugenio renunciati sunt Cardinales Bessarion, Trapezuntius, Guilelmus de Boutevilla, Ludouicus Mediarota, seu Scarampus, Ioannes de Turretemara. Habitauit Bessarion ad SS. Apostolorum: de qua eo Platina in eius Panegyrico. Aedes suas, quæ instituit, aut collapsas vetustate refecit. Quod indicat Templum Apostolorum in Urbe, ubi Sacellum sibi condidit, & secessus cryptæ ferratæ Beate Virgini dicatus. Domum

Bessarionis Card. Sacellum, & Aedes.

Domum

num quoque sibi parauit ita dignitati, & facultatibus congruentem, ut neque melius quisquam, neque modestius in Vrbe. habitet. Guilelmus nobi-

S. Augu-
stini Tem-
plum.
Aedes S.
Apollina-
ris.

le Templum S. AVGVSTINI sed nondum desecrata architectura, Sixto IV. Pontifice Maximo à fundamētis erectum amplissimis muneri-
bus donauit. Basilicam S. Mariæ Maioris ductis læua, dextraque fornicibus restituit. *ÆDES* Templo. S. Apollinaris adiunctas extruxit: quas deinde Hieronymus Capiferreus Cardinalis resecas marmore. picturil-
que decorauit: tum Cardinalis Ioannes Baptista Pallauicinus ingenti vi-
tra Templum accessione futorum officinis imminente ampliare cepit,

Collegiū
Germani-
cum.

GERMANICO habitandas dedit. Templum præter quotidianam, ac-
curatamque sacrorum curam, illustri argenti, vestiumque lauto instru-
mento, & diuinis precibus concentu musico: peritæ concinnæque emo-
dulatis per dies totius anni festos, Principibus Ciuibusque celebratur af-
fidue. Germanica porro, & Hungarica lauentis, quæ in spem euehæ
propagandæ; fidei educatur, domi pridem consignatum exemplar cul-
tus religionum, ac doctrinæ ipsa per sese exprimit: quod deinde transfe-
rat in patriam sordibus hereticæ improbitatis oppositum. Neque hoc
loco eiusdem Hieronymi, quamvis ad posterora Pauli. III. tempora,
referatur, magnificentia exorantis peramplis ac pulcherrimis Aedibus
omittenda est: quas Farnesianis propinquas, Romæq; semper laudatas,
nuper Cardinalis Bernardinus Spada magno coemptas miram in speciem
composuit. Ioannes de Turcremata Templum S. MARIE supra Mi-
neruam camerauit, texitque mediæ testudine cui exadificando alij quo-
que Romani Principes impendium fecere. Nam Odzum, postea refo-
ctum, Sabelli: Arcum fornicemque Aræ primariæ imminuentem Gaista-
ni: Templi faciem Vrsum posuere. Idem porro Ioannes atrium, quod
claustrum vocant à fundamētis conditum picturis illuminauit. Nunc
vero exornato Secretario, magnæ, ut dicebam, & elegantis absoluti ope-
ris fabrica Cœnobium augetur. At Scarampus CAMPVM FLORÆ,

Templum
S. Mariæ
supra Mi-
neruam.

Campus
Floræ.

quod nomen à Flora Pompeio cara non duxerim, ægledum atque in-
equorum pascua herbosum ac viridem lapidibus strauit, solo utique so-
cundiores, ut in eo deinceps auidinæ mercationia depaſcerent, & florent
siliceo in Campo forum Floræ, Aedes idem iuxta Basilicam Sancti Lan-
rentij in Damaso magno sumptu absolutis.

Cœnobium
Turris Spe-
culorum.
A specu-
lis, ut alij
Turrim-
positis.

Eiusdem Eugenij beneficio supradictam ab se Oblatarum Virgini Matræ
familiam FRANCISCA Romana sanctitate celebris coegit in Aedes
prope Capitolium institutas. TURRIS SPECVLORVM Cœnobio
nomen est: quod loco ante impositum conseruauit. Turrita nempe al-
titudine ac securitate Virtutum, quarum fulgor tamquam speculo reper-
cussus longius funditur, & propagatur illustris. Hoc sane ut inclusa An-
nunciata Virginis, ac perornata Aedes nobilitauit: ita magnopere auxit
non minus virginalis præstantium feminarum, quam adepto iam coniugio
soluta nobilitas.

Iam vero Nicolaus V. Eugenij successor ædificauit magnifice ac splē-
didæ:

dide: oblata quoque pecunia multos in Vrbe edificantes inuit. Ipse Aedes P⁵:
quidem AEDES Pontificias in Elquilij prope Basilicam Maximæ Vir- tificia in
ginis condidit; quæ aliquot ante annis, desertæ iam ruinosisque parietibus, priuatas in domos non sine ciuili cultu conuersæ sunt. Templum
S. STEPHANI in Cælio monte, noua edificatione restituit. Hoc tam- Templum
motis Eremitis à Pannonia olim Romam profectis, cuique redditas Col- S. Stepha-
legio Germanico, & Hungarico tradidit Gregorius XIII. Tum vero- ni Rotun-
circumductis pictura innumeris Martyrum triumphis excultum est: ut
introeuntium obtutus alliciat, & pascat pietatem. S. THEODORI Aedes S.
des sphaerica inter Capitolium, & Palatinum in veteri Romano Foro, Theodori.
eiusdem Nicolai opus est: PANTHEO quoque plumbeum operimen- Cetera
tum, quod septingenti post restitutionem anni consumpserant, restitutum: AEDES Pontificiæ Vaticanæ sumptuosius operibus amplificatæ: in- opera Ni-
choستا ad caput Basilicæ Sancti Petri per amplia, & circumflexa testado- colai V.
PONS Miliuus instauratus: Vici Urbis fere omnes lapidibus strati: BI-
BLIOTHECA Vaticana ab eodem viro multarum litterarum, & litte-
ratorum studio mirifice aucta: Urbis Leonianæ refectioni muri. Denique
Nicolaus, ut sepulchri monet Epigramma:

RESITVIT MORES; MOENIA, TEMPLA, DOMOS.

Idem AQVAM VIRGINEM multo ante dilapsam, mutato nomine, Aquæ Vir-
Tritiam Vrbi reddidit. Id docet Fonti addita Inscriptio: ginis du-
ctus resti-
tutus.

NICOLAUS V. PONT. MAX.

*Post illustratam insignibus monumentis Urbem
Ductum Aquæ Virginis vetustate collapsam
Sua impensa in splendidiorum cultum restituit
Ornarique mandauit*

Anno Domini Iesu Christi MCDLIII.

Cui deinde rursus restituendæ ducendæque Sixtus IV. plurimum opis
ac sumptus contulit. Extat, in Arcubus, propè Fontem, vetus Aquæ
Virginis inscriptio quæ à Donato, suo loco, præterita hæc recentenda est.

TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAESAR. AVGVSTVS
GERMANICVS. PONTIFEX. MAXIM. TRIB. POTEST. V.
IMP. XI. P. P. COS. DESIGN. IIII. ARCVS
DVCTVS. AQVAE. VIRGINIS. DIST. RBATOS. PER
C. CAESAREM. A. FVNDAMENTIS. NOVOS. FECIT
AC. RESITVIT.

Latium Vestinum, Philippum Calandrinum, Nicolaum de Rusa Germa-
nam præter ceteros, Nicolaus dixit Cardinales. Latinus Templum
S. SALVATORIS cognomento in Labro inter egregia Romæ opera, Templum
videndum fundauit: Conobianum Templo adiunxit. Philippus Calandri- S. Saluato-
nus AEDES ad S. Laurentij in Lucina, quas Ioannes Moridenfis Cardi- ris in Lau-
nalis ro.

Aedes ad
S. Laurentij
in Lucina.

nalis ante ampliauerat, auxit: Auctz etiam ornataque sunt à Ioanne Baptista Cibo, postea Innocentio VIII. & Georgio Costa Cardinali Lusitano: vnde & propinquus Arcus Flaminiz viz impositus Portugalliz cognomen assumpsit. Sed paucis ab hinc annis Michael Perettus Sixti V. nepos Venafri Princeps munificè ædificare aggressus, earumque parte absoluta, aliam morte præuentus imperfectam reliquit.

Templum
S. Priscæ
restitu-
& ornati.

Callistus III. triennalis Pontifex quod pecunias in vsum Turcici belli contraheret, exiguos in ædificando sumptus fecit. Restituit tamen diruta Urbis moenia, & S. PRISCÆ in Auentino Templum: Quod Clemente VIII. Pontifice rursus instauratum ornauit Benedictus Cardinalis Sinianus: cuius, & Crescentiorum Aedes spectantur prope Pantheon, ac Thermas olim Alexandrinas. Pius II. Turcico item bello adornando intentus ædificandi tamen studio delectatus, SCALAS Basilicæ Vaticanæ

Quædam
II. opera.

verustate dilapsas renouauit: ad eas simulacra marmorea SS. Petri, & Pauli, quæ visuntur, imposuit. Arcem pro Templi foribus æcernere parabat: porticum, vnde Pontifex populo benediceret, inchoauit, Paulus II. Aedes adhuc Cardinalis ad S. Marci, amplissimas exuerere corporat: quas deinde cum Pontifex ædificaret ex Amphitheatri ruinis (vti postea Raphael Riarius, & Alexander Farnesius secisse dicuntur) statuas veteres tota Vrbe conquisitas eo transferendas curabat: absolutas solemnibus ludis, cursu præsertim in subiecta via datos Bachanalibus feriis insigniri voluit. Oliuerius Carrafa à Paulo dictus Cardinalis religione ac munificentia insignis Templum S. LAURENTII extra muros laqueato tecto picturis, & auro exornauit. Maiorem partem Templi Virginis AB ARACOELI: IN ÆDE SS. Syluestri, & Martini multa restituit. Canonicis Regularibus COENOBIVM struxit: quibus è Lateranensi Basilica translatis Sixtus IV. Templum ædificauit: quod Magnæ Virginis ARBITRÆ PACIS dicatum, nec plane absolutum Innocentio VIII. perficiendum reliquit. Bi nuper Riualdi apsidem, cum Ara principe adiecerunt egregijs picturarum, & marmorum operibus instructam. Verum Sixtus monumentis publicis reparatis aut extructis totam Urbem extoluit. Nam

Tēpla S.
Laurentij
extra mu-
ros, ab A-
ra Coeli.
S. Mariz
de Pace.

(quæ fufius narrat Onuphrius) vt eam à situ cœnoque vindicaret vias munijt, & lateribus stravit: porticus ac moenia, quæ deformia, trabibusque nixa, ac fere continuata prostabant è domorum parietibus vicofque inobscurabant, deiecit. PONTEM veterem laniculensem pridem ante disiectum, quem ruptum dicebant, publicæ commoditati, decorique à fundamentis Tiburtino lapide restituit, suæque nomine SIXTVM vocari iussit. Nosocomium S. SPIRITVS obsoletum ac sordidum,

Nosoco-
mum S.
Spiritus.

ac vetustate pœne collapsum vsque ad solam diruit, & pulcherrimis ædificijs in meliorem, amplioremque formam ampliauit. Pueris expositis puellisque, quas nobiles dotauit, sedes in eo habitandas imparti-
bilibus quoque seorsum à promiscua plebe loca idonea decenti apparatu attribuit. Nobilem Aedē S. MARIAE POPVLI cognomento ad muros Urbis, & eiusdem nominis Portam, cum Coenobio Ordini Augustinianorum posuit à fundamentis. Aedem quidem ante Virgini condi-

Aedes S.
Mariz Po-
puli.

tam

tam constat à Paschale II. repurgato expiatoque loco, quem funestare credebantur cineres Neronis. Sed iam pœne defecerat; nisi è suis quodammodo cineribus & ipsa resurrexisset. Basilicam D. Petri in Vaticano idem Sixtus marmoreis, & vitreis fenestris illuminatam, cum sinistro latere corruentem noua parietum soliditate firmavit. Basilicæ quoque Constantinianæ latera stravit; Palatium Lateranensem ruinofum refarciuit. Multas per Urbem sacras Aedes vetustate labefactas sub annum Iubilæi MCDLXXV. reficiendas curauit. Muros item Urbis, multis locis temporum iniuria collapsos. Ductus AQVÆ VIRGINIS pœne fractos perpetuo fornice à monte Pincio ad Triuij fontem cum aqua perduxit. Cloacas Urbis repurgauit, & substruxit. M. Aurelij statuin ancæ equestrem, & olim inauratam humili ac sordido loco iacentem in arca Lateranensi angustiore loco reposuit: quam postea Paulus III. in arca Capitolina, pulcherrimæque basi parij marmoris collocauit adhuc ferentem spiritus inuictatæ artis. Aedes Pœtificiæ in Vaticano deductis amplissimis porticibus ab eodem Sixto renouatæ. Prætorianis Heluetij Pontificis, & Palatij custodiæ ab eo primum delectis: Magistratibus insuper, alijsque aulæ munera obeuntibus, sedes quibus commode habitarent, conditæ. BIBLIOTHECA VATICANA toto terrarum Orbe celeberrima aduectis ex omni Europa voluminibus constituta; eerti prouentus, unde emerentur Libri: Custodes & Librarij Græci, Latini, Hebraici, alerentur, designati. Opus sane dignum Pontifice, ac Religionum magistro: successoresque Pontifices strenue permouit, vt pro se quisque eius dignitatem augerent. Neque ante illum Benedictus III. Martinus V. Nicolaus V. Pius II. Bibliothecæ parandæ curam deposuerant. Sed eos operis instruendi voluntas, non peracti laus fuerat consequuta. Tentatum ergo à pluribus fecit Sixtus IV. exactoque post seculo, quasi ex integro redorditus iterum perfecit Sixtus V. Nam quæ Aedium Pontificiarum longissimum atrium Collis Vaticani modicè decliuus duo veluti cornua committit, nouum ipse ædificium, quo atrium diuideret, deduxit. Hic præter Bibliothecæ immensum Conclauē, cuius fornicem lateritiæ pilæ è medio surgentes sustinent, alia subeunt minora libris item referta. Tum Librarijs & Custodibus, ipsique Bibliothecæ Præfæcto Cardinali idoneos cubiculorum ordines parauit, vt eò secedere pro arbitratu posset. Habet ædificij exterior paries imagines super albarium nigro illitum, stylo ferreo exaratas: interiorem coloribus pictura conuestrit. Ibi Armariæ secundum parietes libros dispersitos pluteis recondunt: Quamquam hi pilis etiam apppositi scamnorum instar intercurrunt: molli acciuitate lectioni scriptonique percommoda, librisque super iacentibus. Codices membranæ manuscripti, antiquissimi, innumerabiles: adduntus, & typis cusi. Adiecit Paulus V. tabularium, quo Pontificia dip omara continerentur. Urbanus VIII. Palatini ad Rhenum ditione pulsæ celeberrimæ Bibliothecam vsque ad Adelberga Germaniæ Vrbe translatam magno sumptu, ornatuque composuit; latantibus videlicet codicibus, quod mutatis fortunato velut exilio sedibus, è caluiniano impietatis domici-

Basilica
S. Petri.Et S. Ioseph
nis, & Pala
tium.Alia Ae
des Sacra
Muri Ur
bis.Aqua Vir
go.Statua M.
AurelijImpera
toris.Aedes Pœ
tificæ.Prætoria
norum,aliorum
que.Bibliothe
ca Vati
cana.Sixtus V.
Bibliothe
cam Vati
canam

côstruxit.

lio, in Vaticanum, nempe Asylum Fidei confugerunt. At Sixtus IV. tot urbanis ædificijs haud contentus, reliquos Patres sæpe est hortatus, ut pro facultate quisque vel noua munimenta poneret, vel vetera renouaret. Idque à pluribus peractum est. Concludat eius opera simulacrum eius in Vaticana Bibliotheca adscriptum Epigramma.

*Templa, domum expositis, vices, fora, mœnia, pontes,
Virginem Triuij quodam repararis aquam
Prisca licet nautis statuas dare commoda portus,
Et Vaticanum cingere Xyste iugum.
Plus tamen Vrbs debet; nam qua squalore latebat
Cernitur in celebri Bibliotheca loco.*

Ædes Petri Riaris Cardinalis inchoata. Hic vero omittendum non est, quod eodem Pontifice Petrus Riaris Cardinalis in miro sumptu Aedes apud Templum SS. Apostolorum inchoauit. Id eius in fine admonet Epitaphium: *Qui maiora mente conceperat, & pollicebatur, ut Aedes miro sumptu apud Apostolos inchoata ostendunt.*

Ædes Gu bernatoris Urbis. Præterea Stephanus Nardinus à Sixto creatus Cardinalis amplas, & pro eius sui archiepis eximias **ÆDES** in Parionis Regione condidit, quibus deinde Ioannes Antonius Sorbellonus Cardinalis concinnauit ornatum è marmore. Nunc rursus refectas, & ornatas Urbanus VIII. Gubernatori Urbis, eiusque tabellionibus, & apparitoribus destinauit. **NARDINVM** Collegium idem Stephanus alendis ad sapientiam adolescentibus haud longe instituit. Ioannem Millinum è Romana nobilitate ad purpuram Sixtus prouexit, cuius operam in cæteris probatam ad institutionem Vaticanæ Basilicæ traduxit, probauitque. Ioannis porro germanus Petrus (referente Platina) *ss. l. in Vrbe adificauit, non longe à Circo Flaminio, quem nunc Agonem à certaminibus appellant, qua illic quotannis fieri consueverunt. Hac domus, ut mihi quidem videtur, receptaculum totius Ciuitatis, & Curia est; adeo frequenter eunt, & redeunt qui vel patris, vel filiorum opera indigent.* Hæc ille.

Vel. l. pro batum est. Agonis Flaminium nuncupat, qui propius portam Carmentalem, & Capitolium, longe ab hoc Alexandri Circo aberat. Paulum ab eo loco distant aliz Millimorum Aedes, in sedilibus veteris Circi conditæ, Nauonique caueæ imminentes, nouamque adeptæ excelso, & cultum.

Cancel lariz Palatium. Per idem tempus Raphael Riaris **PALATIVM**, quod postea vsui fuit Vicecancellarijs Cardinalibus, inchoauit: cuius siue amplitudinem, qua etiam Templum S. Laurentij per amplum amplectitur: seu peristylum, duplici porticu: ingentes aulas, ac cœnationes: seorsim cubicularum ordines, illustria multorum Principum domicilia, pluresque contignationes: seu pulchritudinem spectes, & quadratos lapides vndique ambientes: interiores picturas: lucentes verficolori marmore parietes: splendida successorum Patrum additamenta; iudicabis, etiam in antiquo patriciarum domorum luxu vix aliquid fuisse vel ædificatione magnificentius, vel ornatu sumptuosius. Eodem Pontifice sub Capitolio, in finibus olim Fori Romani, cum quotidie imago magnæ Virginis exiguo in sacello rebus admirandis celebraretur; honestis ciuibz curantibus,

am-

ampliatum, posteaque in celebris Templi formam redactum CONSO-
LATRICI Matri dedicatum est. Eius porro Apfidem Alexander Car-
dinalis Riarius Bononiensis, & principem aram operosius ornatam, illu-
stre tamquam solium parauit, vnde Reginae effigies sublimior fulgeret.
Nosocomium Templo adiunctum piorum eleemosinarum posuerunt.

Aedes S.
Marie de
Consola-
tione,

Circa hæc tempora Ferdinandus, & Isabella Catholici Reges nobile
Templum S. PETRI in Ianiculo, Montorium nuncupant, vbi vetusta
Aedes antea colebatur, posuerunt. Fratrum quoque è S. Francisci fami-
lia resectum Cœnobium: impluuioque in medio Apostolorum Principi
eo loci, quo Cruci affixus dicitur, insigne Sacellum excitatum est. Sed
multorum incussu annorum inclinatam editi collis, emotumque solum
superstructa ædificia iam deuoluere videbatur. Cum Philippus III. Hi-
spaniarum Rex ad solidam profunditatem egesta humo, iactisque funda-
mentis, sustinendæ moli murum validum circumegit, arcumque præ Tē-
pli facie complanatam laxauit. Ad eam postea corruata è fontano pro-
ximoque castello PAVLA aqua in salientem emerfit. Sed, vt rara est
sine detrimento vtilitas; Aqua eadem, quam Paulus V. XXXV. ab mil-
liario in proximum collis supercilium perduxit, postquam pulcherrimū
in fontem è fornicato specu sese aperuit, iterum occultat sese, struiles
subter canales humore subeunte. Verum oblatis cuniculis furcim egres-
sus, subterraneos meatus sponte sibi fecerat: diuque inter angusta terre-
strium venarum pertinaci fluctu eluctatus, inferiorem collis partem,
obiectamq; munitionem impulit, magnoque fragore, ac terrore transi-
berinæ vicinæ disiecit: imminente vtique Cœnobij ruina, nisi Urbani
VIII. beneficentia subuenisset. Ille aquam suis redditam finibus coerce-
ri, ducique murum longa tractu directum iussit: oneri ferendo parem:
stetitque immobilis mons; vt constaret, quo auctore, loci religionem
stabiliret securitas.

Aedes S.
Petri in
Mōtorio,

Iamvero Innocentius VIII. Sixti successor Palatio Vaticano alterum
& ingens PALATIVM addidit, porticu præsertim visendum. Quod po-
stea dirutum partim pronauum, & frōs Basilicæ Vaticanæ occupauit: par-
tim in arcem ante Templum subsedit: minima eius parte Aedium Ponti-
ficiarum vestibulo relictâ. Idem hortis Vaticanis villam, vulgari PVL-
CHRI VISVS nomine adiecit: huiusdem opera fuere, qui iam defuerant
plateæ Vaticanæ fontes: Arcus Basilicæ Lateranensis ante Aram maxi-
mam duabus ingentibus columnis effultus: Templum VIRGINIS
MATRIS in Via lata à fundamentis erectum. Eodem Principe Petrus
Gundifalvus de Mendoza rector, & apsidem Aedis S. CRVCIS instaurauit:
titulumque venerabilem Crucis Domini effosso pariete detexit.

Aedes &
Atrium
Innocen-
tij VIII. &
eius ope-
ra.

Alexandri Sexti Pontificatus vt bellis frequens, quæ externi Princi-
pes, ac Caesar filius, tota ferebat Italia, militaribus stipendijs pecunias
insumpsit: ita exornandæ Vrbi parum idoneus solam ARCEM bello
utilem munivit. Erat prope Arcis portem vetus Deiparæ Templum: at-
que ex eo traxerat celebre TRANSPONTINÆ cognomen, Præses ini-
bi degentium Carmelitatum. Id remoueri placuit cum altero S. Angeli, ne

Aedes
S. Marie
Transpō-
nitæ.

munitiones intercideret. At Pio IV. Pontifice, pari fere à ponte, & Basilica S. Petri interuallo, edificari cum Cœnobio cœptum est: praeclarum sane, ac Reginae Virgini non sine antiquo cognomine commendata sedes. Caterum Alexander Aedes argentarijs propinquas, quae postea Stortiarum fuere, Cardinalis extruxit: Pontifex Basilicae Liberianae laqueare inaurauit. Quo tempore Templum nobile S. IACOBO tutori Hispanica natio à fundamentis posuit; subruo veteri, quod cum proximo Xenodochio Alphonsus Paradinas Episcopus Cunitatenfis edificarat. Tunc quoque Carolus Octauus Galliae Rex alterum SS. TRINITATI in monte Pincio dicitur aspicatus, cum Cœnobio Minimorum Fratrum, admonitu S. Francisci eius familiae Fundatoris tum viuentis. Id vero multorum impensa deinde perfectum est, pontificiae etiam liberalitatis monimentum. Nam praeter alios Gallici nominis, cum à Guiljelmo Maclouienfi Cardinale structura, & Sacello aëdum excultumq; esset, Gregorius XIII. praecelsa fronte geminis elata turribus, scalis item duplicibus spectabili, vtrisque in arcolum ante fores mittentibus ornauit ac perfecit.

Templum
SS. Trinitatis in monte Pincio.

Opera
Iulij II.
Templum
S. Petri ad
Vincula.

Sepulchrum
Iulij II.

Alia eius
opera.

Templum
Virginis
Laurentinae Romae
erectum.

Iulius II. quamquam periculosis, diuturnisque distentus bellis, curam tamen ornandae Urbis solertissimam egit. Cardinalis quidem Aedem S. PETRI ad Vincula, cui praerat, in eam, qua posset, aedificij dignitatem enexiti Cœnobium refecit: addiditque Titulari DOMVM. nec perfecit. Eandem ipse Aedem plus fere post mortem extulit admirabili specie marmoris Sepulchri: cuius in medio iacens, sed cubito innixa viuit Pontificio habitu eius effigies. aliquot hinc & inde simulacra in loculamentis manent, monentq; periturae mortalitatis. MOSES in imo sedet, opus Michaelis Angeli Bonarota, cum quolibet veteris memoriae conferendum. Idem quoque Cardinalis Aedem SS. Apostolorum pœne collabentem restituit: Fornicatam praeforibus porticum posuit: Aedes proximas à Petro Riario Cardinale inceptas perficere conatus est; sed à Martino V. ibidem inchoatas, amplissimo edificio prouexit, statuis, picturis, marmoribus instruxit: deditque Antonio Columnae iam Pontifex, cum illi sororis filiam collocasset, quas deinde auctas Columnae Principes sibi habuerunt: extra Urbem Cœnobium CRYPTAE FERRATAE. Aedesque, appositae muro fossaque instar castelli munuit. At Pontificatu potitus, Templum quod Virgini Populorum Patronae Sixtus IV. eius patruus ad portam Flaminiam dicauerat, Sacellis, alijsque operibus auxit: tectum Esquilinae Basilicae: nouis trabibus compegit: Turrim noua molitione firmavit: Cum æte publico Populus Romanus Magnae item VIRGINI LAVRETANAE testudinatum pulcherrimūque Templum in Foro olim Traiano excitabat. Idem Pontifex Arcem ampliavit. VIAM IULIAM longissime ad lineam iuxta Tiberim directam spernit. Palatium in ea, Iulianum cum Aede S. Blasij geminaque Turri extruere coeperat, longe maximum: destinaueratque Magistratibus, ut in eo ius dicerent, publicisque muneribus fungerentur. Eam porro viam fertur Pontifex super pontem, quem à fluuio deiectum, eidem rursus cogitabat imponere, ad Vaticanam vsque Basilicam ducere voluisse. Alius idem vias aut iam

Ara-

stratas produxit, aut nouas direxit, prolatauit, strauitque lateribus; aut plateas ampliauit. Cloacas substruxit: officinam eudendæ pecuniæ parauit. Aedes Nicolai V. apud Basilicam Liberianam infertis valuis ac fenestris absoluit. Capitolinas autem Senatoris, & Conservatorum quos vocant, quæ iussu, sumptuque Bonifacii IX. Martini V. Sixti IV. Innocentij VIII. erectæ vel auctæ fuerant, ipse picturis illuminandas curauit. ANIENIS in Tiberim influentis alueum nauigabilem fecit. Aeneum, elegantissimumque Sixto patruo TVM VLVM in Basilica Vaticana, fili opere Antonij Pullarij insignis ea tempestate magistri posuit: cuius artificio ex ære item elaboratum Innocentij VIII. sepulchrum in eadem Basilica celebratur. Sed quod operibus præstat vniuersis. Iulius nouum S. PETRI Templum veteris parte disiecta, ad Bramantis exemplar, illius & consequentium temporum clarissimi Architectoris, edificare aggressus est, primumque lapidem his verbis notauit.

Sepulchrū
Sixti IV.
& Innocētij VIII.
Templum
S. Petri.

IV LIVS II. PONT. MAX.

ÆDEM D. PETRO DICATAM VETVSTATE COLLABENTEM
IN DIGNIOREM AMPLIOREMQUE FORMAM
VT ERIGAT

FVNDAMENTA IECIT. ANNO CHRISTI MDVII.

Eodem tempore PALATIVM Pontificium auxit longissimis, ornatissimisque porticibus, & ambulacris: inuixitque duos Vaticani colles, continuato per valliculam interiacentem edificio. Aulas vero, Conclauis, & cubicula ab alijs, præsertim Nicolao V. extructa: & Sacellum Sixti patrum picturis ornauit admirabili sollicitate. Tunc enim post aurea illa tempora, quibus cum stante imperio Roma omnium domina bonis disciplinis, & artibus rationem præbuit, è misero puluere sepulcorum operum atque opificum, sculpendi, fundendi, pingendi periticia restoruerat. Nec paulatim, ut sermo sit in humanis, fastidium tenuit: sed cum celerime in summo stetisset, retro deinde prolabi visa est, velut in ruinam tenuoluta. Nos quidem in tanta opificum turba pingendi magistros inuideri illi ætati possumus, æquales videre non possumus. Conduxerat iam Pontifex non ignobiles, operamque suam strenue liberali Principi locauerant. Cū lumina illius sui superuenere RAPHAEL SANTIUS Vrbinas MICHAEL ANGELVS BONAROTA Florētinnis ille Pictor incomparabilis, & insignis Architectus: hic Sculptor Pictorq; & Architectus eximius. Remotis ergo cæteris, Raphael secretiores AVLAS, & Conclauis vsque ad miraculum colorauit. Bonarotæ oblatum Sixti SACELLVM, in quo Pontifices sacrorum ceremonias cum Patrum Senatu obire solent, ut eius formicem per lunulas suspensum pictis iam parietibus appingeret. Fecitque admirabili opere. Aliquanto post, Paulo III. Pontifice, interiori fronti eiusdem Sacelli nouam picturæ claritatem induxit. Iconem extremi IVDICII, & Christum Dominum venientem in nube maiestatis expressit, subterque adiudicandam quæ gloriæ, quæ supplicio vniuersitatem generis humani; successu singulari, & absolutione

Palatium
Pontificū
auctum.

Pictura
Michaelis
Angeli Bonarotæ.

Bonarote
modus
pingen-
di,

Et Rapha-
elis Vrbi-
natis.

Raphae-
lis Santij
picturæ.

Plastica
coreuma-
ta vete-
rum Ro-
manorū.

Marmo-
rari confi-
ciendi in-
uentio.

artis, quam tamen ingenium artificis superavit. Præcipuum quippe in illo erat noua excogitare, & alijs nondum tentata depromere: internalia partium, nodos articularum, extremorum lineamenta, nuda corporum, ossium eminentias, circuitus venarum, incisuras, nexus, proiectusque membrorum prope ad illudendam veritatem effingere. Quare præter hæc in vdo testorio colorata, tabulas ab eo pictas omnino paucas: in membranis & macrocollis descripta plurimorum vestigia habemus; quod palmam adeptus figurando, eam vel sine coloribus, penitioris artis inuictæ robore retinebat. Verum ut hæc Vrbinaris quoque manum, & eorum aliqua molliora sequebantur: ita ab eius penicillo emergebat flos pulchritudinis, oris venustas, coloris suauitas, lumina pigmentorum, capillorum elegantia, dignitas vestium, tantoque partium, & imaginum splendore coagmentata species operis, quanto potius defixos teneret oculos, quam moneret. Porro in utriusque tabulis cum quisque videret morum varietatem, ætatum dissonantiam, impetus animæ ab oculis emicantes, illitas vultu cupiditates, iras, dolores: manibus totoque corpore diffusas agendi voluntates, fatebatur in tanta dissimilitudine pingendi nihil similius extitisse vel ad æmulationem naturæ, vel consequutionem gloriæ. Pingebat præter Palatii parietes Raphael Sacellum in Templo Paciferae Virginis, ad Diui Augustini, tabulam transfigurantis se Christi Domini, quæ, ad D. Petri in Montorio visitur: alias aliò tabulas tamquam è cœlesti promptuario, non sine gentium stupore submittebat. Tum ex humanis sublato iulto recentibus Leonis X. cœnationibus ac porticibus, ut splendidius durarent, stabilis famæ Dædalus, suorum perennitatem operum appingebat. Ea tempestate ignota Romanis hypogea, & concameratas cryptoporticus in antiquo Titi Caesaris Palatio, ac Thermis Esquiliarū effoderat insita mortalibus peruestigandi cupido; quam latens aurum accendit, aut si quid artefactum, & auro pretiosius celant custodes ruinæ. Apparebant parietinæ plasticis toreumatis loricate. Hæc porro quamuis tot ante seculis sepulta, adhuc tamen vegeta, & integra vetustatem sub terra, quasi è tuto non senserant: Grotiscæ vocantur, quod in cryptis repertæ sunt. Erant in comitatu, & contubernio Raphaelis plurimi picturæ candidati: quos ille non modo spe artis addiscendæ, sed suauissimis moribus aliebat: interque eos Ioannes Vtinensis, iuuenis promptus & sagax, traductoque ad posteros nouo plasticæ inuento nobilitatus. Is in cryptas cum magistro frequenter ventitabat, manumque plastrum veterum commendabat assidue. Iamque prodigiosas illas semihominum, monstrorumque figuras, & habitus rubrica retulerat in membranas; sed materiam, quæ formarentur, odorari non poterat. Calci addendum aliquid constabat. Sabulum puluisque puteolanus ruber, & paulo crassior reijciebatur. Contudit lapidem tiburtinum: liebat calci permixtus, nec figurata læuigabat. Marmoris contusi candidum, & cribro excretum puluerem macerata cum calce subegit ac molliuit. Hunc vero formando læuigandoq; habilem expertus,prehendit, non alium intritæ vsum fuisse veteribus plasticis, quam temporum

porum oblitio ex officinis remouerat. Nam ad eam diem mixtura nescioqua è gypso, calce, pice, & cera eliquata, contritoq; laterculo parietes leuerant. Hoc tristi temperamento elaborabant inæquale tectorium, vt auri bracteolas super inducerent. Igitur receptum vetus, germanumque **MARMORATVM** ad Leonis porticus primo traductum est. Id, præter tenias, & astragalos, mutilata fictaque hominum, & animantium specie **Vtinenfis** figurauit: eiusdemque generis monstrosas effigies subinde interpositas, (quod faciendum **Titianæ** cryptæ docuerant): tum per ramos arborescularum errantes **Simias**, **Cercopithecus**, **Pauones**, **Psit-tacos**, aliasque **Indicas** aues idem, alijque artifices colorarunt. Equidem de veteris marmorati inuentione hæc, quia referuntur ab alijs, referre volui. Sciebam enim eius apud **Vitruuium** fieri mentionem, quamquam læuigandi causa, non figurandi: mirorque traditam ab ædificandi magistro tectorij rationem tamdiu ædificatores latere potuisse. Adhæc in ruinis Templi Pacis, eiusque fornicum cauis multa è marmurato celata videntur, à quibus idem artifices modo aduertissent, exprimere poterant. Nisi obstabant rudibus seculis haud meliora ingenia: vel potius agendi voluntas antea mercedis expers, quam tum Pontifices vberime ingerebant. Vtili documento; plurimum valere opes Principum alendis bonis artibus. Cæterum ad exaggerandas Leonis porticus accessere **Raphaelis** manu depictæ imagines. Quod sane opus tot admirandis compositum, inter pulcherrima, quæ vnquam, Roma numerabat. Nec eo secius architecturæ consultus **Vaticanae** fabricæ, **Bramante** vita functo, præerat **Urbinas**: & cum **Leoniana** in Vrbe domum sibi illo architecto parasset: alteram ipse haud longe, marmoribus, & marmoratis operibus distinctam **Aquilano** Cui magister lineauit ac struxit. Multa quidem **Bramantes** in Vrbe fuerat molitus. Nam & Templum **S. IACOBI Hispanorū**, & Vicecancellarij **PALATIVM**: & Templum, quod **Reginæ Virginie** cognomento **AB ANIMA** Germani magnifice struxerunt, cum cœtu magistrorum ipse omnium magister descripsit: Palatium in via **Julia**, à **Iulio Pontifice** Iurisdictioni dicatum: **Aedes Adriano** Cardinali in Ciuitate **Leoniana**, imperfectas: **Aediculam** ad **D. PETRI** in Ianiculo; rara artis subtilitate. Sed tum se ipse altior est visus, cum totius Palatij Pontificij **Ichnographiam**, vt noua cum veteribus, plurimæque inter se pugnantia componeret: & **Basilicæ Vaticanæ** admirabilem formam exposuit; cuius ædificij, quod caput est omnium, procuratione defecit. Nam ultra plus audere non decuit machinatorum Principem.

Marmoratum traductum, primo ad Porticus Leonis.

Lib. 7. c. 3. & 6.

Fabricæ à Bramante architecto lineatur.

Vbi S. Petrus dicitur Crucifixus.

Aedes ad S. Sabinam auctæ.

Per eadem tempora **Fatius Santorius**, quem ante in vtraque fortuna perpetuum Comitem **Iulius** Cardinalem renunciauerat, **ÆDES S. Sabinae** in **Auentino** quas **Eugenius II.** **Honorius III.** **Honorius IV.** incoluerant, primum à Cardinali **Montis Regalis**, tum à se iustauratas hortorū eleganti amœnitate præcinxit. Idem Domum **S. ANTONII** in **Esquilij** collabentem cum **Aede S. Andreae**, renouato in ea pavimento tectoque: insuper **Nosocomium**, & horrea; aliaque restituit. **Aedes** in **Via lata**, à **Gabriele Agriensi** Cardinale inchoatas, ipse atq; porticu, aula, conclau-

clauibus, viridarijs, statuis instructas eximie perfecit. quas postea Iulius Pontifex Francisco Mariae fratris filio haud iniqua Sanctorio conditione proposita, addicendas curauit; deinde à Petro Card. Aldobrandino ingenti fabricae accessione productas.

Opera
Leonis X.

Leo X. Gymnasilij Romani tamquam fundator laudatur.

Templum Virginis, cui à Nauiacula cognomen.

Aedes Ioannis Card. Saluiati. Et Domini Card. de Cupis. Rom. calamitas, & direptio. An. 1537. Inundatio Tiberis.

Leo X. cui Populus Romanus cum statuam in Capitolio dedicaret, ab eo *Restitutam Instauratamque Urbem* inscripto Elogio confessus est, GYMNASIVM ROMANVM, quod Sixtus IV. nouum vestigal commentus in salaria professorum fundauerat, accitis vndique viris doctissimis instaurauit auxitque. Quare illius velut auctoris memoria quotannis funebri laudatione, frequenti Principum, doctorum, auditorumque conuentu, in eius Aula Gymnasij celebratur. *Basilicam Vaticanam* (scribit Onuphrius) *utro artificio à Iulio II. incubatam, perficiendam quantum in eo fuit, magno animo suscepit. Palatium Vaticanum triplicibus longis, & praestis porticibus eximia structura, auratis laquearibus, egregijs, nobilissimisque operis picturis splendidissimum fecit, Desipera Virginis Aedem, cui Cardinalis praesuerat in monte Caelio à fundamentis pæne refecit, & laqueari aureo exornauit. Lanacrum Constantini Lateranense ruinam minitans restituit, laminis plumbeis testum reparauit. Pyrgorum porta, cæno, & saxis repleto, publica commoditati purgato, oppidum muro cingere capit. Arcem montis Flascionis: Corneti Cardinalis Vitellensebi, & in multis patrimonij oppidis per amplas ades vel restituit, vel à fundamentis adificauit. Manlianam Villam corruata aqua elegantiori adificio exornauit: Roma S. Alexij Caput argentea theca clussit. aulae à Belgis srica, auroque intertexta quinquaginta aureorum millium Sacelli Pontificij ornamento coemit. Eodem tempore Ioannes Saluiatus fororis Leonis X. filius, & ab eodem dictus Cardinalis aedes apud S. spiritum in Saxia à fundamentis erexit. Ioannes Dominicus Cardinalis de Cupis aliquanto post magnificam DOMVM ad Circum Alexandri, seu forū Agonis: Idem S. HONVPHRII Templum in Vaticano Colle extruxit. Sequuta Clemente VII. Pontifice Borbonici exercitus irruptio, ac direptio est. In ea etsi militaris furor in corpora fortunaeq; Ciuium potius, quam in testā grassatus demoliendis exurendiq; adificijs temperauit, tanta nihilominus hominum strages, calamitas, & fuga, cum deserere iacentem patriam, præreptisque bonis summam egestatem vix emendicata stipe tolerare cogerentur, miseram quoque domorum solitudinem stragemque congeffit. Paucis post annis Tiberis inundatio accessit, qua nulla fuerat ad illam vsque diem altior, & violentior. Quæ sane vt cænosam, & scdam Urbem relinquit: sic residente rursus alueo prolabantur testā recurrentes in aquas trahit. Nec illi Pontifici per temporum difficultates damnum refarcire licuit, à quo duæ duntaxat statuae SS. Petri, & Pauli in ponte Aelio positæ spectantur.*

Aedifi-

Aedificia Urbis post Clementem VII. præsertim Templum Vaticanum . Cap. X.

TANTIS calamitatibus defuncta Ciuitas, ipsâ pulchrior pri- Roma ex
stinam deformitatem, vt olim incendijs, decoxit. Nam dein- calamita-
ceps affluente rerum copia opes magnæ floruerunt; inseditq; te resio-
cura ædificandi Romanos Ciues, ac Principes viros. Tum Ar- ruit,
chitectorum arx exquisita: & nouorum hominum, quibus abundat Ro-
ma, adeptas aut inuectas fortunas, & translatos aliunde, seu recens edi-
tos familiarum titulos ostentare cupientium voluntas, expansa noui ædificij
tamquam fronte depromitur. Nondum ex humanis sublato Clemente,
id cœperat. Eiusque rei argumentum adhuc extat in foro præ septis Iu-
dæorum. In domus enim tunc extructæ fronte sic legitur.

*Vrbe Roma in pristinam formam renascente Laurentius Manlius cari-
tate erga patriam has ades suo nomine Manianas pro fortunarum medio-
ritate ad forum Iudæorum sibi posterisque suis à fundamentis posuit.
Clement. VII. P. XI. Cal. Aug.*

At Paulus III. Pontifex, vt salubritatem, & pulchritudinem Urbis quæ-
reret, cœnoscas, & stagnantes passim in Vrbe aquas exsiccauit, discreuit
insulas, direxit vias, strauitque, in ea præsertim parte, quæ Populi dicitur.
M. V. R. O. S., & validas in Auentino, versus portam Ostiensem munitio-
nes duxit. LEONIANAM Urbem nouis mœnibus, & propugna-
culis obsæui mandauit, curâte præsertim Antonio Sangallio Architecto,
à quo cum Bonarota vehementer dissentiret, formamq; mœnium longe
dissimilem proferret, opus est intermissum; vt porta S. Spiritus, quæ la-
pidibus tiburtinis firmiter obsepta surgebat, cessante ædificatione, semi-
perfecta hodieque sit. Cæterum propter instructam, & ornatam Urbem,
statuam Paulo posuit Populus Romanus in Capitolio, cui subscriptum est.

Calx mu-
ro inducta
litteras tes-
xit.

Nouæ in
Vrbe mu-
nitiones.

PAVLO III. PONT. MAX.

*Quod eius iussu, auspicijs, atque ære conlato Urbem situ, & diuerticulis via-
rum deformem, & imperuiam, disiectis malè positis ædificijs in meliorem for-
mam redegerint: vijs arsisq; cum veteribus directis, & ampliatis. tum no-
uis constitutis auxerint, ornauerintq; Latinus Iuuenalis Manneclius, Hiero-
nymus Maffæus, Curatores Viarum, Vrbe instaurata, officij, & memoria
ergo statuam in Capitolio optimo Pontifici PP. Anno Christi MDXLIII.*

De eadem Laurentius Gambarà in sua Caprarola: Cui sponte dicauit

*Hec Capitolina simulacrum in sede Senatus
Romanus, populusque: quod instaurauerit Urbem
Romulidum, multasque vias quod strauerit: illasque
Ornauit; quo pestiferas non amplius auras
Roma auctore timet, prius vt miseranda timebat.*

PA-

Palatium
Farnesio-
rum.

Extructū
archite-
cto Mich.
Ang. Bo-
narota.

Corona
edificij.

Status ē
Thermis
Antoniani
trans-
lata in
Aedes
Farnesior.

Horti Tri-
stiberini
Farnesio-
rum.

Galatea
ā Raphael
le Vrbino
depicta.

Fontes ad
Aedes Far-
nesiorum.

PALATIVM FARNESIANVM Cardinalis inchoauerat: eoq; Pon-
tifice cum aliqua fecisset Rainutius Cardinalis Farnesius, postea Alexan-
der item Cardinalis Farnesius tanto splendore in quadrum, pari laterum
dimensione perfecit, quantum qui oculis non subiecerit, animo concipe-
re vix queat. Molitionem regebat iussu Pauli Michael Angelus Bonaro-
ta. Huius magisterio ATRIVM, quo nihil scientius aut copiosius ha-
beas ab architecto, pilæ quadratis porticibus subiectæ medio scapo ex-
stantibus Doricis columnis definiunt. Epistilia, & coronas excipit graci-
lioribus pilis, & columnis ea portione prominentibus ordo Ionicus: par-
tim arcubus, partim oculos per arcus patentibus fenestris. Summa
spatia Corinthio, ornatissimoq; genere clauduntur. Verum pro colum-
nis antæ quadrato saxo, & parastatæ sustinent incumbentes coronas. Sed
nihil æque oculos tenet, atque exterior CORONA ad tecti subgrun-
dam, & culmen; tanta partium symmetria scotias primum, regulas, to-
rolq; duxit artifex: tum zophori Hyacinthos, dein proiectos mutulos, &
impositam super coronam, & cimatia, atque in his altissima leonum capi-
tula conformauit, & sculpsit. Plurima autem Romæ effossa præsertim in
Thermis Antonianis, & huc deportata in atrio, scararum areolis, alijsq;
in locis conspiciuntur simulacra. Quippe AVLÆ, & cubicula pul-
cherrimis lucentia picturis, quibus interior item XISTVS, & statuis,
priscisque ab marmore admirandis operibus abundat. Designauerat idem
Bonarota ab ædium pseudothyro quicquid trans viam Iuliam vsque ad
flumini patet, HORTIS conferere. Quibus alij è regione respon-
derent trans Tiberim sati. Tum parabat palatij, hortorumque portas
dirigere ad lineam, atque ex huius limine, vestibuloque tam interiora
ædium, quam vtriusque Farnesiani VIRIDARI amenitatem, inter-
que fluentem Tiberim, vno oculorum obtutu spectanda proponere. Sed
perducere ad exitum non potuit. Fuerant hi trans Tiberim HORTI
Augustini Chisij opulenti. Cuius Senesissim quibus Aedes discipserat Bal-
thasar Peruzius Senensis, architectus idem pictorque nobilis, & colora-
tis parietibus clariores fecerat. Aulam pinxit in qua simulatas inter co-
lumnas pascit oculos prospectus aruorum. Aliq; plurima adumbravit
imitatione veritatis, quæ oppidò ingenium hominis, & artem ostendunt.
Quod æquè prestat PORTICVS hortis contermina, in cuius fornice
alba toreumata, & plasticæ veris non dissimiles cælaturas vsque ad ludi-
ficationem eruditissimorum artificū expressit. Sed in pariete GALA-
TEAM fluctibus errantem expeditis ad prædam marinis monstris de-
pinxit par sibi semper Raphael Vrbino: aliaque in porticu Deorum
ICONIA prodeuntes ab eius palæstra pingendi principes non sine
lineamentis, ductuq; aut etiam penicillo institutoris colorarunt. Nihil
certe magis Romæ celebrant iuniores picturæ competitores: & imitari
enixe student, quod sua raritate allicit, & ab imitatione deterret. Cæte-
rum ad eos hortos limonijs, malisque medicis semper virentes ex alteris
hortis in citiore fluminis ripa confitis cymbula traiecitur, quos cum
palatio iungit immanis ARCVS viæ Iulæ impositus. Additi sunt nu-
per,

per, conſtrata ſilicibus ante ædium frontem platea, ſalientes vberri mique
FONTES: in quibus non ſatis mirabere ſiue aquarū è Ianiculo laben-
 tum copiam, ſiue recipientium lacuum magnitudinem, & formam: tum
 circumiectionum ædificiorum ſublimitatem, & pulchritudinem.

Cum ergo Farnesiam ſtructuram vgeret, **VATICANÆ** quoque **Basilica**
BASILICAE curam Pontificis mandato inierat Michael Angelus, Vaticana.
 quam vt dixi, fundare, ac ſtruere cœperat Iulius II. in ea quidem Balcha-
 ſar Leone X. iubente, à Bramantis, & Raphaelis inuentis multa detor-
 ſerat: quodd putaret immenſo ædificio ſolidiorem compagem opus eſſe.
 Itaque longiorem formam in quadratam verterat, ſacellis, & apſidibus
 quatuor, totidemque portis ſibi mutuo reſpondentibus. Hoc ille exem-
 plar tamquam ſacem operi faciundo præmiſit, vnde poſteri curatores lu-
 men acciperent. At Michael Angelus, quadrangulam figuram retinen-
 dam, nonnulla tamen in extremis mutanda cenſuit. Nam ſuperiores ma-
 giſtri Templi apſidem, tranſuerſamque ambulationem duplici flexerant
 hemicyclo. Alterum quæ columnis, quæ muro interſtante diſtinguebant; Tranſuer-
ſa ambu-
latione vno
termino
concluſa.
 alterum non intermiſſum extimi parietis flexu clauſere. Hos ille ſemi-
 circulos duplices ad ſimplices redegit; vt omnia liberiore, vnoque viſu
 oculi metirentur, & immodicis ſumptibus parceretur. Hemisphærium
 in medio latiſſimum, & alterum tamquam Cœli fornitem triplici ordine
 columnarum niti voluerant. Quorum exterior perpetuis columnis cir-
 cumibat; interiores duos parietum interſtitio octo per internalla ſciunge-
 bant. Ille ſubiectos arcus, è quibus eminet immanis tholus, haud pati tã
 vaſtum pondus, quod alij quoque viderant, animaduertit; vtque minori
 mole incumberet, extenuauit; duplicem tamen fecit, vt tholus exterior
 alterum includeret ſpatio intercurrente diſcretum. Quippe maieltati Ba-
 ſilicæ conſulebat, quæ extimi verticis ſublimitate ſit anguſtior. Intus autẽ
 propinquiore depreſſo ambitu ad oculos iucundius accidunt. Porticus
 Templi, Panthei porticum, non eundem lapidem poſcentibus colum-
 nis referebat. Hæc forma Pontificibus placuit, eaque ſuper re coſtituto
 cœtui Cardinalium. Tum ſtrenuè à Paulo III. properata ædificatio eſt.
 Exteriora Templi cooperta ſunt grandibus Tiburtinis lapidis glebis, af-
 fabre in antas, capitula, epiftilia, coronas, loculamenta, aliasque formas
 elaboratis. Porticus
ſimilis Por-
tici Pan-
thei.
Exteriora
Templi S.
Petri.
 Structuram deinceps Iulius II. Paulus IV. Pius I V. pro-
 ſequuti. Iamque ad culmen nonnulla prouexerant, cum vita ſancto Bo-
 narota, magiſtri ſucceſſores rursus decreta inuerrere ſtudebant. Hæc
 agitantibus interdicitum quidquam addere, vel adimere. Et quidam cum
 recuſaret, monere ſubmotus. Tanta eius viri, rebus iam perſpectis ex-
 plorata Prudentia.

Iſdem ergo veſtigijs Gregorius XIII. multa enixe molitus **CELLAM** Sacellum
Gregoria-
num.
 inſuper magnificentiſſimam maculoſis marmorum incruſtationibus, ca-
 merato inauratoque ambitu, ac tholo, columnis, picturis, ſpecioſis Or-
 ganitubis, muſicis, alijsque clariſſimis operibus vix imitabilem fecit.
 Sixtus V. vaſtiſſimam duplicemque **HEMISPHERII** molem ſu-
 perſtruxit: qua quid latius, aut excelfus, aut pulchrius cogitari fingique
Tholus à
Sixto V.
extructus.
 poteſt?

Ornamen-
ta Clemē-
tis VIII.

potest? At Clemens VIII. SACELLVM Gregoriano obiectum,
& multa pictorum, plastrum; sculptorumque præcellentium arte deco-
ratum, haud æquo tamen splendore perfecit. Eodemque tempore Ange-
lorum Sanctorumque lucentes effigies in tholi interiore camera vermi-
culato emalemate coagmentandas curauit: tum delatis è marmoreo
interseptis aurum inducendum: tum variegato scilique marmore ster-
nendum pavementum: tum reliquos Cellarum parietes laugatis lapi-
dum segmentis vestiendos: vniuersamque Templi concamerationem te-
torio loricatam bracteis aureis distinguendam, atque eiusdem quadra-
tos loculos inserto rosarum auro illuminandos.

Paulus V.
Basilicam
absoluit.

Murata
Ichnogra-
phia.

Capite,
cur id sa-
ctum sit.

Bonarota
Benedi-
ctionibus
porticum
non parat

Basilica
S. Petri
produci-
tur.

Extensa
in formā
Crucis.

Decreuerat centum post annos supremum lapidem Paulus V. impo-
nere, architecto Carolo Maderno. Quare pars ima veteris Basilicæ, quæ
supererat, cum vestibulo diruta est. Tum curuata fundamenta immen-
sam in altitudinem demisse: iamque ab humo extare paries cœperat, &
compositis stereomatibus antorum bases locabantur, cum secunda, & me-
liora consilia interuenire. Quadripartitum Templum ex præscripto Mi-
chaelis Angeli paribus modulis angulisque finiebant. Huius autem à
fronte Aedes altera, quod ille non iusserat, longe minor condebatur; ex
qua maiorem in Basilicam per arcuatum parietis transitum pateret in-
gressus. Vt olim Marcellus iubente Collegio Pontificum è Cella Virtus
in Templum Honoris aditum patefecerat. Minorem hanc Aedem
porticus exterior excipiebat. Sed quatuor præsertim in Patrum cœtu ac-
curatè discussa ædificationem interturbant, inuerteruntque placita Bo-
narotæ. Vnum, quod spatium quadratæ Basilicæ per se amplissimum,
exiguum tamen censebatur capiendæ multitudini, quæ confluxit ad inau-
gurationem noui Pontificis, declarationes Sanctorum, solemnibus
expiationes. Quo sane tempore tanta laxitas, vt, vidimus, suis arctata
finibus exundantem populum vix capit, quæ videtur posse capere gentes
terrarum. Alterum, quod Odeo ad obeundam Psalmodiam, vel Secre-
tario ad sacram suppellectilem conservandam in Templo maximo locus
non erat. Tertium, quod diruta porticu, in qua Romani Pontifices tri-
plici diademate coronari solerent, & acclamanti Ciuitati salutare Crucis
signo designare salutem; necesse erat alteram tantis parare caeremonijs.
Quippe à porticu Michaelis Angeli id haberi non posse, quæ fastigio co-
lumnis imposito, superstrui secundam non sinebat. Postremum, quod
recentem Basilicam ambitum Constantinianæ veteris vniuersum com-
plecti volebant, è S. Syluestro Pontifice consecratum. Quamobrem cum
Templi vestibulum iam conderetur capax superioris porticus; placuit
Pontifici, & Patribus, inchoatæ structuræ sublato interiectu, Basilicam
produci, atque in eam spatium transferri, quod minor Aedes complectebatur.
Ita medium Templi corpus transversa brachia Crucis instar, quod
priscis Basilicis vñtatum longitudine excessit. Mox demoliti quod mu-
ri surgebat, retracta in rectum fundamenta iacere, effusi in priora sum-
ptus non leui dispensio. Additæ sunt Cellæ vtriusque duæ: Odium præte-
rea, & contrâ, eiusdem magnitudinis, & magnificentiæ Sacellum. Hunc
enim

enim locum Secretario destinauerant; verum postea suspensa deliberatione manendum in vetusto Secretario, nec facile ex eo discendē censuerunt. Gremio Templi camera imminens plasticis modulis discriminata est indenexas surgentesque scēturas, vbi per lacunas fornicis erumpentes flores superbiam candoris, vt reliqua opera, auri fulgore commiscent. Ibi quoque sulget stemma Burghesium vermiculatum illustriori emblemate. Sic & Porticus exterior cameratur: & quinos aditus inter sustinentes fastigium immanes columnas aperit ad Orientem. Eadem minoribus alijs ē marmore columnis, quæ veteris Basilicæ fuerant, ostia fulcipientibus, sustinetur, ornaturque: tum opere tectorio inauratoque admirabilis alteram habet porticum pari magnitudine superstructam. In ea exstantibus mœnians soliti Pontifices triplicem capere coronam, & plaudentem populum salutaris prece, signoque lustrare. Explicatam latissime frontem Turres in angulis attollunt, ac terminant. Inter ornamenta Templi picturæ postremum non habent locum, quibus aras instruxerunt conquisiti vndiq; Apellium scientissimi. Horum tabulæ arcuatæ, inserteq; maculoso, calatoq; marmori fastigiato intercolumnio continentur. Omne autem Pauli V. structuram designat exeunti laurum obiecta inscriptio:

Pars Templi a Paulo V. addita.

Ex additione ad Ciasconii.

Aræ tabulis pictis insignitur.

P A V L V S V.

PONT. MAX.

VATICANVM TEMPLVM

A IVLIO II. INCHOATVM

ET VSQVE AD GREGORII ET CLEMENTIS

SACELLA

ASSIDVO CENTVM ANNORVM

OPIFICIO PRODVCTVM

TANTAE MOLIS ACCESSIONE

VNIVERSVM CONSTANTINIANAE

BASILICAE AMBITVM INCLVDENS

CONFECIT

CONFESSIONEM BEATI PETRI EXORNAVIT

FRONTEM ORIENTALEM ET PORTICVM

EXTRVXIT

Iam verò Gregorius XV. rerum potente ODEVM tectorio loricari, ornariq; cœptum, concameratione aspera torenumatis, & loculis sigillatis inauratisq; succedente Urbano VIII. resplenduit. Tunc quoque indita nobilis materiz scēsellia, sed nobiliore sculptorum artificio elaborata, Odeo cella obiecta plastrum æquales formas splendoremque sortita est. Caterum plurima in Templo spirant Urbana munificentia argumenta. OPVS Musium lotti olim pictoris Florentini, cuius sacras imagines in atrio ante veterem Basilicam populus venerari solebat, dirutis parietibus integrum nihilominus conseruarant: ædiumque Pontificiarum muro extimo commiserant. Id Urbanus Templo, eademque fere,

vbi

Odeum Gregorio XV. ornari cœptum.

Opera Urbani VIII. in eadem Basilica.

vbi semper fuerat, loco reddi iussit, apertis ex utroque latere fenestris, quâ paries auersus à fronte Basilicæ intra arcuati fornicis curnaturam altissime expanditur. Mirum, ibi duris è lapillis exprimi humorem aquæ: & immobilem Petri nauiculam fluctu statuque iactari. Illum autem in vndis pedem figere, sed modica vadarum fide. Quippe incipientem mergi subleuat Liberatoris manus, vento imperantis, & mari.

Sepul-
chrum,
Pauli III.

Et Urbani
VIII.

Statuæ
marmo-
reæ in Tē-
plo S. Pe-
tri collo-
catæ.

Statua S.
Veronicæ

Statua S.
Helenæ.

Statuæ S.
Andræ.

Statua S.
Longini.

Auctor in
eius vita
in addi-
tione ad
Ciacconium.

Iam Pila Hemisphærio supposita, quæ ad angulos conuertuntur, quatuor ingentibus loculamentis in medio spatium relinquunt. Horum vñ dextrorsum Pauli III. monumentum inerat, è quo statua ipsius ænea pontificio habitu eminet, Farnesia maiestate. Duæ inferiores è marmore sedentes ad tumulum, mæta magis sepulti admiratione, quàm duritiæ lapidis, prolixè tamen commendant opificis manum, animumque Pontificis. Id sepulchrum loco motum summæ apsidis pari loculamento, digniorique sede Urbanus composuit. Contrà, sinistrorsum sibi parauit & tumulum. In eo colossea est eius effigies ex ære ad viuum expressa Pontificali laxoque amictu, ac thyra: extensa dextera, sedentique benedicenti similis. Non enim haberet similitudinem viventis, nisi dispensare dona etiam videretur è sepulchro. Deorsum vrna locus, ac super vrna Mors immortale Urbani nomen æternis Pontificum annalibus inscribens duobus hinc, atque hinc, altero ad Iustitiam, altero ad Charitatem exprimendam simulacris constitutis. At vacuis sub Hemisphærio loculamentis, alabastrite varioque peregrinorum lapidum genere crustatis ingentes Diuorum statuas locari iussit, quorum beneficijs ornatur Basilica: & Aras substructis in cellis dedicari. VERONICA effigiem dolorum Regis, quam in Urbem portauit, defixis oculis contemplatur in linteo. At laeuorsum HELENA Augusta Imperij scetrum, vexillo Crucis commutauit. Quippe Cruce inuenta cœpit imperare; nam & antea regnauit à ligno Deus. Alia ex parte ANDRÆ Apostoli simulacrum inhiat Crucem, cui brachium iniecit. Neque enim ille triumphalem curram deserat, quo Cælum intravit: quamquam caput conferto syderum lumine coronatum super clatrato conditorio adorandum reliquit. Hinc præfert LONGINVS Centurio lanceam beatâ cuspide præfixam. Quippe latus Domini sola aperuit, vt è vitali fonte flumen salutis elideret. Verum ipsa per attachum diuini sanguinis iam rebus humanis pretiosior terras spreuisset, nisi Templo, quod serè humana excedit conderetur. His magnis statuarum loculamentis alia quatuor eiudem magnitudinis imminēt, inducta auro, cochlidibus è marmore columnis, epistyllis, & coronis instructa. Singulis singula sunt repositoria, quibus Veronicæ linteam, Frustum Dominicæ Crucis, B. Andræ Caput, Longini Lancea reconduntur, ostendunturque statis diebus maiorem è podio subter prostante, non sine clamore, ac votis venerantium Ciuū. Hæc habent Hemisphærij parietes angulosi flexique.

Sepulchro autem Apostolorum quod sub eiusdem altissimo vertice situm est, Paulus V. venerationem, & cultum quæsiuerat. Nam propter, *egressa humo, hiantem extrinsecus locum aperuit. Confessionem nuncupat, quam*

quam obseptam cancellis marmoreis, ac descendentibus gradibus suffultam pretiosis lapidum crustis, & figurato pavimenti emblemate conuestiuit: inferiores aditus statuis columnisq; decoratos inauratis ex ære valuis oculisfit: lampadumque inibi ardentium lumina cum splendoribus Sanctorum lucere feliciter voluit. Adhuc tamen decrat Ara, siue Aræ Moles superstrueta tumulo Apostolorum. Et alij sub alijs Pontificibus multa, nec fortasse paria loci sanctitati excogitarant, atque descripserant. Urbanus Equite Ioanne Laurentio Bernino Architecto, insigni operis, & materiz nobilitate perfecit. Tota MOLES fusili ex ære constat, auro subinde interlita, vt misceat perennitati splendorem. Tortiles in ea columnæ quatuor ternis portionibus compactiles. infima parte in spiram striatæ, tortuosas & è folioso caudice erumpentibus canalibus: exinde arbusculis laureis scapum amplexis identitem conuestitæ; quarum ramulis ænei quamquam pueri colludunt, & auro guttatæ interquiescunt apes: perinde duritiem æris ore molliant, quæ hac ferrea bellorum ætate nobis mollicundinem Pacis aluerunt. Nituntur columnæ spiris æneis: hæ stylobatis è pario marmore, quibus proficientes anguli retractum ac velut alueolatam ophitem marginant, virgatumque versicoloribus maculis, modo sparsis, & errantibus, modo se colligentibus, & conuolutis. At exterioribus quadratis ex eodem marmore insertum stemma Barberinū est, super sculptis Pontificijs diadematis, & clauibus. Capitula columnarum Ionico, & Corinthio genere composita in oliuæ folia se induunt, dispari altitudine è fundo subnascencia, resupinato per ambitum verticis labro. è quibus erumpētes cauliculi circumflectuntur extremos in flosculos. Super hos echinum spectare est sculptum ouis, & spiculis: altioremq; abacū medio comantem flore (etsi alicubi pro flore Sol est) introrsus sinuatū, & supra volutas angulosum. Hæ porro inter echinum, & abacum emergentes, in angulis foliorum tenuis latiore circulo se demittunt: tum arciores in Orbes circinatæ in medium tandem florem, florem quasi oculum desinunt. Capitulis incumbit Epistilium, ternisque fascijs intermiscet astragalos baccis, & verticillis intersectos. Hoc sequitur Zophorus radioso notatus Sole: quem Corona superfulget supernè projecta, deorsum autem ouiculis denticulisq; calata. Super Coronam, quæ quadripartita, nec vltra, quàm pro columnarum crassitudine producit, statuta quatuor cœlitum iuuenili specie simulacra sunt: quos cœlestis quidē sensus ad custodiam religionum accendit: manibusque laureas retinent frondes proluxa implicatione contextuque tamquam in encarpis aduolutas, retroque pertinentes ad proximam trabem, & quodammodo colligantes. Trabes æneæ quatuor totidē modis angulis insertæ, ab ijs obuersæ inuicem tolluntur, anfractuque flexuosæ: tum paulatim coeuntes, super tensis palmis inauratis, nec modicè resupinis, neantur in medium supercilium, è quo eminens globus superstante Cruce inauratus effulget. Sub trabibus expansa ex ære vmbella, & ære imminens, cōtinuatoq; margine, summo Coronæ cymatio coniuncta, toto inter columnas Cœlo sub tenditur; aut ipsa Cœlum est; quod diuinæ Columbæ, aurato radiorum

Moles Aenea tumulo Apostolorum superposita.

Capitula ex Ionico ex Corinthio genere composita.

Cum epistilio zophoro, & corona.

Statuæ æneæ supra coronam.

Trabes æneæ in medium coeunt.

Vmbella sub trabibus.

K k

circu-

circulo subuolantis exornat candor, & fulgor illustrat. Extremis vmbellæ oris velut assuuntur æneæ, in flexuram concisæ, atroque fimbriatæ lacinis, flocco inaurato pendulo: quas ad Coronæ altitudinem intercolunium implentes Superorum aligeræ facies, & Barberinæ Apes alterno auro distinguunt. At medium vmbellæ marginem tenuerant minores duo Cœlites: Quorum alter insidet, alter superuolat, vterque puerili forma, & habitu. Et anteriori quidem fronte hic Pontificia Corona, ille Cœli terrarumque clauibus oneratur. Iisdem insignibus gaudent in aeterna extremitate posteriores. Qui latera tuentur, hinc atque hinc minantes impietati Paulino gladio coruscant.

Ex opere
augetur
Sepulchri
veneratio,

Hæc est ærea Urbani moles, digna, quæ ad cultum Ecclesiæ Principum in angusto Templo teneat principatum. Ex tanta enim operis magnitudine non modo admirabilitatem cœpit auctoris potestas; sed sanctorum cinerum veneratio incrementum, loci sublimitas maiestatem. Quippe obuersatur mentibus eorum in Cælo sedes triumphalis, quorum sepulchrali splendore oculi perstringuntur. Quod si figurata æris firmitas auro illusa tantam admirationem mouet intuentibus; quanto stupore deuinciet Fundatorum Religionis exornata dignitas, & ornantis religio? Qua demum permotus Urbanus novam Basilicam Ecclesiastico ritu consecravit, die XVIII. Nonembris: quo die olim S. Syluester Pontifex veterem consecrauerat. Porro hæc omnia testatur super fores, vt altera Pauli V. sculpta inscriptio:

VRBANVS VIII. PONT. MAX.

VATICANAM BASILICAM
A CONSTANTINO MAGNO EXTRUCTAM
A BEATO SYLVESTRO DEDICATAM
IN AMPLISSIMI TEMPLI FORMAM
RELIGIOSA MVLTORVM PONTIFICVM
MAGNIFICENTIA
REDACTAM
SOLEMNI RITV CONSECRAVIT
SEPVLCHRV M APOSTOLICVM
AEREA MOLE DECORAVIT
ODEVM ARAS ET SACELLA
STATVIS AC MULTPLICIBVS OPERIBVS
ORNAVIT.

Porro inter digniora Urbani opera, ac Vaticani decora, Comitissæ Matildæ monumentum recensendum est; corpus namque huius inclytæ Heroïnæ ex Mantuano Sarcophago ad D. Petri Basilicam translato, statuâ posuit Urbanus sceptrum dexterâ gerens, lenaque Pontificium diadema, & clauis, ad designandum Romanæ Sedis patrociniū ab ea susceptum, & temporaneam ditionem munificâ pietate auctam, & propagatam. Vnde ad eius memoriâ æternandam idem Pontifex ita lapidē iussit inscribi.

VR-

VRBANVS. VIII. PONT. MAX.

COMITISSÆ. MATHILDI. VIRILIS. ANIMI. FOEMINÆ
 SEDIS. APOSTOLICÆ. PROPVGNATRICI
 PIETATE. INSIGNI. LIBERALITATE. CELEBERRIMÆ
 HVC. EX. MANTVANO. SANCTI. BENEDICTI
 COENOBII. TRANSLATIS. OSSIBVS
 GRATVS. ÆTERNÆ. LAVDIS. PROMERITVM
 MON. POS. AN. M. DC. XXXV.

Iam verò Innocentius X. Urbani successor, statim ac, secundo Colom-
 bæ omine, ad D. Petri culmen est euectus, in Vaticanam Basilicam ma-
 iora meditatus decora, ad proximū tunc sollemnis Iubilæi annū MDCL
 magnificentissima, ac splendidissima moliri opera constituit. In duobus
 vtrinque sacellis ad Templi limina, maculosus lapidibus, musivisque pi-
 cturis crustari parietes, lacunasque fornicum, plasticis modulis auro ful-
 gentibus loricari mandavit. Pila quoque ibi Navi maximæ supposita (in
 quibus arcuato fastigio odeum ac Sacella ipsa aperiuntur) marmorū seg-
 mentis, interpositis Pōtificum vultibus, genijque puerorum in effigiem,
 vario emblemate decoravit. Intercolumnia, in vtraque Templi ala, pari
 operis præcio distant; sublatique rudibus & Tiburtino saxo columnis, æ-
 nas variegato marmore induxit illustres. Pavimentū insuper vario lapi-
 de stravit; atque in dies, pietate ac munificētia prædecessores emulatus,
 Aram Leoni I. sanctissimo Pontifici dicatam, & marmorea tabula, miro
 Alexandri Algardij artificio, elaborata perfecit. In ea tum Atrilæ retro-
 cedentis fuga, eidemque maledicens Pontifex Leo exprimitur; tum etiā
 ē cælo desuper, gladijs in ipsum Petrus ac Paulus invuentes apparent.
 Vniuersam verò additam ab Innocentio structuram, media super maxi-
 mam interioris Basilicæ ianuam testatur Inscriptio; inter eas, quas Pau-
 lus V. & Urbanus VIII. P. P. M. M. posuerant.

BASILICAM

PRINCIPIS APOSTOLORVM
 IN HANC MOLIS AMPLITVDINEM
 MULTIPLIGI ROMANORVM PONTIFICVM
 ÆDIFICATIONE PERDVCTAM
 INNOCENTIVS X. PONT. MAX.
 NOVO CÆLATVRÆ OPERE
 ORNATIS SACELLIS
 INTERIECTIS IN VTRAQVE TEMPLI ALA
 MARMOREIS COLUMNIS
 STRATO E VARIO LAPIDE
 PAVIMENTO
 MAGNIFICENTIVS TERMINAVIT.

Kk 2

Eodem

Eodem tempore Leonis XI. Pont. Max. monumentum sculptoris insignis, prope Odeum, in Vaticano perfectum est: constituta Pontificis statua duobus utrimque simulacris, fortitudine, ac munificentia existentibus. Vnde in Auunculum pietas plurimum commendata est Roberti Cardinalis Vbalдини, qui opus, supremis tabulis, conficiendum mandauerat: hi verò notatur inscriptus lapis.

D. O. M.

LEONI XI. MEDICI FLORENTINO PONT. OPT. MAX.
QVI AD SVMMAM ECCLESIAE DEI FOELICITATEM
OSTENSVS MAGIS QVAM DATVS
CHRISTIANVM ORBEM BREVI XXVII. DIERVM LETITIA
ET LONGO ANNORVM MOERORE COMPLEVIT
ROBERTVS CARDINALIS VBALDINVS EX SORORE PRONEPOS
GRATI ANIMI MONVMENTVM P.
OBIIT AN. ÆTATIS SVÆ LXIX. QVINTO KAL. MAII
M. D. C. V.

Alia sub Paulo III. ac deinceps nonnullis Pontificibus Ædificia. Cap. XI.

Scala ad
Ædes Sen-
atoris.

Ædes Cō-
servatorū
earumq;
ornamen-
ta.
Insignis
Aedium
Porticus.
Pictura
in Aula
Capitoli-
na insi-
gnis.

INTEREA dum Michael Angelus, Paulo III. Pontificatū regente, fabricæ Vaticanæ præerat, in Capitolio ædificauit iubente Senatu, Populoque Romano. Nam ad Senatoris Aedes, inclytas SCALAS utrinque ascendentes, septasque lapideis cancellis extruxit. Ijs ad ornatum extrinsecus adiecta sunt iacentia duo fluminum simulacra: Nihilum, & Tiberim vocant. Medio parieti anguloso prostantique fons est appositus vberibus aquis perenniter in labrum defluentibus: inter captiuos supersedente ROMA. Idem condidit nouas CONSERVATORVM Aedes. Ibi ad exteriorem frontem, PORTICVS frequens columnis, structura, & artificio eximia conspicitur: cui pars superioris contignationis incumbit, cubicula, Aulamque Capitolinam continentis. Supra porticum facies lateritia quadratis columnis distinguitur, quæ stylobatis elatæ Coronam sustinent tuamet specie, signisque marmoreis crebra per interualla superstantibus insignem. In Aula statutz sunt LEONI X. SIXTO V. positæ. Parietes recenti tectorio pinxit Eques Ioseph Cæsar Arpinas eo præsertim colorandi genere illustris: expressitque res à Romulo gestas, & Romanis Regibus. Mirandum opus, & Capitolio dignum. Alia alijs conclauibus, veteris recentisque memoriæ visuntur insignia simulacra, & monimenta. Atrium quoque statuis, & inscriptis lapidibus visendum. E regione, quâ signum iagens iacentis, Martisnè an panarij Iouis (Marsorium appellant) aquas

in

in lacum effundit, pares omnia Aedes sub Clemente VIII. Populus Romanus condere aggressus erat: sed vix paululum extare à solo ceperant, cum ab opere cessatum est. Idem Clemens dealbatam Senatorum DOMVS frontem antiscapulisque Corinthijs, & suprema Corona signisq; superpositis ornavit. Nam antea è medio eminentem TVRRIM edificarat Gregorius XIII. Locatis ex altera parte Capitolij super excelsas bases colossis CASTORIS, & POLLVCIS equos frenantium simulacris: tum dextra laeuq; marmoreis trophæis è castello Aquæ Martiæ translatis. Ascensum inibi cliuofumque cancellis Tiburtinis instituerat Michael Angelus qui & statuas, quæ non sunt appositæ, certis cancellorum spatijs imponebat. omnia demum Capitolij ornamenta cumulat statua equestris æneæ M. AVRELIJ quam è Laterano transtulit idem Paulus III. subiecta marmorea basi. Eodem Pontifice, quæ Verbo maximo depressa subsidit, ut aiunt, in vallem, Balthasar Maximis Aedium egregiam formam descripsit. Nam prisco more, structo præ foribus vestibulo validis Dorici generis columnis murum commisit: atrium ac reliquias ædificij partes eleganter composuit. Quod tamen, ante vita defunctus perficere non potuit. At Nepos Pontificis Alexander reconcinnato Templo S. Laurentij in Damaso, inauguratum addidit laqueare, præclatisq; parietibus præstantium opificum picturas induxit.

Atqui nullum eius magnificentiæ certius extitit monumentum, quam cum NOMINI IESV Templum à fundamentis erexit. Eodem Alexandro, & Rainutio Cardinalibus patronis Oratoriû S. MARCELLI erectum est, nec modo illustri apparatu sed præcipue Romana nobilitate in eiusdem pios cœtus adscita insignitum. At propinquum S. MARCELLI Templum Leone X. Pontifice, eum subito incendio arsisset, Crucifixi Domini imago admirando euenta flammæ evasit. Ex eo more vitæ veneratio, & cultus: Templorumq; ædificari propensius, ornariq; ceptum. contra, ac fuerant, conuersis foribus, eorumque loco apside constituta. Nouum postea domicilium Seruitorum Fratres veteri Cœnobio addidere. Alij, quoque tum principes eodem studio instruendi sacras Aedes commendati sunt. Nam Ioannes Bellinus Cardinalis Gallus S. ADRIANI, quam optauerat, Aedem restaurauit. Fœdericus Cæsius Cardinalis perelegans Templum S. CATHARINAE, quod à Funarijs nuncupant in medio olim Circo Flaminio, & Cœnobium honestis puellis quibus periclitantibus S. Ignatij Loiolæ monitu pii homines providere iam ceperant, extruxit. In Basilica Libertana Sacellum: alterum in Aede paciferæ Virginis dedicauit. Rodolphus vero Pius Cardinalis Carpenfis, vir ad cultum litterarum, & summa omnia natus, Romanas, aliarumque gentium antiquitates magna impensa congeffit. Has cùm in Aedibus magnificis in regione Campi Martij: tum Hortis Quirinalibus exquisitè disposuit. Ea quidem ætate nihil Hortis Carpenfis celebris, aut amœniss scriptores fuisse testantur.

Sequuta sunt Iulij III. tranquilla Romæ tempora. Et ille etiam non multum in Vrbe, in suburbio tamen viæ Flaminie Prætorium & VILLAM

Nova molitio in Capitolio, nec perfecta.

Ornamenta Capitolij.

Aedes Maximorum.

Crucifixi Domini imago admirabiliter seruata.

Villa Iulia

Iuliam hodieque nobilem, Michaelæ Angelo dirigente extruxit; quò cū Purpuratis Patribus frequenter conueniret, leniretque incommoda senectutis. Villam porro alteram suæ propinquam arboribus vineisque amœnam, & fructuosam Ioanni Poggio Cardinali Bononiensi Aedelque inibi perlegantes dedit. Qui non dissimili munificentia alias in Vrbe fabricauit. Ioannes vero Riccius ab eo Pontifice dictus Cardinalis eximiâ domum in via Iulia, cuius postica Hortorum pars Tiberi alluitur: In Vaticano, ascendentibus cliuium Pontificij Palatij Aedes primum occurrentes, imminentesque Prætorianorum stationibus: In monte Pincio veterem amœnitatem excitauit, quam postea Hetruriz Magni Duces auxerunt. Pauli I V. Pontificatu Neapolitani potius detrimenta belli Roma pertulit, quam parauit pacis ornamenta: Tunc tamen pluribus in locis ad Urbis mœnia structæ munitiones, & Inquisitionis A E D E S nouæ inchoatæ: Diomedes Carrafa S. Martini in Montibus, quam ipse Ecclesiam regebat, instaurauit, condito ibidem sepulchro illatus. Ipse Pontifex Theatinis suis Aedem S. SYLVESTR I in Quirinali attribuit, inchoato ab imo Collis scalarum ascensu, qui statim desijt. Patres autem Templum ornarunt, domum extruxerunt.

Prætorij,
& Horti
in Pincio
colle.

Pij I V.
opera.

Iam vero Pius IV. nemini posthaberi voluit in exornanda Vrbe. Nam ut memorat Onuphrius. Multa vetera, & publica Aedificia vel vetustate collabantia, vel imperfecta, vel quæ omnino esse desierant reparauit, aut perficere aggressus est. Portam, & viam in Quirinalis dorso fecit, P I A S de suo nomine appellauit. Viam Flaminiam refecit: PORTAM autem à fundamentis nouam erexit. Viam item fecit, & Portam Angelicam de suo priore nomine nuncupatam. Aquæ Virginis ductus restituit: nouam Aquam, cui S A L O N I A E nomen erat, illi adiunxit. ARCEM S. Angelij auxit nouis muris, & propugnaculis muniuit. Palatium Pontificium in Vaticano auxit, ornauitque: Aedes in summo Capitolio restituit: quo supra Cluium tecta extructo ambulacro transitum aperuit à Palatio S. & Marci, cuius Turrem instaurauit. Villam Iuliam, cui maiorem elegantiam quaesuit, excipiendis Cardinalibus, Oratoribus, & Principibus Romanam venientibus perpetuo vsui esse voluit. Thermas Diocletianas vetu-

Aquæ Sa-
lonia.

Templum
S. Marie
Angolorū.
Aedes S.
Prædix
à S. Caro-
lo exorna-
ta.

state corruptas in sacram REGINAE ANGELORVM Aedem, & Carthusianorum Cœnobium conuertit, non sine magisterio ductuque Bonarotæ. Molitionem Templi Vaticani magnopere promouit. SEMINARIVM ROMANVM post Concilium Tridentinum instituit. Tunc & Pontificis nepos S. Carolus reconcinnauit Aedem S. Prædix, iterum postea ab Alexandro Mediceo Cardinali, picturis ornatam. Marcus vero Siticus Cardinalis ab Altaemps eximias Aedes molitus est ad Sancti Apollinaris. Idem in Aede Transtiberina Virginis Sacellum struxit, & ornauit. Gulielmus Sirletus Templum S. Laurentij in Palisperna sua impensa refecit. Templum admirandæ Virginis, cognomento à MONTIBVS ut ad tectum perduceretur, magno adiumento fuit. Quod deinde inaurata testudine, marmoreo pavimento, organo splendido & magno, elegantibus Aris, & Sacellis prouexit cultum Præsidis Regine.

Templum
S. Marie à
Montibus.

Pius

Pius V. etſi maluit deſtrere vim hoſtium Eccleſiæ, quam ædificiorum moles extruere, A E D E S tamen Sacræ Inquiſitionis in Vaticano fecit: S. DOMINICI Templum cum Cœnobio Monialiũ in ſummo Quirinali fabricari iuſſit. Id vero opus nobilium Virginũ Romanorum, quæ ibi ſe Deo vouerunt, magnopere auctum eſt, ac Templum magnifico ornatu perductum ad culmen. Proximum item Virginum domicilium, aliquot ante annis fundari cœptum nouo Templo S. CATHERINÆ Senenſis patronæ decoratum eſt, ædificioque domeſtico ampliatur. Porro idem Pontifex Societatis Jeſu Patribus Domum POENITENTIA-RIORVM fundauit, inſtruxitq; redditibus: vt in Baſilica Vaticana expeditiores haberet ſoluendis animorum nexibus, qui debellata Othomani claſſe capſis hoſtibus vincla iniecerat. At eius nepos Michael Bonellus inſignes A E D E S condidit prope Templum S. S. Apoſtolorum etſi præ magnitudinis Inſulæ ſemiperfectas. Petrus Donatus Caſius Templi excelſæ Virginis à VALLICELLA fundauit apſidem: coemptis ædibus Presbyterorum Congregationis Oratorij habitationem dilatauit. Id porro Templum magnitudine ac dignitate memorabile, Gregorio XIII. Pontifice, S. Philippo Nerio fabricam piorum largitionibus moliente, Alexander Cardinalis Medices, poſtea Pontifex Leo XI. facta in fundamentum primo lapide auſpicatus, deinde abſolutum conſecrauit. Anteriorem partem Angelus Petri Donati frater tiburtino lapide compactam elatamque fundauit, ornauit, perfecit, vt monet inſcriptio, extructe inſuper ac dotato Sacello. Ante quam nuper diſturbatis propinquis domibus, & ruinofis: patefacta raram in latitudinem ſtrataque via: nouis circum ædibus excitatis, mirum, quæ loco ſpecies, quæ amplitudo acceſſerit? His domus ædificationem Patres adijciunt, ingentis inſulæ ambitũ complexam. Vrbs ibi paululum ex planicie aſurgit. Montem Iordanum appellant, cuius potiorem partem Ducum Vrſinorum peramplæ occupant ædes. Aliæ eorundem ad imum eius colliculi, & carceres olim Circi Agonalis: reperto, cum ſtruerentur, in fundamentis, ſimulacro, quod Paſquinum vocant.

Ædes Sacræ Inquiſitionis.
Templum S. Dominici.

Et S. Catherinæ Senenſis.

Templum S. Mariæ à Vallicella.

Via noua patefacta

Iam vero Hieronymus Ruſticucciſ ab eodem Pio dictus Cardinalis præter ornata domum in Vrbe Leoniana exædificatam, Aedem S. S. V. SANNÆ in Quirinali ſic reſecit vt nouam potius videatur ex integro reſeciſſe. Interiùs quidem maculoſis lapidibus, picturis, leui aſpectoque tectorio, laqueati tecti, ac parietum inauratorum ſplendore tota ſulget: exterior Tiburtino marmore elegantiffime concinnata; Templorum tamquam Phœnix; niſi propè alterum haberet VICTRICIS Virginis, interiore cultu, candidoque ornatu extimæ frontis commendatum, quam illi adiecit Scipio Cardinalis Burghæſius.

Templum S. Sufannæ.

Templum S. Mariæ à Victoriæ.

Hæc Pij tempora excepit Gregorij XIII. Pontificatus inclytus libertate, magnificentia, ſtudio propagandæ religionis. Ille in PALATIO Vaticano plura molitus, Aulam, quam Conſtantini appellant, picturatis parietibus: Aulam regiam, picturis & operoſe tecto fornice, marmoreo ſcæliſque pauimento: Sacellum Paulinum: Atrij porticus: Aulam, vul-

Opera Gregorij XIII.

Sacellum
Gregoria-
num in
Templo
S. Petri.

Collegia
à Grego-
rio XIII.
fundata.

Collegiū
Romanū.

Ex litteris
annis 30
ciet. anno
1582.

Forma &
structura
Collegij
exterior.

go Bononiam, regionumque cubiculorum ordines absoluit. Fornica-
tum SIXTVM, siue interius ambulacrum ē Vaticanī vallicula erectum
appictis geographicis Italiæ tabulis, ſtichometro, alijsq; picturæ operibus
mire conueſtiuit. Magnificam domum, & ſummi Palatii cubicula: Ple-
rimum fabricæ Templi Vaticanī, & SACELLVM Gregorianum lucu-
lentiffimum adiecit. Academiam Romanam, vulgari appellatione Sa-
pientiam, auxit Porticibus, & Scholis. Palatium Senatoris Capitolini
reſectum extulit excelsa Turri: Pontem in Tiberi Senatoriam magnifi-
centiore, quam fuerat vetus, ſtructura reſtituit. Nouum flumio Pelia
in ſinibus Mediceæ, & Eccleſiaſtica ditionis impoſuit. Porticum Baſi-
lica Maioris Virginis ab Eugenio III. factam reſecit. Lateranenſe Tem-
plum nouo Eucharistiæ conſeruande Sacello inſtruxit: Proximam Aedē
Baptiſmo Conſtantini celebrem ornaui. Inſtaurato ad S. Marcum Pala-
tio, Nouum in Quirinali cum Hortis amœniſſimis Pontificum habitatio-
ni extruxit. Horrea publica in ruinis Thermarum Diocletiani: Portam
Cœlimontanam, nunc S. Ioannis: collapſum Molis Adrianiæ propugna-
culum: Noſocomium, & Eccleſiam S. Marthæ palatinorum miniſtrorum
commodo ædificauit. Vias ab Eſquilina ad Lateranenſem Baſilicam: ab
hac ad S. Sixtum aperuit ac direxit. Ab Vrbe Lauretum vſque præru-
pto Apennini iugo peruiam curribus ſtrauit, munivitque. Cum multa
in Vrbe Collegia fundaret, Germanicum, Anglicanum, Græcorum, Ma-
ronitarum, Neophytorum; Germanico, vt dixi, Aedes, & Templum
S. Apollinaris: Angliæ, S. Thomæ, cum Xenodochio eius nationis: Do-
mum Maronitæ, Neophitis, Græcis: horum autem Patrono S. Athanaſio
magnificum Templum extruxit. Alia in Vrbe Cœnobia fundauit, amplia-
uitque: eiſque Domus Pæz Gubernatores ac Præſides cuſum numiſma
dedicarunt cum iſigni Elogio: *Monasteriorum, Eccleſiarumque Fun-
datori, Conſeruatoriſque*. Illud vero inter cetera memorabile, quod
COLLEGIVM ROMANVM Societatis Ieſu à fundamētis extruxit,
ac dotauit. Opus ſane, ſi fabricæ amplitudinem ac dignitatem: ſi vniuer-
ſitatem diſciplinarum, quæ in eo traduntur: ſi Profeſſorum doctrinam:
ſi attributos redditus, ſi diſcipulorum ex eadem Societate ad omnes
dein terras commeantiam, externorumq; multitudinem ſpectes, Grego-
rianæ Charitati par, qua omnia complectebatur. Primum in fundamenta
lapidem iecit ad tertium Idus Ianuarij Philippus Boncompagnus S. Sixti
Cardinalis, fratris filius, ſic inſcriptum.
*Religionis cauſa Gregorius XIII. Pont. Max. Bonon. Collegij Romani
Societatis Ieſu ampliſſimo redditu aucti Aedes ad omnes nationis optimis
diſciplinis erudiendas ære dato extruens, primum in fundamenta lapidem
coniecit, M D L X X X I I.*

Ipo ædificationis initio cum iam ſurgeret murus, Pontifex fabricæ ip-
ſius ſtructuram inſpicere voluit. cumque muri partem vidiffet ſimplici
opere conſtructam, illico deiſci iuſſit, atque opere lateritio & magnifi-
co reſci. Tum ædificationem ſtrenue promouit. Biennio poſt in eam,
qua ſpectatur, formam eſt perductum. Externa Collegij facies latiſſima
ē gran-

è grandi lapideaque corona in medio eminet, tam cellam extat in Turrim: duobus hinc atque hinc supremos cancellos claudētibus acroterijs. Eadem latere cingitur lenigato modo in fascias procurrente, modo retracto & exarato: angularis eadem lapidibus tiburtinis, antiarum instat projectis munita, non sine multiplici, directoque ordine patentium fenestratum. Media pars Gregorij simulacrum in loculo ponendum expectat: altiusque imposita eiusdem insignia egregie sculpta ostendit, sub quibus titulus operis in marmore inscribitur:

GREGORIUS XIII. RELIGIONI ET BONIS ARTIBVS.

Deorsum ad iustam ædificij formam duplex ostium habet, pulcherrimis instructum antepagmentis, & arcuato supercilio, quod prothyrides sustinent. Horum vnum auditorum quamlibet multitudinem excipit, vestibuloque mittit in atrium Gymnasij, & illo exeatem reddit. Porro impluvium cœli latere stratum, radiorum instar intercurrentes candidi lapidis patulæ ac perpolitæ glebe in syderis speciem figurant: tum quaternæ ambiunt quadratæque porticus nixæ pilis Tiburtini lapidis. E pilis ante prostant, inferiores Ionici generis: his vero superstantes, Corinthij; quibus Epistilia & coronæ incumbunt. Binis scalis se mutuo è regione spectantibus ascensus est ad superiores porticus, quæ lapideis mœnianis cancellatim marginantur ad pulchritudinem simul, & securitatem decambulantium. Cohærent quadrilateris porticibus Scholæ: superioribus vero Aula etiam ingens ad publica munia doctrinarum: in qua summa, Gregorij effigies ad vitium expicta in solio sedens visitur purpuratis Patribus ad latera confidentibus. Ad eius pedes alumni accidunt è Romano, aliisque Collegijs, quæ reliquos circum Aula parietes picta sunt, & ubique terrarum à pio Pontifice religionis propaganda studio constituta. In summo titulus totius nomine Societatis Gregorio inscriptus est.

Iterum
anno 30
ciet. anno
1584.

Collegia
toto Or-
be à Gre-
gorio.
Constitu-
ta.

GREGORIO XIII. PONT. MAX.

HIVS COLEGII FVNDATORI SOCIETAS IESV AMPLISSIMIS AB EO
PRIVILEGIIS MVNITA ET INGENTIBVS AVCTA BENEFICIIS
IN HOC TOTIVS ORDINIS SEMINARIO PARENTIS
OPT. MAX. MEMORIAM SVIQVE GRATI ANIMI MONIMENTVM P.

Absoluto Gymnasio, domus decrat ad habitandum: cui sane extruenda non modicam in centum tempus pensionem attribuerat Pontifex. Hæc quoque per occasionem Templi S. Ignatio dedicandi, ædificata: nouoque vico parafacto Aedes SS. VIRGINI, & S. FRANCISCO XAVERIO adiecta est. In ea puerum hominum ad profectum & animæ salutem vespertini sunt, & quotidiani conuentus. Sodalitatem Communionis Generalis nuncupant. Sedulo enim curant, vt in exitu cuiusque mēsis diuinum Eucharistiæ epulum mutatis subinde Templis populo præbeatur: & forensis turba in plateis ad conciones tum voluntarias verberationes paratam in Aedem conveniat.

Verum vt ad præterita tempora redeamus, cum Collegium Romanum Gregorius extruxerit, Alexander Farnesius Templum NOMINI IESV
absol-
Templum
Nom. nro
Iesu.

Forum Al-
teriorum
nunc No-
minis Ie-
su.
Ornatus
interior
Templi.

Et Ara
maioris.

absoluit, lineatore & Architecto Iacobo Barozzio Vincolano præstan-
tissimo ætatis sue. Qui vnius exemplo formam quodammodo præscrip-
sit, qua hodie Tempia pulcherrima conduntur. Nam ante Paulum V.
ut aiebam, aliò distrahebatur idæa Vaticanæ Basilicæ. Occidenti Soli
facies Templi est obuersa deccate akenfa, ac Tiburtis lapidicinæ glebis
in antarum, coronarum, fastigiorum præclaram speciem expolitis. Ex-
trà locus apertus, ac patens, quinque præcipuis viarum eodem mittenti-
bus: Alteriorum olim forum: qui, præter cætera, Romanam nobilita-
tem antiquo loci cognomento testati, in eo nuper ædificauit. Itur cri-
bus ostijs in vnam Aedis testudinē, dein conuerfis angulis in Crucis sche-
ma dilataram. Tres hinc atque hinc Cellæ verficoloribus lapidibus, pi-
cturis, testorijs operibus, auroque exultæ. Tum ab utroque latere me-
diani aditus. Dein explicata brachiorum instar amplitudo, exurgente
Hemisphærio: quod laminis plumbeis coopertum, interiùs picturatis
imaginibus, & quatuor è gypso intra loculamenta simulacris decora-
tur. Excipiunt Cellæ minores duæ, non dispari à cæteris ornatu: tum
apsidata extremitas, vbi præcellam & principem A R A M nato Regum
Regi, & octauum post diem circumsecro Farnesia pietas dedicauit. At
circumcludentes parietes quadratæ pilæ coniunctim structæ distinguunt,
grauanturque capitulis foliosis, echino sculptis, & ionica voluta: super-
que deducto epistilio præstatisque symmetriæ corona. Infra coronam
octo podia è marmore paulum à muro extant supra Cellarum arcus, &
medios aditus: alia sex, prope apsidem, atque in transuersa testudine
multum eminent. duæque sublimes organorum machinæ duobus im-
positæ auro præfulgent. In auersa fronte totius operis inscriptio est:

ALEXANDER FARNESIUS CARDINALIS S. R. E. VICECANCELLARIUS PAULI III.
PONT. MAX. NEPOS CUIVS AVCTORITATE SOCIETAS IESV RECEPTA PRIMVM
FVIT ET DECRETIS AMPLISSIMIS ORNATA TEMPLVM HOC SVÆ MONVMEN-
TVM ET RELIGIONIS ET PERPETVÆ IN EVM ORDINEM VOLVNTATIS A FVN-
DAMENTIS EXTRVXIT ANNO IVBILÆI MDLXXV.

Ex litteris
annuis So-
cietatis,
an. 1583.

Ex iisdem
litteris an.
1584.

Ad exitum Aede perducta Gregorius Pontifex, cum per æstivos calores ad
Dixi Marci de more versaretur: incidissetque dies B. Virginis Assumptioni
sacer, quo die sacrorum solemnia in Sacello Pontificio celebrantur, no-
nam Aedem, qua cum D. Marci pæne continens est, ad eum augendum
celebrandumque diem sibi delegit. Itaque tum primum in Ara maxima
magnifico extructa opere sacrificari captum est. Aderat Cardinalium co-
rona: cæteraque Pontificalis Curia pompa: multitudo vero tanta quanta
noui Templi facies, & novus ille confissus illemerat. Proximo anno redijt
ad eum celebrandum colendumque diem, quemadmodum superiore anno
fecerat, Summus Pontifex. Qui hoc etiam magis ea delectatus est ade, quòd
& paulo iam erat ornatior, & præclara quadam Eucharistia sede ac domi-
cilio illustrabatur. Est enim multorum opus annorum, cum magnitudine
nobile, tum artis varietate distinctum: fulget auro, accensoque colore, plu-
rimisque sacrarum historiarum argumentis illuminatur: ut quocumque
figas obtutus nouo semper delecteris aspectu. Hæc ab Alexandro perfecta:
cuius

cuius ut magnum nomen : sic magnitudine rerum gestarū æquari debuit. Domus Accessit deinde par Odoardi Cardinalis Farnesij liberalitas, qui adiunctam Societatis domum Clemente VIII. Pontifice ædificare aggressus, aliquot post annis absoluit opere lateritio candentibus lapidibus interfecto. Latam insulam complexus, elegantem fabricā longo spatio circumduxit; ut domum illam, quam antea nostri ordinis homines primam dignitate, atque antiquitate dicebant, fecerit etiam inter præcipua Romæ ædificia non postremam. In ea hæc legitur inscriptio :

ODOARDVS FARNESIVS DIACONVS CARDINALIS
SOCIETATI IESV QVA PIETATE MAIORES SVI NASCENTEM
EXCEPERVNT CRESCENTEM FOVERVNT ADVLTE IAM AC
PROPAGATE DOMVM HANC PRIMO LAPIDE IACTO EXTRVXIT.
ANNO IVBILÆI MDC. ETATIS SVÆ XXVII.

Commemoratis Gregorij fabricis, postremo quid optimo Principi Roma vicissim constituerit, memorandum est. Nam Populus Rom. statuam ei marmoreā in Capitolio dicavit : in cuius basi claro Elogio hæc scripsit.

Pop. Ro.
Gregorio
XIII. statuam
ponit.

Gregorius XIII. Pont. Max. Ob farina vestigal sublatum. Urbem Templis & operibus magnifice exornatam, H. S. DCCC. singulari beneficentia in egenos distributum, ob seminaria exterarum nationum in Vrbe, ac toto prope terrarum Orbe, Religionis propaganda causa instituta, ob paternam in omnes gentes charitatem, qua ex ultimis mundi Orbis Insulis Iaponiorum Regum Legatos trienni navigatione ad obedientiā Sedi Apostolicæ exhibendam primum venientes Romam pro Pontificia dignitate accepit.

Duos mil-
liones au-
regrum.

S. P. Q. R.

Creatus ab eodem Gregorio Cardinalis Matthæus Contarellus Aedem S. Ludouici nationis Gallicæ eiusdemque nationis impensa magnifice erectam, ad exitum perducendam, & exteriorem faciem Tiburtino lapide, luculenter extruendam curauit. Cellam ipse, in qua & sepulchrum sibi delegit, extructam ornauit perfecitque. Scipio eiusdem Gregorij Cardinalis Lancellottus Cellam item, in Lateranensi Basilica, atque Aedes media in Vrbe spectabiles condidit. Aedes S. Thomæ Cinciorum ab iisdem restituta : quorum domos Campus olim Flaminius præsertim habet Tiberi propior : qui & Sanctacruciorum alijs gaudet, nunc vero etiam recentibus, & purpuratis. At Card. Antonius Maria Saluiatus præter suas Aedes. S. ANCTI IACOBI Templum eximium veteri subruo, & proximam domum ægrotis, molitus est. Nosocomium pauperum incurabilium auxit attributo censu : fabricam curandis sceminis, & magnos reditus adiecit. Idem Orphanorum Protector, Aedem S. Mariæ in Aquiro, pœnes quam iisdem incolunt, ruinæ obnoxiam magno sumptu instauravit : Collegium Saluiatum instituit constitutis redditibus, in quo ex orphanotrophio delecti adolescentes ad studia litterarum alerentur. Idem orphanarum puellarum ad Sanctos quatuor Coronatos domicilium cōposuit : cum orphanorum domus aliquot post annis extructa sit.

Templum
S. Ludouici
nationis Galli-
cæ.

Nouum
Templum
S. Iacobi.

Collegiū
Saluiatū.

Sixti

Sixti V. & aliorum deinceps Ædificia .

Cap. XII.

Sixti V.
opera .

Nouum
Palatium
Vaticanū.

Xenodo-
chium
pauperū .
Obelisci
erecti qua-
tuor .

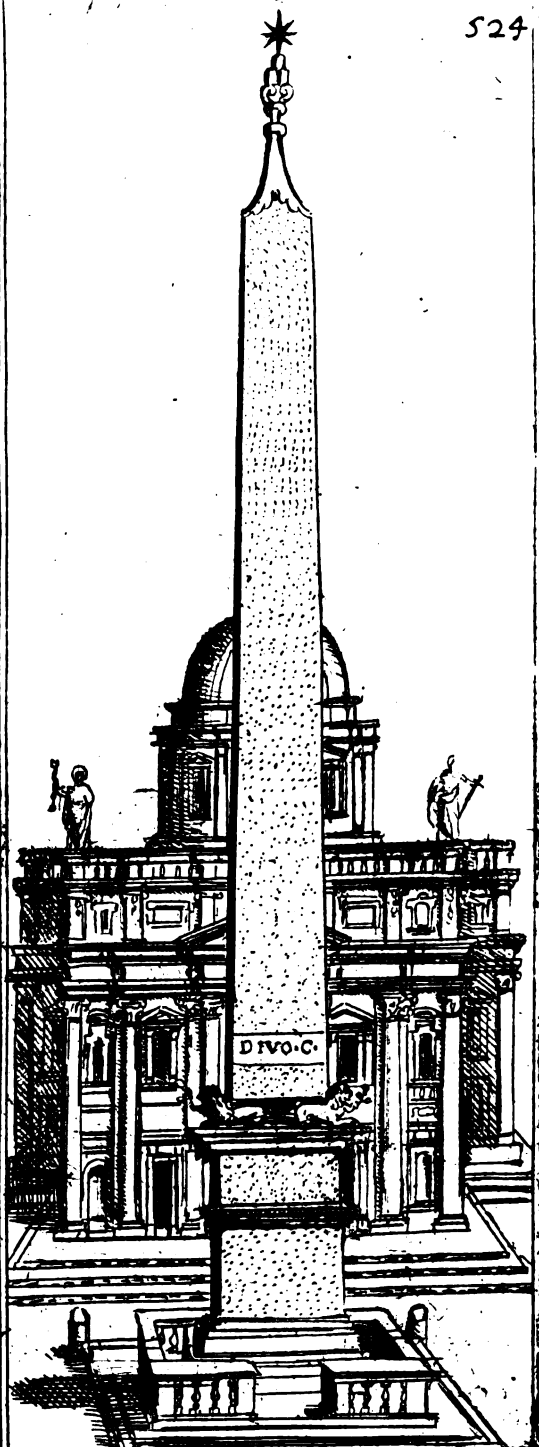
Palatium
Lateranē
se refectū

Scala San-
cta dignio-
ri loco po-
sita .

SIXTVS V. nouam omnino Urbem videbatur animo comprehen-
disse, cum breui pontificatu tanta est opera molitus . Vastissimum
HÆMISPHERIVM Basilicæ Vaticanæ, quod vix attolli pos-
se credebatur, duplici camera, altera alteri subiecta festinato per-
fecto. Insigne Sacellum Augustissimæ Eucharistiæ in Basilica Maioris Vir-
ginis, cuius fundamenta iecerat Cardinalis, Pontifex eadem magnitu-
dine absoluit. Nouum in Palatio Vaticano PALATIVM, ex quo su-
biecta Urbis iucundissimus est prospectus, excitauit. Quod ab alijs Pon-
tificibus deinde exornatum hodie iisdem incolunt . Idem scalas fecit ab
Aedibus Vaticanis in Templum Diui Petri, quibus clam populo descen-
derent Pontifices . Easdem Aedes Bibliotheca Vaticana nobilitauit. Tē-
plum Sancti Hieronymi Illyriorum, quem titulum optauerat Cardi-
nalis, noua molitione erexit. Xenodochium Sanctissimæ Trinitatis apud
Tiberim alendis vestiendisque pauperibus condidit, censuque abunde
dotauit . Quatuor OBELISCOS, reliquias miraculorum veteris Vr-
bis, transtulit. Vnum in Vaticano stantem in media area ante D. Petrū
collocauit. Trium, qui iacebant, minimum quidem à tergo Basilicæ Es-
quilinæ : alterum longe maius in introitu Portæ Flaminie : alissimum,
vero omnium ante Basilicam Lateranensem erexit: Cruci, quam omni-
bus superposuit, dedicauit. Ad eandem Basilicā PATRIARCHIVM
vetus Pontificum Romanorum partim verustate collapsum, partim in-
cultum ac deformatum, totum à fundamentis magnificentissime refe-
ctum, & picturatum edificauit: ea laxitate, vt cum in eo Senatū seu
Consistorium haberet, Purpuratos Patres omnes, suis quemque cubi-
culis dispertitos acciperet. PORTICVM Basilicæ ad Benedictiones
Pontificias adiecit. SCALAM SANCTAM, qua Christus Dominus
in prætorio Pilati fertur descendisse, digniori loco, ante Sacellum San-
cti Laurentij, seu Sancta Sanctorum positam nouis scalis, & clatratie
porticibus cinxit. Sacella duo addidit: Sacrarij Præfectum, & alios mi-
nistros instituit. Pontificium Gregorij XIII. Palatium in Quirinali em-
cumductis porticibus, & Interiore Sixto amplificatum ingenti atriō la-
xauit. Columnas TRAIANAM, & ANTONINAM refecit
in ea Sancti Petri inauratum ex ære simpliciterum: in hac, S. Pauli collo-
cari iussit. Aedem S. Sabine instaurauit. Aliquot vias aperuit, & dire-
xit. A Templum SS. Trinitatis in monte Pincio: quam vsque portam
Flaminiam destinauerat. alteram per Esquilinum, Viminalem, & Quiri-
nalem ad Palatium S. Marci: alteram ad portam S. Laurentij. Ab eadem
ad Thermas Diocletianas. A Lateranensi Basilica ad Colossæum. Por-
ro inter vias propinquas Liberianæ Basilicæ ingens vineæ, atque Horto-
rum

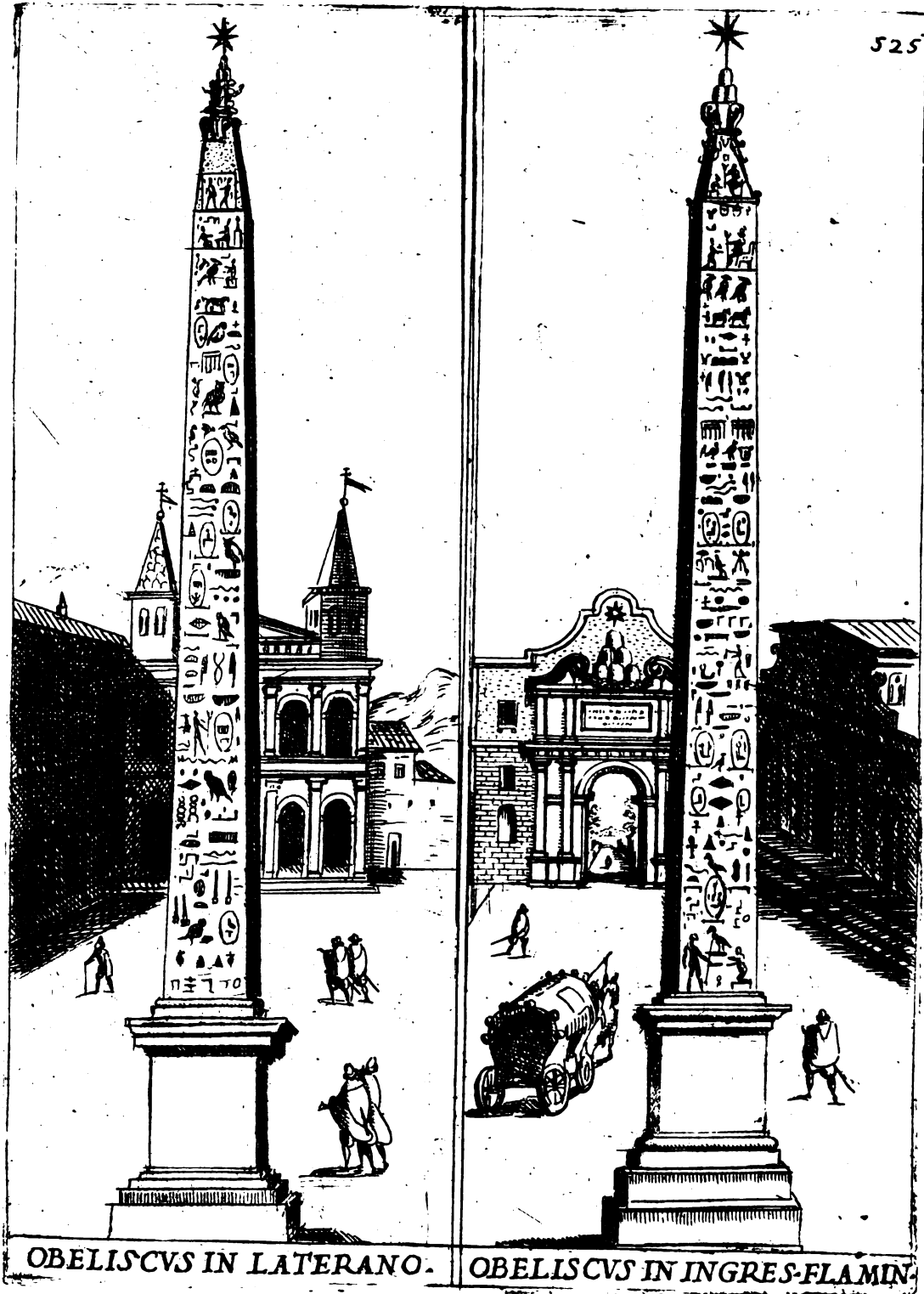

OBELISCVS IN EXOVILIIS

OBELISCVS IN VATICANO

Digitized by Google

OBELISCVS IN LATERANO.

OBELISCVS IN INGRES-FLAMIN.

rum Perettinorum ambitus concluditur, quos adhuc Cardinalis inchoauerat, eleganti prætório inibi extructo, vbi procul à strepitu habitaret. **AQVAM FOELICEM** in altitudinem Romanorum Collium ad Vrbem perduxit: in Colle primum Quirinali, tum tota Vrbe publicis, priuatisque fontibus emergentem. Tres lapideos lacus, in quos ex arcuato ductu tribus ostijs primum effunditur, præter egregiam structuram, columnas & alia marmorum ornamenta, ingens **M O S I S** simulacrum offerentis aquam, & Hebræorum occurrens multitudo expressa lunensi candidoque marmore, commendant. Hæc ille in Vrbe. Ideoque Populus Romanus Sixto dicatæ in Capitolio statux inter alia subscripsit: **O B V R B E M AEDIFICIIS, VIIS, AQVAEDVCTV ILLVSTRATAM.** Bius porro nepos Alexander Cardinalis Montaltus, Templum **S. ANDREAE** præclarum inter Tempia Clericis Regularibus condidit. Id postea insignitum est Cellarum ornatu; eius præsertim, quæ ab eximio non magis cultu, quam auctoris Massæ Cardinalis Barberini nunc Põtificis, nomine effulget. Auget eius Cellæ dignitatem subiectus veteris Cloacæ sinus iniecto quondam S. Sebastiani corpore consecratus. Strozia item eo Templo insignis. Ibi ante, Ducum Piccolhomineorum Aedes, & **FORVM SENARVM**: nunc autem in nomen Apostoli cum ædificio vertit & nomen Fori. Idem Alexander Clericis Regularibus minimis Aedem S. Laurentij in Lucina cum à Paulo V. impetrasset, amplas Aedes coniunctas coemit, & attribuit. At Henricus Caietanus S. R. E. Camerarius cum è Gallia rediens Legatus indidem Monachos præcis S. Bernardi legibus arctiores, habitu, vnicolores, & candidos, laxiore cucullo, & ad mentum dependulo, ligneis socculis, tibijs denudatis, in Italiam deduxisset, isdem Aedem S. **PVDENTIANAE**, quam Rainulphus de Monteruco Urbani VI. olim Cardinalis instaurauerat, iam vetustate fere consumptâ, & à se restitutam, isdem ad sacra ministeria tradendam curauit. dein auxit pulcherrimo Sacello, in quo ipse humari voluit. Hieronymus Matthæius eiusdem Pontificis Romanus Cardinalis fundato Matthæiorum Collegio, quo præscriptus adolescentium numerus ad bonas artes educatur, stabile liberalitatis suæ monimentum constituit. Inchoata Sixti opera perfici mandauerat Urbanus VII. cū inchoato vix pontificatu decessisset; vir summus, antequam maximus diceretur. Gregorij XIV. tempora fabricis caruerunt. morbosa enim fames ademit potestatem fabricandi. Eius porro fratris filius Paulus Cardinalis Sfondratus, cuius erga res sacras religionem comitata munificentia est, sub Clemente VIII. **S. CACILIAE** aliorumq; SS. Martyrum corporibus inuentis, eodemq; loco reconditis, Ecclesiam ante ruinofam, & fatiscentem, mox restitutam, præcis renouatis, nouis pigmentis, arilq; additis copiose ornauit. **TVMVLVM** vero Virginis vario marmore, pretiosisque incrustationibus pellentem mira operum elegantia, atque opificum arte elaboratum, & cancellis obseptum, luminibus plus **L X X.** perpetuo ardentibus quasi Cælum stellis illustrauit: Aedem Sacerdotibus, ministris, argenteis, & aureis vasis, ac Sanctorum Reliquijs auctam hæredem ex asse reliquit.

Osta-

Aqua Foelix in Vrbem inducitur.

Templum S. Andreæ de Valle.

In eodem Cella Massæ Cardinalis Barberini.

Clerici Regularis minimi.

Monachi S. Bernardi arctioris disciplinae.

Collegium Matthæiorum.

Octavius Parauicinus ab eodem Gregorio iussus Cardinalis, cum Aram principem Templi S. Alexij, cui præerat in Auentino mirificè decorasset: Aedes quoque in Vrbe perfecit.

Opera
Clemen-
tis VIII.
Aedes S.
Cæsarij.
Collegiū
Scotorum
fundatū.

Iam vero Clemens VIII. vt Aedem S. CAESARII quam Sixtus V. expunxerat, inter Cardinalium titulos more antiquo referret: non longe à porta Capena luculenter restituit; tum Syluestro pronepoti creato Cardinali regendam attribuit. Collegium SCOTORVM, quorum patronus fuerat in purpura, vt Romanam fidem in patria tuerentur, fundauit, donauitq; prouentibus. Palatium Vaticanum, quod Sixtus V. ædificarat, laquearibus, cæterisq; ornamentis præclare instruxit. Ex his Aula vulgo CLEMENTINA, picturis, fallente imaginum prospectu, & egregia opificum arte oculos tenentibus: tum specie marmorearum incrustationum inter spectanda Urbis merito ascribitur. Basilicæ Vaticanæ quod fuerat extructum præclarissimè perfecit. Eiusdem opus est in Basilica Lateranensi Sanctissimæ EVCHARISTIAE diuinique Regis regia. Transuersam enim Templi partem colorato elaboratoque marmore, exquisitis picturis, inaurato laqueari, segmentato pavimento pulcherrime ornauit. Erant in Templo, prope apsidem veteres quatuor æneæ columnæ striatæ. Has lamellis auri coopertas, basibus, spiris, capitulis effultas, coronam, & fastigium ex ære inauratum sustinentes ad aram composuit. Hæc introitus adstructa parieti viridibus columnis æbalij marmoris, alijsq; discoloribus lapidibus insignis splendidum præ se fert gemmis & auro conditorium, quo sol vitæ contegitur. Contrâ, Organi vegrandibus tubis admirabilis machina nixa croceis è marmore columnis inauratis è ligno præcincta, alijsq; præclaris ornamentis sursum deorsum illuminata. Idem Capitolium, vt supra dicebam, pro loci dignitate, excoluit. Demum in Aede Virginis super Minervâ sumptuoso SACELLO gratus Pontifex parentum memoriæ monumenta posuit: quorum marmoreas effigies super urnam varij lapidis nitentes in cubiculum numerosa nobilium capitum, & purpuratorum ex Aldobrandino genere corona circumdat.

Sacellum
Clemen-
tis in Tem-
plo super
Minervâ.

Horum præcipuus Petrus Clemētis nepos S. Nicolai in Carcere Cardinalis; qui antiquæ illius ædis faciem plastico artificio cōformatam dealbavit. Postea vero Transiberinâ, cui præerat VIRGINIS MATRIS Aedem elato altius tectō, cælato inauratoque laqueari, restitutis, tunicatisque marmorato parietibus splendide instaurauit. Eiusdem HORTI per quam amœni sunt in Quirinali qui & miracula picturarū in Aedibus, & multitudinem statuarum inter vireta, & viretis picturæ fragmentum, repertum à pastinatoribus spectanda exhibent. Idem porro vetustam Aedem ad aquas Saluias renouatam extruxit: locum S. PAULI Apostoli martyrio, & trinm fontium, qui ad saltus præcisi capitis emanarunt, miraculo insignè ornauit. Eodem Pontifice Basilicam S. PAULI non longe sitam Monachi Cassinenses, dealbatis muris, erectisque altaribus, apsidem præsertim picturis, & marmoribus, in hanc quæ cernitur nobilem formam redegerunt: iidemq; postea refectō S. CALLIXTI Templo

Aedes S.
Pauli ad
tres fontes.

plo in Transtiberina regione, adiectam Cœnobij partem magnificè ædificauerunt. Per idem tempus Cæsar Cardinalis Baronius, cum Annalium volumina æternitati conderet: Aedem SS. NEREI, ET ACHILLEI collapsam ornate reparabat: S. Gregorij monumenta prope eius Aedem ædificatis, aut restitutis minoribus ædibus instruebat. At in valle Quirinali Templum S. VITALIS vetustissimum, & ruinæ obnoxium Isabella Feltria Ruuereæ Bisignani Princeps fundata apside, nouaque structura directum firmatumque, totum picturis, & Ara decorauit. Cardinales vero, Andreas Perettus vetustissimam Aedem S. ANGELI in Foro Piscario rectorijs operibus: Bernardus de Roxas, & Sandoual Aedem S. ANASTASIAE elegantipronao ante frontem excitato quam nuper collapsam Vrbanus VIII. mansuram restituit: Bartholomæus Cæsius Aedem S. MARIAE in Porticu coloratis imaginibus exornarunt. Hanc vero postremam in area domus sanctæ Gallæ patritiæ olim erectam Ioanne I. Pontifex scribitur dedicasse, reposita inibi admirandæ Virginis imagine, quæ religiose colitur, manu Angelorum, vt fertur, depicta. Restituit deinde Aedem Gregorius VII. tum Hugo Verdala Cardinalis, & magnus Melitenensis militiæ magister: quibus Cæsij pigmenta accedere.

Aedes SS. Nerei, & Achillei resecta. Templum S. Vitalis restitutum.

Templum S. Mariæ in Porticu.

Iam vero, Pauli V. in exornanda Vrbe singularis cura, & diuturno Pontificatu festinata studia suere. Ex eius Vita Ciaconio addita placet Paulinas fabricas enumerare, paucis omiſſis quas ante commemorauimus. *A Coelitum Regina Virgine auspiciatus, contra SACELLVM in Basilica Esquilina à Sixto V. Dei nascentis incunabulis erectum, alterum Deiparae Matri, quantum nusquam Roma esset, adificare aggressus est. In eiusdem Sacelli iam perfecti aram ex antiqua Templi adscula eiusdem Virginis I. MAGINB. Luca Euangelista manu depictam, cum eius genibus venerabilem tranſtulit, inusitato spectaculo. Fulgebant undique parietes sericis, auroque intextis peristromatis: & imperata omnium ordinum supplicatione circumuecta caelestis effigies lustrauit Esquilias, purpuratorum Patrum Senatu, populoque Romano proſequentibus. Ipse Pontifex ad hostium Basilica Regiam Argenteo ferculo sub umbella magnifice subeuntem obuius, ac venerabundus excepit, & in Sacelli ara deposuit. Porro sacellum totum quidem admirandum, & variegatis lapidum crustis, simulacris à Pario marmore, picturato inauratoque hemisphaerio, sectili pavimento, praeclaris artificum operibus, cum priscis Caesarum molibus conseruandum. Sed ARA praesertim admirationis modum excedit, Virgini destinata sedes. Ea gemmis (haec de Ara ex autographo scriptoris adiecimus à Typographo praetermissa) are, auroque conficitur. Quatuor columnis striatis ex Iaspide sustentur: lapidis purpuram maculis albis intercurrentibus: tereti stria ex are inaurato segmentatos canales distinguente. Ex eodem lapide stylobata purpurant. plinibi, thorique cum cimatijs ex are inaurati sunt: uti spira, & capitula columnarum. Ex eodem epistilium & corona. Zophorum decorat Iaspis virgatus, ac spiras, ut in Alabaſtrite conuolutis, maculosus. Intereiji fastigij coronam Coelitum ex are expressa*

Pauli V. opera.

Ara insignis lapidibus pretiosis coagmentata.

Ara B. Virginis.

inueni-

Locus in
quo est
Virginis
imago.

Secreta-
rium no-
uum Tem-
plo adie-
ctum.

Pauli sta-
tua à Ca-
nonicis e-
recta.
Templum
D. Petri
absolutum.

Aedes Pô-
tificiæ au-
ctæ.

Aucta
Vrbs ædi-
ficijs.

iuuencili forma simulacra insident. Ipsum porro medium aruant virginales niues olim in Esquilinum collem delapsa: hac splendido toreumate Pontificem Templi limites designantem spectantibus similes aurata circumfusuntur imagines. At infra epistilium, oram intercolumnij quaquaversum claudit quadrangula, & turgens in astragalos, aquata in tenias iaspis: circumitque immissa instar tabula expansam sapphirum, colore ecclesis basid ab simili, & stellarum radios imitantem, auro internitentibus venis. Sapphirino illo tamquam Cælo superi auro splendidi circumuolitant, quadratum in medio loculum pretiosis lapillis, gemmisq; coagmentatum sustinentes. In eo solio maiestatis augustam VIRGINEM Paulus collocavit, accensis perpetuo cereis, & lychnuchis lampadum igne fulgentibus. Ad eandem Basilicæ elegantissimas Aedes excitauit: in quibus nobile ODEVM plurifariam diuisum SACRARIVM: adituus, & Canonicis Liberianis, sua cuique, mansiones distributa: Vbi Paulo aneum habitu Pontificio SIMVLACRVM ejdem posuerunt. Ante vestibulum Templi COLVMNAM ex antiquo PACIS delubro translata, superstante Virginis Matricem. Fideiq; inaurata affigie, basi impositam erexit. Eodem tempore D. PETRI Templum, Templorum miraculum aliquando perfecit. Ad eius laxandam aream aedes Innocentij VII. per amplum atrium ambientes, aliaq; veteris structura demolitus, multa splendide edificauit, aut restituit ad presentiam elegantiam temporis. Bibliotheca Vaticana TABVLARIVM insuper addidit quo Pontificia diplomata continentur, PAVLAM AQVAM, magni aqua flumen XXXV. ab Vrbe milliario, opere subterraneo, & arcuato in Ianiculum perduxit: deijcientem se in iacentia Transiberina regionis, inde cis Tiberim super pontem deductam in usum reliqua Ciuitatis diuisit. Eadem gemino ab Vrbe lapide, facto diuortio, sinistrorsus Vaticanum petens, Hortis Pontificijs, in plurimos, pulcherrimosque fontes emergit: tum in subiectam adibus aræ, totamque Leoninam Vrbem copiose per lacus, & salientes effunditur. Quirinales Pontificum AEDES angustissimo sacello auctas, duplicibus scallis, pluribus & ingentibus aulis porticibus, varioque Conclauium ordine perfecit. Publica HORREA amplificauit. Domum pœnitentium seminarum incendio pœne consumptam restituit, auxitq; propinquis ab adibus, aperta, & interstrata via, secreuit. In sylua Tusculana Eremitis Camaldulensibus Templi posuit. Diua AGNETI aram peregrinis marmoribus fulgentem, sub qua requiesceret, dedicauit. In hac tanta opera impendisse dicitur aureorum supra vicies quinquies centena millia. Porro ut edificatis resecisq; monumentis amplissime Vrbem excoluit sic eius augenda contentio promanauit ad Ciues, decorum ratos decorare patriam imitatione Principis. Tum in Vrbe passim adificia vel antiquioribus dirutis noua substituta, vel eadem instaurata, ut exculta sunt. Quin etiam confluens ad rerum copiam multitudo cupide in vacuo edificauit, ubi antea Romanos per montes solitudo erat. Nam inter Collem Hortulorum & Quirinalem, ad Pilam olim Tiburtinam, & Circum Floræ, in rectum diuensi vicorum ordines ciuilibus tectis frequentes. Alia in foris quondam

Cæ-

Cæsaris Augusti, Nerue cunctate domus: alia in Suburra, Vico patricio, Quirinali valle, Esquilij Viminali erecta: alia trans Tiberim ad Augusti Nannobianam, Hortosque Cæsaris, tanto locorum intervallo producta: laxatis oblique, vel directis ad lineam, vel apertis nonis, constratisque vicinorum spatij. Ut inquit Paulus, non quemadmodum Augustus, gloriari potuisset: se Urbem ex lateritia marmoream, sed ex priore alteram relinqueret. Propter hæc publico decreto Populus Romanus marmoream tabulam magnifico titulo insculptam, affixamque extrinsecus fronti Aedis S. Francisci trans Tiberim eius memorie dicauit:

PAVLO V. PONT. OPT. MAX.

Quod Urbem augustissimis Templis, & Aedificijs illustrauerit: Trans Tyberinam Regionem uberissimis riuus ex agro Brachiano supra Ianiculum ductus irrigauerit; nouis agrum Hortis in pomaria domosque distribuit; Cælo salubris ætem reddiderit, primatarumque censum auerit: Vjs quæ apertis, quæ amplificationis directisque, insignia S. Benedicti, & Francisci Monasteria, portamque Portensem in nobiliorem prospectum dederit, expeditaqueque Fabricij Pontij aedem, & scalas ad Tyberis aluam deductis Cuiusdam Peregrinorum, Nautarum commodis contulerit.

S. P. Q. R. publicis ad Deū votis atque manibus felicis ætem protatus.

M D C X I.

Omitti postremo non debet, quod cum Tiberis Paulo Pontifice his ignudasset, semel minus, & humilioribus tantum locis, latius iterum, & prolientius, multa domus, in ripa fluminis prolapsa super & pars spondarum Aelii pontis sublata, ne flupio tumescenti obstaret. Has deinde Paulus pulchriores resecit. Domus etiam, quæ ceciderant restituta: Urbis non minus decori quam incolumitati prouisum. Qui vero primus omnium Paulum est imitatus Scipio Cardinalis Burghesius, vetustâ Aedem S. SEBASTIANI ruinofam, & rudi antiquitate informem ad huius æui proliorem normam instaurauit: Aras, Tholum, Laquear, aliaque interiora ornamenta congeffit, duplicem aditum extrinsecus laxauit: Porticum fronti adiecit: descensum, & scalas ad inferiores cryptas: religionē sanctissimæ martyrum memoria addidit. Idem præter faciem Aedis Virginis Victricis in Quirinali, de qua supra sermo fuit, S. GREGORII ad Cluium Scauri exteriorem frontem plurimis ab imo gradibus sublatam, saxisque Tiburtinarum latomiarum artificiose candidam in altitudinem perpolitis, ita collocauit, vt interius atrium laxauerit, nitentesque pilis quadripartitas porticus ante Templum statuerit. Id opus cum vita absoluit. Sed multo ante Templum S. Chrysogoni, quod moderandum ab ipso Paulo moderatore antequam Pontifice acceperat, restitutum, coaceruatis pilæ, lanigatorum gypfatorumque parietum, marmorum, altarium, laqueati inauratque tecti, atque exterioris porticus ornamentis, inter illustra reddidit. Burghesiorum Aedes in Campo Martio Tiberi propinquas in eam amplitudinem produxit pulcherrimo peristyllo, multiplicatis antiarum, & conclauium ordinibus, solario subdiali, porticibusque in sinuam obuersis, conclusis hortis, explicato complanatoque fora, vt

Tiberis
Paulo Pontifice illustratus.

S. Sebastiani Aedes restituta.

S. Gregorii Templum extrinsecus fronte instructum.

Aedes Burghesiorum.

Villa Bur-
ghesia.

Semina-
rium Ro-
manum.

Collegi-
um Na-
zaretha-
num.

Horti Ma-
theiorū.

Horti Far-
nēij.

Horti Car-
din. Pij.

iniqua prelia nemo placet desiderare. Adcessero, ingens aditamentum,
Aedes oratione extructa. Quae etiam Anticorum commodis parata fuit.
Aula tamen dominos praetextat videtur allicere. Obiitum Patrum quosque
praefectus extensus oratu perfectus. In Templo magnum Virginis supra
Minervam ingentis organum deo, & in eo intermiscantur ambiculis. Bar-
trayvolum Collatam, ubi olim aliquam partem Horatium Pompeij
fuisse diximus, V. L. E. A. M. & in ea pulcherrimas Aedes extructas
piscis torumatis, piscis tabulis, & alijs ornamentis abunde restant. In
villa praeter amenitatem locorum fontemque, & praeterea quodlibet
prospectus, umbram, vineta, avium, ferarumque vidua spectaculo sunt.
Idem diratis Constantinianum Thermarum reliquisque nobilitate Quirina-
rii de stichosacrisque deinde undas. Curd. Bontioles persequitur.
Quo tempore Aedes quodam ROMANO SEMINARIO paravit.
Nam plures domus ad Templum olim Antonini coemptas, quae maiores
ad idem culmen sublevarunt, Pauli Pontificis stromas de ordine sunt: una
duplex Porticus, Triumphi, & Cubilebrae ingens aditamentum. A-
de praefectum, qui praeter alias litterarum exercitationes, per Baucha-
nales serias minora, seu comites dramata: rarius autem letho metro in-
gites Tragedias habere solet nobilis iudicis non sine Romae admi-
ratione, ac plausu. Tum quoque commendata est Michaelis Angeli Tonti
Gardiensis Novitatis, qui Collegium aditamentum in istius adifica-
tione bonis litteris, quod ab eodem Nazareno pridem Archidipscopo Na-
zarethum dicitur. Aliosque in Aedibus Dominicus Card. Ginnatus ad
cultum doctrinae educari iussit, faculenter culticis, & audis, quibus
deinde vetas Si Lucia Templum ad fundamentum rehouitum, & Moniales
collata ab se pecunia docant inculat. Paulo ante insignes Aedes Mar-
thaziorum in ampla insula perfectae sunt, cum alteras similis magnificen-
tiae auctore in angulo antea fecissent. Eorum quoque in extremo Collis
Monte, qua platus, & postea declivis sedemittit in vallem, ubi olim Pisci-
na publica, Horti laudantur, umbris, & arborum opacitate amant, pri-
scisque matmoribus, ac simulacris locupletati, lacus ibi, & salientes plu-
rimis, aquis, vel in editu occulta erumpentibus ad spectatores irrigandos.
Sed Hortis recentibus alij etiam Romani colles celebrantur. In fine qui-
dem Esquiliarum Horti sunt Federici Cardinalis Cornelli ad veteres ar-
cus Neronianus Aquae Claudiae: quibus sua peculiaris laus, quod nobis
florum in areolarum puluillis, citrorumque sobolem in vasis viridarijs
educant. Eandem pars Esquiliarum, & Viminialis Hortos Perettinos
habet. His praeter consilium fruticum circumeuntes ordines, & areola-
rum amenitatem, duo sunt praetoria pulcherrima, copia fontium, & sta-
tharum: immensa patent magnitudine, expatiantibus virentibus pratis,
pomarijs, & vinetis fructuosi. In Palatio Farnēij, qui edificatus fuit,
quodammodo peniles, antiquos super Palatii fornice praeto solo, nec
admodum alta terra vireunt. Non vnam planitiem, sedem in istos
nobilium umbram, & viriditate arborum condunt. Non longe ab his in
capite olim Suburae post Templum Pacis, Cardinalis Pius cultissimos
habet.

habet qui quadriduibus constructis novam dignitatem amplexatus. Foris in Pincio, & colle quondam Hororum Ludovici, Sylva statueret copia, Xystumque pacis, praeorsumque, & pictis tabulis insignes. De adhibitis. Sed ut ad aedificia redeamus, in Transiberina Regione, exaltati Carmelite Deipara Virgini Aedem, & adiacentum Cosmobiū posuerunt. Nocturno autem ex incendio nobile Templum S. Caroli, vulgo ad Catinarios, edificatum est. Nam cum aestivis fervoribus congestum, coelipatumque in amplo fœdali foratū incaluisse, conceptoque sponte exarsit, vicinamque materiam, apothecam ingenti afferunt, & tabulam copiam referunt, corripit. Nihil illa nocte Roma vidit illius: tanti flammarum vortex totum coelo videret. Et vicina nihil quicquam domi retinuit: quidquid erat clausum publicè exposuit, aut alio exportavit imminenti incendio metu. Erant fere domus plerique domus, arida, ruinis obnoxia, & flammis pabulum daturae frequentibus lignorum, & linamentum officinis. Arserunt aedes propinquae, non modica. Quare patefacta area, Templo delectus est locus. Beneficentibus Patribus honores S. Caroli promeritis. Sed magna operis defecit. Cum opportuna religione Ioannis Baptista Lenij Card. promissum esset, ut magna, vi potuit testamentum legata, quod imperfectum manebat, perficeretur. Porro Templum quadrangula forma, medio tholo altissimi emergente constructum, quatuor tractis, quatuor prominentibus camerarum partitionibus, & albarioteclis, inauratisque, inter eximia Romae numeratur. Alterum in via Flaminia Templum S. Caroli, latius, ampliusque inchoatum. Transpadani praesentim, & Insabres perficiendū curant. Ceterum alia duo incendia decessit. Urbi consulere. Alterum prope Pantheon: ibique Patres signati Cruce ministrantes agris, qui Templum S. Mariae Magdalenae auxerant, & ornavant, vbi ruinis domorum, arcam ante Templum laxarunt, concinnam domum e regione statuerant. Alterum prope Campum Florae: vbi aedibus S. Hieronymi nocturno igne ferre consumptis, eas sospite candore restitit instauravit Franciscus Cardinalis Barberinus.

Horii Ludovici.

Templum S. Caroli.

Card. Lenius Templum S. Caroli absoluit.

Allied Templum S. Caroli.

Hac ad Urbani VIII. Pontificatum referenda sunt. Ille vero adhuc Purpuratus Princeps, per amplas, & largas Aedes, ad Horicum olim Rospellij, cum Carolo fratre, vbi ambo degerant, edificavit. Exin Pontifex, praeter ea quae memoravimus, P. A. L. A. T. I. V. M. Vaticanum pro eius dignitate excoluit: multa ad commoditatem Pontificum, & Anticorum utilitatem composuit. Ambulationem Gregorii, & Iulii Caesares satiscens recte munivit, sublegete idequidem patientem heredes, quibus non longe philosophiae per tabulas Italiae eleganter expingitur, praestantibus pignus totum splendorem induit. Templum nobili CONSTANTINUM Baptismo quod eiusdem fuit, sumptuque, perpolitumque, ad ornatumque curavit. Capitulumque basilicam de albatio, magis quae ex parte vestigia marmore patris, laqueato, inauratoque tecto colluctet. Spatium in medio clausum, circumlatis canonicis, continensque saluberrimum, sedem pretiosorum, pedem incrementis, opprimere elegit. Arcibusque, & aeternisque, et

Urbani VIII. opere.

Templum in quo Baptizatus est Constantinus.

Templum in quo Baptizatus est Constantinus.

tero apparatui responderet. Aedem Sanctorum COSMAE & DAMIANI idem praeclare exornatum illustravit. Nouum S. Martini Templum, quod Franciscus Card. Barberinus aedificat, Urbanus fronte Tiburtini lapidis exornat. In Quirinali perennis erat memoria S. Sufanae ad duas domos. Nam cum illa Diocletiani Caesaris neptis paternam domum habitaret: haud longe Caius Pontifex ex eodem Caesaris genere Virginis consanguineus alteram incolerat. Sed eum Sufana domus eiusdem purpurata sanguine insurato Templo resplendat, quae CALI Pontificis fuerat, nusquam apparebat. Parietinae tantum rimose caducaeque sine aditu, sine tecto haud procul extabant. Hanc igitur alteram domum habitaram olim S. Pontifici desertam, & igneam Urbanus in nouum eleganque Templum nitide formauit, ut simul Ecclesiasticae antiquitati Sancti Pontificis venerationi consuleret. At in eodem Quirinali, Palatii Pontificij hortensis amoenitas disclosa viridi septo à via publica propè omnibus sponte, atque inuicem patebat. Ea nunc cingitur circumfusa muro in modum ARCIS pari securitate ac pulchritudine. ARCHA, quae ante palatium vetusti aedificij latissimo fundamento suborgebat, magno lapidarium sudore demissa, & complanata. Terreus agger è regione Palatii, ex eiusdem vetustae molis ruina in magnam altitudinem erugebat; subducta humi est aequatus. AVLA Palatii praecipua, quae pilis lateritijs haud satis sultarum mirabatur, eisdem Tiburtino lapide refectis solidata est. Aucti HORTI adiacentes. Obstabat obiectus collis, subiecta vallis. Asportantes multorum manus ille sequens decreuit in planticre vaticulam repleuit iniecta, & aggesta humus, cui sustinenda directa ingenti mole substructio est. In hac Hortorum ad remittendas interdum curas adiuncta domus. Horti verò aequata planticie iam in immensum excurrunt. Recti in illis, longissimique Xysti, consilijs cincti plantis, myrto, buxo, cupressu, lauro, iunipero, citro: innumeri fontes & stationes camerata flexilibus ramis, semperque virentibus folijs: spatia dispersa pomis, & floribus. Hic fraga, & rosa, & cetera veris familia: illic arborum fetus, & grauis autumnus. E planicie mollis cliuor descendit, & adiacens inferior campus malorum medicarum setax: cum platanis inuolutus Hydruntin ab Sole defendit, aquatilium machinarum quasi Regiam, pluribus undique fontibus coronatam.

Horti Quirinales amplificati.

Portus ad Centumcellas.

Leander in descriptione Italiae.

At extra Urbem Urbanis ad mare Tyrrhenum, & Cinitatem veterem seu Centumcellas PORTVS aedificato, totius Europae emporium Romanae dignitati, & commodis aperuit. Id sane opus multi Pontifices antea aggressi fuerant, quos rei molitio, & sumptus magnitudo, ac frementium undarum insani exitus retardauerant. Quippe labulosum litus, & importuosum Austro opponitur, fluctibusque recurrentibus verberatur ex alto nec ulla interitus retractio sine curuatur, quod subditiuibus procellis, naues se tunc recipiant. Oppidum portò conditam esse prope antiquam Urbem Centumcellas, eiusque vestigia situm. Quam in eo Tuscorum tractu, Pyrgis veteribus longius paululo summois Geographis notabiles scriptores recognoscunt. Urbem coniungat à portu maris, quae inter-

interiecta semita, parum distant à mari: eorumque extrema claudit la-
 norum Arx quadrangula: bellicisq; tormentis, & quatuor munita turri-
 bus Urbem, ac portum, cui imminet, propugnat. Hinc secundum mœ-
 nia sinuatur retrorsum portus: dein dextro tamquã cornu moli coniun-
 gitur: quæ continentis primùm recto opere commissã, postea in vndas
 excurrens: tum cubito veluti flexa sinum fere quadratum, efficit, spatio-
 so aditu ad ingressum nauium relicto. Hoc sinu anguloso, quem extrinse-
 cus muniunt cuneata propugnacula, statio ab omnibus ventis tuta præ-
 betur nauigijs: hic hibernant Pontificiæ triremes, quò per lapideos gra-
 dus facilis est è mole descensus. Verum è sinus aditu nouum de integro,
 & curuatum molis quasi brachium pelago est deductum; vt alter effice-
 retur sinus: qui primus ex alto inuectis parer, vulgarique appellatione,
 portus dicitur. Quoniam autem exstantis, & profundis maris altitu-
 dinem æquari necesse erat, sic nexus operum est compactus. Ingentia,
 saxa magno labore ingerebantur: atque ea iniectis alijs, alijsque onera-
 ta, etsi aquis absorbentur, substratam tamen, patientemque oneris
 struem attollebant. Quæ vbi ex aqua paululum eminere cœpit, tum
 iunctis lapidibus moles superstruenda est in ludibrium maris, & nauium
 quietem. Igitur brachium, quod cœptum ab sinus introitu, curuato ad
 Urbem littori haud impari flexura respondet, rotundo tamquam propu-
 gnaculo inchoata, pari etiam curuatura ad arcem fertur, continuatque
 molis structuram tendentem ad Urbem. Inter hæc duo munimenta li-
 bero mari panditur ostium portus, quò naues tutò commeant. Sed quo-
 niam Austro opponitur euolutos longe fluctus inuehenti, altera contra
 ostium, scopuli instar iacta est non modico intervallo moles, ostio por-
 tus obuersa. Id validum est frangendis procellis ac fluctibus munimen-
 tum. Cæterum forma portus nec ouatz, nec orbiculatz par, inter illas
 media latissime panditur. Quo perfectò data à Pontifice immunitas ve-
 stigalium commeantibus: & allecti institores loci securitate, lucri spe:
 copiarque mercimonij Romæ consultum. Hæc à munifico, optimoque
 Pontifice, præter ea, quæ diximus, perfectæ sunt. Ideoque in Templo
 Virginis ab Ara Cœli Senatus Populusque Romanus horum gratia, alio-
 rumque beneficiorum, quæ in Urbem, & Ecclesiasticam ditionem, con-
 tulit, insigne illi rerum gestarum monumentum posuit:

Sinus in-
 portu, &
 statio tri-
 remium.

Quomo-
 do portus
 extructus.

VRBANO VIII. PONT. OPT. MAX.

Quod Vrbe grassante per Italiam acerbissima pestilentiz lue incolumem seruauerit
 Et sparsa alicubi contagionis semina properè extinxerit quod Dominatum Ecclesiæ
 Peropportuna ditionis accessione amplificauerit quod Italiam eductis iam

Ad prælium aduersarum partium exercitiis in ipso pugna præcinctu summæ felicitati
 Facauerit quod Romam Ælia Arce in meliorem formam redacta magno æncorum
 Tormentorum paratu & copiosissimo Armamentario fines vero Arce Urbana

A fundamentis excitata Vrbesque alias complures firmissimis operibus munierit

Quod Traiani Portu ad Centumcellas restituto perfectoque varijs opificiorum generibus vbique
 Iaductis rei frumentariæ inopia ingentis sumptu subleuata qua Templis exedificatis qua refectus ornatisq;
 Iusta ac temperata vereque paterna dominatione populorum commodis vigili cura prospexerit

S. P. Q. R.

Alterum memoris gratique animi monumentum posuit An. sal. MDCXXIV.

Monimen-
 tum pos-
 itum Vrba-
 no VIII.

Aedes, &
Horti Bar-
berino: ſi
in Quiri-
nali.
Facies æ-
dium or-
nata.

At Frâciſcus Card. Barberinus Ducis Sfortiæ coemptos Hortos in Qui-
rinali magnificis operibus exornauit. Poſſederat, vt dixi, Cardinalis
Carpenſis, deinde Sfortiæ Duces prætorio amplo lautoque inſtruxerāt,
quod è priſcis fundamentis ſedilium Circi Floræ exurgebat. Igitur quæ
in Septentriones obuerſa A E D I V M præceſſa F A C I E S longiſſimè
producitur, primum nouis ſuſſulta fundamentis, tum pro eadem æquato
ſtratoque latiſſimam in aream ſolo, cæmentitio muro onus ſuſtinentes,
ſolidatur. Eandem marmorato in lateritiæ tuniciæ ſpeciem loricanti ex-
plicant regiam ſubgrundiõrum coronam: mœniana in medio collocant,
non ſine multarum viriditate è vâſis frondentium arbuſcularum: procur-
rentibus cingulis ad æqualia interualla diſtinguunt: imponunt ſaſtigia
fenęſtrarum: intrinſecus aulas ornant, plurima reſciant, inſtruuntque
cubicula. Verum ad Solis occaſum reuocant introrſus ædificium, & no-
uas Aedes eximiâ deſcriptione erigunt: quas altera, ad oppoſitæ æquali-
tatem, extante parietum tamquam ala concludunt. Quod inter has me-
dium reſilit, porticibus euehunt: quarum inferiores multipliciter pa-
tent: ſuperiorum aliqua continuato muro obſtructæ, quoniam perluci-
dis ſpecularibus omnes teguntur, præcul viſentibus indifferenter arcua-
tos hiatus videntur efficere. Piſtunis Petri Berettini Aula memorabilis.
Scale in quadrum, & cochleæ formam redactæ, columnis nobiles. Plu-
ribus conſignationibus, fatigato per multitudinem obtutu, expatiantur
conclauia. Inter cætera ibi Frâciſci Cardinalis viſenda Bibliotheca; in
qua incertum, vtrum ſit admirabilior amplitudo, & ornatus, an nucæ
materiæ ſculptura, columnis & coronis diſtinctæ, an pluteorum vnde-
no ordine duplicem per ambulationem recurrentium concinnitas: an
voluminum copia innumerabilis, an propenſa in liberales diſciplinæ ſtu-
dia Principis, quem tanta rerum moles non modo non retardat à curis
ſapientum, verum ad hæc amœna diuerticula ſenſim pellicit, & quaſi è
curiæ tumultu ad doctrinarum quietem inuitat. Nec parum Aedium il-
larum gloriam amplificauit ſacrarum ſpectacula fabularum. Neque
enim theatralibus in ludis Roma quidquam laudaret illuſtrius, quam nu-
per aut peregrinum A L E X I V M, aut T H E O D O R A M à libera-
tore dimiſſam. Inchoat fabulam, perficitque concentus. Modos Mu-
ſici Romani, hoc eſt Muſicorum reges agunt. Machinamenta, & auto-
mata pluſquam regia. vſitatum quippe ibi tranſuolare cum leui nube,
cum igne erumpere, cum pegmate euaneſcere: maria terris enaſci: val-
les aſcendere, montes ſubſidere, alium in orbem momento tranſmigra-
re: ſenſu periucundo ſequi triumphantes Dinõs, ac Cælum curru ſul-
cantes. Nam choros, ſaltationes, ſymmata perſonarum, & reliquum Cho-
ragij apparatus haud facile ſit animo æſtimare; tanta ſunt, quæ videntur.
Ab his ſpectaculis ad hortenſia tranſitur, quoniam & illic croceis, vt olim
cum odoribus agitur fabula. Quidquid vſpiciam florem apud nos viuunt,
in illa veris ſcena primas ſuſtinet: exitu quidem Tragico; nam & florum
regibus vitæ caduca ſors: & quibuſdam vel in primo actu ſanguis pur-
purat. Hi verò è ſecundo ſolo perevanitatem poſſent haurire, ſi vellent:

in

Bibliotheca
Frâciſci
Cardi-
nalis,

Muſica
dramata
data in iſ-
dem ædi-
bus.

Mira in iſs
machina-
menta &
ſpectacu-
la.

Florum
honorum
amœnitas

in quo pereant Apes melliferae, ac caeleste pabulum non tam libant, quam refundunt aequae in flores, ac florentem in Urbē virtutibus, & otio Pacis. Eodem tempore Antonius Francisci frater Cardinalis Aedem vetustam S. AGATHAE egregijs operibus instaurauit, ornauitque: porticum exteriorem extruxit. Antonius vero Cardinalis S. Onuphrij Urbani VIII. frater suo fratrum Capuccinorum Ordini Cœnobium, cum restituta, Templo condidit, vt monet addita inscriptio:

Frater Antonius Barberinus S.R.E. Presb. Cardinalis Sancti Onuphrij Urbani VIII. germanus Frater Templum immaculatae Virginis Conceptae, Capuccinis Fratribus Cœnobium à fundamentis erexit, religiosi in Deiparam obsequij, benefica in suum Ordinem charitatis monumentum anno sal. 1624. Capuccini Fratres grati animi ergo pos.

Primum Lapidem sub Ara primaria posuit Maximus Pontifex. Templum pro familiae instituto vindice Euangelicæ paupertatis, ornamentis instructum. Domus ampla, & fratrum conuentibus, quos capitum numero frequentissimos habent: opportuna. Idem COLLEGIO NEOPHILTORVM in veteri Suburra domum extruxit; Collegio PROPAGANDÆ FIDELIÆ sacram Aedem sub monte Pincio.

Sed intra Romani Collegij ambitum Ludouicus Ludouisius fratris Gregorij XV. filius & Cardina. is Vicecancellarius, S. IGNATIO IOLÆ, quem Sanctorum numero Gregorius ascripserat. Templum inchoauit. Primum lapidem ipsemet in fundamenta iecit die septima Augusti, octaua ab Ignatij annuersarijs sacris. In lapide, & aureis numismatis vnâ demissis inscriptum erat:

LVDOVICVS CARD. LVDOVISIVS S. R. E. VICECANCELL. IGNATIO CVI GREGORIVS XV. PONT. MAX. PATRVVS SANCTORVM CVLTVM DECREVIT COLENDO TEMPLVM EXTRVXIT ANNO MDCXXVI

Inatus verò super media, ac principe porta:

LVDOVICVS CARD. LVDOVISIVS S. R. E. VICECANCELLARIVS
IN HONOREM B. IGNATII
SOCIETATIS IESV FVNDATORIS
QVEM GREGORIVS XV. PONT. MAX. PATRVVS
INTER SANCTOS RETVLERAT
TEMPLVM HOC A FVNDAMENTIS EXTRVXIT
NICOLAVS PLVMBINI ET VENVSIAE PRINCEPS FRATER
APERIENDVM CVRAVIT AVSPICIIS
INNOCENTII X. PONT. MAX. ANNVM IVBILAEI MDCL.
SANCTISS ME CELEBRANTIS.

Inchoatum strenuè moliri cœpit: sed molis magnitudo ipsa per se moram fabricauit. Itaque sex post annis vita functus ad summam iam expensam tantum supremis tabulis adiecit, vt ducentis aureorum millibus opus longe pulcherrimum ex animi sui sententia staret. Porro Templum in ampliorum huius æui Templorum formam descriptum est, & figuram Crucis: cuius pars ima longior quam summa, transversæ æquales. Ternæ in imo peramplæ Cellæ ternis sibi obuersis respondent, & suo quæque tholo sublimes camerantur. Postea maius Hemisphærium; quod duplici globosaque concameratione fornicatum exteriorem altissime prouehit,

interiorem deprimit ad incundiorem prospectum. Tum singulæ hinc, atque hinc Cellæ paulo minores, suas quæque fores introeuntibus aperiant, alteras è via publica, alteras è secretario & domesticis ædibus. Tum Templi, & principis Aræ sedes. Sed quod rarius hodie huius generis Tempia sortiuntur: ad interiectus aditusque Cellarum quadraginta & octo marmoreæ columnæ singulari ornamento constitutæ. Pilæ autem medium Templi intercurrentes è Tiburtino lapide, perpetuis à summo ad imum canalibus striatæ capita sustollunt de more Corinthio, eodemque conformatum epistilium, zophorum, atque è mutulis prominentem coronam. Hinc paries paulum rectis minorem usque proiecituram, deinde sinuatur in fornicem, qui zonis profluentibus, retractisque cauis, & loculis ad inferendas plastarum imagines distinguitur. *Frons Septentriones spectans*, quo & vicinum Pantheon vergit, candidis commissa glebis Tiburtinarum lapidicinarum latissimæ, altissimæque consurgit. Porro sub Templi sinistro latere fuisse molem Circi similem suspicor, inchoatæ ab Aede S. Mariz in Aquiro, ad quam Equorum cursus cum ædificio. Idem indicat magna pars Obelisci prope collocata, & in vicina minora eiusdem fragmenta: & perpetuum latumque fundamentum repertum secundum Templi longitudinem, forsan ad porticus, & sedilia. Idem Cardinalis Collegium Hibernorum fundavit, & Patribus Societatis regendum commisit. Quo tempore Germanici Collegij per lapsum ruinosa domus inchoata structura, pars quædam spatiosi ambitus ædificari cæpta; ipsa tamen domus ingens, nobili aula. cubiculis, subiectisque instructis operariorum officinis. Nec longe in Agonali foro productis ædibus Cardinalis Pamphilus ædificabat. In eiusdem olim Circi carceribus Aedes de Torres: & in propinquo de Lantes. Has autem cum Romana Academia, credibile est fuisse ad nemus Thermarum Alexandri. Ad latus autem Circi in Thermis ipsis antiquarum ædium species reflouescit opibus Mediceis, ac Iustinianis. Sed Agrippæ Thermas Aedes Sannesiæ, Victoriæ, Robertæ designant. Thermis vero adiuncti Horri cum stagno, & nemore, quam Vallem vulgo dicimus, occupabant. Ibi Aedes de Valle, & Caffarellæ sunt. Aedes Cavalariæ, & Philonardæ ad Porticum Octauij Corinthiam: quam, prope excipiebat Circus Flaminius. Huius Circi ad metas Patritiæ, Serlupæ, Paluziæ, Capizuchiæ. Extra latus Circi dexterum, prope Capitolium, Mutiæ, Astalliæque ponendæ: In læuo, an extra? Costagutæ. Capitolio non multum distat via Lata, quò fines suos Regio viz olim Latæ perduxit. Itaque Aedes Aldobrandinæ (& fortasse Frangipanæ) Cæsiæ, propinque Columnneses, aliæque in foro gentilis Sciaræ eius notant Regionis sedem. Sed ubi Cæretis Ducum Aedes, tunc Cardinalis Cornelij, Porticus Argonautarum: ubi Collegium propagandæ Fidei, Porticus Europæ recognoscenda est: Vbi clius Pincij, & Museum Angelonium, terminus Hortorum Pompeij. Post eas Porticus Septa tendebant ad forum Columnæ, olim Antonini. In eo, eiusque additamenti Verailæ, Spadæ, Bubalæ: tum in via Flaminia Caietanæ, Verospiz, Theodulæ. Minus certa in Campo Martio habemus. Sed tamen quæ post Collem Citorium versus Tiberim panditur, Cœnobium Monialium

Columnæ
in Tēplo.

Et alia or-
namenta.

Collegiū
Hiberno-
rum.
Collegiū
Germani-
cum.

Iium Regine Virginis ibi esse dixerim, vbi Solarium quondam Horologium fuit. Indicio est Obeliscus pro gnomone erectus ab Augusto. Nam, & vicinæ & fundamenta ædium sunt, quas Cardinalis de Comitibus possidebat Rondinini ædibus contiguas. Rondinini autem illius arcæ reliquas partem sibi etiam vendicant: & mox termines ad Særas usque fuisse extensos probabile est. In proximo Citorio colle, splendidissime ædificat Nicolaus Ludouicus Pius Princeps; ipsius met collis rudibus egestis, atque inclinato fastigio; vt ad Antonini Forā, hinc Egærianum Templum, hinc Ludouisiana domus pietatem patris, nepatisque magnificentiam testentur.

Porro ad Ripam Tiberis Collegium Clementis VIII. Clementina n. visitur, prope antiquum Terentum, vbi ara Ditis, & Proserpinæ sub terra. Prope ortum habuit via Recta diuidens hanc partem Campi. Quod si alterum ripæ latus spectamus vbi domus pauperum, ac Xenodochium SS. Trinitatis, quo peregrinorum Romanæ venerationis excipitur. Incredibilis multitudo; Hic opinor Horti Principum Scæuiæ, antheronæ, Iungonæ tractu ad Collegium Anglorum, tum Rocciæ Aedes ac Cædæ pertinebant. Etiam Ricciæ Varchæque, cum horti secundum Tiberim producerentur, illorum terminis incluse. Aliæ dignitate ac specie non inferiores, vel quia veteres fabricas illis designari promptu non erat, vel quia memorauimus, reticentur. Urbis adeo totius facies omnibus partibus domos ostentat, humilioribus tamen non raro intermixtis. Quod si in gentibus oppidis familiare est, & Urbis etiam veteri fuit, patet ex amplius in secula præter Capitolij substructiones, paucis commendatum, rudibusque rectis demissam, & humilem exteri, quantum domus cludebant. Orbis imaginem dixeris in quo maximis Urbibus minora castella pagique succedunt: ac præcelsa montium iuga modici colles excipiunt. Sicque regis domus non amplas ubique aulas, sed angustas etiam cellulas probe complectitur. Romæ vero id præsertim accidat necesse est, quod in cuncta omni Europa confluens noui opifices, & aduenæ, vbi in communipatria sedem elegerunt, domos sibi quoque modo comparant, & pro facultatibus ædificant. Verum quamvis raro coniuncta, & sparsim erecta, sint sublimia Principum, & nobilium virorum ædificia; res tamen ea sunt, tantique ornatus; vt, si simul collocentur, ex his magnâ Urbis splendidis ædificijs statuenda sit. His accedunt crebra vtriusque sexus Cœnobîa, & opéra Templorum pulcherrima; quorum pleraque sufficerent singulis Urbibus illustrandis. Quæ omnia si quis complecti vellet. Elenchum Romanorum ædificiorum per Regionem Urbis quatuordecim contexat, vt olim P. Victor, ac Sextus Rufus de Roma veteri fecerunt.

Insignia
Cœnobîa
& Tēpla.

F I N I S.

INDEX FIGURARVM AENEARVM.

R oma Romuli in Palatio caedida, & quadrata forma delineata.	7
Roma à Romulo, & Tatulo.	17
Insula in officium senatus aedificata.	32
Eiusdem Insulae Vestigia.	35
Circus Flaminius, & Campus Martius.	38
Castrum à Viminale ad portam Esquilinam.	45
Romae ambitus à Caesaribus ampliatas.	53
Murus obliquus, vulgò Muro torto dictus.	54
Porta Nomentana, & Mater denominata in formis Aquae Claudiae.	75
Isidis, seu Osiridis simulacrum Roma repertum.	81
Effigies Capitoli ceteris aequata delineatio.	112
Columnae Rosstratae in Capitolio.	139
Numismata Iovis Capitolini & Aeneae Neronis.	142
Vestigia Ponticis Iovis Statoris.	150
Aedes Concordiae illiusque Vestigia.	152
Aerarium ad radices rupis à capite.	155
Vestigia Aedis Saturni & Aerarii in silvo Capitolino.	157
Arcus Septimii Antonini & Laetiae aedificatus.	169
Antonini & Faustinae Templum.	169
Eiusdem Templi Vestigia.	171
Arcus Septimii & Antonini à S. P. Q. R. aedificatus.	181
Vestigia Aedis Neronis.	189
Vestigia Templi Neronis seu Minervae.	195
Columnae Traiani Imperatoris.	197
Numismata ad Traianum, & alias Imperatores S. C. aedificatus.	201
Heraculis aedificatus à Tyberio.	204
Templum Fortunae Virilis iuxta Tyberim.	206
Templum Iovis.	209
Imperatorum Romanorum antiquum Palatium.	225
Circus Maximus aedificatus, & ornatus.	227
Eiusdem ruina, & rudera, quae visuntur.	229
Templum Romuli & Remi.	235
Eiusdem Templi Vestigia.	237
Templum Pacis.	239
Eiusdem Templi Vestigia.	241
Titi Imperatoris Aedes.	248
Solis, seu Serapidis Templum.	261
Eiusdem Templi Vestigia.	263
Lanae, seu Isidis Templum.	265
Eiusdem Templi Vestigia.	267
Arcus Triumphalis Constantini subactio Maxentio.	272
Metaeque sudans iuxta Amphitheatrum.	274
Amphitheatrum Caesarense Vestigia.	279
Amphitheatrum Flavianum, vulgò Colosseum.	281

<i>Eiusdem Amphitheatri Vestigia.</i>	283
<i>Theatrum Marcelli.</i>	287
<i>Eiusdem Theatri Vestigia.</i>	289
<i>Theatrum Pompei.</i>	294
<i>Titi Imperatoris Thermae Vestigia.</i>	299
<i>Arcus Gallieni, nunc S. Viti.</i>	305
<i>Castellum Aqua Marcia.</i>	307
<i>Eiusdem Castellii Vestigia.</i>	309
<i>Therma Olympiadis.</i>	313
<i>Eiusdem Thermarum Vestigia.</i>	315
<i>Thermae Nouatiana.</i>	317
<i>Eiusdem Thermarum Vestigia.</i>	319
<i>Curia Hostilia in Monte Celio.</i>	323
<i>Templum Claudij Imperatoris Vestigia.</i>	325
<i>Sepulchrum C. Cestij cum Inscrip. Nona Sept. et Sept. Vestigia.</i>	333
<i>Tullae Mons.</i>	335
<i>Septizonium, Septimij Severi Sepulchrum.</i>	340
<i>Circus Flaminius.</i>	348
<i>Porticus, & Vestigia Templi Tamen Regiae.</i>	350
<i>Circus Lateritius Antoninij Caracallae.</i>	353
<i>Solis Templum ab Aureliano factum.</i>	359
<i>Eiusdem Templi Vestigia.</i>	361
<i>Mausoleum Augusti Imperatoris.</i>	373
<i>Eiusdem Mausolei Vestigia.</i>	375
<i>Columna Antonina.</i>	377
<i>Arcus Domitiani Imp. postea dictus di Portogallo.</i>	381
<i>Pantheon Agrippae.</i>	389
<i>Panthei Vestigia.</i>	391
<i>Effigies Campi Martij ceteris delineatio.</i>	393
<i>Fistula plumbea, & Aqueductus Romae repositus.</i>	402
<i>Therma Diocletiana in Vinetia.</i>	417
<i>Eiusdem Thermarum ruina.</i>	419
<i>Therma Antoniana.</i>	421
<i>Eiusdem Thermarum ruina.</i>	423
<i>Therma M. Agrippae.</i>	425
<i>Eiusdem Thermarum Vestigia.</i>	427
<i>Therma Neroniana, postea Alexandrina dicta.</i>	429
<i>Eiusdem Thermarum Vestigia.</i>	431
<i>Therma Titi Imperatoris.</i>	433
<i>Eiusdem Thermarum Vestigia.</i>	435
<i>Mausoleum Hadriani Augusti.</i>	485
<i>Eiusdem Mausolei Vestigia in Propugnaculo, inter S. Angeli vrsa.</i>	487
<i>Pars Templi Baccho dicati, temp. S. Agnetis extra Vrbis moenia.</i>	492

In Urbem Romam.

Languentem gressum paulisper sibe, P. totan;
Et lege marmoreis carmina sculpta nobis.
Roma fui quondam toto celeberrima Mundo
Marte, situ, ingenio, nobilitate potens
Quippe t' triumphalis frangens legibus Orbem,
Paruit imperio te, ra fretum: de mro.
Imposita septem micuerunt Collibus arces
Totque Arcus, Therna, Tempia, Theatra, Via,
Profus eram felix si non peritura fuisset,
Et nisi tam multas fors rapuisset opes.
Roma ego iam non sum, perij, propriisque ruinis
Obruta sum, gremio condor. & ipsa meo.
Reliquias quascunque vides, qua diruta cernis.
Munda splendoris sunt monumenta mei.
Frangitur igitur ROMAM, ROMAE tu queris: abire
Iam potes hinc ROMAE ROMA sepulta iacer.
Interea temere perituras ne sperne volis,
Cantior exemplo cum potes esse meo.
Carpe viam, volui scire, hac paucis, memento
Ut meminisse mei, sic meque me tu.

Andreas Frugus Soc. Iesu.

In Eandem.

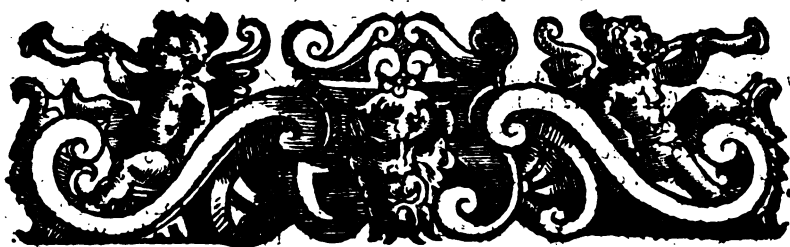
Roma vetu, totum manibus qua amplecteris Orbem,
Sen dare vis terris, seu dare iura mari
Vna triumphali diademate cingeris: una
Omnia Te perij cernis ab arce ingi.
Te caput ad caelum tollentem suspiris Athlas,
Te tibi substat vi pondere sessus ariet.
Salus magna parens virtutum, magna Virorum;
Qui titulos armis, qui peperere toga.
Nil tantis certet tibi laudibus omnia vincis,
O decus, o hominum gloria ROMA vetus.

Franciscus Bencius Soc. Iesu.

In Eandem qualis est hodie.

Qui miserranda videt veteris vestigia ROMAE,
Ille potest merito dicere, ROMA fuit.
At qui celsa noua spectat pallatia ROMAE,
Hic merito poterit dicere, ROMA vixit.

Georgius Cassander Brugensis.

INDEX

RERVM MEMORABILIVM.

AEDIFICANDI sta-
tes variz in Vrbe 89. &
deinceps.
Aedificia Urbis modica.
primum 90. & deinceps.
ecclia lignis ta-
bellis 92. parua etiam
nobilium ibid. quando
primum excultra 96. & sequent. eorum.
lignis, & pulchritudo 98. & sequent. varia
ornata, & inaurata 104. & sequent.
Adriani Moles. vide moles.
Aeratia Romæ plura 156. Publicum 156. pri-
uatum 156. Militare ibid. sub tutela Sator-
ni ibid. in eis Aede 156.
Aquiliniani 215.
Agger Tarquinij Superbi 23. 311.
Agonalis festa 352. Agonius Deus, Agonal.
Circus 352.
Agrippæ magnificentia, vide opera.
Alaricus parit muris, & ædificijs Romæ 59.
Atatiphus ibid. & Gensericius 60.
Alitudo domorum quanta 97.
Alueus Tiberis non mutatus 158.
Ambitus Urbis sub Romulo 8. & deinceps.
Vt creuerit sub alijs Regibus 15. & sequent.
quantus sub Consulibus 23. & sequent. sub
Augusto, & alijs Caesaribus 41. & deinceps.
quantus post Aurelianum 48. & deinceps.
non dimittitur à Belisario 61.
Amphitheatrum quid 276. è ligno ibid.

C. Caligulæ inchoatum 285.
Flauium siue Colosszum 280. in media Vrbe
ibid. eius capacitas, & descriptio 284. ara,
pugnæ 285. eui crebra in eo foramina 285.
Lignea Caligulæ, Curionis, Neronis, Fidentis,
278.
Statilij Tauri 278.
Traiani 285.
Ancilia 367. 368.
Anienis alueus nauigabilis 503.
Anser Capitolium seruat 116. 117.
Apollonius M. Apuleij magister 219.
Aquarum in Urbem deductarum numerus
408. 409. aquæ vis, & copia in eadem 409.
410. eius Curatores 399.
Albudina quæ, 409.
Alexandrina quæ, 409.
Alfietina quæ, & Augusta 408.
Anio vetus, & nouus 407.
Appia 408.
Antoniana quæ, 409.
Aurelia quæ, 409.
Cerulea quæ, 409.
Claudia 407. eius aquæductus gignit alaba-
strum 399.
Crabra, quæ forte Damnata 409.
Curtia quæ, 405. 406.
Herculeana 408.
Iulia 404.
Marta 404. tota potui seruit 399. mixta cum
fonte Antoniano 408.
Sabatina quæ forte Ciminea 409.
Septimiana, quæ forte Seueriana 409.

a repu-

I N D E X.

Tepula, 404.
 Traiana quæ, 409.
 Virgo 399. quæ nunc Traiana 404. deducta ab Agrippa 404. saluberrima ibid. nunc deducta 497. 498. addita aqua Salonia 518.
 Aqua Fœlix à Sixto V. deducta 400.
 Aqua Paula à Paulo V. deducta 501. 528.
 Aquæductus Romæ quatuordecim 409. eorum adhibita 399. 95. vpus nuperrimè inventus 400. & deinceps. Refecti 470. 471. 498.
 Ara Herculis 202. Iouis, Elitij 398. Neptuni 347. 348. Iouis Stygij 285. Martis 386. Fortunæ Reducis 368. Cæsaris 266. Consi 4. 346.
 Arx B. Virgini dicatæ descriptio 527.
 Arcus aquæductum 399. 400. Neronianus 407. 452.
 Arcus ad Aedem Saturni ob recepta Vari signa 156.
 Ad Martis Vltoris, Germanici, & Drusi 188. In Capitolio ob signa de Parthis recepta 188.
 Constantini 269.
 Domitiani 382. 483.
 Drusi 338.
 Drusi, nunc Porugalliæ 383.
 Fabianus 147.
 Gallieni 304.
 Neronis 142.
 Titi 242. quando erectus 247.
 Septimij Scueri 181. 201.
 Veri 338.
 Traiani 338.
 Arcus Triumphales cur prope Sacram viam 86.
 Argiletum 212. forte duplex 212.
 Armamentarium vetus 275. 326. nouum Urbani VIII. 487.
 Armilustrium 332.
 Asylum 138. vbi esset 139.
 Athenarum circuitus 63. 64. quomodo cum Roma conferendæ ibid.
 Athenæum in Capitolio 136. in eo recitabant Poetæ, & Oratores ibidem tradebantur doctrinæ ibid.
 Atrium Libertatis 135. 331.
 Atrium in Capitolio 124. 125.
 Auentinus 16. extra pomerium, & cur ibid. receptus à Claudio ibidem 42. descriptus 236. eius ædificia 336. Dianæ collis 327. habitatur ab Honorio IV. & Romanis 493.
 Augustus Urbem augere 41. & ornare cum alijs 98. modice habitare 93. marmoream reliquit 98. definire altitudinem totorum 97.

forum frust. 187. Urbem marmoream reliquit 97.
 Augusti, qui vocarentur, qui Cæsares 242.
 Aurelianus Solis cultor 359.

B

B Alæa Palatii 221. 224. Olympiadis 311.
 Agrippina ibid. Nouatiana 312. Aemilij Pauli 358. Luxus balnearum 100. vestigia balnei inuenta 400.
 Basilica quid 107. 296. 457. pro Iudicijs ibid. forma 459. 460. Chalcedica in ijs, porticus, tribunal 460.
 Aemilij Pauli 167. refecta, & ornata 352.
 Alexandrina, quam Alexander Sever. Aruere voluit 337.
 Antonina, sed verius, Templum 378. 42.
 Caij, & Lucij 447.
 Constantini 275.
 Domitiani 221. 458.
 Gordiani instituta in campo pedum D. 398.
 Iulia 458. 167. & sequentib.
 Iulij, siue Iuliz altera 461.
 Opimia 183. 214.
 Porcia 214.
 Pompeia 291.
 Salomonis Regia 458.
 Sempronia 211. 214. 215.
 Vlpia Traiani 298. 199.
 Basilicæ tres antiquius 214.
 Basilicæ centonariz quid 296.
 Basilicæ struebantur in domibus nobilium 459.
 Basilicæ Sacre à Constantino conditæ 457. quando, ibidem. cur Tempia dictæ Basilicæ 460. cur quatuor, Lateranensis, S. Petri, S. Pauli, S. Maris Maioris nomen retinetur 461.
 Basilica Lateranensis condita 457. in domo Laterani postea Constantini 321. 322. restituta 470. 488. renouata 493. exusta, refecta 493. 499. ornata 526. ei addita porticus 472. 524. & Aedes 493.
 S. Maris Maioris condita 457. 462. 465. restituta 470. 471. 494. porticu aucta 490. 519. & sacellis insignibus 524. 527. laqueari inaurato ornata 502. In ea sacellum Præsepis Domini argenteis laminis inauratis testum 472.
 S. Petri condita 457. tegulis æreis testæ 468. firmata trabibus 469. restituta ibidem 470. 471. 493. ornata 468. 472. 493. 499. Noua à Iulio II. inchoata 503. exusta 504. 509. 510 eius forma. ibid. mutatur 511. aucta hemisphærio 510. 524. rursum ornata, & cur,

cur. extrema 510. 511. absoluta 528. omnia
ta 510. 511. & sequentib. direpta à Sara-
cenis 472. 474. porticus eiusdem exusta
482. noua Pauli V. 510.
S. Pauli condita 457. aucta 462. refecta 493.
ornata 472. 489. 526.
Belisarius defendit Urbem à Gothis 99. clau-
dit Aquæ ductus 409. Torilam lictoris mihi-
gat ibid. muros ab illo dirutos reficit. non
inquit 61. 467. & Ciues reuocat 467. dno 2
mittit S. Petró 367. duo Xenodochia in
Urbe fundat. ibid.
Bibliothecam qui primus publicauit 135.
136. quæ Romæ antiquissima ibid.
Bibliotheca Capitolina 135. eius fundator
135. 136. exusta 135.
Apollinis Palatini 217.
Apollinis Teij 139.
Diocletiana 202.
Gordiani 296.
Luzulli 135.
Ostiaæ Sororis Augusti 397. 398.
Templi Pacis 238.
Principum seu Tiberiana 219.
Vlpia Traiani 220.
Bibliotheca Vaticana 297. 299. 300. 328.
Francisci Card. Barberini 534.
Bramante architectus 303. 309.

C

Caci spelunca vbi 329.
Caius Caligula pro Deo se gerit 245.
inter Castores adoratur 165. eius crudeli-
tas 417. Capitolium, & Palatium ponte
fungit 175. ludos habet in honorem Ce-
saris 277. vbi sepultus 445.
C. Gracchus quomodo fugit in Auentium
in Templum Dianæ, inde trans Tiberim
43. 328.
Cæsarum contentio in augenda, & ornanda
Urbe. 99. 103. 104.
Cæsar Card. Baronius monumenta S. Grego-
rij restituit 468. Et Aedem SS. Nerei, &
Achillei 527. Quid senserit de foro Roma-
no 162. & cliuo Capitolino 144. De Nau-
machia Neronis in Vaticano 471.
Calices venditi in circo Flaminio 31.
Campus Agrippæ 410.
Campus Flaminius, & minor extra Urbem
28. 31. eius fines 25. ædificia 83. 386. & de-
inceps.
Campus Floræ 496.
Campus Ionis 23.
Campus Martius extra Urbem 24. 26. fines
24. magnitudo 25. amœnitas 27. quando

inuro inclusus 27. in eo erascunt. iuten-
tus 27. statue in eorum 378. eius edificia
371.
Campus Esquilinus 41. 310.
Campus Marialis in Coelio 321.
Campus Tiberinus 21.
Campus Sceleratus 370.
Campus Vaticanus 40. 473.
Campus Viminalis 320.
Canales in foro, & vijs 215.
Capitolium vetus 118. 364.
Capitolium vbi additur 10. eius nomina 112.
ambitus ibid. figura ibid. eius duo vertices
ibid. 123. 115. forma, in modum arcis 113.
fores ibid. monumenta ibid. pulchritudo
ibid. ut distinctum ab arce 113. 114. saxo
quadrato substructum 92. Galli ascendunt
116. repelluntur ibid.
Capitolium recens ornatur à Pop. Rom. 116.
Capricornus Romuli 179.
Carolus VI Urbem spectat à Pantheo 110.
Carolus VIII. Templum SS. Trinitati posuit in
monte Pincio 501.
Carcer media Urbe, quo sensum dictum 116.
Carcer. Tullianus 176. 213. an esset vbi Ac-
des S. Nicolai in carcere 177.
Carcer Mamertinus 179.
Carceres olim duo Romæ 177.
Carceres in circo ad mittendos equos 342.
343.
Carinæ quid, & vbi 146. 275. 302.
Casa Romuli in Capitolio 138.
Castellum aquar 306. 404. 407.
Castra Prætoris vbi 44. & sequent. recepta
in Urbem 46.
Castra in Albano 324.
Castra Misennatum 276.
Castra Peregrinæ 323.
Castra Rauennatum 437.
Centumcellæ extructæ 473. Leopoldi dictæ
ibidem.
Chalcidica in Basilicis quid 459.
Christiani milites imbrem à Deo impetrant
378.
Cimbrum quid, & vbi 306.
Cippus quid 10. 43.
Circi nomen 341. quorsum factus ibid.
Circus Maximus 341. qui, & intimus 30. eius
magnitudo parte, & forma 342. 346. ex-
tructus à Cæsare 442. incensus 346. restitu-
tus ib. statuz, & ornamenta 347. 346. Tem-
pla in eo 447.
Circus Flaminius 30. 34. & sequent. extra
Urbem ibid. eius fines 31. in eo Trium-
phantes 37. & qui Urbem non intrarent
36. eius Tempia 349.
a a Circus

Circus Agonalis, nunc Neunius 352. 28.
 Circus Adriani 450. 451.
 Circus Antonini Carac. in via Appia 352.
 Circus Aureliani extra portā Nauiam 352.
 Circus Caij, & Neronis 449. 451.
 Circus Floræ 354. 355. 361.
 Circus in Hortis Salustianis 446. 355.
 Circi ad tempus è signo facti 363.
 Circensis luxur, & pompa 346.
 Circensibus septem equorum spatia 342.
 Claudius Cæsar Urbem augeat 43.
 Clauus, 40. nota annorum fixus 119.
 Clivus Capitolinus 143. ad arcum Septimij
 145. deducit. in Capitolium 144. sili-
 stratus 145. cum ponticu 144. 145.
 Clivus publicus, seu publicus 145. 328.
 Clivus sacre Viæ 147. 130.
 Clivus Suburranus 303. 304.
 Clivus Victorie 131.
 Cloacæ structæ à Tarquinio. 16. 150. 433. mi-
 rabiles, ibid. 92. repargatæ, altæ additæ
 434. 368. 400. inuenta 434.
 Coelius additur Urbi 15. 17. eius nomen, &
 situs 321. dictus Querquetulanus 77. La-
 teranus 321. structa Augustus 321.
 Coeliolus 326.
 Coemeteria martyrum fabricis exstructa 466.
 Coenationes rotundæ versatiles. 256. 223.
 explicantur. 258.
 Coenatio Iouis 223. Apollinis, Mercurij ibi-
 dem.
 Cornobis facta, prostrata 468. 469. 470. 471.
 489. 490. 491. 496. 497. 500. 512. 526.
 Collegium Anglicanum 519.
 Capranicum 495.
 Clementinum 537.
 Germanicum 496. 497. 520.
 Græcorum 520.
 Hibernorum 536.
 Maronitarum 520.
 Marthiziorum 525.
 Nardinum 500.
 Nazarenum 530.
 Neophytorum 520. 535.
 Propagandæ fidei 535.
 Romanum 520. & sequent.
 Salustianum 523.
 Scotorum 526.
 Collegia Romæ Gregorius XIII. fundat. 520.
 Vbiq. terrarum 521.
 Colossi in Capit. Iouis, Herculis, Apol. 128.
 Colossus Apollinis in Bibl. templi Augusti 175.
 Colossus Iouis Pompeiani 292.
 Colossus equestris Domitiani 184.
 Colossus Martis ad Circum Flaminium 251.
 Colossus Neronis 252. in sacra Via ibid. 253.

Sæpe refectus ibid. eius altitudo 252. ab
 eo dictum Colossæum ibid.
 Columna cochlis Antonini 377. 524.
 Columna Bellica 34. 35.
 Columna Læstaria 210.
 Columna Cæsaris 166.
 Columna Duillij 183.
 Columna Moenia 183.
 Columna Miliaria 216.
 Columna Rostrata, & alia quatuor in Capi-
 tolio 129. 130.
 Columna cum statua Iouis 128.
 Columna cochlis Traiani 196. 523.
 Columnæ cum statuâ B. Virginis 527.
 Columnæ ad Aram aeneæ 513. 526.
 Comitium quid, vbi 172.
 Comitia centuriata vbi fierent 18.
 Compita, Vici, & Regiones Urbis 62. 97.
 Confessio S. Laurentij ornata 491.
 Confessio S. Petri solido auro. tecta 470. 472.
 signis aureis, & gemmis distincta 470. re-
 cens ornata 512. & deinceps.
 Confus quis 346.
 Consulatum petens intrat Urbem 36.
 Constantinus Urbem exornat 104. Basilicam
 Lateranensem condidit in suo Palatio 457.
 alias struit ibid. in formam crucis 450.
 largiter donat 461. Vincis Maxentium ad
 Pontem Milvium 53.
 Curia vbi 183. 273. quæ, & Secretarij 469.
 Curia Calabra 138.
 Curia Hostilia 322. 273.
 Curia Iulia 168. 174.
 Curia Octaviae sororis Augusti 397.
 Curia Pompeij 291. 295.
 Curia Saliorum 231. quæ, & sacrum 367.
 368.
 Curie veteres 4. 273.
 Cyneas duo in Urbe laudat 95.

D

D Actyliothea quid 184.
 Damasus duo templa ædificat 462.
 Deæ Potentis Pollentia 342.
 Delphines in Circo 346.
 Diui nomen, cui tribueretur 244. & seq.
 Diribitorum quid, 180. vbi 376.
 Doliola in Foro 184.
 Domitianus vbi natus 366. domum vertit in
 templum 366. Urbem exornat 102. 103.
 Capitol. reficit 124. 125. Statuas sibi au-
 reas, & argenteas ponit 127. Capitol. ca-
 pto periclitatur 132. Templum ædificat
 Ioui Cuiusodi 132. & Forum 172. 1220. &
 Palladi templum 193. Palatiū augeat 147.
 Ther-

Thermas non struit. Deum & dicit 226.
 Domitiz quæ 451. hosti Domitiz 452.
 Domus publica Pontificis maximi 185. 186.
 Aeliorum patriciorum 95. 310.
 Aelij Auguris 95.
 Aquilij Equitis Romani 312.
 Attici Vestini Col. 214.
 Augusti 93. 185. quæ fuerat Hortensij 93.
 Balbini Cæsaris 296.
 D. Brutij 214.
 C. Cæsaris 93. 145. 185. 186. 303.
 Caij, & Tiberij Gracchorum 232.
 Q. Cæciliij Metellij 93.
 C. Caligulæ 96. 220.
 Sp. Cassij 275.
 Catonis Censorij 93.
 Catilinz 232.
 Q. Catulij 96. 232.
 M. Ciceronis 132. quæ antea Crassi, postea
 Censorij, & Strabonij Sileana fuit 33.
 Claudij Cæciliij 322.
 P. Clodij 233.
 Constantini Cæsaris 312.
 L. Crassi 93. 232. 312.
 M. Crassi 93.
 Decij Cæsaris 320.
 Domitiani 221.
 Flaminis Dialis 232.
 Q. Fratrij 233.
 Fulvij Flacci 232.
 Gallieni 304.
 Gordianorum 101. 310.
 Lateranorum, aliorumque 321.
 Marci Liuij 233.
 Mamuræ Equitis Romani 322.
 Manlij Capitolini 116. 132. & seq.
 C. Marij 213.
 Martialis 264.
 Maximi pluribus locis 365. 366.
 Sp. Melij 213.
 Milonis 145.
 Neronis aurea 250. fines 250. & seq. vesti-
 bulum cum Colosso vbi 251. stagnū 250.
 Transitoria dicta, & cur 256. eius partes,
 & ornatus 256. Horti, & eorum amplitu-
 do 251. 257. sumptus ibid. perit incendio
 258.
 Numæ, quæ Regia 147. in Quirinali 363.
 Ouidij 198. Propertij, Persij, Poetarum,
 310.
 Parthorum 321.
 Pedonis Poetæ 304.
 Philippi Cæsaris 326.
 Pincij Senatoris 444.
 Plinij Iunioris 303.

Ca. Pompeij 146. 295. in Carthaginiensi
 abreuius theatro 295. rostrata 296. postea
 Antonij 275.
 Pomponij Attici 363.
 Proculi 230.
 Romuli 10. 13.
 M. Scauri 232.
 P. Scipionis Africani 211. 212.
 Seruij Tullij Regio 298.
 Stellæ Consulij 303.
 Tarquinij Prisci ad 400. Stat. 149.
 Tarquinij Superbi 441.
 T. Tatij 8. 10.
 Tetricorum Cæsarum 322.
 Tiberiana 219.
 Titi Cæsaris 300. 303.
 Tullij Hostilij 322.
 Valerij Poplicolæ 163. 164.
 Vedij Pollicionis 186.
 Veri aui Marci Cæsar. 321.
 Vestiliana 326.
 Virgilij Poetæ 310.
 Vitellij Cæsaris 311.
 Domus S. Caij Pontificis 55. 366. 532.
 Conservatorium in Capitolio 503. 516.
 Bessanalis Cardinalis 495.
 Bobonis, & Aegidi, diruta 497.
 Bulgaminorum 489.
 Corforum 480. 489.
 Frangipaniorum 480. 489.
 Pauperum 466.
 Petri Leonis 480. 489.
 Petri de Luna 495.
 Pontificū apud Cœmeteria Martyrum 469.
 apud Pantheon 479. 490. in Insula Tiberina
 479. 480. 481. Apud S. Mariam Noxam 479.
 482. Apud S. Mariam Maiorem 493. Apud
 S. Mariam trans Tiberim 482. Apud S. Sa-
 binam 493. Apud XII. Apostolorum 495.
 Apud S. Petrum 490. 491. 492. in Capitol.
 518. Apud S. Marcum 498. vide Palatium.
 Senatoris in Capitolio 495. 503. 517. 520.
 Senam 467.
 Stephani Cincij diruta 489.
 S. Susannæ 55. 366. 386.
 Dona oblata Ioui Capitolino 118.
 Diribitorium quid 376.
 Duces cum exercitu Urbem non intrabant
 35. & seq.

E

E Mporium 334.
 Equi ænei Tiridatis 362.
 Equus Cæsaris 184.
 Equus Domitiani 167.

I N D E X.

Equi marmorei in Thermis Constantini 362.
 à Sixto V. translati 362. Praxicelis, &
 Phidiaz ibid.
 Equus M. Aurelij 112. 499.
 Equus Traiani 196.
 Equi Castoris, & Pollucis 517.
 Equiria 27. 322.
 Error Blondi de cursu in Circum Flaminium,
 & de Circo Agonali 30. & Platinæ 500.
 Iussi Riqui de cliuo Capitolino longe à
 T. mpla Concord. 133. Honuphrii de Urbis
 ambitu 37.
 Esquilinus mons Urbis additus 16. Nomen
 297. Fines 52. 297.
 Euripus in Circo 346. impletus vino aliquan-
 do ad ludos ibid.

F

Fauisq. quid 121.
 Fenestraz in antiquis fabricis 448.
 Felicz. Vicus in Vrbe 364.
 Ficus Ruminalis 173.
 Fissulæ plumbæz inuentæ 400.
 Fons Egeriz, vbi 331.
 Fontes in Vrbe 303. 403. & deinceps 395.
 499. 516. 517. 525.
 Fornices in foro Boario 205.
 Fornix Fabianus 147.
 Fora tria, quæ, 175. pro iudiciis ibid. 194.
 Augusti 187.
 Boarium 158. 202. & deinceps.
 Cæsaris 184. 186.
 Nervæ, & Transitorium 188. & Palladii 193.
 Olicorium 207. & deinceps.
 Piscarium 207. & deinceps.
 Romanum, quod Magnum, & Vetus 180.
 Locus 9. Fines 162. Inter Capitolium, &
 Palatium ibid. & sequent. forma 180. la-
 titudine longius, & cur 181. ornamenta
 180. ejus ædificia 165. & deinceps.
 Suarium, Salustij, Archemorium, Cupedi-
 nis, Diocletiani, Gallorum, Pistorium, Ru-
 sticorum, Flaminium, Julium 215.
 Forum velis inumbrarum 184. 290.
 Fossa, quæ Olympus 4. & Mundus 5. & sul-
 cus ad muros ducendos 5.

G

Galbæ mors 172. 168. vbi sepultus 449.
 Gabij, Gabina via, & porta 75.
 Gemoniz scalz, vbi 329. 330.
 Genfericus tectis Urbis parci 109.
 Germallia quid 7.
 Gladiatorum ludi in Foro 180.

Gothi pugnare cum Romanis 59. quomodo
 parant tectis Urbis 109.
 Gradus Templis necessarii 120.
 Gradus Templi Capitolini 120. Qui nō per-
 tinebant ad forum 127. diversi à gradibus
 Tarpeiz rupis 123.
 Gradus Concordiæ 133. Iamonis Monetæz ibi-
 dem.
 Gradus Palatii 222.
 Græcostasis quid, & vbi 183.
 Gregorius XI. sedem Romæ restituit 494.
 Gymnasium Romanum 506. 520.

H

H Ariadenus Archipirata 110.
 Hecatonstylon 395.
 Henricus III. Urbem capit 482.
 Habitantium numerus in Vrbe 50.
 Milerna quid, & vbi 331.
 Horatius explicans 18. 42. 89. 218. 364.
 Horologium Solarium 357. & in Campo
 Martio 382.
 Horrea publica 520. 528.
 Hororum Collis, qui & Pincus 316.
 Horti qui in pretio antiquis 443.
 Horti Agrippæ 447.
 Agrippinz 447.
 Antheri 454.
 Antonini Pii 454.
 Argiani 454.
 Asiniani 76. 454.
 Caij, & Lucii 447.
 Cæsaris 438. 443. 454.
 Commodi 452.
 Dolabellæ 454.
 Domitij 449.
 Domitiz Caluillæ 452.
 Domitiz amitz Neronis 450. 451.
 Epaphroditiani 454.
 Galbæ Cæsaris 449.
 Galliceni 453.
 Getæ Cæsaris 452.
 Heliogabali, qui Spei veteris 452.
 Iulij, an Tullij Poetæ 18. 450.
 Lamiani 448.
 Luculliani 442.
 Mæcenatis 42. 448.
 Marij 442.
 Martialis 450.
 Ad Naumachiam 438. & in Esquilij 310.
 Neronis 448.
 Numæ Regis 441.
 Ouidij, & aliorum via Claudia 454.
 Pallantiani 405. 453.
 Pompeij duplices 444.

Penſi.

Pontif. & specularibus test. 452.
 Salustiani 55. 446.
 Scipionis 454.
 Senecæ 449.
 Septimij Seueri 452.
 Statilij Tauri 454.
 Terentiani ibid.
 Torquati 454.
 Valerij Asiatici, qui & Luculli 449.
 Horti recentes Aldobrandini 526.
 Barberini 534.
 Card. Cornelij 530.
 Farnesij 229. 508. 530.
 Ludouicij 531.
 Matthæij 530.
 Medicei 518.
 Perettini 530.
 Card. Pij 530.
 Vaticanæ Pontif. 498. 502. Quirinales 520.
 532.

Ianiculum extra Urbem 17. quamuis m-
 ro cinctum. ibid. & seq. cum vexillo, &
 præsidio in Comitij. ibid.
 Iani prima Aedes 19. translata. ibidem. vbi
 esset ibid. alia eiusdem 208. 192.
 Iani quadrifrontes 208.
 Idulia, quid 146.
 Ignis Vestæ perpetuus 165. 166.
 Intermontium quid, & vbi 138. 140. 144.
 Insula Tiberis extra Urbem 19.
 Iugerum, Stadium, Plethrum quid 341. 342.
 Iuniorum quid 208.
 Iuppiter pluuius, fulminans 378.
 Iurnæ fons 165.
 Iuuenalis allatus 89. 92. 95. 98.

L

Lacus Curtius 172.
 Lacus effossi ad pugnas naual. 386.
 Lapidæ creat vetus Aquæductus 400.
 Lapis Phængites, ac splendidus 221. translucens
 259. alia genera 224. 99. 221.
 Lararium duplex 222.
 Lateranus mons, vide Coelius.
 Latomiz quid 179. 214.
 Laurus Palatio affixa 218.
 Laurus Vipsaniz 394.
 Legio fulminatrix, cur 378.
 Leoniana Ciuitas à Leone V. cur structa
 473. & deinceps. cur dicta Burgus 474.
 munita 476. 497. 507. capta ab Henrico
 III. 488.

Libet Nitet, ctephannij 299.
 Luci circum Therinas 411. porticus 394. &
 multa Tempia 300.
 Lucii Atylli 139. 138. 139. 140.
 Luci duo Camænarum 337.
 Lucus Egeriz 331.
 Lucus Fagutalis 300. 441. 79.
 Lucus Furinz 438.
 Lucus Larum 308.
 Lucus Lucinz 301.
 Lucus Mephitis 301.
 Lucus Querquetulanus 301.
 Lucus Rubiginis 73.
 Lucus Vestæ 165.
 Lucus stagni Agrippæ 447.
 Lucullus vt publicat Bibliothecam 135.
 Ludi dati in Foro 180. 277. in septis, & diri-
 bitorio 280. spectati à Sanctibus 277.
 Ludi litterarij in Foro ibid.
 Lupercal 174.

M

Macellum quid, duplex 304.
 Macellum Cornuorum quid Romæ 73.
 Mæla quid, & vbi 1358.
 Malum panicum quid 366.
 Malus in Circo 342.
 Mamertini, qui, & Carcer 179.
 Mammea, Mammez, quid 223.
 Manalis lapidis 337. Mansiones Albartz 323.
 Marmorati conficiendi inuentio 368.
 Martialis declaratus 290. 303. 365. 382.
 392.
 Maudia quæ 400.
 Mausoleum Augusti 30. 371.
 Merulana quid 306.
 Messalina Claudij Cæf. vxor 443.
 Metæ sudans 273.
 Metæ in Circo qua forma 342.
 Mica cœnatio 223.
 Michael Angelus Bonarota Pictor 503. Ar-
 chitectus 509. 516. Sculptor 502. eius ope-
 ra 503.
 Milliærium aureum 156.
 Molæ frumentariæ in Tiberi 57. quarum in-
 uentor Belisarius 409.
 Moles Adriani 58. 437. 450. 476. munitio à
 Romanis facta, ibidem. Arx Græcis, &
 Gothis; ibid. cur dicta S. Angeli 477. cum
 Aede sacra in summo 477. In potestate
 Marchionum Hetruriz 477. Maroziz 478.
 Alberici ibid. Pontificum ibid. Crescentij
 479. * dicta Turris Crescentij 479. & do-
 mus Theodorici ibid. Gregorius VII. in eâ
 se recipit. 479. * Guiberti, & Ana-
 cleti

clei Pseudopontificis 479. 480. & Pontificis
 xum ibid. & sequentib. Frustra oppugnata
 ab Henrico III. 479. Federigo. L. 481. & Ro-
 manis 483. ejus prefecti Cardinales 483.
 384. Munia à Pontificibus 495. 501. 483.
 487. 518.
 Moles area Urbani VIII. in tumulo Aposto-
 lorum 513.
 Montes Urbis septem 22. 52.
 Auentinus 16. 326.
 Capitolium 8. & deinceps 112.
 Coelius 15. 320.
 Esquilinus 16. 397.
 Palatinus 8. 124.
 Quirinalis 16. 355.
 Viminalis 16. 310.
 Montes Vaticanus 18.
 Mons Marius ibid. eos 410.
 Citorius 372.
 Ianiculum 17. 57.
 Iordanus 519.
 Pincius siue Hortorum 22. 443.
 Muri Urbis structi à Tarquinio Prisco 16. &
 pars à Tarquinio Superbo 23. eorum prop-
 rietas 23. cur flexuosi 65. nunc fere in Na-
 de in finibus 51. & sequent. aucto imperia
 augentur 39. quando non extra Capito-
 lium 36. ubi secundum Tiberim 37. 58. re-
 secti ab Honorio. & Arcadio 47. Theodo-
 rico 60. Pontificibus 69. vetustate lapsi 61.
 62. quamdum ad Tiberim durarint 473. 465.

N

Natatorium aquis calidis 458.
 Naualia 334.
 Naves Romam recipit de Gothis 476. refecti
 & in ea moriturus 467.
 Naumachia Augusti 438.
 Domitiani 386. & Constanti ibid.
 Neronis ut aiunt. nec tamen struit 451.
 Nero. Urbem incendit 98. 99. pulcherrime re-
 staurat 99. Domum auream struit 99. 100.
 250. 256. & sequent. virat insidias 446. ejus
 naus insignis 447. vult se precipitare in
 Tiberem. & ubi 449. 477. decurrit augea
 451. Christianos occidit ibid. quotiens oc-
 cidendus 44. 45.
 Nerus. ubi mortuus 446.
 Nosocomium S. Spiritus fundatum 490. re-
 stitutum. & auctum 498.
 Nosocomium de Consolatione 501.
 Nosocomium Incurabile 493. 523.
 Nosocomium in Laterano 491.
 Nosocomia alia. seu Xenodochia 467. 468.
 490. 469. 535.

Numa Rex Urbenon auctus 15. extra. do-
 mum habet 363. cadaver inuentum 439.

O

Obeliscus in circo. pro malo 342. ab Au-
 gusto aduectus 346. alter à Constantio
 447. quo translatus 346.
 Obeliscus sacrus in circo olim. Antonini 392
 in hortis. Eudodochia 476. in priuata vinea
 453. sub priuatis aedibus 536.
 Obelisci ad Mausoleum 371.
 Obelisci à Sixto V. erecti 324. 325.
 Obeliscus pro gnomone in Campo 382.
 Odeum quid 386. 511.
 Olympus. qui. & mundus. quid 51.
 Oppidum in Circo quid 342.
 Opera antiquiora in Vrbe 92. 95. & sequentib.
 Augusti. & aliorum sub illis 96. 97. & seq.
 Caesaris 96. 184. & deinceps.
 Constantini 104. 457. & deinceps.
 Neronis 98. & deinceps 250.
 Domitiani 102. 192. 221.
 Pompeii 106. 597.
 Seneri 103. 338.
 Theodorici 104.
 Traiani 103. 198.
 Vespasiani. & Tit 102. 298. 300.
 Pontificum Adriani 469.
 Benedicti III. 488.
 Clementis VIII. 526. 510.
 S. Gregorii 467. Gregor. II. Gregor. III. 468.
 469. Gregor. IV. 471. Gregor. XI. 494. Greg-
 XII. 421. 517. 520.
 Honorii I. 468. & Honorii IV. 495.
 Innocentii III. 490. & Innoc. VIII. 498. 501.
 Iulii II. 502.
 Leonis III. 470. & Leon. IV. 472. & seq. &
 Leon. X. 506.
 Martini V. 495.
 Nicolai III. 493. & Nicolai V. 496.
 Paschalis I. 471. & Pasch. II. 489.
 Pauli II. 498. Pauli III. 507. 508. Pauli V.
 517. 527.
 Pii IV. 509. 518.
 Sergii II. 472.
 Sixti IV. 497. & Sixti V. 524. 529.
 Urbani VIII. 484. 491. 510. 511. 531. & deinceps.
 Orbis pro fossa s.
 Orphanotrophium 472. 523.
 Osiridis simulacrum inuentum 80.
 Osiris idem ac Serapis 82. pro Sole. Capite
 accipitris. Oculo expressus 82.
 Ostia Tiberina muro cincta 472. 484.
 Oua in circo. cur 342.
 Ouile quid 80. 372.

Palat-

Palatinus 126. nomen, fines ibid.
 Palatium Caesarum 117. nomen ibidem.
 auctum domo Tiberij 119. & Galij Caligulae 120. incensum 119. 120. 121. refectum 120. 121. auctum a Domitiano 121. eius ornamenta 121 & seq. Sitis, portae 121. viridarium 124. Titulus 123.
 Palatium Licinianum 110.
 Palatium Lateranense Pontificum 170. auctum 170. 171. 172. refectum 170. 171. unum extructum 172. captum a Ladislaio Rege 483. a Roberto Garfardo 488.
 Palatium Vaticanum 471. 490. 491. 493. refectum 493. 497. auctum, ornatum 499. 509.
 Palatium Esquianum 100.
 Palatium Quirinale 497. 124. 128. 191.
 Palladium in Templo Veneris 149. 118. 175.
 S. Pancratij caput sanguine & lachrymis manat 494.
 Pantheon Ioui Vltori dicatum 387. hypetrū, & subdiale 387. eius regulæ, & tabulae 388. restauratum 468. 388. consecratum 33. 468. tectum plumbeis tegulis 469. Dictum in Turribus 479. plumbeis laminis, opertum 497. cum clavis adibus 479. 490.
 Pecuniae in templa collatae 141.
 Pestis Romae ingens 466. sedata post factam aram S. Sebastiano ibid.
 Petrus Leo, & eius filii 480. 481.
 Pistoria antiqua ubi seruetur 127.
 Philippi Caesares Christiani 436.
 Pila Horatia 184. Pila Tiburtina 364. aliae per Urbem ibid.
 Pincius siue Hortorum collis 444.
 Piscina publica 96. 302.
 Plauti locus declaratus 314.
 Plinius de Urbis ambitu explicatus 62. 64.
 Poetae sua scripta recitantes 136. 218.
 Pomaria in turribus, ac tectis 442.
 Pomœrium, quid 8. illo tantum aucto aucta est Urbs 16. & augebatur cum imperio 39. à Sylla ibid. Augusto 41. Claudio, Nerone, & Traiano 42. Aureliano 43. nec auxit Celsar 39.
 Pompei aedificia 337.
 Pons C. Caligulae, quo Palatium, & Capitolium iuncti 174.
 Pons Carceris 179.
 Aelius ab Adriano factus 437.
 Castius, nunc S. Bartholomaei 436.
 Fabricius, nunc quatuor capitum 435.
 Ianiculensis, nunc S. Sixti 437. 498.

Milvius 18. 52. 53. perruptus, refectus 120. 497.
 Sublicius 16. 436. qui Roboreus, & Aquillus 436. ubi fuerit ibid.
 Vaticanus 437. quem Triumphalem dicunt 57. 84.
 Portae quomodo designarentur 12. non factae ut muri 13.
 Portae Urbis Romuli quorū 13.
 Carmentalis 45. 28. quae & sacrate 19.
 Ianualis 14. quae forte Carmentalis 45.
 Mugonia 13. 148. 165.
 Romanula, seu Romana 13.
 Saturnia, quae Pandana 17. in Urbe aucta à Tacio, & Romulo ibid.
 Portae Florentis Urbis 71.
 Asinaria 26.
 Aurelia 17. 58. 76. 437.
 Capena, nunc S. Sebastiani 76. 336.
 Collatina, quae & Rinciana 73.
 Collina, quae Salaria, Quirinalis, Agonia.
 Agonensis, Salutaris 73. & Sanguinalis 78.
 Calimontana, quae & Querquetulana, nunc S. Ioannis 75. recens ornata 120.
 Esquilina, quae Taurina, Libitina, & forte Raudisculana, nunc Sancti Laurentii 74. 75.
 Flaminia, quae Flumentana, & Ramenata, nunc Populi 72. recens ornata 128.
 Gabiula, quae Metodii, & Metroni 75.
 Ianiculensis, nunc S. Pancratii 76.
 Inter Aggeres 77. 78.
 Latina, quae, & Ferentina 75.
 Minucia 78.
 Naulia, quae Macia, Labicana, Praenestina, nunc Maior 73. 71.
 Portuenfis, quae, & Naulia 76.
 Piacularis 78.
 Septimiana 76. 20. & Fontinalis ibid.
 Trigemina, nunc S. Pauli 76.
 Triumphalis 79. & deinceps. falsa eius sedes 84. 85. ubi fuerit 87. fortasse clausa extra triumphos ibid.
 Viminalis, quae Catularia, Lauernalis, nunc Pia, & S. Agneris recens ornata 118.
 Portae 5. Petri aeneae 495. tectae argento 472.
 Porticus multa in minore campo 21.
 Porticus in foris 180. 184. 187.
 Argonautarum quae, & Neptuni 393.
 Abudata 271.
 Cui, & Lucii 447.
 Q. Catuli 231.
 Claudia quae, & Livia 185. 186. 257. 392.
 Circa Forum Romanum 180. 181.
 Capitolina ad Templum Iouis 124.
 In Clivio Capitolino 114.

Constantini 398.
 Corinthia, quæ, & Octavia 83. 93.
 Europa 393.
 Flaminia 371.
 Gordiani 398.
 Metelli 83. 93. 397.
 Milliaie dux 336. 446.
 Minucia 398.
 Nasice 93.
 Octaviae sororis Augusti 397.
 Palatii 213.
 Pauli 275. 338.
 Philippi 396.
 Pola sororis Agrippæ 393.
 Ad portam Trigeminam plures 334. 336.
 Quirini 357.
 Pompeij 291. quæ, & Hecatonstyton 395.
 Septorum 372.
 Severi 398.
 Veneris Erycinæ 370.
 Vipsania 280.
 Ponticus à portâ Aurelia ad Templum S. Petri 437. incensa, instaurata 471. noua eiusdem Templi 511.
 Porticus à portâ Trigemina ad Templum S. Pauli 56. 437. renouata 470.
 Promissio facta Vitigi Regi Gothor 462.
 Prata Flaminia 27.
 Prata Mutia 438.
 Prata Neroniana vulgò Prata 334. 451.
 Prata Quirina 334.
 Puteal Scribonij Libonis 147.
 Puticuli, quid, & vbi 41.
 Pyramis, vide sepulchr. C. Cæstij.

Q

Quinque, festa Mineræ 326.
 Quirinalis 356. Vrbis additus 16. nomina 355. sius ibidem. Caballus dictus, vnde 362.
 Quercus affixa foribus Palatii 218.

R

Raphael Vrbinas Pictor 503. Architectus 505. eius opera 504. 508.
 Regiones quatuor antiquæ Vrbis 302.
 Regiones quatuordecim sub Augusto 97.
 Regia, id est domus Numæ 147. 165.
 Rex sacrorum, qui & sacrificulus 186.
 Remuria 339.
 Remus cur occisus 13.
 Robur, & Robur, quid 178.
 Robertus Guiscardus Vrbem cepit 488.
 Roma quando condita 2. quomodo 4. à Ro-

mulo 3. in medio Italiz 4. an quadrata 6. 7. an alibi quam in Palatino 8. & deinceps. eius elogia 1. auctore Regibus 15. & alijs 39. 40. 41. 42. eius ambitus in septem montibus 21. 48. 51. à recenti parum distat 94. & deinceps. nec patet 55. miliaria 49. 67. quomodo Athenis conferenda 63. & deinceps. pulcherrima 98. senescens 109. & deinceps vacua cimbis 107. deformata 61. 107. incendio 488. direptione, ruinis 488. 494. exornata ibid.
 Roma recens corpora fecit ornatique 494. 681. & deinceps. 107. & deinceps. maximum aucta 528. an cum veteri conferenda 108. quam tamen ante Cæsares vincit 108. 109.
 Romani primo pauperes 49. 90. & deinceps. fugatos à Sabinis 14. 149. 163. filius Romulus ibid. numquam habitatorum in Vrbe 49. quantum agri possiderent 92. angusti habere possent ibid. exercebantur armis in Campo Martio 26. natus in Tiberi ibid. statum Reipubl. restituere conantur 478. 480. pugnant cum Sarcenis 478. cum Germanis 479. 480.
 Romana sedes Pontif. in Galliam translata 493. reducta 494.
 Rostri 172. noua, vetera 212.

S

Accessum Pudicitie 205. Strenie 148. Dæ Viriplacæ 231. Veneris Murtæ 30. 16. Saturni 4. Volupæ 3.
 Sacrarium quid 367. Sacrarium Saliorum 367. 368.
 Salij Palatini, Collini 367.
 Salior 334.
 Salustia, vbi iam horti Salustij 55.
 Saxum Tarpeum 112. Carmentis 116.
 Scholæ in porticu Octauie 397.
 Scholæ cetus hominum 474.
 Secretarium quid 463. & deinceps. sub Honorio refectum 463. Romæ pro Curia 465.
 Seminarium Romanum 414. 518. 530.
 Septem Tabernæ, quæ, & nouæ 212.
 Septa pro comitijs 80. 372. 376.
 Septizonium in Esquilij 304.
 Septizonium Seueri 338.
 Sepelire intra Vrbem, nefas 22. 26.
 Sepulcrum Accæ Laurentis 211.
 Sepulchrum Adriani, vide Moles.
 Sepulchrum C. Cæstij 332. Tatij ibid.
 Sepulchra multorum in Campo Martio 26.
 Sepulchrum S. Cæcilie ornatum 525.
 Sepulchrum Iulij II. 502. Sixti IV. Innocentij VIII. 503. Pauli III. 512.

Soro-

Sororium figillum 234.
 Stadium, vide Ingerum.
 Stagnum Agrippæ 447.
 Statilius Taurus socius Amphib. & 278.
 Statuarum multitudo in Vrbe 97. olim in
 Capitolio 223.
 Statuæ in Campo Martio 128. 371.
 Castoris, & Pollucis nunc in Capitolio 317.
 aliz multæ ibid.
 Cæsar in Insula, sponte conuersa 437.
 Statuæ Domitiani situs 167.
 Statuæ in Foro Augusti 187. Neruæ 193.
 Traiani 198.
 Statuæ gentium ad Theatr. Pompeij 292.
 Statua Iani 208. 210.
 Iouis Capitolini, fictilis 94. 126. aurea
 127. Iunonis, & Palladis 226. Regum
 aliorumq. 128. M. Aurelij 499. 517.
 Leonis X. 506. Paulo III. 507. Gregorio XIII.
 523. Sixto V. 529. postea 2. Pop. Rom.
 Paulo V. 5 Canonici S. Mariz Maior 528.
 Orphæi in fonte 303.
 S. Petri & Pauli deauratæ impositæ colum-
 nis Traianæ, & Antoninæ 524.
 Simonis Magi in Insula 437.
 Vertumni 211.
 Urbani VIII. 512.
 Subarra 304. eius initium 212.
 Suburbiorum longitudo 48. 49. & deinceps.
 Substructio Capitolij 92.
 Sumptus in deaurando Capitolio 125.
 Supplicium Turini falsa promittentis 194.
 Sylua, Nzulia, Mæia 75.
 Syluæ præsertim laureæ in Auentino 327.

T

T. S. signa vitæ, & mortis 86.
 Taberna meritoria 438.
 Tabernæ veteres, nouæ, septem, quinque,
 argentariæ 213. factæ circa Forum 182.
 Argiletanæ 212.
 Tabulæ æneæ in Capitolio 137.
 Tabulæ æneæ in Pantheo 388.
 Tabularium quid 137. in Capitolio ibid. in-
 censum 137. quæ tabulæ ibi seruatur ibid.
 137. Aliud in Auentino 331.
 Taciti locus de censu, & numero ciuium
 expenditur 49. 50. numerus inuestigatur
 ibidem.
 Tarpeia sepulta in Capitolio 116.
 Tempia vetera differunt à nostris 110. 460.
 Tempia quando modica, & inornata 94.
 Aesculapij extra Urbem, & cur 336. 398.
 Aeternitatis Augustæ 440.
 Aeternitatis Flauiorum 440.

Antoniz Metelli Pompeij 439. ab his sep-
 ta. ibid.
 Antonini 378. & Faustine 168. 398. 201.
 Apollinis 31. 364. extra Urbem ibid. in Palæ-
 tio 217. & deinceps. in Quirinali 364. in
 porticu Octauiz 397. 398.
 Augusti in foro 174.
 Bacchi 230. 439.
 Bellonæ 34. extra Urbem 35.
 Bonæ Deæ in Auentino 329.
 Boni Euentus 392.
 Bruti Callaici 351.
 Camoenarum 337.
 Cæsar 166.
 Cæsarum 230. 441.
 Carnæ Deæ 326.
 Castoris 165. refectum ibid. & seq. 351.
 Cereris 347.
 Clatræ 364.
 Claudij Cæsar 324.
 Clementiz Cæsar 440.
 Commodi 440.
 Concordiz in cliuo 133. 151. 167. in Capi-
 tolio 134. in arca Vulcani 440. in foro dis-
 ctum Vecordiz 183.
 Cybeles 230. 365.
 Dianæ 326. 327. 349. 439.
 Febris 232.
 Floræ 364.
 Fidei 134. 231. 366.
 Fidii 366.
 Flauiz Gentis 366.
 Fortunæ 205. 337. Bonæ 207. Equestris 109.
 440. Muliebris ibid. Primigeniz 134. 356.
 368. Obsequentis 134. Primatæ ibid. Vis-
 cosæ ibid. Fortis 207. 438. Publicæ 369.
 Reducis 328. 385. 398. Viriliz 207. 440.
 Felicitatis 439.
 Herculis 203. 349. 370. 439. & Siluani 330.
 Hercules Musarum 351.
 Honoris 338. 370.
 Hortæ 439.
 Iani 14. 15. 192. 207.
 Iouis Capitolini 94. 115. situs 119. for-
 ma, magnitudo 118. votum, structum
 ibidem. incensum, refectum ibidem. 125.
 Cellæ in eo tres Iouis, Mineræ Iunonis
 119. 120. gradus ibid. rectum auratum 119.
 Ornamenta 124. 126. 128. 129.
 Porticus 118. 124. 125. Iouis Custodis
 132. Feretrij 94. 140. 141. Statoris 14.
 Tonantis 145. Victoris 232. eiusdem in
 Campo 459. duo alia in Capitolio 141.
 Sponsor ibidem.
 Isis 63. 80. & Serapidis 141. 259. 260.
 337.

Iuno.

LEXICON

Iunonis 397. Iulius 381. Martialis 447. Mo-
 nerz 132. & deinceps. Iunonis Regine
 328. Soffit 390.
 Latum perinatium 439. in Palatio 222.
 Liberi 347. Libertatis cum auro 338. 440. Liberoq
 Liberz 347. Lucinz 378. Lunz 328.
 Martis in campos 381. Martis 347. via
 Capena 336. Vitoris, Bilultoris 142. 180. 187. 337.
 Matidiz 400. Matris Matutz 205.
 Mentis 141. Mercurij 347.
 Mineraz 384. 386. 387. 387. Mineruz capz 326.
 Nanz Dez 74. Neptun 393.
 Opisin Capitol 347. Pacis 162. 186. 212. 238. pulcherrimum ibid.
 exultum 238. Pacis Perpetuz 440.
 Palladis 193. Pantheon 387.
 Penatium 231. Pietatis 28. 290.
 Portumni 440. Quirini 356. 397.
 Romz 254. vbi. & à quo ibid. & seq. Romuli 234.
 Salutis 369. Saturni cum Acrio 196. 187.
 Solis 230. 347. 358. Siluani 361.
 Spei 28. 209. 337. Spei veteris 204. 452.
 Telluris 273. 275. Titi, & Vespasiani 183. 209.
 Tempestatis 337. Traiani 176. 196.
 Veionis 139. Victoriz 230. Victoriz Virginis. ibid.
 Veneris in Circo 347. Genitricis 184. Victri-
 cis 291. Caluz 241. Brycinz 141. Cluacinz
 214. in hortis Salustianis 446.
 Velaz 165. 218. Virtutis 338. 440.
 Vulcani 11. 349. 440. Templum pñcis dictum, quod inaugurato
 conditum 168. Tempia, & arz viuencibus factz 234. 238.
 Tempia Christianorum quando fieri coepta
 456. S. Adriani in tribus foris 468. 470.
 S. Agathz in Suburra 466. 467.

S. Agnetis 457. 468. 528. S. Anastasij ad Aquas Saluas 468.
 S. Anastasiz 527. S. Andree in Bisquilliz 466. aliud 469. aliud
 ad Valtz 305. S. Angeli, vide S. Michaelis. S. Apollinaris, cñs adibz 447.
 S. Athanasij 520. S. Augustini 496. S. Bibianz factu 466. instaur. 492.
 S. Cæciliz factu 467. refectum 505. S. Caij 538. S. Callixti 469. 526.
 S. Catherine de Humilis 527. Senensis 519. S. Caroli 531.
 S. Christophori instaurum 469. 527. S. Constantiz 492. S. Crucis factu 467. instaurum
 466. 505. S. Cornelij ad Coemeterium Callixti 466.
 S. Cyprian quatuor Coemeteriorum 468. 472.
 489. 493. S. Colmz & Damiani consecratum 466. 148.
 refectum 532. S. Domitici 519. S. Erasmi in monte Celio 468.
 S. Eugeniz 468. S. Georgij in Foro Romano veteri 345. 468.
 S. Gregorij 471. 527. 529. S. Hieronymi 468. S. Iacobi Hieronymi 502. 505. Incurabi-
 lium 493. 523. S. Laurentij extra muros 457. sanctum 200.
 Templo 467. instaurum 469. 470. 491. 498. In Damaso 468. 517. In Lucina 490.
 In Panisperna 518. 524. In Fonte 303. Aliud 465. aliz 470.
 S. Luciz in Orphea, siue in Silice 468. S. Ludouici nationis Gallicz 523.
 S. Marcelli 517. S. Mariz ab ara Coeli 498.
 Angelorum in Thermis Diocletiani 415. 518.
 De Anima, nationis Germanicz 505. In Aquiro 469. 523.
 In Cosmedin, siue ad Scholam Grecam 470.
 De Consolatione 505. In Dominica 471.
 Lauretanaz 502. De Montibus 518.
 Nouz 488. De Pace 498. De Populo 72. 498. 502.
 In Porticu 527.

Pic.

I N D E X.

Pietatis, & S. Francisci Xaverij 521.
 Ad Scholam Saxonum sine in Saxia 473.
 Supra Mineruam 496.
 Transpontinæ 501.
 Trans-iberim 455. 489.
 De Vallicella 519.
 De Victoria 519.
 S. Martinæ 463. 465. 532.
 S. Michaelis in foro Piscario 32. 527.
 S. Nerei, & Achillei 527.
 S. Nicolai in carcere 176. 213. 526.
 Nominis Iesu 521.
 S. Pancratij 466. 470.
 S. Petri in Ianiculo, seu Montorio 501. 505.
 S. Petri ad Vincula 465. 502.
 S. Petri, & Marcellini 469. 488.
 S. Philippi, & Iacobi, seu SS. Apostolorum 467. 495.
 S. Prædix 471.
 S. Priscæ 494.
 S. Pudencianæ, 525.
 S. Sabinæ 465. 471. 505.
 Sacellum sancta Sanctorum 493. 524.
 S. Saluatoris in Lauro 497.
 S. Saturnini 466. 471.
 S. Sebastiani, 529.
 S. Sergij, & Bacchi 469.
 S. Stephani cognomento Rotundi 466. 497.
 S. Stephani ad templum S. Laurentij 466.
 S. Suzzannæ 519.
 S. Syluestri in Quirinali 518.
 S. Syluestri, & Martini 466. 472. 498. 518.
 SS. Trinitatis 502. 537.
 S. Valentini 468.
 S. Vincentij, & Anastasij 468.
 S. Vitalis 463. 527.
 Templorum sacrorum ornatus 462. 463.
 Terentius quid, & vbi 378.
 Testaceus mons 334.
 Theatrum quid, 376.
 Balbi 286.
 Cassij ditutum 277.
 Curionis ligneum, versatile 278.
 Marcelli 286.
 Pompeij 290. inauratum 292. instauratum ibid. velis testum 290. cum Aede Veneris supra scenam 291.
 Scauri 278.
 Theatra lignea 277.
 Theatrum fontanum 303.
 Theodoricus reficit Urbis muros 60. & ædificia 105. 465. dona mittit templo sancti Petri 467.
 Thermæ quid 410. eorum laxitas ibid. & numerus ibid. 410. apertæ post Auroram 411. & ad lumina ibid.

Thermæ Adriani 300. 412.
 Thermæ Agrippæ 410. restauratæ 412.
 Thermæ Agrippinæ, vide balnea.
 Thermæ Antonini 413.
 Thermæ Aureliani 415.
 Thermæ Commodi 414.
 Thermæ Constantini 517.
 Thermæ Decii 414.
 Thermæ Diocletiani 311. 414. à Martyribus conditæ. Templum ex iis factum 414.
 Thermæ Gordiani 415.
 Thermæ Neronis postea Alexandri 411.
 Thermæ Olympiadis, vide balnea.
 Thermæ Nouari, vide balnea.
 Thermæ Philippi 413.
 Thermæ Seueri 414.
 Thermæ Traiani 413.
 Thermæ Taciti 415.
 Thermæ Titi 300.
 Thermæ Varij, seu Heliogabali 413.
 Titi Cæsaris mors intempestiua 102. triumphat cum patre 242. confors imperij ibid. quando Augustus ibid. & Diuus 244. à Traiano cultus 247.
 Tiberis 58. 434. stagnat in planicie Fori 14. 151. 158. 211. Urbem inundat 478. 506. 529. eius latitudo, & profunditas 435.
 Totilas Urbem capit. 60. amittit, recipit 476. murorum tertiam partem diruit 60. ciues abducit. ibid.
 Transitiones, Iani Quadrilateri 192.
 Tria Romæ laudantur à legato Pyrrhi 95.
 Tribuni vnde dicti, qui primi Romæ 177.
 Tribunal Basilicæ caput, nunc tribuna 460.
 Triclinia versatilia 198.
 Triclinium Leonis III. 470. instauratum ibid.
 Triumphum petentes Urbem non intrant 36.
 Triumphus pompa struata in Campo Martio 85. vehabatur per medios Circos 86. per sacram Viam, & Forum, ibid.
 Triumphantium via 84. & deinceps 86. 128.
 Triumphantes curru in Capitolium ascendunt 122. Ducem è captiuis necari iubent ib.
 Lauream in gremio Iouis deponere 127.
 coenant in Capitolio 124.
 turres Argentina 495. Capitolina 517. Comitum 491. Militarum ibid. Sanguinea 495. Speculorum 496. In fronte templi S. Petri 501. SS. Trinitatis. 502.

V

Vallis Murcia non autem Martia 30.
 Velabrum 87. 158. 211.
 Velia quid, vbi esset 163.
 Vertumnus, & eius signum 159.

Vespa.

I N D E X.

- Vespasianitriumphus** 79. 84. 85. **edificia** 100.
 ante triumphum Vrbe egreditur 80; quo
 venerit . *ibid.*
Via antiqua Vrbi 88. **arctæ**, **flexæ** *ibid.* **luto-**
æ 89. 94. **silice strata** 88. 496. **latius dire-**
ctæ sub Nerone 88. **Iulio II.** Pontif. Pio IV.
 517. **Gregorio XIII.** 519. **Sixto V.** 525. **Paulo**
V. 528. **Paulo III.** & **exiccata** 386.
Via Flaminia 336. 371.
Fornicata 336. 371.
Ianus dicta 210.
Nova 151. 162.
Recta, & **Tecta** 336. 371.
Sacra 147. **fines** *ibid.* & *seq.*
Via triumphalis 84.
Vicus Cyprius 297.
Iugarius, siue **Thuranius** 158. 211.
Mamurij 366.
Melius 213.
Patricius 307.
Scauri 322.
Sceleratus 297.
Tusculus 211.
Villa publica quid, & ubi 376.
Villa Burghesia 445. 530.
Villa Gordianorum 101.
Villa Iulia 517.
Villa Manliana Leon's X. 506.
Viminalis mons Vrbi additus 16. **nomen fi-**
nes 310. **cur planus ad muros** 311.
Vopisci locus explicatus 67.
Vota decennialia, & **vicennialia** 269.
Vrbs Antipolis in Ianiculo 18.
Vrbs Pilatus 310.

F I N I S.

